Thuróczy János

A MAGYAROK KRÓNIKÁJA

Rogerius mester

SIRALMAS ÉNEK

MILLENNIUMI MAGYAR TÖRTÉNELEM

Források

Sorozatszerkesztő

BENDA GYULA, BERTÉNYI IVÁN, PÓTÓ JÁNOS

Thuróczy János

A MAGYAROK KRÓNIKÁJA

Rogerius mester

SIRALMAS ÉNEK

Osiris Kiadó • Budapest, 2001

A kötet a Magyar Millennium Kormánybiztos Hivatala
támogatásával jelent meg

Thuróczy művének 1–129. és 186–262. fejezeteit fordította
és a hozzájuk tartozó jegyzeteket írta
BELLUS IBOLYA

Thuróczy művének 130–185. fejezeteit fordította
és a hozzájuk tartozó jegyzeteket írta
KRISTÓ GYULA

Rogerius művét fordította
HORVÁTH JÁNOS,
a hozzá tartozó jegyzeteket készítette
ZSOLDOS ATTILA

Az utószót KRISTÓ GYULA írta

TARTALOM

Thuróczy János

A MAGYAROK KRÓNIKÁJA

[1.] [Ajánlás]

Vitézlő Drági Tamás[1] úrnak, a felséges Mátyás király úr, Magyarország, Csehország stb. uralkodója és Ausztria hercege személyes jelenléti táblája kancellárjának

A siker reményében kezdődik Thuróczy János magiszter[2] előszava A magyarok krónikája *első könyvéhez*

Minthogy az utóbbi években nyugodt körülmények között mi is kiegyensúlyozottan éltünk, valahányszor különféle dolgok kerültek elénk, beszélgetés közben olykor kellemes viták alakultak ki, a vita hevében pedig gyakorta enyhe civakodás is támadt. Hiszen a magyar nép korai történetéről különböző nézeteket vallunk, meg arról is, mely világrész szülte a magyarokat és árasztotta erre a vidékre, amelynek régen Pannónia volt, most pedig éppen a magyarokról Magyarország a neve. Végül azután elhatároztuk, hogy a megismerés kedvéért föllapozzuk azokat a régi történeti műveket, amelyeket erről a tárgyról szerkesztettek. Amikor gondosan elolvasva tanulmányoztuk ezeket, nyilvánvalóvá vált, hogy Szkítiáról, a világnak arról a részéről, ahol állítólag a magyarok is felbukkantak, sok mindent kihagytak, mellőztek vagy más szerzők állításaitól eltérően írtak meg.

Úgy tetszett ugyanis, hogy még a nagy Attila király dicsőséges tetteiről is – sekélyes stílusban írván meg csupán – szinte hallgatnak, pedig nem

kevésbé méltók a dicsőítésre. De nem a régi magyaroknak kell felrónunk azt a vétket, hogy tetteik emlékezetét a feledés mély tengerébe hagyták merülni. Azt a nemzedéket, amelyik ez eseményekkel egy időben élt, inkább a fegyverek zaja, mint az írás tudománya foglalkoztatta. Hiszen a mi korunkban is ugyanennek a népnek egy része, amely az erdélyi vidékeken él, valamilyen jeleket vés fába, s az efféle rovást úgy használja, mint a betűket. Úgy vélem, az idegen népek gyűlölködése fosztotta meg Attila királyt attól, hogy győzelmeihez méltón dicsőítsék őt az írók, s ugyancsak ez vette el tőle a császári cím dicsőségét. Ezért találjuk azt, hogy semmit sem írtak tettei dicsőítésére, csupán az általa okozott keserveket örökítették meg siralmas énekben. Ezért említi Paulus Orosius[3] történelmének utolsó könyvében a hunok kitörésével kapcsolatban: „Valens uralmának tizenharmadik esztendejében egyszerre burjánzó hajtásokat hozott keserveinknek ez a tőkéje." És ezért mondja azt Antoninus[4] firenzei érsek *Krónika* című művének második részében: „E nép barbársága hallgatásra késztetne, ha nem kényszerítene beszédre Gallia és Itália népeinek hírhedt pusztulása."

Senki sem nyert még e világi dicsőséget anélkül, hogy másoknak nyomorúságot ne okozott volna. Ninosz, az asszírok királya úgy vetette meg a világtörténet alapját, hogy erőszakosan rátette kezét idegen országokra; és ha Agamemnón, a görögök vezére egykor nem döntötte volna romba a trójai Iliont, és ha Nagy Sándor nem pusztította volna végig a világot vészhozó fegyvereivel, nevük is ugyanúgy elenyészett volna, mint a testük.[5]

Hogy tehát a szkíta vidékeket és Attila királynak nagy tettei miatt halhatatlanságra méltó korszakát magasztosabb stílusban leírjam, ugyanakkor az őt követő magyar királyok hajdan megírt történetét áttekintsem, és kijavítsam, ha valami hibát ejtett bennük íróik hanyagsága: buzdításodtól fellelkesülve hozzá mertem fogni az erőimet meghaladó feladathoz. Kellemes és élvezetes ékesszólásod meggyőzött, s bár az ilyen nagy események nagyobb tehetségű írót érdemelnének, rábeszélésed számomra parancs, és mivel akkor is engedelmeskednék neked, ha nem beszélnél rá, hát rábeszélésedre annál inkább neked szenteltem minden erőmet.

Mindenesetre ami a merész embert illeti, éppen ez a merészség gúnyolódást szül – úgy gondolom, ennek pedig az irigység a forrása –, és meg-

oldódik az ő becsmérlésére az emberek nyelve, amely senkit sem kímél. Ismerjük ezt az embert! – mondják. Igaz, az evangéliumi tanítás szerint senkit sem fogadnak szívesen a saját hazájában,[6] ám én e tárgyban semmit sem tettem magam, mindenben a régi történetírást követtem, és a szerzők megállapításain semmiben sem haladtam túl. Szkítia vidékét meg fekvését, továbbá Attila király tetteit is az emiatt felkutatott több krónikás mű alapján kissé magasztosabb stílusban igyekeztem megírni, mint a magyar történet régebbi szerzői, itt is, ott is közbeszúrva az ő állításaikat; Magyarország többi isteni királyának történetét is, például az egykor galádul meggyilkolt Károly királyról szóló siralmas éneket tehetségemhez mérten, gyengécske művem határai között gondosan igyekeztem kijavítani. Segítsenek az ég fenséges hatalmai, hogy alaposabban rendbe szedhessem!

Te pedig fogadd a hajóst,[7] aki a tenger mély örvényeit szántja kívánságod szerint, anélkül hogy csónakjának kormányrúdja vagy irányítója volna, vagy evezős segítené! Fogadd hát – mondom – azt, aki csupán a te kívánságodnak kíván eleget tenni; fogadj úgy, mint aki nem a magáéból, hanem az eseményeket leíró régi történetírók köteteiből: eme zöldellő pázsitról szedett kedves virágot nyújt át neked, uram! Élj boldogul!

[2.] Beszélgetés önmagával

Azt tapasztaljuk, hogy a régi történetírók a hunok, azaz magyarok eredetét különbözőképp írták le, s ezzel kapcsolatban mind a mai, mind a múlt idők emberei más-más nézetet vallva nem csekély mértékben ellentmondanak egymásnak. Találtak ugyanis két krónikakötetet,[8] amely származásukat és tetteiket magyarázza, és amelyet – bátran elmondhatjuk – a néhai megboldogult Károly és Lajos magyar királyok idejében szerezték; ezek a többi történetírótól, de még egymástól is eltérnek, főként e népek eredetének megvilágításában. Az egyik mű tudniillik a Teremtés könyvének tizedik fejezetére, a másik a tizenegyedikre alapozta a maga eredetfelfogását. Minthogy pedig minden keresztény vallású nép megegyezik abban, hogy a vízözön büntetése után az egész emberiség Noétól és fiaitól, azaz Sémtől, Khámtól és Jáfettól született újjá, a magyarok szár-

mazásán kívül más népek eredetének leírását – amelyet ezekben a kötetekben is közzétettek – nyilvánvalóan inkább fölöslegesnek, mint szükségesnek kell tartanunk.

Ezért azután, hogy meg ne rójanak amiatt, hogy e munkához valamit is hozzátettem a magaméból, ama kötetek szerzőit követve a saját művem kiindulópontjául ugyanezt teszem meg.

[3.] *Történeti bevezetés* A magyarok krónikája *első részéhez*

Noénak és fiainak, Sémnek, Khámnak és Jáfetnak állítólag az özönvíz pusztítása után hetvenkét nemzetsége volt, vagyis Sémtől huszonhét, Khámtól harminc és Jáfettól tizenöt nemzetség származott. Ezek a nemzetségek szétszóródtak a földkerekségen, és egyesek szerint Sémnek Ázsia, Khámnak Afrika, Jáfetnak pedig Európa jutott osztályrészéül. Jeromosnak[9] *A héber szöveg problémái* című műve szerint azonban, meg Josephus[10] szerint is Jáfet fiai a világ északi vidékeit vették birtokukba, Szkítia Taurosz és Imaosz nevű hegyeitől kezdve egészen a Tanaisz[11] nevű folyóig, amely Szkítiát kettészeli. Eszerint Jáfet első fia Gomer volt, róla nevezték el a galatákat, később a gallokat, akiket a mi korunk egy bizonyos Francóról, Parisz fiáról, a trójaiak utolsó királya, Priamosz fiának a fiáról, egykori vezérükről frankoknak hív. A hagyomány szerint ez a Franco Trója városának pusztulása után nagy néptömeggel Pannóniába jött – ezt hajdan, Nagy Sándor korában Felső-Görögországnak hívták –, és a Szikán-hegy lábánál az Ister folyó mentén – amelyet Dunának is mondanak – nagy várost épített, és az imént említett Szikán-hegyről a Sicambria nevet adta neki. Végül a keleti népektől való félelmében nyugat felé távozott innen, és a Szikána[12] folyó vidékét foglalta el, amit vezérükről, az említett Francóról Franciaországnak neveztek el. Ugyanitt Franco egy várost is alapított, és azt atyja nevének emlékére Párizsnak nevezte.

Jáfet második fia Magog volt, Szent Jeromos szerint tőle származtak a szkíták; továbbá Madai, tőle kapták nevüket a médek; Jáván, akitől a görögök erednek; Tubál, akinek a hispániaiak a leszármazottai; továbbá Mosoch, akitől a kappadókiaiak származtak, s még most is van egy Masechab nevű városuk; meg Thirász, akitől a trákok kapták nevüket.

Gomer pedig Asszenekhet nemzette, tőle a trójaiak származtak. Jáván Elisaht nemzette, tőle származnak az elizeusok, a későbbi eolok; és Tarsist, akitől állítólag a kilikiaiak származnak, mert még most is ezen a néven, Tarsisnak nevezik fővárosukat. Ebben a városban született Szent Pál apostol, mint az Apostolok cselekedeteinek huszonegyedik fejezetében áll.[13] Szent Jeromos hozzáteszi: „Ezek nép-szigetekké különültek el az egyes vidékeken, mindegyik a maga nyelve és családjának egy-egy nemzetséghez való tartozása szerint." Ezt Szent Jeromos valószínűleg egy korábbi időre vonatkoztatva állíthatta, hiszen ez csak később, a nyelvek összezavarodásának idején következett be.

Khám fiai pedig: Khús, akitől az etiópok származnak, mert a héberben az etiópokat khúsnak nevezik; továbbá Mesraim, akitől az egyiptomiak erednek, a héberben ugyanis Egyiptomot Mesraimnak mondják; Pút, akitől a pútheusok származnak, tudniillik az ő vidékükön van egy folyó, amelyet még most is Pútnak neveznek; és Kánaán, róla a kánaániakat nevezték el, s akiknek a földjét később Izrael fiai kapták meg. Khús fiai pedig: Saba, tőle erednek a szabeusok; Evila, akitől a pogányok származnak; továbbá Sabatha, akitől állítólag a sabathenusok származnak.

E nevek közül később – az évszázadok felidézhetetlenül hosszú folyama során – a legtöbb megváltozott, és csak kevés maradt meg ugyanabban, vagy az eredetihez hasonló, illetőleg vele rokon formában. És Szent Jeromos újból hozzáfűzi: „Továbbá Khús nemzette Nimródot." Ez volt az a Nimród, aki Noé utódait rávette, hogy építsenek tornyot és várost az Úr ellen. Ezért írja Josephus a *Régiségek* című könyvében: „Az előbb felsorolt néptörzsek, amelyek Sémtól, Khámtól és Jáfettól származnak, ugyanazt a héber nyelvet használták, míg Nimród óriás az özönvíz utáni kétszázegyedik esztendőben egész rokonságával együtt el nem kezdte építeni a tornyot, az özönvíz veszélyét szem előtt tartván: ha netán megismétlődnék az özönvíz, a toronyba menekülve elkerülhessék a bosszuló ítéletet." Az isteni ítélet végzése azonban, amellyel az emberi értelem nem szállhat szembe, úgy megváltoztatta és összekeverte a nyelvüket, hogy a legközelebbi rokonok sem értették meg egymást, és a munkát végül is befejezetlenül hagyva különböző vidékekre szóródtak széjjel. Egy bizonyos hagyomány szerint e nagy és minden időkre bámulatos torony építése Núbia és Egyiptom között történt, és romjait mindmáig láthatják azok, akik

Memphiszből Alexandriába utaznak; mások viszont úgy tartják, hogy Káldeában volt, az Eufrátesz folyó mellett, mégpedig azon a helyen, ahol sok évszázaddal később a legesleghíresebb királynő, Szemiramisz Babilont, az első birodalom ama nagy hírű városát alapította. Állítólag a Bábelnak elnevezett toronyról kapta a Babilon nevet a nyelvek összezavarodása miatt egykor nem csupán a város, hanem maga Káldea, meg egész Asszíria és Mezopotámia is, az ott uralkodó királyok dicső tettei következtében.

Sok csodálatra méltó dolgot írt e város alapításáról és építéséről Ktésziasz, Kleitarkhosz, továbbá Hérodotosz meg a szicíliai Diodórosz[14] is, és ezt később egyesek az imént említett toronyra vonatkoztatták. Az egyik krónikakötet szerint ugyanis Josephus arról tudósít, hogy Nimród ebben a toronyban színaranyból készített templomokat az istenek számára, drágakövekből épített palotákat, aranyoszlopokat emelt bennük, és az utcákat különböző színű kövekkel burkolta. De nem szabad hitelt adni neki. Mert nem hihető, hogy nem sokkal az egész világot érintő özönvíz elmúlta után annyi arany volt használatban, hogy abból templomokat is építhettek, meg oszlopokat is emelhettek volna. Nem lehetett szó akkoriban az istenek tiszteletéről sem, akiknek templomokat kellett volna építeniök; hiszen sok írásmű tanúsítja, hogy sok évszázaddal később az asszírok királya, Ninosz aranyból készíttetett egy apjához, Bélosz királyhoz hasonló szobrot, annak halála után – éppen az ő emlékére és a maga vigasztalására. Maga is tisztelte ezt a szobrot, s elrendelte, hogy országának egész népe is tisztelje. Nem sok idővel később beleköltözött a tisztátalan lélek ebbe a szoborba, és jóslatokat adott azoknak, akik ezt kérték, úgyhogy az egész kárhozatos bálványimádás innen ered.

Azután ez áll ott: És maga a torony négyszögletesre épült, egyik sarkától a másikig tizenötezer lépés volt a hossza, és ugyanannyi a szélessége; ami a magasságát illeti, még nem építették meg teljesen, de szándékuk szerint a Hold köréig kellett volna emelkednie. Az alapfal vastagsága háromszáz lépés volt, fölfelé fokozatosan keskenyedett, hogy a vastag alap könnyebben megtarthassa a nagyon magas épület terhét.

És a Teremtés könyvének újra ugyanabban a fejezetében, mint föntebb is, ez áll: Nimród kezdett hatalmas lenni a földön, ugyanis erőszakkal leigázott másokat, és akaratuk ellenére kényszerítette őket a torony épí-

tésére. Ezért is fűzik hozzá: És erős vadász volt,[15] vagyis az emberek elnyomója az Úr előtt, és innen származik a szólás: [erőszakos,] mint Nimród. Ha ezután úgy látták, hogy valaki az emberek elnyomója, második Nimródnak mondták, vagy azt, hogy hasonlít Nimródhoz.

Szent Jeromos szerint ugyanis uralmának kezdetét Babilon és Sinár földje jelentette.

[4.] A hunok, azaz a magyarok származása

Egyesek azt állították, hogy ez a Nimród volt a magyarok ősapja. Az említett kötetek egyikében ugyanis az áll, hogy Nimród, az óriás, a nyelvek összezavarodása után Evilath földjére ment, amit most Perzsiának neveznek, és itt két fiat nemzett Enéh nevű feleségével; az egyiket Hunornak, a másikat pedig Magornak nevezték, végül is tőlük ered az összes hun, illetve magyar. Azt is mondják, hogy ennek a Nimródnak Enéhen kívül több felesége is volt, és Hunoron meg Magoron kívül több fiút is nemzett velük; ők meg az ő utódaik az említett vidéket, Perzsiát lakják, alkatuk és színük hasonlít a hunokéra, csupán beszédükben különböznek tőlük egy kissé, mint a szászok meg a türingiaiak.[16]

A másik említett kötetben pedig az áll, hogy Hunor és Magor, a hunok, vagyis a magyarok ősapái nem Nimród fiai voltak, aki Khús fia volt, az meg Khámé, akit apja, Noé megátkozott. Egyfelől azért, mert maga Nimród sohasem lakott a Tanaisz folyó mellett, másfelől pedig azért, mert – mint föntebb említettük – Magogtól, Jáfet fiától származtak a szkíták stb. Mert ugyanott ez áll: Tehát, ahogy a Szentírás meg a szent tanítók mondják, a magyarok Magogtól, Jáfet fiától eredtek, aki – mint Szent Sigilbertus antiochiai püspök beszámol róla a *Keleti népek krónikájá*ban[17] – az özönvíz után az ötvennyolcadik évben lépett Evilath földjére, és feleségével, Enéhvel a már említett Hunort és Magort nemzette, tőlük származtak a hunok és a magyarok, és tőlük kapták a nevüket is.

[5.] Más beszámoló ugyanarról a tárgyról

Antoninus firenzei érsek azonban, akiről – úgy emlékszem – föntebb már említést tettem, Sigilbertust[18] és Vincentiust[19] követve krónikás művének második részében azt állítja, hogy a hunok eredetéről a régi történetíróknál a következőket olvasta: „Filimer – mondja – a gótok, másképpen geták királya, a nagy Gaderich fia, aki a szkítiai Szükantia szigetéről való kivonulás után már az ötödik fejedelmük volt, mikor Szkítia földjére vonult népével, talált a nép között bizonyos varázsló asszonyokat, akiket geta nyelven alirumnáknak hívtak. Mivel gyanúsaknak tartotta őket, kiűzte övéi közül, és seregétől messze kergetvén arra kényszerítette őket, hogy a pusztaságban kóboroljanak.

Végül mikor erdei emberek – akiket egyesek gyilkos faunoknak neveznek, és akikről azt olvassuk, hogy egykor Szent Antal előtt is megjelentek, amikor remeteként a pusztában vándorolt – látták ezeket az asszonyokat az úttalan pusztaságban kóborolni, ölelkeztek és ugyanakkor párosodtak is velük. Tőlük származik hát ez a vad, félelmetes és rettenetes emberi fajzat, amelyik először a meótiszi[20] mocsarak között élt. Mikor néppé növekedtek, szomszédaik földjére behatolva nagy pusztításokat vittek végbe. Azokat pedig, akik szembeszálltak velük, s akiket fegyverrel talán nem is tudtak volna legyőzni, riasztó arckifejezésükkel futamították meg. Még a saját sarjaikkal is kegyetlenkedtek, rögtön a gyerekek születésének napján; a fiúgyermekeknek ugyanis megvágták az arcát, hogy mielőtt édes tejet kapnának táplálékul, a sebek elviselésére szoktassák őket.

Tehát – mondja – ilyen tőkéről sarjadtak a hunok, kicsiny termetűek ugyan, de ravaszak, életmódjukat tekintve szabadok, a lovaglásban igen ügyesek, széles vállukon szívesen hordanak íjat és nyilakat, nyakasak és mindig gőgösen pöffeszkedők; minden szomszédos nép számára rettegést és borzadályt jelentettek."

Ezek olvashatók Antoninusnál. Jordanes pedig és még néhányan azt állították, hogy a hunok bizonyos asszonyokkal együtt háló ártó szellemektől vették eredetüket. Jordanest a gyűlölet vezette, amikor ezt a véleményét fejezte ki. Ő ugyanis a gótok nemzetségéből származik, akiket a magyarok űztek el lakóhelyükről; szívén viselte az ősei elleni jogtalanságot, hihetőleg ezért illette gyalázattal a hunok népét.

A Szentírással is ellentétes ez a nézet, hiszen az evangéliumi tanítás azt hirdeti, hogy Megváltónk azt mondta: „Ami a testből születik – mondja – az test, ami pedig a lélekből, az lélek.”[21] És újra: „A szellemnek nincs húsa és csontja.”[22] Az igazsággal ellenkezik és téves dolog tehát azt hinni, hogy a lelkek, amelyeknek nem adattak meg azok a természetes szervek, amelyeknek képességük és rendeltetésük a nemzés, nemzeni tudnak.

A szicíliai Diodórosz pedig történeti művének harmadik könyvében azt állítja, hogy a szkíták népe az Araxész folyó mellékéről származik, kezdetben kis nép volt és csekélyke földjét művelte, később azonban, amikor egy hatalmas, harcias és kiváló katona lett a királyuk, hegyvidéki hazájukat egészen a Kaukázusig, a síkvidékit pedig egészen a Szkíta-tengerig, a Meótisz mocsaráig és a Tanaisz folyóig terjesztette ki. És egyrészt Diodórosz maga ugyanitt,[23] másrészt Hérodotosz az ő *Krónikájá*nak negyedik könyvében egy mesével áll elő, mondván, hogy Héraklész – egy régebbi annál, aki később a trójai államot szétzilálta – egykor Gérüón marháit őrizte, és eljutott arra a földre, amelyet most Szkítiának hívnak, s amely akkor teljesen elhagyatott volt. Amikor heves zápor és hideg lepte meg, egy oroszlánbőrt terített maga alá, és elaludt. Közben a kocsiból kifogott kancák a legelőn elkóboroltak és eltűntek. Amikor felébredt, átkutatta az egész vidéket, mégsem találta meg az állatokat. Végül eljutott egy bizonyos földre, amelynek Hülaié a neve; talált ott egy szüzet, aki a Föld-anyától született, s akinek kettős természete volt: emberi és kígyótermészete, mert combtól fölfelé nő, attól lefelé pedig vipera volt.

Miután meglátta és megcsodálta őt, megkérdezte tőle, nem látta-e valahol a kancáit. A nő azt felelte, hogy látta, de addig nem akarja visszaadni őket, amíg Héraklész nem hál vele. Héraklész tehát ezért az árért vele hált. Az asszony még többször is kívánt Héraklésszal hálni, így addig nem is adta vissza neki a kancákat, míg azt nem tapasztalta, hogy teherbe esett tőle. Mikor végül visszaadta Héraklésznak a kancákat, így szólt hozzá: „Megőriztem számodra ezeket a kancákat, amelyek ide tévedtek; te pedig megfizetted nekem az őrzésükért járó díjat. Három fiút fogantam tőled, mondd hát meg, mit csináljak velük, ha megszületnek és felserdülnek. Itt legyen-e az otthonuk, ahol én uralkodom, ezen a vidéken, vagy küldjem őket hozzád, aki az apjuk vagy?”

Héraklész ekkor az egyik íját – kettőt szokott ugyanis hordani – meg

az övét, amelynek csatján egy aranycsésze függött, odaadta neki, de mielőtt ezeket az ajándékokat nála hagyta, felajzotta az íjat, felcsatolta az övét, és ezt mondta: „Azt a fiút, amelyikről látod, hogy úgy ajzza fel ezt az íjat és úgy csatolja fel ezt az övet, mint én, tartsd ezen a vidéken; akinek pedig meghaladja a képességét az a feladat, amelyet kiszabok, azt bocsásd el."

Héraklész – miután ezeket elmondta – távozott. Az asszony, amikor megszülte fiait, az egyiknek az Agathürszosz, a másiknak a Gelónosz, a legifjabbnak pedig a Szküthész nevet adta.

Midőn a fiúk elérték a férfikort, az asszony, emlékezvén arra, amit Héraklész a lelkére kötött, teljesítette a parancsokat: miután próbára tette fiait, látta, hogy csak az utolsó, vagyis Szküthész tud megfelelni az atyai előírásoknak, ezért a másik kettőt, azaz Agathürszoszt és Gelónoszt elbocsátván Szküthészt tette meg országa örököséül. Tőle ered a szkíták népe és királyai, s maga a vidék is róla kapta a nevét.

Pompeius Trogus[24] szintén szól arról, hogy a szkíták mint pogány emberek, akik úgy gondolták, hogy a világnak sosem volt kezdete, versengtek az egyiptomiakkal, melyikük népe a régebbi. Az egyiptomiak ugyanis azt mondták: „A föld egyik része a Nap hevétől szenved, a másik pedig a fagyos hidegtől annyira megdermedt, hogy nemcsak nem születhetnek ott emberek vagy egyéb élőlények, hanem még azok is meghalnak, akik odavándorolnak. Egyiptomnak azonban annyira mérsékelt az éghajlata, hogy sem a nyári Nap heve, sem a téli hidegek nem ártanak az ott lakóknak. Azontúl Egyiptom földje annyira termékeny, hogy az élelmiszer-termelést illetően nincs nála gazdagabb hozamú föld, ezért joggal feltételezhető, hogy ott születtek meg előbb az emberek, ahol azután könnyebben nevelkedhettek."

A szkíták erre azt felelték, hogy a mérsékelt éghajlat a föltett kérdésben egyáltalán nem szolgálhat érvül, hiszen a természet, mihelyt a meleg és a hideg mértékét az egyes területeknek elosztotta, mindjárt úgy hozta létre az élőlényeket, hogy azok a helyi éghajlatot is elviseljék. Ezért tartják úgy, hogy a szalamandrát a tűz, több életerős férget pedig a régi hó hozza létre és táplálja is egyszersmind. A természet ugyanígy, az egyes vidékek adottságainak megfelelően hozta létre a különféle fákat és gyümölcsöket. Amennyivel ridegebb az éghajlat a szkítáknál, mint az egyiptomiaknál, annyival erősebb is a szkíták teste és jelleme. Egyébként akár özönvíz volt

a világ kezdete, akár pedig tűz uralta, amelyről azt hitték, hogy az is hozta létre a világot, mindkét eset inkább a szkíták korábbi eredetét támaszthatta alá. Mert ha a tűz uralta a kezdeteket, lassanként kihunyván a Föld északi részének adta először a mérsékelt éghajlatot, hiszen ez a vidék minden más földrésznél jobban fázik a téli hidegben. Egyiptom azonban, és az egész Kelet, amely most is forró a Nap perzselő melegétől, az őstűz lángjának kihunyta után csak nagy sokára kapta meg a mérsékelt éghajlatot.

Ha pedig az özönvíz minden földet beborított, akkor a szárazföld magasabban fekvő része került előbb a felszínre, minthogy a vizek lefelé folynak, és a víz a Föld mélyen fekvő részein maradt meg legtovább; és minél korábban szabadult meg a Föld valamely része a tűztől, vagy száradt ki a víztől, annál hamarabb kezdett élőlényeket létrehozni.

Továbbá Szkítia minden szárazföldnél magasabban fekszik, úgyhogy minden folyó, amely ott ered, a Meótiszi-tengerbe, innen a Fekete-tengerbe és azután Egyiptomba folyik le. Egyiptomot viszont – ha nem védené meg sok nagy gát a nagy erővel lezúduló víz özöne ellen – nem is lehetne lakni másként, csak ha gátak közé zárják a Nílust.

Az egyiptomiakat tehát meggyőzték ezek az érvek; úgy látszik, a szkíták voltak a régebbiek.

[10.] Az elbeszélés folytatása

A Föld bármely sarkán is eredtek a hunok, vagyis a magyarok, nagy tetteiknek köszönhetően szerte a világon elterjedt fényes dicsőségük híre, s ez mindenütt hirdeti, hogy a katolikus hitet is felvették, hogy derék voltukkal tűnnek ki, tisztes erkölcseik virulnak, és hogy mind katonai erényekben, mind pedig fegyvereik erejét tekintve messze fölülmúlják a többi népeket. E népből nem csupán királyokat, hanem közrendű embereket is felvettek a szentek jegyzékébe, s most a mennyben örvendeznek annak, hogy odajutottak. Még a nagy Attila királyt sem lehet azon érni, hogy valamiképp lebecsülte volna a népét. Hát nem az található a címében is, hogy a nagy Nimród unokájának vallotta magát? És a magyarok történetéről írt krónika második könyvében, ahol az ő második bejövetelükről esik szó, nem az áll-e, hogy maguk a magyarok is a nagy Nimródra vezetik

vissza eredetüket a családfán? Isidorus[25] tanúsága és ide vonatkozó biztos írott források alapján nem tagadhatjuk, hogy a szkíták – akiket előbb getáknak, később gótoknak neveztek, s akiket a hunok elűztek lakóhelyükről, mint azt később elmondjuk – Magogtól, Jáfet fiától származtak. Ezért áll a magyarok krónikájának az elején a következő: Minthogy Hunor és Magor Nimród elsőszülöttei voltak, atyjuktól különválva laktak sátraikban. Történt egy napon, hogy kivonultak vadászni a síkságra, és a pusztaságban egy nőstény szarvas került eléjük; mikor üldözőbe vették a menekülő állatot, a Meótisz mocsarai közé jutottak. A szarvas eltűnt az erdő sűrűjében, s bár sokáig keresték, nem tudtak a nyomára akadni. Bejárták ezeket a mocsarakat, s nyájaik legeltetésére kitűnőnek találták, atyjukhoz visszatérvén pedig megkapták tőle az engedélyt arra, hogy mindenüket magukkal vive a meótiszi mocsarakhoz költözzenek, és ott maradjanak.[26]

Mint a magyarok krónikája állítja, ez a mocsárvidék a perzsa tartománnyal szomszédos és mindenfelől tenger veszi körül, csupán egy gázlója van, s így nagyon nehéz a be- és kijutás, legelőkben, erdőkben, halakban, madarakban és vadakban bővelkedik. Dionüsziosz[27] pedig a Fekete-tenger anyjának nevezi ezt a mocsarat. Azt mondja ugyanis, hogy nagyon nevezetes folyamok sok vizet szállítanak ide, és ezt azután a mocsár a Fekete-tengerbe továbbítja.

Hunor és Magor a meótiszi mocsarakhoz költözött tehát, öt évig ott is maradt, ki sem mozdult onnan. A hatodik évben azonban kijöttek, s míg a pusztaságban kószáltak, zeneszót hallottak; hogy felderítsék, továbbvonultak, és véletlenül rábukkantak Bereka[28] feleségeire és leányaira, akik sátraikban maradtak férjük nélkül, és éppen a kürt ünnepét[29] tartották, és kartáncot lejtettek. Gyors rajtaütéssel elfogták, s minden vagyonukkal együtt a meótiszi mocsarakhoz hurcolták őket. E zsákmányszerzés alkalmával a többi nő között történetesen Dulának, az alánok[30] fejedelmének két gyönyörű hajadon leányát is elfogták; az egyiket Hunor, a másikat pedig Magor vette feleségül. Állítólag ezektől az asszonyoktól származik az összes hun, vagyis magyar; és egyesek szerint minden zsákmányszerzés közül ez volt az első rablásuk.

Tény, hogy amikor már hosszabb ideje ezekben a mocsarakban laktak, igen erős néppé növekedtek, úgyhogy a mocsár nem tudta sem befogadni,

sem táplálékkal ellátni őket. Nagyon ravasz, agyafúrt ötlettel felderítőket küldtek tehát a szomszédos Szkítiába, s mikor ezek visszatértek és azt mondták, hogy Szkítia földje elég kiterjedt ahhoz, hogy nyájaikat ott legeltessék, egész népükkel, javaikkal és nyájaikkal együtt bevonultak oda. Állítólag valami alproszurokat találtak ott, akikről a régebbi magyar krónikákban azt írták: most ruténoknak hívják őket.[31] Miután elpusztították, kiűzték vagy iga alá hajtották őket, mind a mai napig birtokolják ezt az országot, szomszédaik akarata ellenére.

Antoninus firenzei érsek azonban azt állítja, hogy a hunok a meótiszi mocsarak határvidékén laktak. Azt mondja ugyanis, hogy amikor a hun vadászok egy hím szarvas nyomát követve átkeltek a meótiszi mocsáron, amelyet korábban járhatatlannak tartottak, és a szkíta térséget alaposan átkutatták, hírt adtak a hunoknak mindarról, amit ott láttak, s arra ösztökélték őket, hogy keljenek át a mocsarakon. A hunok akkor ezeknek a vadászoknak a vezetésével átkeltek a mocsarakon, s mint a vihar, rátörtek a Szkítiában élő gótokra; miután harcban legyőzték, kiűzték a lakóhelyükről őket, akik mások fölé emelkedve uralkodtak itt.

Paulus Orosius is, mint jelen művecskénk bevezetésében említettük, történelmének utolsó könyvében a gótok kiűzését említve ezt mondja: „A hunok népe, amely sokáig megközelíthetetlen hegyek közé volt bezárva, hirtelen kitörve roppant dühvel támadt rá a gótokra, szétkergette és kiűzte őket régi lakóhelyükről."

Ezekről a gótokról sok különböző dolgot írtak a rómaiak történeti műveiben. Nagy és régi nép volt ez, a Föld sok vidékét töltötte el félelemmel. Ezért mondja azt ugyancsak Paulus Orosius történelmének első könyvében, hogy Nagy Sándor kijelentette: a gótokat el kell kerülni; továbbá hogy Pürrhosz, Épeirosz, Thesszália és Makedónia királya rettegett tőlük, Caesar pedig, aki fegyvereivel az egész világot legyőzte, kitért előlük. A hunok tehát leigázták ezeket a gótokat, akik – mint Vincentius írja történelmének száztizenkettedik fejezetében – sok népet vetettek szolgaságba. Akik ugyanis a gótoknak szolgáltak, a gótok elűzése után a hunoknak engedelmeskedtek, és így a hunok csaknem az egész Szkítia birtokába jutva a többi szkíta népcsoport fölé kerekedtek erejükkel és hatalmukkal.

[7.] Szkítia leírása a magyarok régebbi története szerint

A magyarok történetének régi szerzői ezt a Szkítiát Európában helyezték el, s azt írták, hogy tőlünk keletre terül el; egyik oldalról az Északi-tenger, a másikról pedig a Ripheus-hegyek,[32] kelet felől Ázsia, nyugat felől az Etul folyó zárja közre, amelyet szerintük Donnak is neveznek.[33] Azt is elmondták, hogy az odavaló népek tévhitben, tunyán élnek, érzéki élvezetekbe merülnek, szeretik a zsákmányszerzést, meg hogy általában inkább fekete, mint fehér színűek. Azontúl pedig azt állítják, hogy egy fogalomként jelölik ugyan a szkíta területet, de három országra tagolódik: tudniillik Bostardiára,[34] Denciára és Magyariára;[35] illetve száznyolc tartományra, amelyekre egykor Hunor és Magor fiai osztották fel ama száznyolc nemzetség szerint, amelyek az ő ágyékukból származtak, miután a meótiszi mocsarak közül ide bevonultak. Szkítiától keletre van a juriánok országa,[36] ezután Tarsia,[37] végül pedig ide kapcsolódik Mangalia[38] – és itt végződik Európa. A déli, forró égtáj felől a korozmin[39] nép vidékével és Etiópiával határos, amelyet kisebb Indiának is neveznek. A déli vidék és a Don folyó vonala között egy áthatolhatatlan pusztaság terül el, a szélsőséges éghajlat miatt különféle fajtájú kígyók élnek itt, és akkora békák, mint a malacok. Ugyancsak itt tenyészik a baziliszkusz, sokféle mérges állat, sőt az egyszarvú is.

Ezenkívül Szkítiában ered a Don, ez a nagy folyó, amelyet a magyarok Etulnak hívnak; ez a folyó áttöri a Szkítiát övező havasokat, majd elveszíti az Etul nevet, és Donnak hívják. Mellette, dél felé lakik a kitán[40] nép meg az alánok népe, és a folyó három ágra szakadva a Kerek-tengerbe[41] ömlik. Egy másik nagyon nagy folyó, a Togata[42] nevű a szkíták országában ered, és lakatlan erdőségek, mocsarak és hóborította hegyek között kanyarog, ahol a Nap sohasem világít; végül Hirkánia[43] földjére lép, és ott az Északi-tenger felé fordul. A szkíta föld hosszúsága háromszázhatvan, szélessége pedig százkilencven stádium.[44] Fekvése annyira védett, hogy csupán egyetlen, igen keskeny szoroson át találni bejáratot oda.

Az is szerepel ott, hogy Szkítia kelet felőli oldalán a besenyőkkel meg a fehér kománokkal szomszédos, és az Északi-tenger környékén nyugatról egészen Szuzdáliáig[45] egy lakatlan erdőség terül el, amely ember számára áthatolhatatlan és nagy kiterjedésű. Itt kilenc hónapon át egyfoly-

tában sűrű köd ül, és ezekben a hónapokban egyáltalán nem lehet látni a Napot, csak júniusban, júliusban és augusztusban, akkor is csak a hatodik órától a kilencedik óráig. Azt állítják, hogy ugyancsak itt, e lakatlan vidék hegyeiben griffek fészkelnek, és itt költi fiókáit a vadászsólyom,[46] amelyet a nép kerecsetnek nevez.

[8.] Szkítia más leírása korábbi szerzők alapján

Szkítia fentebbi leírása láthatólag ellentétes mindazoknak a szerzőknek az állításaival, akik gondosan leírták a földkerekség részeit. Hiszen az ő állításaik szerint Szkítia nem egyetlen ország csupán, hanem határai a világ nagy részét körülfogják. Tagadhatatlan, hogy van európai Szkítia is, mert Isidorus[47] azt állítja, hogy igen nagy kiterjedésű vidék, felső része Ázsiában, alsó része pedig Európában terül el. Ám hogy benne folyik az Etul, vagyis a Don folyó, meg hogy kelet felől a juriánok országával, majd Tarsiával, végül pedig Mangáliával, a korozmin néppel meg Etiópiával szomszédos, továbbá hogy Szkítiának van egy másik, Togata nevű folyója is: ez a leírás nagyon eltér azok állításaitól, ha a többi szerzőnek, akik ezekről a dolgokról írtak, helyt kell adnunk. Ők ugyanis sehol sem említik könyveikben a juriánok országát, vagy az Etul illetve Don meg a Togata folyót Szkítia vagy az egész földkerekség leírásában. Ha pedig Szkítia csupán Európában van, hogyan lehet vele szomszédos a délre fekvő Etiópia meg Tarsia és a korozmin nép földje, hiszen ezek ázsiai országok.

Szkítia ezen szerzők szerint részint Ázsiában, részint Európában terül el. Éppen a közepén szeli ketté a Ripheus-hegyekben eredő Tanaisz, a leghíresebb folyó, amely Ázsiát is elválasztja Európától, óriási pusztaságokon keresztülfolyva, végül pedig a meótiszi mocsárba ömlik, annak a vizét gyarapítja. Dionüsziosz és Paulus Orosius Szkítiát kizárólag Ázsiában helyezi el, az Imaosz vagyis az alsó Kaukázus hegyen innen és túl, és azt mondja, hogy a hunoknak – meg más népeknek is – ez a szülőföldjük. Dionüsziosz azt is állítja, hogy e hunok a kaszpiak meg az albánok szomszédai, és hogy vad, harcra termett nép. Ptolemaiosz,[48] Sztrabón[49] és Plinius[50] pedig azt vallják, hogy az ázsiai Szkítiát kelet felől a Rha folyó,[51] nyugatról pedig a Tanaisz folyam zárja közre; ők keletről a szer népeket[52]

helyezik el, akikről Iulius Solinus[53] azt mondja, hogy a fák leveleit vízzel permetezik, s ebből azután a levelek között finom pelyhek keletkeznek, a szerek kifésülik ezeket, s ebből készítik a selymet, amelyet az átkos hiúság folytán már általánosan használnak. A selyemből készült ruha manapság inkább megmutatja, mintsem elfedi az emberi testet.

Az ázsiai Szkítiával dél felől Kandézia, Mardia, Hirkánia, Apia, Decerbia és Baktria[54] határos, mint az említett szerzők állítják. Azt a vidéket pedig, amelyet az Északi-tenger mellett fekvő Germánia a Tanaisz folyótól meg a meótiszi mocsártól elválaszt, Isidorus Szkítia alsó részének mondja, és ezt, mint fentebb mondottuk, Európába helyezi, éspedig a Fekete-tenger környékére, Trákia szomszédságába, és Szkítiának ugyancsak erre a részére helyezi Alániát, Gótföldet, Dáciát, Réciát, az emberek által jól ismert országokat. Pompeius Trogus Szkítiának ezt a részét teszi meg egész Szkítiának, s úgy vélekedik, hogy ezt egyik oldalon a Feketetenger, a másikon a Ripheus-hegyek, hátulról pedig Ázsia és a Phaszisz folyó[55] zárja körül.

[9.] A Szkítia belsejében lakó népek, szokásaik; az ott bőven előforduló arany és drágakövek, meg ezt az országot öntöző folyók

A történetírók azt állították, hogy Szkítia alsó részét különböző népek lakják; ezekről – többek között – részint a világ csodáiról írva Iulius Solinus, részint pedig Pomponius Mela[56] ír világosan.

Azt állítják ugyanis, hogy Szkítia ázsiai részén élnek a neurok, akik nyári időszakban farkasokká változnak, az év többi részében újra a régi alakjukat veszik fel. Istenként Marsot, bálványaikként a kardokat tisztelik; isteneiknek áldozati állatok helyett embereket áldoznak. Ezekkel rokonok a gelónok; ők ellenségeik bőréből maguknak ruhát, lovaiknak meg takarót készítenek.

Ezek mellett az agatirszek laknak; ők kék színűre festett emberek; azoknak pedig, akik rangban a többiek fölött állnak, még inkább ilyen a színük.

Végül ott vannak az emberevők, akik közé az esszédonokat is számítják. Azt mondják, hogy emberi belső részek az ő kárhozatos eledelük, ezért egy nép sem érintkezik velük, hanem istentelen életmódjuk miatt

az összes szomszéd nép elmenekült a határaikról, ezért a földnek az a része a tengerig, amelyet Thübisznek hívnak, a part egész hosszában délkelet felé óriási pusztasággá lett egészen a szerek földjéig, s egy ember sem él ott. Ezek az esszédonok hozzátartozóik temetését ünnepélyes énekekkel kísérve és áldozatokkal tartják meg, és az összegyűlt rokonok az elhunyt testét fogaikkal szétmarcangolják, és juhhússal keverve készítik el a maguk számára eledelül; a koponyájukat pedig a bőrtől és a hústól megtisztítva aranyba foglalják, és díszes pohárként magukkal hordják.

A khalübszek meg a dákok rettenetes kegyetlensége alig vagy semmit sem különbözik a többi szkítáétól. A szkítotauroszok, csakúgy mint a neurok, a jövevényeket áldozati állatként megölik, a szákok és a nomádok is nyugtalanítják szomszédaikat, és figyelemmel kísérik, hol legeltetik állataikat.

Szkítia európai részén a georgiaiak a földjeiket művelik, az ázsiaiak viszont sem a sajátjukra nem ügyelnek, sem a másokét nem rabolják el, így azután sem a sajátjukat nem őrzik, sem a máséhoz nem nyúlnak. A szatharcok megvetik az aranyat és az ezüstöt, és nem tudják, mi a kapzsiság; minthogy a Ripheus-hegyekhez közel élnek, az állandó kemény tél miatt barlangokban és földbe vájt árkokban laknak, és állítólag egész testüket, még az arcukat is ruhával fedik, csupán a szemüket nem.

Azt is mondják, hogy Szkítiában az említetteken kívül még számos más nép is van. Utolsóként a Ripheus-hegyek gerincén lakó arimaszpokat említik, és azt állítják, hogy ez a népcsoport egyszemű, rajtuk túl, meg ama bizonyos hegyek gerincén túl a világ elátkozott része van, szakadatlanul esik a hó, s mivel örökös köd borítja homályba, ez az egyedüli olyan része a Földnek, amely nem ismeri az évszakok váltakozását, s nem kap semmi mást az égtől, mint a tél állandóan dermesztő hidegét.

Nincs ember, aki meg tudná mondani, hogy e havas hegyek mögött és az állandó homályon túl van-e valamiféle szárazföld vagy termőterület, mivel a világnak erről a részéről azt tartják, hogy az összes halandó számára ismeretlen. Néhány szerző, leginkább Sztrabón, a krétai úgy vélte, hogy az Északi- vagy a Szkíta-tenger a folytonos nagy hideg miatt be van fagyva, örökös jéggé változott, és ezért nem is hajózható.

Mégis, a veronai Plinius[57] azt mondja, hogy a germán partokon indiai hajókat találtak, amelyeket kereskedelmi útjukon ragadtak el a viharos

szelek; a szvévek királya Metellusnak, Gallia helytartójának ajándékozta ezeket, és Cornelius Neposra[58] mint tanúra hivatkozik ezekkel kapcsolatban. Ez nem történhetett volna meg, ha az Északi-tenger be lett volna fagyva és hajózhatatlan lett volna.

Azt is állítják, hogy az ázsiai Szkítiában a föld gazdag aranyban és ezüstben, de lakhatatlan, mert bár bőven van arany, ezüst és drágakő, griffek őrzik: az állatoknak e kitartó és kegyetlen fajtája, nagyon vad madarak – senkit sem engednek odamenni. Amikor látják, hogy oda igyekeznek, dühösen tombolva széttépik őket; ezért idegenek nehezen és ritkán, vagy egyáltalán nem juthatnak el oda.

Állítólag Szkítiának ezek a részei drágaköveket is teremnek, mégpedig hegyikristályt és vöröses színben csillogó meteoritot, továbbá igen jó minőségű smaragdot, amelynek Theophrasztosz[59] a drágakövek rangsorában a harmadik helyet adta. Mindezekhez nem minden kockázat nélkül lehet csak hozzáférni, minthogy ezeket is griffek őrzik, s emiatt harcolnak velük – mint mondják – a már említett arimaszpok, az egyszemű emberek.

A szkíták, mennél beljebb laknak, annál durvább szokásoknak hódolnak, és annál műveletlenebbek; ezenkívül szeretik a háborút és az öldöklést, és a harcosoknak az a szokásuk, hogy a friss sebből kiisszák annak a vérét, akit elsőnek pusztítottak el, és a legnagyobb dicsőséget az jelenti számukra, ha elmesélhetik, hogy már sok embert elpusztítottak. Lakoma közben is gyakran arról emlékeznek meg a legvidámabban, hogy melyikük hány embert ölt meg, és azoknak, akik többet öltek meg, előkelőbb ülőhelyet és két poharat[60] adnak, akik pedig még nem vettek részt gyilkolásban, azok társaik között is alacsonyabb rendűek, és a többiek veszekedés közben ezt a legnagyobb gyalázatként vetik a szemükre. Mondják, hogy a békekötést és a szerződéseket is egymás összevegyített vérének megízlelésével szentesítik.[61]

Szkítia észak felé nyúló belső vidékeit mérhetetlen magas hegycsúcsok ölelik körül, és különféle folyók törnek itt elő. Ezek közül, mint mondtuk, a Tanaisz a Ripheus-hegyek oldalán ered, s miután a Kaukázus hegység sok sziklás völgyén átmorajlik,[62] északi szakaszán hatalmas jégtáblákat hurcol magával, Szkítia közepén folyik le – így választja el Ázsiát Európától –, végül sok folyó vizét magába fogadván mint hatalmas és szelíd folyam ömlik a meótiszi mocsarakba. Ezenkívül az ázsiai Szkítiában, a

neurok földjén ered egy meglehetősen nagy folyam, Borüszthenész[63] a neve, és kitűnő ízű halakat táplál, amelyeknek nincs is csontjuk, csupán gyenge porcogóik. Egyesek az összes szkítiai folyó közül a leghíresebbnek és Szkítia folyamai fejedelmének a Hüpanisz[64] folyót nevezik, minthogy a többinél tisztább a vize, s ivásra a legegészségesebb. A fentebb említett szerzők Szkítia leghíresebb folyóiként emlegetik a Pantikapészt,[65] Gerrhoszt,[66] Phasziszt[67] és Iaxartészt[68] is, amelyek a határain belül folynak, és a föld összes vidéke között ezt tartják a leggazdagabbnak vízben, halban, zöldellő füves mezőkben, lomberdőkben és ligetekben.

[10.] A szkíták dicsősége és a Szkítiából származó népek

A történetírók nagy dolgokat írtak meg Szkítiáról, de még sokkal nagyobbakat is írhattak volna, ha egy ellenséges csapat bejárhatta volna azt a vidéket, vagy ha a világrészek kutatói az ott lakó barbár nép embertelen vadsága ellenére biztonságosan eljuthattak volna arrafelé. Piusz pápa[69] ugyanis azt mondja történeti művében: „A földkerekség legnagyobb része ismeretlen volna számunkra, ha a római császárok és Nagy Sándor hatalma föl nem tárta volna a világot."

A szkíták serege ugyanis mindig tettre kész volt, és nem olvashatunk olyasmit, hogy akár a rómaiak uralma, akár Nagy Sándor vagy valamilyen más birodalom hatalma megtörte volna őket. És ha azt találjuk is, hogy valamilyen ellenség Szkítia határaira vonult, a belső vidékeire azonban egyetlen külföldi uralkodó sem tudta kiterjeszteni fegyvereinek hatalmát.

Dareiosz, a perzsák királya háborút indított a szkíták ellen, ám amikor beljebb eső vidékek felé igyekezett, ajándék helyett egy madarat, egy egeret, egy békát és öt nyílvesszőt kapott, végül pedig csúfosan futni kényszerült az ország belsejéből.

Tomürisz, a szkíták királynője Küroszt, a perzsák királyát csaknem egész seregével együtt megsemmisítette, és Kürosz levágott fejét egy emberi vérrel teli tömlőbe dobatta, így szólván: Te, aki mindig emberi vérre szomjaztál, igyál végre eleget belőle.

Szophiriónt, Nagy Sándor vezérét összes csapataival együtt kegyetlenül lemészárolták a szkíták. Vesoist,[70] az egyiptomiak királyát – miután

minden hadi felszerelésétől megfosztották – visszaűzték a szkíták határaikról, és nagy gyalázatára megfutamodásra kényszerítették. A rómaiak fegyveres erejét is inkább hallomásból, semmint tapasztalatból ismerték.

A világ nagyobbik része viszont megtapasztalta a szkíta „fegyvert s vitézt",[71] ahová csak kinyúlt a szkíták kardja és elért a nyila, onnan nem tért vissza sebek osztogatása nélkül. Elsőként a szkíták zabolázták meg fegyvereikkel egész Ázsiát, és miután hatalmukba kerítették, ezerötszáz éven át, egészen Ninosznak, az asszírok királyának idejéig elvitték innen az adókat; s ha nem vonta volna meg az íróvesszőt ettől a néptől az irigység, már csak ezek miatt is méltó lett volna arra, hogy 'az első birodalom' elnevezést megkapja.

Sok dicsőséges nevű népet termett ez a vidék! A párthusok ugyanis és a baktriaiak – mint az ókori szerzők állítják – a szkíták sarjai. Az erős karú amazonokat, akiknek vitézségét utoljára a trójai háborúban tapasztalták, ugyancsak Szkítia szülte. Mit mondjunk a gótokról, akiket a hunok, mint említettük, kiűztek Szkítiából, és akik az alánokat is magukkal sodorva az egész Nyugat legádázabb ellenségei lettek? Ők azok, akik – mint a történetek ránk hagyták – áthágták az erős római falakon, és e nagyváros minden kincsét zsákmányul ejtették, csupán a szentélyeket hagyták érintetlenül.[72] A római birodalom számára is rettenetesek voltak: egyik részük az itáliai partvidéken,[73] másik részük nyugat felé szerzett magának erőszakosan országot fegyvereivel. Ezért azokat, akik a nyugati földeket megszállták, és akiket most katalánoknak hívnak,[74] helyesen gót-alánoknak kellene nevezni, minthogy a gótok és alánok együtt harcoltak. Ők, bár akkortájt harcedzett emberek voltak, a mi korunkban – mert, úgy vélem, összekeveredtek a szomszédos, gyáva ivadékokkal – elfeledvén egykori hazájuk erkölcseit és nyelvüket is megváltoztatván, láthatólag elszoktak a fegyverektől, és jelenleg semmiféle nevezetes hír nem hallható róluk a világon azon kívül, hogy kalózéletet élnek, amely inkább akadálya, mint táplálója a hírnévnek.

Senki sem vonja kétségbe, hogy a hunoknak, vagyis a magyaroknak Szkítia a szülőanyja; a Szkítiából való kijövetel kezdetén is buzgott bennük a híres harci kedv, és most, a mi korunkban is villog kardjuk az ellenség feje fölött.

A vandálok is a szkíták fajtájához tartoznak; ők a hunok, vagyis a ma-

gyarok után jöttek ki atyáik lakóhelyéről, és egy egész világrészt, Afrikát, meg az egyházat sanyargatták; végül a sok kegyetlen, zajos hadakozás után a világnak abban a részében szereztek országot maguknak.

Néhányan azt állították, főként Martinus fráter,[75] aki *A római történelem összefoglalása* című művet alkotta, hogy ez a három nép, azaz a hunok, a gótok és a vandálok egy és ugyanazon leszármazási ágból erednek, és ugyanolyan ajkúak, vagyis nyelvűek; csupán a nevükben különböznek. Ezt semmilyen érv nem támasztja alá, és azok sem tudják állításukat nyilvánvaló bizonyítékkal igazolni, akik ezt a nézetet vallják. Mert a hunok semmiképp sem űzték volna ki a gótokat a lakhelyükről, ha a hunok meg a gótok egy törzsből származtak volna. Ezenkívül a gótok a hunoknál korábban – amikor a hunoknak még a hírét sem hallották – lettek ellenségei a római birodalomnak. A vandálok pedig jóval a hunok kijövetele után törtek ki a szkíta vidékekről, és szereztek maguknak lakóhelyet – mint már mondottuk – Afrika földjén.

Ezeken kívül Szkítia sok más népet is nevelt és adott a világnak, legutóbb állítólag a törököket. Bár sokan azt hiszik, hogy ők trójai származásúak, és nevüket Teukrosz királytól kapták – aki a trójai háború dúlásakor ment a romlásra szánt város segítségére –, nem is türk, hanem teukri alakban.

Sok történeti mű azonban azt a hagyományt írja le, hogy a trójaiak az itáliaiaktól származtak,[76] és körülbelül a világ harmadik korszakában[77] mentek a fríg partokhoz, alapítottak ott hazát és egyidejűleg Trója városát is: ez számos mondát adott a világnak; majd Trója pusztulása után a nagy Aeneas, a római állam atyja és alapítója, továbbá Antenór, Padova városának és Aquileiának alapítója ismét Itáliába tért vissza, ugyanoda, ahonnan elindult. A törököknek azonban, ahogyan Aethicus filozófus[78] írta, az ázsiai Szkítiában, a Perik hegyeken és a Tarakont szigeteken túl, Észak emlőivel éppen átellenben volt a szülőhazájuk. Ottó freisingi püspök és történetíró[79] pedig azt állítja, hogy a görög császárok idejében, vagyis amikor a frankoknál Pipin király uralkodott, a törökök betörtek a Kaszpi-kapun – vagy ahogyan Piusz pápa, sok történeti mű olvasója írta: a Kaukázusi kapun –, s hogy mit műveltek, arról a szomszédos vidékek nyomorúsága tanúskodik!

A törökök mind ruházatukban, mind fegyverzetükben megtartották azt a régi szokást, amelyet szkítiai hazájukból hoztak magukkal. Erről a

népről, származásáról és zsákmányszerző portyáiról sok mindent feljegyzett Nicolaus Secundinus[80] – bár csak szűkszavúan – Aeneas sienai püspöknek írván. Mivel most nem az ő dolgaikat tárgyaljuk, és minthogy lándzsájuk eléggé ismert a mi korunkban a földkerekségen, legyen elég az, amit mondtam róluk!

[11.] Annak bizonyítása, hogy Szkítia, ahonnan a hunok, vagyis a magyarok kijöttek, Ázsiában van

Nem szégyellem, hogy az említett Paulus Orosiust és az alexandriai Dionüsziosz filozófust[81] követem, és azt mondom, hogy a hunok, vagyis a magyarok szülőhazája, első otthona az ázsiai Szkítiában volt. Aligha hihető, hogy Antoninus – aki ezekkel kapcsolatban részint Sigilbertust, részint Vincentiust követte, és aki a világtörténet egész folyamatát megírta, már amennyire írói tehetsége képes volt összefoglalni – a levegőbe beszélt, amikor azt állította, hogy a hunok vadászok vezetésével vándoroltak az ázsiai Szkítiából Európába, és hogy a gótokat kiűzték lakóhelyükről, Szkítia európai részéről, és végül merészségük meg fegyveres vitézségük megnövekedvén Pannóniába jöttek, és félelmetes haderejüket más népekre is kiterjesztették, mint majd alább leírom.

E nézettel nem áll ellentétben a magyarok korábbi története sem, mivel azt állítja, hogy a hunok, vagyis a magyarok először Perzsiában, majd a Meótisz mocsárvidékén tartózkodtak, és egy nőstényszarvas vezetésével keltek át idegen földre, mint fentebb elmondtuk.

A római történetírók említik, hogy Zeliobrész, az ázsiai Szkítiában lakó hunok egykori királya húszezer hunnal sietett a perzsák királyának, Khoszroésznak a segítségére Iustinianus római császár ellen. Piusz római pápa is megírja történelmében, hogy a hunok, átkelvén a Meótisz mocsarán, Európába jöttek, és elfoglalták a Tanaisz és a Duna között elterülő egész, barbárok lakta területet. Ugyancsak ő mondja, hogy beszélt egy veronai születésű emberrel, aki mostanában bejárta a szkíta vidékeket, és azt állította, hogy az ázsiai Szkítiában, a Tanaisz folyó eredeténél a Pannóniát lakó magyarokkal egyazon nyelvet beszélő embereket talált. Amikor visszatért onnan, a Szentírás több tudósával, Szent Ferenc rendjéből való

szerzetesekkel, akik ismerték az ottaniak nyelvét, újra el akart menni hozzájuk és Krisztus szent evangéliumát akarta hirdetni nekik, minthogy azok bálványimádók voltak, de Moszkva ura, aki a görög hitszakadás híve, nehezményezte, hogy az ázsiai magyarokat a római egyházhoz kapcsolják és szent szertartásaiba beavassák, ezért megtiltotta, hogy odamenjenek.

[12.] A hunok kijövetele Szkítiából

Az Úr megtestesülésének háromszázhetvenharmadik esztendejében, tehát Valens császárnak[82] és – mint mondottuk – első Damasus római pápának[83] az idejében, a világ hatodik korszakában a hunok, vagyis a magyarok Szkítiában lakván nagy néppé növekedtek. Amikor a már említett vadászok tanácsára egybegyűltek, elhatározták, hogy megrohanják a nyugati vidékeket, és vezetőkül kapitányokat választottak maguknak, tudniillik Bélát, Csele fiát a Zemén nemzetségből, ugyaninnen Keve és Kadicsa testvéreket, Attilát, Kevét és Budát, Bendegúz fiait a Kádár nemzetségből.[84] Azután összeszámlálták népük egész gyülekezetét, minden egyes törzsből tízezer fegyveres férfit írtak össze, száznyolc törzsből egymillió-nyolcvanezer embert: őket arra szánták, hogy hadsereget alkotva leverjék az ellenséget, ha szembeszáll velük, s hogy idegen támadástól megvédjék az asszonyokat, háznépüket meg mindenkit, akit magukkal vittek, az igásállatokat is beleértve. Ezenkívül egy Kádár nevű bírót is választottak maguk közül, egy bölcs férfiút, aki alkalmas volt arra, hogy a békétlenkedők viszálykodását lecsendesítse, és megfenyítse a tolvajokat és útonállókat. Általános érvényű határozatban azt is kimondták, hogy ha a bíró túl szigorú ítéletet hozna, azt a közösség érvényteleníthetí, a tévedő bírót megróhatja, és a kapitányokat is leteheti, amikor akarja. Azt is kimondták, hogy ha az egész közösséget érintő dolgok történnének, vagy ha általános hadba vonulás fenyegetne, vérrel befröcskölt kardot hordozzanak körül a hunok lakhelyein és váraiban, és kövesse a kikiáltó ezt mondván: „Az Isten szava és az egész közösség parancsa, hogy ki-ki ezen és ezen a helyen – és megjelölte az illető helyet – fegyveresen vagy ahogyan tud, jelenjék meg, hogy meghallgassa a közösség tanácsát és egyszersmind parancsát." Ez a szokás a hunok, vagyis a magyarok között egészen Árpád-fia Tak-

sony vezér fiának, Géza vezérnek az idejéig sértetlenül megmaradt, és e nép számos tagját taszította örök szolgaságra. Tudniillik úgy szólt a rendelkezés, hogy az efféle parancs megszegőit, ha nem tud elfogadható okot felhozni mentségül, karddal hasítsák ketté, vagy sújtsák száműzetéssel, vagy taszítsák könyörtelenül a közösség szolgáinak sorába. Állítólag ez a rendelet jó néhány hunt tett rabszolgasorúvá. Minthogy egy és ugyanazon leszármazási ághoz tartoztak, és egyformán a hajdani Hunortól és Magortól eredtek, nem is történhetett volna másképpen, mint hogy az egyikük úr, a másik meg szolga vagy paraszt legyen.

Miután végre elrendezték ezeket a dolgokat, a fentebb említett kapitányok közös akarattal az erre szánt egész néppel együtt hatalmas csapatban megindultak. Nem hagyták őrizetlenül szülőföldjükön a lakhelyüket sem, hanem alkalmas őrséggel védték az idegen betöréstől. Mint fentebb mondtuk, gyorsan átkeltek a vadászok vezetésével a meótiszi mocsarakon, elűzték lakóhelyükről a gótokat, ezt az erős és nagyon híres népet, majd miután erejük megsokszorozódott, bátorságukban bízva úgy gondolták, semmi sem akadályozhatja őket: mint a heves forgószél, mindent fölforgattak. A besenyőket meg a fehér kumánokat,[85] majd a szuzdáliakat és a ruténokat kegyetlen uralmuk alá gyűrvén elérkeztek fekete Kumániába,[86] amely – úgy hisszük – a mostani Moldávia. Átvonulásuk során leigázták a Tanaisz folyótól kezdve az egész barbárok lakta vidéket, végül azután Pannóniába értek, és a Tisza folyó partján állandó tábort ütöttek.

[13.] A hunok bevonulása Pannóniába és a tárnokvölgyi síkon vívott ütközetük

A hagyomány szerint ezt a vidéket egykor bőséges kenyeréről nevezték el Pannóniának,[87] most pedig, megváltoztatván a nevét, a benne lakó magyarokról Magyarországnak nevezik. Ez a legdicsőbb vidék, híres nagy folyók vize öntözi, síkságok és hegyek egyformán ékesítik, arany, ezüst, egyéb fémek és a legfinomabb só termékeny szülőanyja, szántóföldjei a legtermékenyebbek, bővelkedik borban, rengeteg erdeje és legelője van, területének nagyobb részét mindenfelől vagy hatalmas hegyláncok, vagy erős sodrású folyamok zárják körül. Mondják, igen sok nép lakta e vidé-

ket, a föld termékenysége egyre hatalmasabb népcsoportot csábított ide, amely azután a gyengébb népet vagy kiűzte innen, vagy leigázta. Állítólag a dákok népe[88] is ennek a vidéknek egy bizonyos részén lakott egykor, végül azután nagy nyugtalanságot keltve kivonult innen, és itthagyva Pannónia kövér földjét a Norvégiához közel eső tengerpartokat szállta meg, és ott szerzett magának állandó lakóhelyet.

Miután a hunok megpillantották ezt a vidéket, az egész közösség elhatározta, hogy nem vonulnak tovább, hanem feleségükkel, házuk népével és csordáikkal, szekereikkel meg sátraikkal ezen a földön maradnak, hiszen ezekkel jöttek el szülőföldjükről. Ekkoriban Pannóniát a longobárdok jövevény népe[89] lakta, meg velük együtt alemannok és itáliai népek. Egy bizonyos Matrinus,[90] vagy mint mások mondják, Martinus nevű, longobárd származású, Sabariában született, hadakozásban járatos férfi tetrarchaként kormányozta a rómaiak kegye folytán mind ezt a vidéket, mind pedig Moesiát, Görögországot, mindkét Trákiát, Dalmáciát és Makedóniát. Amikor ő meghallotta, hogy egy ismeretlen nép óriási sokasága behatolt uralma területére, tábort vert a Tisza partján, és a nép javainak elrablására nyújtotta ki kezét, teljes valójában megremegett, nem is merte őket a vezetése alá tartozó néppel megtámadni, hanem a rómaiak segítségét kérte.

Ebben az időben a római vezetők akaratából egész Germániában az alemann származású veronai Detre[91] uralkodott. Ezt a Detrét küldték a rómaiak Matrinus megsegítésére. Detre hatalmas sereget gyűjtött germánokból, itáliaiakból és más vegyes nemzetiségűekből, és Pannóniába vonult. Százhalom[92] mellett ütött tábort, innen Potentiana[93] városához ment, ahol Matrinus tanyázott a longobárdok összesereglett sokaságával. Ez a város, mint egyesek állítják, a latinoké volt, a Duna folyó mellett, Tétény és Százhalom között terül el. Mikor Detre ideért, tanácskozott Matrinusszal, hogy vajon átkelvén a Dunán szálláshelyükön, a sátraikban támadják-e meg a hunokat, vagy más alkalmas helyet válasszanak az ütközet megvívására; egy ennyire ismeretlen néppel való összetűzés során mindegyik módszerre nagyon kell ügyelni. Minthogy Detre és Matrinus tervezgetése és vitája nagyon sokáig elhúzódott, a hunok is tudomást szereztek arról, hogy ellenük készülődnek, ezért népük nagy részét hadakozásra készítvén a Duna mellé vonultak, míg a többiek a kezdeti szálláshelyen maradtak dolgaik őrizetére.

Bár Detre és Matrinus tudta, hogy közel vannak, mégsem félt tőlük, hiszen közöttük volt a Duna, és azt is tudta, hogy nincsenek hajóik. Nyugodtan töltötték tehát az éjszakákat, és egyáltalán nem féltek az ellenségtől, hiszen a nagy folyó elválasztotta tőlük. A hunok pedig, akik a Szkítiából való eljövetelük óta már számos folyón úsztattak át tömlők segítségével, a sötét éjszaka csendjében most is fölfújták tömlőiket, és felültek rájuk, mint a hajókra. Sicambria[94] alatt átúsztattak a Dunán, azon a részen, ahol most Kelenföld falu fekszik; állítólag éppen emiatt nevezték el ezzel a kifejezéssel. Végül rárohantak az ellenséges hadseregre a Potentiana városa melletti síkon, mert ott pihentek sátraikban, hiszen a város nem tudta őket befogadni falai közé. Óriási kiáltozás támadt, nagyon nagy öldöklést vittek végbe. Matrinus és Detre serege ugyanis a váratlan támadástól megrémülve nemcsak hogy nem volt képes fegyvereit a maga védelmére használni, hanem még azt sem tudta, merre fusson. A hunok tehát úgy pusztították őket, mint az ide-oda futkosó juhokat, és még futással sem tudták megváltani életüket. Tehát a longobárd, alemann és egyéb népekből álló seregnek az a része, amelyik a város falain kívül volt, futásnak eredt, és a hunok kegyetlenül lemészárolták és megsemmisítették őket. Miután felvirradt a nap, a hunok Tárnokvölgy[95] mezejére ereszkedtek alá. Detre, aki eléggé megriadt e támadás miatt, Matrinusszal együtt a seregnek azzal a megmaradt részével, amelyik Potentiana városában volt, részint pedig a Százhalom melletti táborban állomásozott, rárontott a hunokra. Ádáz küzdelem bontakozott ki: itt is, ott is holtan estek össze, mindkét részről hatalmas veszteségeket szenvedtek. Végül napnyugta táján a rómaiak serege kerekedett felül, minthogy a hunok előző éjszaka nem aludtak, s a folytonos harci cselekmények is kimerítették őket. Ám ők sem szenvedtek kisebb veszteséget, mint a hunok, és nem vették üldözőbe a megfutamodókat. Amazok pedig menekülve átúsztattak a Dunán, és visszatértek övéikhez. A magyarok régi története szerint ebben az ütközetben elesett Keve kapitány és még százhuszonötezer hun; Detre és Matrinus seregéből pedig – nem számítva azokat, akiket sátraikban veszejtett el az éjszakai csata – kétszáztízezren estek el.

Másnap Detre és Matrinus összeszámolta népe veszteségét, és attól tartván, hogy újra hasonló módon győznek, vagyis meglehet, hogy saját személyüket megmentvén egyedül térnek vissza táborukba, megmaradt

seregükkel Tulln[96] városa felé indultak. Ez a város a mi időnkben Ausztria hercegségéhez tartozik, és három mérföldnyire van Bécstől. A város abban az időben a latinoké volt, és Pannónia városai közé számították.

Mikor a hunok megtudták, hogy ellenségük visszavonult, visszatértek a harcmezőre, összeszedték halottaikat, és Keve kapitány holttestét illő tisztelettel, szkíta szokás szerint méltó módon sírba temették az országút mellett, e nagy esemény örök emlékezetéül egy szobrot, vagyis egy kőoszlopot emeltek, és azt a helyet Keveaszónak vagy Keveházának nevezték el. Egyáltalán nem képtelenség az a gondolat, hogy a mi korunkban ugyanezt a helyet nevezik romlott vagy megváltozott néven – mint ez a magyaroknál szokásos dolog – Keászónak.[97]

[14.] A Zeiselmauer[98] nevű helység mellett vívott ütközet

Ezek után a hunok, vagyis a magyarok – kitapasztalván a római sereg bátorságát és fegyverforgatását – újraszervezték seregüket és megtámadták Pannónia dunántúli részeit, miután pedig birtokukba vették és igájuk alá hajtották, idehozván egész háznépüket megindultak Tulln városa felé, ahol ellenfeleik összegyűlve várták őket. Detre és Matrinus a római sereg minden bevethető haderejével Zeiselmauer síkján csapott össze velük. Mindkét ellenfél egyforma hevességgel rontott a szemben álló csapatokra. A hunok pedig inkább akartak meghalni, mint meghátrálni a csatában, szkíta szokás szerint rettenetes zajt csaptak, dobjaikat verték, az ellenség ellen mindenféle fegyvert használtak, leginkább azonban megszámlálhatatlanul sok nyilukat.

Ettől a római csapatok mindenütt megzavarodtak, és a hunok nagy öldöklést vittek végbe közöttük. Végül a reggel megkezdett és egészen a nap kilencedik órájáig tartó heves ütközetben a római sereg maradt alul, hatalmas veszteséget szenvedett és megfutamodott.

A hunok üldözőbe vették és ádázul pusztították őket, mint az övéikkel tették a rómaiak, hogy bosszút álljanak a Tárnokvölgy síkján megölt társaikért. Ebben a csatában esett el a hunok kardjától Matrinus, Detre azonban, akit a homlokán sebzett meg egy nyíl, kimenekült ebből a vérözönből. Mint mesélik, ennek a nyílnak a csonkját Detre a homlokában vitte

el Róma városába, a császári udvarba, a hunokkal vívott ütközet bizonyságául és ezért tartott igényt a halhatatlan elnevezésre, és érdemelte ki, hogy a magyarok nyelvén haláltalan Detrének nevezzék mind a mai napig. Beszélik, hogy volt ennek a Detrének egy sisakja, amely annál fényesebben csillogott, minél többet hordta.

Mondják, hogy ebben az ütközetben a hunok közül negyvenezer ember esett el, s kapitányaik közül is Béla, Keve és Kadicsa. Ezeknek a kapitányoknak a holttestét a hunok a már említett kőoszlophoz vitték, s ott illő módon eltemették. Hogy a római seregből hányan estek el, senki sem tudja biztosan megmondani. Mindenesetre akkora vereséget szenvedtek ebben az ütközetben, hogy azontúl senki emberfia nem tudta rávenni őket, hogy a hunok ellen hadba gyűljenek.

[15.] Attila királlyá választása, erkölcsei és fegyverzete, amelyet az ellenséggel szemben használt

Mikor azután Pannónia vidékének békésen a birtokába jutottak, az Úr megtestesülésének négyszázegyedik esztendejében, a Pannóniába való bejövetelüktől számított huszonnyolcadik évben,[99] miután a többi kapitány, mint fentebb elmondtuk, eltávozott az életből, csak Attila, akit magyar nyelven Etelének hívtak, és testvére, Buda[100] voltak életben; a hunok egy akarattal, egyöntetű elhatározással Attilát királyi méltóságra maguk fölé emelték. Meg is illette ezt az embert ez a méltóság, mert ő volt az összes hun közül éles eszével, lelki erejével, a fáradalmak tűrésével, katonás fegyelmezettségével, szorgalmával és becsvágyával a legkülönb; rendkívül okos és ravasz volt abban, hogy félrevezesse s csapdát állítva fortélyosan gyűrje le az ellenséget; izmos testű, bátor, sőt vakmerő lelkű, szándékában nagyra törő, a csatában nagyon furfangos volt; kiváló megjelenésű férfi: széles a mellkasa és a válla, sötét, vagyis feketés színű, mogorva tekintetű, hosszú szakállat viselt, és mint mondják, nagyon érzéki természetű volt.

A legnagyobb méltóságot elnyerve Attila minden kormányzási feladatát kitűnően és dicsőségesen látta el, mintha királyi sarj lett volna. Mind magát, mind seregét fényes fegyverzettel szerelte föl, sok szellemes ötlete volt: ostromgépeket és egyéb hadi eszközöket készíttetett és alkalmazott

a városok és várak erődítményeinek lerombolására. Állítólag tízezer kaszás szekere is volt, ezekkel bástyázta körül hadseregét mindenütt. Lakósátrai, dísz- és tábori sátrai a különböző vidékek szokása és ízlése szerint más-más módon voltak szőve. Egyet ezek közül személyes tartózkodási helyéül tartott fenn: selyemkelmével volt bevonva, ragyogó arannyal és itt-ott drágakövekkel volt díszítve, és állítólag oly csodásan állították és erősítették össze, hogy könnyedén ki lehetett feszíteni és szét lehetett bontani. Ennek a sátornak az oszlopait kovácsolt aranyból készítették művészi módon, és az összeillesztéseknél – mint mondják – drágakövekkel díszítették. Istállóját, amelyet hadjárataira is magával szokott vinni, nagyobbrészt bíborral és egyéb selyemkelmékkel burkolták. Bár ez általában különféle vidékek lófajtáival volt tele, a bőkezű fejedelem mégsem a sok lóban lelte örömét, hanem egyrészt serege főembereinek, másrészt katonáinak olyan nagylelkűen adott belőlük, hogy néha alig maradt kettő-három saját használatára, hogy lovagolhasson. A nyergek meg a többi lovaglófölszerelések ragyogtak az aranytól és a drágakövektől. Állítólag az asztala, de még a főzőedényei is aranyból voltak. Hálófülkéje és királyi ágya, amelyben hadjáratai során pihent, ugyancsak arannyal, drágakövekkel és egyéb nemesfémekkel volt ékes, olyannyira, hogy amikor külföldi követek jöttek vendégként a táborába, és megpillantották ezeket, csak ámultak, s visszatérve nem tudtak beszámolni róluk a megbízóiknak.

Ez a király nemcsak ezekben, hanem minden más e világi pompában bővelkedett és ezekről volt híres. Szigorú volt ugyan az idegenekhez, mégis nagyon kedvelték őt bőkezűségéért. Hozzá gyűltek a világ minden sarkából azok az idegenek, akiknek a hadviselés volt a gondjuk, és akiknek Attila bőkezűen nagy vagyonokat osztogatott. Hadba induláskor állítólag egymillió hun volt a seregében, a számtalan idegen nemzetiségű katonán kívül; és ha csak egy ember is hiányzott az egymillióból háború vagy haláleset folytán, azonnal másikat állítottak a helyébe. A hatalmas uralkodó nem akarta ugyanis, hogy serege megfogyatkozzék. A hunok – mint mondják – védőfegyvereiket Szkítiából hozták magukkal, ezek bőrből és vasból voltak összecsiszolva; az ellenség megtámadásához íjat, nyilat és igen hegyes lándzsát hordtak; kerek vagy szögletes pajzzsal védekeztek, oldalukra szablyát csatoltak. Arcuk ijesztő volt, hajuk és szakálluk rendezetlen, ruhájuk bőrből készült: minden népben rémületet és félelmet

keltettek. Magától Attila királytól még saját népe is félt veleszületett szigora és komor tekintete miatt, noha az alávetett népekkel szemben nemeslelkűen viselkedett. Hadijelvényként mind pajzsára, mind zászlajára egy turulféle madár képét festette, amely koronát viselt a fején. Ezt a jelvényt viselték a hunok, vagyis a magyarok egészen Taksony vezér fiának, Géza fejedelemnek az idejéig. Címzése pedig ilyen volt: Attila, Bendegúz[101] fia, a nagy Nimród unokája, aki Engadiban nevelkedett, Isten kegyelméből a hunok, médek, gótok, dánok királya, a földkerekség félelme és Isten ostora.

[16.] Hogyan osztotta meg királyságát Attila király a testvérével, Budával?

Miután Attilát a dicsőséges királyi méltóságra emelték, a római sereg már nem nyújtott védelmet; Attila maga választotta székhelyéül a fentebb említett Sicambria városát, és veleszületett becsvággyal elhatározta, hogy megtámadja a szomszédos országokat. Ezért, hogy távollétében semmilyen ellenséges kéz ne avatkozhassék bele uralmába, királyságát megosztotta testvérével, Bélával [!], és a Tisza folyótól egészen a Tanaisz folyamig a neki alávetett összes barbár nép uralkodójának és kormányzójának őt tette meg. Ezután, mivel hatalmának híre mindenfelé elterjedt, és erős népek is hozzá fordultak segítségért, megtámadta a környező tartományokat, azaz Moesiát, Görögországot, Makedóniát és mindkét Trákiát.[102] Ezek a vidékek tudniillik Matrinus segítségére voltak a hunok ellen, ezért volt rá gondja Attila királynak, hogy minél előbb megrohanja őket. Miután Attila király meghódította és hatalmának igája alá hajtotta ezeket a vidékeket, győztesen tért vissza Sicambriába. Attila királynak ez a győzelme, melynek híre a világ sok részén elterjedt, rémülettel töltötte el Marcianust,[103] a rómaiak és az egész Kelet császárát. Rögtön azután ugyanis, hogy Attila győzelmével ekkora földek birtokába jutott, attól félt, hogy még jobban behatol majd birodalma belsejébe, ezért békét kötött a perzsákkal, akik akkor hevesen ostromolták országa határait. Attila király e sors adta helyzete megdöbbentette a világ legnagyobb részét, sok népet, főként azokat, amelyeknek lelkében ott volt a rablás vágya. Ezek önként

alávetették magukat Attilának. Közöttük volt Walamer, a keleti gótok nagynevű királya, meg Ardarich, a gepidák nagyon híres királya, továbbá a markomannok, szvévek, kvádok, herulok és türingiaiak népe. Ezek velük született katonai erényüknél fogva buzgón Attila király szolgálatába, egyszersmind önként szövetségeseivé szegődtek.

[17.] Attila király emlékezetes és nagy ütközete, melyet a catalaunumi síkon vívott

Attila király tehát ennyi nép fölötti hatalmára büszkén és sok népe haderejében bízva úgy gondolta, könnyedén keresztülviheti mindazt, amit kitervelt. Ezért, mint mondottuk, Sicambriába visszatérve kihirdettette, hogy birodalma összes főemberével ünnepélyes gyűlést akar tartani. Közhírré tették tehát a környező vidékek nagy részén a királyi rendeletet, sok külföldi nemes is eljött, s ott tolongott az udvarban. A veronai Detre is, aki azelőtt az ellensége volt, a király jóindulatáról és bőkezűségéről hallva Germánia sok főemberével együtt eljött a nagy király udvarába, és éppoly kedves és szívélyes volt hozzá, mint a többiek. Attila király pedig nagyon bőkezű volt vele és a kíséretében lévő többi főemberrel. Mikor tehát Detre azt tapasztalta, hogy az uralkodó jóindulattal van iránta, azt tanácsolta neki, hogy támadja meg a római birodalom fennhatósága alá tartozó nyugati vidékeket. Azt mondta ugyanis, hogy semmiféle fegyveres védelmük nincs, és ha a király megtámadja ezeket, nagyon megtisztelő címmel térhetne vissza. Attila király ezért Detre tanácsát megfogadván óriási hadat mozgósított mind saját népéből, mind idegenekből. Akkor elindult Sicambriából, s állítólag először az illíreket támadta meg. Azután csaknem egész Germániát bejárta, és miután minden szembeszegülő várost és várat földúlt, bevonult Constanza királyságába.[104] Itt Zsigmond király,[105] e terület uralkodója – mint mondják – Bázel környékén nagy sereggel vonult ellene. Attila király egész hadával együtt felmorzsolta és megfutamította, majd amikor Zsigmond király látta, hogy kevés az ereje az ellenség feltartóztatásához, egész népével együtt alávetette magát Attila uralmának.

Attila király ezután a Rajna mentén haladva, majd átkelvén rajta eljutott egészen a nagyon megerődített Argentina[106] városáig, ostrom alá vette és

elfoglalta, pedig ezt a hagyomány szerint egyetlen római császár sem volt képes bevenni. Mindenéből kifosztotta a várost, falait sok helyütt lerombolta, hogy mindenki, aki oda igyekszik, szabadon és nehézség nélkül bejuthasson. Nagyon szigorúan megtiltotta, hogy életében és uralma idején helyreállítsák valamikor is a falat, s azt parancsolta, hogy a várost ne Argentinának, hanem a sok út miatt, amelyet a falain nyittatott, Strasbourgnak nevezzék.

Azután seregét elvezetvén kifosztotta és földig lerombolta Luxueil, Besançon, Chalon-sur-Saône,[107] Mâcon, Langres, Bourg és Lyon városát, e jól megerősített, kincsekben gazdag és népes városokat. Végül egész Gallián átszáguldva mindent felforgatott, egyetlen várost, várat vagy erősséget sem védhetett meg kezétől semmiféle védőmű, mint valami vad vihar, tűzzel-vassal mindent elemésztett.

Attila király nem tudta, hogy ezalatt Aëtius[108] római patrícius a nyugati népek megszámlálhatatlan sokaságú seregével a galliai vidékek megsegítésére érkezett. Seregének harmadrészét elküldte tehát a Mirmammonnak[109] nevezett szultán, egy igen nagy hatalmú uralkodó ellen, aki akkor Galíciában uralkodott. Amikor a szultán megtudta, hogy ellene jönnek – minthogy nem volt felkészülve az ütközet megvívására –, elmenekült előlük Sevilla városából, áthajózott azon a tengerszoroson, amelyet Sevillai-szorosnak[110] neveznek, és Marokkóba vonult.

Attila pedig előrenyomult a Rhône folyóig, mindent lerombolt, végül Orléans városát vette ostrom alá. Ostrom közben eljutott hozzá a hír, hogy az említett patrícius fegyverkezik és sereget gyűjt ellene. Attól félt, hogy a vizigótok, azaz a Gallia területén lakó nyugati gótok a patríciushoz csatlakoznak, s így a vele ellenséges sereg még erősebb lesz. Ezért ravaszul azt színlelte, hogy a gótok barátja, és követeket küldött királyukhoz, Teoderichhoz; tudatta vele, hogy meg akarja őrizni a vele való barátságot, mert neki csak a rómaiakkal van elintéznivalója.

Aëtius patrícius azonban Attilánál is leleményesebb volt ebben a dologban; már előbb Teoderichhoz járult, emlékeztette őt arra, hogy a hunok régebben ellenségeskedtek vele, hiszen népét elűzték lakóhelyéről. Így elszakította őt az Attilával való barátkozástól, s szövetséget kötött vele. Attila pedig azon gondolkodott, hogy minél tovább halogatja a háborút, annál inkább növekszik az ellenséges sereg létszáma: ezért csapatait

visszarendelte Orléans város ostromától, és gyorsan arrafelé vonult, ahol az ellenség tanyázott, hogy a készületlen ellenségre ott támadjon rá.

Útjuk közben, mikor egy szent életű remetére találtak a szakadékos hegyek között, Attila királyhoz vezették, mert az volt a vád ellene, hogy meg tudja mondani a jövendőt; Attila király barátságosan fogadta, és vállalkozásainak kimeneteléről kérdezősködött tőle. A remete hosszas hallgatás után ezt mondta a nyugtalankodó királynak: „Hatalmas fejedelem! Arra kényszerítesz egy tudatlan embert, hogy feltárja Isten akaratát! Mit gondolsz, hogy bennem, aki a föld férge vagyok, valami égi erő lakozik? De mivel te nem ismered az én Istenemet, üldözöd és semmibe sem veszed, vagy mivel úgy gondolod, hogy a jövendőről úgysem tudok semmit mondani neked, a nyelvemet jobban megoldom hát, mint kellene, s a következőket mondom neked." És végül így szólt: „A mindenható Isten, aki annyi nép fölött uralkodik, ez alkalommal a te kezedbe adta szigorának kardját. Te vagy ugyanis az Isten ostora, és az Isten a te keménységeddel akarta megjavítani az ő igaz útjáról letérők gonoszságát; de visszaveszi tőled ezt a kardot, amikor akarja, s másnak adja majd. Hogy azonban tudd: háborúban mindenen győzedelmeskedni nem emberi, hanem isteni hatalom műve, ezúttal te maradsz alul a csatában, nem a rómaiak; de azért a neked kiszabott idő előtt nem hull ki kezedből az üldözés kardja, s ez alkalommal sem fog teljesen megsemmisülni a hatalmad." Attila király nagyon meghökkent a remete szavainak hallatán; elküldte őt és megparancsolta, hogy őrizzék. Azután magához hívatta az összes béljóst és jövendőmondót, akiket pogány szokás szerint magával szokott vinni abban a reményben, hogy meg tudják mondani a jövendő eseményeket. Próbára tette őket is, hogy követik-e a remete ítéletét. Azok pedig megvizsgálták az áldozati állatok belső részeit, amint ez a barbároknál szokás, alaposan megvizsgáltak más erre alkalmas dolgokat is, és megerősítették a remete szavait; azt is megjósolták, hogy a csatában elesik az ellenfél fővezére.

Minthogy Attila király volt az összes uralkodó közül a legdölyfösebb, inkább azt kívánta, hogy mindaz, amit jósoltak, történjék meg, mint azt, hogy megfutamodással mentse meg magát és népét.

A remete vonakodott elfogadni Attila barátságát és ajándékait, így hát Attila békében elbocsátotta; maga Attila pedig egész hadseregével Cata-

launum földjére érkezett, ahol már összegyűlt a római sereg. Kaszás szekereivel megerősítette táborát, és várta az ellenséget; ám amikor meghallotta, hogy Aëtius patrícius az idegen népek erős támogatásának örvend, már bánta, hogy seregének egyharmad részét a szultán ellen küldte. A nagyon ravasz uralkodó alkalmat talált arra, hogy fegyverszünetet kérjen a patríciustól a béketárgyalásra, nem azért, hogy megfutamodjék, hanem hogy időközben visszaérkezzék hozzá seregének elküldött része.

A patrícius átlátott Attila király ravaszkodásán, és azt mondta, nem akar fegyverszünetet adni. Mind a római hadseregnek, mind az idegen népeknek óriási fegyveres ereje támogatta. A magyarok régi történeti könyvei azt állítják, hogy tíz nyugati király állt az ő oldalán egész hadseregével. Antoninus meg Sigilbertus pedig azt mondja krónikájában, hogy Aëtius patríciust támogatta a már említett Teoderich, a gótok királya, továbbá a burgundok meg az alánok, a frankok Meraveus[111] királyukkal együtt, a szászok, ripariak, lambriók, szarmaták, britek, lutéciaiak és szinte valamennyi nyugaton lakó nép; Attila király pedig ötszázezer katonával indult el Pannóniából.

És bár Attilát az említett jóslatok eléggé megzavarták, mégis Aëtius patrícius pusztulására számított, hiszen azt jósolták, hogy az ellenséges sereg fővezére meghal az ütközetben, és Aëtius volt az egész római hadsereg vezére. Attila módfelett kívánta az ő halálát, minthogy mindenkinél nagyobb veszélyt jelentett számára. Ezt akarva tehát Attila nem félt harcba bocsátkozni, még népének pusztulása árán sem.

Mindkét ellenfél a catalaunumi síkon gyülekezett tehát, amely, mint mondják, hosszában kétszáz, szélességében hatvan mérföld. Amíg távolabb voltak egymástól, csak kisebb összecsapások zajlottak. Végül azután olyan helyre érkeztek, ahol már nem lehetett tovább halogatni az ütközetet. Attila király pedig részint a remetének, részint a jósoknak a szavait átgondolva bizonytalan volt a háború kimenetelében, ezért alkalmat adott az ellenségnek, hogy a nap közepén megütközzék vele, hogy ha a harcosok és a fegyverek erejét tekintve alulmarad is, legalább a beálló éjszaka jelentsen neki segítséget. Ezért csak akkor mozdult meg mindkét fél teljes hadereje, amikor a nap már nyugovóra hajlott. Innen is, onnan is a legerősebb népek csapnak össze, s olyan ádáz küzdelem kezdődik, amilyenről egyetlen történeti mű sem mesél. A lármától, a kürtök és dobok zajá-

tól, meg a kardok pengésétől visszhangzik a magas égbolt, sok ezer ember esik el innen is, onnan is; a mező egész síkját holttestek borítják, úgyhogy a harcolóknak a megöltek tetemén taposva kellett küzdeniök. Mondják, hogy emberek és lovak akkora tömege pusztult el, s oly sok vér folyt, hogy egy kicsiny patak, mely a csatamező közepén folydogált, a megölt emberek és lovak vérétől annyira megáradt, hogy magával sodorta az elesettek holttesteit.

Ebben a csatában esett el a gótok kiváló királya, Teoderich, az ellenség legvitézebb csapatai között harcolva ölték meg. A történetírók, akik erről a háborúról írtak, szinte egybehangzóan állítják, hogy a háborúnak ebben a viharában száznyolcvanezer ember esett el mindkét részről. És bár a magyar krónikákban azt állítják, hogy Attila volt a győztes, és a többi király, aki Aëtius patrícius segítségére jött, Teoderich király halálhírét hallva megfutamodott, mégis Sigilbertus és Antoninus, meg szinte az összes római történeti mű arról tudósít, hogy az ütközetben Attila maradt alul. Sigilbertus és Antoninus ugyanis azt mondják, hogy bár sokáig kiegyenlített volt a küzdelem a két fél között, végül Attila serege hátrált meg, és visszavonult a szekérvárba. Másnap Thorismund, Teoderich gót király fia, aki atyjával együtt jött a patrícius segítségére, készen a hunok elleni harcra, elhatározta, hogy atyja halálát a hunok vérével bosszulja meg, és gótjaival beveszi Attila táborát.

Mikor ez Attila tudomására jutott, már feladta a győzelemmel kapcsolatos reményt, a lovasok nyergeiből halmot rakatott, és ezt mondta: „Ha úgy látjátok, hogy az ellenség erősebb, én e halomra lépek, ti pedig gyújtsátok meg. Inkább égessetek el ti, akik az én embereim vagytok, mintsem az ellenség kardja pusztítson el, vagy hogy én, aki annyi nép királya vagyok, fogolyként jussak a rómaiak vagy gótok kezébe, és gúnyolódásuk tárgya legyek."

Aëtius patrícius azonban, ismerve Thorismund szándékát, attól félt, hogy Attila seregének megsemmisítése után Thorismund a győzelemtől elbizakodva éppen annak lesz ellensége, akinek most segítségére van, és fegyvereit a rómaiak ellen fordítva könnyűszerrel leveri őket. Ezért így szólt Thorismundhoz, mintha az ő számára fontos dolgokkal törődnék: „Thorismund, igen jó dolog lenne mind atyádért bosszút állni, mind az ellenséget megsemmisíteni, hiszen ezért gyűltünk itt össze egyetértő aka-

rattal. De mind atyád, mind a magad szolgálatai jóindulatra hangolták lelkemet irántad, szeretnék tehát valami tanácsot adni neked teendőiddel kapcsolatban. Tudod, hogy atyád meghalt, s hogy van otthon egy testvéred, uralkodásra termett ember. Attól tartok, ha meghallja atyátok halálhírét, magához ragadja a hatalmat. Te pedig, aki tegnap győztél, ma legyőzötté válhatsz, ha a hunokat megtámadod, mivel kétséges a háború kimenetele, és ezek után, megtört erővel nem leszel képes testvéreddel megvívni a belső háborút; keményebben kell majd megküzdened a tieiddel, mint az idegenekkel. Rajta hát, siess, inkább te előzd meg az eseményeket, mint azok téged!"

Thorismund megfogadta Aëtius üdvös és hasznos tanácsát, s úgy vélte, eszerint kell cselekednie. Távozása után a maradék római sereg a segédcsapatokkal együtt szétszéledt. Attila seregének egyharmad része, amely ebben az ütközetben nem vett részt, az ő életében egyáltalán nem mert visszatérni Pannóniába, hanem – azt mondják – ottmaradtak a katalán vidéken, és ennek az országnak lettek a lakói. Ezek a hunok, akiket Attila király a szultán ellen küldött, az idegen népeket nem számítva, hatvanötezren voltak. Kapitányaikat a saját nyelvükön ispánoknak nevezték, a hagyomány szerint róluk kapta a nevét Hispánia.[112]

[18.] Hogyan hívatta magát Attila király Isten ostorának? Reims városának lerombolása

Ezek után Attila király, mikor látta, hogy a rómaiak serege szétszéled, még jobban felfuvalkodott, s úgy gondolván, hogy a rómaiak többé nem mernek megütközni vele, állítólag ezt mondta: „Csillag hullik, föld reng, íme én, pörölye a világnak." Elrendelte, hogy a remete szavai szerint Isten ostorának[113] nevezzék. Végül a sok hadi viszontagság után néhány napot töltött az említett csatamezőn, majd megindítva csapatait – mert még mindig végtelenül sok hadinépe maradt – ismételten és még nagyobb dühvel támadt Gallia városaira. Elérkezett tehát Troyes-hoz, ahol Szent Lupus volt a püspök. Mikor ő meghallotta, hogy Attila közeledik, főpapi ruhát öltött, és egész papságának kíséretében kivonult eléje, majd amikor színe elé ért és hozzá bocsátották, így szólt a püspök: „Ki vagy te, hogy

szétvered és összetaposod a világot?" Attila ezt mondta neki: „Én vagyok Attila, a hunok királya, Isten ostora."

Erre a szóra Szent Lupus püspök kinyittatta a város kapuit, és így szólt a királyhoz: „Jó, hogy eljött az én Uram ostora." És bevezette őket a városba. Azok pedig akár a püspök barátságos magatartása miatt, akár azért, mert megszállta őket az Isten – mint egyesek állítják –, átvonultak a városon anélkül, hogy valakit is bántottak volna.

Ezután Toulouse városához érkezett, ahol a város polgárai tisztelettel és a legnagyobb dicsőítéssel fogadták, ezért a polgárok mind személyüket, mind javaikat illetően kiérdemelték a kegyelmét.

Majd Reims városát, a gallok fővárosát vette ostrom alá. Hatalmas haragra gerjedt ugyanis Attila király e város ellen, mert a polgárai hevesen ellenálltak neki, amikor a catalaunumi mezők felé vonult. Miután tehát az egész környező vidéket elpusztította, szoros ostromgyűrűbe zárta a várost, bevetett mindenféle ostromgépet, amit csak magával hordott a sereg, törette a város falait, továbbá az íjászok sokasága olyan sűrű nyílzáporral árasztotta el a falakat, hogy nemcsak ember nem állhatott ki a védelmére, hanem még a legkisebb madár sem repülhetett volna ki onnan sebesülés nélkül.

Volt ebben a városban egy Nicasius nevű szent életű püspök, nagyszerű erényekkel ékes férfiú; volt neki egy arcra és alakra egyformán gyönyörű hajadon nővére, akit Eutropiának hívtak, s aki Istennek szentelte szüzességét. Az ostrom idején a püspök a nővérével együtt állandóan imádkozott. Amikor azután a hunok még hevesebben ostromolták a várost, és a szerencsétlen polgárok látták, hogy semmiképp sem menekülhetnek meg, egyedül a halál válthatja meg őket e nagy veszélytől, könnyek között jajgatva és sóhajtozva Isten szentjéhez futottak, s mikor imádságba merülve találták, e szavakkal ostromolták: „Segíts, szent atya, segíts vagy adj tanácsot, szolgáljunk-e a pogányoknak, vagy harcoljunk mindhalálig hitünkért és városunk megmentéséért."

Isten embere azonban már korábban, isteni sugallatból tudta, hogy a városra teljes pusztulás vár. Fölkelt hát az imádkozásból, mintha valami mély álomból ébredt volna, és nagy nyugalommal így felelt a polgároknak: „Jól tudtam, hogy ezt a büntetést vétkeitek következményeként Isten igazságos ítélete hozta a fejetekre; ezért Isten ostorcsapásait, amelyeket mi magunk okoztunk, türelmesen és nem ellenkezve, jó reménységben

és nagy jámborsággal kell fogadnunk, még halálos veszedelemben is, úgyhogy a halál csak testünk büntetése legyen, örök életünknek pedig váltságdíja. Hallgassatok rám, a pásztorotokra: ha én magam kész vagyok a halálra azért, aki engem tett meg juhainak pásztorává, ti, ha az én aklomból való juhok vagytok, akiket megismer a pásztor, kövessétek pásztorotokat, s legyetek készen Krisztus szerelméért elviselni mindazt, ami következik, így jutunk el, drága testvéreim, a csillagokig.[114] Állhatatosan imádkozzunk tehát ne is csupán testünk megszabadításáért, hanem inkább lelkünk üdvéért, amit az élet csábításainak engedve bemocskoltunk, és ellenségeinkért, nekik is, mint barátainknak, üdvösséget kívánva."

Ezekkel a szavakkal vigasztalta Isten embere a halálra rémült polgárokat. Hasonlóképp tett Eutropia, a szent szűz is, aki karjait az ég felé tárva bátorította a polgárokat, hogy vállalják a közelgő vértanúság koronáját.

Eközben a hunok lerombolták a város erődítményeit, szerteszét futottak a városba őrjöngve, s minden élőlényt, aki csak eléjük került, karddal pusztítottak el.

Nicasius püspök pedig nővérével, Eutropiával együtt – himnuszokba és szent énekekbe merülve – a dicsőséges Szűz Mária bazilikájának kapujához sietett, amelyet éppen az Isten embere alapított a városnak mint püspöki székhelynek a fellegváraul. Majd amikor a szent püspök meglátta a fegyveres hadsorokat, kezével csendet intve így szólt hozzájuk: „Ó, vitéz szolgái az isteni akaratnak, miért változtatjátok iszonyú mészárlássá – megcsúfolva az emberi természetet – a méltóságtokat megillető győzelmet? Egykor ugyanis ezt írták a nemes harcosok igaz jelszavaként: megkímélni az alázatosokat, eltiporni a fennhéjázókat.[115] Íme a keresztény nép Istene előtt megalázkodva és ájtatosan, előttetek leborulva, mindhalálig engedelmesen kíméletet kér tőletek. De ha juhaimat az istentelenségben való megátalkodottságuk miatt üldözitek, először engem áldozzatok fel engesztelésül az isteni felségnek."

E szavak után a szent atya ismét imára borult le, s ezt a verssort mondogatta: „Lelkem a porban hever,"[116] nyomban következett egy kardcsapás, és Isten emberének lehullott a feje.

Még a lefejezés után sem halt el ajkán a szent szó, hanem a mindig is óhajtott halhatatlanságért könyörgött, mondván: „Adj életet nekem, Uram, a te igéd szerint!"

A szent szűz, Eutropia pedig látván, hogy iszonyatos kegyetlenségük teljesen megenyhült iránta, és hogy a pogányok életben akarják hagyni a szépsége miatt, inkább meg akart halni, mintsem hogy beleegyezzék ebbe és velük éljen életközösségben, így szólt hát a püspök gyilkosához: „Jaj, te hitetlen zsarnok! Isten nagy emberét bűnös kézzel megölted, engem meg életben tartasz, hogy visszaélj velem, ezért az Isten máris kimondotta ítéletét feletted."

E szavak után nem is asszonyi, hanem az isteni bosszúállás erejével hirtelen odaugrott hozzá, megragadta szemhéját és büntetésből kitépte a szemét. Ezzel rögtön maga ellen hívta ki üldözői kardját, s így fivérével és a többi hívével együtt ő is nyomban elnyerte a vértanúság pálmáját.

Egyes történeti művek azt is állítják, hogy a vértanúk legyilkolása és a város teljes elpusztítása után a hunokra hirtelen rátört a félelem, mintha küzdő égi seregeket láttak volna, s maga a bazilika is mintha rettenetes zúgástól visszhangzott volna. Ezért a hunok nem is fosztották ki a várost, hanem elmenekültek. Ezután maga a város sokáig emberektől elhagyatva, az angyalok védelme alatt állt a vértanúk holttesteivel együtt; messziről az éj homályában mintha égő lámpásokat lehetett volna látni, sőt mintha mennyei énekszó hallatszott volna. Végül a város polgárai, akik elmenekülve mentették meg életüket, az ellenség távozása után visszatértek a városba, és a vértanúk tetemeit méltó módon eltemették.

[19.] A tizenegyezer szent szűz szenvedése és Buda meggyilkolása fivére, Attila által

Attila király eközben seregének egy Julius vagy Gyula nevű parancsnokát a sereg nagy részével együtt Köln városának ostromára küldte, amelyet korábban Agrippinának neveztek. Míg ő a várost ostromolta, tizenegyezer szűz igen híres gyülekezete – amilyenhez hasonló még nem volt, mióta a világ áll – a Rajna folyó mély vizét hajóival szántva odaérkezett, a brit király leányának, Szent Orsolyának vezetésével, az angolok királyának fiával, a kiváló Ether herceggel, a jegyesével, Cirjék pápával, valamint sok más egyházi és világi méltósággal. Majd az említett parancsnok, mint a bőszült ellenség, néhány, pogány téveszmével megfertőzött római vezér

tanácsára az említett város ostromában részt vevő hunokkal együtt hatalmas lármával és kegyetlen vadsággal rárontott a szüzek szent gyülekezetére, és mindet lekaszabolta. Több történeti mű is leírja e szent szüzek szenvedését, és bár haláluk időpontjával kapcsolatban különbözik a véleményük, mégis elfogadhatjuk, hogy e szent szüzek vértanúhalála Attila király idejében történt, hiszen a hagyomány szerint Attila seregén kívül más hun sereg sohasem ostromolta Köln városát.

Attila király pedig Reims városának bevétele után végigdúlta egész Galliát és Flandriát, majd Türingiába vonult, s ott Eisenach városánál nevének magasztalására – mintha nem szenvedett volna vereséget a római seregtől – ünnepélyes gyűlést tartott, amelyre állítólag Attila király biztosításával sok szomszédos fejedelem sereglett össze. Látni akarták annak az arcát, aki rémületes voltával megrendítette a földkerekséget. Attila király nagyon bőkezűen fogadta, és sokféle ajándék adományozásával kitüntetve, békés nyugalomban bocsátotta el őket. Végül válogatott kapitányokat és népes hadsereget küldött a dákok, normannok, frízek, litvánok és poroszok ellen, és uralma alá hajtotta ezeket is.

Hallotta Attila ezek után, hogy a rómaiak és a gótok ismét egyesítik csapataikat, és fegyveres sereget gyűjtenek ellene. Félt, hogy a fáradságos hadviselésben kimerült katonáit bekerítik, ezért sietve elhagyta a gall tájakat, és Pannóniába jött. Midőn Sicambriában tartózkodott, fivérét, Budát bevádolták nála, hogy az Attila által ráruházott kormányzói tisztség határait túllépte, és távollétében bitorolni akarta a királyságot. Attila szemében e vádakra nagy bizonyító ereje volt annak a ténynek, hogy távozásakor Attila elrendelte: Sicambriát Attila városának nevezzék, Buda pedig a saját nevéről Budavárának neveztette. Ezért Attila király a tőrbe csalt testvérét elfogatta, saját kezűleg megölte, holttestét pedig a Dunába dobatta.[117] Buda megölése után Attila király ismét szorgalmazta és újólag elrendelte, hogy Sicambria városát nem másként, hanem Attila városának kell nevezni, a hunok, vagyis a magyarok ezt a rendelkezést nem tartották meg, és Budavárának nevezték és mind a mai napig Óbudának nevezik ezt a várost. A németek azonban nem merték megszegni a király rendelkezését, és tőle való féltükben Etzelburgnak, vagyis Attila városának nevezték akkor a várost, és ezzel a névvel illetik ma is.[118]

Attila király testvérének megölése után öt évig Sicambriában pihent.

Tudni akarta azonban, mi történik a világban. Ezért, mint mondják, minden számára fontos világrészre – ahogy érdekei megkívánták – felderítőket rendelt ki. Ezeknek egyik állomása Kölnben, Germániában volt, egy másik Litvániában, a harmadik a Tanaisz folyó mellett, a negyedik pedig Zárában,[119] Dalmácia városában. Ezeken az őrállomásokon a jelentés továbbítására alkalmas emberek álltak láncszerűen az említett helyektől kiindulva egészen Sicambriáig olyan távolságra egymástól, hogy amikor az egyik a királynak továbbítandó hírt kiáltott, a hozzá legközelebb álló őrszem meghallotta, és továbbadta a másik szomszédos őrszemnek, úgyhogy az új hírek, ha voltak ilyenek, eljutottak a királyhoz, és a király parancsát, ha valamit határozott, kihirdették az említett vidékeken.

Míg a király pihent, a hunok megszokott vad portyázása nem szünetelt; sőt a határos tartományok pusztításával voltak elfoglalva, fegyvereikkel és állandó rajtaütéseikkel zaklatták főként Moesia, Makedónia, Görögország, Thesszália meg a két Trákia tartományait. Emiatt nem csupán e vidékeknek, hanem Pannóniának a városai is belefáradtak a hunok gyakori támadásaiba, nem tudták elviselni a folytonos zaklatást és meggyűlölték a barbár király uralmának igáját, elhagyták szülőföldjüket, magától Attila királytól kapván engedélyt, nyájaikat itthagyták, és az Adriai-tengeren átkelve Apuliába költöztek; egyedül a vlachok – akik az ő pásztoraik voltak – maradtak önként Pannóniában.

[20.] Aquileia városának ostroma

Attila király a Germániában, Galliában és a föntebb említett egyéb vidékeken, főként a catalaunumi síkon vívott súlyos küzdelmek után bár öt esztendeig pihenőt tartott, de közben mindig emlékezetébe idézte azt a gyalázatot, amit a római sereg ármánya okozott neki, és teljes szívéből bosszúra áhítozott. Ezért seregének összes veszteségét, amelyet részint az ellenséges fegyverek okoztak, részint pedig az, hogy a föntebb említett okból a sereg egy része a catalaunumi vidékeken maradt, fegyverekkel és újonnan szedett katonákkal pótolta. Majd ünnepélyes gyűlést tartott, és kivonult Pannóniából Stájerországba, Karintiába és Dalmáciába, kegyetlen dühvel nagy pusztítást vitt végbe, és Salona meg Spalato városánál[120]

elérte az Adriai-tengert. Ezeket a városokat is felmorzsolta, kirabolta és felgyújtotta. Innen a tenger mellett vonulva lerombolta Trau, Sardonia, Sebenico, Zára, Nona, Zengg, Parenzo, Pola, Capodistria[121] és Trieszt városát, ezeket az éppoly gazdag, mint népes, falakkal és védművekkel erődített városokat, továbbá sok más, a hegyek között épült várost rabolt és raboltatott ki övéivel. Mint a bőszült oroszlán őrjöngve állt bosszút a római seregtől elszenvedett gyalázat miatt, a római nép vérében gázolva. Mindent, ami csak eléje került, seregének hatalmas, özönvízszerű áradatával a mélybe merített, végül pedig elérkezett Aquileiához. Ez a város Itália bejáratánál fekszik, és azt mondják, a trójaiak egykori vezére, Antenór alapította, miként Padovát. Nagy város volt, és az Attilától való félelem miatt mind sáncokkal, mind falakkal, mind pedig fegyveres katonákkal eléggé meg volt erősítve. Amikor Attila király látta, milyen nagy s hogy mennyire megerősítették szinte arra készülve, hogy neki ellenálljanak, nagy haragra gerjedt, s úgy ítélte meg, zavarodottságának jele volna, ha annyi város bevétele után éppen ezt az egyet – mintegy megriadva tőle – érintetlenül hagyná. Ostrom alá vette tehát,[122] ostromgépeknek és egyéb faltörésre alkalmas találmányoknak számos fajtáját alkalmazta a város erődítményei ellen; s mivel a polgárok életük kockáztatásával úgy védték, hogy az ellenfelet nagy veszélybe sodorták, három évig bajlódott az ostrommal. Minthogy ekkora nép ilyen hosszú időn keresztül fosztogatta a környező földeket, főként az élelmezéshez szükséges dolgokat, és mindent, ami a közelben volt, a hosszú ostrom során mint a sáska fölemésztett, az ostromlók éppúgy, mint az ostromlottak, szenvedtek az éhségtől. Ez gyakran arra intette Attila királyt, hogy hagyja abba a város ostromát. A büszke uralkodó veleszületett gőgje azonban nem engedte meg, hogy tervétől elálljon. A király egy napon seregének parancsnokaival lóra szállt, körüllovagolta a várost, hogy megszemlélje a falait, honnan kínálkozik a legjobb lehetőség a támadásra, mikor megpillantott egy gólyát, amely a város egyik magas tornyának tetején rakott fészket és ott költötte ki fiókáit. Látta, hogy egyik fiókáját a csőrébe veszi és a városhoz közeli nádasba viszi, majd visszatér a másikért, és a többi fiókájával ugyanazt teszi, mint az elsővel.

A király ezt látván így szólt a kíséretében lévőkhöz: „Nézzétek, ez a madár a jövendő eseményeket jelzi! Érzi, hogy a várost csapataink lerom-

bolják, igyekszik menteni magát és fiókáit, megváltoztatja lakóhelyét, hogy ne pusztuljon el a polgárokkal együtt. Legyünk hát vitézek a harcban, nehogy ez az egy város azt mondhassa, amit egyetlen általunk ostromolt város sem mondhatott el eddig!" Ezekkel a szavakkal Attila király még inkább felszította seregének harci kedvét a város bevételére. Másnap hatalmas sereget vont össze, és teljes erővel támadást intézett a szerencsétlen város ellen. A polgárok látták, hogy a város elfoglalása után csak a halál válthatja meg őket, inkább városuk és önmaguk védelmében akartak meghalni, ezért a falakon helytállva elkeseredetten küzdöttek, és megakadályozták, hogy a hunok betörjenek a városba. Amikor Attila király látta, hogy aznap semmit sem tudtak elérni, másnapra másfajta veszedelmet gondolt ki a város ellen. Elrendelte ugyanis, hogy seregének megszámlálhatatlan sokasága hordja össze a nyergeket, minden négy lovas után egyet, és dobják a nyergeket az ostromlott város falai mellé. Óriási halom nyereg gyűlt össze, és a király tüzet rakatott alája. Mondják, hogy a nyergek égésekor a tűz heve meggyengítette azon a részen a városfalat, és egyszerre leomlott.

Ennek láttán a király újra megszámlálhatatlan, harcra felkészített néppel támadta meg a szerencsétlen, rettegő várost. Minthogy a csata elhúzódott, a város ostromában kimerült csapatok helyébe pihenteket állított, az ostromlottak, noha mindannyian nagyon elfáradtak a védekezésben, nem tudtak pihenni. Végül a hunok vad sokasága kerekedett felül, behatolt a városba, és minden emberi lényt, öreget és fiatalt, nemre való tekintet nélkül kegyetlenül legyilkolt. Ezenfelül minden gazdagságából kiforgatta a várost, és csupán azokat a nőket hagyta életben, akiket szépségük megváltott a haláltól.

Élt akkoriban e városban egy nő, aki híres szülőktől származott, híresen vallásos és szemérmes volt, szépségével is kitűnt a város összes asszonya közül, Digna volt a neve. Ennek az asszonynak a háza a várost átszelő folyó partján állt. Amikor meghallotta, hogy az ellenség csak a szép nőket kíméli meg a haláltól, feljajdult, és inkább rögtön meg akart halni, mintsem e vad nép bemocskolja gonosz vágyának játékszereként; amikor meghallotta a házához közeledők zaját, fölment házának legmagasabb pontjára, fejét és szemét eltakarta és levetette magát az említett folyóba; és kilehelte a lelkét.

[21.] A velenceiek eredete

Ahogy a régi történeti művek megéneklik, Attila királynak ez a kegyetlensége alapozta meg Velence városát, a mi korunkban sok nép aranyban és földbirtokokban dúskáló úrnőjét. Mert amikor a király Itáliát megtámadva az egész Nyugat réme lett, a velenceiek népe – mint Antoninus tudósít róla – a Castellum nevű egyházkerületben éppen abban az időben várost épített magának. Miután meghallották, hogy Attila király ostrommal zaklatja Aquileiát, Aquileia sok polgárával együtt, akik a város ostroma előtt gondoskodtak megmenekülésükről, továbbá értékeikkel meg egész háznépükkel egy Aquileiához közeli szigetre mentek, amelyet most állítólag Óvelencének neveznek. Mikor úgy gondolták, hogy ez sem biztonságos tartózkodási hely a számukra, ismét megrakták hajóikat, és arra a szigetre hajóztak át, amelyet Rialtónak neveztek. Úgy vélték, hogy itt sértetlenek maradhatnak a hunok támadásától, hiszen azoknak nem voltak hajóik, itt építettek hát otthont maguknak, és előbbi földjük nevével Velencének nevezték.

Bár egyesek nézete szerint a velenceiek Sabariából[123] eredtek, mégis a történeti munkák azt írják, hogy Sabariát latinok meg longobárdok lakták, és volt itt egy főiskola mind maguknak a longobárdoknak, mind pedig más népeknek a számára, amelyet filozófusok, költők és egyéb tudósok tanítása tett ragyogó hírűvé. Ezt a várost a gótok egykori királya, Alarich hosszú ostrommal gyötörte, de nem foglalta el, végül pedig Attila király vette be. A polgárok a város elfoglalása után Itáliába költöztek, és a Ticino folyó mellett alapított Pavia városában telepedtek le. Ezért a velenceiek, amennyiben Aquileia polgárai is elkísérték őket, inkább trójai eredetűeknek, mint Sabariából származóknak mondhatók.

[22.] Ravenna városának elfoglalása és hatalma

Miután tehát Attila király elfoglalta, elhamvasztotta és földig lerombolta Aquileia városát, még mindig nem telt be a bosszúval, és a környező városokat is megtámadta, s mint valami villám, mindent elpusztított, ami az útjába került. Mindenekelőtt a Friuli tartományban fekvő Concordiát,[124] azután a Longobárd fejedelemségben Pictaviát – amit a mi korunk-

ban Padovának hívnak –, azután Veronát, Vicenzát, Bresciát, Cremonát, Mantovát, Bergamót és Ferrarát, ezeket a kincsekben bőségesen dúskáló városokat foglalta el és vetette uralma alá. Innen Emilia földjére ment mérgezett karddal, ennek a városait is kifosztotta és meghódoltatta, mint a többieket. Végül Ravenna városához közeledett, hogy ugyanilyen kegyetlenül azt is leigázza. Akkor ebben a városban egy bizonyos János nevű, ariánus[125] eretnekséggel megfertőzött ember volt az érsek. Azt mesélik, hogy az Apostoli Szentszékkel meg a keresztény hittel egyformán szembeszegült, szektája követőiből tizenkét bíborost nevezett ki, és rengeteg sok kincse volt.

Az érsek a papjaival együtt – fehér stólát öltve – az odaérkező Attila király elé vonult, és könyörögve kérte őt, hogy kímélje meg a várost és polgárait. Azt is ígérte neki, hogy ha csatlakozik hitéhez, és üldözi a keresztényeket, ő segít abban, hogy Attila király egész Itáliát és vele Róma városát, továbbá Afrikát nehézség és népének fogyatkozása nélkül leigázhassa. Attila király azonban inkább az uralomvágytól sarkallva, semmint hogy az ő szektáját akarná követni, így szólt az érsekhez:

„Helyes dolog megkímélni a megalázkodókat, de hogy polgártársaid ne dicsekedhessenek megfontoltságukkal vagy erejükkel, amelyet a mi hatalmunknak szegeztek szembe, azt akarom, hogy a város kapuinak zárait verjék le, engedjenek szabad bevonulást nekem a városba, s mikor bevonulunk, a zárakon seregünk lovainak patái tiporjanak."

Elfogadták a ravennai polgárok a király rendelkezését. Mindenfelől kitárták tehát a város kapuit, és bebocsátották a városba a királyt és egész hadseregét. Átvonult a városon az egész hun sereg, anélkül hogy egyetlen embernek is bántódása esett volna, és a király maga tetszése szerint időzött a városban.

Innen a sereggel Liguriába[126] vonulván Milánót és Ticinót, e nagyon nevezetes városokat megtámadta, lerombolta, és azután az ottlakó polgárokat fogságba ejtette illetőleg kifosztotta. Végül – mintegy az emberi vér kiontásával és a javak zsákmányolásával eltelve – újból állandó tábort vert azon a helyen, ahol a Mincio folyó a Póba ömlik. Naphosszat azon töprengett, hogy megtámadja-e Róma városát, de mindig Alarichnak, a gótok királyának a példája járt a fejében és lebegett a szeme előtt, aki Róma városának elfoglalása és kifosztása után meghalt.[127] Ezért halogatta az elindulását.

[23.] *Leó pápa megérkezése Attila királyhoz*

Itália minden vidékén, főleg azonban Róma városában elterjedt, mit akar Attila király, s ezért óriási rettegés szállt meg mindenkit. A rómaiak arról tanácskoztak, mit tegyenek. Végül tekintetbe véve a királynak a ravennai püspök iránt tanúsított jóindulatát, úgy gondolták, hogy Leó pápa[128] is megnyerheti a kegyét, ezért eléje járultak és e szavakat intézték hozzá: „Szentséges atya, közeleg az isteni harag bosszúja, amelyre vétkeinkkel rászolgáltunk, s úgy gondoljuk, ezt csakis a te segítségeddel kerülhetjük el. Siess hát juhaid segítségére, akikért Krisztus kiontotta a vérét, ne hagyd magára ezt a szomorú és félelemtől remegő várost, s ne engedd, hogy a polgárait legyilkolván elhamvasszák e várost. Te vagy az egyetlen, aki kegyelmet kaphatsz számunkra, ha nem vonakodsz érdekünkben Attila király elé járulni. Menj el hát, kegyes atya, s ha másként nem, vagyonunk felajánlásával is engeszteld ki."

Közben Attila király összegyűjtötte seregének nagy részét, élére a Zoárd nemből való Zoárd kapitányt állította, és elküldte Apuliába. Ők végigportyázván elpusztították egész Apuliát, Terra di Lavorót és Calabriát egészen Reggio és Catania városáig – amelyet állítólag egykor a bölcs Cato alapított –, és nagy zsákmánnyal tértek vissza a királyhoz.

Végül Leó pápa sok pappal, nagy egyházi pompával és szent zászlókkal elindult Attilához. Attila király pedig eléje ment. Amikor találkoztak, a király illő tiszteletet tanúsított iránta. Lóháton ülve beszélgettek, és bár Attila királynak nem tetszettek a pápai kérések, Leó pápa mégis elérte nála mindazt, amit akart, és nem csupán Róma városának, hanem egész Itáliának kieszközölte a sértetlenséget. Amikor Attila király engedélyt adott a pápának a távozásra és elbocsátotta őt, mindenki, aki a pápával volt, csodálkozott a királynak a főpap iránt tanúsított tiszteletén meg azon, milyen engedékeny volt; s a kérdésre, hogy miért mutatkozott ilyen szokatlanul jóindulatúnak a pápa iránt, Attila így válaszolt:

„Nem annak a személyét tiszteltem én meg, aki hozzám jött; ott állt mellette egy másik férfi papi ruhába öltözve: szigorú tekintetű alak, hosszú, tiszteletet parancsoló ősz szakállal, aki kivont kardját ott tartotta a kezében, morogva és fogait csikorgatva gyors halállal és rettenetes pusztulással fenyegetett meg, ha nem teljesítem a kéréseket."

Attila király ezek után tábort bontott és visszatért Ravennába, a korábban említett ariánus érseket a pápa tanácsát követve szektájának összes követőivel együtt elfogatta, s miután kicsikart tőlük hatvanezer márka aranyat, az érseket lefejeztette; majd hadseregének egészével, itáliai kincsek hatalmas tömegével megrakodva visszatért Pannóniába. Még nem érte el Pannónia határait, amikor Valentinianus császár húgának, Honoriának egy eunuchja jött hozzá, és tőle – akit a császár szigorúan őriztetett, hogy hozományként megőrizze ártatlanságát – azt az üzenetet hozta, hogy Attila király a fivérétől kérje őt meg feleségül. Attila király már elhagyta Itália határait, és csak fáradt sereggel tudott volna Itáliába visszatérni, a hírnök szavainak hatására azonban követséget küldött Valentinianus császárhoz, tudatta vele, hogy húgát adja hozzá feleségül, s vele birodalmának fele részét, különben visszatér, hogy elpusztítsa a nyugati birodalmat. Meg is tette volna, ha hosszabb ideig élt volna.

[24.] Attila király új házassága és halála

Attila király megunva a sok küzdelmet visszatért Pannóniába és bevonult Sicambriába. Bár a háború sok viszontagságától kimerült teste pihenésre vágyott, és királyi hatalmának nevét és dicsőségét elterjesztette, kegyetlenségének híre a világ minden részébe elterjedvén még a távol eső földrészeket és vidékeket is rettegéssel töltötte el, mégis hiún égett a dicsőség vágyától, nagy tetteinél is nagyobbakra vágyva attól sem riadt vissza, hogy a legnagyobbakra törjön. Hatalmát a világ nagy részére, Európának szinte az összes vidékére széltében-hosszában kiterjesztette, és most azt forgatta elméjében, hogy kardját Ázsiával és Afrikával is megismerteti, átkel a tengeren, és megtámadja Egyiptomot, Asszíriát meg a környékükön elterülő többi vidéket, és uralma alá igázza.

Az isteni ítélet azonban másképp szólt. Mert bár a királynak oly sok ágyasa volt, hogy számukat sem lehetett tudni, ő a legkevésbé sem volt elégedett, hanem magához hozatott egy minden emberi szépségnél szebb, gyönyörűséges hajadont – mint mondják, a baktriaiak királyának leányát, akinek Mikolt volt a neve[129] –, hogy feleségül vegye. Fényes esküvőt tartottak, s mert a király a lakomán erején felül átadta magát a bor

élvezetének, a hálószobában meg a szerelemnek, az öregkor e két ellenségétől fáradtan hanyatt fekve elaludt. De eleredt az orra vére, a szájába és a torkába folyt, megalvadt és megfojtotta. Az asszony ott feküdt mellette, és amikor álmából felébredve meg akarta ölelni az urát, hozzáérve azt tapasztalta, hogy élettelen, merev és hideg a teste. Amikor többször is megérintette, de nem mozdult, a fiatal leány rémülten jajveszékelve hangos kiáltással odahívta a király ajtónállóit. Azok felriadtak az asszony kiáltozására, lámpát gyújtottak, és a királyt halva találták.[130]

Ó, fájdalom, milyen ösvényen halad az égiek rendeléséből a világ dicsősége! A király, aki sok nép vérét ontotta, önmaga ellenségeként saját vérétől fulladt meg. Hatalmas riadalom támad egész Pannóniában, Sicambria pedig az egekig visszhangzott a sok siránkozástól. Végül eltemették őt királyi méltóságához illő tisztelettel az említett oszlopnál Keve, Kadicsa, Béla és a többi már említett kapitány mellé.

Azon az éjszakán, amikor Attila meghalt, az akkor éppen Konstantinápolyban tartózkodó Marcianus császár álmában állítólag azt látta, hogy Attila király íja eltört, s ebből tudta meg, hogy meghalt.

Miután a hunok a Tisza mellett letelepedtek, a zeiselmaueri ütközetig öt év telt el, a zeiselmaueri ütközettől Attila királlyá választásáig pedig egy év. Attila negyvennégy évig uralkodott, öt évig övé volt a vezérség, s százhuszonnégy évig élt. A magyarok Pannóniába való bejövetele után a hetvenkettedik évben, az Úr megtestesülésétől számított négyszáznegyvenötödik esztendőben fejezte be életét.

[25.] Attila király halála után a fiai között kitört háború, és Csabának, Attila király fiának visszatérése Szkítiába

Mikor Attila király halálának híre elterjedt, az összes nép, amelyekhez köze volt, nem kis rémületében zúgolódott, nem tudták, fájlalják-e a halálát vagy örüljenek neki, hiszen sok fia volt, és azt gondolták, hogy az apa királyságát egy, az apánál is szigorúbb fiú veszi birtokba. Akkoriban Sicambriában élt Germánia számos fejedelme, akiket – mert féltek tőle – kényszerű szolgaság kötött Attila királyhoz. Közöttük a veronai Detre volt az egyik, s nem a legutolsó kitűnőség. Attila fiai közül ketten voltak

különbek a többinél, akik mind lelki alkatuknál, mind érett koruknál fogva alkalmasak voltak arra, hogy atyjuk örökébe lépjenek. Az egyik, Csaba, Honorius görög császár leányától született,[131] a másik pedig Aladár, akit a Germánia vezéreinek híres nemzetségéből származó Krimhild nevű úrnő[132] szült Attilának. Mind a hunok, mind az idegen népek – ki-ki tetszése szerint – őket követték, mindegyikük a maga pártját igyekezett előtérbe helyezni. Detre és Germánia többi fejedelme azonban nem volt igaz szívvel a hunok iránt. Ők Aladárhoz mint honfitársukhoz csatlakoztak kevés hunnal, s minden igyekezetükkel azon fáradoztak, hogy a hunok egyetértését megbontsák, és belső torzsalkodásba sodorják őket. Nem is csalódtak számításukban. Mert a király két fia viszályok között uralkodott, és Detre sugalmazására óriási nézeteltérés támadt a két fivér között. Így rettenetes összetűzés alakult ki, sok nép nagy seregei csaptak össze Sicambria városának szűk falai közt és a környező földeken. Hatalmas volt az öldöklés. A hunok, akik örültek az idegen népek pusztulásának, előbb a germánokat veszejtették el, majd a többi idegen népet, azután a küzdelemben kölcsönösen megölték egymást azokhoz a harcosokhoz hasonlóan, akik – mint mondják – a Iaszón elvetette sárkányfogakból keltek életre egykor, amikor az aranygyapjú megszerzésén fáradozott, és testvérharcban elemésztették egymást. A magyarok régi krónikáiban ugyanis az áll, hogy ez a testvérháború, a nagy népnek ez a belső küzdelme tizenöt napig is eltartott, és főként az idegen nemzetiségűeknek annyi vére ömlött ki, hogy ha a németek a magyarok iránti gyűlöletükben nem titkolnák, el lehetne mondani, hogy a Sicambria mellett elfolyó Duna a germánok és egyéb népek lemészárlásakor beléömlő vértől annyira zavaros lett, hogy Sicambriától egészen Potentianáig sem emberek, sem állatok nem ihattak belőle vér nélküli tiszta vizet. Azt is állítják, hogy ebben a csatában mindig Csaba pártja kerekedett felül. Végül azonban, állítólag Detre mesterkedése folytán, Csabát övéivel együtt legyőzték. Ezért Csaba a nála fiatalabb és hozzá csatlakozó fivéreivel – állítólag hatvanan voltak – továbbá az öldöklésben megmaradt tizenötezer hunnal, mint mondják, nagybátyjához, Honorius császárhoz[133] menekült Görögországba. Ő megtisztelően fogadta, meg akarta vele osztani uralmát, s Görögországban akarta marasztalni, Csaba azonban édes szülőháza után vágyakozva tizenhárom év után – állítólag ennyi időt töltött Görögországban – visszatért Szkí-

tiába, hogy ott lakjék. Szkítiába egyrészt a nagy távolság, másrészt pedig a hosszú út nehézségei miatt csaknem egy teljes év leforgása alatt érkezett meg. Azt mondják, hogy Szkítiába érkezvén Csaba életben és egészségesen, bár a magas kortól kissé megtörve találta nagyapját, Bendegúzt, és az ő tanácsára nem a szkíta népből, hanem a Szkítiával szomszédos khorezmi népből vett magának feleséget. Ettől a feleségétől született Csabának egy Edömén nevű fia, majd ennek testvére, Ed. Csaba, míg csak élt, mindig Pannónia kövér földjére gondolt, és népét arra igyekezett rábírni, hogy térjen vissza Pannóniába.

[26.] Egy fejezet a székelyekről

Mondják, hogy azokon a hunokon kívül, akik Csabát elkísérték, még háromezer férfi ugyanebből a népből futásnak eredve megmenekült az említett ütközetből, Pannóniában maradt, és először egy Csiglamezeje nevű síkon teremtett magának lakóhelyet. Azután – minthogy féltek a nyugati népektől, amelyeket Attila életében háborgattak – Erdélybe, azaz a pannon vidék határterületeire költöztek, és nem hunoknak vagy magyaroknak, hanem siculusoknak, saját szavukkal székelyeknek nevezték magukat, hogy ne tudják meg róluk, hogy azoknak a maradékai.[134] A mi időnkben nem is vonja kétségbe senki, hogy ezek a székelyek azon hunoknak a maradékai, akik az első vonalban jöttek be Pannóniába, és minthogy az ő népük – úgy látszik – azóta sem keveredett idegen vérrel, mind erkölcseikben szigorúbbak, mind pedig a földek felosztásában nagyon különböznek a többi magyartól. Ők még nem felejtették el a szkíta betűket, nem is használnak tintát és papírt, hanem botokra vésik azokat rovás módjára.

Ők később nem csekély néppé növekedtek, s amikor a magyarok Szkítiából ismét Pannóniába jöttek, nagy örömmel eléjük mentek Ruténiába,[135] mihelyt jövetelük híre elérkezett hozzájuk. Ezek után, amikor a magyarok ismét birtokukba vették Pannóniát, az ország felosztásakor ezek a székelyek a magyarok beleegyezésével az országnak azt a vidékét kapták osztályrészül, amelyet már azelőtt is lakóhelyül választottak maguknak.

Ezek a székelyek azt hitték, hogy Csaba elpusztult Görögországban. A nép náluk még ma is azt szokta mondani tréfásan annak, aki rokonához kel útra: Akkor térj vissza, amikor Csaba tér vissza Görögországból.

Csaba Attilának volt a törvényes fia, mint mondtuk, Honorius görög császár leányától; és amikor Szkítiába visszatérve a közösség előtt anyjának előkelőségével büszkélkedett, a hun nemesek megvetették és lenézték őt, szemére vetették, hogy nem Szkítia igaz sarja, hanem valami kevert vérből született, ugyanígy gyalázatára vált a hunoknak az is, hogy Csaba idegen népből vett magának feleséget. Amikor a magyarok ismét visszaszerezték Pannónia földjét, Csaba egyik fia Szkítiában maradt, fivére, Edömén azonban háznépével együtt elkísérte a magyarokat Pannóniába, s állítólag tőle ered az Aba nemzetség.

Ennek a hagyománynak nem kell méltó hitelt adnunk, legfőképpen azért nem, mert a magyarok – mint mondják – Attila halála után oly sok év elteltével jöttek ismét Pannóniába, hogy unokája semmiképp sem élhetett olyan sokáig. A hűséges olvasókat senki sem tartja vissza a véleményalkotástól, ha valaki úgy ítéli meg, hogy ez megtörténhetett, hát legyen kedve szerint.

Miután a viszálykodásra kölcsönösen kirántott kard ekkora népsokaságot pusztított el és szórt szét, a pannon föld, mint mondják, az öldöklés vérözöne után gyűlöletessé vált, és hosszú időn át király nélkül maradt. Amikor a magyarok ismét visszatértek Pannóniába, egy lengyel nemzetiségű uralkodót találtak itt, Marótnak a fiát, Szvatoplukot,[136] aki a bolgárok és a messiánusok[137] fölött uralkodott, és Pannóniában, az egykor Attilától, a bátor oroszlántól meghódított vidékeken. Őt a magyarok különböző ajándékok küldözgetésével – mint az alább megírt történet ezt rendre kifejti – lépre csalták, s ugyanakkor szándékait kipuhatolták, majd – mint mondják – hirtelen rátörve Bánhida környékén egy városban, amelynek romjai a mai napig fennmaradtak, körülzárták, és egész haderejével együtt elpusztították.[138]

Némelyek azt állították, hogy a magyarok a második bejövetelük alkalmával nem Szvatoplukot találták Pannóniában uralkodóként, hanem apját, Marótot. És nem is tévedtek. Mert a fiú kiválóbb katona volt idős atyjánál, az életének utolsó szakaszában járó Marót az uralom minden terhét a fiára mint a hadi fáradalmak viselésére alkalmasabb férfiúra rakta.

Marót abban az időben a Veszprémnek nevezett várban lakott, s mikor meghallotta, hogy fia egész népével együtt meghajolt a magyarok ereje és a halál előtt, heves fájdalmába belehalt.

Itt végződik *A magyarok krónikájá*nak első része.

[27.] Kezdődik az előszó A magyarok krónikáj*ának második részéhez*

Miután ennek a műnek az első részében elbeszéltük a hunok, vagyis magyarok nemzetségének eredetét, szerencsés és balszerencsés küzdelmeiket, hogy hányszor változtattak lakhelyet, s hogy milyen vége lett uralmuknak, most azt kell megnéznünk, mikor tértek vissza újra Pannóniába, kik voltak a visszatérők kapitányai, mekkora volt a fegyveresek száma a seregükben, és újból megszerezve a pannon földet miképpen uralkodnak ott egészen a mai napig.

[28.] Szerencsésen folytatódik A magyarok krónikáj*ának második része: visszatérnek Pannóniába, kapitányaiknak, vezéreiknek és utánuk következő királyaiknak élete és tettei*

Továbbá Előd fiának, Ügyeknek[139] Szkítiában Enodbili leányától született egy fia, akit egy esemény miatt Álmosnak nevezett el. Anyja ugyanis, amikor terhes volt, álmában egy madarat látott: turul alakban jött hozzá és fejét az ölébe hajtotta, azután mintha méhéből ragyogó forrás fakadt volna, és tovafutva idegen földön sokszorosára növekedett volna. És ez be is következett. Mert később ágyékából dicső királyok származtak, akik azután idegen földön, itt Pannóniában népek hatalmas sokasága felett uralkodtak teljes dicsőségben. Mivel pedig a *somnium*ot magyar nyelven álomnak mondják, és mert a fiú születését álom jövendölte meg, azért nevezték el őt Álmosnak,[140] aki Ügyek fia volt, ő meg Ed fia, ő meg Csabáé, ő pedig Eteléé vagyis Attiláé, aki pedig Bendegúz fia volt, ő meg Tordáé, ő Szeményé, ő meg Etéé, ő Oposé, ő meg Kadicsáé, ő Berendé, ő Szultáné,

ő Bulcsúé, ő meg Balogé, ő Zomboré, ő Zámoré, ő Lélé, ő Leventéé, ő pedig Kölcséé, ő Ombódé, ő Miskéé, ő Mikéé, ő Beszteré, ő Budlié, ő meg Csanádé, ő Bökényé, ő Bondofardé, ő Farkasé, ő Otmáré, ő Kádáré, ő Beléré, ő Kéré, ő Kevéé, ő Keledé, ő Dámáé, ő Boré, ő Hunoré, ő Nimródé, ő Kúsé, ő Khámé, ő pedig Noéé.[141] Azután Álmos nemzette Árpádot, Árpád nemzette Zoltánt, Zoltán nemzette Taksonyt.[142]

Az Úr Jézus Krisztus megtestesülésétől számított hétszáznegyvennegyedik évben, Attila király halálától számítva pedig a háromszázegyedik évben a népnyelven magyaroknak vagy hunoknak, latinul pedig hungarusoknak nevezett nép V. Constantinus császár és Zakariás pápa idejében ismét bevonult Pannóniába.[143] Átvonultak tehát a besenyők és a fehér kumánok országán, Szuzdálián és egy Kiónak[144] nevezett városon, azután átkeltek a havasokon egy tartományba, ahol megszámlálhatatlanul sok sast láttak, és éppen e sasok miatt nem maradhattak ott, mert a fákról úgy szálltak alá a sasok, mint a legyek, és felfalván megsemmisítették barmaikat és lovaikat. Az Isten ugyanis úgy akarta, hogy minél hamarabb költözzenek Pannóniába. Azután három hónapig hegyeken[145] keltek át, és végül az említett népek akarata ellenére megérkeztek Pannónia országának határvidékére, arra a földre, amelyet most Erdélynek neveznek.

[29.] A magyarok hét kapitánya és hét váruk

Amikor erre a földre bevonultak, a környező népek betörésétől félve a vezetésük alatt álló fegyveresek egész testületét hét hadra osztották, és mindegyik had élére a szokásos módon külön kapitányt, századosokat és tizedeseket állítottak, és minden egyes had harmincezer-nyolcszázötvenhét fegyveres férfiből állott. Mert a Szkítiából való második kijövetelük idején a száznyolc törzsből állítólag kétszáztizenhatezer[146] fegyverest hoztak magukkal, vagyis minden törzsből kétezret – a háznéphez tartozók kivételével. E hét had mindegyikéhez, hogy vezessék őket, egy-egy kapitányt rendeltek, feleségük és vagyonuk védelmére hét földvárat építettek, és ezekben a várakban maradtak egy ideig; innen adódik, hogy a földnek ezt a részét a németek Siebenburgnak, vagyis hét várnak nevezik mind a mai napig.

[30.] Az első kapitány, a fehér ló, az aranyozott nyereg és zabla

E kapitányok közül Árpád volt a leggazdagabb és leghatalmasabb, Álmos fia, aki Előd fia, ő meg Ügyek fia volt. Apját, Álmost pedig még az erdélyi hazában megölték, nem jöhetett be ugyanis Pannóniába.[147] Erdélyben tehát megpihentek, és barmaikat is új erőre kapatták. Mikor pedig a lakosoktól hallották, milyen termékeny a föld, meg hogy a Duna a legjobb folyó és a világon nincs jobb föld ama részeknél, közös tanácskozás eredményeként elküldték követül Kündnek Küsid[148] nevű fiát, hogy menjen és szemlélje meg az egész földet, ismerkedjék meg a föld lakosaival. Amikor tehát Küsid Magyarország középső részére érkezett, és leereszkedett a Duna vidékére, látta, hogy a táj szép, körös-körül a föld jó és termékeny, jó a folyóvíz és füves a partja; megtetszett neki. Azután elment a tartomány fejedelméhez, a Szvatopluk[149] nevűhöz, aki Attila után uralkodott, üdvözölte őt az övéi nevében, és elmondta, miért jött. Szvatopluk nagy örömmel örvendezett ezek hallatán. Azt gondolta ugyanis, hogy parasztok ők, akik azért jöttek, hogy a földjét megműveljék, ezért kegyelemben bocsátotta el a követet. Küsid pedig, miután Duna-vízzel megtöltött egy palackot, tarsolyába perjefüvet tett és vett a fekete rögű földből, visszatért övéihez.

Amikor mindent elmesélt, amit hallott és látott, nagyon megtetszett nekik; azután megmutatta nekik a palack vizet is, meg a földet és a füvet, és miután ők megízlelték, meggyőződtek arról, hogy a föld kitűnő, édes a víz, és a rét is olyan kaszálható füvű, amilyennek a követ elbeszélte nekik.

Árpád pedig övéivel együtt megtöltötte kürtjét Duna-vízzel, és az összes magyarok előtt a mindenható Isten kegyelmét kérte arra a kürtre, hogy az Úr engedje át nekik azt a földet mindörökre.

Szavainak végeztével minden magyar így kiáltott: „Isten, Isten, Isten" – háromszor; ebből azután szokás lett, amelyet a magyarok máig is őriznek. Majd közös elhatározás alapján ugyanazt a követet visszaküldték a már említett fejedelemhez, s földjéért egy nagy fehér lovat küldtek neki Arábia aranyával bearanyozott nyereggel és aranyozott zablával. Ezt látván még jobban örült a fejedelem, mert azt gondolta, hogy mint vendégtelepesek küldték neki valamekkora földért. A követ tehát földet, füvet és vizet kért ott a fejedelemtől. A fejedelem pedig mosolyogva így szólt:

„Legyen az övék, amennyit akarnak, ez ajándék fejében." Így azután a követ visszatért övéihez. Árpád pedig közben a hét vezérrel bevonult Pannóniába, de nem mint vendégek, hanem mint akik örökség jogán birtokolják a földet.

Ekkor egy másik követet küldtek a fejedelemhez, és ezt az üzenetet bízták rá: „Árpád és népe azt üzeni neked, hogy azon a földön, amelyet megvettek tőled, ne maradj tovább semmiképp sem, mert földedet megvették a lóért, a füvet a zabláért, a vizet a nyeregért; te pedig örök haszonbérletbe, vagyis ínséged és kapzsiságod miatt, átengedted nekik a földet, füvet és a vizet." Amikor a fejedelemnek elmondták az üzenetet, mosolyogva azt mondta, öljék meg egy bunkóval a lovat, a zablát hajítsák ki a mezőre, az aranyozott nyerget pedig dobják a Duna vizébe.

Erre a követ így válaszolt: „És mi káruk lesz abból, uram? Ha a lovat megölöd, az ő kutyáiknak adsz eleséget, ha a zablát a fűbe veted, az ő szénakaszáló embereik találják meg a zabla aranyát, ha pedig a nyerget a Dunába dobod, a nyereg aranyát az ő halászaik húzzák ki a partra és ők viszik haza. Ha tehát a föld, a fű és a víz az övék, minden az övék."

Ezek hallatára a fejedelem tehát gyorsan összegyűjtötte seregét, és mivel félt a magyaroktól, barátaitól kért segítséget, majd minden erőt egyesítve a magyarok ellen vonult. Ők pedig közben a Duna közelébe értek, és egy gyönyörű mezőn hajnalhasadtakor csatát kezdtek.[150] Az Úr segítsége a magyarokkal volt, futásnak eredt előlük a sokat emlegetett fejedelem. A magyarok egészen a Dunáig üldözték, ő pedig félelmében a Dunába vetette magát és megfulladt a sodró vízben. Visszaadta hát az Úr a magyaroknak Pannóniát, miként Mózes idejében Izrael fiainak adta örökségül „az amoreusok királyának, Sionnak" a földjét és „Kánaán összes országát".[151]

Minthogy Árpád kapitány különleges méltóságot viselt Szkítiában, és az ő nemzetségének az volt a törvényes és elfogadott szkíta szokása, hogy egynek a hadba indulók előtt kellett mennie, visszavonuláskor pedig hátramaradnia, állítólag ezért előzte meg ő a Pannóniába bevonuló többi kapitányt.[152] S mikor legyőzte és megölte Szvatoplukot, mint föntebb mondtuk, Árpád a többi magyarral együtt tábort ütött Noé hegyén,[153] Fehérvár közelében; ezt a helyet választotta magának Árpád először Pannóniában, és ezért alapította ennek közelében Fehérvár városát Szent István király, aki tőle származott.

[31.] A második kapitány

Szabolcs pedig, a második kapitány, akitől a Csák nemzetség származik, állítólag azon a mezőn, illetve helyen szállt meg, ahol most Csákvára[154] hever romokban. Ezt a várat ugyanis Szabolcs kapitány alapította, később, az ő halála után Csák megparancsolta, hogy rokonai és háza népe az ő nevén nevezzék. Először ugyanis Szabolcsnak hívták.[155] Szár László fiai: András, Béla és Levente idejében a magyarok közös akarattal lerombolták ezt a várat is.[156]

[32.] A harmadik kapitány

A harmadik kapitány pedig Gyula volt, tőle származik László fia Gyula.[157] Nagy és hatalmas vezér volt ez a Gyula, aki Erdélyben, egy vadászat alkalmával egy nagy várost talált, amelyet egykor a rómaiak építettek. Volt neki egy Sarolt[158] nevű igen szép leánya, akinek szépségéről sokáig beszéltek a tartományfők, s akit Géza fejedelem a Kulán földjét birtokló Béliud tanácsára és segítségével törvényes feleségéül vett. Ehhez a Béliudhoz Kulán hozzáadta a leányát, hogy a testvére, Keán ellen harcoljon, és halála után a földjét is Béliudra hagyta Kulán örökül. Végül mikor Gyula a Pannóniában lakó magyarokkal sokszor volt ellenséges viszonyban és neheztelt is rájuk, Szent István király Pannóniába vitette. De az nem ez a Gyula kapitány volt, hanem utána a harmadik.

[33.] A negyedik kapitány

A negyedik kapitány neve Künd volt, akinek fia Küsid és Kaplony, akik a Nyír mellett ütötték fel a táborukat, és a keresztség felvétele után itt alapítottak monostort.

[34.] Az ötödik kapitány

Az ötödiket Lélnek[159] nevezték, aki a messiánusokat,[160] azaz a cseheket elűzte a Galgóc vidékéről, és állítólag hosszabbb ideig itt volt a tábora. Tőle származik és ered a Zoárd nemzetség, vagyis törzs.

[35.] A hatodik kapitány

A hatodik kapitánynak Vérbulcsú[161] volt a neve, akiről biztosan tudjuk, hogy a Balaton körül ütötte fel sátrait.

[36.] A hetedik kapitány

A hetedik kapitányt Örsnek hívták.[162] Az ő nemzetségének a Sajó környékén volt a szállása.

A többi nemzetség pedig, amely származásra ezekkel egyenlő és hozzájuk hasonló, tetszése szerint kapott lakóhelyet és szállást. Ha tehát egyes kódexek[163] azt tartalmazzák, hogy Pannóniába ez a hét kapitány jött be, és Magyarország általuk jött létre és alakult ki, honnan jött akkor Ákos, Bor, Aba és a többi magyar nemes nemzetsége, hiszen ők valamennyien Szkítiából jöttek, nem jövevények! Egyes-egyedül azt hozzák fel indoklásul, amit a köznép mond: hét magyar. Ha tehát mindössze hét magyar volt a háznépével, és nem érthetnénk bele több családot, feleségeket, fiakat, leányokat, szolgákat és szolgálóleányokat, vajon ekkora háznéppel hogyan hódíthattak meg országokat? Lehetetlenség!

Történt egyszer Taksony vezér idejében,[164] hogy a magyarok serege Gallia[165] felé indult zsákmányszerzésre. Mikor pedig hazatérőben átkeltek a Rajnán, három részre oszlottak: kettő dicsőség nélkül, egy dicsőséggel jött Magyarország felé. Ezt Szászország fejedelme Eisenachnál, Türingia egyik városánál mind egy szálig – hét magyar kivételével – legyilkolta. Hetet életben hagyott, levágatta fülüket és úgy küldte őket Pannóniába: „Menjetek magyarjaitokhoz – mondotta –, s így mondjátok el nekik, hogy ne jöjjenek többé erre a gyötrelmes helyre!”

Két rész pedig benyomult Svábföldre, s meghallván, mi történt társaikkal és rokonaikkal, felhagytak a svábföldi zsákmányszerzéssel, és ami csak elébük került az Iller folyótól a Sár folyóig, illetve a Lajtáig, akár ember volt, akár barom, lemészárolták.

A hét fül nélküli magyarról pedig, amiért élve visszatértek és nem a halált választották társaikkal együtt, a közösség állítólag ilyen határozatot hozott: mindenüket, amijük csak volt, elveszítették, ingatlanukat és ingóságaikat egyaránt, feleségüktől és gyermekeiktől elválasztva, gyalogszerrel, saru nélkül, nincstelenül küldték el őket, arra kényszerítve, hogy mindig együtt járjanak, sátorról sátorra koldulva, amíg csak élnek. E gyalázat miatt magyarkáknak és gyászvitézeknek, vagy hét Lázárnak hívták őket. Az ily módon elítéltekről beszél tehát a köznép, nem pedig ama hét első kapitányról.

Továbbá, minthogy világi embereknek valamiképp sajátjuk az önhitt nagyzolás, hogy többet tartanak magukról, mint amennyit mások föltételeznek róluk, ezért az a hét kapitány énekeket szerzett magáról,[166] s ezeket maguk között énekeltették a világi dicsőségért és nevük népszerűsítése végett, hogy ezek hallatán utódaik nagyképűen hivalkodhassanak szomszédaik és barátaik előtt.

Nyilvánvaló tehát, hogy Pannóniát nem csupán a hét kapitány hódította meg, hanem más nemesek is, akik Szkítiából vonultak ki. Bennük tehát másoknál jobban lehet tisztelni a méltóságot meg a hatalmat, a nemességet azonban egyenlő mértékben.

Minthogy vannak ebben az időben jövevények is, akik nemességüket tekintve egyenlők a magyarokkal, meg kell vizsgálnunk, miért alakult ez így, hiszen a magyarok számban elegendőek lettek volna Pannónia benépesítésére.

Nos, isteni jóslattól intve többek között Géza fejedelem is elkezdte a magyarok népét keresztény hitre téríteni; de midőn intő szavával nem tudta megtéríteni a pogány szokásoknak hódoló és azokhoz buzgón ragaszkodó embereket, egyeseket fegyverrel kellett megfékeznie; hogy ezt megtehesse – mivel a hitnek többen voltak az ellenzői, mint követői –, szükségesnek tartotta, hogy szándékát a keresztény királyok és fejedelmek tudomására hozza. Kívánságát hallván azok nemcsak segítséget küldtek, hanem személyesen is eljöttek, mert a magyarok kegyetlensége ártalmas és gyűlöletes volt számukra.

[37.] A Magyarországra később beköltöző többi nemzetségről, először a Tata nemzetségről

Először tehát az apuliai San Severino grófjai közül való Deodatus[167] vonult be, aki a tatai monostort alapította és berendezte. Ugyancsak ő keresztelte meg Szent Adalbert prágai püspökkel[168] együtt Szent István királyt. Monostorának pedig azért Tata a neve, mert miután Boldog István király tiszteletből nem ejtette ki a nevét, hanem *tatá*nak szólította, feledésbe merült a Deodatus név, és Tata lett az elnevezése. Ezért a monostorát is így nevezték el.

Nincsen nemzetsége Pannóniában, mert volt ugyan felesége, mégis örökösök nélkül fejezte be életét.

[38.] Hedrik fiainak nemzetsége[169]

Ezután Németországból a Heinburg grófoktól származó Wolfger jött be a fivérével, Hedrikkel és háromszáz páncélos lovaggal.[170] Géza fejedelem[171] a Güssing-hegyet[172] és a Győr melletti Duna-szigetet adta neki örök szállásul; itt favárat épített, e hegyen kolostort is emelt, s ott is van eltemetve. Tőlük származik a Hedrik nemzetsége.

[39.] A Németországból jött Vecellin nemzetsége

Vecellin szintén Bajorországból indult el, tudniillik Wasserburgból.[173] Ő ölte meg Szent Istvánnal Somogyban Koppány vezért, azon a napon ugyanis ő volt a sereg kapitánya. Tőlük származik és ered a Ják nemzetség.[174]

[40.] Hunt és Páznán nemzetsége[175]

Azokban a napokban érkezett Hunt és Páznán is, akik a Garam folyóban német szokás szerint karddal övezték fel Szent István királyt.[176] Nemzetségük neve – úgy látszik – nem különbözik az övéktől. Géza fejedelem és

fia, Szent István király eme grófok, de még inkább Isten segítségében bízva tehát egyes lázadókat fegyveres megfélemlítéssel, némelyeket pedig saját jószántukból a keresztény hitre térített. Ezeket a grófokat azután szolgálataikért mind Géza fejedelem, mind pedig a fia kiterjedt és jövedelmező örökbirtokokkal gazdagította, mint ahogy ez ma is látható. Ők az idő múltával házassági kapcsolatok révén keveredtek a magyarokkal. Ugyancsak az ő tanácsukra és segítségükkel választottak királyt a magyarok fölé, és több magyar nemest taszítottak rút szolgaságra, akik Koppány vezérhez csatlakozva elutasították a keresztséget meg a hitet. Ilyen dolgok végrehajtása közben ugyanis azt ítélték nemesebbnek, aki hamarabb csatlakozott Krisztus hitéhez.

[41.] Poth nemzetsége

Poth nemzetsége pedig Altenburgi Konrádtól származik, aki András király fiának, Salamon királynak az idejében jött Pannóniába. Őt Ernesztnek hívták, de később azért nevezték el Pothnak, mert ő volt a követ Konrád császár és András meg Salamon királyok között. A *követ* ugyanis németül Pothnak, latinul nunciusnak hangzik.[177]

[42.] Merse és Gregor nemzetsége

Merse és Gregor nemzetsége pedig Franciaországból, Guillaume le Cornu rokonságából való.[178]

A Kökényes és Radnót nemzetség Hispániából ered;[179] Margit királynéval, Szár László fiának, Béla királynak[180] a feleségével jöttek Pannóniába. Ennek a Bélának először Lengyelországból származó felesége volt.

[43.] Guth-Keled nemzetsége

A Guth-Keled nemzetségről több dolgot mesélnek, bizonyosra vehetjük azonban, hogy Péter király hozta be őket magának segítségül,[181] amikor Henrik császárhoz[182] menekült. Svábföldről, Staufen[183] várából származnak, ahonnan Frigyes császár[184] is származik. Ez a nemzetség ugyanis Svábföld előkelői közül való. Örökbirtokaikat tekintve szegények ugyan, de említett hazájukban derék és befolyásos emberek. Ennek a Guth-Kelednek a nemzetsége Salamon király, és László meg Géza hercegek idejében emelkedett föl. Akkoriban ez a nemzetség két részre szakadt, egyesek a hercegekhez csatlakoztak, mások pedig Salamonhoz, kivált Vid, akit – mint mondják – Salamon az említett nemzetség többi tagja fölé emelt.

[44.] Olivér és Rátold nemzetsége

Ezek után Olivér és Rátold[185] jött be Kálmán király idejében; ők az apuliai királyságból, Casertából származnak.

A Zsámbokiak pedig Franciaországból, Campania grófjaitól származnak.[186]

[45.] A németországi Hermann nemzetsége

Hermann[187] nemzetsége is Gizella királynéval[188] jött be; szabad emberek Nürnbergből, örökbirtokaikat tekintve szegények.

[46.] Buzád nemzetsége

Buzád nemzetségéről el kell mondanunk: az ő nemzetségét István király, II. Béla fia[189] hozta hozta be Magyarországra, az említett király megsegítésére. Az orlamundi grófoktól származik.[190] Az elsőt, aki bejött, Hadótnak hívták; az ő fia hasonlóképp Hadót és Arnold. Tőlük ered Buzád bán.[191] Itt ugyanis nem tudták kiejteni a Hadót nevet, hanem hibásan Hahótnak[192] mondják.

A Csák nemzetség néhány más nemzetséggel együtt összeesküvést szőtt ez ellen a király ellen, s ezeket ő – mint mondják – Hahóttal és azzal a katonasággal verte le, amelyet ő hozott be magával.

[47.] Keled nemzetsége

Keled fiainak, Istvánnak, Lászlónak és Gergelynek a nemzetsége Meissen tartományból ered.[193] István ugyanis a meisseni őrgróf nővérének és Hersfeld grófjának a fia volt. Miután Frankfurtban az ünnepélyes birodalmi gyűlésen, ahol neki és másoknak császárt kellett volna választaniok, megölte Türingia tartománygrófját, és mivel Németország fejedelmei azt az ítéletet hozták ellene, hogy őt is öljék meg, II. Géza fiának, Béla királynak az idején Pannóniába jött hatvan páncélos lovassal. Az említett király ünnepélyesen befogadta, kitűnő és nagy birtokokkal ajándékozta meg, mert nyilvánvaló volt, hogy Meissen területén a száműzetés büntetése vár rá.

Azoknak a nemzetsége pedig, akiket Babocsáról[194] neveznek, Sambergből[195] jött Pannóniába.

[48.] Simon és Mihály nemzetsége

Simonnak és fivérének, Mihálynak a nemzetségét pedig Mortundorfiaknak[196] hívják, ők András királynak, III. Béla fiának az idejében költöztek be Hispániából.

Ennek a nemzetségnek sok vára van Hispániában, ezek közül a legjobbat Bojótnak[197] hívják. Ennek a Simonnak a nagyapját, miután több éven át viszálykodott az aragónok királyával, ez a király végül foglyul ejtette és börtönbe vetette. Simon gróf és Bertram megijedt, és az említett András király második feleségével együtt, aki campaniai volt, Magyarországra költöztek.

Hispániában egyetlen nemzetség sem mer sast viselni a pajzsán, csak Simon és Mihály, azért, mert a tuniszi szultán seregét, aki hajóival megtámadta és csapataival elfoglalta Mallorca és Menorca szigetét, állítólag az

ő nemzetségük űzte ki, miután Aragónia királyának többi katonája nem bírt vele.[198] Ezért a király és a lovagok közössége határozatban elrendelte, hogy korábbi jelvényüket, mely teljes egészében piros volt, mindenféle ábrázolás nélkül, sasra változtassák.

[49.] *Különféle népek bejövetele Magyarországra*

Ezenkívül jöttek Magyarországra mind Géza király[199] és Szent István király, mind pedig más királyok idejében csehek, lengyelek, görögök, spanyolok, izmaeliták vagyis szaracénok, besenyők, örmények, szászok, türingiaiak, meisseniek és rajnaiak, kunok és olaszok, akiknek nemzetsége nem ismert ugyan, mégis azáltal, hogy hosszú ideig tartózkodtak az országban, különböző házassági kapcsolatok révén a magyarokkal keveredve hasonló módon nemességet és szállásbirtokot nyertek.

[50.] *Az elbeszélés folytatása*

Miután pedig a magyarok, mint fentebb elmondtuk, Szvatoplukot megölték és betelepedtek Pannóniába, hat éven át fegyvereik és lovaik feljavításával törődtek. A hetedik évben azután kegyetlenül kifosztották Morva- és Csehországot, ahol akkortájt állítólag Vratiszláv fejedelem uralkodott. Innen győzelemmel tértek vissza, s miután az említett fejedelemmel fegyverszünetet kötöttek, egy évig nyugton maradtak.

Ezek után ellenséges szándékkal Karintiába vonultak. Laibach[200] várán túl Mcránia Gottfried nevű hercege meg Eberhard, Karintia hercege, továbbá Gergely aquileiai pátriárka szembeszállt velük, és keményen összecsaptak. Noha a magyarok közül nagyon sokan elestek, mégis megölték mind a két herceget a magyarok, a pátriárka pedig futva menekült. Ezután kifosztották Karintiát, Krajnát meg Stájerországot, és gazdag zsákmánnyal tértek haza.[201]

Mikor Konrád császár meghallotta, hogy a magyarok betörtek birodalmának határaira és az említett hercegeket megölték, elhatározta, hogy Magyarországra jön. Már elhagyta Itáliát és Augsburgba, Svábföld váro-

sába érkezett, hogy azután onnan ereszkedjék le Pannóniába s megtámadja a magyarokat, közben azonban a rómaiak között belháború tört ki, emiatt vissza kellett fordulnia.[202]

Ezalatt a magyarok nyugton maradtak, és három évig semerre sem indultak.

[51.] A magyarok feldúlják Bulgáriát

A negyedik esztendőben azután a magyarok megtámadták Bulgáriát, kincset és számtalan jószágot hoztak onnan, elfoglalták a váraikat és lerombolták városaikat, amelyeket az Úr engedelmével még most is a birtokukban tartanak.

Miután pedig az említett országokat legyőzték, Friulin át betörtek Lombardia őrgrófságába, ahol tűzzel és vassal elemésztették Padova városát. Innen beljebb nyomultak Lombardiába, itt megölték Linthart, Vercelli város püspökét, Károly császár leghívebb tanácsosát, egyházából rengeteg kincset raboltak, és csaknem az egész Lombardiát kifosztván óriási zsákmánnyal győzelmesen tértek vissza Pannóniába.[203]

Ezek után tíz éven át nyugton maradtak, a tizenegyedik évben pedig feldúlták Szászországot, Türingiát, Svábföldet és a keleti frankokat, vagyis a burgundokat. Bajorország határán, Abach várán túl, a Dunán innen a németek serege hirtelen rájuk támadt, midőn megrakodva hazatérőben voltak.[204] A magyarok ezeket csúful megfutamították, miután sok ezret megöltek közülük. Ebben az összecsapásban a magyarok közül háromezer vitéz esett el, akik pedig megmenekültek, hazatértek, és tizenhat évig Magyarországon maradtak, anélkül hogy kimozdultak volna.

[52.] Lél és Bulcsú kapitányok halála

A tizennyolcadik esztendőben azonban, amikor Németországban I. Konrád császár[205] uralkodott, felkerekedtek a magyarok, és feldúlták Németország egyes részeit. Amikor Augsburg városához értek, ott Ulrik püspök a polgárokkal és Svábföld főembereivel szembeszállt velük.[206] Vé-

gül, mivel a magyarok rendíthetetlenül ostromolták a várost, s nem akarták onnan elvonulni, a védők követeket küldtek az említett Konrád császárhoz, hogy sietve jöjjön a városlakók segítségére. Ő ezt nem is mulasztotta el. S minthogy a magyarok a város ostroma közben vigyázatlanok voltak, a német és az itáliai sereg váratlanul rajtuk ütött, úgyhogy még ha akartak volna, akkor sem tudtak volna elmenekülni; egyik oldalról egy folyó képezett akadályt, amely azokban a napokban a csatornáktól különösképp megáradt, a másik oldalról pedig az említett seregek falként vették körül, korlátozván őket. Így beszorította tehát őket az ellenség, egyeseket elfogtak, másokat kegyetlenül legyilkoltak.

Elfogták ezen a helyen Lélt és Bulcsút, a két híres kapitányt is, és a császár elé vezették őket. Amikor a császár megkérdezte őket, miért olyan kegyetlenek a keresztényekkel, így válaszoltak: „Mi a magasságos Isten bosszúja vagyunk, ő küldött minket hozzátok ostorul. Ha abbahagyjuk üldözésteket, akkor ti fogtok el és öltök meg minket."

Erre a császári így szólt: „Válasszatok olyan halálnemet magatoknak, amilyet akartok." Lél válaszolt: „Hozassék ide a kürtöm, mihelyt belefújtam, majd felelek." Odahozták neki a kürtöt, és a császárhoz közeledve, amikor nekikészült a kürtfúvásnak, állítólag olyan erősen homlokon vágta a kürttel a császárt, hogy a császár attól az egy csapástól szörnyethalt. És így szólt hozzá: „Előttem fogsz menni, és szolgálsz majd nekem a másvilágon." Szkíta hiedelem ugyanis, hogy mindazok, akiket megölnek, nekik kötelesek szolgálni a másvilágon.

Azon nyomban megragadták, és Regensburgban bitófán végezték ki őket.[207]

A magyarok egy másik hadserege pedig, amelyben jó negyvenezer fegyveres vitéz volt, Augsburg városától távol táborozott. Amikor ezek meghallották, milyen kegyetlenül fogták szorítóba, ejtették foglyul és ölték meg társaikat, egy bizonyos erdőbe vették be magukat, s várták, hogy a császár serege szétoszoljék. S amikor a császári sereg nagyobbik része a Rajna felé tartott, a magyarok egy bizonyos mezőn lerohanták őket; először a lovaikat nyilazták le, és egész nap sem megállni, sem megfutni nem engedték őket. Végül fogolyként megadták magukat, minthogy mozdulni sem bírtak, s velük váltották ki a Regensburgban fogva tartott társaikat a magyarok.[208]

Innen visszatérőben a magyarok – ha már ilyen szerencse érte őket – felperzselték a fuldai monostort, ahol sok aranyat zsákmányoltak, majd átkelvén a Rajnán tűzzel-vassal elpusztították a lotaringiai hercegséget. Strasbourg környékén, amelyet latinul Argentinának hívnak, az egyik csatában foglyul ejtették és lefejezték Erhard lotaringiai herceget és a segítségére siető Bertoldot, Brabant hercegét. Ezután könyörtelenül feldúlták Galliát, kegyetlenül dühöngtek Isten egyháza ellen, és tűzzel elpusztították Metz, Trier és Aachen vidékét, majd a Senon-hegyek meredek szikláin keresztül karddal nyitottak maguknak utat, elpusztítván az ottani népeket. Itt ugyanis lerombolták Susa és Torino városát. Miután az említett hegyeken áttörtek, és megpillantották Lombardia síkját, gyors vágtában csaknem az egész tartományt elpusztították, s így győzelemmel tértek vissza hazájukba, és húsz évig ki sem mozdulva országukban maradtak.[209]

[53.] Konstantinápoly városának ostroma

A huszonegyedik évben pedig fölkerekedvén Bulgáriába nyomultak be, innen Hidropoliszhoz[210] vonultak, majd ennek bevétele után végül Konstantinápolyt[211] vették ostrom alá.

Mikor tehát a magyarok az említett város ostromával voltak elfoglalva, a városból párviadalra egy görögöt küldtek ki, aki akkora volt, mint egy óriás; ő azt kívánta, hogy két magyar küzdjön meg vele, mondván, hogy ha nem győzi le mind a kettőt, a görögök császára fizessen adót a magyaroknak. Minthogy ez a görög a magyarok számára szerfölött ellenszenves volt, találtak neki egy ellenfelet, aki kiállt a görög elé és így szólt: „Botond vagyok, mondta, igaz magyar, a legkisebb a magyarok között, végy magad mellé két görögöt, hogy az egyik őrizze eltávozó lelkedet, a másik pedig temesse el holttestedet, mert én biztosan népem adófizetőjévé teszem a görög császárt." Ezután a magyarok kapitánya, név szerint Apor, akit közös akarattal állítottak annak a seregnek az élére, megparancsolta Botondnak, menjen bárddal a kezében a város ércből való kapujához, és a kapun mutassa meg erejét a bárddal. Ő pedig a kapuhoz ment, és állítólag akkora csapást mért a kapura és olyan rést vágott rajta, hogy egy ötéves

gyerek kényelmesen ki-be járhatott azon a nyíláson. Miután a magyarok és görögök előtt ez játszódott le, elkészült a küzdőtér a városkapu előtt; alig egy órát küzdöttek egymással keményen, mikor a magyar úgy földhöz teremtette a görögöt, hogy azon nyomban kilehelte a lelkét. A görög császár, aki a városfal bástyáján állt a feleségével, nagy szégyennek tartotta ezt a szerencsétlen eseményt, s arcukat elfordítva a palotába siettek.

Amikor azonban a magyarok követelték az adót, amelyért a viadalt megvívták és végigküzdötték, a görög császár csak nevetett az adó követelésén. A magyarok ekkor felhagytak a város ostromával, földúlták egész Görögországot, és töméntelen aranyat, drágakövet meg jószágot zsákmányolva tértek haza.

A magyarok közössége kapitányaival, vagyis vezéreivel ilyen és ehhez hasonló tetteket vitt véghez Taksony vezér idejéig a hagyomány szerint.[212]

[54.] Szent Istvánnak, a magyarok első királyának nemzetsége és országlása

Taksony azután Gézát és Mihályt nemzette. Mihály pedig Kopasz Lászlót és Vazult nemzette. Géza pedig az Úr megtestesülésének kilencszázhatvankilencedik esztendejében isteni jóslattól intve – ahogyan Szent István király legendájában meg van írva – Gyula leányától, Saroltától Szent István királyt nemzette. István király több fiat is nemzett ugyan, de a többi között volt egy Imre nevű fia, akit szeretett az Isten és az emberek is tiszteltek, s akinek áldott az emléke.[213] Őt azonban a kifürkészhetetlen isteni szándék elragadta a közösségtől, „hogy a gonoszság ne rontsa meg értelmét, és a képmutatás meg ne csalja a lelkét” – mint a Bölcsesség könyve írja a korai halálról.[214]

Hogy azonban ne tegyük azt, amit már megtettek, s ne adjuk elő, amit már előadtak, elhagytuk annak megírását, hogy hány és mily nagy erénnyel ékeskedett, mennyire buzgó volt Isten szolgálatában Krisztus szent hitvallója, Imre herceg. Mert aki meg akarja tudni, az teljes mértékben megismerheti az ő szent életmódját ugyanezen boldogságos hitvallónak a legendájából.[215] Mi inkább azokat a dolgokat szándékozunk röviden és vázlatosan megírni, amelyeket más írók mellőztek.

[55.] Szent István király harca Koppány somogyi vezér ellen

Szent István király már előbb, ifjúkorában dicsőséges háborút viselt a bátor és hatalmas Koppány vezér ellen. Koppány Tar Szerind fia volt, aki Szent István király apjának, Géza fejedelemnek az életében a hercegi méltóságot viselte. Géza fejedelem halála után[216] pedig Koppány vérfertőző házassággal akarta magához kötni Szent István király anyját, meg akarta gyilkolni Szent Istvánt és hercegségének területét a maga hatalma alá akarta vetni.[217] Ez somogyi vezér volt. Szent István azonban összehívta előkelőit, és a boldogságos Márton hitvalló[218] közbenjárásával az isteni irgalom segítségéért könyörgött. Azután seregét összegyűjtvén az ellenség ellen indult, és a Garam folyó mellett övezték föl először karddal.[219] Itt két főembert állított testi épsége őrizetére, Huntot és Páznánt. Egész seregének fejévé és vezérévé pedig német származású vendégét, Vecellint tette meg.

Miután megkezdődött a csata,[220] sokáig s vitézül küzdöttek egymással, de az isteni irgalom segítségével Boldog István fejedelem aratott dicsőséges győzelmet. Ugyanebben a csatában Vecellin gróf megölte Koppány vezért, és Boldog István, aki ekkor még fejedelem volt, kiterjedt birtokokkal jutalmazta meg ezért. Magát Koppányt pedig Boldog István felnégyeltette, az első részét az esztergomi kapuhoz küldte, a másodikat a veszprémihez, a harmadikat a győrihez, a negyediket pedig Erdélybe. Boldog István fejedelem pedig híven teljesítette Istennek azt a fogadalmát, amelyet akkor fogadott, mert örök érvénnyel elrendelte, hogy a Koppány vezér tartományában élő összes nép tizedet adjon gyermekeiből, terményeiből és állataiból Szent Márton kolostorának.[221]

Az említett Vecellin pedig Rádit nemzette,[222] Rádi pedig Miskát nemzette, Miska pedig Koppányt[223] és Mártont nemzette.

[56.] A szent király harca Gyula erdélyi vezér ellen

Boldog István, miután isteni rendelésből elnyerte a királyi felség koronáját,[224] híres és hasznot hozó háborút viselt anyai nagybátyja, Gyula ellen, aki annak idején az egész Erdőntúli országot kormányozta.[225] Az Úr ezer-

kettedik évében Boldog István király elfogta Gyula vezért feleségével és két fiával együtt, s Magyarországra küldte őket. Ezt pedig azért tette, mert bár Boldog István király nagyon gyakran figyelmeztette őt, sem Krisztus hitére nem tért, sem Magyarország zaklatásával nem hagyott föl. Az egész nagy kiterjedésű és igen gazdag országot a magyar királysághoz csatolta. Ezt az országot magyarul Erdőelvének nevezik, sok folyó öntözi, amelyek fövenyében aranyat gyűjtenek, és ennek a földnek az aranya kiváló.

[…7.] Következik Szent István király hadjárata a bolgárok és a szlávok ellen

Ezek után hadjáratot indított Keán, a bolgárok és a szlávok fejedelme ellen.[226] Ezek a népek olyan vidéken laknak, amely földrajzi elhelyezkedésénél fogva igen védett. Ennek következtében csak nehezen, sok fáradság és vesződséges harc árán győzte le és ölte meg végül az előbb említett fejedelmet, fölbecsülhetetlen mennyiségű kincset szerzett így, főként aranyat, gyöngyöt és drágaköveket, majd az egyik dédapját, név szerint Zoltánt helyezte oda, aki később örökölte ama erdélyi részeket, ezért szokás általában Erdélyi Zoltánnak hívni.[227] Ő ugyanis nagyon öreg volt, aki egészen a szent király idejéig élt, és ezért akarta István, hogy gazdag népek fölött uralkodjék.

Ebből a sokféle kincsből tehát Szent István király nagyon meggazdagodott, és a fehérvári bazilikát, amelyet ő maga alapított,[228] gazdagon ellátta aranyoltárokkal, keresztekkel és kelyhekkel, a legtisztább arannyal átszőtt és drágakövekkel kirakott főpapi ruhákkal. Királyi bőkezűséggel szertartásokhoz használatos edényeket és egyéb nélkülözhetetlen használati tárgyakat is ajándékozott ugyanennek a bazilikának és Isten más egyházainak is. Adott többek között ennek a fehérvári egyháznak néhány örök emlékezetre méltó ajándékot, mégpedig két racionálét,[229] mindkettő szegélyébe hetvennégy márka színtiszta arany volt beleszőve meg drágakövek. Ezeket Boldog Benedek, a római szentegyház pápája[230] Szent István király kérésére olyan tekintélyes kiváltsággal is felruházta, hogy aki misézés alkalmával magára ölti, az törvényesen felkenheti, megkoronázhatja és karddal övezheti fel a királyt.

Mivel ennek a Gyulának gonosz módon szerezte meg a vagyonát, azért ez az egyház gyakran szenvedett tűzvésztől. Ebben az egyházban kényszerítette anyai nagybátyját – akarata ellenére – arra, hogy egész háznépével együtt keresztelkedjék meg, utána azonban úgy tisztelte őt, mintha apja lett volna.[231] Gizella királyné, a szent király felesége pedig az említett egyházat aranykeresztekkel, kancsókkal, képekkel, kelyhekkel, gyöngyökkel és dísztárgyakkal rendkívül gazdaggá tette.

[58.] *Az óbudai egyház építése*

Ezután a szent király fiával, Szent Imrével és a királynéval együtt abba a városba ment, amelyet Óbudának hívnak. És minthogy nem talált itt egyetlen Krisztusban megszentelt művet sem, amelyben a mindenség teremtőjét dicsérni lehetett volna, a szentséges király nyomban egy nagy monostort kezdett építeni a város közepén Péter és Pál apostolok tiszteletére,[232] annak a már említett Keánnak, a bolgárok és a szlávok vezérének a kincséből, akit megölt. Ezt sok birtokkal gazdagította, és a római egyházéhoz hasonló kiváltsággal támogatta, megemlékezve a római Kúriáról és iránta való tiszteletből, hiszen azt személyesen is meglátogatta.[233] Miközben ezt építették, Görögországból hozattak kőfaragómestereket, és a szentséges király is itt tartózkodott – kegyes szándékkal – a királynéval együtt. A királyné a keresztekről, képekről és dísztárgyakról gondoskodott. Mivel pedig az elkezdett nagy munka sok évet vett igénybe, ezért ezt a monostort Szent István király életében nem lehetett befejezni, hanem Isten akaratából sokkal később a szentséges László király, ugyanennek a Boldog Istvánnak az unokaöccse fejezte be ezt a művet,[234] hogy teljesíthesse ősének fogadalmát, miként alább részletesebben elmondjuk.

Szent István királynak pedig megvolt az a nagyszerű szokása, hogy az összes egyházat, amelyet ő alapított, minden évben legalább háromszor meglátogatta. Amikor ezekhez az egyházakhoz megérkezett, először odament minden oltárhoz, és mindegyiknél elmondott egy-egy imát, végül kimenvén körbejárta az illető egész egyházat, éles szemmel és szigorúan megvizsgálta a falaknak és a tetőzetnek a töréseit vagy repedéseit,

gondoskodott azonnali kijavításukról, és az illető városból vagy faluból nem távozott addig, míg a helyreállítást nem látta.

Ezt tapasztalva Gizella királyné is, valahányszor valamelyik magyarországi egyházhoz érkezett, maga elé hozatta az Úr házában lévő valamennyi felszerelési tárgyat, és minden évben fölújította, ami selyemben és bársonyban fölújításra szorult. Fiuk, Boldog Imre pedig a saját bíborruháit tette le az oltár elé, oltárterítőül, mint ez a mai napig látható a királyi egyházakban. A szentséges atya pedig színezüst dénárokkal teli aranyos erszényt[235] viselt a derekán, és ha szegényeket látott, odament hozzájuk, és saját kezűleg gondoskodott róluk. Könyörületes jobbja ezért van mind a mai napig a testétől különváltan a magyarok szeme előtt.[236]

[59.] Mellékes események

Az Úr ezerhuszonkettedik évében sok helyen sok és nagy tűzvész támadt. Hatalmas földrengés is volt május tizenkettedikén, a nap tizedik órájában, az Úr mennybemenetele utáni szombaton. Június huszonkettedikén szinte két nap látszott az égen.[237]

[60.] A szentséges Imre herceg halála és Vazul megvakítása

Miután az Úr Boldog István királlyal megmutatta, milyen nagy az ő irgalma, „kardjának színe előtt" „megfutamította a királyokat",[238] és uralma alá vetette a környező összes idegen nép fejedelemségeit és hatalmasságait, Szent István király megfontolta és szilárdan elhatározta, hogy a világi dicsőség minden pompáját félredobva és a földi királyság koronáját letéve az egyedüli Isten szolgálatának szenteli magát, a külső gondoktól mentes szemlélődésben, csöndes békességben éli életét; eldöntötte, hogy a királyi felség koronáját fiának, az isteni rendelésből szentséges erkölcsökkel megáldott Imre hercegnek fogja átadni.[239] Boldog Imre pedig ifjúságának zsenge virágjában volt, isteni adomány folytán a közönséges emberi természet fölé emelkedett, az igazságosság, bölcsesség, bátorság, mérséklet, okosság, tudás, szelídség, irgalmasság, jóság, bőkezűség, alázat és türelem

erényeivel volt fölfegyverezve, s más keresztényi és államférfiúi erények is ékesítették, éppúgy, mint atyját, Szent Istvánt.

Amikor tehát a szentséges atya át akarta adni szentséges fiának a vezetés gondját és az ország kormányzásának terhét, megelőzte őt ebben Boldog Imre herceg halála.[240] Siratta őt Szent István király és egész Magyarország vigasztalhatatlanul, nagyon „nagy sírással".[241] Ettől a keserves fájdalomtól elkeseredve Szent István király nagyon súlyos betegségbe esett. Sok nap múltán is csak alig tért vissza valamelyest életereje, régi egészsége pedig soha többé nem állt helyre. Lábfájás is kínozta, a szomorúság és a sóhajtozások is megviselték, elsősorban azért, mert vérrokonai közül senki sem látszott alkalmasnak arra, hogy halála után az országot Krisztus hitében megtartsa.[242] Mert a magyar nép készségesebben hajlott a pogányságra, mint a keresztény hitre.

Közben pedig testi ereje kezdte elhagyni, s érezvén, hogy igen súlyos bágyadtság nehezedik rá, sietve egy követet küldött, tudniillik Egruth fiát, Budát, hogy hozza ki a nyitrai[243] börtönből Vazult, atyai nagybátyja fiát – akit ő annak ifjonti léhasága és meggondolatlansága miatt záratott el, hogy megjavuljon –, és vezesse hozzá, hogy mielőtt meghal, királlyá tehesse. Meghallván ezt Gizella királyné, tárgyalásba kezdett Budával, ezzel az elvetemült emberrel, és a legnagyobb sietséggel elküldött egy követet – név szerint Seböst, ennek a Budának a fiát[244] – abba a börtönbe, amelyben Vazult fogva tartották. Sebös tehát megelőzte a király követét, kiszúrta Vazul szemét, fülének járatait ólommal tömte be, és Csehországba távozott.

A király követe őutána ért oda, látta, hogy Vazult megfosztották a szeme világától, s így, megsebzett szemekkel vezette őt a király elé. Mikor Szent István király látta, hogy mily nyomorultul tönkretették, könnyekben tört ki, de betegségének nyűge megakadályozta, ezért nem tudta a gonosztevőket méltó büntetéssel sújtani. Magához hívta hát atyai nagybátyjának, Kopasz Lászlónak a fiait, tudniillik Andrást, Bélát és Leventét,[245] s azt tanácsolta nekik, meneküljenek, amilyen gyorsan csak tudnak, hogy életüket és testi épségüket megőrizhessék. Ők pedig megfogadván a szent király üdvös tanácsát, a gonoszságok és cselvetések elől Csehországba menekültek.

[91.] A szentséges István király halála és Péter király megválasztása

Boldog István király pedig szentséggel és kegyelemmel teljesen, egyesek szerint uralkodásának negyvenhatodik évében, az egyház által az ő dicséretére kiadott történet tanúsága szerint a harminchetedik, az Úr megtestesülésének ezerharmincnyolcadik esztendejében, a Boldogságos, mindenkoron Szűz Mária mennybevitelének ünnepén[246] „kiragadtatott a jelen hitvány világból"[247] és a szent angyalok közösségéhez csatlakozott. A fehérvári székesegyházban temették el, amelyet ő építtetett Isten szentséges szülőanyja, a mindenkor Szűz Mária tiszteletére, s ahol sok jel és csoda történik a szentséges István király érdemeinek közbenjárása folytán a mi Urunk, Jézus Krisztus dicséretére és dicsőségére, aki áldott „mindörökkön örökké. Ámen".[248]

Azonnal „gyászba fordult" egész Magyarország „lantpengetése",[249] az ország egész népe, nemes éppúgy, mint nemtelen, „gazdag és szegény egyaránt"[250] siratta a szentséges királynak, az árvák legkegyesebb atyjának a halálát, bőséges könnyhullatással és sok jajszóval. A bánat és fájdalom jeléül gyászruhát öltöttek „az ifjak és szüzek",[251] és három évig nem táncoltak; hallgatott mindenféle édes hangú zeneszerszám. Hűséges szívük siralmával siratták őt, nagy és vigasztalhatatlan volt a gyász.[252]

Gizella királyné viszont Budával, bűntársával elhatározta, hogy a német vagy inkább velencei Pétert, a királyné fivérét teszik királlyá, arra törekedvén, hogy Gizella királyné kénye-kedve szerint kitölthesse szeszélyeit, és a magyar királyságot, miután elveszítette szabadságát, akadálytalanul a németek hatalma alá vessék.

Vilmos, Péter király apja pedig Zsigmondnak, a burgundiak királyának a fivére volt, de Szent Zsigmond megöletése után a császárhoz ment, s a császár Velencébe helyezte őt, és feleségül adta hozzá Gertrúd nevű nővérét, akivel Gizella királynét nemzette. Gertrúd halála után Vilmos Szent István király nővérét vette feleségül, vele nemzette Péter királyt.[253]

[62.] Péter király kegyetlenkedése

Péter pedig, miután király lett, a királyi felség minden kegyességét elvetette, s német dühvel[254] kegyetlenkedve megvetette Magyarország nemeseit, dölyfös szemmel és telhetetlen szívvel falta föl a föld javait a vadállatok vadságával ordító németjeivel meg a fecskék csacsogásával csivitelő olaszaival együtt. Az erősségeket, őrhelyeket és várakat a németek és olaszok őrizetére bízta. Maga Péter ugyanis rendkívül élvhajhász volt, és abban az időben senki sem lehetett biztos feleségének tisztaságában, illetve leányának vagy nővérének szüzességében a király kísérőinek zaklatása miatt, akik büntetlenül erőszakoskodtak velük.

Magyarország főemberei tehát, látván népük bajait, melyeket Isten ellenében okoztak nekik, közös elhatározással arra kérték a királyt, parancsolja meg embereinek, hagyjanak föl ezzel a gyalázatos dologgal. Ám a hiú gőgjében felfuvalkodott király kiárasztotta magából a már korábban benne megfogant méreg ártalmas bűzét, mondván: „Ha valameddig még egészséges leszek, az összes bírát, a legfőbbeket és tekintélyeseket éppúgy, mint a falusiakat, a századosokat, tizedeseket, falunagyokat, minden főembert és tisztségviselőt a németek közül nevezem ki Magyarországon, földjét vendégtelepesekkel árasztom el, és teljes egészében a németek uralma alá hajtom." És ezt is mondta: „Ez a név, Hungaria az angaria szóból származik, és ezért ők szolgálni kötelesek."[255] Ezek voltak a viszály előidézői Péter király és a magyarok között.[256]

[63.] Péter király elűzése és Aba királlyá választása. Aba király megválasztása

Péter királyságának harmadik évében[257] tehát a püspökök tanácsára a magyarok főemberei és vitézei összegyűltek Péter király ellen, és aggódva kutatták, vajon találhatnának-e akkortájt az országban a királyi nemzetségből származó olyan valakit, aki alkalmas volna az ország kormányzására és megszabadítaná őket Péter zsarnokságától. Minthogy az országban senki ilyet nem találhattak, kiválasztottak maguk közül egy ispánt, név szerint Abát, Szent István király sógorát, s őt tették meg királlyá

maguk fölé. Aba pedig összegyűjtötte a magyarok seregét, és Péter király ellen vonult, hogy megküzdjön vele. Péter király pedig látva, hogy nem számíthat a magyarok segítségére, nagyon megijedt és Bajorországba menekült, hogy Henrik német király[258] segítségét kikönyörögje. Minthogy Péter megfutamodván kicsúszott a magyarok kezéből, a magyarok az elvetemült szakállas Budát, minden „baj keverőjét"[259] – mert az ő tanácsára gyötörte Péter Magyarországot – darabokra vagdalva meggyilkolták, két fiának pedig kiszúrták a szemét. Sebőst, aki kitolta Vazul szemét, úgy veszejtették el, hogy kezét-lábát összetörték.[260] Egyeseket megköveztek, másokat pedig vasrudakkal sújtottak halálra.

Abát pedig királyi hatalomra emelvén királlyá szentelték. Aba király[261] hatályon kívül helyezte mindazokat a határozatokat és intézkedéseket, amelyeket Péter király a maga szokása szerint rendelt el. E dolgok intézésében az ország főemberei közül hárman jártak elöl. Az egyiket Viszkének, a másikat Tojszlónak, a harmadikat pedig Pecsilinek[262] hívták; ők népük szabadságát keresték és arra törekedtek, hogy az országot hűségesen visszaadják a királyi sarjnak.

Aba királyságának harmadik évében azonban Péter Henrikkel, a németek királyával együtt nagy sereggel Aba király ellen vonult. Aba király tehát, amikor meghallotta, hogy Pétert a magyarok cserbenhagyták, Henrik német király viszont jóindulatúan befogadta, az Úr ezernegyvenkettedik évében követeket küldött a császárhoz, hogy megtudja, vajon ellenségének tekinti-e azért, mert Pétert elűzte az országból, vagy pedig tartós béke is lehet közöttük. Válaszában a császár ellenségnek mutatkozott, mondván: „Mivel igaztalanul zaklatta híveimet, majd érezni fogja, hogy mire vagy mennyire vagyok képes." Aba király ezek hallatán megértette, hogy a császár vissza akarja adni Péternek az országot. Haragra lobbanván nagy sereggel megtámadta Ausztriát és Bajorországot, vitéz harcosait két szárnyra osztva a Duna folyó két partján, kardélre hányta a németeket. Zsákmányt is szedett tőlük, és sok foglyot magával hurcolva a Traisen folyótól[263] egészen Tulln városáig ment, közben is foglyokat ejtett, majd ott töltötte az éjszakát. Ez hétfőn történt, szürkülettől éjszakáig. Reggel pedig a foglyok megszámlálhatatlan sokaságával örvendezve visszatértek Magyarországra. Ezek után Karintiába küldött vitéz harcosokat, akik nagyon sok foglyot ejtettek, és visszaindultak Magyarországra. Gottfried,[264]

Ausztria őrgrófja azonban Pettau[265] környékén rajtuk ütött, s állítólag elvette zsákmányukat. Akkor ugyanis nem hercegei, hanem őrgrófjai voltak Ausztriának.

Ebben az időben a császár a húsvétot Kölnben ünnepelte, és főembereivel arról tanácskozott, hogyan torolhatná meg a magyarok által országának igaztalanul okozott sérelmet. Ők egyhangúlag azt tanácsolták neki, hogy a magyarokat, akik ok nélkül ellenségesen törtek országára, fegyveresen támadja meg, és a foglyokat szabadítsa ki a szolgaságból. Hatalmas hadjáratot indított tehát, és Vratiszláv[266] cseh herceg tanácsára a Duna északi partján vonult Magyarország határvidékére. A magyarok követei pedig megígérték a császárnak, hogy a magyarok mindenben a rendelkezésére állnak, csak Pétert nem fogadják vissza királyuknak, amit viszont a császár mindenképpen keresztül akart vinni. Kötelezte őt ugyanis Péternek tett ígérete, hogy visszaadja neki a királyságot. A magyarok azonban egyáltalán nem értettek ezzel egyet, s miután ajándékokat küldtek és szavukat adták, hogy a német foglyokat szabadon bocsátják, a császár sietve visszatért, hogy szembeszálljon Gozzilo herceg fiának, Gottfried lotaringiai hercegnek a támadásaival.[267]

[64.] A császár bevonulása Magyarországra Péter király megsegítésére

A következő évben Aba király követeket küldött a császárhoz, a békével kapcsolatban kérdezősködött, megígérve a nála lévő foglyok szabadon bocsátását, illetve megfelelő kárpótlást azokért, akiket már nem adhat vissza. A császár azonban nem akart addig egyezkedni, míg Bajorországba nem ment, hogy azok is jelen legyenek, akiket a magyarok jogtalanul megsértettek.

A császár tehát Magyarország határára vonult, és elrendelte, hogy másnapra foglalják el azokat a torlaszokat,[268] amelyekkel a magyarok a Rábca folyót elrekesztették. Közben azonban Aba király követei megkérték a császárt, szabjon méltányos határidőt, amelyen belül az összes foglyot visszaküldi neki, s azonfölül még ajándékokat is ad. A császár tehát az ajándékoktól elcsábulva meg más komolyabb elfoglaltságoktól is akadályoztatva visszatért Besançonba,[269] ez Burgundia egyik városa.

Ettől kezdve Aba király – minthogy biztonságban érezte magát – elbizakodottá vált, és kezdett kegyetlenül dühöngeni a magyarok ellen. Úgy vélekedett ugyanis, hogy az uraknak legyen minden közös a szolgákkal, de még az eskü megszegését is semmibe vette. Megvetette az ország nemeseit, mindig a parasztok és nemtelenek társaságában tartózkodott.[270] A magyar nemesek nem akarták ezt eltűrni tőle, ellenséges magatartását zokon vették, szövetkeztek és összeesküdtek ellene, hogy megöljék. Valamelyikük azonban megnevezte a királynak azokat, akik összeesküdtek a meggyilkolására. A király ezek közül elfogatta, akiket tudott, és bírói vizsgálat nélkül megölette őket, ami nagy kárára vált a királynak. Midőn ugyanis a király a nagyböjtöt Csanádon ünnepelte, ugyanezen nagyböjt idején mintegy ötven nemes férfit tanácskozás ürügyén bezárt egy bizonyos házba, és fegyveres katonáival legyilkoltatta őket, úgy, hogy sem bűnbánatot nem tarthattak, sem meg nem gyónhattak. Ezért Boldog Gellért csanádi püspök az egyházjog előírta szigorúsággal megfeddte a királyt, és megjósolta neki, hogy veszély fenyegeti.[271]

Az összeesküvők közül egyesek emiatt még jobban fölháborodtak, a császárhoz mentek, és Aba ellen beszéltek, mondván, hogy semmibe veszi esküjét, a nemeseket, akik királlyá emelték őt maguk fölé, megveti, és a parasztokkal meg nemtelenekkel étkezik, lovagol és folyton csak velük társalog. Ezt mondta nekik a császár: „Bizony, ez nem nemesemberre valló szokás, hanem éppen az ellenkezőjére." Tehát a császárt magát sikerült feltüzelniök, hogy torolja meg Aba királyon a sérelmét, amiért az sem a foglyait nem küldte vissza, mint azt esküvel ígérte a császárnak, sem az okozott károkat nem térítette meg. A császár tehát a magyarok bujtogatásától felbátorodva az ausztriai és cseh sereggel meg udvari embereinek csapataival Ausztria őrgrófságába vonult, eltitkolva, hogy Magyarországra akar betörni, és azt színlelte, hogy Aba királyon be akarja hajtani az egyezséget, azután pedig majd visszatér.

Ekkor Aba király követei a császárhoz érkezvén visszakövetelték tőle azokat a magyarokat, akik a császárhoz menekültek, panaszkodtak rájuk és azt mondták, hogy útonállók és Magyarország rablói azok, a legfőbb szítói a magyarok meg a császár közötti háborúságnak és viszálynak, akik különben hűségesen engedelmeskednének a császárnak; ezért a viszály magvainak elhintőit a magyarok királyának, Abának a kezére kell adni.

A császár azt válaszolta, hogy ezt semmiképp sem fogja megtenni. Gyors rohammal Magyarország határára támadt, és Sopronnál benyomult az országba. Amikor azonban Babótnál[272] át akart kelni a Rábcán, nem tudott, mert a Rábca folyó az áradó vizek, a nagyon sűrű bozót és a bugyogó ingovány miatt áthatolhatatlan volt. Azok a magyarok, akik a császárral és Péter királlyal voltak, egész éjjel lovagolva fölfelé vezették a sereget a Rába és a Rábca folyó mentén, és napfölkeltekor könnyedén át is keltek rajtuk.

Aba király Győr mellett, Ménfőnél[273] szállt szembe vele fegyvereseinek nagy sokaságával, túlságosan is bízva a győzelemben, mert néhány bajor közölte vele, hogy a császár csak kevés emberrel jött ellene. És mint mondják, Aba királyé lett volna a győzelem, ha némely magyarok Péter királyhoz fűződő barátságukat megőrizve zászlóikat földre nem dobták és meg nem futamodtak volna. A németek pedig azt mondták, hogy amikor a csatához közeledtek, égi jellel egy kis felhő jelent meg, és az isteni rendelésre támadt heves szélvihar rettenetes port hordott a magyarok szemébe, akiket, mint mondják, a pápa úr már korábban kiközösítéssel sújtott, mivel a királyukat, Pétert megfosztották tisztségétől.[274]

Amikor tehát elkezdődött a csata, a két fél között hosszú és kemény harc folyt, míg végül az isteni segítségben bizakodva a császár szerezte meg a győzelmet szerencsésen. Aba király pedig, akit legyőztek, a Tisza felé menekült, és egy faluban a magyarok, akiknek uralkodása alatt ártott, egy régi veremben kegyetlenül meggyilkolták. Testét abban az egyházban temették el, amely a falu közelében volt.[275] Néhány évvel később azonban, amikor kiásták a sírjából, szemfedőjét és ruháit épségben találták, sebhelyei begyógyultak. Testét végül a saját monostorában, Sárban temették el.[276]

A császár pedig a táborba visszatérvén alázatosan és áhítattal leborult az üdvöt adó kereszt szentséges fája előtt, levetette saruit, vezeklő övet vett testére, és egész népével együtt magasztalta az Isten irgalmasságát, mert kiszabadította őt azon a napon a magyarok kezéből. A németek közül aznap végtelen sokaság esett el azon a helyen. Ezért ezt a helyet mind a mai napig Ferlorum Paiernek hívják az ő nyelvükön, a mi nyelvünkön pedig Vesztnemptinek.[277] A tetemek bűze miatt ezen a vidéken két hónapig ember jószerivel át nem haladhatott; az íjászok ugyanis megölték őket.

Közben összegyűltek a magyarok, könyörögve a császárhoz járultak, bocsánatáért és irgalmáért esedezve. A császár derűs arccal és jóságosan fogadta őket, s meg is adta, amit kértek. Ezután egész sokaságával együtt Fehérvárra jött, amelyet németül Weissenburgnak mondanak. Ez Magyarország uralkodói székhelye. Itt a magyarok császárnak kijáró tisztelettel és igen nagy előkészülettel tisztelték meg a császárt, aki Péter királyt a királyi koronával teljes jogúan visszahelyezte a királyságba, és Szent István király szent jelvényeivel királyi módon felékesítve, saját kezével vezette a királyi trónhoz, Isten dicsőséges anyjának, a mindenkor Szűz Máriának a székesegyházában királyként ültette a trónra, és ugyanitt a királyt a magyarokkal, a magyarokat a királlyal kibékítette. A magyarok kérésére megengedte, hogy a magyar törvényeket megőrizzék és saját szokásaik szerint ítélkezzenek.

Miután a császár ezeket így elrendezte, Péter királyt a maga embereinek őrizetében Magyarországon hagyta, és a kívánt sikerrel visszatért Regensburgba.

[65.] A császár visszatérése Magyarországra és Béla herceg párviadala Lengyelországban

A következő évben[278] a császár visszatért Magyarországra, és Péter király húsvét szent ünnepén a magyarok s ugyanakkor a németek jelenlétében átadta neki Magyarországot egy aranyozott lándzsa képében. Miután a király ezenfölül még sok és fényes ajándékkal tisztelte meg, a császár dicsőséggel tért vissza hazájába.

Eközben Endre, Béla és Levente, akik Csehországba menekültek, ínséges szegénységük miatt átköltöztek Lengyelországba; Mieszko, Lengyelország fejedelme[279] jóindulatúan fogadta őket és tisztességgel bánt velük.

Akkoriban a pomeránok[280] vonakodtak megadni az éves adót a lengyelek fejedelmének, akinek tartoztak vele. A fejedelem pedig fegyveres csapattal kezdte behajtani a neki járó adót a pomeránoktól. Erre a pogány pomeránok és a keresztény lengyelek közösen úgy határoztak, hogy vezéreik csapjanak össze párviadalban, és ha legyőzve a pomerán esnék el,

fizessék meg a szokásos adót, ha pedig a lengyel, csupán csak a kárát sirassa. Amikor tehát Mieszko fejedelem és fiai féltek vállalni a kitűzött párviadalt, Béla középre lépve tolmács segítségével így szólt: „Ha nektek, lengyelek, úgy tetszik, és a fejedelem úrnak is, bár én nemesebb vagyok, mint ez a pogány, mégis harcolni fogok országotok javáért és a fejedelem becsületéért." Mind a pomeránnak, mind a lengyeleknek tetszett a dolog. Mikor azután lándzsával fölfegyverkezve összecsaptak, Béla – mint mesélik – olyan vitézül taszította le paripájáról a pomeránt, hogy az mozdulni sem bírt a helyéről, és kardjával a földhöz szögezte. Maga a pomerán fejedelem is beismerte, hogy ő a bűnös. Ennek láttán a pomeránok alázatosan meghódoltak a lengyel fejedelemnek, és ellentmondás nélkül kifizették a szokásos adót.

A fejedelem visszatért innen a Béla által szerzett győzelemmel, magasztalta Béla herceg merészségét és hatalmas erejét, hozzáadta a leányát feleségül[281] s vele a pomeránoktól származó egész adót, elrendelte, hogy mindent, amire szüksége van, elegendő mértékben és bőségesen szolgáltassanak neki; mindenben megtisztelve a fejedelemségében tartotta, s nem mulasztotta el, hogy jókora földet ne hagyjon rá örökül.

[66.] Béla herceg, akit Beninnek[282] hívtak; András meg Levente visszatérése Magyarországra, továbbá hogyan lettek a magyarok hitehagyottakká

Maga Béla herceg pedig két fiat nemzett Lengyelországban, egyiküket Gézának, a másikat pedig nagyapja nevéről[283] Lászlónak hívták. Endrének és Leventének azonban nem tetszett, hogy Béla jóvoltából mintegy kísérőkként tartózkodjanak Lengyelország fejedelménél, és méltatlannak tartották, hogy csupán az ő neve miatt maradjanak a fejedelem udvarában. Miután engedélyt kaptak a fejedelemtől, fivérüket, Bélát otthagyván útra keltek és Lodoméria[284] királyához mentek, de az nem fogadta be őket. Minthogy nem volt hová lehajtani a fejüket, innen továbbmentek a kumánokhoz.[285] A kumánok pedig látva, hogy rendkívül előkelő személyek, azt hitték, földjük kikémlelésére jöttek. És ha egy magyar fogoly

tajuk nem ismert volna, bizonyára meggyilkolták volna, így azonban egy ideig ott tartották őket. Innen azután továbbmentek Oroszországba.

Abban az időben Magyarország egyes főemberei az ország pusztulásán bánkódtak, és meg akarták szabadítani Magyarországot Péter zsarnokságától. Megőrizték rendíthetetlen hűségüket Endre, Béla és Levente iránt, akik Szent István király nemzetségéből származtak, és követek útján hűségesen küldtek nekik javaikból, amit csak elő tudtak teremteni. Viszka, Boja és Bonyha,[286] meg mások, ezeknek a rokonai voltak azok a főemberek, akik állandóan sóhajtozva és nyögve várták az alkalmas időt, amikor Andrást, Bélát és Leventét visszahozhatják Magyarországra, és minden erejükkel azon fáradoztak, hogy visszaszerezzék a királyságot Szent István király nemzetségének, aki szerette és fölemelte őket.

Péter király pedig a német király hatalmában túlzottan bízva már nem is uralkodott, hanem inkább zsarnoki kegyetlenséggel nyomta el és ostorozta Magyarországot. Néhány hitszegő, nevezetesen Buda és Deveeser[287] besúgásából Péter meghallotta, hogy Magyarország már említett nemesei, tudniillik Viszka, Boja és Bonyha meg rokonaik azon gondolkodnak, hogyan szerezhetnék vissza az országot a királyi sarjnak, és Péter király ellenében hogyan hozhatnák vissza az országba Andrást, Bélát és Leventét. Péter király azonban heves haragra lobbanva elfogatta és kínpadra húzatván megölette őket, másokat pedig szemük kiszúrásával gyötört meg, és az egész Magyarországot olyan sanyargatással kínozta, hogy inkább a halált választották, mint az ilyen nyomorúságos életet.

Ekkor Magyarország nemesei látván népük romlását Csanádon[288] gyűltek egybe, és miután tanácskozást tartottak, egész Magyarország nevében ünnepélyes követséget küldtek Oroszországba Andráshoz és Leventéhez, előadván nekik, hogy egész Magyarország hűségesen várja őket, és az egész ország készségesen engedelmeskedik nekik mint királyi sarjaknak, csak jöjjenek már be Magyarországra, és védelmezzék meg őket a németek dühétől. Azt is esküvel fogadták meg nekik, hogy mihelyt ők bejönnek Magyarországra, minden magyar egy lélekkel hozzájuk özönlik és aláveti magát uralmuknak.

Endre és Levente pedig álcázott cseltől tartva titkon követeket küldtek Magyarországra. Mikor pedig Újvárhoz[289] érkeztek, amelyet Aba király épített, íme a magyarok egész sokasága csapatostul özönlött hozzájuk, és

az ördög ösztönzésétől feltüzelve makacsul azt kérték Endrétől és Leventétől, engedjék meg, hogy az egész nép a pogány vallás szerint éljen, hogy megölhessék a püspököket és a papokat, lerombolhassák az egyházakat, elvethessék a keresztény hitet, és bálványokat tisztelhessenek. Meg is engedték nekik, hogy „szívük vágyai szerint"[290] menjenek és tönkremenjenek ősatyáik tévelygéseiben. Másképpen ugyanis nem akartak harcolni Péter király ellen Endréért és Leventéért.

A magyarok közül a Bélus várából[291] származó Vata nevű volt az első, aki az ördögöknek szentelte magát, leborotválta a fejét és pogány szokás szerint három varkocsba fonva hordta a haját. Az ő János nevű fia azután, sokkal később, apja vallását követve sok varázslót, javasasszonyt és jövendőmondót gyűjtött maga köré, ezek varázsigéi nagyon kedvessé tették őt az urak szemében. Sok „istennője" közül egyet, a Rasdi nevűt a legkeresztényibb Béla király[292] elfogatta, és olyan sokáig volt tömlöcbe zárva, míg saját lábát meg nem ette s meg nem halt. A magyarok viselt dolgairól szóló régi könyvekben az is meg van írva, hogy a keresztényeknek szigorúan tilos volt Vata és János vérrokonai közül feleséget venni, mert miként az Ószövetségben[293] Dáthán és Abiron lázadást szítottak az Úr ellen, ők is úgy fordították el a magyar népet Krisztus hitétől a kegyelem idejében.

Akkor tehát ennek a Vatának átkos és kárhozatos buzdítására az egész nép az ördögöknek adta át magát; lóhúst kezdett enni és általában a leghitványabb bűnöket követték el: mert megölték mind a papokat, mind a katolikus hitet megőrző világiakat, és Istennek nagyon sok egyházát is lerombolták. Azután Péter király ellen fellázadva csúf halálra adták az összes németet és olaszt, akik Magyarország-szerte különféle hivatalok élén álltak. Éjszaka gyors lovakon három kikiáltót küldtek Péter táborába, hogy kihirdessék „Isten szavát",[294] valamint Endre és Levente parancsát, hogy a püspököket öljék meg a papsággal együtt, kaszabolják le a tizedszedőket, elevenítsék fel újból a pogány hagyományokat, töröljék el teljesen az adót, és vesszen Péter emléke németjeivel meg olaszaival együtt mindörökre és még azon túl is.

Reggel azután a király megtudakolta, mi történt, és tökéletes bizonyságot szerzett arról, hogy a testvérek visszatértek, és a magyarok az ő szemük láttára öldösték le elöljáróit; nem látszott rajta, hogy megrémült

a hírektől, sőt vidámnak mutatkozott, tábort bontott azon a helyen, átkelt a Dunán Zsitvatőre, mivel Fehérvárra akart menni. A magyarok azonban előre sejtvén a szándékát megelőzték ebben, elfoglalva a város harangtornyait és bástyáit, s a kapukat elreteszelve kizárták őt.

Közben azonban Endre és Levente ugyanazzal a sokasággal átvonulva Magyarország középső részén közeledtek ahhoz a révhez, amit a nép nyelvén Pestnek mondanak. Hallván ezt Gellért, Besztrik, Buldi és Beneta püspökök meg Szolnok ispán elindultak Fehérvárról Endre és Levente hercegek elé, hogy tisztelettel jesen fogadják őket. Amikor az említett püspökök sietve arra a helyre értek, amelyet Diósdnak[295] hívnak, Szent Szabina egyházában misét akartak hallgatni, mielőtt uraik elé járulnak.

[67.] Szent Gellért püspök vértanúsága

Boldog Gellért püspök tehát felöltötte a misemondáshoz a papi ruhát, és beszélt hozzájuk, hogy buzdítsa őket, így szólván: „Testvéreim, püspöktársaim és összes többi híveim, akik itt vagytok, tudjátok meg, hogy ma a vértanúság koronájával a mi Urunk Jézus Krisztushoz, az örök boldogságba érkezünk el. Feltárom ugyanis nektek az Isten titkát, amelyet ezen az éjszakán kinyilatkoztatott előttem. Láttam ugyanis a mi Urunkat, Jézus Krisztust, hogy szentséges anyjának, a mindenkor Szűz Máriának padkáján ült, magához szólított és saját kezével részesített minket saját testének és vérének szentségében. Amikor pedig Beneta püspök járult elé, Krisztus megvonta tőle a szent ostyát, ezért ő ma nem lesz társunk a vértanúságban." Ezek után pedig Boldog Gellért intette őket, gyónják meg egymásnak bűneiket, majd a mise meghallgatása után imába merülve és attól a biztos reménytől felvidulva, hogy a vértanúsággal elnyerik az örök boldogságot, valamennyien megáldoztak. Azután együtt indultak a pesti Duna-rév felé. Boldog Gellért püspök pedig, mivel alacsony termetű volt és teljesen fölemésztette minden erejét Isten szolgálatában, kocsin utazott. Midőn az említett révhez érkeztek, lám, az elvetemült emberek, tudniillik Vata és cinkosai, az ördögöktől megszállva – mert nekik szentelték magukat – rárohantak a püspökökre és összes társaikra, és kövekkel borították el őket. Boldog Gellért püspök pedig szüntelenül a kereszt

jelével jelölte megkövezőit. Azok ennek láttára sokkal inkább feldühödve támadtak rá, kocsiját a Duna partján felfordították, őt pedig a kocsijából kirángatva egy kétkerekű taligára ültették, és Kelenföld hegyéről[296] a mélybe taszították. És mivel még mindig vergődött, lándzsával átszúrták a mellét, azután egy kövön szétzúzták a koponyáját. Krisztus dicső vértanúja így költözött át e világ nyomorúságaiból az örök boldogságba. A Duna gyakran kiáradt arra a nagy kőre, amelyen Szent Gellért fejét összetörték, de a vért hét éven át nem tudta lemosni róla. Végül a papok kiemelték onnan,[297] és ez a kő most Csanádon van, az ő oltárának lapján.[298] Most ugyanazon a helyen, ahol a fejét szétzúzták, a hegy lábánál egy templom[299] áll Boldog Gellért vértanú tiszteletére.

Ez a Gellért egyébként rosaccιói szerzetes volt, származását tekintve velencei, amikor Magyarországra jött, először Bakonybélben élt remeteként, végül pedig a csanádi püspöki székbe került.[300]

Buldi püspök is kövektől elborítva költözött át a mennyei dicsőségbe. Besztrik és Beneta pedig, bár hajóval átkeltek a Dunán Endréhez és Leventéhez, a túlsó parton lévő eretnekek[301] úgy megsebesítették Besztrik püspököt, hogy harmadnapra meg is halt. A közben odaérkező Endre herceg azonban kiszabadította a kezükből Beneta püspököt. Így teljesedett be Szent Gellért jövendölése: Beneta kivételével mindnyájan vértanúkká lettek.

Szolnok ispán is lovával a Dunába ugratott, úszni próbált, és egy Murtmur nevű valaki hajón odaérve beemelte a hajójába, hogy megmentse őt a haláltól. Ezt a Murtmurt ugyanis Szolnok ispán keresztelte meg. Csakhogy amikor meg akarta menteni az említett ispánt, az eretnekek halállal kezdték őt fenyegetni, ha nem öli meg Szolnok ispánt. Fenyegetőzésüktől félve Murtmur a hajóban karddal megölte az ispánt.

Papok és világiak akkora sokasága szenvedett tehát azon a napon vértanúságot Krisztus hitéért, hogy számukat csak Isten és az angyalok tudják.

[88.] *Péter király halála*

Péter király pedig, amikor látta, hogy a magyarok egy lélekkel Endre és Levente hercegekhez csatlakoztak, németjeivel együtt maga is futásnak eredt Moson[302] irányába, hogy innen Ausztriába juthasson, de nem tudott kiszökni. A magyarok időközben ugyanis elfoglalták az ország kapuit és kijáratait,[303] de Péter királyt is visszahívta Endre herceg követe békekötés ürügyével, és hogy neki méltó tisztséget biztosítsanak. Hitt is neki s visszafordult, mint mondják, de inkább csak kényszerűségből, mert rájött, hogy a serege elrejtőzött előle, és sietve vissza akart térni Fehérvárra.

Amikor betért a Zámoly[304] nevű faluba, az említett követ csellel akarta elfogni őt, és megkötözve akarta Endre herceg elé hurcolni. Péter azonban megsejtvén ezt egy udvarházba menekült, és három napon át vitézül küzdve védekezett. Végül minden katonáját megölték az íjászok, őt magát pedig élve elfogták és megvakították, majd Fehérvárra vitték, és a szörnyű fájdalom miatt rövidesen be is fejezte életét. Pécsett temették el, abban az egyházban, amelyet ő alapított Szent Péter apostol tiszteletére, másodszori uralkodásának harmadik évében.[305]

[89.] *Az első Endrének nevezett András király megkoronázása*

András herceg az után, hogy ellenségeinek zaklatásai elől biztonságba jutott, Fehérvárt, a királyi székvárosban elnyerte a királyi koronát. Az Úr ezernegyvenhetedik évében csupán az a három püspök koronázta meg, akik a keresztények ama nagy pusztulásából megmenekültek.

Főbenjáró büntetés terhe alatt egész népének elrendelte, hogy a korábban engedélyezett pogány vallással fölhagyván Krisztus igaz hitére térjenek vissza, és mindenben ama törvény szerint éljenek, amelyre Szent István király tanította őket.[306]

Levente pedig éppen ezekben a napokban halt meg, aki ha tovább élt volna és elnyeri az ország fölötti hatalmat, kétségkívül megrontotta volna egész Magyarországot a bálványimádó pogánysággal. Minthogy maga Levente nem katolikus módon élt, ezért pogány szokás szerint temették őt el a Dunán túl, Taksony[307] falu mellett, ahol, mint mondják, őse, Taksony is nyugszik.

Mondják némelyek, hogy ez a három fivér Vazul hercegnek volt a fia egy bizonyos Tátony[308] nemzetségbeli leánytól, és nem is törvényes házasságból származtak, és hogy e kapcsolat miatt kapták meg a nemességet a Tátony nemzetségbeliek. Bizonyos, hogy hamis és rosszhiszemű elbeszélés ez. Mert enélkül is nemesek ők, hiszen fiai annak a Kopasz Lászlónak, aki állítólag Ruténiából[309] kapott feleséget, és ettől a nőtől született a három fivér.

Ezt a királyt pedig Fehér[310] Andrásnak és Katolikusnak hívták. Három év alatt a magyarok adófizetőivé tette ugyanis a lengyeleket, cseheket és az osztrákokat.[311] Ez az András király azután, amikor fivérét elveszítette, követet küldött Lengyelországba másik fivéréhez, Bélához, és nagy szeretettel hívta őt, mondván: „Egykor társak voltunk ínségben és szenvedésben, kérlek hát, hőn szeretett testvérem, ne késlekedj hozzám jönni, hogy társak legyünk az örömben is, és személyes jelenlétedben közösen részesedjünk örvendezve az ország javaiból. Mert nincs nekem örökösöm, sem édestestvérem rajtad kívül. Légy te az örökösöm, kövess te az uralkodásban." Béla tehát ezektől a szavaktól elérzékenyülvén egész háznépével együtt eljött a királyhoz. Amikor a király meglátta őt, „nagy örömmel örvendezett",[312] mert testvérének erejére is támaszkodhatott. Ezek után a király és testvére, Béla tanácsot tartván az országot három részre osztotta; ebből két rész megmaradt a királyi felség tulajdonában, vagyis hatalma alatt, a harmadik rész pedig a herceg birtokába ment át. Az országnak ez az első megosztása volt tehát a viszály és háborúk melegágya Magyarország hecegei és királyai között. Abban az időben András király monostort alapított a Balaton tava mellett Szent Ányos tiszteletére azon a helyen, amelyet Tihanynak hívnak. Azután feleségül vette a rutén fejedelem leányát, akivel Salamont és Dávidot nemzette; egy ágyasával pedig, aki Marót faluból[313] való volt, Györgyöt nemzette. Béla herceg pedig Lengyelországban Géza és László nevű gyermekeit nemzette, Magyarországon pedig Lampértet és leányokat nemzett. A király és a herceg nagy nyugalomban és békességben élt.

/[illegible]./ *A németek császárának vagyis királyának Magyarországra jövetele*

Abban az időben a németek királya[314] nagy hadsereggel ostrom alá vette Pozsony várát, mert meg akarta torolni a Péter ellen elkövetett jogtalanságot és Magyarországot a saját uralma alá akarta igázni. Sok hadigépet állított fel a vár megvívására, de nyolcheti ostrommal sem ért el semmit. Az említett király ugyanis hajóhaddal érkezett Pozsony várának ostromlására. Ekkor a várbéli magyarok találtak egy Zotmund nevű, úszni igen jól tudó férfit, akit elküldtek az éj csendjében a császár hajóihoz. Ő a víz alatt odajutván megfúrta az összes hajót, amelyek hirtelen megteltek vízzel. A németek hadereje megsemmisült, és így meggyengülve és erejüket elvesztve tértek vissza hazájukba. Sok vitéz volt Pozsonyban, de különösen kitűnt közülük Vojtek, Endre, Vilungard, Urosa és Márton,[315] akik naponta keményen küzdöttek a németekkel.

A következő évben[316] pedig a császár harcosok nagy sokaságával ugyanezen okok miatt Magyarországra jött, a Zala és Zselice patakok forrásvidékére. Élelemmel megrakott hajókat is küldött a Dunán Magyarországra, és ezek parancsnokává fivérét, Gebhart püspököt[317] nevezte ki. András király és Béla herceg ezek hallatára az összes gabonakazlat és szénaboglyát tűzzel felégette, és a lakosokat minden állatukkal együtt messzire elvitték azokról a vidékekről, amelyeken a császár készült átvonulni. Amikor a császár benyomult Magyarországra, és a fölperzselt vidékekre ért, sem katonáinak, sem lovainak nem talált élelmet, azt sem tudta, hol vannak a hajói, így azoktól sem kaphatott semmiféle segítséget. Átkelvén az erdőkön a bodajki[318] hegyek közelébe ért, pedig mindenféle élelemben hiányt szenvedett.

Közben pedig Gebhart püspök megérkezett Győrbe, és levelet küldött Henrik császárhoz, azt tudakolta tőle, hol kell várnia rá. Azt azonban, aki a levelet vitte, mivel Isten így akarta, András király portyázói elfogták és hozzá vezették. Miután Miklós püspök[319] tolmácsolásával megértették a levél tartalmát, válaszlevelet írtak Gebhart püspöknek, amelyet egy idegennel elküldtek neki. Az úgy tett, mintha a császár küldte volna, odaadta Gebhart püspöknek a levelet, amely a következőket tartalmazta: „Tudd meg, derék fivérem, Gebhart püspök, hogy birodalmunk nagy és súlyos

ügyei arra kényszerítenek, hogy Magyarországból visszatérjünk Németországba, ellenségeink ugyanis ellenséges szándékkal megszállták birodalmunkat. Rajta hát, siess, és a hajókat megsemmisítvén amilyen gyorsan csak tudsz, gyere hozzánk Regensburgba; számodra sem biztonságos tovább Magyarországon időzni."

Gebhart püspök – miután tudomásul vette ezeket – sietve Németországba menekült. A császár tehát csalódott abban a reményében, hogy a hajókról segítséget várhat, s csaknem éhen halt. Ugyanígy nyomorúságos éhínség fenyegette egész hadseregét a lovakkal és igavonó állatokkal együtt. Ezenfölül a magyarok és besenyők minden éjjel kegyetlenül nyugtalanították, mérgezett nyilakkal öldösték őket, sátraik közé köteleket feszítve igen sok embert elraboltak, akik valamilyen szolgálatot teljesítettek. A németek a nyílzáporoktól való félelmükben, amelyek zuhogtak rájuk és elemésztették őket, földbe ásták magukat, és pajzsaikat maguk fölé borítván az élők a holtakkal együtt feküdtek a sírban. Mert a sírban, amit a halottnak ástak, éjszaka az élő feküdt, és amit éjjel az élőnek ástak, nappal magának követelte a holt. Mikor azután látta a császár, hogy mennyi és mekkora veszedelembe bonyolódott, követet küldött András királyhoz és Béla herceghez, örök és szilárd békét kérve tőlük. Azt mondta ugyanis, hogy ha András király szabad utat enged neki a visszavonuláshoz, és éhségtől elcsigázott seregének segítséget nyújt az életben maradáshoz, ő sohasem ellenségeskedik András királlyal és utódaival, és soha még csak meg sem kísérli, hogy a magyarok királyát szóval, tettel vagy gondolattal megsértse. Sőt ha utódai közül valaki hadat indítana Magyarország leigázására, az vonja magára a mindenható Isten haragját és sújtsa az ő örök átka.[320] S hogy az örök békeszerződést még szilárdabban megerősítse, Zsófia nevű leányát[321] is feleségül adja András király fiához, Salamonhoz, pedig már korábban a francia király fiának adta nagy esküvéssel. Az eskü szent kötésével megerősítette, hogy mindezeket híven meg is tartja.

András király és Béla herceg tehát, minthogy jobban szerették a békét, semmint a viszálykodás magvetői akartak volna lenni, békét kötöttek a császárral.[322] A császár pedig személyesen is esküvel erősítette meg, hogy mindazt, amit mondott, híven teljesíti. Ekkor András király Magyarország királyainak szokásos bőkezűségével küldött a császárnak ötven hatalmas testű vizát, kétezer szalonnát, ezer óriási bikát, és kenyérből is

többet, mint amennyit magukkal tudtak vinni; továbbá juhokat és ökröket, vagyis legelő barmokat, valamint bort, fölös mennyiségben.

Az ételek mértéktelen fogyasztása és az ital vedelése következtében a németek közül sokan lerészegedve és elázva elpusztultak. A megmaradottak pedig – miután a magyarok könyörületessége folytán megmenekültek a halál torkából – elhagyták sátraikat, vértjeiket és minden felszerelésüket eldobálva olyan gyors vágtában igyekeztek visszatérni Németországba, hogy hátra sem pillantottak. Erről az eseményről azt a helyet, ahonnan a németek oly csúful megszégyenítve, vértjeiket eldobálva megfutamodtak, a mai napig Vértes hegyének nevezik, a németek pedig Schildbergnek hívják ugyanezt a hegyet.[323]

[71.] Salamon király megkoronázása és menyegzője

Miután pedig Henrik császár ilyen csúfosan a saját földjére futott Magyarországról, András király követeket küldött hozzá és kérte tőle, hogy – mint megígérte – adja leányát, Zsófiát az ő fiához, Salamonhoz feleségül. A császár pedig, ahogyan esküvel megígérte, híven teljesítette is. Miután tehát a Morva folyó mellett megülték a királyi menyegzőt[324] és a békeszerződést szilárdan megerősítették, a császár és a király örömmel tértek haza. András király ezek után hamarosan fél oldalára megbénult, és mind a téli, mind a nyári időszakban hordszékben vitték.

Szent István király halála után tehát tizenegy év és négy hónap telt el András király uralkodásának első évéig.[325] Közben pedig a német, vagy helyesebben velencei Péter uralkodott első és második alkalommal öt és fél évig, Aba pedig három évig uralkodott. Mivel pedig a természetes szeretet és a vérrokon iránti vonzódás általában akadálya az igazságnak, András királyban is legyőzte a fia iránti szeretet az igazságosságot, és ígéretét megszegvén – ennek királyok esetében nem lenne szabad előfordulnia – uralkodásának tizenkettedik évében, a vénségtől megtörten[326] fiát, Salamont, a még csak ötéves fiúcskát egész Magyarország királyává kenette és megkoronáztatta.[327] Azt színlelte ugyanis, hogy az ország romlásának elkerülése érdekében teszi ezt, mert a császár nem adta volna a leányát a fiához, Salamonhoz, ha meg nem koronázza.

Amikor pedig Salamon koronázásán azt énekelték: „Légy ura testvéreidnek",[328] és ebből tolmács útján Béla herceg tudomására jutott, hogy a gyermek Salamont az ő urául rendelték, hevesen méltatlankodott.

Mások azt mondják, hogy Béla hercegnek és fiainak, tudniillik Gézának és Lászlónak, valamint az ország valamennyi főemberének egyetértésével kenték Salamont királlyá, s csak később, egyesek bujtogatására kelt ki közöttük a viszálykodás magva. A pusmogók ugyanis – akiket nagyon kedvelnek napjainkban – állandóan azt sugalmazták a királynak, hogy Salamon csak úgy uralkodhatik, ha fivérének, Bélának kioltják életét. Másfelől pedig arról igyekeztek meggyőzni Béla herceget, hogy alkalmas az idő a királyság megszerzésére, mert Salamon még kisfiú, apja pedig megtört öregember és beteges.

A király és a herceg tehát Várkonyba[329] mentek. A király pedig belátta, hogy halála után fia nem uralkodhatik a herceg akarata ellenére. Tanácskozásra hívta két hívét, akikkel tanácskozni kezdett így szólván: „Próbára akarom tenni a herceget és kettesben meg akarom kérdezni tőle, hogy a koronát akarja-e vagy a hercegséget." A király egy vörös terítőre maga elé tétette a herceg számára a koronát és melléje a kardot, amely a hercegséget jelképezi. „Ha a herceg azt akarja, hogy jó békességben a hercegség legyen az övé, hát legyen az övé, ha azonban a koronát akarná, akkor ti ketten főemberek azonnal ugorjatok föl, és ezzel a karddal fejezzétek le Béla herceget!" Ők meg is ígérték, hogy így tesznek majd.

Mikor azonban erről tanácskoztak, Miklós, a kikiáltók ispánja a palota ajtaján kívül őrt állván mindezeket hallotta. És midőn a herceget a király elé hívták, s az belépett az ajtón, a kikiáltók ispánja sebtiben ezt mondta a hercegnek: „Ha élni akarsz, válaszd a kardot!"; de többet nem tudott mondani. Amikor a herceg belépett, látta, hogy a korona a karddal együtt a király előtt fekszik, és elcsodálkozott ezen. Rögtön azután, hogy leült, a király fölemelkedett fektéből, és az ágyon ülve ezt mondta: „Herceg, én megkoronáztattam a fiamat, de nem kapzsiságból, hanem az ország romlásától óvakodva, mert harmadnapja erről tanácskoztam a császárral. Te azonban tégy szabad elhatározásod szerint: ha a királyságot akarod, vedd a koronát, ha a hercegséget, vedd a kardot! Ezek közül egyiket engedd át a fiamnak; de a korona jog szerint a tiéd!"

A herceg rögtön értett Miklós ispán szavaiból és így szólt: „Legyen a

korona a fiadé, aki fel van kenve, és add nekem a hercegséget!" És rögtön elvette a kardot. A király ekkor a lábához borult, pedig ez ritkán szokott megtörténni. Azt gondolta ugyanis, hogy ugyanolyan együgyűségből adta fiának a koronát, mint ahogy azt Levente adta őneki. Csakhogy a herceg félelemből cselekedett így. Végül rossz emberek ártó sugalmazására viszály támadt a király és a herceg között.

A herceg pedig igen éles elméjű lévén előre óvakodott a király cselvetéseitől, és egész háznépével együtt Lengyelországba ment a sógorához.[330] Amikor ezt András király meghallotta, Béla mesterkedéseitől félve fiát, Salamont elküldte sógorához, a császárhoz.[331] Magyarország igen sok főembere követte őt.

Közben Béla herceg előadta sógorának, a lengyel fejedelemnek mindazt az igazságtalanságot, amit a fivére, András király követett el ellene. Béla herceg tehát sógora három csapatával megerősítve visszatért Magyarországra. András király pedig sejtve, hogy sereggel vonult be Magyarországra, a német császártól hozatott két vezért, tudniillik Wilhelmet és Pothot a maga megsegítésére. Zsoldjába fogadta a cseh herceget is, aki a rokona volt,[332] és bízott nagyszámú zsoldosában. Magyar viszont nem sok volt vele. Legtöbben ugyanis a fiát, Salamont követték; azok közül pedig, akik az országban maradtak, nagyon sokan Béla herceghez csatlakoztak.

Hírül vitték Béla hercegnek, hogy András királynak rengeteg zsoldosa van, ő azonban inkább a küzdelemben való halált választotta, semhogy harc nélkül térjen ki a király serege elől. Gyors seregét rettenthetetlenül vezérelte a Tiszához, András király ellen. Wilhelm és Poth, a német vezérek pedig dühtől hajtva gyorsan átkeltek csapataikkal a Tiszán, és ütközetbe bocsátkozván mindkét fél vitézül küzdött. De Isten segítségével Béla herceg aratott győzelmet, s csaknem az összes németet megölték ott, vezéreiket pedig foglyul ejtették. Erre azok a magyarok, akik András királlyal voltak, látva, hogy Béla herceg győzelmet aratott, elhagyván András királyt Béla herceghez pártoltak. András király Németország felé menekült, de nem tudott kijutni. A Mosoni kapunál ugyanis elfogták, és mert fogságában nem törődtek vele, a Bakony erdejében, a faluja közelében, amelyet Zircnek mondanak, meghalt.[333] Szent Ányos hitvalló monostorában temették el, amelyet maga a király építtetett Tihanyban, a Balaton tava mellett.

Elfogták a cseh herceget is, és Béla herceg tudta nélkül megvakították. Wilhelm és Poth vezéreket pedig Béla herceg elé vezették, ő pedig szabad elvonulást engedélyezett nekik.

[72.] Első Béla király megkoronázása, élete és munkálkodása

A győztes Béla herceg tehát, akit Beninnek neveztek, diadalmasan Fehérvár városába vonult, itt a püspökök felkenték és a királyi koronával szerencsésen megkoronázták.[334] Békésen kormányozta az országot, az ellenség háborgatása nélkül, és népe javát kereste. Hozzáértésének bizonyítékául egyebek között pénzt veretett, nagy érméket színezüstből, és az árucikkek értékét egy meghatározott mérték szerint állapította meg a bölcs elme igazságos mértéktartásával. Nem engedte, hogy a kereskedők és a pénzváltók kárhozatos és falánk kapzsiságukban túlontúl nagy hasznot zsebeljenek be az egyszerű emberektől és a parasztoktól. Ez ugyanis az az ok, amely leginkább szokta a népeket a szegénység és ínség veszedelmébe sodorni; így azonban mindenki szabott áron adott el és vásárolt, visszaélés és csalás nélkül. Az összes vásárokat szombati napra írta elő, hogy akkor adjanak el és vegyenek; országa területén pedig bizánci aranyakat hozott forgalomba. Mint fentebb írtuk, ezüstdénárokat[335] is veretett, melyekből negyven ért egy bizánci aranyat. Ezért neveznek ma is negyven dénárt egy aranynak, nem mintha aranyból volnának, hanem azért, mert abban az időben – úgy látszik – ennyi dénár ért egy bizánci aranyat. Életének összes napja során egész Magyarországon nem változott a pénzérme.

Sok más, örök emlékezetre méltó dolgot is cselekedett. Épségben és sértetlenül megőriztette mindazok feleségét, leányait s minden vagyonát, akik Salamon királyt követték, hogy önként térjenek vissza hozzá és békében élvezzék javaikat. Ezért ezek közül sokan a hívei lettek és visszatértek. Könyörületességből könnyített a magyarok kötelező szolgáltatásból eredő terhein, enyhítette a szokásos és régi adókat. Magyarország ezért nagyon meggazdagodott, fejét az összes környező ország fölé emelte, fölülmúlván őket gazdagságban és dicsőségben. Akkoriban itt a szegények meggazdagodtak, a gazdagokat pedig dicsőség övezte.

[73.] A magyarok ismét megkísérelték, hogy elhagyják hitüket

A legkegyesebb király kikiáltókat is küldött egész Magyarországra, hogy minden faluból két-két ékesen szóló öreget hívjanak a királyi tanácsba. Ennek hallatára nemcsak azok jöttek Fehérvárra a királyhoz, akiket hívtak, hanem minden paraszt és szolga is Magyarország egész köznépével együtt. A király, a püspökök és az összes főemberek – látván a mérhetetlen sokaságot – megijedtek, hogy esetleg rájuk törnek. Bementek tehát a városba, és figyelték a tömeget. A nép pedig elöljárókat választott magának, fából emelvényeket készített nekik, hogy az emberek láthassák és hallhassák őket. Az elöljárók pedig követeket küldtek a királyhoz és a főemberekhez, mondván: „Engedd meg nekünk, hogy atyáink pogány szokása szerint éljünk, hogy megkövezzük a püspököket, kiirtsuk a papokat, megfojtsuk az egyháziakat, fölakasszuk a dézsmaszedőket, leromboljuk az egyházakat, összetörjük a harangokat."

A király elszomorodott ezek hallatára, és háromnapi haladékot kért, hogy megfontolhassa a dolgot. Eközben a nép elöljárói a magas emelvényen üldögélve ocsmány verseket harsogtak a hit ellen, az egész nép pedig lelkendezve helyeselt nekik: „Úgy legyen, úgy legyen!"

A harmadik napon, amikor a választ várták, a király parancsára fegyveres katonák rontottak rájuk, néhányukat megölték, vezetőiket a magasból letaszítva eltiporták, a többieket pedig megkötözve kemény ütlegekkel megkorbácsolták, ám még így, öldökléssel, megkötözéssel, korbácsolással is alig tudták megfékezni lázadásukat a katonák. Miután Szent István király Krisztus hitére térítette Magyarországot, az kétszer tért vissza a pogánysághoz, először András király idejében, másodszor Béla király idejében,[336] amint most megírtuk.

A legkegyesebb Béla király pedig uralkodásának harmadik évét betöltvén, királyi birtokán, Dömösön,[337] amikor a trón összeomlott, összetörte testét, és gyógyíthatatlan betegségbe esett. Félholtan a Kanizsa patak[338] mellé vitték az ország bizonyos fontos ügyei miatt, és ott távozott el azután a világból.[339] Eltemették pedig a Szent Megváltó monostorában, amelyet ő építtetett azon a helyen, amelyet Szekszárdnak hívnak. Ez a Béla ugyanis kopasz volt és barna bőrű, ezért monostorát a maga külsejéről Szekszárdnak[340] nevezte el.

[74.] A császár bejövetele sógorával, Salamon királlyal

Salamon király pedig, amikor értesült Béla király haláláról, sógora, a német császár elé járult, s arra kérte őt, hogy szerezze vissza neki a magyar királyságot. Kérésébe a császár szívesen beleegyezett, és római rendszerű híres seregével, a császári dicsőséghez illő fényes kísérettel visszahozta Salamont Magyarországra. Közben Géza, Béla király fia, minthogy okos volt és körültekintő, két ifjú fivérével[341] együtt messzire, Lengyelország vidékeire ment, akkor ugyanis nem tudta feltartóztatni Salamon és a németek támadását. Salamon király tehát a császárral együtt minden nehézség nélkül bejött a király nélkül maradt Magyarországra, és nyugodtan bevonult Fehérvárra, a királyi városba, és itt egész Magyarország összes papsága és népe a legnagyobb tisztelettel fogadta. A császár pedig beszédet mondott a magyarok egész gyülekezetének sógora, Salamon király érdekében, s a köztük helyreállított békét az eskü szent kötelékével erősítette meg. Salamon királyt pedig dicsőségesen megkoronázva egész Magyarország egyetértése és közfelkiáltása közepette az atyai trónra ültette. Maga a császár pedig miután Salamon király igen bőkezűen megajándékozta Magyarország gazdag kincseivel, szerencsésen visszatért hazájába.[342]

Rögtön azután, hogy a császár eltávozott, Géza Magyarországra jött onnan, ahová óvatosan elvonult. Salamon király pedig mint új és tapasztalatlan ember, aki még nem erősödött meg a királyságban, attól tartott, hogy Géza a lengyel sereggel netánráront, övéivel együtt egy kissé visszavonult, és a jól megerősített Moson várában biztos őrhelyen telepedett meg. A püspökök és más egyházi férfiak kitartóan azon fáradoztak, hogy békét teremtsenek közöttük. Különösen Dezső püspök[343] nyugtatgatta szelíd intelmeivel és kedves szavaival Géza herceg lelkét, hogy Salamonnak, bár fiatalabb, adja vissza békésen a királyságot, és ő maga tartsa meg békében a hercegséget, ami korábban az apjáé volt. Géza engedett üdvös rábeszélésének, és felhagyott az ellenségeskedéssel. Szent Fábián és Sebestyén vértanúk ünnepén[344] Salamon király és Géza herceg Magyarország színe előtt Győrben megerősítették a békét. Azután az Úr feltámadásának ünnepét[345] egész udvarukkal együtt mindketten Pécsett ünnepelték meg. Itt, éppen húsvét napján az ország főembereinek jelenlétében

Géza herceg saját kezűleg tisztelettelјesen koronázta meg Salamon királyt, és dicsőségesen vezette Szent Péternek, az apostolok fejedelmének királyi bazilikájába, hogy meghallgassák a misét. Így hát a magyarok egész gyülekezete, látva a király és a herceg közötti békét és a kölcsönös szeretetet, dicsérte az Istent, aki a békességet szereti, és „nagy volt a vigasság a nép körében".[346]

A következő éjszaka azonban a jövendő viszály és zűrzavar előjele mutatkozott. Ugyanis az egész egyház, a hozzá tartozó összes paloták és egyéb épületek hirtelen lángba borultak, és a tomboló tűzvészben minden összeomlott. Mindenki megrémült a sistergő lángok erős lobogásától és a tornyokból lezuhanó harangok rettenetes robajától, senki sem tudta, hová meneküljön. A király és a herceg a nagy ámulatban megdöbbenve és gonosz csel gyanújától megriadva a lehető leggyorsabban eltávoztak különböző irányba. Amikor reggel lett, megbízható követek útján és a dolgok valóságában is azt tapasztalták, hogy egyik fél sem forralt álnok csellel semmi gonoszat, hanem véletlenül tört ki a váratlan tűzvész, a király és a herceg jó békességben ismét találkoztak.

Így hát Zolomér, Dalmácia királya,[347] aki Géza sógora volt, követeket küldött Salamon királyhoz és Géza herceghez, és arra kérte őket, hogy személyesen segítsék meg őt ellenségeivel, a karintiaiakkal szemben, akik akkoriban szállták meg Dalmácia őrgrófságát. A király és a herceg tehát sereget gyűjtve Dalmáciába mentek, és teljes egészében visszaszerezték neki azt, amit elvettek tőle. A királynak és a hercegnek királyi ajándékokat, sok értékes palotákat,[348] sok aranyat és ezüstöt ajándékozott. Visszatérésük közben pedig Atha nádor arra kérte a királyt és a herceget, hogy vegyenek részt monostorának felszentelésén, amelyet Zselicben Szent Jakab tiszteletére építtetett;[349] így is történt.

/[illegible]./ *Salamon királynak és fivérének, Dávidnak nem voltak gyermekei*

Salamon királynak és fivérének, Dávidnak sohasem voltak gyermekei, és bennük magva szakadt András királynak. Úgy hisszük, ez Isten akaratából azért történt így, mert amikor András először tért vissza Magyaror-

szágra fivérével, Leventével, hogy elnyerhesse a királyságot, megengedte az istentelen Vatának és más elvetemülteknek, hogy megöljék Szent Gellértet és sok keresztényt. Géza herceg pedig Kálmánt és Álmost nemzette, meg leányokat.

A király és a herceg között a nyugalmas béke pedig úgy tizenhárom évig tartott.[350] Közben a gőgjükben felfuvalkodott csehek betörtek Trencsén városa[351] irányába, és emberekből meg különféle állatokból nagy zsákmányt raboltak és hurcoltak magukkal. A király és a herceg pedig, mert nagy sértésnek tartották ezt, seregeikkel megtámadták Csehországot, s minthogy a csehek nem mertek ütközetbe bocsátkozni velük, a magyarok csaknem az egész Csehországot tűzzel és vassal elpusztították. Itt Bátor Opos,[352] Márton fia párviadalban vitézül leterített egy bizonyos csehet, aki akkora termetű volt, mint egy óriás, és később a király és Magyarország minden főembere előtt mindig dicsőségben tündökölt eme emlékezetes tette miatt. Így a király és a herceg, súlyosan megtorolva a cseheken az övéiket ért sérelmet, a cseh foglyok hatalmas zsákmányával örvendezve tértek vissza Magyarországra.

[76.] A kunok betörése Magyarországra. Salamon király és Géza meg László hercegek harca velük

Ezek után pedig a pogány kunok a Meszes-kapu[353] felső része felől áttörve a gyepűket betörtek Magyarországra, és az egész Nyírséget Bihar városáig kegyetlenül végigrabolva, férfiak és asszonyok meg különféle állatok végtelen sokaságát hurcolva magukkal váratlanul átkeltek a Lápos folyón és a Szamos vizén, s visszatérőben voltak.

Salamon király tehát és Géza herceg a fivérével, Lászlóval együtt sereget gyűjtve nagy sebesen átkeltek a Meszes-kapun – még mielőtt a kunok áthághattak volna a hegyeken –, Doboka városába[354] siettek, és majdnem egy teljes hetet vártak ott a pogányok érkezésére. Az egyik kém pedig, név szerint Fanciska, aki újvári volt, csütörtökön értesítette a királyt és a hercegeket, hogy közeledik a kunok serege. A király és a hercegek pedig a sereggel odalovagoltak, végig sietve, és azon az éjszakán a kunok közelében táboroztak le. Pénteken kora hajnalban felkeltek, mindannyian

megerősítették magukat az oltáriszentség vételével, majd a csatasorokat elrendezve a pogányok ellen indultak, hogy megütközzenek. Amikor ezt meglátta a pogány katonaság Osul nevű parancsnoka, aki Gyulának, a kunok fejedelmének a szerviense[355] volt, mivel gőgjében nagyon fölfuvalkodott és túlságosan sokat tartott magáról, így szólt övéihez: „Menjenek a fiatalok a fegyvertelen magyarok ellen és vívjanak velük játékhoz hasonló küzdelmet!" Azt hitte ugyanis, hogy senki sincs, aki össze merne csapni velük. A pogányok pedig a magyarok ellen vonulván meglátták azok rettenetes csapatait, és sürgősen jelentették vezérüknek, Osulnak. Ő azután egyesítve a kunok összevont seregeit, sietve egy nagyon magas hegy ormára húzódott abban a meggyőződésben, hogy ez nagyon jó védelmül szolgál majd neki. Igen nehéz ugyanis a megmászása annak a hegynek, amelyet a lakosok Kerlésnek[356] hívnak. Ugyanennek a hegynek a lábánál gyűlt össze az egész magyar hadsereg. Salamon király katonái mind egyformán gyolcsból készült zászlót vittek. A pogányok már elhelyezkedtek a hegytetőn, közülük a bátrabb és vakmerőbb nyilasok leereszkedtek a hegy lejtőjének a közepéig, hogy a magyarokat távol tartsák a hegy megmászásától. Sűrű nyilazás viharos záporát zúdították kegyetlenül a király és a herceg seregének csapataira. Néhány jeles magyar vitéz azonban rárontott ezekre a nyilazókra, és igen sokat meg is ölt közülük a hegyoldalban, és csak nagyon kevesen és alig tudtak társaikhoz feljutni, pedig íjukkal verve ösztökélték lovaikat. Salamon király pedig szenvedélyes harci dühében vakmerőn kiáltozva, csapatával a legmeredekebb kapaszkodón szinte kúszva kapaszkodott fel a pogányokig, akik igen sűrű nyílzáport zúdítottak rá. Géza herceg viszont, minthogy mindig elővigyázatos volt, egy enyhébb kapaszkodón kapaszkodva fel, nyilazva rontott a kunokra. Testvére, László az első támadásban négyet megölt a legvitézebb pogányok közül, és az ötödik nyilától súlyosan megsebesült, de ezt azután ugyanitt meg is ölte. Később az isteni irgalomnak köszönhetően hamarosan fölgyógyult ebből a sebéből. A pogányok tehát, minthogy a magyarok ádáz öldökléssel szorongatott helyzetbe juttatták őket, nyomorultul megfutamodtak. A magyarok azonban még gyorsabban üldözték őket, s igen éles és szomjas kardjaikat a kunok vérével részegítették. A frissen borotvált kun fejeket bizony úgy hasogatták szét kardcsapásaikkal, mint a még éretlen tököket.

Végül a Boldogságos László herceg meglátott egy pogányt, aki lova hátán egy szép magyar leányt vitt. Szent László tehát azt gondolta, hogy a váradi püspök leánya[357] az, és bár súlyosan meg volt sebesülve, mégis nagyon gyorsan üldözőbe vette lova hátán, melyet Szögnek[358] hívott. Amikor pedig nem tudta őt elérni, hogy lándzsájával ledöfje, mert sem az ő lova nem futott gyorsabban, sem annak a lova nem maradt le egy kicsit sem, hanem mintegy karnyújtásnyi távolság volt a lándzsa és a kun háta között, Szent László herceg odakiáltott hát a leánynak és ezt mondta: „Szép húgom, ragadd meg a kunt az övénél fogva és vesd magad a földre." Az meg is tette. Amikor Boldog László herceg távolról eltalálta lándzsájával a földön fekvőt, meg akarta ölni, nagyon kérte őt a leány, hogy ne ölje meg, hanem bocsássa el. Ebből is látszik, hogy az asszonyokban nincs hit, mivel feltételezhetően kéjvágyból akarta őt megszabadítani. A szent herceg azonban sokáig birkózott vele és végül átvágva az inát megölte.[359] Ám az a leány nem a püspök leánya volt.

A király és a dicső hercegek tehát, miután szinte az összes pogányt megölték és az összes keresztényt kiszabadították a fogságból, egész Magyarország seregével boldogan, a diadalmas győzelemnek örvendezve tértek vissza. „Lett" hát „nagy örvendezés" egész Magyarországon és „himnuszokkal meg imádságokkal áldották az Istent",[360] aki nékik adta a győzelmet.

[77.] A besenyők betörése Magyarországra. A király és a hercegek ostromolják és elfoglalják Bolgárfehérvárt

Történt pedig a kunok bejövetele után a harmadik esztendőben, hogy a besenyők Bolgárfehérvárt[361] érintve átúsztattak a Száva folyón Buziás[362] mezejére, és nem kevés fogoly népet és zsákmányt rabolva a saját földjükre hurcolták őket. A király és a herceg pedig árulással vádolta Bolgárfehérvárt, mert a békét felrúgva önszántukból megengedték, hogy a besenyő martalócok fosztogassák Magyarországot.

Összegyűjtvén tehát seregeiket Szalánkeménnél[363] találkoztak, itt a tanácsban megfontolván a dolgot úgy határoztak, hogy az áruló Fehérvárt ostromgyűrűbe kell fogni és be kell venni. Ezért tábort bontván levonul-

tak a Száva folyó vidékére, Nándorfehérvár irányába. „Jött a parancs"[364] a királytól és a hercegtől, hogy az egész magyar sereg mihamarább keljen át a Száva folyón Bulgáriába. A görögök és a bolgárok gyors hajóikon hajózva gépezeteikkel kénes tüzet fújtattak a magyarok hajóira és a vizen gyújtották fel azokat. A magyarok azonban legyőzték a tűzokádó görögöket hajóik sokaságával, amelyek elborították a folyót. Miután a görögök és a bolgárok megfutamodtak, a magyarok átkeltek és elfoglalták a bolgárok határait. A király és a herceg pedig hétfőn átkeltek a Száván, majd reggel elrendezték a csatasorokat, és teljes létszámú seregeikkel, melyek szakaszonként a pajzsaikat egymáshoz illesztve álltak föl, általános ostrom alá vették a várost. A görögök és a bolgárok tehát attól félve, hogy az ostrom miatt veszély fenyegeti őket, titokban küldött követek útján arra kérték a besenyőket, hogy félelem nélkül jöjjenek a segítségükre, mivel nem a király, nem is a herceg vette ostrom alá a városukat, hanem csupán Vid ispán[365] támadt rájuk bácsi vitézekkel. A besenyők álnok szavaiktól félrevezetve gyorsan a segítségükre jöttek, és mert csábította őket a vágy a zsákmány után, amelyet Vid ispán legyőzésétől reméltek, rárontottak a soproniak csapataira, amelyek vezetője egy Ján nevű ispán volt. Ő azonban a soproniakkal vitézül és bátran visszaverte a besenyők támadásait, igen sokat „kardélre hányt"[366] közülük, a megmaradtakat pedig fogságba vetette. A besenyők Kazár nevű vezére kevesedmagával megfutamodva is csak nagy nehezen menekült meg a magyarok kezétől.

A király és a herceg tehát ennek a Ján vitéznek királyi ajándékokat adtak és királyi bőkezűséggel méltó hálát mondtak azért, mert sok ezer besenyőt úgy zúzott össze, akár az élesre csiszolt kő a cserépedényeket, még mielőtt a király és a herceg a reggeli mellől fölkelt volna seregével.

A királynak, valamint Géza meg László hercegnek, akik a város közelében egy sziklára telepedtek le, a magyarok kezdték bemutatni az elfogott besenyőket, a megöltek fejét, a lovakat és a fölszereléseket, és ennek szerda reggeltől dél elmúltáig nem tudtak teljesen a végére érni. Ezt pedig azért tették, hogy a körülzárt görögök és bolgárok – látván, hogy a magyarok kegyetlenül lekaszabolták a besenyőket, akikben reménykedtek – megriadjanak, és megadják magukat városukkal együtt a királynak és a hercegeknek.

Ezután a király meg a hercegek alkalmasabb helyeket szemeltek ki a

város ostromlására, az ácsoknak pedig meghagyták, hogy készítsenek ott nyolc fatornyot, amelyek kétszer olyan magasak, mint a falak, hogy a katonák köveket és nyilakat lődözhessenek innen a város közepéig az ott lévő emberekre. A tornyok között pedig ugyanennyi hajítógépet állítottak fel a falak lerombolására; a tornyok bejáratának védelmére pedig hosszú védőtetőket és más harci eszközöket készítettek. Így azután néhány helyen alapjukig le is rombolták a falakat, de a várost nem tudták elfoglalni, mert belülről igen vitéz harcosok védelmezték.

Két hónapig ostromolták tehát a várost, ezalatt gyakran összecsaptak a városból kitörő szaracénokkal,[367] egyeseket megöltek közülük, másokat pedig megfutamítottak.

Ezek után három igen bátor és vakmerő szaracén rontott ki a városból dárdákkal, lándzsákkal és nyilakkal komoly csapást mérve a magyarokra. Salamon, a király pattantyúsa azonban egy hajítógép-lövedékkel eltalálta egyiküket, akinek a holttestét a magyarok igyekeztek elragadni, de társai heves küzdelemben védelmezték az említettektől. A király és a herceg pedig, látván összecsapásukat, így szóltak a körülöttük álló katonákhoz: „Bárcsak a Makkabeusok[368] szíve hevülne és vére buzogna a katonákban, akik megvédhetnék a magyarokat ezekkel a szaracénokkal szemben, akik vakmerően harcolnak a vár erődjéért; a magyarok akkor elragadnák a szaracén holttestét!"

Ennek hallatán Opos, György és Bors, e harcias vitézek villámgyors támadással rontottak rájuk. Opos nagy merészen üldözőbe vette s egészen a város kapujáig kergette őket; a harcosok a város bástyáiról szórták rá a köveket és nyilakat. Opos mégis sértetlenül tért vissza. György és Bors pedig ezalatt a magyarokat buzdította, akik el is ragadták a szaracén holttestét és csúfságra vetették.

Az ostrom harmadik hónapjában azután egy magyar leány, akit egykor fogolyként hurcoltak oda, egy szerdai napon felgyújtotta a várost. Nagyon erősen fújt a keleti szél, és a tűzvész elborította az összes épületet. Így a magyar sereg azon a részen tört be a városba, ahol a falakat az ostromgép-lövedékek már lerombolták, és kegyetlenül leöldösték a görögöket, szaracénokat és bolgárokat. Akik pedig életben maradtak, Nikotásszal, a vezérükkel a fellegvárba menekültek.

A magyarok a város elfoglalását követő napon, miután a tűz elült, a

görögök besüppedő vermeit látva sok aranyat, ezüstöt, drágaköveket és csillogó gyöngyöket, szinte fölbecsülhetetlen kincset hoztak ki belőlük. Ennek elosztásakor viszály támadt a király és a herceg között. Egy magyar sem volt, aki ott meg ne gazdagodott volna.

A várba bezárkózottak ezután arra kérték a királyt és a hercegeket, hagyják meg életüket és szabadságukat, a várat és minden mást pedig vegyenek birtokukba. Mivel a király és a hercegek hitük zálogául kezet adtak rá, hogy többé nem bántják őket, mindannyian lejöttek, akik a várban voltak. Nikotász vezér pedig Isten szentséges anyjának, a mindenkor Szűz Máriának ezüstikonját hozva nagy sokaság kíséretében jött és Géza herceg hatalmába adta magát. Tudta ugyanis, hogy Géza herceg szereti az Istent, és hogy a foglyokat és bajba jutottakat könyörületes szívvel pártfogolja. Salamon király kezeihez viszont csak kevesen jöttek, mert tudták róla, hogy rideg ember és mindenben Vid ispán gonosz tanácsaira hallgat. Ez a Vid utálatos volt Isten és az emberek előtt.

Amikor a király látta, hogy a herceghez többen menekültek, hozzá pedig csak kevesen, nagyon méltatlankodott. Miután pedig a fölbecsülhetetlen kinccsel visszatértek, Vid birtokára, Buziás faluba mentek, el akarta ugyanis osztani a kincset és a foglyokat, azokat is, akik az ő adott szavukra jöttek le a várból. Ám a herceg ebben ellentmondott a királynak, s nem tudtak megosztozni. Ez volt hát a bajok oka és a viszálykodás magva közöttük. Amikor ugyanis a kincsen osztozkodtak, a király – Vidnek, Frank püspöknek, Bogár fiának, Radovánnak és Iliának,[369] Vid vejének a tanácsára – négy részre osztotta azt, és egynegyed részt adott a hercegnek, hogy a fennmaradó három részből egyet ő maga és összes katonája, a másikat Vid, a harmadikat pedig Ilia birtokolja. Ezért a herceg nagyon megneheztelt.

[78.] Salamon király és Géza meg László hercegek viszálya

Közben a görögök császára,[370] hallván Géza herceg nagylelkűségét, követeket küldött hozzá a béke és a barátság megerősítésére. A herceg pedig visszaküldte neki az összes foglyot és mindazokat, akik lejöttek a fellegvárból. Salamon királyhoz azonban senkit sem küldött a görögök királya,

ezért Salamon királyban mind jobban és jobban fellángolt az irigység tüze Géza herceg ellen. Vid ispán is szívósan arra ösztönözte a királyt, hogy űzze el Géza herceget, és követelje az ő számára a hercegségét. Azt mondogatta, hogy ez könnyen megy, mert a királynak sokkal több katonája van, mint a hercegnek; azt is sugallta, hogy ezt nem halogatni, hanem inkább siettetni kell. Azzal a szólással vezette félre a királyt, hogy: „Miként két éles kard nem tartható egy hüvelyben, úgy ti sem uralkodhattok együtt ugyanabban az országban." A király tehát Vid ispán mérgező szavaitól szíven találva, gyűlöletre és haragra lobbant. Ettől fogva azután kereste az alkalmat, hogy csapdába ejtse Géza herceget vagy harcban legyőzze. A király azonban titkolta ezt, és színlelt barátsággal bocsátotta el a herceget hercegségébe.

[79.] A király csalárdsága, és a hercegek két hadjárata a király ellen, valamint győzelmeik

Ezek után a király követet küldött mindkét herceghez, hogy jöjjenek mindketten a királyhoz, és induljanak seregükkel a görögök vára, Nis[371] ellen. A király ugyanis ravaszul a vesztüket tervezte, mert ha mindkettőjüket gyanútlanságukban elfoghatta volna, attól fogva már nyugodt lehetett volna. A hercegek azonban, kifürkészvén a király cselét vagy átlátván rajta, óvatosan gondoskodtak biztonságukról. László a sereg felével a nyíri részeken[372] maradt, Géza pedig elment a királlyal. Nem is merészeltek semmiféle kellemetlenséget okozni neki, mert nem kételkedtek abban, hogy László erős csapatával bosszút áll majd fivéréért. Ezalatt a férfiak Nisből az adót aranyban, ezüstben és értékes palástokban bőségesen megadták a királynak és a hercegnek, azután Keve[373] városától visszafordulván a király és a herceg elváltak egymástól. László testvére tanácsára Bihar[374] városából Oroszországba ment segítséget kérni barátaitól, hogy a király mesterkedései ellen megvédjék magukat. Mert már mindenki tudott a sérelemről, és a király meg a herceg közötti viszálykodásról.

Majd miután összeszedték seregeiket és gyakran üzenetet váltottak egymással, a király és a herceg végül Esztergomba mentek, és ott a megállapodás szerint mindketten csupán nyolc, a püspökök és a főemberek

közül való ember kíséretében a városhoz közel fekvő szigetre hajóztak, hogy tárgyaljanak. Itt sokáig vádaskodtak és mentegetőztek, végül pedig, miután megkötötték a békeszerződést, Géza visszatért a hercegségébe.

A király pedig Fehérvárra ment. Ezután elküldte a király Géza herceghez az Isten előtt utálatos Videt és a szelíd Ernyeit;[375] Géza óvatosságból őrizetbe vétette őket, mert félt Vid árulásától. A herceg pedig a váradi püspököt és a hitvány Vatát[376] küldte a királyhoz, akiket a király hasonlóképpen őrizetbe vétetett. A király pedig Megyer[377] faluból elindult a Rábca folyó felé, hogy találkozzék a három német vezérrel, akiket segítségül várt Géza herceg ellen.

Mivel a herceg mellett nem volt ott a testvére, sem barátai, hogy megsegítsék, visszaküldte a királyhoz Videt meg Ernyeit, fegyvernyugvást adván Szent Márton ünnepétől Szent György ünnepéig.[378] Ennek hallatára a király is visszaküldte Vatát meg a váradi püspököt.

Ebben az időben a király a karácsonyt azon a helyen ünnepelte, amelyet Ikervárnak mondanak. Ezután Zalába ment, ahol Marchart, a németek vezére és Vid arra bujtotta fel a királyt, hogy támadja meg a herceget. Vid ugyanis ezt és ilyesmit sugalmazott a királynak: „Lám, most könnyen és biztosan legyőzheted a herceget, mert híján van minden segítségnek, de ha elhalasztod a megtámadását a fegyverszünet leteltéig, még reménykedhet, hogy megmenekül."

És amikor Salamon király Szekszárdra érkezett és tábort ütött Kesztölc helység fölött, a Szent Megváltó monostorába[379] ment vecsernyét hallgatni. Vecsernye után pedig a monostorban Vid és mások tanácskoztak a királlyal, mondván: „Uram, tudod, hogy László Oroszországba ment, Lampért meg Lengyelországba, hogy sereget toborozzanak fivérüknek, Géza hercegnek. Gyakran tanácsoltuk már neked és most is ezt tesszük, törjünk rá a hercegre, aki Igfán erdejében[380] vadászik, az éj csendjében intézzünk támadást ellene, fogjuk el és szúrjuk ki a szemét. És ha majd László és Lampért megérkeznek, még ha sereget hoznak is magukkal, már nem tudnak ellenállni nekünk. Ha pedig ezeket meghallják, be sem mernek lépni az országba. Te megteheted ezt, mert minden tanácsadója a te híved. Azután a hercegséget nekem adod, és így biztosítod a koronádat."

A király pedig ennek hallatára megígérte, hogy a hajnali zsolozsmáig gondolkodni fog ezen, és tetszett neki a tanács.

A helység apátja, egy Vilmos nevű olasz, aki bezárkózott egy rejtekhelyre, mintha Istenhez imádkoznék a monostorban, hallotta, amikor tanácskoztak. Ő nyomban hírnököt küldött a herceghez, és vele egy levelet, hogy óvakodjék a királytól. Amikor azután a hírnök a herceghez érkezett, ott voltak a rosszindulatú tanácsadók, azaz magának a hercegnek az árulói, tudniillik Petrőd, Szolnok és Bikács, és ezt mondták: „Herceg úr, ne félj, mert az apát részeges ember és részegségében küldött hozzád hírnököt, nem is tudja, mit beszél." Ezt pedig azért mondták, mert a herceget Salamon kezére akarták adni.

A herceg pedig megbízva bennük ugyanott, tudniillik Igfán erdejében vadászgatott, testvérét, Lászlót azonban Csehországba küldte – mert Oroszországból már visszatért, de segítség nélkül –, hogy kérje meg Ottót, a csehek hercegét,[381] segítse meg őket szorult helyzetükben.

Azon a reggelen, amikorra a király elhatározta, hogy meggondolja a dolgot, midőn a hajnali zsolozsmára jött, ugyanaz az apát elrejtőzött a monostorban, hogy kihallgassa a tanácskozást, mert hű volt a herceghez, aki az egyháza alapítójának a fia volt. Amikor tehát a hajnali zsolozsma eléneklése után mindenki kiment, a király és Vid ott maradtak, és abban a tervben állapodtak meg, amelyet Vid tanácsolt a királynak. Az említett apát pedig hallotta ezt, nyomban levetette a szerzetesi öltözékét és világi ruhát öltött, majd kardot kötve lóra szállt, és nagy sietve a herceghez ment, akit reggel még alva talált, és fölébresztette őt, ezt mondván neki: „Herceg, menekülj, mert ha nem menekülsz, tüstént itt teremnek Salamon katonái, hogy elfogjanak."

A herceg pedig összegyűjtve seregét azt tervezte, hogy nagyon gyorsan Csehország területére megy fivéréért, Lászlóért, de a király már felvonult ellene. Vid úgy irányította a királyt, mint mester a tanítványát, és a király ténylegesen, minden jogalap nélkül az ő alattvalója volt, amitől őrizkednie kellene minden embernek, de kiváltképp a királyoknak. Az álnok Vid gonosz tanácsa lépre csalta őt, úgyhogy megindította seregét a herceg ellen.

A herceg seregével együtt Kemejnél[382] találkozott a királlyal. A herceg főemberei, sőt inkább árulói pedig titokban hírnököket küldtek a királyhoz, mondván, hogy ha a király méltóságaikban megtartja és kegyébe fogadja őket, az ütközetben cserbenhagyják a herceget és átpártolnak a

királyhoz. A király pedig biztosította őket erről, esküt is tett rá, majd nyugodtan átkelt a befagyott Tiszán a herceg ellen.

Amikor a csatához közeledtek, a király Nagy fiának egyházánál fölfegyverkezett, egyesítette csapatait az ütközetre és rátámadt a hercegre, és a hívei segítségétől csalárdul cserbenhagyott herceget le is győzte. Géza lovemberei pedig, Petrőd és Bikács az ütközet alatt három vármegye katonaságával átpártoltak Salamonhoz, ahogy ígérték. Géza herceg pedig, bár seregének legnagyobb része cserbenhagyta, mégsem riadt vissza attól, hogy csupán egy csapattól kísérve a legádázabb küzdelembe bocsátkozzék Salamon harminc csapatával.

Az árulók futás közben felemelték pajzsaikat, így adtak jelt a királynak – ahogyan Júdás, az áruló is jelt adott[383] –, hogy a király katonái ne üldözzék őket. A király serege azonban nem ismervén az árulás jelét és látva, hogy a herceg csapatai futásnak erednek, egészen a pusztulásig üldözte őket, úgyhogy ama árulók közül csak alig néhányan kerülték el a halált; és bárcsak egy se menekült volna meg közülük, akik jótevő urukat a legaljasabb módon elárulták!

A herceg pedig, miután minden katonája elpusztult, abbahagyta a harcot, Kotojdnál[384] átkelt a Tiszán, és káplánját, Fekete Györgyöt fivéréhez, Lászlóhoz küldte, hogy amilyen gyorsan csak tud, siessen hozzá. Írástudó papját, Ivánkát pedig Lampérthoz küldte.

Midőn Géza egészen Vácig lovagolt, szembetalálkozott a fivérével, Lászlóval és Ottó herceggel, a sógorukkal, akik erős segítséggel érkeztek. És amikor Géza herceg meglátta testvérét, Lászlót, nagy fájdalmában sírva fakadt, mivel elvesztette derék és hű embereit, és panaszkodott az árulókra. Az erős lelkű László pedig bátorítgatta testvérét, ne sírjon, hanem kérje inkább a mindenható Isten kegyelmét, hogy a győztest vesse alá a legyőzötteknek, amint ez a háborúk rendje.

A király és a herceg pedig nagyböjt előtt Kemejben ütköztek meg egymással, szerdai napon az után a vasárnap után, amikor az Exsurgét énekelik.[385]

Ebben az ütközetben pedig a Vecellin nemzetségből való Márton fia, Opos, a dicső vitéz párviadalban legyőzte a herceg Péter nevű vakmerő vitézét, aki gesztenyeszín lován a többiek előtt haladva ragyogó páncéllal és aranyos sisakkal ékesen viadalra szólította a vitézeket. Salamon csapa-

tából egyedül Opos ugratott oda fakó lován, csuklyás páncélban az említett vitézhez, és lándzsájának villámcsapásszerű döfésével átszúrta Pétert a szíve közepén, széttörve páncélját. Abban a csatában pedig sűrű kardcsapásaival akkora öldöklést vitt véghez Opos, hogy a csapások gyors ide-oda osztogatásától elgémberedett a jobb keze és kardjának markolatához tapadt. Salamon király pedig, de kiváltképp a németek bámulták Opos erejét és bátorságát a küzdelemben.

A király a győzelmet megszerezve Kotojdnál átkelt a befagyott Tiszán és Péter fiának udvarházában szállt meg, itt hallotta, hogy Géza találkozott László és Ottó hercegekkel, akik a harcosok hatalmas sokaságával jöttek hozzá. Az utálatos Vid pedig ezekkel a szavakkal tüzelte a királyt: „Nemrég a seregét tönkrevertük, az előkelőbbeket megöltük, őt megfélemlítettük, és most a szolgákat szedte össze, aratókat gyűjtött egybe, azok csapatával vette magát körül. Egyáltalán nem kell tehát kételkednünk abban, hogy egy pillanat alatt fölfaljuk őket. A cseh hadtestet pedig magam fogom a korai halál veszedelmébe dönteni a Bács megyeiekkel, ha bajtársaim mind egyetértenek velem."

Ernyei pedig, aki mindig békeszerető volt, amikor ezt meghallotta, sírva fakadt; mikor Salamon látta, hogy sír, így szólt hozzá: „Ernyei ispán, úgy látom, te a herceg híve vagy, és csak színlelésből maradsz velem." Ernyei így felelt neki: „Semmiképp sem, uram, de nem akarom, hogy testvéreiddel harcolj, és hogy egymást öljék a katonák, fiú az apát, vagy apa a fiát." Azután Vid ispánnak ezt mondta Ernyei: „Te azt ajánlod urunknak, hogy harcoljon a testvéreivel, és azt mondod, hogy a kaszásokat meg a villásokat gyűjtötte egybe. Vigyázz, mert amit ezer kaszás levág, tízezer villás sem tudja majd összeszedni, sem számba venni nem képes Istenen kívül. Hozzánk illő dolog, hogy meghaljunk a királyért, de jobb volna helyesebb tanácsot követnünk."

A király tehát Vid szavaiban bízva sietve elindult seregével, és szerdán[386] megszállt Rákoson,[387] de a hercegek is: Géza, László és Ottó, meg a magyarok egész serege, amely velük volt, Vác környékén szálltak meg. Itt pedig egy nagy erdőség volt, senki sem maradt benne egy Vác nevű szent életű remetén kívül, akinek a nevéről Géza herceg később elnevezte az ott alapított várost.

Miközben tehát az említett sereg az ellene felvonuló Salamonra vára-

között, a hercegek egyik reggel lóháton azon a helyen álltak meg tanácskozni, ahol most Szent Péter apostol kőkápolnája áll, s arról tárgyaltak, hogyan harcoljanak. Míg ott álltak, Boldog László fényes nappal égi látomást látott, és így szólt Géza herceghez, a fivéréhez: „Láttál valamit?" Ő ezt felelte: „Semmit." Akkor Boldog László így folytatta: „Míg itt álltunk és tanácskoztunk, íme »az Úr angyala leszállt az égből«,[388] aranykoronát hozott a kezében[389] és a te fejedre illesztette, ezért bizonyos vagyok abban, hogy a miénk lesz a győzelem ajándéka, és Salamon leverve, száműzöttként menekül majd az országból, az országot és a koronát pedig neked adja át az Úr."

Géza ezt mondta neki: „Ha az Úristen velünk lesz és megoltalmaz bennünket ellenségeinktől, és ez a látomás beteljesedik, itt, ezen a helyen egyházat építtetek a szentséges Szűz Máriának, az ő anyjának."[390]

Miután ezt elmondta, tábort bontottak és megszállták azon a birtokon, amelyet Cinkotának neveznek. Egy Mogyoród nevű hegy húzódott a két sereg között, és csütörtökön hajnalhasadtakor meg akartak ütközni, de a leszálló köd sűrű homálya megakadályozta őket ebben. A következő éjjel azután lovaik kantárát a kezükben tartva várták a napkeltét. Pénteken virradatkor a király hadrendbe állítván csapatait átlovagolt a Mogyoródhegy gerincén, és meghagyta a málhásoknak, hogy maradjanak a hegy oldalában, hadd higgye azt, amikor meglátja osztagaikat az ellenség, hogy nem málhások, hanem őrségbe állították őket.

Vid pedig ezt mondogatta: „Mihelyt megpillantják seregünket, rögtön futásnak erednek."

De virradatkor a hercegek is elrendezték hadsoraikat. És amikor László felöltötte fegyverzetét, leborult a földre és a mindenható Isten kegyelmét kérte, és fogadalmat tett Boldog Mártonnak, ha az Úr neki adja a győzelmet, azon a helyen Boldog Márton tiszteletére egyházat[391] építtet. Így is történt. És a bihari hadtest közepén Lászlót a balszárnyra, Ottót pedig a jobbszárnyra állították, Gézát pedig a nyitrai[392] sereggel középen helyezték el, ezenkívül mindkét oldalon háromszor három csapatot tartottak négyes sorokban fölállítva, tartaléknak.

Amikor a király leereszkedett a hegyről, úgy látszott, hogy Géza serege, amely alacsonyabb helyen állt, Salamon összes csapata fölé magasodik. Ezt látván Ernyei így szólt Vid ispánhoz: „Csoda volna, ha azok a csapatok

megfutamodnának előlünk, hiszen akkor a Dunának háttal álltak volna föl; azt hiszem, feltették magukban, hogy vagy győznek, vagy meghalnak."

László herceg pedig serege előtt egy magas lovon ülve körbejárt, hogy buzdítsa és lelkesítse embereit. És amikor lándzsájával hozzáért egy tüskebokorhoz, lándzsájára csodálatos módon egy hófehér menyét telepedett, majd végigszaladva rajta a keblére futott. Amikor pedig megkezdődött a csata, Vid ispánt és a bácsiakat a csehek mindjárt az első összecsapáskor nyomorultul leterítették. László herceg pedig fölcserélte jelvényeit Géza herceg zászlajával, azért, hogy Salamon merészebben támadjon a Géza herceg jelvényeit viselő csapatra, abban a hiszemben, hogy az Géza csapata, amelyet a minap legyőzött. László herceg szerette volna megvédeni testvérét, Géza herceget Salamon támadásától, ezért azt akarta, hogy a csata első rohamai inkább ellene irányuljanak.

A király tehát, amikor László csapatához érkezett, felismerte őt és a félelemtől rémülten megparancsolta a zászlóvivőknek, hogy irányítsák a csapatokat Géza herceg csapatai ellen. László azonban látva, hogy a király félelmében kitér előle, mindenki közül elsőként ő maga rontott rá a király csapataira, és hátulról az összes vitéze rátámadt a királyra. Szemből meg Géza herceg támadta őket keményen a saját embereivel. László vitézei pedig a kegyetlen „halálba küldték"[393] Salamonnak a völgykatlanban hátratekingető, a rémítően csattogó kardoktól megsebzett csapatait. Szemközt Géza vitézei köszöntötték rájuk a halál keserű poharát. Kaszabolják a németeket, menekülnek az olaszok, és nem lelnek menedékhelyet, és úgy hullanak a magyarok előtt, mint vágóhídon az ökrök.

Salamon király pedig, miután csaknem minden emberét megölték, elmenekült, és Szigetfőnél[394] átkelve a Dunán Márton fiával, Opossal végre eljutott Mosonba anyjához és feleségéhez; a herceg seregei reggeltől estig üldözték őt és embereit. Az említett csatában ugyanis nemcsak németek és olaszok estek el, hanem állítólag Magyarország haderejének nagyobb része is odaveszett.

Géza és László hercegek pedig, miután az isteni végzés a győzelem diadalával felmagasztalta őket, a megöltek holttestei fölött háromszor mondtak hangosan dicséretet Istennek. László herceg azonban, amilyen különösen szelíd volt mindig, látva a sok ezer meggyilkoltat, bár ellenségei voltak, akiket megöltek, mégis „mélyen megrendült lelkében"[395] miattuk

és keservesen siratta őket, „nagy zokogással",[396] arcát és haját tépve, mint az anya fiai temetésén. Később a tőlük szedett zsákmányból épült a mogyoródi egyház. Markhart pedig, a németek vezére és Szvatopluk, a csehek vezére fogságba estek, miután katonáikat megölték és ők maguk is súlyosan megsebesültek.

És amikor László sóhajtozva járkált a holtak tetemei között, meglátván Ernyei ispán holttestét, rögtön leugrott lováról, átölelte őt és sírva ezt mondta neki: „Ernyei ispán, te békeszerető, olyan fájdalmat érzek miattad, mintha a testvérem lettél volna, mert szíved és elméd békével volt tele." Fölemelte őt saját kezével, megcsókolta, és meghagyta vitézeinek, hogy Vácott temessék el tisztességgel.

És amikor ugyancsak László másfelé járt, meglátta Vid holttestét és ezt mondta: „Fájlalom halálodat, bár mindig ellenségünk voltál, bárcsak élhettél és megtérhettél volna, és megszilárdítottad volna a békét közöttünk! De csodálkozom, miért akartad a hercegséget, hiszen nem a hercegek nemzetségéből származtál, miért kívántad a koronát, hiszen királyok sarja sem voltál; most látom, hogy szíved, mely a hercegségre áhítozott, lándzsával átdöfve hever, és fejedet, mely a koronát kívánta, kard hasította ketté." De meghagyta, hogy őt is temessék el.

Géza és László katonái azonban, akiket a Vid tanácsa miatt kitört háborúban elesett fivéreik vagy fiaik halála miatt a keserűség kerített hatalmába, nyomban leszálltak lovukról, mellkasát késsel fölhasogatták, aztán nekiestek a szemének, s földet szórva a szemébe ezt mondták: „Sohasem lakott jól a szemed vagyonnal és méltósággal, most hát szemedet és kebledet lakassa jól a föld."

A csehek hercege, Ottó pedig, aki az életét tette föl értük, bőségesen megjutalmazva tért haza.

És amikor Salamon Mosonba érkezett, az anyja meglátván őt siratta, mint az egyetlen fiút[397] szokás, amiért akkora javaktól fosztotta meg az Isten, és korholta őt ezt mondván: „Drága fiam, sohasem hallgattál a tanácsomra, sem Ernyei tanácsára, sem más híveid tanácsára, hanem mindig Vid tanácsával értettél egyet, és íme, tönkretetted magadat és tieidet. Nem javasoltam-e, nem mondtam-e mindig, hogy elég neked Magyarország koronája, és hogy a hercegséget add békességgel a fivéreidnek. Vid most már nem lehet herceg, és téged sem koronáznak meg többé."

Ennek hallatára a király haragjában arcul akarta csapni anyját, a felesége azonban lefogta a kezét. Már megértette ugyanis Salamon király, hogy az Úr nem segíti őt a háborúban, még ugyanazon az éjszakán sietve bevette magát Mosonba és Pozsonyba; ezeket a várakat már régebben megerősítette. Anyját és feleségét is ott hagyta, mikor a csatába ment. Ezért miután a csatában legyőzték, a hercegektől való félelmében ide húzódott vissza.

[80.] Hogyan koronázták meg Első Géza királyt Salamon király legyőzése és megfutamítása után

Ezután Géza és László hercegek seregükkel Fehérvárra mentek. Azután Kapuvárt, Babótot[398] és Fehérvárt és más várakat a legvitézebb katonák őrségével megerősítve elbocsátották seregüket, és Magyarországon laktak. Akkor Géza, Magnus herceg[399] a magyarok unszolására elfogadta az ország koronáját. A koronázás után pedig elment arra a helyre, ahol a látomás történt, és fivérével, Lászlóval tervezgetni kezdték, hol tegyék le a Szűzanya tiszteletére építendő egyház alapjait. És amíg ott álltak Vác mellett, ahol most Szent Péter apostol egyháza van, egy szarvas jelent meg előttük, agancsai tele voltak égő gyertyákkal, és futni kezdett előttük az erdő felé, és megállt azon a helyen, ahol most a monostor[400] van. Midőn a katonák rányilaztak, a Dunába vetette magát, és többé nem látták. Ennek láttán Boldog László így szólt: „Valójában nem szarvas, hanem az Isten angyala volt." És Géza király ezt mondta: „Mondd meg nékem, szeretett testvérem, mit is akar jelenteni mindama égő gyertya, amely a szarvas agancsain látszott." Boldog László így felelt: „Nem agancsok azok, hanem szárnyak, és nem égő gyertyák, hanem ragyogó tollak; s azért állt meg, mert megjelölte a helyet, hogy a Boldogságos Szűznek ott építtessünk egyházat, ne másutt."

És hogy az első látomás helye se maradjon épület nélkül, Géza király és testvérei elrendelték, hogy egy kápolna alapíttassék ott Szent Péternek, az apostolok fejedelmének a tiszteletére. Géza király tehát megalapította a váci egyházat, sok birtokkal és tulajdonnal is megajándékozta, de nemcsak ezt, hanem a budai egyházat is, ennek adta a pesti vámot, három falut Somogyban, valamint értékes kegytárgyakat.[401]

Abban az időben a besenyők egyhangúlag arra kérték Géza királyt, hogy ha megajándékozza őket a szabadok jogával, ők teljesen megfékezik Salamon király támadását, úgyhogy ki sem mer jönni Mosonból és Pozsonyból, hogy Magyarországon próbát tegyen. Géza király pedig megígérte, hogy teljesíti kérésüket, ha ők is beváltják, amit ígértek. A besenyők tehát Zoltán nevű fejedelmükkel az élen Salamon király ellen lovagoltak. Salamon király pedig a németek őrgrófját hívta segítségül, pénzt ígérve neki. Mikor a besenyők ellen felvonult az őrgróf, meglátva rettenetes és félelmetes külsejüket, megijedt, különösen azért, mert eszébe jutott, hogy Wilhelm, Poth meg Marchart[402] vezérek milyen nyomorultul pusztultak el a magyarok keze által. És képmutatóan azt mondta a királynak, hogy a nagyböjti időben nem bocsátkozik ütközetbe. De csak ütközzék meg a király, ha akar, s ha a besenyők bizonyulnának erősebbnek, ő maga is habozás nélkül a király segítségére siet. És így felvonult seregével Bachy[403] hegyére, s onnan nézte a harcolók összecsapásait. Amikor pedig összecsapásra került volna a sor, a besenyők megfutamodtak Salamon elől, mint „ahogy a viasz elolvad a tűztől",[404] és miután sokat megöltek közülük, mások elmerültek a Fertő[405] mocsarában, Zoltánnal együtt futva csak kevesen menekültek meg. Miután így legyőzték a besenyőket, az őrgróf kérte a pénzt Salamontól, de az nem adott neki semmit, sőt azzal fenyegette, hogy bevádolja őt a császárnál, mert félelmében mutatkozni sem mert a hitvány besenyők előtt. Így hát az említett őrgróf, név szerint Ernő[406] haragjában Salamonra akart támadni, de a császártól félve engedett, és szomorúan visszatért hazájába.

[81.] A császár bejövetele Salamon király megsegítésére

Később azután Salamon király Géza királytól és fivéreitől való félelmében vagyonával és háza népével együtt Stájerországba ment, anyját és feleségét Admont kolostorában[407] hagyván visszatért Mosonba, mert sereget akart gyűjteni, hogy fivéreit[408] megtámadja. Mivel Salamon ereje napról napra fogyott, míg amazok szerencsésen gyarapodtak sikerekben, megszégyenülten a császárhoz irányította lépteit, hogy nyújtson neki segítséget a Magyarországra történő visszatéréshez. És bár bőségesen adott pénzt a

katonák zsoldjára, a németek és az olaszok a magyaroktól való féltükben mégsem jöttek vele.

Salamon király pedig panaszkodott a császárnál országa elvesztése miatt, mondván: erőszakosan űzték el országából, s nem csupán ellene, hanem inkább a császár uralma ellen követték el ezt a jogsértést, sőt ezt mondta: „Hiszen a tiéd Magyarország, tiéd az ország, amelyben te tettél engem királlyá, az én uralkodásom alatt évi adóban hálásan felségednek ajánlottuk ama ország termésének legjavát, és parancsod szerint neked szolgált az ország. Most pedig mindezeket megtagadják tőled azok, akik birodalmad romlásán mesterkednek, jöjj tehát Magyarországra, torold meg ellenségeiden a rajtad esett sérelmet, és szerezd vissza magadnak az országot!"

E szavak hatására a császár nagy sereggel bejött tehát Magyarországra.[409] Seregének ellátására hajón bőségesen szállítottak élelmet a Dunán. Amikor a császár a Vág folyóhoz érkezett, Salamon három csapatot maga mellé véve Semptéből[410] Nyitra ellen lovagolt. Az ifjak pedig kijöttek és megütköztek vele, hol ezek, hol amazok futamodtak meg, és sokáig küzdöttek sebesülés nélkül. Opos, a vitézek közül is kiváló vitéz paripáján ülve a város kapuja ellen rontott, és a harcolók közül egyet – mint a villám – lesújtott. A nyitraiak pedig társuk halálán megdöbbenve keserves jajgatásba kezdtek, és Oposra hajigálva lándzsáikat, megölték paripáját. Ő maga azonban bátran szembeszállt velük és sértetlenül megmenekült. Amikor visszatértek innen, a németek elmesélték a császárnak Opos vakmerőségét és hihetetlen harci erejét. A császár pedig magához hívatta őt, dicséretekkel halmozta el és nyájas szavakkal kedveskedett neki, majd megkérdezte Salamontól, hogy Gézánál és Lászlónál sok ilyen jó vitéz van-e. Salamon pedig dicsérni akarván a magyarokat, meggondolatlanul így felelt: „Sokan vannak – mondta –, még sokkal jobbak is." Erre a császár: „Ha így áll a dolog, és ilyen vitézek harcolnak ellened, nem fogod visszaszerezni az országot."

Amikor Géza király meghallotta, hogy a császár Vácra érkezett, bölcs tanáccsal élve megparancsolta, környékezzék meg és hangolják jóindulatra az aquileiai pátriárkát,[411] akinek a tanácsaira a leginkább hallgatott a császár, valamint az összes német vezért is, sok pénzt ígérve nekik, ha a császárt rábírják a visszafordulásra. A pátriárka és a vezérek az ajándékok-

tól elcsábulva és az arany után sóvárogva különböző koholmányokkal igyekeztek a császárt rávenni arra, hogy forduljon vissza. A pátriárka azt találta ki, hogy álmot látott, amelynek legnyilvánvalóbb megfejtése az, hogy a császár egész seregét el fogja pusztítani Isten bosszúja, ha minél előbb nem tér vissza.

A vezérek is ehhez hasonlóan azt hazudták, hogy isteni intelem rémítette meg őket, és panaszkodtak a császárnak, hogy úgy sejtik, valami baj fenyegeti őket, ha gyorsan vissza nem térnek. A következő éjszakán pedig a német vezérek kitanították néhány ravasz katonájukat, hogy kiáltozással és pajzsaikat egymáshoz csapkodva tegyenek úgy, mintha lázadás tört volna ki a seregben. Miután így tettek a katonák, a császárt és az egész sereget rémület szállta meg, mivel sejtelmük sem volt a kieszelt cselről és ravaszságról. Így hát egész éjszaka nagy volt a zűrzavar a táborban. Reggel a császár tanácskozásra hívta össze a pátriárkát és a vezéreket, hogy megfontolják, mi a teendő. A pátriárka és a vezérek, akiket pénzzel megvesztegettek, mindenképpen azt tanácsolták neki, hogy forduljon vissza. A császár tehát, akit rászedtek a ravasz emberek, azt színlelte, hogy majd később megsegíti Salamont, és hajóit szétrombolva visszatért Németországba.

[82.] Salamon király megfutamodása

A reményében csalatkozott Salamon sóhajtozva és szomorúan húzódott vissza Pozsonyba. És Géza király „kezében megerősödött a királyság”[412], és ettől fogva Magnusnak hívták a királyt, a hercegséget fivérének, Lászlónak adta. László herceg pedig sok napon át ostromolta Pozsony várát. Salamon katonái ki-kijöttek a várból és megküzdöttek László katonáival. Történt pedig, hogy László a déli pihenő idején a várhoz ment. Salamon látta, amint közeledett, és fegyverzetet cserélve, hogy ne ismerjék fel, kiment hozzá; és László sem ismerte fel őt. Salamon katonái a várfalon ülve figyelték őket. Salamon azt hitte, hogy egy szerviens, azért ment oda, hogy megküzdjön vele. De mihelyt a közelébe ért és arcába tekintett, két angyalt látott László feje fölött, akik tüzes karddal röpdöstek és fenyegették az ellenségeit. Ennek láttára Salamon a várba menekült; a katonái így szóltak hozzá: „Urunk, mi ez, amit láttunk; még sohasem láttuk, hogy

két vagy három ellenféltől megfutamodtál. Mi történt most?" Ő pedig ezt mondta nekik: „Tudjátok, hogy emberek elől nem menekültem volna, de ez nem ember, mert angyalok védelmezik tüzes karddal." Ennek hallatára elcsodálkoztak, és még jobban kezdtek félni tőle.

Salamon katonái pedig az ínség kényszerében Lászlóhoz mentek, ő pedig hercegi nagylelkűséggel és kegyes bőkezűséggel gyámolította őket, és megengedte, hogy szabadon visszatérjenek urukhoz.

Magnus király pedig abban az időben Szekszárdon ünnepelte az Úr születésnapját. Kérésére Dezső érsek[413] ünnepi misét mondott, és ékes beszédével meglágyította a király szívét s békességre hajlította. A mise végén, miután a szertartásnak megfelelően mindent elvégeztek, a király elrendelte, hogy a püspökök és apátok kivételével mindenki távozzék el. Ekkor a király könnyek között leborult az érsek és más egyházi személyek, vagyis a főpapok előtt. Azt mondogatta, hogy vétkezett, mert elfoglalta a törvényesen megkoronázott király országát, és megígérte, hogy visszaadja a királyságot tartós békében Salamonnak úgy, hogy ő maga jog szerint megtartja a koronát az ország egyharmad részével, ami a hercegséggel jár együtt. A megkoronázott Salamon is kapja meg az ország kétharmad részét, amit korábban is birtokolt.

A püspökök tehát boldogan hálát adtak Istennek, mert úgy látták, hogy a királyt a Szentlélek kegyelme és látogatása bűnbánatra indította és megvilágosította. Ekkor Magnus király követeket küldött Salamon királyhoz, és levélben kifejtette neki a békekötés föntebb említett módját. Jöttek és mentek hát a követek, s minthogy a különböző felek különbözőképpen vélekedtek erről a dologról, a valóságos kibékülés nem jöhetett létre.

Közben Magnus király súlyos betegségbe esett, és a május Kalendaeját megelőző hetedik napon erényekkel ékesen minden halandó közös útjára lépett.[414] Katolikus hitű, Istenhez ragaszkodó és igen keresztény uralkodó volt. Három évig uralkodott és Vácott temették el a Boldogságos Szűz egyházában, amelyet ő alapított. Uralkodásának első évében hatalmas éhínség sújtotta Magyarországot.

[83.] Első Szent László királynak, Géza testvérének, ugyancsak Első Béla fiának megkoronázása és hadjáratai

Magnus király haláláról hallva Magyarország nemeseinek teljes sokasága fivérénél, Lászlónál gyűlt össze. Közös egyetértéssel, egyöntetű szavazással és megegyező akarattal megválasztották őt egyhangúlag az ország kormányzására, sőt inkább szenvedélyes kéréseikkel kényszerítették rá. Mindnyájan tudták ugyanis, hogy az erények teljessége ékesíti őt, hitében katolikus, kegyességben kiváló, adakozásban bőkezű, jótékonyságban kiemelkedő. Úgy ragyogott, „mint felhők közt a hajnalcsillag", mely elűzi a nyomasztó sötétséget; és „mint a telihold világít az ő napjaiban", sőt „miként a nap ragyog, úgy fénylett"[415] népe körében, „mint a hústól elválasztott háj". És „úgy játszott az oroszlánokkal meg a medvékkel, mint a juhok bárányaival". Hát nem ölte meg az óriást, és nem törölte le a gyalázatot Izraelről? „Mindenütt megfutamította ellenségeit és kiirtotta"[416] az ellenszegülőket. Mert nagy volt ő, neve szerint a legnagyobb. Mert ha nevének etimológiájára utalunk, Ladislaus annyit jelent, mint Istentől a népnek adott dicsőség. Laosz ugyanis népet jelent, doszisz pedig adományozó, vagy adományozás, vagy adományozott, nevének első szótagja pedig kiegészítéssel laus, azaz dicsőség.

És bár a magyarok – akarata ellenére – királlyá választották őt, sohasem tette fejére a koronát, mert inkább a mennyei koronát óhajtotta, mint a földit. És nem akarta az élő király koronáját, hogy törvényesen megkoronázzák, mert lelkileg elszánta magát arra, hogy visszaadja a királyságot Salamonnak, maga pedig a hercegséget tartja meg, ha szilárd béke jöhet létre közöttük.

Miután pedig isteni rendelésből átvette az ország kormányzását, nem a mulandó és átmeneti világi dicsőséget, hanem a mennyei hazát és az isteni dicsőséget igyekezett kiérdemelni szívének minden szenvedélyével. Mindig, minden ítéletében az Úr félelmét tartotta szem előtt, kiváltképp olyan büntetőügyekben, amelyekben megtorlást vagy véres büntetést szabnak ki. Isteni sugallattól megvilágosítva ugyanis tudta azt, hogy a király ne annyira uralkodjék, mint inkább rajta uralkodjanak, ezért minden ítéletében enyhítvén a törvények szigorát, mindig az irgalmas szelídség elvét alkalmazta. Vigasza volt a meggyötörteknek, támasza az elnyo-

mottaknak, kegyes atyja az árváknak, nevét megváltoztatva kegyes királynak hívta őt az ország minden lakója. Ugyanakkor győzedelmes, tisztelt, híres, fenséges volt, nem annyira e jelzők értelme, mint inkább a valóságos tények szerint. Megnövelte ugyanis Magyarország államát.

Előbb Dalmáciát és Horvátországot csatolta örök jogon a birodalmához. Miután ugyanis Zvojnimir király gyermekek nélkül halt meg, felesége, László király húga, akit férjének ellenségei sok jogtalansággal háborgattak, Jézus Krisztus nevében fivérének, László királynak a segítségét kérte. A rajta esett sérelmeket a király keményen megtorolta, és Horvátországot meg Dalmáciát teljes egészében visszaszerezte neki, később azután az említett királynétól a maga uralma alá vetette. Ezt azonban nem telhetetlenségből tette a király, hanem mert a királyi jog szerint őt illette az örökség, hiszen Zvojnimir királyt első fokú rokonság fűzte hozzá, és nem volt örököse.[417]

Továbbá: Salamon Pozsonyban volt. A főtisztelendő püspökök pedig azon fáradoztak, hogy kibékítsék őket. László király pedig, noha tudta, hogy Salamon nagyon makacs és békétlen, mégis a szeretettől legyőzve, kiváltképp azonban igazságérzetétől ösztönözve – minthogy Lászlónak nem volt törvényes joga vele szemben, hanem mindent a tényleges helyzet alapján tett, nem a jog szerint – uralkodásának negyedik évében[418] kibékült Salamonnal, a királyi kiadások fedezésére elegendő jövedelmet biztosítva neki.

Az ország főemberei azonban óvatosan elejét véve egy háború okozta csapás majdani veszedelmeinek, nem engedték, hogy megossza az országot Salamonnal, nehogy „az új helyzet még rosszabb legyen az előbbinél".[419] Salamon rossz lelkiismeretét pedig a már korábban megfogamzott harag keserűsége marcangolta. Háborgó lélekkel dúlva-fúlva azon mesterkedett, hogy az ártatlan László vérét kiontsa, de „maga esett a verembe, melyet ásott".[420] Ugyanebben az évben az Úr keresztjét, mely Fehérvárott volt fölállítva, villámcsapás érte.

László király a gaztett leleplezése után elfogta Salamont, és Visegrádon börtönbe vetette. Ott volt Salamon mellett a börtönben Bakony fia, Bodocs. Ezt nem félelemből tette László, hanem a királyhoz fűződő vérrokonsága miatt, aki mindig azzal fenyegetőzött, hogy „az előbbieknél is gonoszabbakat"[421] fog elkövetni, meg azért is, hogy Salamon dühe egy

kacsit csillapodjék. Ő ugyanis szüntelenül imádkozott Salamonért, hogy térjen Isten törvényére. Ha Salamon megtért volna, valóban visszaadta volna neki teljes egészében a királyságot, magának a hercegséget választotta volna. És bár Salamon volt börtönben, László sokkal inkább bánkódott miatta.

Miután Salamon király kiszabadult a börtönből, Szent István király és Boldog Imre hitvalló testének kiemelésekor[422] néhány napig a király mellett maradt, végül elmenekülve a kunok fejedelméhez ment, akit Kutesknek hívtak. Megesküdött neki, hogy Erdély tartományát örökjogon neki adja és a leányát feleségül veszi, ha segítségére jön László ellen.

Kutesk fejedelem pedig a hiú reménytől elcsábulva a kunok nagy sokaságával rátámadt Magyarországra,[423] és egészen Ung meg Borsova[424] várak vidékéig jutott el.

Ennek hallatára László király rájuk rontott, ők megsemmisültek a színe előtt, és sok ezer kun hullott el „kardélre hányva".[425] Salamon király pedig Kuteskkel együtt futva úgy menekült, mint a tépett tollú kacsák a keselyű karmai közül. László király tehát elvette zsákmányukat; és „himnuszokkal meg magasztalásokkal áldották"[426] az Istent, aki dicsőséges győzelmet adott nekik. Ugyanitt egyházat építtetett a mindenható Isten tiszteletére a győzelem emlékéül,[427] amelyet az Isten segedelmével ott arattak.

Salamon király pedig a kun martalócokkal megtámadta Bulgáriát és Görögország határvidékeit,[428] ahol a görög császár[429] seregétől nyomorult vereséget szenvedtek, és csak nagyon kevesen menekültek meg közülük.

Amikor ugyanis a kunok meglátták a páncélosok nagy sokaságát, nagyon megijedtek, sietni kezdtek, hogy átkelhessenek a Dunán, mielőtt az ellenség körülzárja őket.

Minthogy tehát nem volt páncéljuk, könnyebbek lévén gyorsabban haladtak. Salamon és emberei meg a többi páncélos a fegyverek súlyától akadályoztatva csak lassabban követték elöl haladó társaikat. Tél volt, igen sűrűn havazott, tele lett a szemük hóval, és a sűrű hófúvásban nem láthatták társaikat, akik előttük haladtak. Eltévedtek és bolyongtak a pusztaságban. De az ellenség is a sarkukban volt és üldözte őket. Amikor elérkeztek egy elhagyatott és üres várhoz, bementek oda, és egy álló nap és éjjel ott maradtak. Az ellenség pedig mindenfelől körülvette a várat. Az ostromlottak látták, hogy éhen fognak veszni, és inkább azt választották,

hogy harcolva halnak meg, mintsem éhen pusztuljanak. Kora hajnalban kirontottak hát az ellenségre, és elpusztítóikkal együtt pusztultak el, igen sokat leöldöstek azok közül, akik őket gyilkolták.

Salamon király pedig megfutamodva kevesedmagával is éppen hogy csak megmenekült, és könnyed futással átkelt a Dunán, mivel be volt fagyva. S amikor egy nagy berekhez érkezett, azt mondta embereinek, hogy etessék meg a lovaikat, pihenjenek egy keveset. Ő maga pedig letévén a pajzsát azt hazudta, hogy rövidesen visszajön, és bement a sűrű sötét erdőbe, s miközben emberei semmi ilyesmit nem is sejtettek, otthagyta őket, és nem is mutatkozott soha többé.

Miután oly sok csapás megtörte, bizonyára meglátogatta őt az üdvözítő lélek, és mivel a csapásoktól nem lett keményebb, és szabad akaratából nem küzdött az igazságos Isten igazsága ellen, hanem érezve az irgalmasan büntető Isten kezét, vétkeire gondolván följajdult, és – amennyire a méltányos emberi gondolkodás megítélheti – töredelmes szívvel és vezekléssel bánta meg bűneit. Csakugyan üdvös kényszerűség, mely a jobbra ösztökél; mert valóban szükségszerű dolog, hogy akit a világ gyűlöl, azt Isten szeresse. Íme, Salamon király nemes teste, mely királyi gyönyörök közt nevelkedett, most porban és hamuban fekszik elgyötörten, és aki azelőtt földi javakért harcolt, már csak égiekre figyel. Életének egész hátralévő idejét ugyanis zarándoklásban és imádkozásban, böjttel és virrasztással, munkában és könyörgésben töltötte. Egyszer még látták Magyarországon Kálmán király idejében, de nyomban elrejtőzött, és soha többé nem mutatkozott.

Az Úrhoz költözött ebből a világból,[430] és Pulában, Isztria városában temették el. Felesége és anyja pedig Admontban nyugszanak.[431]

[84.] A kunok második betörése Magyarországra, és Szent László király velük vívott harca

Ezután egy Kapolcs nevű kun, Krul fia tört be[432] erős seregével Magyarországra, hogy meghódítsa. Végigrabolta az Erdőntúli országot, és magával vitte a zsákmányt. Erdély földjét földúlván, átkelt s Biharba ment, és néhány napon át az Omsóér folyó[433] mellékén időzött. Azután átkelve

a Tiszán Tokojdban[434] három csapatra osztotta seregét, két hadtestet arra szánt, hogy a Homok[435] felé pusztítson, egyet pedig a Tisza mellékére küldött hadakozni. Hadakozva és fosztogatva rengeteg zsákmánnyal elérkeztek arra a helyre, amelyet Becsének[436] hívnak, és elhatározták, hogy hazatérnek. Ezt mondogatták: „Hadakozva jöttünk, most térjünk vissza vadászgatva!" Annyi zsákmányuk volt Magyarországról, amennyit még soha egy nép sem tudott szerezni; a nemesek feleségét és fiait is magukkal hurcolták fogságba.

László király pedig embereivel Szlavóniában[437] volt. S amikor visszatérőben mindezt hírül vitték neki, amilyen gyorsan csak tudott, hazatért, s vitézeivel gyorsan utánuk lovagolt. A Temes folyó környékén talált rájuk. Azok pedig azt hitték, hogy már teljesen megszabadultak, és szívesebben vadászgattak, mint háborúztak.

László király pedig ezt mondta vitézeinek: „Jobb nekem meghalnom veletek, mint feleségünket és fiainkat fogságban látnom." Így szólván könnyekre fakadt, és vörös zászlaja alatt elsőként támadt a kunok táborára, „az Úr felmorzsolta"[438] a kunokat a magyarok színe előtt. László király így kiáltott vitézeihez: „Ne öljük meg ezeket az embereket, hanem fogjuk el őket, és ha megtérnek, éljenek!" Kapolcs azonban és a derekabbak meghaltak, mások igen sokan fogságba estek, és senki sem menekült meg közülük egy Escembu nevű szerviens kivételével. A nagy győzelemért a király valamennyi emberével együtt hálát adott a mindenható Istennek, aki kiragadta őket ellenségeik kezéből; és a folyót a pogányok miatt Paganinak[439] nevezte el, ez a neve mind a mai napig.

Amikor a kunok meghallották ezt a megmenekült szervienstől, nagyon elszomorodtak, és esküvel fogadták meg, hogy a Kapolcson esett sérelmet megbosszulják. És követeket küldtek a királyhoz, és dölyfös, gyalázkodó szavakkal szólították fel, hogy bocsássa el a foglyokat; gúnyt űztek a királyból, és a napot is kitűzték, amikor bevonulnak Magyarországra. Amikor ezt meghallotta a király, elmosolyodott, és azon a napon, amikor Magyarországra akartak jönni, a király eléjük lovagolt, mert félt Magyarország feldúlásától. És egy szombaton kora reggel a Duna mellett rátámadt a kunokra. A király az első rohamban ledöfte a kunok Ákos nevű vezérét, és ugyanezen a napon Eusem,[440] akiről a király azt hitte, hogy

hűtlen hozzá, szerencsésen és vitézül szolgálta őt. „Felmorzsolta az Úr"[441] a kunokat a magyarok színe előtt, és a király győzelemmel és diadallal tért vissza Magyarországra.

[85.] Szent László király hadjárata a ruténok ellen

Ezek után a dicső király Oroszországra támadt,[442] mert a kunok az ő tanácsukra jöttek Magyarországra. És amikor a ruténok látták, hogy szorult helyzetbe kerültek, a király kegyelmét kérték, és mindenben hűséget ígértek a királynak. A kegyelmes király szívesen meghallgatta őket.

Ezután Lengyelországba tört be.[443] A lengyelek felvonulván ellene megütköztek vele, de Isten segítségével a magyaroké lett a győzelem. Ezután három hónapig Krakkó várát ostromolták a magyarok. Időközben az ostromlottak és az ostromlók is éhezni kezdtek. A király és a főemberek azt kérték minden magyartól, hogy az éjszaka csendjében mindegyikük hozzon egy csizmaszárnyi földet. Ez így is történt. Ebből a földből a vár előtt nagy halmot emeltek, a tetejét pedig beborították liszttel. Az ostromlottak látván, hogy az ostromlók bővében vannak az élelemnek, és sokáig maradhatnak a vár alatt, mindenestül átadták a fellegvárat a királynak, és a király akarata szerint békét kötöttek, azaz szereztek.

Innen Csehországba ment át,[444] és a csehek közül sok foglyot hurcoltak büntetlenül Magyarországra; és így a győzedelmes király örömmel tért vissza hazájába.

[86.] A váradi egyház építése és a királynak a tengeren túli hadjárat vezérévé történő megválasztása

Ezek után Bihar vármegyében, a Körös folyó mellett vadászat közben talált egy helyet, és angyali intelemre elhatározta, hogy monostort alapít Szűz Mária tiszteletére. Ezt a helyet Váradnak[445] nevezte el.

László király, aki egyre magasabbra törekedett és erényről erényre haladt, nemcsak Magyarországra, hanem a kereszténység összes országára szétárasztotta „édességének illatát".[446] Ezért amikor a római császár meg-

halt. a német hercegek és fejedelmek, valamennyi báró és főúr közösen és egybehangzóan arra kérték őt, hogy fogadja el a császárságot.[447] Minthogy azonban egész életében nem csupán a maga javát, hanem Jézus Krisztusét is kereste, buzgón elméjében forgatta azt az isteni igét: „Ne lépd át atyád határait!";[448] inkább megelégedett saját határaival, mintsem a jogos mértéken felül kiterjessze azt, ezért vonakodott elfogadni az idegen és ismeretlen népek kormányzását. Magyarországon is alig tudott megmaradni, pedig odaadóan és hűségesen szolgálta Istent, és megfelelő eréllyel érvényt szerzett a törvényeknek. Amikor Bodrogban a húsvétot ünnepelte, lám, követek érkeztek hozzá Franciaországból, Hispániából, Angliából és Bretagne-ból, és főként Willermtől, a frank király fivérétől,[449] és tudatták vele, hogy megbosszulják a mindenható Istenen esett sérelmet, és arra gondolnak, hogy a szent várost[450] és a legszentebb sírt kiszabadítják a szaracénok kezéből. Ezért arra kérték a dicső királyt, hogy legyen vezérük és kormányzójuk Jézus Krisztus seregében.[451] A király pedig ezt hallván „nagy örömmel örvendezett",[452] és még ugyanezen az ünnepen Magyarország nemesei elbúcsúztatták őt. Egész Magyarország szomorkodott miatta.

Ő azonban semmiképp sem hagyta abba, amibe belekezdett; követet küldött Konrád cseh herceghez, Ottó fiához,[453] és kérte tőle, sőt megparancsolta neki, hogy a Jézus Krisztuson esett sérelem miatt készüljön arra, hogy vele megy a tengeren túlra. Ő készséges lélekkel meg is ígérte.

Eközben Konrád herceg egy rokona, név szerint Szvatopluk[454] az éj csendjében Prágába ment, és elfoglalta a várost. Reggel a prágai püspök a fejedelmi székbe ültette őt, és többen tisztelettel el is fogadták. Konrád pedig a dicsőséges királyhoz, nagybátyjához jött, és elmesélte neki, mi történt vele, és arra kérte a királyt, hogy személyesen jöjjön a segítségére. A király bele is egyezett ebbe, de úgy, hogy a herceg ne vonja ki magát Isten szolgálata alól. És mert vérségi kötelék fűzte őt hozzá, meg emlékezett a herceg apjának tetteire is, aki segítségére jött Salamon ellen,[455] megígérte, hogy személyesen fogja őt megsegíteni.

A királlyal voltak öccsei,[456] Géza király fiai, Kálmán és Álmos. És Kálmánról előre sejtette a király, hogy vért fog ontani. Egri püspöknek[457] akarta őt megtenni. S amikor Kálmán ezt meghallotta, még azon az éjszakán Lengyelországba távozott, tudván, hogy apját is, nagyapját is tiszte-

lettel fogadták Lengyelországban.[458] Magyarországról Márk, Ugra és mások követték őt.

A király pedig összegyűjtvén hadseregét megindult a csehek ellen, unokaöccse sérelmének megtorlására. Amikor azonban a cseh határvidékre ért, súlyos betegség támadta meg. Összehívta főembereit, elküldte követeit, Szent Marcell prépostot[459] és Péter ispánt Kálmánhoz, hogy térjen vissza Magyarországra. Boldog László úgy rendelkezett, hogy utána Álmos uralkodjék. Ez őszinte együgyűségében annyira tisztelte testvérét, Kálmánt, hogy felajánlotta neki az ország koronáját, mert látszólag, az elsőszülöttség jogán, őt illette meg.

Ha pedig valaki tudni szeretné, hogy mennyi és mily nagy jókat cselekedett népe javára Boldog László, élettörténetéből teljes ismeretet szerezhet erről.

Uralkodásának tizenkilencedik esztendejében tehát szentséggel és kegyelemmel teljesen átköltözött az angyalok társaságába, és Váradon temették el, a saját monostorában, az Úr ezerkilencvenötödik évében, augusztus Kalendaeját megelőző harmadnapon, vasárnap.[460]

[87.] Kálmánnak, Első Géza király fiának, ugyancsak Első Béla király unokájának királlyá koronázása

Kálmán, Géza király fia tehát sietve visszatért Lengyelországból, és megkoronázták,[461] és a hercegséget teljes egészében átengedte Álmos hercegnek. Az ő idejében sok gonosztettet követtek el, mint ez az alábbiakból kitűnik.[462]

Hitvány külsejű volt, de ravasz és tanulékony; borzas, szőrös, kancsal, púpos, sánta és hebegő. Amikor Jézus Krisztus említett zarándokai meghallották, hogy a dicsőséges László király meghalt, nagyon fájlalták, azután követeket küldtek Kálmán királyhoz, és amire a dicsőséges Lászlót kérték, ugyanarra kérték őt is; azt gondolták, ő is ugyanolyan kegyes, mert ugyanabból a vérből eredt. Kálmán király ezt hallván nemcsak hogy azt nem ígérte meg, hogy velük megy, hanem még utat sem engedett nekik országán keresztül. Sőt sereget küldött ellenük, hogy ne engedjék be őket az országba, mert azt gondolta, hogy zsarnokok és nem zarándokok. Ők

azonban Istenbe vetvén reményüket, és abban a Jézus Krisztusban bízva, akinek a jelvényét viselték, merészen bevonultak Magyarországra, és sokakat megöltek a magyarok közül. Ennek hallatára a király a Temes vidékén összegyűjtötte a seregét, és békét színlelve menni hagyta őket. Amikor Zimonyhoz[463] érkeztek, azt remélvén, hogy már békében vannak, tábort ütöttek. Zimony várát elfoglalták, hogy a király más csapdát ne állíthasson, és hogy a „korábbiaknál rosszabb dolgok"[464] ne történjenek. Ezután az egész határvidéket feldúlták élelemért, s amit csak rabolhattak, a várba hurcolták. A király pedig Temesben[465] a hasznosabb tanácsot követve békét kötött velük, sok ajándékkal meg élelemmel tisztelte meg őket, és hagyta, hogy békében elvonuljanak.[466] Ezek a zarándokok azután továbbvonulva elfoglalták Antiochiát, és Isten segítségével eljutottak Jeruzsálembe.[467]

Amikor a király visszatért az országba, és Álmos herceg is elment a hercegségébe, néhány rosszindulatú ember az ördög tanácsára hallgatva megvádolta őket egymás előtt. A hercegnek ugyanis ezt mondogatták: „Herceg urunk! A király áskálódik ellened, és el akar fogatni." Azután a királynak mondogatták: „A herceg csapdát állított neked, és ha nem vigyázol, tudd meg, biztosan meghalsz."

Ennek hallatára, minthogy mindketten ifjak és bohók voltak, összeszedték seregüket. A király seregével Várkonyba vonult a herceg ellen, a herceg is Várkony környékére jött ellene, a Tiszát azonban meghagyták maguk között. A hű magyarok pedig fegyverszünetet kértek tőlük, hogy megbeszélést tartsanak, és azt mondták: „Mire való, hogy harcolunk? Ők megrohannak bennünket, és meghalunk, és akik megmenekülnek, futhatnak, ahogyan nemrégiben atyáink és fivéreink harcoltak az ő atyáikkal és fivéreikkel, és meghaltak. Nem látunk okot a harcra, ám ha nekik tetszik a harc, harcoljanak ők ketten, és amelyikük felülkerekedik, azt fogadjuk el urunknak!" Miután így határoztak, a főemberek visszatértek. S amikor Grak elmondta a királynak, hogy mit határoztak, és Ilia[468] is fölfedte a hercegnek, azok akaratuk ellenére békében maradtak.

Ezek után a király Oroszországra támadt,[469] és a ruténok fejedelemasszonya, név szerint Lanka a király elé ment, s lábához borulva könnyek között kérte a királyt, hogy ne pusztítsa el a népét. Minthogy a király oda sem hallgatott, még sürgetőbb kérésekkel ostromolta, erre a király bele-

rúgott és eltaszítván magától ezt mondta: „Nem illik a királyi felséget asszonyi sírással bemocskolni." Az pedig jajgatva fordult vissza, és a mindenható Isten segítségét kérte.

Könyörgésére nagyon sok kun jött Mirkóddal a ruténok segítségére. Még éjszaka felkerekedtek, kora reggel rajtaütöttek a király táborán, és egészen a pusztulásig kegyetlenül szétdúlták. Magyarország nemesei pedig mindenfelől közrefogták a királyt, és megvívhatatlan falként álltak a király oldalán. A kunok pedig üldözőbe vették az Almási nembeli Euzem ispánt,[470] ezt a vitéz és serény férfit, és megölték őt is, meg mindazokat, akik vele voltak. Nyilaikkal átdöfve hasonlóképp megölték Koppány és Lőrinc püspököket,[471] és sok más vitéz harcost is. Egy Monok nevű kun hevesen üldözőbe vette a magyarokat. Máté, a király derék vitéze el akarta őt fogni, rárohant, az azonban menekülés közben hátrafelé nyilazva átlőtte Máté lábát, és ha sok bajtársa nem fedezte volna őt egymáshoz illesztett pajzzsal, nem kerülte volna el a halált.

Így hát Péter fordult Monok ellen. Amikor az Péterre nyilazott, nem tudta eltalálni, és amíg egy másik nyilat vett elő, Péter átdöfte Monok oldalát, és fogolyként élve hurcolta a király elé. Iula ispán a lábán sebesült meg, de ekkor még megmenekült; Magyarországon azonban belehalt ebbe a sebébe.

A király és valamennyi embere gyors futással érkezett meg Magyarországra. A kunok elrabolták a király kincsesládáját, és mindazokat elfogták, akik nem tudtak gyorsan elmenekülni. Olyan nagy vereség volt ez, hogy ritkán szenvedtek ekkora vereséget a magyarok. Akik pedig a magyarok közül az erdőkbe menekültek, éhségükben lábbelijük talpát is megsütötték és megették. Mit mondhatnék még? Akkora veszedelem támadt ott, hogy le sem írható, el sem mondható.

A király pedig első feleségével[472] az Úr ezeregyszázegyedik évében nemzette Lászlót és Istvánt.[473]

Amikor a király Dalmáciában volt, Zára[474] városában, és azon gondolkodott, hogy felgyújtja a várost népének nyakassága miatt, elaludt palotájában, amelyet ott építtetett. És lám, Szent N.,[475] zárai püspök ijesztő arccal eléje jött, s hajánál fogva megragadta és vonszolta őt, sőt babérfa vesszővel alaposan meg is verte. Miután elengedte és fölébredt, nem látta a püspököt, de érezte a fájdalmat, és észrevette testén a vesszőcsapásokat. Ezért beletörődve fölhagyott a város háborgatásával.

Ezután a király Oroszországba akart vonulni. Az Úr ezeregyszázhatodik évében Álmos herceg visszatért Passauból, ahová a királytól való félelmében menekült. A király békésen fogadta. Ezután azonban Lengyelországba menekült, s miután megszerezte a lengyelek és a magyarok tanácsát, sőt segítségét, visszatért Magyarországra, elfoglalta Újvárt[476] és bevonult oda.

A király pedig ennek hallatára ostrom alá vette a várat. És amikor másnap meg akart ütközni, lám, a herceg hirtelen lóra pattant, kinyargalt a vár kapuján, és egyedül vágtatott a király táborába. És amikor a király sátrához ért, lováról leszállva rögtön a király lába elé borult, és mindenki színe előtt bűnösnek mondta magát. A király pedig a testvéri szeretettől meghatódva megbocsátott a hercegnek. Sőt, a herceg közbenjárására félretette azt a sérelmet is, amely a táborban lévő magyarok részéről érte.

Ezután a herceg Jeruzsálembe utazott, és amikor szerencsésen visszatért, a király békével fogadta. A herceg örömét lelte a vadászatban, állandóan ez kötötte le, a király pedig megadott neki mindent, ami a vadászathoz szükséges.[477]

[88.] A dömösi egyház építése

A herceg pedig monostort építtetett Dömösön, és megkérte a királyt, hogy jöjjön el a fölszentelésére;[478] úgy is történt. Utóbb a palotaőrök azzal vádolták a herceget: csapdát állított, hogy monostorának felszentelése közben ölje meg a királyt. Talán meg is tette volna, ha a király barátai nem őrizték volna őt oly nagyon éberen. A király pedig haragjában el akarta őt fogatni, ám a főtisztelendő püspökök és más derék főemberek tudták, hogy hazugság az, amit ellenségeinek koholmánya alapján fogtak rá a hercegre, közbenjártak hát érdekében a királynál, és esküvel kibékítették őket; a király békével elbocsátotta a herceget, hogy vadásszék a Bakonyban.

Elküldött vele két főembert is, tiszteletadás ürügyén, ám titokban kioktatta őket, hogy ügyesen puhatolják ki a herceg szándékát, s ha a herceg a király ellen mesterkednék, jelentsék a királynak.

S amikor a herceg Csórba[479] ért, elbocsátotta vadászsólymát, és az elfogott egy varjút, együgyű lélekkel így szólt a főemberekhez: „Vajon ez

a varjú nem esküdnék meg a sólyomnak arra, hogy ha elengedi, többé nem fog károgni?" Azok pedig azt felelték, hogy sólyom eskü fejében sem engedné el a varjút, és a varjú nem is tudna megesküdni, mivel oktalan állat. De még ugyanazon az éjszakán jelentették a herceg szavait a királynak. Amikor pedig a herceg a Bakonyba ért, hogy ott vadásszék, nyomban otthagyta kísérőit, és újra Passauba menekült, hogy a németek királyának[480] a segítségét kérje.

Az Úr ezeregyszáztizenkettedik évében meghalt N.,[481] Kálmán király fia, és a király másodszorra Oroszországból vett feleséget.[482] Őt azonban mint vétkest elbocsátotta, de nem indulatos meggondolatlanságból, hanem mert házasságtörésen érte. Tudta ugyanis, hogy írva vagyon: „Akiket Isten egybekötött, ember szét ne válassza."[483] – Tudniillik a törvény ellenére és ok nélkül. Ezért nem is ő vált el tőle, hanem a törvény választotta el őt attól, akit vádolt a vétke, elítélt a bűne, és gonosztette sodort keserves helyzetbe. A törvény küldte hát vissza az asszonyt a hazájába. Házasságtöréséből egy Borics[484] nevű fiút szült; Borics pedig Kálmánt nemzette.

[89.] Hogyan vakították meg Álmos herceget és fiát, Bélát?

Az Úr ezeregyszáztizenharmadik évében[485] a császár Álmos herceg érdekében hatalmas hadsereget mozgósított, és Magyarország határvidékére jött, hogy megbeszélést folytasson a királlyal, és békét teremtsen közöttük. Ez meg is történt. A király pedig nagyon sok ajándékot küldött a császárnak, és az tisztességgel visszatért a hazájába. Ezek után a király újra megbékélt Álmos herceggel. A békekötés után azonban a király végül elfogatta a herceget és annak kicsiny fiát, Bélát, és megvakíttatta őket,[486] sőt parancsba adta, hogy a kis Bélát kasztrálják is. De az, aki megvakította, félt Istentől és attól, hogy magva szakad a királyi családnak, ezért egy kutyakölyköt herélt ki és annak a heréit vitte a királyhoz. Az ország nemesei közül megvakíttatta Urost, Vatát és Pált. Mégsem lett semmi haszna az ártatlan vér kiontásából, mert isteni bosszú folytán szörnyű falánksággal elnyelte őt a korai halál, és e világi országának romlásával büntette. Ezért mondják azt: „Nem így a gonoszok..."[487] Álmos herceget pedig Dömösre vitték, a monostorába.

Ezután a király súlyos betegségbe esett, s volt egy Draco nevű olasz orvosa, akiben nagyon megbízott. Ez tapaszt rakott a király fülére, akit fejfájás gyötört, és a tapasz úgy hatott, hogy a füljáratokon keresztül kiszívta agyvelejének nem csekély részét. Amikor a király már nem bírta tovább elviselni, levette a tapaszt, és megmutatta Otmár ispánnak.[488] Otmár ispán ránézett a tapaszra, látta rajta a kiszívott agyvelőt, és ezt mondta a királynak: „Üdvös lesz, uram, hogy fölkészülj immár az utazásra." A király megijedt és feljajdult ennek hallatára.

Ezután pedig a legelvetemültebb emberekkel tanácskozott a király: Sima fiával, Márkkal[489] és Jákó fiával, Achillesszel meg a többi ispánnal, akiknek a tanácsára a herceget és kisfiát – akit anyjának öléből ragadtak el – megvakíttatta. Egyiküket, Bothnak Benedek nevű fiát elküldte, hogy fogja el a herceget, nehogy a király halála után esetleg ő léphessen a helyébe. A király azután, amikor halálán volt, meghagyta fiának és a főembereknek, hogy halála után álljanak bosszút Oroszországon azért a sérelemért, amelyet neki okoztak. Amikor Benedek eltávozott, a herceg a monostor előtt üldögélt fájdalmán keseregve. Amikor meghallotta, hogy lovasok érkeznek vágtatva, lelke mélyén megsejtette, hogy veszedelem fenyegeti, és bevezettette magát a monostorba, kezével a szűz Szent Margit oltárába[490] kapaszkodott, hogy legalább az Isten és szentjei iránti tisztelet miatt ne merészeljék őt elvonszolni onnan. Benedek azonban – nevének jelentésével ellentétben[491] – rávetette szentségtörő kezét, és erőszakkal el akarta hurcolni, bár az oltárt fogta. Miközben igyekezett kivonszolni, a herceg kezén felhasadt a bőr, és az oltárt beszennyezte a vér. A papok pedig őrizték az egyház ajtaját, és el akarták fogni ezt a Benedeket. Ő azonban észrevette ezt, dühödten, úgy ahogy tudott, kirohant, s miközben sietve vágtatott a Pilis erdején át, leesett lováról, nyakát törte és meghalt. Kutyái, melyek követték, felfalták a húsát és csontjait.

Mint némelyek mondják, ez a Kálmán váradi püspök volt,[492] de mivel testvérei előbb haltak meg, a pápa engedélyével uralkodásra kényszerítették. A magyarok Könyves Kálmánnak nevezik, mert voltak könyvei, amelyekből mint püspök a zsolozsmát olvasta. Dalmáciát Magyarországhoz csatolta,[493] miután Petrova Gora hegyei között megölte Péter nevű királyát.[494] Zsoldjába fogadva és nagy pénzen bérbe véve a velenceiek gályáit és hajóit, nagy létszámú hadsereget küldött Apuliába. Ezek, kifoszt-

va Apuliát, három hónapig ott maradtak. Elfoglalták Monopolis és Brindisi városokat, ezeket a Kálmán királynak fizetendő haszonbér fejében a velenceiekre hagyták, hogy tartsák meg, ők pedig visszatértek Magyarországra. Ezeket a városokat azután a császár által küldött párizsi zsoldosok[495] visszaszerezték, miután elűzték a velenceieket.

Huszonöt évig, hat hónapig és öt napig uralkodott. Az Úr ezeregyszáztizennegyedik esztendejében, február Nonaeját megelőző harmadnapon, kedden költözött el[496] erről a világról. Teste Fehérvárott nyugszik.

[90.] Kálmán király halála után fiát, II. Istvánt királlyá koronázták

Az ország hatalmasai Istvánt, Kálmán fiát koronázták királlyá.[497] Bár serdületlen gyermek volt még, de „akarata az ő kezében volt".[498]

Uralkodásának kilencedik évében[499] bevonult Dalmáciába, és a dalmátok tisztelettel fogadták. Miután innen visszatért, feldúlta a lengyel határvidékeket[500] odaküldött seregeivel. Az ország úgy határozott, hogy István király tárgyaljon a csehek hercegével. Amikor Magyarország határára ért, az Orsova folyó[501] közelébe, és a csehek hercege eléje jött, csak a folyó volt köztük. Volt egy Solt nevű ember, akinek mindig aljas gondolatai voltak, s akit aljassága miatt űztek el Magyarországról; ez ott volt akkor a csehekkel. Mielőtt azonban a király megbeszélést tartott volna a herceggel, Solt titokban hírnököt küldött a királyhoz, mondván: „Hű vagyok az én uramhoz, és tudomására hozom, amit megtudtam a csehekről. Rögtön, mihelyt tárgyalni fog a herceggel, a herceg elfogatja őt, mert azt hallotta, hogy embereid fegyvertelenül érkeztek." Majd ugyanő visszatérve azt mondta a hercegnek: „Mihelyt tárgyaltál a királlyal, a király rögtön elfogat téged. Inkább fegyverezd fel embereidet, és úgy üljenek a táborban."

A csehek pedig mint az őrültek és részegek, úgy tettek, ahogyan Solt ajánlotta nekik. Egy másik követet is küldött a királyhoz, mondván: „Küldjön a király íjászokat a herceg tábora köré, nehogy azok sebtiben az ő táborához nyargalhassanak."

A király pedig, amilyen indulatos volt, úgy tett, ahogyan Solt mondta, anélkül hogy embereivel tanácskozott volna. A csehek látva, hogy íjászok

közelednek, kételkedés nélkül azt hitték, igaz, amit hallottak. Rátámadtak tehát az íjászokra. A hitvány besenyők és székelyek egészen a király táboráig futottak, anélkül hogy megsebesültek volna. A király ezt meghallván néhány emberével sebesen Magyarország felé vágtatott, mivel övéi fegyvertelenül jöttek, s akiknek voltak fegyvereik, azok sem tudtak felfegyverkezni, minthogy nem ismerték a király szándékát. A király ugyanis azt gondolta, hogy bölcsességben Salamonnal, erőben Sámsonnal, merészségben Dáviddal egyenlő,[502] pedig nem volt egyenlő velük.

A csehek pedig kíméletlenül földúlták a király táborát. Urosa fia, János és a nádorispán a királytól távol táboroztak. Mikor ezt meghallották, csöndben és egyetértve fölfegyverezték embereiket, és rátámadtak a csehekre, akik a tábort dúlták. „Fölmorzsolta őket az Úr" a magyarok „kardja élén"[503] és szörnyű halálra sebezte őket. János a király után küldött egy hírnököt, és tudtára adta a győzelmet, amit az Úr adott nekik. A király tehát visszatérve „nagy örömmel örvendezett",[504] ám nagyon sajnálta, hogy Solt, aki annyi bajt okozott hazugságaival, nem halt meg abban az ütközetben.

István király nem akart törvényes feleséget venni, hanem szajha ágyasokkal élt. Ezért a bárók és az előkelőségek – fájlalva az ország elárvulását és a király gyermektelenségét – hoztak neki feleséget, egy nagyon nemes úrnőt, Guiscard Róbert apuliai király leányát.[505]

Ezután a németek hercege, név szerint Bezen[506] jött a királyhoz, és elpanaszolta neki, hogy fivére kivetette őt a hercegségből; kérte a király kegyelmét, hogy személyesen segítse meg őt. István király pedig meg akarta torolni az atyján, Kálmán királyon esett sérelmet, megígérte, hogy megsegíti a herceget, és sereget gyűjtve Oroszországba vonult. Mihelyt megérkezett, először egy várat vett ostrom alá.[507]

Kora hajnalban pedig az történt, hogy az említett Bezen herceg a vár körül járkált, hogy szemügyre vegye az erőd ostromlásra alkalmas helyeit. Az ostromlottak azonban kijöttek a várból, hogy megfigyeljék a magyarokat. És amikor a herceg meglátta őket, rájuk támadt, azok vitézül küzdve halálra sebezték a herceget. Amikor a király értesült a herceg haláláról, nagyon méltatlankodott, és megparancsolta az összes magyarnak, hogy ostromolják meg a várat, és válasszanak: még aznap birtokukba veszik az erődöt, vagy meghalnak. Magyarország főemberei azonban tanácskoz-

tak, és azt mondták: „Miért és mi végre haljunk meg? Ha a hercegségre tartunk igényt, melyikünket teszi herceggé a király? Állapodjunk meg tehát egymás közt abban, hogy senki sem ostromolja a várat, és mondjuk meg a királynak, hogy mindezt főembereinek tanácsa nélkül teszi."

Miután azonban a főemberek a királyi tanácsba értek, két pártra szakadtak mind. Ám a Páznán nemzetségből való Kozma[508] felállt, és ezt mondta a királynak: „Uram, mit cselekszel? Ha katonáid sokaságának halála árán elfoglalod is a várat, kit teszel meg hercegnek? Ha a főembereid közül választod ki, senki sem marad itt. Vagy talán magad akarod birtokolni a hercegséget, otthagyva a királyságot? Mi, bárók, nem fogjuk ostromolni a várat! Ha meg akarod ostromolni, harcolj csak magad, mi visszatérünk Magyarországra, és választunk magunknak királyt!"

Ezután a főemberek parancsára kikiáltók hirdették ki a táborban, hogy a magyarok a lehető leghamarabb térjenek vissza Magyarországra. A király tehát, miután látta, hogy övéi jogosan cserbenhagyják, visszatért Magyarországra.

Három évvel később a lengyel határterületeket dúlta fel[509] odaküldött seregeivel. Ezután elküldött egy sereget, amely csak udvarnokainak csapataiból állt, és földúlta Bulgária meg Szerbia részeit.

Közben a konstantinápolyi császárné, László király Piroska nevű leánya[510] hírül adta István királynak, hogy maga a császár, vagyis a férje az ő gyalázatára a királyt becsmérelte, mondván, hogy Magyarország királya az ő hűbérese; s amikor a császárné ellentmondott, a császár rendreutasította.

Mikor ezt a király meghallotta, nagy sértésnek vette, és hadseregét összegyűjtvén lelke indulatában megrohanta Görögország vidékeit, Görögország egyes városait pedig tűzzel és vassal elpusztította; és félelem telepedett annak a tartománynak minden városára. Valamennyi király úgy félt István királytól, mint a villámcsapástól, még a síró csecsemőket is István király nevével fenyegetve csitítgatták. Hétszáz frank vitéz is volt a királlyal, velük dúlta föl Bulgáriát, az ő hadigépeikkel rombolta le Görögország várainak falait. És mert a császár nem jött eléje, hogy megütközzenek, a király követet küldött a görögök császárához, és gyalázta őt, mondván: nem méltó arra, hogy császárnak, sem arra, hogy királynak nevezzék, hanem vénasszony és banya, mert mint egy vénasszony, mindig csak henyél.

Ennek hallatára így válaszolt a császár: „Kétkedés nélkül higgye el a király, hogy én, az ő mostani vénasszonya, levágom a férfiasságát a köldökével együtt." Hatalmas sereget küldött ezért a császár Magyarországra, Horom[511] ellen, és a magyarok nem voltak képesek egy valamirevaló támadást sem indítani. Mert a görögök hadigépeikkel kénes tüzet fújtatták a magyarok hajóira, és még a vízen felgyújtották őket.[512]

A király tehát országának teljes haderejét a görögök ellen küldte, élükre pedig Sthephelt állította. Ők megérkezvén a Karasó patakon túl, Barancs[513] környékén megütköztek a görögökkel. Az Úr keze a görögökkel volt, és a magyarok nem tudtak ellenállni. Ritka az olyan nagy öldöklés, amekkora ott ment végbe. A Karasó patak vizébe annyi emberi vér keveredett, hogy egészen vérnek lehetett gondolni. Úgy hevertek a páncélos emberek a mederben, mint a farönkök, úgy keltek át a patakon rajtuk a menekülők és üldözők, mint valami hídon. Vágták a magyarokat, mint az ökröket, és nem volt, aki megváltsa őket a görögök kezétől. Itt esett el Csiz ispán és más derék vitézek is.

Ezek után a császár és a király megbízható követek segítségével találkoztak, hogy tárgyaljanak; egy szigetre hajóztak, amely Barancs városához közel fekszik. Itt azután főembereiktől körülvéve sokáig mentegetőztek és vádaskodtak, végül békét kötöttek és hazatértek.[514]

Lelkének indulatában István király sok gonosz dolgot cselekedett, amit nem kellett volna tennie. Krisztina úrnőt megégettette, embereken lóganéjból rakott tűzön főzetett, nagy égő gyertyákat csöpögtetett az emberek ülepébe. Álmos herceg István király kegyetlensége folytán szenvedte el jogállapotának kisebb, illetőleg közepes csökkentését.[515] Bár megvakították, de a haláltól félve Görögországba menekült István király elől. A császár tisztességgel befogadta őt, a Konstantin nevet adta neki, mivel már korábban épített egy Konstantina nevű várost Makedóniában. Sok magyar menekült hozzá István király kegyetlenkedése elől. Halála után testét a király parancsára Fulbert püspök visszahozatta, és a fehérvári egyházban temette el.[516]

Fiát, Bélát pedig a főemberek titokban Magyarországon tartották, a király dühe miatt. Ezek valamennyien tanácskozván tudtára adták ezt a királynak, aki azt hitte, hogy a megvakítás után meghalt. Amikor a király Pál püspöktől[517] és Otmár ispántól – akiknek a lelkiismeretessége tartotta életben – megtudta, hogy valóban él, „nagy örömmel örvendezett",[518]

mivel biztosan tudta, hogy nem lesz örököse. Azonnal követeket küldött Szerbiába, és Uros nagyzsupán leányát elhozták Bélának törvényes feleségül. Ez nem sokkal később megszülte Gézát.[519] Ennek hallatán nagyon megörült a király. Úgy rendelkezett a király, hogy Tolnában éljen, és királyhoz illő jövedelmet adatott neki.

Mielőtt pedig a király tudomást szerzett volna Béláról, összeesküdött az ország, hogy a király után nővérének, Zsófiának Saul nevű fia uralkodjék. Történt pedig, hogy a király Egerben súlyos betegségbe esett, úgyhogy már mindenki előre látta a halálát. Hiú reménytől vezetve az árulók királlyá választották Bors ispánt és Ivánt. Mikor azonban a király Isten akaratából felépült, Ivánnak a fejét vétette. Bors ispánt pedig csúfosan Görögországba száműzte a királyi udvarból, és úgy határoztak, hogy az ő utódai közül többé senki se ítéltessék méltónak arra, hogy a királyi udvarba belépjen. A főemberek ezért merték értesíteni a királyt Béláról, mert a király nagyon fájlalta, hogy nincs, aki örökébe lépjen.

István király akkoriban jobban kedvelte a kunokat, mint illett volna. Ezeknek Tatár nevezetű vezére, aki a császár vérfürdője elől kevesedmagával a királyhoz menekült, a király társaságában töltötte idejét. A király vérhasba esett. A kunok pedig, akik a király engedékenysége folytán hozzászoktak a gonoszságokhoz, ekkor is ugyanúgy kegyetlenkedtek a magyarokkal szemben. Amikor a magyarok meghallották, hogy a király a halál szorításában van, leöldösték a kunokat, akik a javaikat fosztogatták. Tatár, a kunok vezére panaszt tett a királynál övéinek legyilkolása miatt.

A király pedig úgy gondolta, hogy valamelyest enyhült a betegsége. És amikor látta, hogy Tatár könnyezik és a többi kun jajveszékelve veszi körül, mivel nagyon szerette őket, felhördült, és ezt mondta: „Ha újra egészséges leszek, minden egyes emberért, akit megöltek közületek, tízet fogok megöletni. Az én életem miatt pedig ne aggódjatok, mert már meggyógyultam." Ezeket mondva kinyújtotta kezét a kunok felé. Azok hanyatt-homlok rohantak, hogy megcsókolják a kezét, és a nagy tülekedéssel kifárasztották a királyt. Az újra rátörő fájdalomtól megtöretvén távozott e világból. De amikor a halál szorításában volt, lemondván a királyságról szerzetesi ruhát öltött uralkodásának tizennyolcadik évében.[520] És Váradon temették el. Az Úr ezerszázharmincegyedik évében költözött el az emberi világból.

[161.] Első Béla király fiának, Lampért fiának, Álmos herceg fiának, Második Vak Bélának az uralkodása

Utána Vak Béla, a vak Álmos herceg fia uralkodott,[521] és a gonosznak minden fajtáját kerülve alázatosan a jó cselekedetek gyakorlásán buzgólkodott. Nem „karja izmaiban"[522] kereste a segítséget, „bizodalma" nem „az emberben volt",[523] hanem „menedékét a Magasságbélibe"[524] helyezte, és „az Úr lett az ő védelmezője",[525] az vezette őt mérhetetlen irgalmával, székébe „a saját ágyékának gyümölcséből valót".[526] Az ő esetében beteljesült ama prófétai kijelentés: „az Úr megszabadítja a foglyokat, az Úr megnyitja a vakok szemét";[527] továbbá: „Hiába szőttök terveket: úgyis meghiúsul, hasztalan hoztok határozatot: nem valósul meg."[528] Felnőtt ugyanis a vak gyermek Kálmán király fiának, Istvánnak az uralkodása alatt. „Így megszilárdult a királyság az ő kezében",[529] és ellenségeit az Úr „gyalázatra vetette"[530] mind a mai napig.

Négy fiút nemzett, tudniillik Gézát, Lászlót, Istvánt és Álmost.[531] Uralkodása alatt Ilona királyné a királlyal és a bárókkal tartott tanácskozás eredményeként országgyűlést hívott össze Arad[532] mellett. Az említett gyűlés napján, miután a király országának „trónjára ült",[533] eljött a királyné a fiaival, és leültette őket a király köré. Azután pedig így szólt az egybegyűlt néphez: „Minden hívünk, nemesek, öregek és ifjak, gazdagok és szegények, hallgassatok meg! Miután az Isten valamennyiünknek megadta a látás természetes képességét, hallani akarom, miért fosztották meg urunkat, a királyt szeme világától, és kiknek a tanácsára történt? Tárjátok csak fel nekem, s ezen a helyen, mint híveinkhez illik, álljatok rajtuk bosszút, végezzetek velük a mi érdekünkben! Mert íme, az Isten a mi királyunknak két szem helyett négy fiat adott."[534]

Miután ezt elmondta, az egész nép rárohant azokra a bárókra, akiknek tanácsára a királyt megvakították, egyeseket megkötöztek, másokat lefejeztek közülük. Hatvannyolc istentelent ott nyomban kíméletlenül megöltek, s valamennyi utódukat, mind a férfiakat, mind a nőket még aznap lajstromba vették. Ezenfölül minden birtokukat szétosztották a székesegyházak között; ezért hívnak Magyarországon minden szolgáltatásra kötelezett falut királyi adománynak.

Minthogy a magyarok mindig háborognak – jogtalanul – mint a sós

tenger, a Leviatán-fiak[535] követek útján behívták a fattyú Boricsot,[536] hogy jöjjön és az ő segítségükkel követelje magának a királyságot; azt hitték ugyanis róla, hogy Kálmán király fia.

Borics tehát a ruténok és lengyelek támogatását megnyerve Magyarország határvidékére jött, egyenesen arra a helyre, amelyet Sajónak hívnak. A király pedig hadsereget gyűjtött, és ellene indult. A nemesek közül igen sokan Borics pártjára álltak. Magyarország főembereit pedig tanácskozásra hívták a királyhoz. Megkérdezte őket a király: úgy tudják-e, hogy Borics fattyú, vagy pedig Kálmán király fia. Az ország hű emberei azt válaszolták: kétséget kizáróan tudják, hogy Borics fattyú, és egyáltalán nem méltó a királyi koronára. A hűtlenek és ellentmondók azonban bizonytalan dolgokat sugdostak, és tétovázásukban két pártra szakadva rosszban sántikáltak.

A király és tanácsosai azonban, amennyire rajtuk múlott, „elválasztották a gödölyéket a bárányoktól",[537] és szilárdan elhatározták, hogy az árulókat azon nyomban megölik, hogy azok – ha tovább halogatják a dolgot – át ne mehessenek Boricshoz, és veszedelembe ne döntsék az országot.

Ekkor lázadás tört ki, ugyanott elfogták Lampért ispánt. Amikor őt kivonszolták a királytól, édestestvére egy székkel hasította ketté a fejét, és a repedésen kiloccsant az agyveleje. Ugyanitt lefejezték a fiát, Miklós ispánt, és meggyilkolták az Ákos nemzetségéből való Mojnoltot és másokat is. Az életben maradt árulók pedig vidékre vonultak el, és saját haderejüket összegyűjtve meg akarták támadni a királyt. A hűségesek azonban szembeszálltak velük. Az árulók feje Tivadar volt Simád nemzetségéből, meg Folkus és Titusz, de különösképpen Sámson. Sámson, aki Tamás és Torda ispán[538] apja volt, azt javasolta, hogy elmegy a királyi gyűlésbe, és sokak jelenlétében gyalázza a királyt. Hallván ezt mindenki helyeselt, és hiú reménytől vezettetve maga Borics is nagyon hálálkodott neki. Nem titkolta, hogy véghezviszi, amibe belefogott, gondolván, hogy a király meggyalázása után az ország az ő birtokába jut.

A király pedig a Sajó folyó közelében szállt meg, és amikor főembereivel és vitézeivel a sátorban üldögélt, ím belépett Sámson, és ezt mondta a királynak: „Mit művelsz az országgal, te hitvány kutya? Hasznosabb volna, ha az uradé, Boricsé lenne az ország, te pedig a monostorodban élnél, ahogyan élt apád is."

Az ország főemberei erre fölháborodtak, és Ottó fia, János, a király jegyzője, somogyi prépost így szólt Bud ispánhoz: „Mire várunk, miért nem fogjuk el?" Amikor azonban el akarták fogni, az gyorsan lóra pattant és elvágtatott. A többieknek akkor nem volt ott a lovuk, mivel a király környezetéből gyalogosan jöttek a tanácskozásra. De nagy volt a lárma. Amikor Bud ispán szerviense meghallotta a lármát, felpattant egy fel sem nyergelt lóra, és lándzsájával egészen a Sajóig üldözte őt. Tivadar és többi társa csónakba akartak szállni, hogy nagyon gyorsan átvigyék, de nem tudták. Sámson ugyanis vágtatása közben beleesett a folyóba, és üldözője a folyóban lándzsájával megsebesítette. Sámsonnak páncél volt az inge alatt, és a páncél súlya miatt nem tudott kiúszni.

Borics pedig a ruténok és a lengyelek nagy sokaságával a király közelében ütött tábort. Magyarország főemberei követeket küldtek a ruténok és lengyelek hercegéhez, akik Borics érdekében jöttek el ide, mondván: „Nem illik hozzátok, hogy az igazság ellenére egy fattyú embernek szerezzétek meg a királyságot, mi ugyanis tudjuk, hogy jog szerint Bélát illeti meg a királyság, és ő az egész ország beleegyezésével uralkodik."

Ezek hallatára a ruténok és a lengyelek hercege felhagyott Borics további támogatásával, és külön-külön visszatértek a saját tartományukba. Borics viszont a népek nagy sokaságával a király ellen vonult, hogy megütközzenek. A király az isteni tervben és segítségben bízva Borics egész haderejét felmorzsolta a csatában, s kardjával megfutamította őt, a lengyelek seregét „a halál gyűrűjébe zárta"[539] éppen Mária Magdolna ünnepén,[540] zsákmányukat elvette, és nagy győzelemmel tért haza. Ebben a csatában pedig vitézül és kiválóan harcolt Miksa, Gáb és Bátor; sokakat elfogtak és megöltek ellenségeik közül, és vértjük emberi vérrel volt bemocskolva. Miksa elfogta ebben a csatában a bajkeverő Tivadart, Vasas elfogta Vitálist, Gáb pedig egy lengyelt, a krakkói ispán fivérét, Bátor elfogta Endrét. Amikor a király elé vezették őket, az nagyon hálálkodott nekik, és igen bőkezűen megajándékozta őket.

Béla király pedig, „miután az ország megerősödött a kezében",[541] rengeteg bort ivott. Udvari emberei hozzászoktak ahhoz, hogy bármit kértek is a királytól részegségében, megkapták, és részegsége elmúltával a király nem vonhatta vissza. Pócs és Saul szerzeteseket is részegségében adta ellenségeik kezére, s ok nélkül megölték őket.

Vak Béla tehát kilenc évig, tizenegy hónapig és tizenkét napig uralkodott. Az Úr ezeregyszáznegyvenegyedik esztendejében, február Idusán, csütörtöki napon költözött el az Úrhoz.[542] Teste Fehérvárott nyugszik.

[92.] Vak Béla király elsőszülött fiának, Második Gézának királlyá koronázása és viselt dolgai

Az Úr pedig letekintett Magyarországra, és „ereje teljében"[543] járó védelmezőt adott neki. A királyságot ugyanis Gézának, az ő fiának adta az Úr. A Szűz Szent Cecília napján[544] koronázták meg. Megfogta az Úr az ő jobbját, és megerősítette, sok népet a hatalma alá vetett, és „a királyokat megfutamította" „kardjának színe előtt".[545]

Rápolt pedig, egy német vitéz,[546] Julianus ispán derekas segítségével elfoglalta Pozsony várát, és ezt a magyarok nem kis veszteségnek tartották. Az ifjú király azonban ebbe nem nyugodott bele szó nélkül. A király hadat vezetett a támadó és Magyarország határvidékeit pusztító németek dühe[547] ellen. Jóllehet a császár[548] nem jött személyesen a király ellen, de Németországnak csaknem a teljes haderejét Magyarország kiirtására mozgósította. Henrik, Ausztria egyik hercege, a király fő ellensége Szászországból és Bajorországból minden harcost magával hozott, ő volt ugyanis a gyámja az árva Oroszlán Henrik hercegnek, akit az örökös jogán megilletett Szászország és Bajorország.[549]

Összegyűltek tehát a németek nagy vitézségükben bízva, és úgy álltak a magyarokkal szemben, mint az óriások. A király pedig egész seregével együtt az Istenbe vetette reményét, és miután elrendezte csapatait, megindult ellenségei ellen. De a papok és leviták, minden egyházi ember, akik csak ott voltak, „töredelmes lélekkel és megtört szívvel"[550] könyörögtek a mi Urunk, Jézus Krisztus segítségéért és a szent angyalok oltalmáért, és legfőképpen Isten Anyjának, Szűz Máriának a kegyelmét hívták segítségül, akinek Szent István király Magyarországot különösen védelmébe ajánlotta.

A királyt pedig karddal övezték fel, és az Úr dicsősége megjelent fölötte, az isteni sugallattól „szíve azonnal megerősödött",[551] ő maga is erősebb lett, mint azelőtt volt, arca felderült, és teljes elszántsággal indult a csatába.

És amikor már közel járt, egy bizonyos Guncel nevű hiteles ember, aki mindkettőjük nyelvét jól ismerte, hírül adta a királynak, hogy közeledik a németek serege; és azt mondta: a király számára a legjobb időpont, hogy rájuk rontson, mert kevesen vannak, és nem mindenki érkezett meg, akit segítségül hívtak. Ekkor a király egész hadseregével együtt ellenük sietett Magyarország határain túlra. A németek pedig – mint az óriások – merevén ültek magas, jó lovaikon, majd gőgösen és szemtelenül csúfolódva támadtak a magyarokra, hogy gyalázkodásaikkal félelmet keltsenek bennük. Velük szemben a magyarok is felvonultak a csatára, felhangzott a harci szó, harsogott a trombita, és az Istenhez kiáltottak. És „a kiáltozó harcosok lármája az égig hatolt”,[552] és megkezdődött a csata. A gaz besenyők és a hitvány székelyek valamennyien egyszerre futamodtak meg, mint a juhok a farkasok elől, pedig szokásos módon a magyarok csapatai előtt jártak.[553] És ekkor, mielőtt a magyarok ütközetbe kezdtek volna, néhány magyar csapat is megrémült a németek dühétől. Az összecsapás elején a németek erősebbek voltak a magyaroknál; mert – mint az eretnekek – az elején mindig heveskednek, a végén azonban ellanyhulnak.

Ekkor a király úr nagybátyja, akit Belus bánnak[554] neveztek, az ezer ember közt is dicső, a németek csapataira rontva szemtől szemben keményen lesújtott rájuk, és nagy mészárlást vitt végbe közöttük. Ám a király válogatott vitézei is rátámadtak az ellenségre, súlyosbodott a küzdelem[555] a németek ellenében, elillant a bátorságuk, „kard élén”[556] hullott el több mint hétezer harcosuk, a megmaradtak pedig futásnak eredtek. Megmentette tehát az Isten a magyarokat azon a napon a kegyetlenül dühöngő sárkányok torkából. Annyira felmorzsolták itt a németek haderejét, hogy még a határszélükön lakó magyar parasztok ellen sem mertek semmiféle jogtalan vagy sérelmes dolgot elkövetni.

A király pedig, miután isteni kegyelemből szerencsés győzelmet aratott, egész népével együtt áldotta és dicsőítette az Istent. Ebben a csatában Uros ispán elfogta a német Rápolt grófot, aki korábban éjszaka cselt vetve elfoglalta Pozsony várát, továbbá Gábriel Ottót.

Ezek után éhínség sújtotta Magyarországot azokban a napokban, és az emberek nagy részét halálba vitte.

[93.] Következik az, hogyan ment Konrád császár Magyarországon keresztül Jeruzsálembe

Ugyancsak az idő tájt Konrád császár[557] Magyarországon keresztül utazott Jeruzsálem felé. Magyarországon azonban nem Krisztus zarándokának mutatkozott, mert nem békésen viselkedett, hanem inkább zsarnok rablóként dühöngött. Mert amikor alattomos kérésére bebocsátást nyert, nem kevés pénzt csikart ki Magyarországtól, úgyhogy egész Magyarországon egyetlen anyaegyház vagy monostor sem maradt, amelyikből ne vitt volna el pénzt, vagy az félelmében ne adott volna a zarándokúton járó császárnak.

Ennek a császárnak az átvonulását a franciák jeles királya[558] követte, tisztelettudóan és mint Krisztus zarándokához illik; őt Géza király tisztességgel fogadta. Egy ideig nála vendégeskedvén atyafiúi kapcsolatba került[559] Géza királlyal, és miután a szeretetnek ilyen köteléke fűzte őket egymáshoz, Géza király sok ajándékkal tisztelte meg; ő pedig seregével együtt Magyarország határain átkelve Görögországba vonult, anélkül hogy az országot bármilyen módon zaklatta volna.

Később azután Géza király egy bizonyos Györk nevű vitézének a jelentéséből arról értesült, hogy Borics, Kálmán király fattya Franciaország királyának a kíséretében van. Ekkor követet küldött hozzá, mondván: „Nem a derék emberekhez illő, hogy rosszal fizessenek a jóért,[560] és nem illik hozzád, hogy oltalmadba vedd azt, aki az életemre tört." Ennek hallatára vita támadt a franciák királyának vitézei között. A vitézek ugyanis azt kérdezgették, ki az, aki közöttük a király halálán mesterkedik, mert ha megtalálják, megölik. Borics pedig azért jött ide, mert néhány magyar azt tanácsolta neki, ha bejön az országba, sokan urukká fogadják, és a királyt elhagyva sokan hozzá csatlakoznak. Amikor ő ezeket meghallotta, nyomban a franciák királyának lábához borult, hogy az életéért és kegyelemért könyörögjön, s hogy engedje meg neki, hogy bántódás nélkül vele együtt távozzék az országból.

És amikor Géza király hallotta, hogy Borics a franciák királyánál van, arra kérte őt, hogy barátságuk kedvéért adja ki neki Boricsot megkötözve. Amikor a franciák királya ezt hallotta, így szólt: „Tudja meg a király, hogy a király háza olyan, mint az egyház; lába mint az oltár; hogyan adhatnám

ka megkötözve azt, aki úgy menekült a királyi házba, mint egy egyházba, s úgy borult a király lábához, mint az oltárhoz?"[561] A követ azt mondta neki, hogy a mi hittudósaink azt tanítják, hogy a fattyúsarjat az egyház nem részesíti az oltáriszentségben. Borics pedig – látván, hogy halálos veszedelem fenyegeti – még azon az éjszakán ellopta Lajos király egyik paripáját, és elmenekült. Egy lovász azonban elébe vágott, vissza akarta tartani, de Borics a kardjával rásújtva a feje tetejétől a melle közepéig kettéhasította, és így elmenekült üldözőjének kezéből.

Ezek után Géza király hercegi javadalmat adott testvéreinek, Lászlónak és Istvánnak,[562] és hadat vezetett Oroszországba,[563] Lodoméria fejedelme ellen, hogy megbosszulja a sógorán, Minoszlón esett sérelmet, aki miatt már korábban is küldött hadsereget, mert a ruténok és a kunok rosszul bántak vele.

Húsz évig, három hónapig és tizenöt napig uralkodott. Az Úr ezeregyszázhatvanegyedik évében, a június Kalendaeját megelőző napon, szerdán[564] költözött el az Úrhoz. Teste Fehérvárott nyugszik.

[94.] Vak Béla király fia Második Géza fiának, Harmadik István királynak a megkoronázása. László herceg, ugyancsak Vak Béla király második fia, bitorolja a koronát

Helyébe fiát, Istvánt koronázzák meg, és ő tizenegy évig, kilenc hónapig, három napig uralkodott.[565] Az ő uralkodása alatt László herceg, Vak Béla király fia bitorolta a koronát fél évig.[566] Az Úr ezeregyszázhetvenkettedik évében, február Kalendaeján, vasárnap költözött el az Úrhoz. Teste Fehérvárott nyugszik.

[95.] Vak Béla király fia, Negyedik István bitorolja a koronát

Utána pedig fivére, István bitorolta a koronát öt hónapig. Február Idusát megelőző harmadnapon, Exsurge vasárnapján[567] koronázták meg, Szent Gyárfás és Protáz ünnepén, keddi napon győzték le;[568] ekkor Magyaror-

ság nemesei elpusztultak. Ezután kiűzték az országból. Zemlen[569] várában halt meg az Úr ezeregyszázhetvenharmadik évében,[570] április Idusát megelőző harmadnapon, csütörtökön. Teste Fehérvárott nyugszik. Ugyancsak István király, de Géza fia az Úr ezeregyszázhetvenharmadik évében, március Nonaeját megelőző negyednapon, vasárnap[571] költözött el az Úrhoz. Teste Esztergomban nyugszik.

[96.] Következik Harmadik Béla királlyá koronázása, aki az ugyancsak Harmadik Istvánnak fivére, Második Gézának pedig a fia volt

Ezután fivére, Béla uralkodott,[572] aki üldözte a tolvajokat és az útonállókat, és bevezette a kérvény formában történő ügyintézést, ahogyan ez a római és a császári udvarban szokás.[573] Ezeregyszázhetvenhárom január tizenharmadikán, vasárnap koronázták meg.[574] Huszonhárom évig, egy hónapig, tizenkilenc napig uralkodott. Az Úr ezeregyszázkilencven-[hatodik] évében, május Kalendaeját megelőző hatodnapon,[575] kedden szunnyadt el az Úrban. Teste Fehérvárott nyugszik, nagy tisztességgel eltemetve.

[97.] Harmadik Béla király fiának, Imrének a királlyá koronázása

Fia, Imre követte őt, és nyolc évig, hét hónapig és hat napig uralkodott.[576] Felesége, Konstancia, Aragónia királyának leánya a pápa tanácsára később Frigyes császárral lép házasságra. Az Úr ezerkétszázadik évében, december Kalendaeját megelőző napon, kedden költözött el az Úrhoz.[577] Teste az egri egyházban nyugszik.

[98.] Imre király fiának, Harmadik Lászlónak a királlyá koronázása

Utána fia, László uralkodott, szeptember Kalendaeját megelőző hetednapon, csütörtökön[578] koronázták meg. Az Úr ezerkétszázegyedik évében, május Nonaeján költözött el az Úrhoz.[579] Teste Fehérvárott nyugszik.

[99.] Második Andrásnak – akit Jeruzsáleminek neveztek –, Harmadik Béla király fiának, Szent Erzsébet atyjának a királlyá koronázása

Utána András következett, Harmadik Béla fia. Ezt az Andrást László király halála után a huszonhetedik napon, a június Kalendaeját megelőző negyednapon, pünkösdkor koronázták meg.[580] Felesége a Németországból való Gertrudis úrnő volt, vele nemzette Bélát, Kálmánt, Andrást és Boldog Erzsébetet.[581] De az említett úrnő, ó, fájdalom, kétségkívül az emberi nem ellenségének a sugalmazására Bánk bánnak, a nagyságos férfiúnak a feleségét kiszolgáltatta egyik nála vendégeskedő fivérének, hogy az megbecstelenítse. Emiatt ez a Bor nemzetségből származó Bánk bán irgalmatlanul összevérezte kardját a királyné vérével, és iszonyú sebbel megsebesítvén őt az Úr ezerkétszáztizenkettedik évében megölte. Testét a pilisi szürke barátok monostorában temették el. Meggyilkolása miatt a sírás hangjától volt hangos egész Pannónia, és Bánk bán egész nemzetségében kárhozatos és borzasztó vérontás következett.[582]

[100.] Zarándokútja Jeruzsálembe

Ezek után András király a pápa úr megbízásából meglátogatta a Szentföldet. Akkor kapta ezt a megbízatást, amikor még herceg volt, ahogyan ez a fogadalomról és a fogadalom teljesítéséről a Decretalesban áll: „Noha mindenkinek [szabad az elhatározása]."[583] Ő ugyanis apja fogadalmát teljesítette és váltotta valóra. És ott, a Szentföldön a babiloni szultán elleni

keresztény sereg kapitányává és vezérévé teszik meg, majd dicsőséges győztes lesz. Három hónapig maradt ott. Végül a királyi kincstár felhasználásával megszerzi különböző szentek ereklyéit, tudniillik Szent István protomártír koponyáját, Boldog Margit szűz vértanú koponyáját, Boldog Tamás apostol és Szent Bertalan jobb kezét, továbbá Áron vesszejéből egy darabot és egyet azon hat korsó közül, amelyekben Krisztus a vizet borrá változtatta, és még sok mást is, amit akkor össze tudott gyűjteni. És a szentek drága kincseivel visszatérvén Magyarországra, országát virágzó állapotban találta. Ezt azonban nem a saját, hanem azon szentek érdemeinek tulajdonította, akiknek az ereklyéit magával hozta.[584]

A király fogadására Ega fia, Benedek,[585] a királyné kancellárja az egyház valamennyi főpapját összegyűjtötte. Ma pedig ezeket a szent ereklyéket főként azok az egyházak tartják birtokukban, amelyeknek főpapjai a hazaérkező király elé siettek.

Így hát kilenc év múltán a király nemes lelkű leányát, Erzsébetet egy nemes férfiúhoz, Lajoshoz, Türingia őrgrófjához adta feleségül. Sok évvel később az is, hozzá hasonlóan a kereszt jelével megjelölve áhítatosan Jeruzsálembe ment, és ott Krisztushoz költözött. Ünnepét áhítatosan megünneplik Jeruzsálemben.[586]

András király pedig az Úr ezerkétszázharmincötödik évében, uralkodásának harmincadik esztendejében költözött az Úrhoz. Teste boldogan nyugszik az egresi monostorban.[587]

[101.] Második András király fiának, Negyedik Bélának királlyá koronázása és a tatárok első bejövetele, továbbá Magyarország általuk történt siralmas elpusztítása

Utána fiát, Béla királyt koronázták meg az október Idusát megelőző napon, azon a vasárnapon, amikor ezt éneklik: „Adj, Uram, békét!",[588] Fehérvárott, Szent Péter székesegyházában, amelyet ő szenteltetett föl. Fivére, Kálmán herceg tartotta oldala mellett tisztelettel a királyi kardot, lovát pedig Dániel, a ruténok fejedelme[589] vezette előtte a legnagyobb tisztelettel. Harmincöt évig uralkodott. Az Úr ezerkétszáznegyvenegye-

dik évében, ennek a Bélának az uralkodása alatt a mongolok, vagyis a tatárok ötszázezer fegyveressel megrohanták Magyarországot. Béla király a Sajó folyó mellett ütközött meg velük, és legyőzték. Ebben a csatában Magyarországnak csaknem a teljes haderejc megsemmisült. Amikor maga Béla király a tenger felé menekült, a tatárok egészen odáig kegyetlenül üldözték őt. A tatárok azután három évig maradtak Magyarországon.[590] És mert azokban az időkben a magyarok nem tudtak vetni, ezért a kivonulásuk után sokkal többen pusztultak el éhínség következtében, mint ahányan azok voltak, akiket fogságba hurcoltak vagy kard által vesztek el.

Ezek után pedig Béla király visszatért a tengerparti vidékekről, és a magyarok népe az Újvár[591] melletti csatában megölte Ausztria hercegét, Frigyest, ezt a harcias férfiút: az arccsontját döfték keresztül. Noha a herceg elesett ebben a háborúban, az említett Béla király és a magyarok mégsem arattak diadalt.

[102.] Béla király harca Ottokárral, a csehek királyával

Ezek után ugyanez a király a fiával, Istvánnal és Alpárral, a kunok vezérével együtt az Úr ezerkétszázhatvanadik évében nagy létszámú sereget gyűjtött össze Morvaország táján a csehek királya, Ottokár ellen. De a július Idusát megelőző harmadnapon Hainburg környékén legyőzték,[592] és megfutamodott. Békeszerető ember volt ugyanis, hadjárataiban és csatáiban a legkevésbé sem szerencsés.

[103.] Hogyan ostorozta magát a nép ugyanennek a királynak az uralma idején

Ugyancsak az ő idejében, az Úr ezerkétszázhatvanharmadik évében a nép ostorral csapkodva magát[593] tömegesen kóborolt. Az Úr ezerkétszázhetvenedik évében pedig meghalt, a május Nonaeját megelőző ötödik napon, pénteken, a Szent Kereszt feltalálásának ünnepén, a budai szigeten, és testét Esztergomban temették el, a Kisebb Testvéreknek a dicsőséges

Szűz tiszteletére épített egyházában,[594] amelyet maga Béla király úr kezdett el még életében költséges és szép munkával építtetni. Ott nyugszik boldogan a királyné úrasszonnyal, életének társával, név szerint Máriával, a görög császár leányával, és szeretett fiával, Béla herceggel együtt.[595] Erényekkel teljes férfi volt, akinek emlékezete mind a mai napig olyan édes minden magyar és több más néphez tartozó szájában, mint a méz.

Testét Fülöp esztergomi érsek jogtalanul kihantoltatta, az említett egyházból elvitette és illetéktelenül a saját egyházában temettette el. E tette miatt a pápa előtt sokáig folyt a per, és a Kisebb Testvérek kiérdemelték, hogy nagy tisztelettel visszakapják, majd a Szűz oltára előtt még nagyobb dicsőségben helyezték el. Ott ezeket a szép verssorokat lehet olvasni:

„Nézd e kedves dolgot: hárman veszik körül a Szűz oltárát:
király, herceg, királyné, jusson nekik háromszoros öröm!"

És még következik:

„Míg lehetett, míg a hatalmad, Béla király, erős volt,
a csalárdság rejtve maradt, a béke szilárd volt, a becsület uralkodott."[596]

[104.] Ötödik Istvánnak, Negyedik Béla király fiának királlyá koronázása

Őutána, az Úr ezerkétszázhetvenedik évében fia, István kezdett uralkodni egész Magyarország felett.[597] Ő a Rábca folyónál vitézül legyőzte és megfutamította Ottokárt, a csehek királyát,[598] aki csehekkel, ausztriaiakkal, brandenburgiakkal és egyéb keverék népséggel együtt erőszakosan betört Magyarországra. Azután bevette Bodonyt, a bolgárok városát,[599] legyőzte a bolgárokat, és arra kényszerítette királyukat, hogy neki szolgáljon.

Két évig uralkodott, uralkodásának harmadik évében halt meg a Nagy Szigeten, és a budai szigeten temették el a Boldogságos Szűz egyházában, a beginák rendházában.[600]

[105.] Ötödik István király fiának, Negyedik Lászlónak akit Kun Lászlónak neveztek – a királlyá koronázása

Őt fia, László követte, és ugyanabban az évben koronázták meg, amelyben atyja meghalt, vagyis az Úr ezerkétszázhetvenhatodik[601] évében. A császár segítségével Morvaország határán ő ölte meg az említett Ottokár királyt egy csatában.[602] Később azután, az Úr ezerkétszáznyolcvankettedik évében Oldamir, Kunország fejedelme összegyűjtvén a kunok seregét a Hódnak nevezett tó környékén,[603] ellenségesen meg akarta támadni Magyarországot, hogy a maga uralma alá hajtsa, László király, mint „vitéz Józsué"[604] harcba vonult ellene népéért és országáért. Seregében Loránd, Tamás fia,[605] a derék vitéz lándzsát tört a kunokkal szemben vitéz rohamában, és dicséretes módon igen sokat ledöfött és leterített. Később azután, amikor a felek között megkezdődött az ádáz ütközet, hirtelen és váratlanul isteni kegy folytán hatalmas zápor kerekedett, ami a pogányok arcába vert, és akik íjaikban meg nyilaikban reménykedtek, a sűrű zápor miatt – a próféta szavaival élve – „olyanok lettek, mint a föld sara".[606] És így László király az isteni segítségben bízva győzelmet aratott.

[106.] A tatárok második bejövetele

Végül azután a kunok közül azok a kevesek, akik megmenekültek, a tatárokhoz futottak, és ösztönzésükre a tatárok az Úr ezerkétszáznyolcvanötödik évében másodszor is bejöttek Magyarországra, és egészen Pestig mindent irgalmatlanul fölperzseltek. Ennek a László királynak az apuliai Károly király leánya volt a felesége.[607] De ő megvetvén a hitvesi ágyat kun leányokhoz ragaszkodott, az Édua, Köpcsecs és Mandula nevű leányokat és több más leányt is ágyasaként tartotta; szerelmüktől – méltán – megromlott a szíve, és meggyűlölték őt bárói meg az ország nemesei.

[107.] Az Apostoli Szék fermói követének a megérkezése

Ezenfölül pedig, minthogy kun módra és nem katolikushoz méltón[608] viselkedett, az Apostoli Szék követeként idejött ellene a fermói Fülöp,[609] aki felszólította, hogy borotválja le a szakállát, a magyar szokások ellenére nyírja le a haját és vesse le a kun süveget, melynek viselése már szokásban volt Magyarországon, sőt még kiközösítéssel is sújtotta a királyt, hogy gyűlölje meg a pogányokat, kedvelje meg a keresztények életmódját és éljen a feleségével. De miután semmit sem ért el a királynál, hazatért.

[108.] A kunok váratlanul megölik László királyt

Rövid idővel ezek után, az Úr ezerkétszázkilencvenedik évében, a Szűz Szent Margit vértanú ünnepét közvetlenül megelőző hétfői napon, Kőrösszeg vára mellett nyomorultul éppen azok a kunok gyilkolták meg[610] a királyt, akikhez úgy ragaszkodott.

Ennek a László királynak az idején ugyanis Magyarország hanyatlani kezdett fényes dicsőségéből, mint ahogy azt alább a siralmas szerencsétlenségek és események majd megmutatják. Mert belháborúk támadtak ott, városok omlottak össze, gyújtogatásokkal falvakat tettek semmivé, a békét és egyetértést teljesen eltiporták, a gazdagok elszegényedtek, a nemesek elparasztosodtak a szegénység nyomorában. Abban az időben a kordét, vagyis a kétkerekű kocsit az ország lakói László király szekerének hívták, mert az állandó fosztogatás miatt az igavonó állatok kivesztek az országban, és a barmok módjára kordéba fogott emberek helyettesítették az állatokat.

[109.] Következik Második András király unokájának, Harmadik Andrásnak királlyá koronázása, akit velenceinek is hívtak

Ugyanebben az évben, a király halála után tizennyolc nappal a velencei András herceget koronázták meg,[611] akit még László király életében hozták be Magyarországra.[612] Lássuk hát ennek az András királynak a szár-

mazását és eredetét, mivel érdemelte ki, hogy elnyerje Magyarország koronáját.

Amikor II. András király, IV. Béla királynak és Kálmán hercegnek az atyja első feleségének a halála, vagyis inkább meggyilkolása után – mint fentebb elmondottuk – az egyház megbízásából átkelt a tengeren a Szentföldre,[613] hogy az Úr sírjáért harcoljon, ott győzedelmeskedett, majd szerencsésen, megbecsüléstől övezve hazaindult. Végül is Itáliában kötött ki,[614] és ez alkalommal az estei őrgróf fényesen megvendégelte. Amikor pedig az őrgróf megtudta, hogy a király özvegy, ragyogó szépségű és gyönyörűen felékesített leányát a király színe elé állította. A király pedig látván, hogy a leány szép és kedves tekintetű, mivel úgyis meg akart nősülni, még aznap házasságot kötött ezzel a kisasszonnyal,[615] és magával hozta Magyarországra. András király halála után pedig ez az úrnő, amikor haza akart térni a szüleihez, összehívta Magyarország főembereit, az érsekeket és a püspököket, és nyilvánvaló jelekkel bizonyította, hogy terhes, így tért vissza Este nevű földbirtokára. Ott apjánál egy fiúgyermeket szült, akit a keresztségben Istvánnak neveztek el, s akit úgy dajkáltak és neveltek, hogy ő Magyarország királyának a fia. Amikor felnőtt korba jutott, csellel akarta megszerezni nagyapja őrgrófságát, a nagyapja azonban erősebb volt nála, és messzire elűzte. Így hát István menekülve Hispániába távozott Jakabhoz, Aragónia királyához, akinek István nagynénje, András királynak, Magyarország királyának a leánya volt a felesége.[616]

Egy ideig itt vendégeskedett, majd ismét Itáliába ment, és Ravennában a polgárok podestának választották. Innen elűzetvén Velencébe ment. Itt azután Velence városának egy tehetősebb és gazdagabb polgára, amikor meghallotta és megbizonyosodott arról, hogy csakugyan ő Magyarország királyának a fia, feleségül adta hozzá leányát, és minden vagyonának részesévé tette. Ettől az asszonytól egy fia született Istvánnak, akit apjának a nevéről Andrásnak nevezett el.[617]

Ez az András nagybátyjainak a segítségével és tanácsára, akik végtelenül gazdagok voltak, még László király életében bejött Magyarországra mint herceg,[618] akit azon a jogcímen, hogy András király a nagyapja, rész illet meg az országból. Amikor pedig László királyt megölték, az ország bárói András herceget szerencsésen megkoronázták. Uralkodásának második évében hatalmas hadsereggel legyőzte Ausztriát.[619] Uralma idején az or-

szág néhány nemese, tudniillik János és Henrik bán, Henrik fiai, meg Ugrin, az újlaki Pócs fia, és sokan mások is András királlyal szembeni elfogultságukban VIII. Bonifác pápától kértek királyt.[620]

[110.] *Hogyan küldte a pápa Magyarországra a még gyermek Károly királyt némely András királlyal szemben elfogult báró kérésére*

Kérésüknek a pápa eleget téve egy tizenegy éves Károly nevű gyermeket küldött Magyarországra, az Úr ezerkétszázkilencvenkilencedik évében, még András király életében.[621]

Ennek a Károlynak a nemzetségét és eredetét illetően így áll a dolog: V. István királynak, IV. Béla magyar király fiának több leánya között volt egy Mária nevezetű, akit Sánta Károlyhoz, Nagy Károlynak – aki az egyház adományából lett Szicília királya – a fiához adott feleségül.[622] Ez a Sánta Károly király István királynak ezzel a leányával nemzette Martell Károlyt. Martell Károly pedig Rudolf császár[623] Klemencia nevű leányával egy fiút nemzett, akit először a szülőföldjén Karobertnak, vagyis Károly Róbertnak neveztek el, Magyarországon azonban a Róbertet elhagyván Károlynak hívták őt a magyarok. Hogy ez a Károly uralkodhassék, és András királlyal szemben a hatalmat elnyerhesse, a pápa egy és más követet küldött oldala mellől András király ellen, Károly érdekében. Ezek azonban semmit sem tudtak elérni, és hazatértek.

Közben az Úr ezerháromszázegyedik évében Szent Félix ünnepén[624] ez az András király a budai várban elnyugodott az Úrban, és Szent János evangélista egyházában, a Kisebb Testvéreknél temették el.

[111.] *Venceszláv hercegnek, a cseh király fiának behozatala és megkoronázása a gyermek Károly megcsúfolására*

Később, András király halála után, még ugyanabban az évben hamarosan két pártra oszlottak az ország bárói úgy, hogy Máté, Amadé és Ugrin, az ország leghatalmasabb főemberei és igen sok más nemes a gyermek Károlyhoz csatlakozott, és kinevezték őt királynak – szóban, de nem tény-

legesen. Ám a Porcsnak hívott István fia, Domokos, a néhai András király tárnokmestere, Miklós fia, Demeter, Henrik fia, Henrik,[625] ezek a nagyságos főurak János kalocsai érsekkel, András egri püspökkel, Imre váradi püspökkel, Haab váci püspökkel, Antal csanádi püspökkel, Miklós boszniai püspökkel és Jakab szepesi püspökkel – akinek élete fogytáig adományozták a püspökséget – július havában Csehországba indultak Venceszláv királyhoz,[626] hogy vegye át Magyarország kormányzását, nehogy elveszítsék egy szabad ország szabadságát azzal, hogy elfogadják az egyház által adott királyt. Azért Csehország királyához vették útjukat, mert Ottokár királynak – akit László király megölt, mint fentebb elbeszéltük[627] – a felesége Anna úrnőnek, IV. Béla király leányának volt a leánya,[628] tőle született Venceszláv nevű fia, aki atyja halála után sok évig uralkodott Csehországban.

Ez a Venceszláv nem akart eljönni, de Rudolf császár leányával nemzett és tőle született ugyancsak Venceszláv nevű fiát átadta a magyaroknak természetes királyukként egy bizonyos Godin nevű faluban,[629] a Morva Csehország felőli partján, ahová az említett nemesek és püspökök összegyűltek. Azok pedig írásos szerződést készítettek, és hűségesküvel megerősítve egyhangúlag elfogadták őt. Ezután hangosan a Te Deum laudamust[630] zengve Fehérvárra, a királyi városba vonultak, ahol János kalocsai érsek a föntebb megnevezett többi püspökkel együtt tiszteletteljesen megkoronázta őt. Akkor ugyanis betöltetlen volt az esztergomi érseki szék.[631]

Innen Budára jöttek, és itt János érsek elszenderült az Úrban, és Jakab szepesi püspök is elnyugodott békességben. A Kisebb Testvéreknél, Szent János egyházában temették el őket.

[112.] Hogyan távozott László, vagyis Venceszláv király Magyarországról, és tért vissza Csehországba

Azután, amikor az említett király, akit a magyarok Lászlónak hívtak, Budán élt már, a bárók egyetlen várat, semmiféle hatalmat vagy tisztséget, semmiféle királyi jogot nem adtak meg neki, ahogyan a gyermek Károlynak sem; de az ország egyik része Károlyt, a másik Lászlót szólította

királynak, de csak névleg, nem ténylegesen, a királyi hatalom vagy felség elfogadásával. Akkor Venceszláv király, a nemrégiben megkoronázott László apja látván és megfontolván a magyarok leplezett ravaszságait, az Úr ezerháromszázharmadik évében[632] seregének sokaságával bejött Pannóniába, egy ideig a Duna mellett, Pest környékén táborozott, magához vette László fiát az ország koronájával együtt, és Werner fiát, Lászlót, a budai rectort, vagyis bírót, majd békésen visszatért országába.[633]

[113.] Hogyan közösítette ki néhány budai pap a pápát

Ugyanebben az időben a prédikátorok rendjéből való Miklós testvér, ostiai bíboros püspök az Apostoli Szék meghatalmazottjaként Magyarországra jött Károly érdekében. Néhány napig Budán tartózkodott, s amikor látta, hogy semmit sem érhet el, visszatért a pápai udvarba; itt pedig VIII. Bonifác halála után megválasztották és megtették pápának, és Benedeknek nevezték.[634] Visszatérésekor valamilyen jogsértés miatt egyházi tilalom alatt hagyta Buda városának polgárait. Miközben a szerzetesek és a plébánosok szigorúan megtartották a tilalmat, akadtak álpapok és hitszegők, akik a népnek nyilvánosan istentiszteletet tartottak, és kiszolgáltatták az egyházi szentségeket a nyilvánosan tilalom alá vetetteknek. Sőt, elvetemültségükben gonoszságot gonoszságra halmozva összehívták a népet, és mécseseket gyújtva fennhangon kihirdették, hogy a pápát, Krisztus helytartóját, Magyarország összes érsekeit, püspökeit meg szerzeteseit egyetemlegesen kiközösítik. Ez akkor történt, amikor Buda várát egy bizonyos Petermann kormányozta, akit Venceszláv király tett meg elöljárónak a foglyul ejtett László helyett.

[114.] Ottónak, Bajorország hercegének Magyarországra hozatala némely bárók által a gyermek Károly ellenében; megkoronázása, fogságra vetése és kiűzetése

Közben pedig Henrik fiai és némely más nemesek titokban Ottót, Bajorország hercegét hozzák be Magyarország királyául. Ő bejött, és magának adatta az ország Venceszláv által elvitt koronáját, és ezt magával hozva az Úr ezerháromszázötödik évében Fehérvár városába vonult, hogy ott törvényesen királlyá koronázzák.[635] Benedek veszprémi püspök és Antal testvér, csanádi püspök fel is kente őt királlyá, és az említett királyi koronával megkoronázta. Innen Budára ment, és egy ünnepnapon királyi díszben, a szent koronával a fején, nagyszámú kísérettel végiglovagolt az összes téren és utcán, hogy mindenkivel nyilvánosan tudassa, hogy ő a törvényes király.

Rövid idő múlva úgy határozott, hogy Tamás fiával, Bekével Erdély földjét is meglátogatja. Ott László vajda foglyul ejtette, és sok napon keresztül megkötözve a várában tartotta. Ilyen nyomorúságos sorsra jutván kiűzték Magyarországról.[636]

[115.] Következik az útközben elvesztett királyi korona megtalálása

Nem hallgathatjuk el azt sem, hogy amikor az említett Ottó herceg a Szent Koronát Magyarországra hozta, ellenségeitől való féltében egy esztergályos mesterrel csobolyóba záratta. Amikor pedig embereivel az éj csöndjében lovagolt az országúton, ahol nagyon sok utazó járt, a csobolyó eloldódott a nyereg szíjairól – mert oda volt kötözve, mint valami borosedény –, és leesett úgy, hogy senki sem vette észre. Amikor azután kivilágosodott és észrevették, hogy nincs meg az értékes kincs, a félelemtől megrendülten olyan gyorsan rohantak visszafelé, amilyen sebesen csak tudtak, és a koronát a sok járókelő között az országút közepén a földön heverve megtalálták, úgy, hogy nem fedezte föl senki. Talán az első éjszakai őrségváltáskor esett le, és a következő napon késő estére járt az idő, amikor újra megtalálták. Bizonyos, hogy bámulatos és el nem hallgatható csoda! Mert mit is értsek azon, hogy az a korona leesett, ha nem azt, hogy

az a herceg nem viselhette élete végéig ezt a koronát,[637] hanem elveszítette a fejéről ezt a koronát ugyanúgy, mint a méltóságot. És miért volt az, hogy senki sem találta meg, csak akik szállították, ha nem azért, hogy Pannónia ne fosztassék meg az angyal által neki adott koronától?

Mikor ez történt, ugyanezen események idején Werner fia, László csaknem három év után kiszabadult Venceszláv király fogságából, és Csák fiával, Jánossal a Szűz Szent Petronella ünnepét követő csütörtökön[638] az éjszaka csöndjében belopózott Buda várába azon a kapun, amely a zsidók zsinagógája mellett van, és néhány budai polgárt, ellenségeit és árulóit hirtelen megrohanta és legyilkolta. Petermann, a város bírája pedig meztelenül elfutva is épp csak megmenekült. Ezek közül a polgárok közül kettőt, nevezetesen Martunhermannt és Márton mestert, a tizenkét esküdt polgár közül valókat lovak farkára kötve kegyetlenül végigvonszoltatta a város utcáin és terein, majd csontjaikat tűzzel elégettette, javaikat lefoglalta és birtokába vette.

Ezenfölül a korábban említett hitszegő papokat – kezüket-lábukat bilincsbe verve – Tamás esztergomi érsekhez[639] küldte, az érsek börtönbe vetette őket, s ott adták ki szomorú lelküket.

[116.] Gentilis bíboros-testvér Magyarországra jövetele, és Károly királlyá koronázása

Minthogy tehát a gyermek Károly az ország támogatása nélkül tartózkodott Magyarországon,[640] a Kisebb Testvérek rendjéből való Gentilis testvér, a Hegyekbeli Szent Mártonról elnevezett bíboros áldozópap a pápa teljes felhatalmazásával Pannóniába jött, az Úr ezerháromszáznyolcadik évében.[641]

Miután egy évet békében eltöltött itt, az Úr ezerháromszázkilencedik évében rettenetes határozatot hirdetett ki: az ország nemeseit a kiátkozás bilincsébe verte. A szegényeket pedig és az összes gazdagot szigorúan eltiltotta a szentségektől. És ezt azokkal a nemesekkel tette, akik a fentebb említett Károly királynak nem akarták visszaadni a királyi és királynéi javadalmakat, és akik egyáltalán nem nevezték őt királynak.[642]

László erdélyi vajdát pedig külön kiközösítéssel sújtotta, mert az ország

koronáját, amelyet Ottó hercegtől elvett, amikor foglyul ejtette őt, jogtalanul magánál tartotta; és mert ugyanez a László a leányát Szerbia királyának, Istvánnak a szakadár fiához adta feleségül.[643]

Ezért amikor az említett nemesek látták a holtaknak a temetőkön kívül heverő testét, keserű lélekkel, felzaklatva összegyűltek Pest környékén a Rákos mezejére, az Úr ezerháromszáztizedik évében, és a már többször említett Károlyt egyhangúlag elfogadták királyuknak,[644] majd Fehérvárra menve Szent István király nyolcadában csütörtöki napon[645] ünnepélyesen és örömmel megkoronázták a László vajda által visszaadott szent koronával.

Ugyanebben az évben IV. Kelemen pápa[646] a világ keresztényei között felbecsülhetetlen kincset gyűjtetett össze bölcsen Szent János keresztesei által[647] a Szentföld meghódításáért indítandó általános hadjáratra. Az említett kereszteseknek azt a különös kegyet adta, hogy azokat, akik bőkezűen adnak pénzt, öt egész évre minden bűnüktől feloldozhassák. Később azonban ebből a hatalmas kincsből valódi eredményt egyáltalán nem láttunk.[648]

[117.] Károly király harca Kassa városának közelében Trencséni Máté ellen

Az Úr ezerháromszáztizenkettedik évében, amikor Károly király saját haderejével ostromolta a Sárosnak nevezett királyi várat,[649] amelyet Máténak, a nagy hatalmú főúrnak a megbízásából Miklós fia, Demeter tartott a birtokában, ez a Máté, Trencséni Péter fia ezerhétszáz lándzsás zsoldoskatonát és egész saját haderejét a király ellen küldte Demeter megsegítésére, hogy a túlerővel messzire elűzze a királyt a vár alól. A sereg vezetőivé az említett Demetert és a Szépnek vagy Nagynak nevezett Abát tette meg.

Amikor a király hallott a jövetelükről, úgy vélte, hogy nem képes szembeszállni velük, ezért visszavonult a Szepességbe.[650] A szepesiek pedig szerencsére átengedték neki mind lovasaikat, mind gyalogosaikat, ezekkel a király merészebben támadt rá ellenségeire. Időközben ezek a Kassának nevezett várost kezdték ostromolni Amadé nádor halála miatt,[651]

akit Kassán a kassai németek, vagyis inkább szászok ártatlanul meggyilkoltak.

Amikor a felderítők jelentették nekik a király jövetelét, ezek a várost otthagyva félelem nélkül a királyi sereg elé vonultak. A király is, meg ők is nagyon siettek egy harcra alkalmasabb terep felé, és ezt a helyet ők foglalták el először. Közben a király egy Hernád melletti völgyben seregével együtt a gyónás szentségében részesült, és megkapván a föloldozást az Úr testének szentségét a már említett keresztesektől vették magukhoz, és minden tekintetben fölkészültek a halálra.

Amazok pedig, a béke legádázabb ellenségei, harci fölszerelésüket felöltve egy hegy ormáról leereszkedtek az előbb említett völgybe a király ellen, hogy rögtön megütközzenek; és az említett hegyoldalon pénteki napon, Szent Vid és Szent Modestus ünnepén olyan ádáz ütközetet vívtak,[652] amilyen a tatárok ideje óta még nem volt Magyarországon. Ebben a csatában a király kíséretéből elesett a Porcsnak nevezett István fia, Kokos, Bágyon fia, István, Tamás fia, László, Aladár fia, Jakab, Péter fia, Mihály, Györkc fiai, Györke és Mihály, meg Péter beregi várnagy, csupa előkelő nemes. Györke mint királyi zászlótartó a király zászlaja alatt esett el. Amikor a király zászlaja lehanyatlott, a király a keresztesek zászlaja alatt harcolt.

A másik oldalon pedig Miklós fia, Demeter és Aba, a sereg vezérei, és Amadé két fia a halál nyilától megsebezve hamarosan elesett, és még mások is sokan, halálosan megsebesülve itt is, másutt is lerótták a halál adóját. Bár a király oldalán többen estek el, mégis a király szerezte meg dicsőségesen a győzelmet. Hisszük és valljuk, hogy ezt Isten cselekedte.

[118.] Mária úrnőnek, Károly király első feleségének a halála

Az Úr ezerháromszáztizenötödik évében[653] Mária úrnő, a király úr első, lengyel származású házastársa, Kázmér herceg leánya a Szűz Szent Lucia vértanú ünnepe utáni harmadik napon[654] Temesváron boldogan bevégezte életútját, és Fehérvárott, a Boldogságos Szűz egyházában átadták a föld ölének.

Az Úr ezerháromszáztizennyolcadik évében a király Luxemburg földjéről feleségül vette Beatrix úrnőt, a római király leányát, a cseh király

nővérét, aki még ugyanezen év leforgása alatt elszenderült az Úrban, és Váradon a székesegyházban temették el.[655]

Ugyanebben az évben kezdte el a király ólomlemezekkel befedetni és pompás boltozattal díszíteni, sőt igen szilárd oszlopokkal megerősíteni a Boldogságos Szűz fehérvári egyházát, amelyet gyakran pusztított tűzvész.

Ugyanebben az évben meghalt Máté nádor.[656]

[119.] *Hogyan vette feleségül Károly király Erzsébet úrnőt, Lengyelország királyának a leányát*

Az Úr ezerháromszázhuszadik évében Károly király feleségül vette Lászlónak, a lengyelek királyának Erzsébet nevű leányát,[657] akitől az Úr ezerháromszázhuszonegyedik évében a királynak fia született, név szerint Károly. Ez a kisfiú még ugyanabban az évben, amelyben született, meg is halt, és Fehérvárott temették el.

Az Úr ezerháromszázhuszonnegyedik évében Visegrádon, Szent Remig ünnepén[658] ugyanettől a királynétól egy László nevű fia született a királynak.

[120.] *A lippai kolostor alapítása*

Az Úr ezerháromszázhuszonötödik évében a király úr a Kisebb Testvérek számára Lippán egyházat kezdett építtetni az új szent, Boldog Lajos toulouse-i püspök és hitvalló tiszteletére,[659] aki atyjának édestestvére volt, vagyis Szicília királyának elsőszülöttje, Mária királynénak, István magyar király fiának, IV. Béla leányának a fia, fogadalma és öltözete szerint a Kisebb Testvérek rendjének tagja.

[121.] Lajosnak, Károly király fiának születése

Az Úr ezerháromszázhuszonhatodik évében, március Nonaeját megelőző harmadnapon[660] fia született ugyanennek a királynak, akit ama szent hitvallónak, vérrokonának a nevéről örömében Lajosnak nevezett el.[661]

Az Úr ezerháromszázhuszonhetedik évében, Virágvasárnap előtti szerdán[662] a Boldogságos Szűz fehérvári egyháza, bár a tűzvész ellen, mint föntebb említettem, ólommal volt befedve, mégis siralmasan leégett; és a lemezekké alakított egész ólomtömeg a tűz hevétől folyékonnyá válva úgy csorgott le a tetőről, mint a viasz, egyetlen harangtorony kivételével, amely a sekrestye fölött van, ahol a szentek igen sok ereklyéjét helyezték el, és ott őrzik őket. Senki sem kétli, hogy ez az ő érdemeiknek köszönhetően maradt meg.

Mindezek ellenére később a király ismét ólommal fedette be ezt az egyházat.

[122.] András hercegnek, ugyanezen király fiának születése

Ugyanebben az évben Szent András apostol ünnepén fia született, akit Andrásnak nevezett el.[663]

[123.] Felicián gonoszsága és vad kegyetlenkedése

Az Úr ezerháromszázhuszonkilencedik évében meghalt a fia, László.[664] Míg ugyanezen időkben Magyarország az óhajtott béke nyugalmának örült, és mindenfelől békességben volt ellenségeitől, a béke gyűlölője és a gyűlölség magvetője, az ördög egy bizonyos Záh nembeli, Felicián nevű éltes és már őszülő hajú vitéz[665] szívének azt sugallta, hogy egy napon ölje meg urát, Károly királyt, úrnőjét, Erzsébet királynét és két fiukat, Lajost és Andrást. Ezt a Feliciánt az egykori nádor, Trencséni Máté emelte föl, végül azonban Mátét otthagyván a királyhoz pártolt. A király szeretettel királyi kegyébe fogadta őt, szabad bejárása volt hozzá, a király ajtaja akadálytalanul nyitva állt előtte. Amikor azután a király a királynéval és em-

lnett fiaival együtt az Úr ezerháromszázharmincadik évében május Kalendaeját megelőző tizenötödik napon, húsvét nyolcada utáni szerdán[666] Visegrád vára alatti házában reggelizett, ez a Felicián titkon belopózva odaállt a király asztala elé, és éles kardját kirántva hüvelyéből veszett kutya módjára heves támadással könyörtelenül meg akarta ölni a királyt, a királynét és fiaikat. Minthogy azonban az irgalmas Isten irgalma megakadályozta abban, amit akart, nem tudta végrehajtani. A király jobb kezén mégis könnyű sebet ejtett. De – ó, fájdalom – a szentséges királyné jobb kezének négy ujját, amelyeket alamizsnaosztáskor könyörületesen szokott kinyújtani a szegények, nyomorultak és elesettek felé, azon nyomban levágta. Ezekkel az ujjakkal varrt számtalan egyház számára különféle kelengyéket, és küldte fáradhatatlanul a drága bíborból készült oltárterítőket, miseruhákat és kelyheket. Amikor az ott álló királyfiakat is meg akarta ölni, a gyerekek nevelői, tudniillik Miklós, Kenesichi Gyula fia és Miklós, János nádor fia[667] közbeléptek, és miközben az említett gyermekek elmenekültek, ők a fejükön halálos sebet kaptak. Ekkor egy derék ifjú, a Patak megyei[668] Sándor fia, János, aki akkor a királyné al-étekfogója volt, rárohant Feliciánra, mint egy vérengző fenevadra, és tőrével erősen a nyaka és lapockája közé sújtva keresztüldöfte és a földre terítette. A király bajvívó vitézei az ajtókon innen is, onnan is betódultak, és rettenetes kardjukkal ízekre szabdalták a nyomorultat, kardjukkal úgyszólván szörnyeteget csináltak belőle. Fejét Budára küldték, kezét és lábát pedig más városoknak szánták.

Végül egyetlen serdülő fia és egy hű szolgája – akik futásnak eredtek ugyan, mégsem tudtak elmenekülni – ló farkához kötve végezték életüket. Mindkettőjük holttestét kutyák rágták szét az utcán csontjaikkal együtt.

Bizony, méltó dolog is volt, hogy Felicián, aki sok keresztényt vadállati kegyetlenséggel megcsonkítva fosztott meg végtagjaitól, Isten igazságos ítélete folytán maga is megfosztassék minden tagjától, és aki a szegények fáradhatatlan kínzója volt, ne közönséges emberi módon haljon meg, hanem kutyához illő, hirtelen halállal, és mint egy kutyának a kutyák sorsa jusson.

Klára nevű leányát is, ezt a gyönyörű hajadont kivonszolták a királyi udvarból, orrát és ajkait rútul megcsonkították, úgy, hogy kilátszottak a

fogai, két kezéről nyolc ujjat levágtak, úgyhogy csak a hüvelykujjai maradtak meg, majd több város utcáin és terein végighurcolták lóháton, és a félholt szerencsétlent arra kényszerítették, hogy ezeket a szavakat kiáltsa: „Mindenkor így lakoljon az, aki hűtlen a királyhoz!"

Ezenkívül Feliciánnak a másik, Sebe nevű idősebb leányát, aki egy Kopaj nevű nemeshez ment feleségül, Léva vára előtt a vár várnagyának, Becsei Imrének a parancsára lefejezték, és maga Kopaj is a fogság bilincsében rótta le a halál adóját.[669] Ráadásul fiait a keresztesek egy tengeri szigetre szállították, hogy sohase lássák újra szülőföldjüket. Végül magának Feliciánnak a nemzetségéből sok nemest legyilkoltak.

A szerencsétlen Felicián[670] így esett tehát a felségsértés bűnébe, az országot felbolygatta, saját magvát kiirtotta, nemzetségét szégyenbe hozta s elveszejtette, a kutyáknak lett eledele, és eltávozván e világból a mélységben megkötözték és a pokolba temették, s lett a világ előtt szóbeszéd tárgya és a hűtleneknek intő példa. Alig lehet elhinni, hogy egy napon egy ilyen szörnyű tett megtörténhetett.

Addig, amíg ez nem történt, Károly király kedvező szelekkel hajózott, és szerencséjének hajója kívánságának megfelelően szántotta a tenger fodrozó felszínét. Ám a forgandó szerencse ezután arcát elfordította tőle, búcsút mondva hátat fordított neki, mert mindenfelől háborúság támadt, hadjáratában legyőzték, lábának és kezének fájdalma is nagyon kínozta.

[124.] Károly királynak Bazarád havasalföldi vajda ellen viselt szerencsétlen háborúja

Ugyanabban az évben, amelyikben a gyalázatos emlékű Felicián elpusztult, vagyis az Úr ezerháromszázharmincadik évében, a király nagy létszámú hadsereget gyűjtött össze, de mégsem az egész haderejét, mert nagyon sok harcost küldött országának határvidékeire, különféle hadjáratokra országának ellenségei ellen, ő maga pedig Tamás erdélyi vajda és Ivánka fia Miklós fiának, Dénesnek[671] a biztatására Szörényen át szeptember havában Bazarádnak, a vlachok vajdájának[672] a földjére kelt át – ez a föld lakhatatlan az olyan nép számára, amely nem ismeri –, hogy elűzze arról a földről Bazarádot, vagy legalább a földjét adja egyik ellenségének

a birtokába, jóllehet ez az uralkodó mindig híven megfizette a királyi felségnek a köteles adót.

Miután a király elfoglalta Szörényt, azaz ennek az uralkodónak a várát, a báni méltósággal együtt mindent az említett Dénesnek adott át. Miután ez megtörtént, Bazarád becsületes követekkel ezt üzente a királynak: „Uram, királyom! Mivel fáradoztál a sereg összegyűjtésével, fáradságodat hétezer ezüstmárkával fizetem meg. Magát Szörényt is a hozzá tartozó falvakkal együtt, melyet most erőszakkal tartasz a kezedben, békésen átadom nektek, ezenfölül az adót, amellyel koronátoknak tartozom, híven megfizettetem minden évben. Továbbá fiaim közül is egyet el fogok küldeni udvarodba a saját pénzemen és költségemen, hogy neked szolgáljon, csak térjetek vissza békességben, és óvjátok meg személyeteket a veszedelmektől, mert ha továbbjöttök, aligha kerülhetitek el a veszedelmeket!"

A király ennek hallatára elbizakodottan e szavakban tört ki, így szólván a követekhez: „Így mondjátok meg Bazarádnak! Ő az én juhaim pásztora, szakállánál fogva ráncigálom ki rejtekéből!"

Ekkor egy hűséges báró, név szerint Dancs, Zólyom és Liptó ispánja így szólt a királyhoz: „Uram, nagy alázattal szól hozzád és méltóságodhoz Bazarád, viszonozd ezt leveledben a királyi jóindulat kegyével és a kegyelem teljes szeretetével!" Erre a király megismételte a fentebb mondott gőgös és fenyegető szavakat, és félretéve a józanabb tanácsot azonnal továbbvonult, hogy megütközzék. És minthogy a neki és embereinek ismeretlen földön, a havasok és az erdős hegyek között nem tudott élelmet találni, hamarosan szenvedni kezdtek az éhínségtől: maga a király, a katonák, sőt még a lovaik is.

Mivel így alakult a helyzet, fegyverszünetet kötött Bazaráddal, aki a szavát adta, hogy engedelmeskedik a királynak, továbbá biztonságos visszatérést enged a királynak embereivel együtt, és még a helyes utat is megmutatja; a király nyugodtan visszafordult, bízva a hitszegő szakadár[673] adott szavában. Egész seregével együtt olyan útra ért, amely körbefutott, mindkét oldalán meredek partok zárták körül, és elöl, ahol a szóban forgó út szélesebb volt, a vlachok több helyen torlaszokkal erősen elzárták. A király pedig és az összes embere még csak nem is sejtett semmi effélét; fönn a partokon mindenfelé a vlachok megszámlálhatatlan sokasága fut-

kosott, dárdákat dobálva a király seregére, amely lent volt, a mélyen fekvő úton, amit nem is lehet útnak nevezni, hanem valami keskeny hajónak, ahol a tolongásban mindenfelé hullottak a legerősebb paripák a katonákkal együtt. Hiszen a meredek fal miatt az út egyik oldalának a partjára sem tudtak felkapaszkodni a vlachok ellenében, sem tovább nem haladhattak, sem a menekülésre nem volt helyük az ott emelt torlaszok miatt, hanem egészen olyanok voltak, mint a varsában vagy hálóban megfogott halak. Válogatás nélkül hullottak öregek és fiatalok, főurak és hatalmasságok. Bizony péntektől egészen hétfőig tartott ez a siralmas állapot. Ezekben a napokban a válogatott vitézek úgy csapódtak ide-oda, mint ahogyan a bölcsőben ringatják és rázzák a csecsemőket, vagy mint a nádszálak, amelyeket a szél mozgat. Nagyon nagy pusztítás volt itt, és a vitézeknek, főembereknek és nemeseknek megszámlálhatatlan sokasága esett el Szent Márton vigíliáján, pénteken[674] és a következő napon. Itt esett el három prépost: tudniillik András mester, a fehérvári egyház prépostja, nagyon tiszteletreméltó férfiú, a királyi felség alkancellárja – a király pecsétjével együtt veszett oda; továbbá Mihály, pozsegai prépost, és Miklós, az erdélyi Fehérvár[675] prépostja; meg András, sárosi plébános és Péter testvér, a prédikátorok rendjéből,[676] ez a becsületes férfiú – kiitták a rettenetes halál poharát, mert agyvelejükbe irgalmatlanul faszegeket ütöttek. Néhány más papot is megöltek, akik a király káplánjai voltak. Végül a kunoknak is felbecsülhetetlen sokasága esett el. Valamennyiüknek a holtteste, mind az egyházi emberekké, mind a világi nemeseké a küzdelem színhelyén várja az általános feltámadás idejét, és kedveseik sehogyan sem tudták visszakapni szeretteiket az ellenség rohamai miatt. A vlachok sok foglyot hurcoltak el, sebesülteket is, sértetleneket is; valamennyi harcban legyűrt katonától elvették a sok fegyvert, a drága ruhákat, arany- és ezüstpénzt, értékes edényeket és öveket, meg sok erszényt garasokkal és forintokkal, sok lovat nyereggel és kantárral, mindezt elvitték és magának Bazarád vajdának adták át.

A király pedig kicserélte fegyverzetének jelvényeit, ezeket Dezső, Dénes fia[677] öltötte magára, akit azután kegyetlenül meggyilkoltak, mert azt hitték, ő a király. A király kevesedmagával épp csak megmenekült néhány hívének védelme alatt. Úgy álltak ugyanis körülötte, mint a kőfal: Dancs mester a fiával, Lászlóval és a király kíséretéből való más vitézekkel, és

Márton mester, Berend fia; ezek a záporként zúduló összes kard- és nyílcsapást felfogták, hogy a király életét megóvják a halálos támadástól. Hullott a sok kutya vlach a sereg körül, mint a légy; elvesztették az utolsó kenet vigaszát, minthogy a keresztény népet és Krisztus felkent papjait öldösték irgalmatlanul. A magyarok által ott megölt vlachok számát csak a pokol pontos számadója számlálta össze.[678]

A király pedig ilyen eredménnyel ment Temesvárra, onnan pedig haladéktalanul Visegrádra. Bár a magyarok mindenütt igen kemény és vitéz ütközeteket vívtak, ez azért esett meg velük, hogy gyakori győzelmeik miatt el ne bízzák magukat, vagy inkább azért, hogy korábbi elbizakodottságukért fenyítést kapjanak, hogy alázatosságot tanuljanak és tanítsanak, amíg az isteni szeretet kegyelmét az atyai nevelés ostora által bőségesebben kiérdemlik, mert az Atyaisten azokat fenyíti meg, akiket szeret.[679]

Az Úr ezerháromszázharminckettedik évében Szent István király ünnepén fia született a királynak, akit Istvánnak nevezett el.

Az Úr ezerháromszázharmincharmadik évében, július hónapban a király elindult Visegrádról a hatéves András fiával együtt, és derék katonáinak kíséretében Zágrábon keresztül a tengeren túlra ment, hogy fiát a pápa úrnak, tudniillik XXII. Jánosnak akaratából, és a dicsőséges Róbertnak, Szicília királyának ösztönzésére és kérésére ugyanennek az országnak a királyává koronázza. A király kíséretében utazott Csanád esztergomi érsek, András váradi püspök, Longobárd Jakab orvos, csanádi püspök, és a fent említett Dancs mester[680] meg az országból igen sok más nemes. A király március hónapban épségben visszatért és azok is mind jó egészségben, akik elkísérték őt, fiát azonban otthagyta, de nem megkoronázva, ahogyan óhajtotta, hanem nagybátyjának, Róbert királynak gyámsága és védelme alatt.

Ez a Róbert király Szicília királya volt, nagy tudományú és szent életű férfiú, de hajlott korára való tekintettel le akart mondani a világról és a királyi méltóságról, hogy elmélkedésnek szentelje magát, és hogy az említett fiú kövesse a királyságban. Ám időközben alaposabban meggondolva a dolgot nem akart még életében leereszkedni a királyi méltóság ormáról, halála után azonban nyerje el az ország koronáját a jog szerint őt követő fiú, mivel Róbert király örököse igen korán engedett a halál követelésének.[681]

Az Úr ezerháromszázharmincötödik évében, Szent Márton ünnepe táján[682] János, a csehek királya a fiával, Károllyal együtt, meg a lengyelek királya Magyarországra, Visegrád várába jött Károly királyhoz, hogy örök érvényű békeegyezményt kössenek, ami meg is történt. A csehek királyának ebédjére Magyarország királyának bőkezűségéből minden nap kétezer-ötszáz kenyeret adtak, és a királyi étkekből is bőségesen; a lovaknak pedig egy-egy napra huszonöt mérő abrakot. A lengyelek királyának ebédjére pedig ezerötszáz kenyeret, és élelmiszerekből is bőven. Borból száznyolcvan hordónyit mértek ki. Magyarország királya különféle drága ékszerekkel is megajándékozta a csehek királyát, tudniillik ötven ezüstedénnyel, két tegezzel, két övvel, egy csodálatos sakktáblával, két fölbecsülhetetlen értékű nyereggel, egy kétszáz ezüstmárkát érő tőrrel és egy csodálatos munkával megalkotott gyöngykagylóval. Továbbá, mivel Lengyelország királya adófizetője volt a csehek királyának, s mivel Károlynak, Magyarország királyának a lengyel király nővére volt a felesége, ugyanez a Károly, Magyarország királya ötszáz márka igen tiszta aranyat is adott neki, hogy megváltsa őt a csehek királyának járó adó megfizetésétől. Arról is rendelkeztek itt, hogy ha e királyok közül bármelyiket vagy országukat valami ellenség támadná meg, a többiek kötelesek a megsegítésére és támogatására sietni. Ezt azután egymás között nagy esküszerződéssel meg is erősítették.

[125.] Közben történt események

Az Úr ezerháromszázharmincnyolcadik évében, Péter és Pál apostolok ünnepe táján Locka úr, a ruténok fejedelme vitézeinek válogatott népével Visegrádra jött Károlyhoz, Magyarország királyához, és barátságuk teljes megerősödését ígérte neki.

[126.] Közben történt események

Az Úr ezerháromszázharminckilencedik évében Kázmér, Lengyelország királya július hónapban Visegrádra jött Károlyhoz, Magyarország királyához, országa püspökeivel és báróival együtt, és mindannyiuk egyetérté-

...ével és akaratából Lengyelországot szabad elhatározással Lajos úrra, Károly királynak és nővérének a fiára hagyta, mert neki nem volt fia; és erről hiteles oklevelet is készítettek.[683]

[127.] Közben történt események

Az Úr ezerháromszáznegyvenedik évében, három egymást követő esztendőben, vagyis negyvenegyben és negyvenkettőben is végtelen sok sáska lepte el a Szerémségen keresztül Magyarország minden részét; csapatosan vonultak át repülve és a földön mászva, a fákon, vetéseken és legelőkön mindent hatalmukba véve, ami zöld, a szőlőlevelek kivételével. Három év után szétváltak, s a környező országokba: vagyis Lengyelországba, Csehországba és Ausztriába vonultak egészen Itáliáig és Franciaországig, és azután elpusztultak.[684]

[128.] Károly király halála[685]

Jaj nekem, hogy e világ éke és dicsősége az idő kezdetétől fogva soha nem marad meg ugyanabban az állapotban, hanem mindig változva, forgandón és mulandón a megsemmisülés felé tart, tovahaladva, mint a lefutó patakvíz. Mert minden, ami csak van e kerek világon, a föld ölétől kezdve egészen az ég körbefutó pereméig, széthullik és földdé enyészik el. És mivel a kegyetlen halál semmit nem kímélve, a béke ösvényét még csak meg sem közelítve semminek sem irgalmaz: elhull az emberi élet a tőle való félelemben, bár még állni látszik, mint a virág, majd egyszerre elszárad.

Ó, Halál, aki a legelőbb alkotott ősatya mértéktelen vétkei miatt, hogy az előre kitervelt hitvány ördögi csel ösztönzésére beleharapott a bűnt hozó almába, a kígyóméreggel a viszály nyálkáját zúdítottad a földkerekségre; rettenthetetlenül, sem félelmet, sem tiszteletet nem ismerve, álnok csellel töltekezve ennek az ősatyának a fiait is elragadtad és fölfaltad, már eleve így kerestél utat a földre lépésedhez, csodálni való, hogy telhetetlen falánksággal és rabló útonállással a holtak tetemeit falva nem telsz el! És miért örülsz örvendezve a holtak bűzlő testének, miért nem az élőkének?

Mert nem vendégfogadóba és valami vidám ünnepre igyekszel hebehurgyán sietve, hanem inkább a gyász színhelyére; nem félsz mindenféle bejelentés nélkül belépni sem a szegények kunyhóiba, sem királyok udvarába vagy palotájába;[686] s attól sem rettegsz, hogy a házasság kötelékével igaz szeretetben kölcsönösen egymáshoz kapcsolt társakat az elválás bilincsébe verjed,[687] fiút az apától, apát a fiától elválasztva.

Ugye megmutattad, milyen kellemetlen, rideg, kegyetlen és gonosz tudsz te lenni, amikor az Úr ezerháromszáznegyvenkettedik évében, az apostolok oszlását követő napon, augusztus Kalendaeja előtt tizenhét nappal[688] nem riadtál vissza attól, hogy rókaravaszságú furfangoddal alattomosan és láthatatlanul belopózz a rendkívüli magasságú igen erős várba s annak megvívhatatlan falai közé, amin sem erőszak, sem e világi hatalom nem tudott semmi módon úrrá lenni; és nem féltél ugyanott ellenséges fegyverekkel a leghatalmasabb uralkodónak, Károly úrnak, Isten kegyelméből Magyarország királyának életére törni, akinek hatalmától a Magasságbéli ilyen rendelése folytán Dalmácia, Horvátország, Ráma, Szerbia, Galícia, Lodoméria, Kunország, Bulgária és egész Magyarország meg Salerno és Monte Sant'Angelo,[689] és más országok, nevezetesen Lengyelország, Csehország, Ausztria és más környező országok remegve rettegtek; negyvenkét évig – s nem tovább – hagytad őt, mint az életben útitársat uralkodni, és megszokott álnokságoddal vadul ragadtad el az országlakók szeme láttára és nyíltan a mi boldog emlékezetű igen híres és nagy hatalmú királyunkat, nem kincseitől és drága ruháitól, vésett köveitől és aranyba-ezüstbe foglalt drága, ragyogó gyöngyeitől, hanem az életadó lélektől fosztva meg őt; fényes érdemeit a semmibe: azaz a földbe temetve árnyékoltad be. Az országlakók még legutóbb is látták, mily kegyes és magasztos, „mint Libanon cédrusa",[690] s lám, mikor elmentek és keresték őt az országlakók, már nem volt!

Ezért a katolikus hit valóban nagyon szeretett követőinek éppúgy, mint a hit ösvényeihez ragaszkodóknak az a kegyes kötelességük, hogy a te nagy és istentelen tetted miatt Károly király urat elsirassák, s elmúlását, ó fájdalom, siralmasan meggyászolják. Ó, hogy sírnak, mennyire jajveszékelnek a főpapok, főurak, bárók és nemesek, hajadonok, úrasszonyok, minden rendű és rangú emberek, de különösen Erzsébet úrasszony, a felséges királyné, az ő legdrágább hitvese, és a mostani király, Lajos úr meg

István herceg, a fiai! Micsoda sírás, panasz és jajveszékelés tört ki eltávozásának napján![691]

Ó, ha valaki látta volna, és gondolatban előre látnia kellett volna, hogy a felséges királyné úrasszony orcája, amely kimondhatatlan örömöt és derűt sugárzott, a keserű könnyektől mily durván megváltozott, hiszen a király halála óta a szeméből szüntelenül, mint a vízesés, patakokban a földre folyó könnyek áztatták; panaszának orgonahangja, az országlakók és az ő bánata a mennybolt csúcsáig hatolva szinte még az eget is együttérzésre indította, sőt úgy látszott, hogy még a Nap is egészen homályba vonja ragyogó színű sugarait.

A következő napon azután az említett királyné úrasszony parancsára összegyűltek az érsekek, püspökök, egyházi méltóságok, bárók, papok, barátok és az egész papság, és könnyező menetben haladva ez a kiváló emberekből álló sokaság – mint mondottuk: könnyek között elkeseredve – az említett várhoz érkezett. A király drága fejét azután az ország hagyományának megfelelően méltóságához illő aranykoronával ékesítették, fenséges testét skarlát ruhába öltöztették, gyönyörű lábára drágakövekkel átszőtt, varrott bokacsizmát húztak, amelyre felségéhez méltó aranysarkantyút csatoltak, majd az említett megvívhatatlan várból nagy siránkozás közepette levitték Visegrád városába, a Boldogságos Szűznek ott épült plébániatemplomába. Nagyon „megsiratta" őt a város egész népe „nagy siratással".[692] Az egyházi szertartás és a mise végeztével egy bárkában elszállították a testet a Duna vizén lefelé a nagy hírű Buda városába. Az egyházi méltóságok, bárók és országlakók sokasága előtt pedig ott haladt sírva, győzelmi lobogóval a nagy hírű és erős karú vitéz, Tót Lőrinc, akinek a feladata volt a király úr életében reá háruló tiszte miatt, hogy megfelelő helyen a királyi zászlót vigye. Az említett nagy hírű város minden polgára, az egyház papjai és világi papok, szerzetesek és a városban lakók együtt gyászolva, könnyes szemmel és gyászruhát viselve körmenetben vonultak a holtteste elé, egészen a Dunáig. És amikor már bevitték a mondott városba, teste fölött zsoltárokat énekeltek és más ájtatosságokat végeztek, mint ez szokás a holtakért, és egész éjszaka szüntelenül énekelve imáikat ajánlották fel a Magasságos Teremtőnek.

A halálát követő harmadik napon pedig ugyanebben a városban, a nap közepe táján, míg a megszabott módon zajlottak az egyházi szertartások,

vagyis a megkezdett istentisztelet, az ünnepi szentmise, az egyház ajtaja előtt állt Károly király úr három díszes harci paripája bíbor takaróval ékesítve, s rajtuk ugyanennek a király úrnak a fegyverzetébe öltözött derék vitézek ültek; e vitézek egyike királyi felséget megillető lőfegyverrel volt ékes, a másik bajvíváshoz volt fölfegyverezve, a harmadik, legbecsesebb paripán ülő pedig hadba indulásra készen, királyi méltósághoz illő harci fegyverzetben. Az említett három paripán ülő három vitéz sisakján a jelvény egy aranykoronával díszített struccmadár volt; ilyen jelvényei voltak a király úrnak, ilyeneket szokott viselni, míg élt. Ugyanis a kengyel, kantár vagy zabla minden vasalása és más idetartozó dolgok aranyozott ezüstből készültek a királyi felséghez illően, a tartószíjak, gyeplők és más effélék a szügyelőkkel és farmatringokkal együtt selyemanyaggal voltak bevonva. Az említett három paripát és a vitézeket gyöngyökkel és drágakövekkel gyönyörűen hímzett bíbor borította, úgyhogy ezeken a paripákon ülve testestül-lelkestül a király úrhoz hasonlítottak. Amikor a mindenféle rendbéli emberek arra jártukban megpillantották őket, és meglátták az említett királyi jelvényeket, rögtön sírásra fakadtak, erőteljes jajgatásukkal az eget ostromolva, mert amíg a király úréi voltak az előbb leírt jelvények, szerencsésen kormányozta Magyarország birodalmát.

Az egyházi szertartások és az ünnepi szentmise befejeztével nem úgy, mint néhány más, régen elhunyt királyt, akiket más írásos elbeszélések tiszteletre méltó tekintélye a legboldogabb emlékezetűeknek mond, azaz nem letakart arccal, sem néhány napig elrejtve a holttestét – ahogyan némely alkalommal egyes királyok elhunytakor állítólag ezt a helytelen szokást alakították ki –, hanem nyilvánosan, mindenki jelenlétében, úgy, hogy nyíltan, személyesen látták, a mondott testet Fehérvárra szállították, hogy eltemessék.

Azután pedig bármelyik településre érkezett is szállítása közben a teste, minden ember, férfiak és asszonyok könnyes sírással gyászolták, elkeseredettségükben hangosan jajgatva az eget ostromolták. Amikor Fehérvárhoz érkezett a mondott ragyogó test a fentebb említett módon, az illető város prelátusai, papjai, egyházi emberei, meg a többi lakos és polgár eléje sietett a városon kívül, nagyon elkeseredve megnézték az éltető lélektől megfosztott testet, majd ennek láttán elmondhatatlan sírásra fakadtak, és bevitték a városba. Ezek a papok és egyházi emberek egész éjjel

himnuszokat és zsoltárokat énekelve Istennek, szüntelen virrasztással töltötték a hosszú éjszakát.

Amikor kivilágosodott, és megkezdték az ájtatosságokat és az ünnepi miséket, a király úr már említett három paripája a korábban elmondott módon felszerszámozva és bíbortakarókkal ékesítve ott állt a monostor ajtaja előtt, mint előbb mondottuk, rajtuk az említett derék vitézek a király úr fegyverzetébe öltözötten, kitartva mindaddig, míg a megkezdett szent szertartásokat és ünnepi miséket azon a napon a megszabott módon elvégezték. És amikor méltóképp befejezték és elvégezték mindazt, amit aznap ünnepélyesen el kellett végezniök, a főmonostorban, ott, ahol a szentséges István királynak és fiának, Imre hercegnek különféle erényekkel és csodatételekkel ékeskedő szentséges teste boldogan nyugszik az Úrban, és irgalmasan a szeretet legnagyobb jótéteményeiben részelteti a jóindulattal azokért esedezőket, a nagy oltár mellett temették el az őt megillető királyi ruhában az említett és felsorolt urak és miseruhába öltözött érsekek, püspökök, prelátusok és apátok; és mindenki egy lélekkel siratta őt, gazdag és szegény egyaránt, úgyhogy a sűrű könnyek a márványköveket teljesen eláztatták. Akik körülötte álltak és nagyokat jajgatva sóhajtoztak, mindannyian berekedtek, és szemük a sok könnytől csaknem elvesztette a természetes látás képességét.

Ekkor a Krisztusban tisztelendő atya, Csanád esztergomi érsek úr a király haláláról tartott üdvös és kegyes beszédével illő módon megenyhítette a körülállók aggodalmas lelkét és szerető szívét. Akik még nem láttak királyokat temetni, azok hihetőleg nem tudják és nem is fogják tudni, minthogy nem volt részük benne, milyen ez a siralmas állapot, az elmondhatatlan szomorúság, a keserves fájdalom, a könnyhullatás.

De hiszen természetes, hogy minden hússal és bőrrel fölruházott teremtmény, mint előbb érintettük, a legelőbb alkotott ősszülő bűnbeesése miatt büntetésből lett halandó. Nyilvánvaló ugyanis, hogy minden utódára a meghalás törvényét hagyta, egyetemlegesen és megváltoztathatatlanul, úgyannyira, hogy a Magasságbéli a saját fiát sem akarta megkímélni, jóllehet isteni természettel volt fölruházva, hanem odaadta őt mindnyájunkért. Tehát senki sem szállhat szembe méltatlankodva a Teremtővel a halál elkerülhetetlen és megváltoztathatatlan ténye miatt; és nincs sem bölcsesség, sem tudás, sem bátorság, sem megfontoltság az Úr ellenében,

hanem inkább türelmesen kell elviselnünk a halál súlyos végzetét, mert az Úr csak azt vette el, amit ajándékozott, és ami azon a napon majd feltámad őbenne.[693]

Akkor az említett főmonostor a többi egyházzal egyetemben megszámlálhatatlan királyi ajándékban és hatalmas mennyiségű adományban részesült. És végül az említett három díszparipa a fegyverekkel és az összes gyönyörű takaróval, illetve felszereléssel együtt, egy rugós avagy ringó kocsival, azaz királyi hintóval, amelyet felül a királyi címer: aranyozott és gyöngyökkel ékesített struccmadár alak ékesített, hét gömb alakú, hasonlóképp aranyozott ezüstgombbal, továbbá az említett megszámlálhatatlan mennyiségű pénzzel együtt az említett monostornak jutott és adatott ajándékul a siratás és az elmondhatatlanul keserű gyász emlékére, hogy a mondott király urat ezentúl mindig emlékezetbe idézzék. A temetés napján ott adott és átengedett ajándékok és adományok hatalmas mennyiségét jelen írásunkban nem tüntetjük fel részletesen, hogy hosszadalmas felsorolásuk ne terhelje az írók tollát és az olvasókat.

A legnagyobb hatalmú király halotti szertartását rokona, Lengyelország igen híres királya, Kázmér és Morvaország őrgrófja[694] Visegrádra jővén részvétteljes lélekkel ülte meg. Végre harminc nap elteltével, a Dicsőséges Szűz Mennybevételét megelőző szerdai napon,[695] hogy Károly király halálának harmincadik napját a mindnyájunk Magasságos Teremtő Urának mondott ünnepélyes misével üljék meg, mint fentebb már elmondottuk, a prelátusok, püspökök igen sok báróval együtt Fehérvárra mentek, ahol Károly király úr teste az Úrban elnyugodva ünnepélyesen el volt temetve, és ott Fehérvárott meg Visegrád városában a királyné úrasszony hőn szeretett fiával, az akkor királlyá koronázott Lajossal,[696] meg más főpapokkal, püspökökkel, papokkal, bárókkal és igen sok Krisztus-hívővel ájtatosan megtartották a gyászünnepséget. És az egész ország összes lakója szerte az országban ugyanolyan ünnepi áhítattal és ünnepélyes misékkel adta meg a végtisztességet.

Könyörögjünk tehát egy szívvel-lélekkel a mindenható Isten kegyelméért Károly király úr számára, hogy lelkét mentse föl, kegyelmesen megbocsátva neki, és méltóztassék lelkét az összes szent és hitvalló sorába, István és László király társaságába helyezni, hogy miként királyi pompában élt a jelen világban, úgy a túlvilágon is együtt örvendezhessen az angyalokkal.[697]

[1320.] *Sorok Károly király haláláról*

Égi Urunk, Krisztus, létünk végcélja, királyunk!
Egymagad immár mindnyájunkhoz légy te kegyelmes,
szüntesd vétkünket, vedd el bűnünk sokaságát,
s Károly Urunk bűnét, aki pár hónapja pihent el.
Még augusztus előtt tölté be a lelke az áldott,
Rák Képében, Apostolok Elválása utáni
ünnepek első napján élete évei számát.
azt, mely adott a királynak, a hercegnek s a parasztnak.
Nem sok időn át tartották tetemét temetetlen,
három nap múlt el, majd elföldelve Urunk, egy
pénteki nap volt, hogy megtért az örök pihenésre.
Így – ég áldja! – Lajost kaptuk, s megkezdte uralmát,
épp amidőn az ezerháromszáz évnek utána
negyvenkettedik új esztendő végzi futását.
Isten, az Égi Király is tudja, hogy ő menedékünk.

(Horváth János fordítása)

[130.] *Kezdődik az Előszó Lajos király krónikájához*

A királyok királya és az egész föld uralkodóinak ura,[1] aki mindenek felett tartja a mennyekben a hatalmat, létet ad a dolgoknak, és akarata szerint elrendezi a méltóságok csúcsait, és övé a bölcsesség meg az erő, és ő változtatja meg az időket és a korokat, áthelyez és alapít országokat,[2] erős és hatalmas úr, hatalmas úr a csatában,[3] akitől minden hatalom ered, mint a napból a sugarak,[4] akinek uralma alatt országolnak a királyok, és uralkodnak a fejedelmek.[5] Ő a seregek ura,[6] rendezi a sorokat,[7] megerősíti a lelkeket, megtanítja a csapatokat a harcra,[8] és megtisztítja hatalmas erényével igazságtételeit, akiket alá akar vetni, alá is vet a fejedelmek hatalmának. Szükséges tehát, hogy az ünnepélyesen országló és győzedelmesen diadalmaskodó fejedelmet a magasság hatalmával Isten emelje fel, díszítse a jó hír illatával, ékesítse a katonaság csapatával, hogy kiemelkedő nevének híre elterjedjen szerte a világon, és ami dicséretes tetteiből felszáll az égbe, érdemesüljön Isten dicséretére, és magasztaltassék különféle nációk dicséretei révén. Innen van az, hogy a filozófusok roppant tudású fejedelme, Arisztotelész[9] a *Titkok titkai*ról szóló könyvében[10] így ír Sándorhoz:[11] „Az értelem első dísze a jó hír utáni vágy, mert aki valóban vágyakozik a jó hírre, híres lesz és dicsőséges. A hírnév tehát eredendően és önmaga által jut kifejezésre az országlásban, mivel az uralkodást nem maga, hanem a jó hír miatt kívánják. A bölcsesség és az értelem kezdete

tehát a jó hír utáni vágy." És meggyőzés célzatával fűzi hozzá: „Törekedj tehát, ó, Sándor, és szeresd a jó hír iránti vágyat, mert nincs érték, nincs kincs, amely képes lenne helyettesíteni a jó hírt."[12] Emellett úgy látszik, a bölcs és igen ékes szavú Vegetius[13] is *A hadügyről* szóló könyvben mindenekfelett a katonaságot és a háborús igyekezetet ajánlja. Szerinte ugyanis a rómaiak ezért emelkedtek fel szerfelett, mivel leginkább a hadi dolgokkal foglalkoztak, és a legnagyobb mértékben arra törekedtek, miként vethetnének maguk alá népeket, emiatt szerinte annak kell lennie a fejedelem szándékában a legelőbbre valónak, hogy bővelkedjék politikai hatalomban, és hogy ennek révén vessen alá népeket.[14] Ismét másutt egy bölcs[15] írja: „Miközben a fejedelmek és vitézek bátor, dicséretes és méltán emlékezetes dolgait és haditetteit, a győzelmeket, a véletlen eseteket és eseményeket hagyományozzuk át írásban az utódok emlékezetére, mi mást teszünk, mint bizonyos hadi serkentést adunk, amely révén a hallgatók erényes lelkét feltüzeljük a háborús cselekedetekre, hogy e példával bátrabbakká és tüzesebbekké váljanak a fáradalmak és a harci szenvedések elviselésére, mivel az elmúltak megmutatása az utódok felkészítése." Ezért a szent királyok[16] törzsökéből sarjadt Lajos úrnak, Isten kegyelméből Magyarország stb. legkiválóbb fejedelmének[17] tetteiből, valamint népének és katonaságának hadi cselekedeteiből, jóllehet keveset a sokból – nehogy a hanyagság gondatlansága miatt feledésbe merüljenek[18] –, én, János, most erdélyi egyházmegyei küküllei főesperes,[19] lelki dolgokban általános esztergomi helynök,[20] akkor, bár méltatlanul, titkos jegyzője,[21] az utódok ismeretére szándékozom bízni[22] a következők rendje szerint fejezetenként és meghatározott részenként folytatva bizonyos címek alatt, hogy könnyen megtalálják, amit keresnek, az olvasók hasznára és – amint alább, minden rész helyéből magától világosan kiderül – négy részre osztva vagy tagolva.[23] Ha pedig bármit kevésbé helyesen vagy össze nem illő módon előadottnak találnának, a gondos és jóindulatú olvasó pótolja, amit pótolnia kell, és javítsa ki – kérem, sértés nélkül –, ami javítandó.

[131.] Lajos király koronázásáról meg életéről és cselekedeteiről

Midőn e Lajos királyt – azt követően, hogy az Úr hívására apja, a boldog emlékű Károly fejedelem, a magyarok királya e világból eltávozott[24] – az Úr megtestesülésének 1342., tulajdon életének 17. évében,[25] az apostolok szétoszlása után közvetlenül következő vasárnapon[26] Székesfehérvár városában[27] a főemberek, előkelők, bárók, lovagok és Magyarország nemesei közössége egységes akaratából és kitüntetett keggyel ünnepélyesen és szerencsésen királlyá koronázták, és az ország trónján a természet illő joga szerint ő követte apját; és ifjúsága virágjában uralkodni kezdett, növekedett az érettséget az ifjúsággal szemben előnyben részesítő, jó tulajdonságokkal rendelkező ifjú, szerette a körültekintő gondolkodást, az erények tetemes gyarapodásával nőtt, emlékezetébe idézte azt, amit sok bátor férfiú mondott: a hazájukért vérüket kell ontani, és ezt nem is tétováztak megtenni, hogy haláluk után az utódok tiszteletét elnyerjék; gondolkodni kezdett, és lelkében kezdte meghányni-vetni, mi módon és hogyan állítsa és helyezze vissza Isten segítségében bízva országának azon jogait, amelyeket határai mentén a szomszédos fejedelmek elfoglaltak, valamint az országbeli lázadók és hűtlenek vakmerő elszántsággal a Szent Korona kárára elragadtak és bitoroltak.

[132.] Következik Lajos király első hadjárata a szászok ellen

Eközben történt,[28] hogy a szászoknak országában, az erdélyi részeken levő bizonyos népe[29] lázadást támasztott, megtagadta a szokásos adó és a királyi jogok teljesítését. E király népes sereget indítva báróival, lovagjaival, nemeseivel és az országlakókkal személyesen ment vakmerőségük letörésére, és megfékezve meg engedelmességre visszavezetve őket dicsőséggel, győzedelmesen tért haza.

[133.] Sándor havasalföldi vajda engedelmességéről

Midőn pedig az említett részeken tartózkodott, egy uralmának alávetett fejedelem vagy hatalmas báró, Sándor havasalföldi vajda,[30] aki egykor apja, Károly király idejében a hűség útjáról letérve fellázadt, és sok időn át a lázadásban megmaradt,[31] hallván e Lajos király kegyének és hatalmának hírét, önként, személyesen járult eléje azon részek határvidéke tájékán,[32] a királyi felség lába elé a földre vetette magát, az engedelmességre és az illő hűségre visszatért, és azt helyreállította, ünnepélyes ajándékokat, adományokat és értékes tárgyakat juttatott, annak uralmát és a Szent Koronát elfogadva örömmel és vidámsággal tért haza, és azon időtől kezdve a hűséget megőrizte.[33]

[134.] Következik Lajos király anyjának, Erzsébet királynénak az utazása és a vele a római udvarban meg Apuliában megesett dolgok

András király[34] pedig Apuliában[35] még mindig nem uralkodott. Erzsébet úrnő, Magyarország királynéja, az említett királyok anyja[36] tehát Károly király halála után fogadalmat tett, hogy felkeresi a szentek ereklyéit, és megtiszteli Péter és Pál apostolok küszöbét,[37] amitől sem női volta nem tartotta vissza, sem az utazás bőséges fáradalma nem riasztotta el, nem keltett benne félelmet a tenger sokféle veszedelme sem, hanem férfias lélek által gyámolítva, isteni oltalommal övezve és égi vágytól tüzelve Visegrádról[38] a Szentháromság ünnepén,[39] az Úr 1343. évében tisztes kísérettel, valamint úrnők és nemesleányok, bárók, lovagok és szolgák sokaságával elindult Itáliába, a királyi felségnek megfelelően sok és nagy pompával ment és haladt, a költségekre 27 ezer márka tiszta ezüstöt és 17 ezer márka tiszta aranyat vitt magával. Fia, Lajos úr, Magyarország királya 4 ezer márka válogatott aranyat[40] küldött utána. A forintokból csaknem fél szekérnyi[41] volt vele, a kis denárokból pedig az ország elhagyásáig sok. A királyné számára a velenceiek[42] igen tisztes és hasznos szolgálatot nyújtottak, ugyanis a királynénak saját költségükön felszerelt

két hajóval szorgosan szolgáltak a tengeren való átkelés teljes időszakában. A tengeren igen békésen átjutván megérkezett Apuliába, ahol fia, András király ment eléje feleségével, Johanna királynő úrnővel,[43] és ők Erzsébet királyné úrnőt nagy ünnepélyességgel és tisztelettel fogadták, és így mindenki örömére Szent Jakab apostol ünnepét megelőző napon[44] Nápolyba[45] vezették. Midőn tehát Nápolyban Magyarország királynéja megszállt, tanácsot tartván ünnepélyes követeket küldött az Apostoli Szentszékhez, Miklós nádort,[46] Pál királyi országbírót,[47] Vörös Tamást,[48] Vid testvér nyitrai[49] püspököt,[50] Péter fia Tamást,[51] továbbá a beneventói[52] érseket[53] és sok más nemest, hogy a pápa áldásával András király urat királyi koronával ékesítse. Közben Erzsébet királyné úrnő Istennek és a szenteknek tett fogadalmát be akarván váltani Szent Péter és Pál apostolok küszöbének meglátogatására a Szent Kereszt felmagasztalásának ünnepén[54] Nápolyból egész kíséretével meg a nápolyi érsekkel[55] és sok apuliai nemessel együtt Rómába[56] indult. Városokon és erősségeken nagy nyugalommal és békességgel haladt át, az övéi közül senki sem lépett fel senkivel szemben erőszakkal vagy jogtalanul. A föld lakói pedig hallották, hogy Erzsébet királyné erényeivel, erkölcsi tisztességével és szakadatlan ájtatosságával nagyon fényes csillag módjára tündököl, és hogy az övéi teljes önmérséklettel vonulnak át, összefutottak az utcákra és a terekre, hogy megnézzék és alaposabban szemügyre vegyék, és látván őt egybehangzóan csodálattal és örömmel dicsérték az Istent, hogy az ily nemes úrnő és az oly kiváló királyné – elhagyván országát és házát – a világ végéről eljött, mint Sába királynője,[57] hogy kérje és kiérdemelje a Megváltó kegyelmét. Mikor pedig alig néhány napon belül Rómába szerencsésen megérkezett, jövetelére összecsődült az egész város, a Tevere[58] egyik partján a Colonnák, a másik parton az Orsinik[59] fogadták a királynét igen nagy tisztelettel. A nép többi része, előkelő és alacsony sorú személyek, asszonyok és leányok odafutottak, ahol a királyné járt, és fennhangon kiáltották: „Éljen Magyarország királynéja!", és a föld visszhangozta szavaikat, és az egyébként szokatlan dolog miatt az egész népnek közösen úgy tetszett, hogy látásával lelki örömhöz jutott. Megérkezvén pedig Szent Péter apostol egyházának ajtajához, az egész római bíborosi testület[60] eléje járult, nagy megbecsüléssel és tisztelettel fogadta a királynét. Végül a királynéi felséghez illő ajándékokat, kelyheket, remek ékességeket és

forintokat helyezett Szent Péter apostol oltárára és az ereklyékhez.[61] Felkeresett sok monostort is, templomokat és a szentek küszöbeit, amelyeket bőséges ajándékokkal és adományokkal tisztelt meg. Megengedték neki, hogy Krisztus képmását, azaz Veronika kendőjét[62] a lépcsőn[63] felmászva kétszer tüzetesebben megtekintse, amelyhez ájtatosan járulva nagy tisztelettel és alázatosan imádkozott. Miután ezek történtek és megestek, Szent Ferenc nyolcadán belül[64] ujjongás és öröm közepette elbúcsúzva visszatért Nápolyba, ájtatossága ugyanis mindenki számára példaként fénylett. Mikor tehát e királyné Nápolyban megszállt, és látta, hogy menye, Johanna úrnő kevély meg nagyravágyó, és a megszokott emberi mértéken túl van, vágyakozik az e világi dicsőségre, férje, András király iránt nem mutat királyi tiszteletet, és látható, hogy minden akarata – még lehetőségén túl is – az, hogy őt megfossza a koronától és az országtól, miként ezt utóbb a dolog kimenetele bizonyította, a fájdalom éles tüskéjének szúrásától minden belső része izgalomba jött. Midőn így a küldöttek és a követek hosszú időt töltöttek Avignonban[65] a pápa úr[66] színlelése miatt, aki nem akart beleegyezni a mondott király koronázásába, úgy tűnt a királyné úrnőnek és tanácsának, hogy hasznosabb lesz hazatérni, mintsem ott haszontalanul meg hiába és undorodva maradni, az Úr 1344. évében fiát, András királyt épen és sértetlenül Apuliában hagyva Szent Mátyás apostol ünnepe[67] táján összes övéivel elindult Nápolyból Magyarországra; Bari[68] felé fordult, ott imádkozott Szent Miklóshoz,[69] akit adományokkal és ajándékokkal tisztelt meg, a nagyböjt közepe körül[70] érkezett Manfredoniába,[71] és a hajók meg gályák hiánya miatt arra kényszerült, hogy a húsvét ünnepét[72] ott ülje meg ünnepélyesen. A következő napon megérkezett az András király által Magyarország kiváló királynéja, anyja szolgálatára küldött négy hajó, ő azokon utazva összes javával és háza népével meg sok más hajóval átkelt az Adriai-tengeren, s az Úr engedelmével Zenggbe[73] érkezett. A királyné pedig Apuliából Magyarországra a fent mondott időben tért vissza, és Visegrádra, házába elutazásának évfordulóján[74] jutott, és fiai, Lajos úr, Magyarország királya és István herceg úr[75] meg az ország előkelői fogadták őt nagy ujjongással és örömmel. Közben Lajos király úr és anyja, az úrnő követei VI. Kelemen pápánál a bíborosok tanácsában előterjesztették András király egyházi jogait és polgári törvényeit, és más kijelölt bírák előtt mindenféle jog révén bizonyí-

tották, hogy Szicília királysága[76] királyi örökség jogán teljességgel a király úrhoz tartozik, de fáradozásaik az ügyet illetően semmi eredményre sem vezettek, és mivel a fent mondott követek nem tudták követségüket, miként akarták, az igazság útján befejezni, tudván, hogy az ajándékok és az adományok még a bölcsek lelkét is meglágyítják, Lajos úr és anyja, a királyné úrnő tudta nélkül megígérték – és ezt esküvel is erősen nyomatékosították –: a pápa úr kincstárának 44 ezer márkát adnak,[77] hogy András király váljék méltóvá Szicília kormányzatát birtokolni. Miután e jelentés Magyarországra kerültével a megegyezés híre eljutott a király úrhoz és a királyné úrnőhöz, akik azt megértvén nem csekély mértékben zavarba jöttek, hogy az ország feletti jogot, ami Isten és az igazság szerint hozzájuk tartozott, pénz révén szerezzék meg maguknak, de nehogy rosszakaratú és gonosz embereknek lehetőségük és bizonyítékuk legyen őket jogtalanul bármiben is elmarasztalni és nem kevésbé becsmérelni, hogy a királyi tisztségre kapzsiságból és sóvárgásból pénzt fordítanának, a mondott összeg megfizetését megengedték, nehogy a követeket hazugság bűnével bélyegezzék meg. Szétfutottak tehát a behajtók minden megyébe és királyi meg királynéi faluba, az ország egész területén az említett pénzt teljesen beszedték, és ami összegyűlt, azt megbízható követek által VI. Kelemen pápa úr kincstárába hűségesen elküldték,[78] erősen remélve, hogy András király koronázását illetően késedelem nélkül végbemegy az ígéret beteljesülése.[79] Míg a többször mondott követek Avignonban a rájuk bízott ügy lezárásával foglalatoskodtak, eközben Lajos úr, Magyarország jeles királya az Úr 1345. évében[80] illő kísérettel átment Lengyelországba[81] apósához,[82] akinek Margit nevű leányát[83] már elnyerte,[84] és tanácsot tartott a lengyelek[85] öreg királyával[86] és említett apósával, a mondott király fiával bátor és erős sereget gyűjtöttek, és Boldogságos Szűz Mária ünnepe[87] táján egyetlen napon átkeltek jégen a tengeren[88] a pogány litvánok ellen, el akarván pusztítani azok földjét tűzzel és vassal, de a déli szél fuvallatára a jég megolvadt, és az ott-tartózkodás számukra veszéllyel fenyegetett, ezért igen gyorsan visszafordultak, és eredmény nélkül, dolguk végezetlenül értek haza.

[135.] A Lajos király által Lengyelország királyának nyújtott segítségről

Lengyelország megvédésére, Kázmér király[89] megsegítésére a kiváló fejedelem, János úr, Csehország királya ellen, aki nagy erővel az országra és Krakkó[90] városára támadt,[91] a serény lovagot, Szécsi Miklóst[92] küldte Pohāros Péterrel[93] és más lovagokkal együtt népes haddal, akik Csehország királya támadásától és fellépésétől meg pusztításától ezen országot és várost az ostrom alól felmentve megvédték, és e király hatalmában hagyták, sikeresen hazatérve.

[136.] A tatárok elleni hadjáratról

Amikor a tatároknak Magyarország ellen dühöngő népei az erdélyi rész határait és a székelyeket gyakorta megtámadták, a király Lackfi András erdélyi vajdát, a serény és harcias férfiút[94] a székelyekkel, a nemesekkel és erős hadinéppel e tatárok ellen küldte.[95] Azon földre, amelyen laktak, erővel behatolván, és velük nagy sereggel a mezőn szembeszállván Atlamos nevű fejedelmükkel együtt legyőzte, és e fejedelmüket lefejezte, és sok zászlót meg tatár foglyot küldött a királyi felségnek Visegrádra. Ezt követően a székelyek is sűrűn rátörtek a tatárokra, és nagy zsákmánnyal tértek haza. Akik pedig a tatárok közül megmaradtak, a nagy távolságra levő tengerpartra a többi tatárhoz[96] menekültek.

[137.] A horvátok elleni hadjáratról

Tanácsot tartván főembereivel, lovagjaival és báróival úgy határozott, hogy a hűtlen és lázadó horvátok, Kurjak fia Gergely[97] és Nelipics[98] ellen, akik Horvátországot és Dalmáciát meg Szlavónia nagy részét bitorolva tartották a Szent Korona sérelmére, népes sereggel és más részek főembereivel – kiváltképpen a nagyságos és hatalmas fejedelemmel, István boszniai bánnal,[99] akinek gyönyörű leányát, Erzsébet úrnőt, a mostani királynét utóbb feleségül vette[100] – Horvátország elfoglalására és megvívására

indul,[101] és egészen Bihács mezővárosig[102] jutott el, és mellette, a Klokocsfő nevű patak forrása fölött tábort vert. E helyen seregével hosszasabban időzve nem ment tovább, e zsarnokok és lázadók, Kurjak fia Gergely és Nelipics fia Iván – akinek meghalt az apja[103] – a Szent Korona iránti engedelmességre kényszerültek. És amikor a hűség megőrzésére esküt tettek, néhány várat visszaadtak,[104] a király seregével hazatért, Kurjak fia Gergely fellázadt, aki ellen Lajos király másodízben küldte hatalmas sereggel báróit és lovagjait,[105] akik e pártütő vakmerőségét letörve őt más cinkosaival egyetemben – Horvátországot visszaállítván a királyi felségnek – az iránta való engedelmességre és kegye alá kényszerítették, és vidáman tértek haza.

[138.] A velenceiek ellen Dalmáciába indított hadjáratról

A következő időben a király népes hadat[106] indított Dalmácia elfoglalására és visszavételére, amelyet hosszabb idő óta a velenceiek tartottak birtokukban, és a környező tartományok sok fejedelmével,[107] báróival, lovagjaival és országlakóival Zára városáig[108] ment, amely korábban[109] a királyi felség iránti engedelmességre adta magát. És mivel a velenceiek e várost német, francia és olasz zsoldosaikkal ostromolták, és vele szemben egy Székács nevű erősséget erődítettek meg,[110] fegyveres hadinépet helyeztek el benne különféle ostromgépekkel és szerkezetekkel, amelyek az erősségben és a tengeren levő hajókon egyaránt voltak, Zára városát igen erősen vívták. A város körül a mezőn szállt meg a király seregével,[111] és miután az ostromgépeket és más különféle harci eszközöket összerakták és felállították, hevesen támadta a velenceiek erősségét, azt akarva, hogy szűnjék meg Zára városának ostroma; a király lovagjai és hadinépei folytonos rohamokkal támadták az ellenséget, és kölcsönösen igen heves csatát vívtak. És – mivel az ellenség az erősségbe volt zárva[112] – a számszeríjak csapásaitól a király hadinépéből sokan megsebesültek, de a királynak egészen a falakig közeledő emberei szintén nem maradtak adósaik. És amikor az alkalom úgy hozta, a velenceiek hadinépei az erősségből titokban hirtelen kirontva a király lovagjaival és embereivel megharcoltak, és mindkét részről sokan estek el. Ott Tót Lőrinc fia Bertalan[113] és a német Haschen-

dorfer[114] serény lovagokat a király oldalán csatában ölték meg. Bár a király hadserege erősen fáradozott az erősség bevételén,[115] de azt – mivel túlságosan erős és szilárd volt – nem tudta elfoglalni. Ezt látván a király személyek és javak nagy vesztesége után seregével hazatért.[116] A velenceiek hadinépei mind az erősségből, mind a tengerről hajókról folytatták az ostromot, néhány városbeli árulása következtében a várost elfoglalták,[117] sok ottani polgárt és nemest lenyakaztak, és különféle kínzásokkal, kínokkal és gyötrelmekkel sújtották őket, sok férfit és nőt, nemeseket és leányokat Velencébe hurcoltak fogságba. És, jaj, szánalomra méltón nem féltek, sem a korra, sem a nemre nem voltak tekintettel, a nőket és a leányokat meg a többi foglyot személyükben éheztetéssel és szomjaztatással kínozták, a nyomorultaknak puszta életüket hagyták meg, és azután következően a börtönökben és a kínzásokkal elemésztették őket. Hogy ez így történt, a király gyötrődve fájlalta, kilátásba helyezte a legszigorúbb bosszút, amikor erre idő kínálkozik.

[139.] Lajos király testvére, András király haláláról

Ezt követően kevés idő telt el,[118] mivel úgyszólván semmi sem marad meg önmagában állandónak, hanem mindig szalad az idő sok változást görgetve, amit nem könnyű előre látni, sem megjövendölni, és semmi sincs, ami ne érezné a változandóságot, és a béke közepén háború támad; siralomra méltó és törvénytelen eset történt a kiváló fejedelem, András úr, Jeruzsálem[119] és Szicília királya, Lajos, Magyarország királya édestestvére halálával, akit a bűnös catanzarói Konrád[120] és más árulók az András király udvarában tartózkodó Chensa lovag[121] megbízásából Aversa városában[122] (amely bárcsak süllyedt volna el[123]) legyilkoltak és megöltek.[124] Nagy gyász és sírás támadt Magyarországon. De az árulók vétkük büntetését és elvetemült árulásuk jutalmát elnyerték. Mivel a király rokona és híve, a hatalmas és nagyságos Novelli gróf[125] kocsihoz köttette és a grófság valamennyi városán végigvonszoltatta őket, és testüket vasból való, felizzított csípőfogókkal tépette, kínoztatta és marcangoltatta, a legrútabb halállal, a leggyötrelmesebb kínnal veszejtve el őket.[126] Testvére halálának bekövetkezte miatt Lajos király szívének kimondhatatlanul heves fájdal-

mától megsebzetten, fájdalmasan és gyötrődve kezdett gondolkodni és foglalkozni a bosszúval, nehogy ez az oly átkos bűntett büntetlen maradjon, és először Tót Lőrinc fia Miklóst – akit utóbb melléknevc szerint Kontnak neveztek – küldte oda,[127] hogy tárgyaljon azon részek főembereivel, grófjaival és báróival. Ő Aquila híres városába[128] érkezve a bölcs férfiúval, Lallóval, e város kapitányával folytatott tárgyalást – akit szerfelett nyugtalanított András király halála –, az ő tartományát megnyerte az ügynek,[129] és egy idő után ott sokakat Lallóval együtt Magyarország királya iránti engedelmességre buzdított és vezetett, és erről a királyt levél és követek útján tájékoztatta.

[140.] Lajos király Nápolyba vezetett hadjáratáról

A király erős sereget gyűjtve átkelt Itália részeire[130] – minden városban az urak és a közösségek tisztelettel fogadták, és átutaztában bőségesen megvendégelték –, Nápoly városába sietett. A városok urai közül Malatestei Malatesta úr,[131] Forli Ferenc,[132] Mantovai Fülöp[133] és mások tisztes fegyveres hadinépükkel egészen Nápolyig követték őt, aki lovagi címmel és övvel tüntette ki őket.

[141.] Johanna királynő és férje, Lajos meneküléséről

Meghallván jövetelét Johanna királynő férjével, Tarantói Lajossal[134] együtt, aki királyként viselkedett, három hajón titokban a tengeren át sietve Provence felé, Avignonba[135] menekültek[136] a királytól való féltükben. Lajos király pedig bevonult Nápoly városába,[137] ahol nagy ünnepélyességgel és örömmel fogadták. Ettől kezdve Magyarország, Jeruzsálem és Szicília királyi címét használta, és ott tartózkodva vizsgálódni kezdett, kik a részesek és bűnösök testvére, az említett András király halálában, és elfogatta az alábbi királyi hercegeket: Durazzo hercegét[138] két testvérével, Lajossal és Róberttel együtt meg másokat is, tudniillik a mondott Lajos, Johanna királynő férje testvéreit, a tarantói fejedelmet[139] és a gyermek Fülöpöt. Durazzo hercegét mint bűnöst Aversa városában az említett

András király házában, amelyben akkor az lakott, és ahol legyilkolták és megölték,[140] lefejeztette.[141] A mondott többi királyi herceget a gyermek Károlynak, az említett András király fiának[142] a kíséretében bizonyos bárók és lovagok által Magyarországra küldte azért, mivel a felségsértés bűnének vétkeseit elmulasztották megbüntetni, és feltételezés szerint valamilyen módon beleegyezésüket adták e gaztetthez aszerint: nem mentes titokban a társaság kételyétől az, aki nyíltan nem fordul szembe a gonoszsággal. Őket a visegrádi várba küldték őrizetre. És nagy gondossággal meg tisztelettel, jól és körültekintően vigyázták őket, amint illett a királyi felség vérrokonaihoz.

[142.] Lajos király visszatéréséről Magyarországra

Végül Lajos király vissza akart térni Magyarországra a népes sereggel, ott a nagyságos és serény férfiút, Lackfi István erdélyi vajdát[143] mint az ország kapitányát és a német Wolfurti Ulrikot[144] mint kapitányt állította személyében Nápoly városában a vezető posztra, és Magyarországra hazajött.[145]

[143.] István vajda csatájáról és győzelméről

A király távoztát követően bizonyos nápolyiak és az ott levő capuai[146] lovagok lázadást szítva kiűzték a mondott Ulrik kapitányt,[147] és gőgösségtől eltelve felkeltek István vajda kiűzése érdekében,[148] Aversa és Nápoly között megütközvén igen súlyos csatát vívtak.[149] Ebben Isten akaratából István vajda a király úr seregével győzelmet aratva sok grófot, bárót, lovagot, nemest és nápolyi polgárt foglyul ejtett, másokat megölt, igen nagy zsákmányra tett szert, és azt a király hadinépének bőkezűen szétosztotta, és megengedte, hogy a foglyok nagy összegű pénzben kiegyezve kiszabaduljanak. A győzelemre támaszkodva biztonságban maradt az országban.

[144.] Werner vezér fogságáról

Néhány nappal utóbb ezen István vajda Lajos[150] seregének kapitányát, Werner herceget[151] a csapatához csatlakozott 500 fegyveressel Corneto városánál[152] fogságba ejtette.

[145.] István vajdának Johanna férje, Lajos hadinépével Nápoly körül vívott csatájáról

Ezt követően, midőn Lajos pártja – megnyervén magának a zsoldos hadinép sokaságát és az említett Szicília igen sok hűtlenét – István vajda kiűzésére vágyott,[153] Nápoly városa előtt elrendezve a hadsorokat, háborút kezdve és megfújva a harci kürtöket támadásba lendült. És bár Tarantói Lajos seregében jóval több harcos volt, mindkét fél ellenségesen, kölcsönösen csatát vívott, mégis ezen István vajda a hűség buzgalmával felfegyverezve inkább akart a halál után a jó hír dicsősége által élni, mint megfutamodni az ellenség elől, elnyerte az áhított győzelmet.[154] E csatában István vajda sok grófot, főembert és előkelő lovagot ejtett foglyul, továbbá sokszor legyőzte e Lajos számos seregét, igen sok várost megvívott, súlyos emberveszteségeket, személyes veszedelmeket okozott a Lajoshoz csatlakozottaknak. Így az ország előkelőit és nemeseit Magyarország királyának hűségére vezette, és annak szolgálatába állította, miként ezeket és sok más tettét és szolgálatát teljesebben tartalmazza a király kiváltságlevele[155] a Dráva és a Mura folyók között levő Sztrigó[156] és Csáktornya[157] nevű várak adományozásáról, amelyeket az előbb elmondottak ellenszolgáltatásaként nyert el. Az ország hadinépei és lakói közül, akiket a magyarok elfogtak, azokat élve megnyúzták, és más kínzásokkal igen kegyetlenül romlásba döntötték.

[146.] Johanna királynő és férje visszatéréséről

Közben Johanna királynő és férje, Tarantói Lajos Nápolyba visszatértek,[158] és az országot uralmuk alá vetni törekedtek, István vajda Magyarország mondott királyát ellenük az ország megvédésére hívta.[159]

[147.] Lajos király második bevonulásáról Apuliába

A király úr bármiféle késlekedés nélkül, nem várva meg a sereg összegyülekezését, bizonyos báróival és lovagjaival, akik között fontosabbnak számított Gilétfi Miklós nádor[160] fiaival, János és Domokos[161] lovagokkal, valamint testvérével, Gilétfi Jánossal,[162] Tót Lőrinc fia Miklós[163] testvéreivel, Lőkössel és Bertalannal,[164] Bebek[165] fiai István[166] és György,[167] Szécsi Miklós,[168] Tamás vajda fia Kónya,[169] András vajda[170] testvéreivel, Lackfi Miklóssal, Pállal és Mihállyal,[171] a főpapok közül a Krisztusban tisztelendő atya, Miklós[172] zágrábi[173] püspök úr, akit ott, Aversa városában szenteltek püspökké,[174] a tiszteletre méltó István[175] budai[176] prépost úr testvérével, Kanizsai Lőrinc fia Jánossal, a serény lovaggal[177] hirtelen áthajózott Apuliába, Manfredonia[178] kikötőjéhez közeledett, a városba a közösség egyetértésével békésen bement,[179] alávetette Teanót[180] és Barlettát,[181] továbbá Bari városát[182] – ahol Szent Miklós főpap[183] nyugszik – ostrommal bevette és bevonult, a város igen masszív és nagyon megerősített várát magának visszavette, a városban megszállt, és a zsoldot a német zsoldosoknak, szám szerint 4 ezer acélsisakosnak, akiknek kapitánya Wolfurti Konrád, az említett Ulrik testvére[184] volt, gazdagon és igen bőkezűen szétosztotta.

[148.] A zsoldosok által elkövetett árulásról

Közben pedig hadinépei Magyarországról hajókon hozzá özönlöttek, és hadserege szerfelett megsokasodott. A német zsoldosok ezt látván kapitányuk, Wolfurti Konrád és más elöljárók akarata nélkül árulást és lázadást támasztottak a király és magyar hadinépe ellen, és e várost ki akarták rabolni. Ellenük a felkelt magyarok és a városbeliek utcákon és tereken a

láncokkal, amelyek a föld alatt a falak között rejtőztek, beszorították a zsoldosok nagy sokaságát, a láncok közé összenyomva megölték, és közülük sokakat fogságba vetettek, a lovaikat, számszeríjaikat, fegyvereiket, vállszalagjaikat és javaikat elvették,[185] és ha a zsoldosoknak nem lett volna egy, számukra elfoglalt és őrzött kapujuk, alig néhányan menekültek volna csak meg közülük, de végül is a városon kívülre futottak, és a mezőn helyezkedtek el, sok követ közreműködésével olyan feltétellel nyertek kegyet a király úrtól, hogy valamennyien elhagyják az országot, és a király ellenségeihez sohasem csatlakoznak. És ezt oklevelekkel és iratokkal megerősítették. De közülük többeket a király úr, akik ártatlannak látszottak a kitört lázadásban, megtartott szolgálatára.[186]

[149.] Canosa várának elfoglalásáról

Azután a király, aki a sereg haladtakor minden egyes napon a lovagok csapatai között szokott fegyveresen lovagolni, elindítva seregét Canosa várát[187] ostromolta, és megvíva megszerezte vagy inkább visszaszerezte. De ott, amikor fegyveresen sietett felmászni a létrán, kövek ütéseitől eltalálva az árokba esett, testén súlyos sérülést szenvedett, emiatt a bárók és lovagok nyomatékosan szemére vetették, hogy olyanra ragadtatta magát, ami nem illik a királyi felséghez.

[150.] Tarantói Lajos zsoldosainak fogságáról

Miután bizonyos erősségeket elfoglalt, Lucerára[188] támadt, amelynek falait lerombolta, s amely mellett egy igen erős várat védtek Johanna királynő férje, Lajos számára. E városban a király jelenlétében Lackfi Miklós és Pál alig 50 magyar zsoldossal Tarantói Lajos vegyes hadinépének 150 fegyveres zsoldosát a mezőn csatában elfogták, hátrakötött kézzel a fegyverbe öltözött lovagokat a király elé vezették, akiket a király e napon a kolostorban a barátok étkezőjében vendégül látott és megebédeltetett, és a következő napon lovaikat és fegyvereiket elvéve – miként a zsoldosok esetében ez szokás – megengedte, hogy távozzanak.

[151.] Salerno elfoglalásáról és Aversa városának ostromáról

E városból továbbhaladva Isten segítségével és útját sikerrel járva elfoglalta Salernót[189] és Scafati erősségét,[190] és innen Nápoly felé a Somma nevű erős várost,[191] amelyben sok gyalogos katona tartózkodott, megvívta. És innen visszafordulva Aversa városát ostromolta,[192] amelynek fala még nem volt teljesen készen, hanem napról napra a hadigépek védelme alatt épült, és befejezéshez közeledett; itt a király a tanácsok terén igen bölcs férfiút, Kont Miklóst[193] tette a sereg kapitányává, elmozdítva István vajdát. Ez a cselekedet sokaknak nem tetszett, magát István vajdát is elkeserítette, és a király ügyeinek haladását szerfelett megzavarta.

[152.] A király megsebesüléséről Aversa városa körül és annak elfoglalásáról

Mikor pedig a király Aversa városát seregével vívni kezdte, és maga is harcba bocsátkozott, egy számszeríj nyilától a lábán életveszélyesen megsebesült,[194] és az isteni segítségben bízva meg az orvosok gondoskodása révén alig kerülte el a halált. Az ostrom pedig jó három hónapig tartott,[195] és a német fegyveresek, Tarantói Lajos zsoldosai, mintegy 300 acélsisakos, mindennap a városból váratlanul és hirtelen kitörtek, és összecsapva a király hadinépével, németekkel és magyarokkal csatát vívtak, és mindkét részről sokan megsebesülvén a városba visszafutottak. Az ostrom ideje alatt a városban elfogyott az élelem, és az éhség kényszere sokakat kihajtott onnan, akiket a király serege elfogott. Emiatt a zsoldosok tovább nem akarván tartani a várost az igen erős várral egyetemben, amelyben Pignattaro Jakab volt a kapitány és várnagy, személyük és javaik biztonságának feltételével elhagyják, és a király úr a várba, a sereg meg a városba bevonult. E helyen a vele levő bároknak, lovagoknak és nemeseknek Magyarországon sok adományt tett és foganatosított birtokokban, akiknek tetteit és szolgálatait a nekik juttatott adománylevelek elbeszélik.[196] Végül a várban történt időzés alatt a király jól felépült, egészsége helyreállt, saját személyében Lackfi András vajdát,[197] a merész és harcias férfiút tette az országban főkapitánnyá, Druget Miklóst,[198] Vilmos nádor[199] testvérét

Salerno város kapitányává és Moreale testvért, a jeruzsálemi Szent János-rend[200] lovagját, Aurana[201] perjelét[202] pedig kapitánnyá Aversa városában – aki utóbb hűtlenül járva el a várost a várral együtt Johanna királynő uralma alá adta[203] –, és őket otthagyta, maga pedig a jubileumi év[204] miatt az ájtatosság buzgalmától feltüzelve Capua városán[205] át, ahol a kapun egy igen régi és ünnepi munkával készült torony van, meg Monte Cassino[206] alatt, amelynek falai földrengés miatt leomlottak,[207] és Campanián[208] keresztül Rómába utazott.[209]

[153.] A Lajos király iránt Róma városában tanúsított tiszteletről

A néptribun[210] a tehetősebb rómaiakkal, mintegy száz személlyel, akik kifejezetten erre készült egyforma ruházatban vagy bíborszövetbe öltözve, trombitákkal és különféle fajtájú zeneszerszámokkal ünnepélyesen négy francia mérföldre[211] eléje mentek, és őt tiszteletteljesen fogadván Róma városába, amelynek terei szövetekkel szépen le voltak terítve és fel voltak díszítve, bevezették, és Róma urává fogadták. De ezt a király visszautasította.[212] A pápa úr palotájában[213] vendégeskedett. A néptribun pedig a tehetősebb rómaiakkal naponta felkereste őt, és irányában tiszteletet tanúsított, házaikba lakomára nagy örömmel hívták meg őt. A király pedig mindennap misét hallgatott Szent Péter, az apostolok fejedelme bazilikájában, mindennap megmutatták neki az Úr arckendőjét[214] a zarándokoknak és az összegyűlt népek sokaságának vigasztalására. Sok nap telt el ájtatossággal, a király a pápa úr felhatalmazásából feloldozva[215] Szent Péter oltárára 4 ezer aranyforintot ajánlott fel és adott.

[154.] Lajos király visszatéréséről Magyarországra

Innen seregével Itália részein át hazaindult, és mindegyik városban örömmel fogadták, tiszteletben részesítették, és Veronába[216] érkezett. Ott elbocsátotta a 4 ezer acélsisakos német zsoldost kapitányaikkal, Ulrikkal és Konráddal együtt, mivel még nem kapták meg teljesen zsoldjukat, a király a számláját terhelő költségek kiszámítására örömmel tért vissza

Magyarországra,[217] és innen zsoldjukat hiánytalanul visszaküldte, az említett Ulrik és Konrád kapitányokat pedig magához hívta, és odaadásuk ellenszolgáltatásaként bőséges királyi adományokkal tüntette ki őket. Tetteiket és szolgálataikat a nekik adott kiváltságlevelek tartalmazzák.[218]

[155.] Szicília visszaadásáról a pápa úr kezébe

Midőn közel három évig[219] András vajda, az ország főkapitánya, Druget Miklós, Vilmos nádor testvére, Salerno város kapitánya más előkelő lovagokkal és a király úr bőséges hadinépével az országban és azon részeken maradtak, sok háborút folytattak, és Lajos hadinépét gyakran legyőzték és mintegy megsemmisítették úgy, hogy csak az erősségekbe és várakba zárkóztak be, miként ezen András vajda tetteiről és hadi cselekedeteiről – amelyeket a rövidség okán most elmellőzök –, aki akarja, a birtokadományokról neki adott kiváltságlevélben[220] meggyőződhet, hogy biztosabb legyen ennek hitele. V. Ince pápa úr[221] követe révén, először az oldala mellől küldött, Krisztusban tisztelendő atya, Guido úr, Szent Cecíliáról címzett bíborospap[222] által és azután több alkalommal ünnepélyes férfiak, követek révén a mondott királyi hercegek szabadon bocsátása érdekében, majd Bertalan úr egyházjogi doktor, szintén az ő követe[223] által atyailag üdvös intésekkel eljárt a királynál, hogy hadinépét azon országból hívja vissza. Kérésére mint alázatos és engedelmes fiú az országot, továbbá a várakat, városokat, erősségeket és földeket, amelyeket birtokolt, követei, tudniillik a kánonjogból licenciátust szerzett János választott veszprémi[224] püspök úr[225] és mások révén a pápa kezére adta,[226] az országban őt megillető jogát azonban épen megtartotta. Az említett királyi hercegeket, akiket a visegrádi várban őriztetett, szabadon bocsátotta,[227] és egészen Velencéig tiszteletteljesen biztonságos kíséretet nyújtott nekik hazatérésükhöz. Ezek nagy örömmel a tengeren át Nápolyba hajóztak, igen nagy ünnepséggel és tisztelettel fogadták őket, és visszavették tartományaikat meg fejedelemségeiket és hercegségeiket. Nem mellőzöm el, hogy a megesett dolgok sorát oly hitelesen és világosan, évek és napok szerinti különbségtétellel – mivel az azóta eltelt idő távolsága ezt megakadályozza – nem tudom tárgyalni, legyen elég elmondani a megtörtént események

sorát azon mentegetőzéssel, ahogyan részint én magam és részint más hitelt érdemlők tapasztaltuk. Egyebek megírását és közreadását azokra hagyom, akik többet tudnak az ő mind szerencsés, mind balsikerű dolgairól írni vagy közölni annál, mint ami itt le van írva.

[156.] A velenceiek megkereséséről Dalmácia visszaadása ügyében

Miután ezek megtörténtek és előadattak, szükséges visszatérni a megkezdett anyag tárgyához Dalmáciát és a tengerparti városokat illetően. Mikor ugyanis a király országa Szent Koronának alávetett fejedelemségeit, tartományait és uradalmait megőrizni és az elbitoroltakat korábbi helyzetébe visszaállítani akarta, a kiváló fejedelmet, Dandolo András velencei dózsét[228] ünnepélyes követek és levelek meg különleges küldöttek révén mint a béke buzgó híve többször megkereste,[229] és figyelmeztette arra, hogy az egészében elfoglalt és birtokolt Dalmáciát és a tengerparti városokat neki és a Szent Koronának adja vissza. Ezt a dózse és Velence urai megtagadták, keményen szembehelyezkedtek, és elhatározták, hogy ellenállnak a királyi felségnek.

[157.] A velenceiek ellen indított királyi hadseregről

E tett ügyében a király a szomszédos tanácsosokkal, fejedelmekkel, országlakókkal, őrgrófokkal és hercegekkel együtt a dózsára[230] és Velence közösségére az oly nagy jogtalanság miatt súlyosan megneheztelt, nehogy úgy lássék, mintha őket illetéktelenül és jogtalanul támadná meg; az őt és az országot ért jogtalanság megbosszulására és kivédésére nagy haderővel személyesen indult országának általuk hosszú idő óta elfoglalt jogai visszaszerzésére Itália felé Velence dózséja ellen[231] saját hadinépével, továbbá az ő pártján álló, neki segítséget nyújtó német, külországi grófokkal és lovagokkal, akiket – nyelvüket tudván kivált a németeket – igen szeretett, és számukra zsoldról és ajándékokról bőkezűen gondoskodott, és ezért szívesen jöttek hozzá, és hű szolgálatokat teljesítettek neki. A velenceiek földjein és tartományain keresztül Serravalle vára[232] körül áthaladva

Coneglianót[233] elfoglalta, és innen Treviso városához[234] érkezve azt megszállta, a várakat és tartományainak földjeit, kivált Asolót[235] Roccavernával, ahol apátság van,[236] Crispignagát,[237] Querót,[238] Gorgoniát[239] és Forgoniát[240] meg sok mást elfoglalt, és hadinépét helyezte beléjük. A serény lovagot, Tamást,[241] a tisztelendő barát, Miklós esztergomi érsek úr[242] testvérét téve a hadinép kapitányává, ő fegyveresen hazatért Magyarországra.[243]

[158.] A Castelfranco nevű vár ostromáról

Azután pedig a nagyságos és hatalmas férfiút, az említett Kont Miklóst,[244] akkor Magyarország nádorát küldte azon részekre. Ő a dózse[245] és a velenceiek Castelfranco várát[246] nagy hadsereggel ostromolta, és sok ott eltöltött nap után, mivel a vár jól meg volt erősítve, és fegyveres hadinépek védték, semmit sem érve el hazatért Magyarországra,[247] a mondott Tamás lovagot hagyva ott. E Tamás lovag és a király úr hadinépei először Treviso város kapuja előtt[248] és másodízben a mellette levő mezőn a velenceiek fegyveres népeivel harcba bocsátkoztak és csatát vívtak, legyőzték őket, közülük sokakat elfogtak.[249] Harmadik alkalommal a hajózható Brenta folyó körül a németek és a velenceiek zsoldosai ellen – lovakon átkelvén a folyón, a víz mélysége miatt nagy veszély közepette – korán reggel hirtelen támadást intéztek, e zsoldosokat legyőzték, és foglyokat ejtettek,[250] akiket a zsoldosok szokása szerint szabadon hagytak eltávozni, miután lovaikat és fegyvereiket elvették. E folyóba Pál lovag, Csele fia János[251] testvére több más magyarral együtt beleveszett. E Tamást a király visszahívta, és helyébe Himfi Benedek lovagot[252] küldte oda; e Benedek lovag megérkezve sok háborút vívott a velenceiek hadinépe ellen, és azt legyőzte. Újra az említett Tamást küldte oda, aki a férfiasan és erővel megszerzett várakat és földeket addig őrizte meg a király uralma alatt, amíg Zára városának elfoglalása és visszaszerzése[253] után a tengerparti részeken, Dalmáciában a királyi hatalom megerősödött. Ellerbach nevű serény német[254] lovag a király úr hadinépével egy éjjelen, felhágva a város falaira, a velenceiek hadinépével, német és francia fegyveresekkel vívott igen nagy és módfelett kemény csata révén Zárát elfoglalta és bevette

– ahol e lovag halálos sebet kapott, és e seb miatt földi életét befejezte –, a velenceiek e csatában állított vezérét vagy kapitányát[255] hadinépével legyőzte és megfutamította. A Dalmácia és a városok feletti teljhatalom megszerzése után a király nem akarta tovább őrizni a velenceiek tartományaiból elfoglalt várakat és területeket, amelyeket birtokolt, azokat nekik visszaadta, hadinépét visszahívta, és békében elbocsátotta a velenceiek dózséja és tanácsosai által tett eskü azon feltételével, hogy a király révén nekik visszaadott földeken senkit sem bántanak vagy büntetnek a király iránti hűségéért. De mégis utóbb a velenceiek lovagokat, tisztviselőket és azon földek előkelőbbjeit, kiváltképpen pedig a coneglianóiakat, lefejezték és meggyilkolták az említett eskü megsértésével, és javaikat elkobozták a királyi felség nemtetszésére. Emellett a köztük és a király úr között folyt háború idején Marino nevű dózséjukat a dózsepalotában, Velencében számos tanácsosával együtt, azzal vádolva őket, hogy a királyhoz szítottak, felakasztották,[256] és igen sok trevisóit is megöltek e gyanú miatt, és száműzetésbe kényszerítettek. E földek visszaadása után pedig Treviso városa végül szerződés révén Lipót, Ausztria hercege,[257] a király rokona kezére jutott és került.[258] Az e feletti uralmat Lipót herceg elnyerve bizonyos ideig gyakorolta, majd hasonlóan szerződéssel Carrara Ferencre, Padova[259] urára[260] ruházta[261] meghatározott feltételekkel, visszavonván onnan hadinépét.

[159.] A litvánok elleni hadjáratról

Továbbá a keresztényeket és kivált Oroszországot, az ő országát[262] támadó litvánok ellen népes sereggel és saját katonaságával, valamint a hozzá özönlő más népekkel személyesen ment,[263] földjeiket vagy tartományaikat nagyrészt lerombolta, vezérüket elfogta[264] – de mivel az ígéretet tett neki a hűségre és az engedelmességre, rögvest szabadon bocsátotta –, és szerencsésen hazatért Magyarországra.

[160.] Az oroszországi hadjáratról

Azután két ízben[265] erős sereggel – az övével és idegennel is – a Magyarország Szent Koronájának alávetett Oroszországba[266] utazott, hogy megvédje ezen országot a litvánok ellenében, és megfutamította az ellenséget, és a győzelemre alapozva az ország kormányzására vajdákként vagy kapitányokként a nagy hatalmú férfiakat, először Péter bánt,[267] továbbá a Krisztusban tisztelendő atyát, Imre egri püspök urat[268] és Cudar Györgyöt,[269] azaz testvéreit, azután Bebek Imrét[270] és őutána Kaplai Jánost[271] állította, akik a mondott országot jól és dicséretesen megvédve a Szent Korona jogcíme és e király úr uralma alatt megőrizték.

[161.] A pápa úr megsegítésére három alkalommal küldött hadseregről

A római főpapok, a jó emlékű Ince,[272] Gergely[273] és V. Orbán[274] kérésére első ízben Lackfi Miklóst[275] küldte, aki sok várost, mezővárost és erősséget vezetett vissza a római szentegyház iránti engedelmességre, és a lázadókat megostromolta,[276] azokat Egyed bíboros úr, az Apostoli Szentszék követe[277] kezére adta, és őutána Móric fia Simont[278] küldte, aki semmire se jutott,[279] és emiatt a királyi felség elégedetlenségét váltotta ki, ezt követően Orbán pápa úr idejében e Péter bánt[280] küldte Bologna[281] városának védelmére Bernabo és Galeazzo[282] milánói[283] urak ellen, akik e városra támadtak. E Péter bán a várost a pápa úr számára megtartotta és megvédte, és tisztelettel tért haza Magyarországra.[284]

[162.] Az Ausztria hercegének megsegítésére küldött hadseregről

Azután pedig az öreg Albert, Ausztria hercege[285] megsegítésére Lackfi Pált[286] küldte nagy hadsereggel Zürich városának[287] bevételére,[288] amelyet hosszas ostrom után elfoglalt,[289] és e herceg uralma alá vetett.

[163.] A Bosznia részeire indított hadjáratról és a király úr kettős pecsétjének elvesztéről

A királyi koronának hasonlóképpen alávetett Bosznia földjére egyes lázadók vakmerőségének betörésére a nagyságos férfiút, országa nádorát, Kont Miklóst[290] és a Krisztusban tisztelendő atyát, Miklós esztergomi érsek urat[291] küldte országa bizonyos más báróival és lovagjaival nagy hadsereggel.[292] Ezek oda behatolva Srebrenicát[293] ostromolták, de nem tudták bevenni, és személyek meg javak nagy veszteségével eltávoztak onnan. E hadjáratban pedig egy éjjelen ezen érsek úr, a kancellár sátrából a király úr közhitelű kettős pecsétjét Beliál fiai[294] ellopták, és némi idő eltelte után e tolvajok Besztercén[295] egy ötvösnek eladták és összetörték, miként ez bebizonyosodott, de ezen véletlenül megesett dologgal a király mit sem törődött, másik közhitelű pecsétet készíttetett, és azt az érsek-kancellár úrra bízta, e pecsét alatt az elveszett másik pecséttel készült valamennyi kiváltságlevelet és oklevelet megerősítette.

[164.] A király bulgáriai hadjáratáról

Azután nagy erővel hatolt be a Magyarország Szent Koronájának alávetett Bulgáriába,[296] és Bodony városát[297] elfoglalva az országot magának alávetette, annak Szracimir nevű fejedelmét,[298] aki magát Bulgária cárjának nevezte, elfogta és Magyarországra küldte, bizonyos ideig a zágrábi püspökség Gomnec várában[299] őrizet alatt illőn és tisztelettel tartotta, majd Bodonyba ezen ország őfelsége nevében és jogcímén történő kormányzására meghatározott feltételek és szolgálatok alatt örömmel visszaküldte,[300] miként végül is e fejedelem a megígért hűséget és engedelmességet őfelsége iránt megőrizte.

[165.] A király hadjáratáról Károly császár ellen

A király az igen jeles fejedelem, Károly császár úr[301] ellen bizonyos, neki nem tetsző dolgok[302] miatt személyesen vonult Morvaország határaira nagy hadsereggel és erővel,[303] és a császár úrnak levelek révén fejezte ki

bizalmatlanságát, bement Trencsén mezővárosba,[304] és a sereg körös-körül a mezőn és a réteken szállt meg. Közben pedig, mialatt ő hadával Morvaországra akart törni, a svidnicai[305] herceg[306] bizonyos bárókkal és lovagokkal a császár részéről Trencsénbe érkezett hosszú béketárgyalásra, a fegyverszünet megerősítését követően a békekötésre Kont Miklós nádort,[307] Bebek István országbírót[308] egyes lovagokkal Brodba[309] küldte a császárhoz, ahol az nagy hadsereggel és sok lovaggal tartózkodott, közben a király serege a béke létrehozása nélkül szétoszolva hazatért.[310]

[166.] A morvaországi hadjáratról

Azután László opuliai[311] herceg urat[312] és Péter bánt[313] elég erős sereggel Morvaországba küldte,[314] akik ott nagy tűzvészeket és károkat okoztak, és hazájukba visszatértek.

[167.] Hogyan választották és koronázták Lajos királyt Lengyelország királyává?

Időnek múltával, azt követően, hogy anyai nagybátyja, Kázmér, Lengyelország királya[315] meghalt,[316] nagy haddal Lengyelországba ment, ahol nagybátyja örökösének jogán szerencsésen királlyá koronázták.[317]

[168.] A király hadjáratáról a havasalföldi részekre

A király maga személyesen támadt[318] Bulgárián át a Szent Koronának alávetett havasalföldi részekre,[319] más oldalról, a székelyek földjén túlról erős sereggel meg az erdélyi rész nemeseivel és székelyeivel Miklós erdélyi vajdát[320] küldte Móric fia Simon[321] és más előkelőbb lovagjai társaságában a havasalföldi részek megtámadására Lajk, a mondott részek királyi felséggel szemben lázadó vajdája[322] ellen. Ez akkor nagy hadsereggel a Duna körül, Bulgáriával szemben szállt meg lesben, hogy megakadályozza a király úr seregének behatolását. E Miklós vajda az említett haddal a

Jalomica folyón – ahol az oláhok[323] által megerősített erődítmények és erősségek voltak, azokat hatalmasan elfoglalva – átkelt, Lajk vajda népes haderejével, akinek kapitánya dimbovicai[324] várnagya, az oláh Dragmer ispán volt, háborút kezdve és igen kemény ütközetet víva győzelmet aratott, sokakat megölt, magát a kapitányt megfutamította, de azután óvatlanul továbbhaladva bezáródott az ingoványokba és a tövisbokrok sűrűjébe meg az igen szűk szorosok közé; az oláhok sokasága az erdőkből és a hegyekből rájuk rontott, és ott őt a serény férfiúval, Péterrel, alvajdájával,[325] Vasnak mondott Dezsővel és Vörös Péter[326] küküllővári[327] várnaggyal, Péter és László harcias székely férfiakkal, valamint igen sok előkelőbb lovaggal és nemessel egyetemben megölték. És amikor a magyarok hadinépei a hadjáratból visszafordultak és futásnak eredtek, a süppedékes és mocsaras, ingoványos helyekre bezáródtak, közülük az oláhok sokakat lemészároltak, és számosan személyük nagy veszélyeztetésével meg javaik kárával menekültek ki onnan, és e Miklós vajda tetemét nagy csatával az oláhok kezéből kiragadva Magyarországra vitték, hogy Esztergomban[328] a Boldogságos Szűz-kolostorban[329] temessék el. Végül a szerencsétlenség sorscsapásának bekövetkeztével a szerencse újra melléjük állt, Garai Miklós[330] macsói[331] bán, a serény és harcias férfiú a királyi sereget Lajk, a nyílesőt okádó oláhok vajdája harcosainak és íjászainak támadása ellenében a bástyákkal és védművekkel megerősített hajókon a Dunán túlra átvezette, az ellenség mint a füst semmivé lett, a teljes had maradéka behatolt a Szörény[332] felé eső földre és azt elfoglalta, és akkor a király ott először Szörény várát és néhány év eltelte után Brassóban[333] a havasalföldi határok körül a Törcs nevű igen erős várat[334] építette fel,[335] fegyveres hadinéppel, angol gyalogosokkal és számszeríjászokkal biztosítva a vár védelmét hatalmában megtartotta.

[169.] Lajos király különböző hadjáratairól és kegyességéről meg többi erényéről

Majdnem minden évben vagy bizonyos évben hadat vezetett vetélytársai és lázadói ellen, és gyakorta a rácokkal[336] és moldávokkal[337] szemben tanúsítva nagy figyelmet, és kivált Rácország körül Osl fia Domokos ma-

csói bán[338] albánjával, Szemerével és azután a fiatal korában bánná tett, nagyon tevékeny és serény meg a háborúkban körültekintő Garai Miklós fáradoztak folytonosan, hogy ezt az országot megőrizzék a királyi hatalom fennhatósága alatt. Maga a király szerfelett bölcs és bőkezű volt, és sok háborút vívott meg szerencsésen, és sokat nyert vissza országának. Ő a hadi dicsőség után a tudományokban is kitűnt, a csillagászatot igen buzgón művelte, és erényeinek tökéletessége miatt a barbároknál is meglevő tisztelete nevét sok náció körében felmagasztalta. Ő a katolikus vallásban kegyes volt, a szegények iránt adakozó, az egyházak jogait megőrizte, és az egyházi szertartásokat nagyra becsülte.

[170.] Azokról, amelyek uralkodása alatt történtek

Mivel a bölcs kinyilatkoztatása szerint a jó ügyekért történő fáradozásoknak dicséretes a gyümölcsük,[339] és ébren kell tartani az emlékezetet, azok, amelyek az ő idejében gondoskodása révén a kegyelem buzgalmával történtek, méltán, nem érdemtelenül csatoltatnak ide.

[171.] A zsidók kiűzéséről

Ő ugyanis mint az üdvösség buzgó híve arra vágyott, hogy a zsidók katolikus hitre térjenek, és Krisztus számára megnyerje őket, de a zsidók megátalkodott makacssága miatt szándékát nem tudta keresztülvinni, egész Magyarország-szerte az összes zsidót elbocsátotta, és kiűzésüket elrendelte,[340] az uzsora mételyével felhalmozott javaikra és dolgaikra – megvetve azokat, mint a piszkot – nem tartott igényt, és nem akarta lefoglalni. És így azok valamennyien Magyarországról Ausztriába és Csehországba mentek és szétszóródtak.[341]

[172.] A remeték rendjéről és Szent Pál első remete testének áthozataláról

Szent Pál első remete[342] remetetestvéreinek rendje Magyarországon virágozni és sokasodni kezdett. Az említett rend atyjának, Szent Pálnak a testét Velencéből Magyarországra hozták,[343] és a Buda melletti szentlőrinci remeték rendházában,[344] a hegy csúcsán ünnepélyesen elhelyezték, e helyen e szent atya érdemeit tisztelik, és az Istent dicsérő népek sokasága is összetódul. Elsőként a jó emlékű Károly király, ezen király apja hozta be a mondott rend testvéreit,[345] kevés gyülekezetük és helyük volt, úgymint Szentlőrinc, Szentkereszt[346] és Szentlélek[347] meg Szentlászló[348] a pilisi erdőben,[349] és más helyeken kóborló világiak maradtak a remeték neve alatt.

[173.] A nosztrai rendház felépítéséről

Lajos király az említett rend számára ünnepélyes munkával kolostort emelt[350] Nosztrán.[351]

[174.] A lődi rendház felépítéséről

Továbbá másik klastromot épített a karthauzi testvérek rendje számára Lődön[352] a Bakonyban,[353] és megfelelően megajándékozta.[354]

[175.] Két kápolna alapításáról

Az egyik kápolnát Aachenben[355] és egy másikat Zellben[356] épített fel szép és csodás munkával a Boldogságos Szűz tiszteletére, megfelelően és gazdagon megajándékozta, és az istentisztelethez értékes használati tárgyakkal, vázákkal, kelyhekkel, könyvekkel és különféle miseruhákkal, valamint egy színaranyból való kehellyel ékesítette fel. Ezután pedig bőkezűsége és jó példát nyújtó tevékenysége miatt sokakat vonzott az ájtatosság

buzgalmának kinyilvánítására, bárókat, lovagokat, nemeseket és számos főpapot, akik a remeték említett rendjének helyeket adtak, és rendházakat építettek és adományoztak Isten dicséretére és Szent Pál tiszteletére.[357]

[176.] A kunok hitre térítéséről

Ő gondoskodott a kunok[358] tatár szertartás iránt elkötelezett népének katolikus hitre térítéséről, eljárva az Apostoli Szentszéknél Szent István király[359] példájával, akit az isteni gondviselés választott ki arra, hogy Magyarországon az új hit alapját megvesse, és aki a hívők szívét az apostolok után égi esővel lelkiekben öntözte Isten nevének dicsőségére, hogy terjedjen a keresztény vallás. E keresztény hitre már kioktatott nép számára – az Apostoli Szentszéktől nyert felhatalmazás alapján – minorita rendi[360] testvérek végezték a lelki ápolást, látták el a plébánosi jogokat, és szolgáltatták ki az egyházi szentségeket, és azok a hitben napról napra erősödnek.

[177.] A boszniai patarénok megtérítéséről

A boszniai patarénokat,[361] akik túlságosan megsokasodtak, és különféle tévelygések foglyai voltak, Peregrin boszniai püspök úr, minorita rendi, igen ájtatos és nagy tudású férfiú[362] a király figyelmeztetésére megtéríti és megkereszteli.

[178.] Bizonyos szlávok megkereszteléséről

A lippai[363] kerület szlávjait, a kemény nyakú népet a hitre térítették és megkeresztelték, számukra az egyházi szentségeket Szent Jeromos, az anyaszentegyház doktora fordítása[364] alapján szolgáltatták ki, de most, mint mondják, visszaestek a hitehagyásba és a korábbi tévelygésbe, és sokkal rosszabbak lettek.

[179.] Hogyan kapott a korábban lakatlan Moldávia új lakosságot?

Az ő idejében Bogdán, a máramarosi oláhok vajdája,[365] egyesítve e kerület oláhjait a Magyarország koronájának alávetett Moldávia[366] – hosszú idő óta a tatárok szomszédsága miatt lakatlan – földjére titokban visszahúzódott,[367] és bár a király serege gyakorta támadta, az azon földet lakó oláhok létszáma igen megnövekedvén országgá terebélyesedett. Az ezen ország oláhjai által választott vajdák pedig Magyarország királya hűbéresének vallják magukat, a szokott időben Magyarországnak adófizetésre vállalnak kötelezettséget.

[180.] Pestisről, éhínségről és földrengésről

Uralkodása idején egyes helyeken és szerte egész Magyarországon meg más szomszédos országokban is fel-felütötte fejét a pestis,[368] különböző időkben a gabona és más vetések kalászait megrágó sáskák és egerek révén éhínség támadt, és több alkalommal helyenként nagy földrengés következett be.

[181.] Az udvarnokok és más szolganépek kiváltságolásáról

Az ő idejében a különféle szolgálatokra kényszerített udvarnokok és az udvar más szolganépei közül sokan kiváltságot nyertek, és az ország nemeseinek közösségébe számítottak,[369] mivel a birtokok adományozásában mindenki iránt készséges és bőkezű meg jóindulatú volt, és ezért mindenki módfelett szerette.

[182.] Lajos király feleségeiről és gyermekeiről

Elbeszélésre méltónak ítélem azt is, hogy az említett Lajos királynak – miként az köztudomású – két felesége volt. Az első a nagyon szép Margit,[370] az utóbb a császárságra emelt igen jeles Károly úrnak, akkor Morvaország őrgrófjának[371] leánya, aki gyermektelenül hunyt el.[372] A másik a nevezetes Erzsébet úrnő,[373] a fentebb mondott István bán[374] leánya, akivel három leányt nemzett, Katalint,[375] Máriát[376] és Hedviget.[377] Katalint gyermekkorban elragadta a halál. És mivel a királyi ivadék sarja számára fényes nászt kell keresni, amelyből a természet tündöklő címével megjelölt utódok ragyognak fel, a fényes nemzetséget gyarapítva a jeles Máriát a kiváló fejedelemmel, Zsigmond brandenburgi[378] őrgróffal[379] jegyezte el,[380] amikor még mindketten gyermekek voltak. Zsigmondot, a császári sarjat apja császári jegyekkel ékesítve nevelte. Az eljegyzésre a felséges királyné úrnőkkel, anyjával és feleségével,[381] továbbá az ország főpapjaival és báróival történt tanácskozást követően Nagyszombatban[382] a császárné, Zsigmond anyja[383] és csehországi bárói jelenlétében nagy ünnepélyességgel és örömmel, házassági szerződés mellett került sor, ő Zsigmondot nevelés céljából magánál tartotta, és az ország trónjára emelkedve most együtt uralkodnak.[384] Hedviget pedig apja halála után Lengyelország királynőjévé koronázták,[385] aki utóbb Lengyelország előkelői, bárói és nemesei közreműködésével házastársi kapcsolatra lépett[386] a litvánok igen hatalmas, Jagelló nevű fejedelmével, aki katolikus hitre tért, és testvéreivel együtt megkeresztelkedett. Őt amazok ünnepélyesen Lengyelország királyává koronázták, Lászlónak nevezték,[387] aki hasonlóan feleségével együtt uralkodik örömteli módon abban az országban.

[183.] Lajos király napjainak békéjéről és nyugalmáról

Mivel pedig a következő időkben a király igen széles hatalomra tett szert, és tündökölt az ország trónján, szerencséjét az Úrba helyezte,[388] akitől minden jó származik, és fejedelemségét meg kormányzása gondját neki rendelte alá; nem szenvedélyből és akaratból vágyott országolni, minthogy az igazság őre volt, értelem és törvény nélkül semmit sem akart

megkísérteni, mivel a viruló szorgalom és az irányító bölcsesség természetesen uralkodik az ország értelem és törvény szerint körültekintően megfontolt kormányzásában. Természetes uralomban bővelkedve – nem emberi, hanem inkább isteni ösztönzésre – vágyának szándékát afelé irányította, hogy elődei, a szent királyok[389] és apja[390] nyomdokába lépjen, akikben igen bőségesen és tökéletesen jelen volt a hit buzgalma és a keresztény vallás, országait, a neki alávetett földeket és népeket szabadságukban, szokásaikban és törvényeiben, jó békében és nyugalomban megőrizte, kivált azokat, akiket az Úr iránti hitükben új életre keltett, és a vetélytársak, különösen pedig a pogányok cseleitől és támadásaitól szerfelett győzedelmesen megvédte, továbbá országának egyházait is jogaikban és szabadságukban megtartotta, és e világi javakban gyarapította.

[184.] Lajos király szemlélődő életéről

Megfontolva és figyelembe véve, hogy országai és tartományai mindenfelől, vagyis körös-körül békés és nyugodt állapotukban virágoznak, bár a gyermekkorától szokásból és élvezettel űzött vadászatot igen kedvelte, végül mégis a földi dolgokkal kapcsolatos elfoglaltságokat – amelyeknek nehéz bűnök nélkül eleget tenni – és gondokat hátrahelyezve, a testi vágyat elnyomni meg kordában tartani és az isteni parancsoknak engedelmeskedni akarva, mivel minden hús széna, és annak minden vágya mintegy a széna virága,[391] az emberi sokaság tömegétől félrevonulva, hogy buzgóbban és ájtatosabban tudjon foglalkozni kegyes cselekedetekkel, és legyen ideje az imádságokra, a szemlélődő életet választotta,[392] és emellett állhatatosan kitartott.

[185.] Lajos király haláláról és eltemetéséről

Végül e munkás életnek hátat fordított, és az örök életre vágyódott azon zsoltárszöveg szerint: Jó nekem az Úrhoz csatlakoznom, reményemet az Úrba helyeznem.[393] Isteni hívásra szeptember hónap 11. napján[394] távozott el ebből a világból,[395] és kevéssel azt megelőzően csodálatos üstökös

tűnt fel. Halála után oly nagy gyász lett az országban, mintha mindenki saját halálát siratta volna. Székesfehérvár városában temették el az Úr 1382. évében, ezen hónap[396] 16. napján, abban a kápolnában,[397] amelyet ő épített a Boldogságos Szűz társaskáptalan[398] oldalán, de később felesége, Erzsébet királyné azt megadományozta. 40 évig, 1 hónapig és 22 napig uralkodott.[399] Kellő magasságú ember volt, magasztos tekintetű, haja és szakálla göndör, mosolygós szemű, vastag ajkú, és vállainál kissé meghajlott.[400]

[186.] [Ajánlás]

Vitézlő Haserhag István magiszter úrnak, az országbíró ítélőmesterének[1]

A siker reményében kezdődik Thuróczy János magiszter előszava a Kis melléknevű Károly király szerencsétlen esetének leírásához, valamint Magyarország királynőinek gyászos történetéhez

Általában örvendetesnek tartanánk nem áhítozni más osztályrészére; változnak az idők, az események kimenetele a vakszerencse folytán olykor homályba borul, és az emberi színjáték néha nem sejtett véggel zárul. Károly,[2] aki egész Itáliát rettegésben tartotta, míg a világ két legnagyobb országát vezette, nem elégedett meg saját határaival, így a szerencsétlen vérével együtt a lelkét is kiadta, végül még a temetés tisztességétől is megfosztva, a rothadás bűzét árasztva hosszú időn keresztül temetetlenül hevert a puszta gyepen. Ó fájdalom, így sújt le a végzet villámként a felséges királyokra, a világ uraira, így szabályozza ama mindenható Bernabos a fejedelmek kormányzását.[3]

Arra kértél, hőn szeretett Uram, hogy írjam meg ennek a Károlynak szerencsétlen esetét; erőimet meghaladó terhet raksz gyenge vállamra; nem érdemes tehetségnél kopogtattál! A királyok nagyszerű tettei ugyanis nem jelentéktelen írókat igényelnek, és a szárnyaló hírnév nem leli örömét a szegényes előadásmódban; mégis engedelmeskedni óhajtottam

parancsodnak, s az a bizonyos kölcsönös udvariasság arra késztet, hogy meghajoljak kívánságod előtt, kivált azért, hogy hálátlannak ne ítélj. Vakmerőn bele mertem hát vágni ebbe, hogy csakis a te akaratodnak – s nem mindenkiének – eleget tegyek. Mégsem remélem, hogy munkám iránt közönyös marad a kaján magyarázó. Honnan vette – mondják majd – ez a tanulatlan ember a bátorságot, hogy énekeket szerezzen, és pórias kifejezésmódjával tönkretegye a nagyszerű eseményeket?

A gyűlölködés miatt a pocskondiázás az egész emberi életet végigkíséri, még ha dicséretet érdemelne is, és a gonosz nyelv senkinek nem kíméli sem a korát, sem a rangját, mégis a közös teher – bármekkora is – kevésbé nyomaszt, s ha társaink vannak, kevésbé igazságtalan a büntetés.

Ennek a Károly királynak gyászos eltávozását bizonyos Lorenzo de Monacis, egy nem épp tanulatlan velencei ember írta meg vázlatosan az események történése idején, rövid és mértékes versben. Nagy részben őt követtem, legfőképpen azért, hogy azt ne higgyék rólam: valamit magam találtam ki; ám mindazt, amit ő egybeszőtt, meg amit ifjú éveimben az említett királyról idős és szavahihető férfiaktól hallottam,[4] akik azt mesélték, hogy veszedelmes viharok hányták-vetették őket, igyekeztem terjedelmesebben megírni.

Olvasd hát és ítéld meg; magasztald vagy rántsd a sárba, és mivel te voltál bátor e szokatlan terhet egy tapasztalatlan emberre kényszeríteni, légy részese magad is a dicséretnek vagy a gáncsnak, bármelyik lesz is osztályrészem!

Hogy pedig e Károly király életének keserves kimenetelét és Magyarország királynőinek siralmas történetét tökéletesebben adhassam elő, és hosszú panaszaimmal jóllakassam a lelked, könyörögve kérem – ezeket üdvre fordítva – segítsen meg a Magasságbéli!

[187.] Kezdődik az elbeszélés. Mária királynő megkoronázása és az ezt követő gyűlölség

Lajos király uralkodása végén, fiúsarj híján csupán két leányt hagyott hátra, egyiküket, a születés rendjében az idősebbet, akit Máriának nevezték, s még nem volt nászra érett, házassági szerződéssel a serdületlen

Zsigmond brandenburgi őrgrófhoz, Károly római császár és cseh király fiához kapcsolta még szülőapja életében azzal a kikötéssel, hogy amikor a hajadon házasulandó korba jut, tartsa meg az esküvőt, és jegyesét tegye királlyá.[5]

Tetszett ez a feltétel az ország összes nemesének. Szemük előtt csillogtak még az atya friss érdemei: hiszen sokakat paraszti kunyhóból emelt a legmagasabb tisztségre, egyeseket egyházi, másokat világi méltóságokkal ajándékozva meg; a királyi háznak feltételesen különböző szolgálatokra kötelezett udvari nemeseit[6] helyzetük minden megkötöttsége alól feloldozta, s ugyanazzal a kiváltsággal gyarapította őket, mint amit a valódi nemesek élveztek. Minek szóljak többet? Az országot békében megőrizte, a magyarokat az idegen népek előtt félelmetesebbé tette, mint korábban voltak, úgyhogy széltében-hosszában elterjedt hírnevük a csillagokig ért. Az elhunyt uralkodó iránti szeretet még nem hűlt ki a nép szívében, a tőle kapott jótétemények miatt, az egész köznép egy szívvel-lélekkel királynőnek nevezi ezt a hajadont, e ragyogó névvel tüntetve ki az asszonyi nemet, atyjának magas trónjára ülteti őt, s a szent koronával koszorúzza a hajadon fejét.[7]

Élt még ennek a leánynak az anyja, név szerint Erzsébet, egy éles elméjű, tehetséges és nem kis megfontoltsággal bíró asszony. Az uralomban és kormányzásban ő viselte asszonyi érettségével a leányára háramló felelősséget.

És ott volt Garai Miklós is, a legtekintélyesebb férfiú az országban, származását, valamint gazdagságát és földbirtokait tekintve nemes, akit alárendeltjeként Lajos király országa nádori tisztének magas méltóságára emelt. Ő még nem feledkezett meg a kapott adományokról, teljes egészében és minden lehető módon, bizonyos kegyelettel a királynő szolgálatának szentelte magát, és tanácsaival irányította őt. „Te szabályozod – mondotta – ennek az országnak a gyeplőit, te vagy a magyarok királynője, nem veszed észre, hogy az előkelők egyáltalán nem törődnek veled? Vedd el ettől a báni méltóságot, attól meg az ispánságot, nehogy elbizakodottságukban ellened szegüljenek; azokra áraszd kegyeidet, akik melletted állnak; ferde szemmel néznek rád, gyanítom, hogy titokban cselt szőnek ellened, és megvetik királynői jogarodat; senki sincs rajtam kívül, aki emlékeznék az elhunyt király hatalmas érdemeire."

Mihelyt az engedékeny asszonyt, aki hitt is neki, kívánsága szerint irányíthatta, kicsikarta tőle az engedélyt, és ő tartja kezében – kényére-kedvére – a királynői jogart, a királynő pedig a vétkes besúgástól elbizonytalanodva leplezett gyűlöletét a főemberek ellen fordítja, és a haza jogrendjét megingatja.

Amikor az ország legtekintélyesebbjei ezt megérezték, az egyenlőség megbomlásával kegyetlen viszály támadt, a félelem két rosszindulatú pártra osztotta a bárókat, s az egész nép megoszlott: teljes erővel marcangolják az országot, pártütő haddal „művelik" a földeket, elutasítják a hajadon jogarát, s keresik a módot, hogy megfosszák a leány fejét a koronától.

Mégsem minden országlakónak volt kedvére ez a merény, egy párt azonban vérszemet kapott e gazságtól. Pál zágrábi püspök és ama olasz, akit Lajos király ruházott föl ezzel a méltósággal,[8] mindenkinél jobban hajlott ekkora elvetemültségre, meg döbröközi Lackfi István és András, maga az erdélyi vajda, István és egy másik István, a simontornyai; Horváti János bán és János, vránai perjel; pedig egy sem volt ezek közül, aki ne kapott volna birtokokat az említett Lajos királytól. A szóban forgó Lackfi Istvánt ugyanis Csáktornya és Stridó várainak gazdag birtokával ajándékozta meg, és az említett országrészben tekintélyesebb hivatali címmel tüntette ki, a mondott Horváti János alacsony társadalmi állású nemest is ő emelte föl a Dalmátország bánja magas méltóságára, udvarában őket tette a legnevesebb emberekké.

És a többiek közül mit kellene mondanunk a vránai perjelről, akit ugyancsak a király emelt ki az alacsony kunyhóból, illetve a köznépi származás homályából, úgy gondolván, hogy méltóvá válik ekkora megtiszteltetésre, hatalommal bíró férfivá tette azt, akiről a természet is azt rendelte, hogy ott maradjon a mélyben.

Ezek csak úgy okádták a beléjük ivódott mérget, amely szinte az egész Magyarországot megfertőzte. Mert amikor látják, hogy nem alkalmasak ily nagy feladatok végrehajtására, társakat keresnek, s akiket megkörnyékeztek, folytonos rábeszélésükkel zaklatják, nem nyugszanak, míg kívánságaik teljesítésére nem hajlítják azokat, akikre rátaláltak.

Ezt mondogatták ugyanis: „Mit esztelenkedünk, mint a bolondok, mit töprengünk még, meddig tűrjük a gyönge és sértődékeny asszonyi uralmat? Szolgálatainkat jelentéktelennek tartja, mogorva tekintettel néz re-

ánk. Megfeledkezve arról, mennyi vért ontottunk néhai kegyes királyunk szolgálatában, mekkora viszontagságokat és mekkora fáradalmakat álltunk ki, amikor Lajos király a mi kardunkkal morzsolta fel az idegen népeket, a királynő most igyekszik eltávolítani bennünket azokból a tisztségekből, amelyekre egykor felemeltettünk; bezáratja az ajtót, amely korábban nyitva állt előttünk, és Garai nádoron kívül senki sem tetszik neki. Óvintézkedésre van szükség, hogy ez a hirtelen haragú asszony a vérünk kiontásával ki ne oltsa életünket, s véres verejtékkel nehezen szerzett vagyonunkat zsákmányává ne tegye."

[188.] A Kis melléknevű Károly királlyá választása és a hozzá küldött követség

Amikor tehát úgy látják, hogy nem jelentéktelen csapat csatlakozott hozzájuk, még lelkesebben fognak célkitűzéseik megvalósításához, és gyakori találkozásaik alkalmával azt fontolgatják, hogy a Kis melléknevű Károly királyért elküldenek Apuliába.

Ez a Károly és Lajos király leánya, Mária egy családból származtak. Mert ezt a Károlyt a néhai András úr, Szicília királya, a néhai Lajos király úr édestestvére nemzette,[9] és ezt a Károlyt, mint aki Magyarország királyainak nemes törzsökéből sarjadt, mindenki, akinek kedvére volt ez a tény, méltónak ítélte arra, hogy kormányozza őket. Egyöntetűen megkérték végül a zágrábi püspököt, hogy menjen el Szicíliába, Károly királyhoz. Hajlik is a nem sok kérésre, a hosszú út terhe sem aggasztja, rábólint, mert ez az istentelenség mindennél kedvesebb volt neki, örömmel ajánlkozott arra, hogy végrehajtja ezt a kimondhatatlanul nagy gaztettet. És hogy ismertté ne váljék a még el nem végzett tettek sora, és a leleplezett gazság szerzőinek szándékai a királynők kellő óvintézkedései folytán meg ne hiúsuljanak, álcázásként folytonosan fecsegnek, mindent átláthatatlan lepelbe burkolnak, és azt híresztelik, hogy az említett püspököt rabul ejtette a vágy, hogy meglátogassa a szent apostolok küszöbét és a római udvart.

A női király[10] még két éve sem ült az apai trónon, mikor a püspök elindul szárazon és vízen, miután a szükséges úti előkészületeket megtette, és jó szerencsétől kísérve épségben megérkezik Nápoly városába, ahol akkor

a király tartózkodott.[11] Miután elfoglalta szállását, minden késedelem nélkül – még tagjait sem pihentette ekkora fáradság után, hiszen mindennél jobban szerette volna véghezvinni a megkezdett dolgot – a királyhoz siet, gyorsan rendbe hozatván magának és társainak díszes ruháit.

Mikor a király elé járul, térdét mélyen meghajtva köszönti őt, ahogyan az olaszok szokták, azután így szól: „Nagy tisztelet a szent királyi felségnek! Magyarország összes prelátusa, bárók és előkelők bíztak meg azzal, hogy ezt felségteknek elmondjam, miután őket és hűséges szolgálataikat alázatosan ajánlottam.” Ugyanakkor átnyújt egy sok pecséttel megpecsételt levelet. A király meghökken a váratlan újdonságon, szemét egy darabig a padlóra szegzi, és azon gondolkodik csodálkozva, miféle sors hozta elébe a nem várt követet. Amikor szemét újra a püspökre emelte, s látta, hogy az vidám arccal áll mellette, úgy véli, nem hozott semmi rosszat; majd üdvözli az őt üdvözlőket, s hogy egyedül, a tanúkat elküldve ismerje meg az elé hozott ügyek sorát, megparancsolja, hogy a követ kivételével mindenki menjen ki a teremből, majd felbontja a levelet. És amikor megtudja abból, hogy a követséggel egyedül a püspök van megbízva, s hogy a levél arra kéri, adjon hitelt szavainak, mindketten helyet foglalnak, s a király megkéri a követet, hogy mondja el az üzenetet.

Az említett főpap tehát e szavakat intézte Károly királyhoz: „Nagylelkű uralkodó! Az őseidre való hálás emlékezés, amelyet nálunk a hálátlan feledékenység még nem semmisített meg, arra lelkesített minket, hogy hozzád folyamodjunk. Tudjuk, hogy te Magyarország királyainak nemes véréből származol, és országunk jogara senkit sem illet meg rajtad kívül. A mi megboldogult királyaink férfisarja vagy, női hatalom nem tud egy féktelen népet kormányozni, a gyöngébb nem képtelen elcsitítani azt a háborúskodást, amit fölszított; azt a Magyarországot, amelyet hajdan pompás gazdagságában hatalmasnak láttál, most kegyetlen háborúság marcangolja. Füstölgő tüzektől gyászfáklyákká válva összedőlt épületek mutatják ennek siralmas nyomait, urak legyilkolása áztatja vérrel a terméketlen földeket, a nép rosszindulatú pártokra szakadva teljes erőbedobással tombol az ország belsejében, minden országlakó dühében egymást marja. Mit mondjak? Mint valaha Phaethón[12] tüzes lábú lovai – megvetvén könnyelmű hajtójukat – letértek az útról, és zsaráttal töltötték meg a világot, így töltötték teli súlyos vésszel mindenütt az országot. Téged

hívunk hát, hogy hozd rendbe a megtört országot, egyesítsd a széthúzó vezéreket, a béke kellemes nyugalmával örvendeztesd meg az ország egyszerű lakóit, vállald magadra a mi feladatainkat, minthogy mi nem tudjuk kézben tartani azokat, ne vonakodj attól, hogy urunkká és királyunkká tegyünk, hiszen jog szerint téged illet a királyság, egészséges bizalommal, az örök hűség kötelékében neked rendeljük alá magunkat, hogy te is szeresd azokat, akiket a szüleid szerettek. Jöjjön hát felséged, mi híven előteremtjük mindazt, amire az utazáshoz és a dolgok elrendezéséhez szükség lesz. És ha felséged lelkiismeretét bántja az unokanővére iránti elfogultság, akit, mint tudod, az atyai trónnal tiszteltünk meg, s a szokás ellenére emeltük őt oda, a női éleslátás nem elegendő az adott terhes feladathoz, egy érett korú férfi is megizzad ekkora súly alatt. Magyarország népe egy régi gaztette következtében mindenfelől ellenséggel van körülvéve. Ezenkívül belső gyűlölségek miatt is úgy háborog, mint a hatalmas tenger, és férfiút igényel, hogy megvédje az idegen támadásoktól. Komoly dolog, hogy egy hajadon igazgatja egy ekkora ország gyeplőit, ilyen körülmények között olykor még egy bátor férfi keze is meg-megremeg.

Mit részletezzem bővebben, neked is, neki is elég lesz Magyarország, ha mérsékletet tanúsítotok, hiszen tágas az ország."

Miután meghallgatta ezt a beszédet, Károly csendben maradt, gondolataiba merülve elhalasztotta a választ, és szállására bocsátván a püspököt az új fejlemény hatását mérlegeli magában. Sokáig gondolkodik tehát, majd iszonyú vágy fogja el a legfőbb magyar méltóság iránt, viharos küzdelem szorongatja a lelkét – s az értelem alulmarad, a királyság utáni vágytól legyőzve elbukik.

Nem halogat, a palota belsőbb részeiben tartózkodó királynéhoz megy, és feltárja előtte lelkének baját, e szavakkal: „Nem remélt új lehetőség kínálkozott számomra. Magyarország kormányzására hívnak. Drága feleségem, úgy határoztam, hogy elmegyek, s elviszem közös fiunkat is, az ügyek elrendezése után neki adom a koronát, átengedem a kormányzást is, én pedig visszatérek Itáliába. E viharos időben fáradságos munkát végeztünk, s még fel sem lélegezhettünk ezek után, még súlyosabbak fenyegetnek. Ellenségünk a Sanseverino-ház,[13] a pápa súlyos haragja is minket sújt, a franciák irigységtől fortyogó népe is fegyverkezik, hogy éle-

tünket és a föld birtokjogát elvegye tőlünk, a szegénységről, amely itt benn fojtogat minket, hallgatok. Ha az égiek kívánságaink szerint irányítják az eseményeket, és kézbe veszem Magyarország gyeplőit, a magyar erőkkel betöltjük a hiányt; mondd el nekem, hogy érez a lelked, mennyire tetszik neked ez a dolog."

A királyné férje szavaitól elszomorodva halvány lett, mint a tenger, nem tudta visszatartani könnyeit zavarában, mintha a bajokat előre sejtvén a lelke gyötörné őt. Szomorú, sóhajoktól elfúló hangon így beszélt a királyhoz:

„Jóságos király, mondj le a meghasonlott, ármánytól és gonosz gyűlölségtől terhes Magyarországról, kelepcére gyanakszom, meg arra, hogy a téged hívó párt ellenséged; ismerjük e nép álnokságát! Jaj, ne alacsonyodj le, kérlek, ehhez az ígéretét megmásító néphez! A Mindenható a magasságból, aki Bajorország Ottóját,[14] ezt a sok katonában bízó, Ausoniát fegyverekkel s vitézekkel[15] tipró, népeivel és kincseivel kérkedő fejedelmet, aki országodtól és életedtől is meg akart fosztani, harc nélkül leterítette, szánakozik majd mostoha körülményeink miatt, és megmutatja az utat, hogy a nyomasztó fáradalmakat legyőzve kibírjuk."

A királyné kérései nem hatották meg a királyt, akit feltüzelt a velejében parázsló dicsvágy, és magában vívódva így szólt: „Női lebeszélésre nem fogom megvetni az önként kínálkozó jószerencsét, és fiamat sem fosztom meg a legnagyobb magyar méltóságtól. A királyok hírneve szárnyal a széles világban, illik-e hozzám, hogy panaszos feleségem könnyei miatt odahagyjam azt a rangot, amelyet a végzet önként kínál nekem?"

Magához hívatta tehát a püspököt, s az őt hívók óhajának teljesítésére ajánlkozott, de határozottan meghagyta, hogy királyi akaratát ne közöljék a királynéval.

[189.] A Magyarországra induló Károly király hitvesének sirámai és panaszai

Olyan időszak volt, amikor a föld illatozó virágok tarka színeivel – melyeket eltörölt a zord fagy – hímzett új pázsitot sarjasztott, és a fülemüle a kegyetlen tél csendjét megtörve álmatlanul tölti az éjszakát, édes énekével hirdetve, hogy közeledik az eljövendő nyár, és a többi kismadarat

ébresztgeti zengő hangjával, amikor pirkad a hajnal s az alvók szemét még édes álom tartja fogva; amikor a tavasz lépteivel végső határaihoz közelít, és a tenger a viharosan fúvó északi szél elültével csendes nyugalomban egyesítette tajtékzó hullámait, biztonságos és szerencsés utat ígérve a hajósoknak; ekkor Károly király megparancsolta, hogy készítsék elő az úthoz szükséges dolgokat s rakják is hajókra, ugyanakkor maga a városba indult. Amikor a királyné látja, hogy a király és vele együtt a fia is készül elutazni, könnyeit, melyeket folyvást ontott, haragra váltja, s felhagyván a rimánkodással, őrjöngve, mint a thymbrae-i[16] szűz, hangos kiáltozással követi férjét, és kezét könyörgőn összekulcsolva előtte, lelkének keserűségében e szavakra fakadt:

„Minden atyák legkegyetlenebbike, miért viszed magaddal fiadat a biztos halálba? Ha te magad nem félsz a haláltól, melytől mindenki retteg, ha már magadat nem sajnálod, legalább engem sajnálj, s hagyd itt őt vigaszul a magára maradt szülőnek! Én hajamat kibontva rohanok a város közepére, kegyetlen körmökkel szaggatom meg orcáimat, és sóhajtozva, hangos sírással kérem majd a nép segítségét, s azt kiáltozom, hogy fiamat – mintegy a pokol torkából kiragadva – vegyék el tőled s adják vissza nekem!"

A királyt felizgatta a nagy kiabálás, és enyhe dorgálással rászólt a királynéra, hogy hallgasson. Ám ő mégsem kíméli hangját, a király pedig haragra lobbanva nem mérsékli férfitermészetének fellángoló indulatát, és megüti a királynét, sőt megparancsolja, távolítsák el a városból. Azzal is megfenyegeti, hogy a tenger sós vizébe dobatja, ha nem hallgat. Az asszony mint egy eszeveszett, még nagyobb hévvel tombol, egész testében dúl a harag, mint egy bőszült vadkan, melyet erős háló zár körül, s ki akar törni a gyümölcsösbe, tajtékzik, szeme szikrát szór, ajka reszket – így siet a kijárat felé, és mert senkinek sem panaszolhatja el szívének keserveit, őrlődik rendkívüli fájdalmában.

Károly király végül igaz házastársi szeretettől hajtva egészen átérezte a királyné sírását is, dörgedelmeit is, s lelkében megrendülve hosszú ideig forgatja szíve rejtekében felesége szavait, remény és félelem között hányódik. Arra gondolt, hogy a szív, mely ekkora dühvel őrjöng, megérzi a jövendő szerencsétlenséget, ám konok nagyravágyásában semmiféle lebeszélés nem tudta eltéríteni szándékától. Mégis – engedve a királyné szeretetének – eltöprengett azon, mekkora fájdalmat okoz a szülőanyának

fia távolléte, és megígéri, hogy édesanyjánál hagyja a fiút. A királyné – jóllehet annyit elért, hogy kiragadja fiát a gyászos helyzetből – mégis aggódik férje sorsa és feladata miatt, és nagy szomorúságában naphosszat egyre csak árasztja könnyeinek folyamát.

[190.] Károly király megérkezése Zágrábba

Eközben Károly király, miután házának és utazásának minden ügyét higgadt megfontoltsággal elrendezte, a palotában gyászoló szomorú királynéhoz ment, és ahelyett, hogy megvigasztalta volna őt, mint óhajtotta, míg szelíd szavakat mond színe előtt, megújítja régi fájdalmait,[17] újra sírásra fakasztja, sűrűn elcsukló zokogással. Meghatódott végül a férj szíve, és hitvesének fájdalmait részben csillapítván a fiút átadja anyjának, s végső búcsút mondott – közben nem kevés könnyet hullatott a királyné s ő maga is, majd a hajókhoz siet. Feszültek már a szélben a felhúzott vitorlák, amikor Károly király és a királyné a tengerpartra érkeztek, és mielőtt elváltak volna egymástól, a királyné így szólt a királyhoz: „Ilyen tántoríthatatlan embert még nem láttam rajtad kívül, akinek süket a füle a kérésre, és szántszándékkal rohan a vesztébe! El fogsz pusztulni, én meg királynői öltözékemet levetem majd, amelyet jelenlétedben dicsőségesen viseltem, és fekete ruhákat készíttetek, hiszen özvegy leszek. Mindig reszketve várom, hogy egy ismeretlen ember hírül hozván halálodat e súlyos újsággal sebzi meg fülemet, e szomorú hírrel tölti be városaidat."

E szavakkal együtt szíve mélyéről hosszú sóhajok törtek fel. A király hajóra szállván országa olasz főembereinek kíséretében a vizekre bízta magát, és miközben kedvező szelek fújdogáltak, szántotta a mély tengert.[18] Mindenütt kedvében járt a szerencse, míg Zengg partjánál kikötött. Zengg ugyanis tengerparti város, Dalmácia vidékén fekszik, ahol Károly királyt megfelelő szállással fogadták. A zenggi polgárok ugyanis örültek az olasz uralkodónak, mert maguk is inkább olaszul csevegnek mind a mai napig, mint hazájuk régi nyelvén.

Károly király ugyanebben a városban csatlakozott az őt hívó bűnszerzőkhöz, akik sok és erős katonai csapattal várták. Egy kis pihenőt tartottak, hogy a király tengeri hajózástól elfáradt tagjai felfrissüljenek. Ám az

uralkodó sietett, mohón vágyva az óhajtott dologra, hogy a legfőbb hatalmat mielőbb elnyerje. Megindítja tehát innen a csapatait, a hegyeken való átkelés viszontagságai a legkevésbé sem késleltetik, s megérkezik Zágráb városába,[19] ahol e város püspöke, sokféle dologgal bőségesen ellátva őt, kedves vendégszeretettel fogadja. Károly király elhatározta hát, hogy míg jó híre el nem terjed egész Magyarországon, ebben a városban marad; ő is, emberei is mindenfelé fülelnek, hogy meghallják, mennyire tetszik a népnek a megérkezése. Az ország minden részében kétértelmű beszédeket terjeszt, hogy meggyőző erejével megvetetté tegye a nép szemében az asszonykirályt. A magas rangúakat, akiket a rábeszélés nem tudott elcsábítani, arannyal és ajándékokkal rontotta meg, az alattvalókat a megvesztegetés bűnével. Másokat ígéretekkel terhelve vont a maga oldalára, mint valaha Orpheusz, aki édes hangjával állítólag az állatokat és a fákat is megindította; s csak kevés híve maradt meg a királynő pártján régi hűségében, tettető arccal. Az alacsonyabb rangú nemesek, akiknek nyakára a Károly királyhoz csatlakozó urak súlyos terhet raktak, mit tehettek volna mást, mint hogy őt támogatták.

[191.] Zsigmond őrgróf házassága és Károly bevonulása Buda városába

Míg Károly királlyal kapcsolatban ezek történtek, a császári szülött a forrongásról szóló hírek hatására esküvel is, a nászágyon is érvényesítette a korábban bejelentett házasságot.[20] Őt ugyanis a szülei még Lajos király életében a császári házból a királynő udvarába hozták, hogy majdani uralkodására készülve megtanulja a magyar nyelvet, s ugyanakkor az emberek szokásait is megismerje.

Hogy tehát a megérkező zsarnok cselszövése és a hozzá csatlakozó nép dühe kelepcébe ne csalja őt, feleségét elhagyva hazájának határai felé menekült. Amikor ennek a házasságnak a híre eljutott Károlyhoz, nagy részben lelohasztotta kedvező kilátásokkal kecsegtető reményeit. Úgy gondolta, hogy a császárt felingerli a fiával kapcsolatos méltánytalanság, s haderejét és fegyvereit ellene fordítja.

Ám a királynők előtt sem maradtak rejtve Károly ravasz mesterkedései.

Ezért, mintha a lázadásról mit sem tudnának, követet küldenek hozzá, tudakolják, vajon vendégként vagy ellenségként jön-e. Ő pedig szíve gonoszságát a hálás szeretet hamis látszatával igyekezvén palástolni, így felelt a követnek: „Hálatelt lélekkel emlékezünk vissza arra a büntető hadjáratra, amelyet egykor gonoszul meggyilkolt atyánk iránti szeretetében jelentékeny költséggel és nagy erőkkel vezetett Lajos király, akinek érdemei mindig elevenen élnek szívünkben. Ezenkívül a testvéri szeretet és az a mély rokonszenv, amelyet nővérünk iránt kegyelemmel teljes szívünkben hordozunk, arra indít, hogy országát, melyet a háború meggyötört – mint jelentették nekünk – lecsendesítsük, az ország széthúzó nemeseit egyesítsük, s népét megbékítve visszaadjuk nővérünknek. Ez jövetelünk oka."

A királynőknek ez a követe helyreállította Károlynak Zsigmond házassága miatt már-már romba dőlt reményét. Azt gondolta ugyanis, hogy a királynők elhiszik, amit üzent, és a kieszelt ürügy ösztönzésére – büszke volt magára, hogy rátalált! – sietve Buda felé indult.[21]

A királynők pedig, jóllehet nem hitték el, hogy a királyi üzenet őszinte, hamis arccal azt színlelték tanúk jelenlétében, hogy elhiszik; ám úgy látják, hogy a számtalan ellenséges országlakó kíséretében érkező ellenséget erővel visszaűzni nem tudják, biztosabbnak tartják, ha önként segítik őt kívánt célja eléréséhez. A királynők ugyanis úgy gondolták valamiféle reménytől vezettetve, amely mostoha körülmények között mindig felragyog (ilyen az emberi sors!), hogy a bosszúálló szerencse tán a javukra fordul. Ezért lenyelvén a súlyos sérelmeket, mindkét királynő aranyos kocsiban, előkelők fényes menetétől kísérve a közeledő Károly elé megy, fogadja őt, majd vele együtt bevonul a városba. És bár a királynők kérték, ő mégsem akart belépni a várba, hogy annál jobban palástolja gazságát, a vádló szemrehányástól óvakodva távol maradt a királyi palotától mindaddig, míg kívánságának teljesüléséhez alkalmasabb idő nem kínálkozott.

Amikor tehát a szálláshelyre értek, és Károly leült a királynők közé, az idősebb királyné így szólt Károly királyhoz: „Drága fiam, kedves a te hálás szeretettel teli nagy emberséged, hiszen szívedben hordozod a néhai Lajos király régi jótéteményeit, és nem feledkeztél meg véredről, hanem otthagyván országodat, a királynét és gyermekeidet, annyi földön át ide jöttél, hogy lecsillapítsd a magyarok háborgását és megkönnyítsd a mi fára-

dozásunkat. Mi nem is tudjuk viszonozni és méltóképp dicsérni, a Mindenható fizessen meg helyettünk mindezekért!"

Mindezeket közben halk sóhajok kísérték. A király pedig szemlesütve, illő megfontoltsággal így felelt a királyné szavaira: „Tiszteletre méltó anyám, amíg az éltető lélek irányítja tagjaimat, a nagylelkű Lajos király hatalmas érdemei mindig a szívemben fognak élni."

Ezek után a királynők elbúcsúztak a kellemetlen vendégtől, visszatértek a királyi palotába, ahonnan jöttek, s innen szemlélték, hogy Károly ellenük lázít.

[192.] Károly király bevonulása Buda várába, és a királynők gyásza

Amikor Károly király észreveszi, hogy az előkelők csapatai mindenünnen köré tömörülnek és a fecsegő nép őt pártolja, meg hogy a királynőket nyíltan sértegetik, mesteri fortéllyal valamiféle kormányzói címet vesz fel, és ezen a címen bevonul a királyi várba.[22]

Károly király veszedelmes cinkosai pedig az ország kisnemesei és köznépből való emberei előtt a férfikirály nevével játszva ezt mondogatták: „Ezt az országot bőségesen öntözte a mi vérünk, láttuk, hogy a tűzvész nagy területen elpusztította az épületeket, tehát nem annyira a saját érdekünk, mint inkább a közérdek keltette bennünk a vágyat, hogy ehhez a Károlyhoz folyamodjunk menedékért, aki a mi királyaink törzsökéből sarjadt. Ilyen nagy dolgok terhét mertük a vállunkra venni, bízva bennetek s abban reménykedve, hogy ami nekünk tetszik, nektek is tetszeni fog. Ha pedig ekkora teher súlya alatt elfogy az erőnk, a ti segítségetekkel kell azt pótolni. Hiszen tudjátok, hogy államunkat megrendítették a belső bajok, ezek elsimítására és az ország külső támadásoktól való megvédelmezésére ő alkalmasabb, mint egy asszony."

Ezt mondogatták unos-untalan. Ezért azután a félrevezetett nép mintegy magának szerencsét kívánva így beszélt: „Meddig nyom még bennünket ez az asszonyi iga? Veszélyes egy olyan király, akinek asszony a neve. Ezt a Károlyt a Mindenható az égből adta nekünk, azt akarjuk, hogy ő legyen a király, mert férfi!" A pimasz népség ilyen ordítozással nyugtalanította a város magas palotáit, s ez a kellemetlen zúgolódás a királynők

füléhez is eljutott. Ezért a királynők nem kis ijedségtől rémülten reszketve féltek, hogy királyságuktól és egyszersmind életüktől is megfosztják őket. Az idősebb királyné tehát szíve mélyéből feltörő sóhajok között e szavakra fakadt: „Jaj, Magyarország kellemetlen emlékeket hordoz rólunk, hiszen megfeledkezvén a néhai Lajos király hatalmas érdemeiről, leányának hálátlanul viszonozza azokat." E panaszokkal együtt és sok más panasza után szeméből előtörő könnyekkel öntözi sápadt orcáját.

Károly király pedig a tömeg rokonszenvétől elbizakodottan, mohón magához ragadja Magyarország gyeplőit, és mintha békét akarna teremteni, ravaszul megbeszélést hirdetve az összes nemest a várba hívja, és a vár kapuit olasz őrséggel erősíti meg. Bőven volt alkalom ékesszólóan ámítani a népet; a királyt pártfogók javaslatára kevés hű ember kivételével az egész megvesztegetett tömeg azt ígérte, hogy neki adják Magyarország jogarát, és félelemből a hű emberek is beleegyeztek ebbe. Egy tapintatlan hírnök azután ebben a lázas sorsfordító pillanatban e szavakkal támadt a királynőkre, közölve velük a kegyetlen döntést: „Legyetek elégedettek az uralkodással, amelyre eddig Isten és a mi akaratunk szerint büszkék lehettetek, ezentúl mondjatok le nyugodt lélekkel a koronáról és a kormányzásról. Nem akarjuk, hogy ezután asszony parancsoljon nekünk. Jog szerint nem is illet meg benneteket a királyság, nők vagytok, és Magyarország rajtatok kívül még nem tisztelt meg nőket királyi címmel. Nem elegendő a ti okosságotok, hogy ekkora ország gyeplőit igazgassa. Férfinak való dolog ez! Megpróbáltátok ebben az időszakban, az ország nehéz ügyeinek intézése közben, hogy mennyit ér a törékeny nem helyes ítélete és karjának ereje. Amit mondtam, mindenki akarata. Üdvös dolog tehát a közösség akaratának engedni, kiváltképp annak, amelyet nem lehet megmásítani."

A királynőkön e szavak hallatára erőt vett az asszonyi gyöngeség, érzékeik és erőik cserbenhagyják őket, és a halálos rémülettől sebzetten alig tudják tartani magukat, hogy össze ne essenek. Minthogy az anya hallgatott, a leány könnyeivel együtt e szavakat ontotta: „A jogszerűen nekem adott atyai koronát nem óhajtom visszautasítani, ami azonban a ti akaratotokat illeti, csak menjetek azon az úton, amelyen elindultatok, egy asszonynak nincsen hatalma, hogy ekkora tömeggel szembeszálljon. Nem is kérek mást tőletek, csak azt, hogy engem és anyámat, néhai atyám

érdemeire való tekintettel – ha ugyan emlékeztek még ezekre – hagyjatok életben, s engedjétek, hogy Magyarországot elhagyva száműzött férjemhez menjek."[23]

Az anya pedig, mert egyáltalán nem volt elégedett leánya válaszával, így szólt a követhez: „Drága fiam, súlyos hírt hozol számunkra. Az asszonyi ész fogyatékossága nem engedi, hogy olyan gyorsan válaszoljunk neked, amint szeretnéd. Menj, és mondd meg azoknak, akik hozzánk küldtek, hogy teljesítetted, amit rád bíztak. Károly király, akinek az ügyéről szó van, és mi ugyanabban a palotában vagyunk, személyesen közöljük majd vele mindazt, amit mondani akarunk."

A követ távoztával a királynők jajgatásban törtek ki, ezt az ő jelenlétében is alig tudták visszatartani; hevesen átölelve egymást sűrű könnyhullatás közepette folyton csak sírtak. A fojtogató zokogástól nem is jutottak hozzá, hogy beszélgessenek, vagy a friss fájdalom miatt új panaszaikat emlegessék. A királynő palotájában tartózkodó udvarhölgyek is jajgattak és könnyeztek. Végül a sok szomorkodás után az idősebb királyné e szavakat mondta, miközben leánya hallgatott: „Ó, özvegyek és árvák védelmezője, Mindenható, miért feledkeztél meg igazságosságodról, miért halogatod az égből a bosszút a hálátlan útonállóval szemben? Ő a saját véréből való szánandó asszonyokat, a szent méltóságuknál fogva is tisztelendő anyát és nővért igyekszik magas trónjukról letaszítani s ugyanakkor a jog szerint nekik adott jogartól megfosztani."

Ezeket mondván még le sem törölt könnyeihez kétszer annyi könny ömlik a szeméből. Majd az orcáit elárasztó sok könnyfolyam után, amikor az asszonyi dühkitörés lecsillapodott, így szólt folytonosan síró leányához: „Kedves leányom – mondta –, ez a hitszegő útonálló már teljes erővel birtokában tartja a te királyságodat, és e szerencsés körülmény hatására önhittségében nyíltan követeli a koronát, és azzal fenyegetőzik, hogy kiontja ártatlan vérünket. Hogy az új uralkodó által ámított tömeg hirtelen haragtól ingerelve ne rohanja meg egyszerre a királyi palotát, s hogy mi vérben ázva ne fosztassunk meg a királyságtól s egyszersmind életünktől is, hagyván e félelmes ügyeket, inkább térjünk ki az érkező bajok elől! A magyar nép dühe olykor a tajtékzó vadkan bőszültségén és a tenger hatalmas tombolásán is túltesz, sem tisztünk, sem nemünk, de még a méltóságunk és érdemeink iránti tisztelet sem nyújt kegyelmet számunk-

ra. Ez a nép ugyanis csak látszatra alázatos, de büszke főt hordoz a nyakán, ezért ilyen válságos helyzetben elegendő, ha valamiképp megmentjük elgyötört lelkünket. Ha életünk megmarad, az elvesztett királyságba a szerencse kedvezésével még visszatérhetünk; Isten igazságossága nem hagy senkit bosszulatlan."

A leánya így felelt ezekre tompa hangon és zavartan: „Jaj nekem, kedves anyám, királyi ölben születtem, az atyai méltósággal megtisztelve értem el a felnőttkort, inkább óhajtok az életemtől megválni, mint a jogartól s idegen fedél alatt élni."

Ekkor az idősebb királyné újra felsóhajtva így szólt a leányához: „Királyság, hatalom és vagyon nem kívánság szerint jut osztályrészül valakinek, ezeket a mosolygó szerencse nyújtja. Száműzetés, bilincs, szegénység, gyász és a halál számtalan fajtája – az emberi sors velejárói. Amit tehát a mindenható sors nyújt nekünk, viseljük el türelmes lélekkel mindaddig, míg a jószerencse – amelyet illetően nem adom fel a reményt – vissza nem tér hozzánk."

Ezeket elmondván ruhájával megtörölte könnyező szemét, Károly királyhoz megy, és kellemesen csevegve így beszél hozzá: „Magyarországot – mondta –, ezt a büszke és féktelen nemzetet nem tudja asszonyi kéz kormányozni, vedd át őseid királyságát, rád száll a jogar, használd ki a helyzetedet azzal a kéjes örömmel, amely vezérelt!"

A királynénak Károlyhoz intézett friss indítványa azonnal elterjedt a városban, és minden utcán visszhangzott az a hamis hír, hogy Lajos király leánya önként lemondott a koronáról.

[193.] Károly király megkoronázása

Károly a királyné javaslatának nagyon megörülve már nem halasztja a dolgot, hanem hogy a csalással elragadott koronát mihamarább elnyerje, az előkelők társaságában és a köznép tömegétől kísérve Székesfehérvárra siet.[24]

Ez a város egy mélyen fekvő síkságon helyezkedik el. A természet a tudomisénki építette falakon kívül posványos vizekkel, körös-körül elterülő tavakkal meg mocsaras nádasokkal védi. Nem kevésbé díszíti ezt a

várost egy, a közepén található magas kőtemplom. Ebben a templomban van néhai királyunknak, Istvánnak tiszteletre méltó teste, aki Magyarország királyai közül az első volt, s aki a szent hit küszöbére térítette a magyar népet, a régi istenek képeit megsemmisítvén. Magyarország királyai mindig ebben a templomban szokták megkapni a legelső méltóságot és a legvégső kíséretet.

Károly nem úgy lépett be ebbe a templomba, mint Magyarország régi királyai, aranytól ragyogó, békeidős ruhába öltözve, hanem rémítő fegyveres őrséggel körülvéve jött. Jelen vannak a királynők is, akiket meghívtak a kegyetlen látványosságra. Ők előbb körbejárják a szent oltárokat, azután Lajos király sírkápolnájába lépnek be. Amikor megpillantják a kegyes király márványszobrát, szívük majdnem meghasad, és a hideg kőhöz simulva sokáig csókolgatják a szomorú képmást, könnyeik záporával árasztják el a vörös márványt. Végül, miután szívüket eltöltötte a szomorúság, haragjukat és zokogásukat lelkük mélyébe zárják, és felszárítva könnyektől nedves orcájukat, ugyanakkor mély fájdalmukat is elrejtve képmutató arccal felmennek a felső szentélybe.

A szent palásttal borítva, az előkelőségek között ott állt már Károly, és miközben a papság a titokteljes isteni igéket énekelte, az esztergomi érsek a királyi koronát kezében tartva szokás szerint háromszor megkérdezi a népet, akarja-e Károlyt királyának. Amikor egyesek a párthívek befolyására, mások pedig félelemből felkiáltottak, hogy akarják, felkente őt királlyá, és miközben az ünneplő papok torka dicshimnuszokat zengett, fejére teszi a szent koronát. Ó, milyen csodálatos dolog, ami korábban láthatólag mindenkinek tetszett, úgy látszik, senkinek sem tetszik, amikor a kívánt célt elérte. Mert a tömeg megszánja a trónfosztott királynőket, a főembereket pedig, akik e gazság kiötlői voltak, láthatóan bűntudat marcangolja. Ezért nem következett vidám zsivaj, sem dicsőítő ujjongás, ami régen a királykoronázás ünnepi menetét kísérni szokta, és a királynők hívei égtek a vágytól, hogy megöljék a hálátlan bitorlót s Isten szent templomát az ő vérével szennyezzék, sőt, hogy ezer sebet osztva leheljék ki a király vérében megfürdetett bosszuló lelküket.

Nem hiányoznak a király számára rosszat jelentő csodajelek sem. Amikor ugyanis a szokásnak megfelelően az ünnepi szentmise után az előkelők csapatától kísérve királyi büszkeséggel kilép a templomból, hogy az

aranytól ragyogó lóra szálljon, Szent István király híres zászlaja, melyre régen a királyság első napja bizakodva nézett, s amelyet oly sok éven át kegyes tisztelettel megőriztek a majdani királyok számára, amint előrevitték, az ajtósarokban darabokra szakadt, és a jogart csellel magához ragadó királyt méltatlannak mutatta. Amikor pedig nyugodtan a budai várban tartózkodva büszkélkedett új méltóságában, Isten gyászos csodajelekkel rémíti őt a magasból. Ősz közepének napjaiban ugyanis napkelet felől egy nagy tömegű rettenetes felhő kerekedett, amilyenre az átélt idők folyamán egyetlen öregember sem emlékezett Magyarországon, és igen sűrű zápореső lett belőle, amely viharos szelével csapkodva, roppant zúgással üvöltve a magas tornyokat és a kiemelkedő házakat megremegtette, és a tetők magas ormát leszakítva magával sodorta a levegőbe. Még elmondani is iszonyú, hogy amikor már három napja tombolt a sűrű zivatar meg a roppant erős szél, az emberek azt gondolták, hogy örök káoszba tér vissza a világ.

És azután, királyi fényének alkonya táján, életének nem sejtett romba dőltét szinte közvetlenül megelőzve megszámlálhatatlanul sok holló jött és telepedett rá a királyi palota tetejére. Sem emberi erővel, sem ügyességgel nem lehetett elűzni őket, csapatosan szállva röpködtek a vár területén, rémes károgásuk a csillagokat meg az emberek fülét döngette. Csőrükkel erőszakosan egymás ellen fordulva sebeket ejtettek, s kitépték a tollaikat, úgyhogy a fekete tollakat meg a királyi hálószoba tetejét bíborvörös vérükkel összevérezték.

Ezek a csodajelek fölzaklatták Károlyt, és bár érezte, hogy a fenyegető végzet nyomasztó jelekkel riogatja, mégis a jövő reményében ringatózva úgy tett, mintha észre sem venné.

[194.] Kis Károly király halála és pusztulása

Eközben Erzsébet királyné a jómód magas csúcsáról letaszítva fojtogató keserűségtől gyötrődik, és a frissen elveszített méltóságra vágyakozva meg a bosszúállás dühétől égve burkolt csellel igyekezett visszaszerezni a titkos fondorlattal elvett országot. Garai nádor tanácsa sem hiányzik, senki nem sajnálta nála jobban a magas méltóságuktól megfosztott király-

nőket. Egyrészt a királynők iránti tisztelet indította őt erre, másrészt Lajos király érdemei is kedvesek voltak a szívének. Minthogy ilyen nagy súlyú cselekedet végrehajtásához kevés volt az asszonyi merészség, ő vette rá a királynét Károly meggyilkolására, s azt mondogatta, hogy van neki egy embere, aki fegyverrel vakmerőn a királyra támad.

Volt ugyanis a nádor környezetében egy nemesi származású, testileg-lelkileg erős ember, akinek Forgách Balázs[25] volt a neve; korunk nem kételkedik abban, hogy az ő nemzetségéből eredtek Gimes várának ugyanezzel a névvel jelölt urai. A királyné és a nádor egyezséget kötött vele Károly megölésére, és mint egyesek állítják, az említett Gimes vára volt e merénylet jutalma Forgách Balázs számára.

Miután pedig a királyné és a nádor között titokban jött létre a megállapodás a király megtámadásáról, keresték a módját, hogyan tudnák a legbiztosabban végrehajtani ezt a jelentős dolgot. Ezért a nádor ravasz fogással azt híresztelte, hogy leányának a közeljövőben tartandó esküvőjére kell mennie: az új tisztség ürügyén új katonákkal veszi körül magát, és tudatta a külső részeken lévő hívekkel is, akiket bántott az úrnőiken esett sérelem, hogy fegyvereiket előkészítve figyeljék a királlyal kapcsolatos friss eseményeket. És amikor úgy látták, hogy alkalmasak ekkora gonosztett végrehajtására, a nádor kioktatja a királynét, hogy hamis indokot találván hívja meg a királyt a lakosztályába.

Hideg februári napok voltak akkor, és közeledett annak a szent szűznek az ünnepe, akinek – mint emlékezetes – Krisztus a saját rózsakertjéből küldött rózsákat meg gyümölcsöt.[26] Az Úr megtestesülésének ezerháromszáznyolcvanadik éve után az ötödik év futotta új körforgással a pályáját, amikor Erzsébet királyné ama napon alkonytájt közölte Károly királlyal, hogy új levél érkezett hozzá vejétől, Zsigmond őrgróftól; azt kérte tőle, hogy menjen az ő lakosztályába, és tekintse meg a levél felbontását és titkait, s hallgassa meg, milyen rejtett célzások vannak benne.[27]

A szerencsétlen Károly, akit már körülvett a bűn iszonyú homálya, lejött magasan lévő hálószobájából, s olasz udvaroncai kíséretében a királyné szállására ment. Ugyanebben az órában Garai nádor – mivel így állapodtak meg – nagy létszámú csapatot magával hozva behatolt a királyi várba, s míg emberei csoportokban, mint meghagyta nekik, a vár kapujá-

ban maradtak, ő maga azzal az ürüggyel lépett be a palotába, ahol a király és a királyné tartózkodott, hogy mivel másnap leánya esküvőjére indul, elbúcsúzzék urától és úrnőjétől; magával hozta az összeesküvőt is, akinek kard volt az oldalán, a ruha alatt.

Míg tehát a királyné és a nádor a király mellett ültek és különféle tárgyalásokba merültek, az olaszok önkényesen eltávoznak a tanácsból, és a palotából kilépve kettesével, amint ez szokásuk, járnak-kelnek a várban. Amikor a nádor úgy látta, hogy a kitervelt merényletre kedvező alkalom kínálkozik, rákacsintott az ott álló Forgách Balázsra, aki vakmerőn elvállalta ezt a nagy horderejű dolgot. Ő pedig, miután vette a jelet, köpenye alól előrántja fényes kardját, s mint a villám, lecsap a királyra, erős karjával súlyos ütést mérve rá szánalmas sebet ejt a fején és a szemöldökén, meg a két szeme között. A bűn elkövetése után távozik az udvarból, és miközben az olaszok mindenütt hatalmas lármát csapnak és összecsődülnek, véres kardjával nyit utat magának a nádori csapatokig.

Károly király pedig, bár ilyen iszonyatos sebet kapott, nem esett el, hanem fölkelvén arról a szerencsétlen helyről, ahol ült, lassú és ingadozó léptekkel elindult, a padlón hosszú vérnyomokat hagyva betegen a hálószobájába ment, ahonnan egészségesen jött le.

Erzsébet királyné a szokatlan látványtól megdöbbenve lakosztálya közepén eszméletlenül esett össze. A nádor pedig azon örvendezve, hogy ő ötlötte ki e szörnyűség tervét, nyugodtan támad a vár erődítményeire, és a kapukat meg a bástyákat magyar fegyverekkel szerzi vissza. Az olaszok pedig, amikor látják, hogy uralkodójuk nélkül, fegyvertelenül keveredtek az ellenség kellős közepébe, s hogy királyuk vére folyik, úgy vélik, biztonságosabb menedék a futás, a várat elhagyva szerteszét futnak az egész városban, hogy újra fegyvert ragadván visszatérjenek királyuk megbosszulására úgy, hogy a királyt is hatalmukban tartják. Ám amikor észreveszik, hogy senki sem mozdul a király megbosszulására, a bástyákat elfoglalták, és az ellenséges csatlósok megakadályozzák őket abban, hogy a várba bejussanak, az első éjszaka homályában a király párthíveinek kíséretében elmenekülnek, és itáliai vidékek felé igyekeznek.

Végül ugyanezen éjszaka csöndjében a királyné és a nádor cinkosai vadul berontottak a király hálószobájába, és kiemelvén az ajtószárnyakat

kivonszolják onnan a sebesült királyt, majd fogolyként egy magas toronyba zárva őriztetik.

Jaj, mennyi játékkal diadalmaskodik a végzet az emberi nemen! Ó fájdalom, egy torony zárja börtönébe jogtalanul azt a királyt, aki még nemrég éber őrséget állíttatott ide! Isten engedelmével ugyanis mindenkire saját vétke sújt le roppant erővel. Bárki vagy is, miért csak a kedvező sors feléd forduló arcát látod? Miért örülsz neki, hiszen a dolgok változása bizonytalan, és a végzet gyakran kedvezőtlen véggel zárja le ezeket?

Ugyanezen éjszakán, mélységes sötétségben a királynőknek erre a célra a szomszédságában őrzött hadinépét, mely sóvárogva várta ezt a látványosságot, beviszik a városba; alig várták a kétségtelenül beköszöntő nappal megérkezését. És amikor a Titán kocsija elhozta a rózsás hajnalt, és a nap aranyos ragyogása elűzte a nyirkos sötétséget, erőiket csoportosítva bebarangolják a város összes utcáját, és azt kiáltozzák, hogy Mária uralkodik királyként, és bosszuló kezük súlyos megtorlással sújt le Károly párthíveire. Betörnek az olaszok házaiba, összehordott kincseiket mohón felprédálják, nagy dühvel ontva mindenütt a gonosztevők vérét. És ha Horváti János bán horvátjainak erős csapatával véres küzdelemben nem keríti hatalmába a Szombati kaput, ő is itt bűnhődött volna meg alaposan a vétkéért.

Ezután Károly királyt elviszik, és Visegrád magas várába küldik fogságba, ahol sebére – mint egyesek mondják – mérgezett orvosságot tettek, torkát fojtogatták, s minthogy a légcsöve elzáródott, szomorúan végezte életét.[28]

Mit használt a vagyon, mit a királyság, s hogy a felséges királynőket megfosztottad a hatalmat jelentő jogartól, hiszen a mindenható szerencse – annyi városod ellenére – megtagadta tőled azt az egyet, amely minden halandót megillet, a temetés végső tisztességét? Szent Andrásnak a már említett visegrádi vár alatt épített kolostorában ugyanis nem kevés éven át oszlásnak indult hullaként temetetlenül heverve az emberi nyomorúság iszonyú látványát nyújtottad, a majdani királyoknak tanulságul és elég komoly példaként. Kétségkívül ez a király korábban a római egyházzal merészen szembeszegülve megtagadta tőle a Szicília királyságáért neki járó évi hűbéradót, ezért a pápa kevéssel szerencsétlen halálának napja előtt a kiközösítés bilincsébe verte. Ez volt az oka annak, hogy a király tagjai nem kerülhettek megszentelt földbe.[29]

[195.] Kezdődik az Előszó Zsigmond király és császár krónikájához és az ő egyéb viselt dolgaihoz

Az emberek elfeledett tetteinek felidézésével, hogy esetleges hanyagság folytán el ne tűnjenek, úgy gondoltam, nagyobb mértékben engedelmeskedem a kívánságodnak, mint kérted tőlem, hiszen ésszerű oka is van, sőt a régi, még meg nem rendült barátság is erre késztet. Legfőképpen azért, hogy a te ösztönzésedre vakmerően elkezdett művemnek ne hiányozzék a befejezése; és hogy egykori uralkodónknak, Zsigmond királynak és római császárnak,[30] akit fentebb brandenburgi őrgrófnak neveztem, a korszaka, ami az én már véghezvitt munkámmal – egy bizonyos nézőpontból – láthatólag összefügg, megíratlanul ne hulljon ki az emberi emlékezetből, mint ez a botor emberek szokása, erőimet meghaladó munkába fogok, összefoglalva azokat az eseményeket, amelyek az említett Károly király szomorú halálától kezdve jelenlegi uralkodónk[31] ragyogó kormányzásáig a magyar királyság belsejében végbementek, és leginkább rászolgáltak a halhatatlanság dicsőségére. Mégpedig úgy, ahogyan ezekről az eseményekről a nagyságos Országh Mihály nádor úr – akit nem ragyogó érdemek híján emelt az említett császár a szerény nemesi kunyhóból a bárói méltóság előkelő csarnokába – tájékoztatott engem, továbbá egy olyan jegyzék,[32] amelyet ugyanennek a császárnak az idejében írtak az ő korábbi korszakainak áttekintése céljából. Úgy gondoltam, hogy miután elnézést kértem az írásmódért és a szűkszavú előadásért, neked ajánlom, aki nem átallottál írásaiddal rászorítani engem, a gyenge latinságú kisembert, ennek a munkának a megkezdésére. Isten veled!

[196.] Horváti János bán bosszúja a királynőkön és a nádoron

Károly király aljas elveszejtése után, amikor az ország gyeplőit újra a királynők ragadták magukhoz, Károly király segítőtársai nem kis félelemtől reszkettek, ezért számukra biztonságos vidékeket kerestek föl, s nem kevésbé égtek a vágytól, hogy a királygyilkosságot megbosszulják. A királynők és a nádor pedig – velük ellentétben – úgy vélték, hogy a király megölésével mindent elsimítottak és legyőztek, s minthogy közeledett az

évnek az a része, amikor a perzselő nap az Oroszlán jegyébe lépve perzselő forróságával gyötri az aratókat, a szerencsétlen királynők és a nádor az esztelenség vezérletével, csupán udvari emberek csapataitól kísérve elindultak Budáról,[33] és az ország délebbi részeit járják be. És amikor Szent Jakab apostol jeles ünnepnapján Diakovár[34] felé tartanak a mező közepén, egyáltalán nem gyanakodva cselvetésre, Horváti János bán óriási ellenséges csapatot gyűjtvén a bosszúvágytól égve és őrjöngve az udvarnokok csapataira ront, és a két ellenfél között súlyos küzdelem alakul ki. És amikor a királynői meg a nádori haderő látja, hogy az ellenség létszámban felülmúlja őket, akkor azok, akik még nem estek el, hátat fordítva hanyatt-homlok futásnak eredtek. Forgách Balázst pedig, aki vakmerő volt, s az ütközetben az első csapásokat felfogta, egy ellenséges lándzsadöfés a harcolók között levetette a lováról, foglyul ejtették, majd a királynők szeme láttára lefejezték.

Garai nádor pedig úgy véli, hogy ebből a válságból az egyetlen menedék a halál, lováról leugorva s a királynők kocsijának támaszkodva kardját villogtatja az ellenség ellen, minden erejével védelmezi magát és a királynőket. De mit használt egyetlen kéz védelme, amikor mindenfelől ellenséges karok szorongatják és halálos nyíllövések sebzik? A testébe fúródott nyílvesszőket, hogy ne akadályozzák lesújtó kezét, úgy tördelte el, mint a nádszálakat, és egészen addig küzdött ekkora csapat ellen, amíg egy katona a királynők kocsija alól, ahonnan nem tartott támadástól, a lábánál fogva a földre nem rántotta, s ugyanott le nem vágta a fejét, a királynőknek és szolgáiknak a bekövetkező halál félelmétől meg-megélénkülő sikoltozása közben. Miután őt megölték és a királynők udvari embereit is részint legyilkolták, részint megfutamították, a horvátok tiszteletet nem ismerő vadsággal megrohanják és felfordítják a királynők kocsijait, a királynőket és udvarhölgyeiket, nemüket nem kímélve és királynői méltóságukat nem tisztelve kirángatják a kocsikból, és sok méltatlan gyalázkodással illetve foglyokként vezetik őket bánjuk színe elé.

Amikor a bán Károly király meggyilkolását sok szidalmazó szóval a szemükre veti, az idősebb királyné térden állva könyörgőn emeli fel a kezét: „Könyörülj, bánom, könyörülj – szólt –, s emlékezz arra a jótéteményre, amelyben néhai Lajos királyunktól részesültél, és ne légy kegyetlen az ő ártatlan leányához! Én vagyok a véghezvitt gonosztett szerzője, ugyanen-

nek a másik mestere, aki engem is eddig juttatott, már meglakolt. Irgalmazz a gyengébb nemnek a becsületed kedvéért, minthogy nem ok nélkül vétkeztem."

És bár a királyné még tovább akart beszélni, a bán eltávozott. Amikor pedig az érkező éjszaka elűzve a nappali világosságot mindenüvé kiterjesztette homályát, Erzsébet királynét elviszik, és nyakára kötelet hurkolván belefojtják az Ozsva folyó mély vizébe.[35] A királynénak mind nemességükkel, mind szépségükkel kitűnő udvarhölgyeit pedig ugyanezen az éjszakán, úgy mondják – s ezt én hihetőnek tartom – a gyalázat ágyába hurcolták.

Amikor azután a hajnali derengés a nappalt világosabbá tevő közeli napkeltét hirdette, késlekedés nélkül elindultak, és lovaik gyeplőjét Horvátország felé irányítva gyorsan átkeltek, fogolyként magukkal vezetve az ifjabb királynőt.

Ó, fájdalom, a szerencse különféle változásai folytán mily forgandó is az emberi sors! Ki gondolta volna, hogy a királynőkre előbb rámosolygó jósors ily hirtelen az ellenkezőjére fordul, és hogy bosszújuk végrehajtása után ilyen rövid időn belül és nem várt módon következik be vétkük megtorlása? A királynők és a nádor ugyanis Károly király meggyilkolásáért bűnhődtek meg így. Mert az, aki a mindenséget teremtette, mindent lát, és nem hagyja, hogy bármi érintetlenül kikerülje ítéletét.

[197.] Zsigmond őrgróf visszatérése Budára, és a királynő kiszabadítása

Ugyanabban az időben, amikor Károly király a vérét s vele együtt a lelkét is kiadta, Erzsébet királyné friss örömében megíratta a végrehajtott tettek sorát Zsigmond őrgrófnak, és követei útján arra kérte, hogy sietve jöjjön. Ezért Zsigmond őrgróf, minthogy a királynők rettenetes nagy szerencsétlenségének hírét még nem hallotta, a csehek nagyszámú fegyveres csapatával és Felső-Magyarország sok főemberének kíséretében haladéktalanul bevonul Budára, és a várba is egyenesen bebocsátják.[36] Ezekben a napokban az ifjabb királynőt a Krupa nevű, Horvátországban fekvő várban tartották fogva.

Miután Horváti János bán meghallotta, hogy az őrgróf Budán van és a főemberek az ő pártján állnak, szívében-lelkében csüggedve súlyos gondokba merült. Ezért a királynő elé járult, s így szólt hozzá: „Bánom mindazt, amit veled és anyáddal szemben elkövettem, bár nagyon is megérdemeltétek; az volt ugyan a szándékom, hogy téged is ugyanolyan végre juttatlak, mint szülőanyádat, mert jól tudom, ha a te életed megmarad, akkor az enyém elvétetik. De hogy jótevőm vére ne szennyezze a kezemet, úgy döntöttem, szabadon engedlek, ám csak úgy, hogy becsületszavadra esküszöl: sohasem bánom meg szabadon bocsátásodat. Ha nem, végrehajtom, amit elkezdtem, s ha kell, mindenért egy és ugyanazon megtorlással fizetek."

És ezekkel a szavakkal távozott a házból. A zsarnok gőgös beszéde a királynő szíve mélyéig hatolt. Szeméből bőven áradva könnyek törnek elő, s végigfolynak sápadt orcáján. Végül hosszú búslakodás után megtörölvén szemét azt kéri, hogy hívják hozzá a bánt. Amikor megjelent, a királynő a félelemtől reszketve nemcsak azt vállalta, hogy esküt tesz, hanem azt is, hogy mindig atyjaként fogja őt tisztelni, mert meghagyta életét. Odahozzák tehát a szent ereklyéket, és mindazt, amit a bán követelt, a királynő valóságos esküvel megerősíti. Utána felszerelik a királynői kocsikat, és a királynőt, mintegy villámcsapás elől menekítve, az óhajtott Buda városába kísérik.[37]

[198.] Zsigmond király megkoronázása

Mindez kíméletlen iramban, három év vagy egy kicsivel több idő leforgása alatt zajlott le Lajos király halála után, sok vérontással és nagy vagyonok elrablásával. Végül az ország nemesei, mivel inkább a béke jóleső gyönyörűségének akartak örülni, mint súlyos háborúskodásban gyötrődni, az Úr ezerháromszáznyolcvanhatodik évében, ennek az évnek is abban a szakában, amikor a madárkák édes dalától oly nagyon kellemes tavasz pályájának a vége felé közeledett, és a már érkező forró nyárnak piros rózsákkal díszítette a szállását, amikor a Phoebus szekerét húzó két paripa a menny magasabb pontjaira hágott, azaz pünkösd nagy napja táján, összegyűltek Székesfehérvárra.[38] Miután itt Mária királynő egybehívta a nemesek egész

testületét, felállt közöttük, könnypatakok öntözték orcáit, és nehéz sóhajok közepette ilyen beszédet intézett a néphez: „Urak, testvéreim, akik atyám érdemeire emlékezve jólelkűek voltatok irántam, és nem ingattátok meg hatalmamat, amelyet ti adtatok nekem, mérhetetlen hálával tartozom ezért Istennek s nektek is. Tudjátok, hogy a háborúk mekkora forgószele rázta meg kormányzatunkat a most elmúlt napokban, hogy a veszélyek mekkora viharait álltam ki magam is, nem szükséges ezt színetek előtt elmondanom, sem pedig meghallgatnotok. Hiszen mindezeket láttátok, vagy hallottátok. Úgy gondolom, nem hullott ki még az emlékeitekből, hogy kedves emlékezetű atyám még életében, a ti hozzájárulásotokkal milyen feltételek mellett kötött engem házassági szerződéssel ehhez a herceghez (s kezével rámutatott a mellette álló férfira). Hiszem, hogy ami akkor tetszett nektek, az most is tetszik. Íme tehát jegyesemet királlyá teszem, s neki engedem át az ország fölötti rendelkezési jogot s egyszersmind a koronát is, legfőképpen azért, mert tekintettel vagyok arra, hogy nem szeretitek a női uralmat, s nem is elég erős az – a tények tanúsága szerint – ilyen fékezhetetlen nép gyeplőinek irányítására."

Ugyanekkor az egész nép előtt maga mellé állítván az őrgrófot így szólt: „Ez az én uram és férjem, ez a ti királyotok. Kíméljétek tehát az országot, és ne pusztítsátok magatokat kölcsönösen gyilkolva egymást. A földön mindenütt a legfőbb jó a béke; egy nép egyetértésétől fél a szomszédos ország."

Minden jelenlevőnek tetszett a királynő beszéde. Amikor tehát elérkezett az említett pünkösd ünnepének jeles napja, Zsigmond őrgrófot életének huszadik évében Magyarország többi királyához hasonlóan, nagy vigasság közepette ünnepélyesen felkenték királlyá s meg is koronázták.

[199.] Horváti János bán megbüntetése

Amikor Zsigmond király szerencsésen birtokába vette Magyarország jogarát, Mária királynő az elszenvedett csapás már rég tervezett megbosszulására vágyva egyre gyakrabban biztatta Zsigmond királyt, hogy emelje fel bosszuló kezét a felségsértők ellen, sűrű, könnyes unszolásával zaklatja, s az általa elszenvedett nyomorúság ezernyi válfaját emlegeti fel neki.

Ugyanezekben a napokban Horváti János bán a Pozsegavárnak nevezett királyi várba vonult be életének védelmére. Zsigmond király tehát felesége állandó panaszai miatt felindulva felszereli csapatait, és úgy téve, mintha a Dunán túli területekre küldené, Bulgária felé, visszafordul az említett vár ostromára. Körülzárva tehát az említett várat, hadigépekkel ostromolta mind hevesebben, és mivel az ostromlók kétségkívül reménykedhettek a vár gyors bevételében, egy éjszaka, amikor a földön mindenütt szétáradó sötétség megfelelő alkalmat nyújtott a tettek titokban történő végrehajtásához, Horváti János bán előretörve szabad menekülési úthoz jutott a vár azon oldalán, ahol Lackfi István vajda, meg egy másik István, a simontornyai hűséget színlelve csatlakozott a királyi hadhoz s tartott őrséget.[39] A bán még azon az éjszakán átkelt a Száva folyón – nem tudni, hajó igénybevételével-e avagy ügyesen úszva –, és a Dobor nevű várba rohant, amely Bosznia Uzora nevű részén fekszik. Ott találta Pál zágrábi püspököt és gaztettének több cinkosát.

Ugyanekkor a bosnyákok, dalmátok és velük a horvátok ugyanennek a János bánnak és csapata előkelőinek rábeszélésétől megrontva elpártoltak a hűségtől, amellyel a magyar jogarnak tartoztak, és az ország ama részei ellen tűzzel-vassal nem kis pusztítást vittek végbe.

Ezért Zsigmond király csapatait újabb csapatokkal gyarapítva, mindenfelől nagy fegyveres erővel körülvéve átkelt a már említett Száva folyón, hogy ezeket az országrészeket is a maga uralma alá hajtsa, s hogy azt a várat is bevegye, amelyik a hozzá hűtleneket védelmezte, és hatalmas erővel bevonult Bosnyákországba.

János bán pedig a nagyszabású királyi hadjárattól megrémülve inkább bízott a menekülésben, amely korábban már sikerült neki, mint az említett vár védő erejében, s ezért több, ugyanazon betegségtől megfertőzött cinkosával együtt kiment ebből a várból, mielőtt ostromzár alá vették, és szökevényként járt-kelt a dombok és szakadékok között. Ám ez a szökés egy kicsit sem segített rajta, mert beleesett egy csapdába, amelyet a király neki állíttatott, és fogságba került.

Zsigmond király pedig, miután az említett Dobor várát bevette, s a bosnyák királyt[40] meg Dalmáciát és Horvátországot a hűség igájába fogta, visszatért hazájába; János bánt Pécs városában – borzalmas halálnemet választva – ölette meg, ahogy a királyné dühe követelte. Először ugyanis

ló farkához kötözve hurcolták körül a város utcáin, aztán tüzes fogókkal kínozták, végül négyfelé vágták, és az utókor elrettentő okulására a város kapuira függesztették tagjait, ugyanolyan kíméletlen bánásmódban részesült, amilyet ő alkalmazott másokkal szemben.[41]

A zágrábi püspököt mindazonáltal nem ölték meg, bár sok mást kivégeztek, azt azonban, míg élt, nem tudta elérni, hogy visszahelyezzék ugyanabba a püspöki székbe.

[200.] *Zsigmond király Moldva elleni hadjárata*

E korszakot megelőzően, amikor a magyar ügyek női vezetés alatt súlyos háborúban hányódtak, a moldvaiak és a havasalföldi részek – méltatlannak tartván a királynői kormányzást – még nem tértek magukhoz, s Zsigmond királyt sem támogatták. Ő tehát a koronázása utáni negyedik évben újra fegyvert ragadott, s hogy meghódoltassa, megtámadta őket. Ebben az időben egy bizonyos István vajda igazgatta Moldva gyeplőit.[42] Ez, hogy a király betörését megakadályozza, népének egész haderejét mozgósította, és a havasokat meg a meredek útkanyarokat, ahonnan a királynak jönnie kellett, részint sövénnyel, részint íjászőrséggel erősítette meg. És amikor a király a csapdáról mit sem sejtve a havasok közé érkezett, az íjászok hatalmas csapata rátámadt, a dárdák egyformán vágnak embert és lovat, és sűrűn hulló nyílzápor csapkodja szinte az egész királyi sereget; a király katonái azonban leszállnak a lóról, vitéz karjukkal kísérelve meg életük megváltását, s nagy harci bátorsággal az oláhokra törve, miután sokakat megöltek közülük, meghátrálásra kényszerítik őket, a menekülőket a havasok meredélyein kegyetlen halállal sújtják. Miután tehát karddal vágtak maguknak utat, a király egészen az említett István vajda lakhelyéig nyomult előre. A vajda pedig, amikor észrevette, hogy az irgalmon kívül semmi sem segít rajta, a királyhoz ment, és hogy a súlyos bűnéért járó büntetést elkerülje, az uralma alá tartozó oláh főemberekkel együtt a király előtt a földre borulva e szavakkal könyörgött a királyhoz: „Dicsőséges fejedelem! Királyi kegyelmed bocsásson meg nekünk, akik irgalmadat kérjük, és amit merészségünk a köteles hűség ellen vétve oktalanul elkövetett, kegyes jóindulatod tegye jóvá. A királyi méltóság számára

ugyanis nem jelent kevesebb dicsőséget, ha megkegyelmez a legyőzötteknek, mint az, hogy megtöri a kemény ellenszegülést.[43] Hiszen csak por vagyunk a talpad alatt! Te királyunk és urunk vagy. Azt a kegyet tehát, melyet tetteink nem kérnek, adja meg nekünk királyi könyörületességed." Ezeket elmondván mindnyájan alázatosan lehajtották fejüket, és várták a király bocsánatát.

Zsigmond király így felelt ezekre: „Bár királyi felségünk sérelmét méltó büntetéssel kellene viszonoznunk, hogy azonban hírnevünk dicsőségét a kegyetlenség vádja ne szeplősítse, megkegyelmezünk és ugyanakkor megbocsátunk nektek, és újra kegyelmünkbe fogadunk, ha ezután nem vétkeztek."

István vajda és hívei erre a király lábához borulnak, és csókolgatják a királyi köntös szegélyét, majd őszinte hűséget és évi adó megfizetését ígérik, s mindezt hűségesküvel megerősítik. Ezért azután Zsigmond király visszatérve katonáit és fegyvereit egyévnyi pihenővel erősítette meg.

[201.] Következik Zsigmond király havasalföldi hadjárata és Mária királyné halála

Ezek után Zsigmond király, kormányzásának hatodik évében háborút indított a havasokon túli népek ellen. Ez a nép, mivel nem találta elegendőnek saját haderejét ahhoz, hogy megvédje magát, egy erős török csapatot is zsoldjába fogadott. Mialatt tehát a királyi csapatok a havasokon átkelve leereszkedtek ama ország sík vidékeire, a két ellenfél hadrendbe állította a seregét, s összecsapván a hadi zászlók alatt már meg akart ütközni, de a törökök meg az oláhok megrémülve a ragyogó fegyverek csillogásától, amellyel a királyi sereg föl volt szerelve, a futás oltalmára bízták magukat. A királyi sereg pedig üldözte őket, ameddig tudta. Hullottak a törökök meg az oláhok jobbra is, balra is, és még sokkal többen estek volna el, ha a királyi katonák lovai, amelyeket a rajtuk ülők fegyverzetének roppant súlya nyomott, futásban utol tudták volna érni a menekülőket, és a leszálló éj nem tette volna biztonságosabbá számukra a Dunán való átkelést.

Zsigmond király tehát megfutamította a vele szembeszálló csapatokat, és Kis-Nikápoly[44] várát fogta szoros ostromgyűrűbe. Ezt akkor a törökök

és az oláhok együtt védelmezték, és a falak közül sűrűn kitörve nem kis zavart keltettek a királyi seregben. A király azonban hadigépeket is bevetett, a várat nagyrészt omladozó rommá tette, és megadásra kényszerítette, a védőket részint megölte, részint foglyul ejtette, s a várat magyar őrségnek adta át. Végül e vidék népére az engedelmesség igáját rakván diadallal, szerencsésen visszaindult Magyarországra.

Még nem érkezett haza, amikor Mária királyné súlyos betegségbe esvén itt hagyta az országot s ugyanakkor az életet is.[45] Halála nem kevés gondot okozott Zsigmond királynak. Az elhunyt királyné Jadviga nevű édestestvérével ugyanis a lengyelek királya, László a házassági szerződés kedves életközösségében élt. Ő azt gondolván, hogy felesége a meghalt nővére jogarát birtokába veheti, nagy létszámú hadat indított Zsigmond király ellen. És ha a tisztelendő atya, Kanizsai János esztergomi érsek úr sok fegyveres csapattal nem erősítette volna meg az ország határvidékeit, a nagyra törő uralkodó Zsigmond király távollétében nem csekély mértékben zavarhatta volna meg a kormányzást.[46]

[202.] Következik a harminckét vitéz lefejezése

A szerencsés kimenetelű események nemcsak a királyokat, de még a szerény vagyonú hétköznapi embereket is – akiket helyzetük hallgatásra int – szokatlan dologra ragadják, erkölcseikben megváltoztatják, és különféle ábrándokkal kecsegtetik. Amíg ugyanis az emberi sors szerencsés ösvényen halad, az erősíti a szerencsés ember önbizalmát, s ugyanakkor arra készteti, hogy veszélyes dolgokba keveredjék.

Míg Zsigmond királyt kedvező szerencse kísérte, a szokásosnál is nagyobb önteltségében azon igyekezett, hogy az ország lakosai közül azokat a kitűnő nemeseket, akik korábban, amikor tudniillik a királynők kormányzása balszerencsés ösvényen haladt, ellene és a királynők ellen súlyosan vétkeztek, vagy hálás hűségre kötelezze, vagy halállal büntesse. Ezeket azonban a vakmerőség esztelen makacssága vezette, és inkább akartak meghalni, mintsem egy számukra nem kedves ember uralma alatt éljenek. Ők voltak azok a nemesek, akiket korunk harminckét vitéz néven emleget.[47]

Közöttük volt az a dicső és minden magyarok közt nagy dicsérettel magasztalt kitűnő vitéz, akit Kont Istvánnak neveztek, s a Hédervári urak előkelő véréből származott, és akiről korunk – ereje s nem kevésbé ragyogó vitézsége miatt – nemcsak beszél, hanem zengő lanton énekel is.

Ezek a vitézek kóborolva bejárták az ország vidékeit, s ez Zsigmond királynak nem kis szégyenére vált: minthogy ő abban a gyanújában, hogy lázadást szítanak ellene, úgy döntött, tőrbe csalja őket, és megbízott egy hozzá hűséges, a félrevezetés művészetében csakúgy, mint a fegyverforgatásban jártas férfiút, Vajdafi Györgyöt, hogy erőszakkal vagy csellel vezesse őket a színe elé.

Míg tehát ezek a vitézek a Száva folyása mentén – egyáltalán nem gyanakodva ellenséges magatartásra – hadi szállásukon voltak, s a közelgő hajnal édes álma szállta meg őket (Korpádi János kivételével, akiről az a hír járja, hogy a piroslό hajnal idején az álom sohasem tartotta fogva), Vajdafi György rárontott az alvókra. Ők fölkelvén nyomban fegyvert ragadnak. Emez ígér fűt-fát, s azt is megfogadja, hogy a királyt összebékíti velük, ám meg is félemlítette őket, hiszen fegyvereit s katonaságát tekintve erősebb volt. Azok pedig, mikor látják, hogy fegyveres erejük nem ér fel az ellenségével, engednek az ígéreteknek.

Amikor azonban a Horomnak nevezett városhoz érkeztek, irtózatos bilincsekbe verték, s így szállították őket kocsin Buda városába.

Míg vitték őket, ezek a nemesek egymás között megbeszélték, hogy ha a király elé járulnak, egyetlen üdvözlő szóval sem tisztelik őt meg. Így is történt. Mert amikor Zsigmond király főembereinek koszorújától körülvéve leült, és ezeket a nemeseket színe elé bocsátották, egyikük sem nyitotta üdvözlésre a száját, sem fő-, sem pedig térdhajtással nem mutatták előtte a tisztelet valamiféle jelét. Ez a megszégyenülés még nagyobb haragra ingerelte Zsigmond királyt. Ezért hatalmas dühétől vezérelve Buda városában, Szent György vértanú terén lefejeztette őket.

Azt beszélik egyesek, hogy amikor Kont Istvánnak a lefejezés büntetését el kellett szenvednie, arccal felfelé, hanyatt akart feküdni a hóhér csapásával szemben, és azt mondta, hogy ő már többször szemrebbenés nélkül nézett szembe a fenyegető halállal, és ez alkalommal sem fél tőle, hanem szembe akar vele nézni.

Némelyek azt állítják, hogy ezek a nemesek harmincegyen voltak. Ami-

kor a kivégzésük után Kont István Csóka nevezetű kardhordozója föltartóztathatatlan könnyekben tört ki, és állandóan sírt, a király meglátván őt, így szólt hozzá: „Fojtsd el könnyeidet, fiam, és hagyd abba a sírást, ím itt vagyok én, a te urad, aki többet tud adományozni neked, mint az, akit lefejeztek." A fiú állítólag így felelt erre: „Sohasem leszek hajlandó – mondta – neked szolgálni, te cseh disznó!" Végül a király parancsára ugyanazt a büntetést kapta, mint ura, így tette teljessé a mondott számot.

Miután ezek a vitézek a vérüket és egyszersmind a lelküket is kiadták, az említett város külvárosában levő, a mi közös utunkról elnevezett kápolna temetőjének szentelt földjében nyertek örök lakóhelyet, míg nem szól az angyal harsonája.[48]

Ezeknek a vitézeknek a halála jelentette azt a csodás hamutakaró alatt megbúvó parazsat, amely később hatalmas lánggal égett Zsigmond király és a magyarok között, és ami miatt uralma élte utolsó napjáig sohasem volt biztonságos.

[203.] Zsigmond király szerencsétlen kimenetelű hadviselése Nagy-Nikápoly vára alatt

A néhai Lajos király szerencsés uralkodása idején a görögök között nagy meghasonlás támadt, súlyos belviszályok között hánykolódott az ország. Két uruk volt ugyanis a görögöknek, és bár nem azonos szülőktől származtak, mégis mindketten azt állították, hogy a császár rokonságából valók, s ennek folyományaképp illeti meg őket az uralkodás joga. A többi görög egyformán szerette és követte őket, ki-ki a maga tetszése szerint, s a bizonytalan császári címért polgárháborúban csatározva küzdöttek. És amikor egyikük[49] úgy látta, hogy pártja alulmarad, bosszúvágytól vezérelve a maga ügyének megsegítésére pénzzel és ígéretekkel Ázsiából Görögországba hívta I. Amurátot, a törököknek uralkodásuk kezdete óta a harmadik császárát. Nem is jelentett nagy nehézséget, hogy rábeszélje a császárt arra, amin már azelőtt is buzgón, teljes erejével fáradozott. Őt és csapatait hajón átszállította tehát a Helléspontoszon Trákiába azzal a feltétellel, hogy a háború befejezése után újra visszaszállítja. Így vonult be a törökök népe Ázsiából Európába. A görögöknek ez a felemás tette

állandóan égő, olthatatlan máglyát lobbantott lángra szerte Európában, és a mi földünkön is kihajtotta nyomorúságaink bőségesen burjánzó bokrait.

Amurát ugyanis nem azt forgatta elméjében, amit megígért, hanem azt, amiről remélte, hogy hasznára válhat. Napról napra halogatta ugyanis valamilyen ürüggyel a háború megindítását, hogy a kölcsönös öldöklésben megtört görögöket ő friss erővel támadja meg, és könnyedén fölébük kerekedjék s elnyomja őket. Ebben a várakozásában nem is csalódott. Amint észrevette, hogy a görögök a hosszadalmas háborútól lankadnak, és minthogy honi erőforrásaik kimerültek, már nem tudnak önmagukon segíteni, alkalomra lelvén ellenük fordította fegyvereit, és miután igen jókor elfoglalta a Hellészpontosz-szoros mellett fekvő Gallipoli városát, a többi görög várost is ostrom alá veszi, s nem hagy fel a földek dúlásával és mindenen keresztül-kasul portyázásával mindaddig, míg Trákia nagy részét saját uralma alá nem veti.

Ettől kezdve a törökök hatalma napról napra növekedett, és mikor Lajos király halálával Magyarország gyeplői Zsigmond király birtokába kerültek, Bajazid török császár,[50] aki atyjánál, az éles eszű Amurátnál nem kevésbé rátermett, sőt fontos vállalkozások megpróbálásában még merészebb volt, rövid idő alatt egész Trákiát, Thesszáliát, Makedóniát, Phókiszt, Boiótiát és Attikát részint erőszakkal, részint meghódolás révén elfoglalva a maga uralma alá vetette. A Zsigmond király fennhatósága alatt álló moesiaiakat is, akiket mi bolgároknak nevezünk, ellenséges fegyverekkel támadta meg.

A király elküldte közvetítőit ehhez a Bajazidhoz, és közölte vele, álljon el a jog szerint hozzá tartozó ország támadásától, emez pedig kibúvókkal halogatta a választ, míg egész Bulgária földjét a hatalmába nem kerítette. Végül különféle fegyvereket – nevezetesen dárdákat és pajzsokat, továbbá tegzeket, amiket a törökök az ellenséggel szemben használnak – akasztatott egy ház minden falára, s miután bevezette a királyi közvetítőket, állítólag így szólt hozzájuk:

„Térjetek vissza királyotokhoz, és mondjátok meg neki, hogy nekem is elég jogom van ehhez a földhöz, mint látjátok" – és ugyanakkor kezével a falakon függő fegyverekre mutatott.

Ez az eset Zsigmond király lelkét éppúgy a bosszútól való félelem ellen hangolta. Ezért uralkodásának tizedik, az Úr megtestesülésének pedig

ezerháromszázkilencvenhatodik évében birodalmának teljes haderejét mozgósítva hatalmasra duzzasztotta seregét. E jelentős királyi hadjáratra egyéb népek közt Burgundia hercege és a frankok, vagyis gallok népe is nem kevés fegyvert és harcos férfiak bátor csapatait hozta el. E fegyveresek nemesi címerei Budán, a domonkos barátok Szent Miklós hitvallóról elnevezett kolostorában festett táblaképeken és a falakra függesztve egészen az én időmig emlékeztetőül megmaradtak.

Zsigmond király tehát elindulván seregének hatalmas sokaságával átkelt a Dunán, és nemcsak hogy nem félt a törökök császárától, hanem egyesek állítása szerint ezt mondotta: „Hogy félnünk kellene embertől? – szólt. – Ha az égbolt roppant terhe szakadna ránk, lándzsáinkkal, melyeket viselünk, azt is föltartanánk, hogy ne essék bajunk."

Végül, miután Rácországon kegyetlen dühvel, nagy fosztogatással és iszonyatos harci zajjal átvonult, megérkezett Bulgária határvidékére. Itt Orjahovo és Vidin városát,[51] továbbá e vidékek néhány más erődítményét vette be, melyeket a törökök harcias csapatai védelmeztek, a maga és övéi sok vérontása árán, végül ennek az évnek ama szakában, amikor a szőlőtőkék már édes gyümölcsöt adtak a gondozóiknak, azaz Szent Mihály arkangyal ünnepe táján[52] tábort ütött Nagy-Nikápoly várának mezején. A törökök pedig gyakorta kitörvén a várból maguk ellen ingerelték a királyi sereget, néhány embert megsebesítettek, de gyakrabban tértek vissza ők maguk megsebesülve.

A törökök császára – akit a mi véneink, mint említettük, Bajazidnak hívtak, Nicolaus Secundinus[53] pedig Aeneas sienai püspök számára a törökök népéről és eredetéről írva Chalapinnak nevezett –, amikor meghallotta, hogy a király jelentős haderőt fölvonultatva betört birodalmába, ugyanígy fegyverbe szólította népe egész erejét, és embereinek vitéz csapatával közeledett, hogy szembeszálljon a király seregével. A gallok, vagyis a frankok pedig az ellenség jövetelének hírétől felzaklatva a király elé járultak, s arra kérték, hagyja jóvá, hogy ők fogják fel az ütközet első támadását, mely kegyetlenül heves szokott lenni. Amikor tehát a mindenfelől zajongó csapatok gyűrűjében megjelent maga a császár, hogy a pogányok nagy haderejét magával hozva a királyi tábor ellen vonuljon, a frankok, akik mérhetetlenül vágytak arra, hogy ők kezdjék a csatát, mielőtt az összes királyi csapat csatasorba állva zászlai alatt megkezdené az

ütközetet, a táborból kirohanva és előre száguldva rárontottak a szemben álló csapatokra, és – mint ez szokásuk – lovukról leszállva gyalogosan harcoltak. A két ellenfél között még javában zajlott az ádáz küzdelem, amikor a magyarok azt veszik észre, hogy a frankok felnyergelt lovai keresztbe futva a királyi tábor felé tartanak; még nem ismerték ugyanis a harcmodorukat, s abban a hiszemben, hogy az ellenséges csapat teljesen elpusztította őket, a nagy kavarodásban otthagyták a tábort és az ostromgépeket, s a mezőn szétszéledve futásnak erednek, miközben az ellenség szorosan a nyomukban van. Hatalmas öldöklés támad, a magyarok közül sokan elestek, és sokan fogságba kerültek. És ha a király maga egy hajó segítségével nem talál menedéket, akkor nem az ég – amint állítólag a fejedelem elbizakodottságában mondotta –, hanem az ellenség fegyverei temették volna be ugyanott.[54]

[204.] A Zsigmond király ellen szított gyűlölködés és foglyul ejtése

Ó, fájdalom, az emberi természet – míg a mostoha sorstól vezérelve nemkívánatos ösvényeken halad – milyen sokféle torzsalkodást támaszt, mekkora gyűlöletet szül, hiszen olykor még kedves barátokból is ellenséget csinál, főként a magyar nép sarjainál.

Zsigmond király, aki eddig kedves volt nemzetének, népe súlyos veresége után gyűlölet tárgyává lett. Félt ugyanis, mint egykor Xerxész, a perzsák királya Görögországban viselt szerencsétlen kimenetelű háborúja után,[55] hogy azok, akiket rosszul vezetett, megbüntetik óvatlanságáért. Ezért mint valami szökevény evezős hajóján a Duna és a tenger mély vizén Konstantinápoly városába, innen Rhodoszra, majd Dalmácia és Horvátország partvidékére hajózott.[56] Elkísérték őt az ország nagy hatalmú emberei: János esztergomi érsek úr meg a testvére, Kanizsai István, s követek útján megtudakolták az ország előkelőinél, mi volna a király számára a legjobb. Közben a fentebb már említett férfiak, Lackfi István vajda meg a másik István, a simontornyai, régi bűnükre büszkén – több bűntársukkal együtt, akiknek szívügyük volt, hogy Zsigmond király ne uralkodjék tovább – elküldték követeiket a kiváló ifjúhoz, Lászlóhoz, a nem sok évvel ezelőtt meggyilkolt Károly király fiához, aki ekkor Apuliában apja szere-

pét töltötte be az ország kormányzásában, és megígérték neki, hogy Magyarország jogarát a lehető legegyszerűbben átadják neki.[57] Ő azonban szem előtt tartva és lelkében hordozva atyja szerencsétlen sorsát, ami magyarországi kormányzásában kísérte, bár megígérték neki, hogy Zsigmond királyt elűzik és nyugalmassá teszik számára a kormányzást, lassúbb volt atyjánál a magyarországi hatalom megragadásában.

Amikor tehát a két István észrevette, hogy László nehezen mozdul, nem álltak el kezdeményezésüktől, hanem hogy akaratukat könnyebben véghezvihessék, követek útján írásos esküjét vették László királynak, hogy ha megszerzi a jogart, érvényesnek fogadja el mindazt, amit az ő nevében tettek az országban.

A nemesek nagy részét a hűtlenség tévútjára vitte ez az egyezség, a bűnnek ez a bélyege sokakat alázott meg, akiknek utódai még a mi korunkban is sírva panaszolják akkori eredetű paraszti sorukat.

Titokban zajlott ez a dolog, mégsem maradt rejtve a király előtt. A napok ekkoriban a maguk szokásos körforgásában múltak, és bár maga Zsigmond király másfél évig időzött a tengerparti vidékeken, néhány főúrnak, főként az esztergomi érseknek és Kanizsa urainak meg Maróti János bánnak a segítségével visszakerült a királyi trónra. És bár tudta, hogy az említett két István fondorkodik és gonosz terveket kovácsol ellene, mégsem volt helyénvaló, hogy a hozzájuk csatlakozó sereg miatt rajtuk álljon bosszút.

Elmúlt újabb három és fél év a király visszatérése után, s közben folyvást növekedett a vele szemben álló összeesküvők száma, és szinte az egész magyar nép az uszítástól megrontva görbén nézett rá. Főként a harminckét vitéz halála sarkallta a magyarokat az ellene való gyűlölködésre, meg a nikápolyi hadjárat szerencsétlen kimenetele, de nem kevésbé gyalázták a királyt a magyarok amiatt is, hogy miután házassága felbomlott, a testi élvezetben kicsapongva hajadonok erőszakos megrontására vetemedett. Hatott a népre ezek mellett az említett két István ismétlődő rábeszélése. Valamennyien, akik így éreztek, megbeszélték tehát, hogy fogságba vetik a királyt, mihelyt erre megfelelő idő kínálkozik.[58]

Az Úr megtestesülésének ezernégyszázegyedik évében tehát, mégpedig az év ama részében, amikor a termékeny tavasz a Bika vezetésével a meleg nyárhoz közelítve mérsékelt napokat hozott, és a fákat, amelyeket

a tél rideg szigora megfosztott zöldellő leveleitől, virágos lombokkal ruházta fel, vagyis azon a napon, amikor az Anyaszentegyház Szent Vitális tusájának dicsőséges diadalát zengi, az ország bárói fondorlatosan megbeszélés örve alatt a királyi palotába mentek,[59] s azt akarták, hogy a király is jelen legyen körükben. Amikor megjelent, összes korábbi gonosztettének ügyét, amit kitaláltak ellene, a szemére vetették, majd nagy zajongás közepette rávetették kezüket, és ha azok, akik szerették őt, nem tiltakoztak volna, Julius Caesarhoz hasonlóan összeszurkálva, sok sebből vérezve ugyanakkor a lelkét is kiadta volna.

Ezekben a napokban a Garai-házban két kellemes természetű ifjú volt, gyermekei annak a néhai Garai Miklós nádornak, akit egykor a királynők mellett öltek meg. Egyikük az apai nevet kapta, a másikat Jánosnak hívták. A király foglyul ejtői abban a hiszemben, hogy az ifjak apjuk meggyilkolása miatt neheztelnek a királyra, mert főként miatta bűnhődött, ezeknek az ifjaknak adták át a királyt, hogy Siklós nevű várukban őrizzék.[60]

[205.] Zsigmond király kiszabadítása

Miután Zsigmond királyt gyötrelmes fogságba vetették, azok, akik rosszindulattal voltak iránta, a korábban titkon ellene szőtt cseleiket napvilágra hozták. Már azt gondolták, hogy óhajaik akadálytalanul teljesülnek. Nyíltan nagy csapatokba sereglettek tehát, és gőgösen járkálva László király zászlaját magasba emelvén[61] bejárták az ország vidékeit. És amikor ezzel a zászlóval valamelyik városhoz érkeztek, a papság felszentelt rendjét arra kényszerítették, hogy körmenetben tisztelettel vonuljanak eléjük. Eközben tudatták László királlyal, hogy kívánsága szerint mindent elrendeztek, úgyhogy siessen. Amikor pedig László király meghallotta, hogy Zsigmondot elfogták, és hogy az ő pártja jutott hatalomra, mintegy kész helyzet elé állítva meghajolt az őt hívók kívánsága előtt, és gyors előkészületek után Magyarország felé vette útját.[62]

Zsigmond király pedig a fogság szigorú őrizete alatt az említett várban szomorkodva tengette napjait, királyi szeméből sűrűn megeredő könnyei elárasztották sápadt orcáit. Midőn az anyja a már említett ifjaknak, akiknek a gondjaira volt bízva a király őrizete, többször elnézte a király állandó

szívbéli keserűségét és folyton lecsorduló könnyeit, ellágyult, lelkében részvét ébredt iránta, s amint ez már az asszonyi természet velejárója, egészen a szívébe fogadván a királyt, a fiaihoz ment, és így szólt hozzájuk:

„Kedves fiaim, vajon nektek nyomósabb okotok van-e arra, hogy neheztelјetek erre az emberre, mint a többi országlakónak, hogy míg mások mentesek az őrizet gondjától, egyedül nektek kell biztonságos őrzéséről gondoskodnotok? Kiválóan emlékszem néhai atyátok előttem ejtett szavaira. Azt mondta ugyanis, hogy a törvényesen megkoronázott királyt akkor sem szabad cserbenhagyni, ha marhának tartják. Tegyenek mások akármit, azt szeretném, ha ti nem vennétek részt benne. Mert ha megölitek őt, mint ahogyan ellenségei ezt tőletek remélik, a királyi vér kiontásának bélyegét örökre rásütik utódaitokra. És bár a többiek az új király behozatalától azt remélik, hogy új meg új adományoknak örvendezhetnek, ti azonban gyűlöletesek lesztek a szemében. Mit gondoltok, micsoda bűn az, királyok vérét ontani? Miféle méltóságot érdemelhettek ti vagy utódaitok valaha is az országban, ha ezzel az istentelen vétekkel szennyezitek be kezeteket? Ezt megkoronázva annyi éven át királyként tisztelték; amaz, akinek az érdekében mozgolódnak, nemcsak hogy nem a királyunk, de még csak nem is ismeri az országot. Hagyjatok tehát fel vele, fiaim, ha valamit ennek az embernek a meggyilkolásával kapcsolatban terveztetek, óvakodjatok attól, hogy e hatalmas gaztettel beszennyezzétek családotok oly magas méltóságát! Tudjátok, milyen halált halt atyátok ezért a királyért, nem kétlem, hogy jól ismeritek azt, akiről azt mondják, hogy a meggyilkolt király fia. Ha ő nyeri majd el Magyarország jogarát, úgy vélitek, nem jut eszébe atyja meggyilkolása, melyet lényegében atyátok készített elő? Ha pedig ez a fogoly veszi kezébe később a kormányrudat, és ha megteszitek, amit tanácsolok, mindig jó véget remélhettek dolgaitoknak, és az, akiért atyátok az életét adta, mindig elismeri majd érdemeiteket."

Bénultan hallgatták ezt az ifjak és egy óra hosszat döbbenten álldogáltak, anyjuk beszédétől nagy gondokba merültek. Míg ők különféle gondolatokkal voltak tehát elfoglalva, az eszes asszony Zsigmond királyhoz ment, s így beszélt hozzá:

„Tudd meg, Zsigmond király, hogy ellenségeid új királyról és a te elpusztításodról gondolkodnak. Engem meghatottak orcáidon szüntelenül

lecsorduló könnyeid, folytonos sírásodat teljes szívemmel átérzem, szánakozom amiatt, hogy fiatal korod ekkora keserűségben vergődik. Egy asszony vagyok csupán, aki egyedül fáradozom kiszabadításodon, de amikor ezen gondolkodom, egy körülmény mindig megrémít és visszatart. Attól félek ugyanis, hogy ha téged kiszabadítalak, elveszítem két fiamat, akiket ismersz. De ha híven megígéred, hogy ha újból elnyered a jogart, megemlékezel jótéteményemről, s nem hagyod cserben fiaimat és engem, a lehető legnagyobb gonddal intézkedem kiszabadításodról." Zsigmond király erre földre borult a lába előtt, s karját kinyújtván átölelte a lábát, majd reszkető, síró hangon így szólt:

„Ám legyen, úrnőm és anyám! Ha visszanyerem a királyságot, ha életem megmarad, kerüljek nagyobb bajba, mint ez a mostani, és Isten se adja vissza többé a szabadságomat, ha valaha is megfeledkezem rólad vagy a fiaidról! Ím a mai napon téged anyámmá fogadlak, őket meg fivéreimmé, s hűségesküvel fogadom, hogy ezt neked és nekik meg is tartom."

Ezek után sűrű rábeszéléssel meggyőzte fiait is az asszony, szabadon bocsáttatva a királyt megszabadította ellenségeinek mohó tekintetétől, s titkos megegyezésük értelmében a morva őrgrófság területére kísértette őt.[63]

[206.] Zsigmond király Magyarországra való visszatérése

A király kiszabadulásának híre nem kis rémületére volt ellenségeinek, s nem keveset nyomott a latban ügyeinek kedvező kifejletével kapcsolatban. Ugyanis azok, akiket bosszantott a foglyul ejtése, mintegy nyomasztó álmukból ébredve minden erejükkel arra törekedtek, hogy az őt megsértőkön bosszút álljanak, és a királyt magát visszahozzák Magyarország felséges trónjára, ezért azoknak a falvait és földjeit, akik másként vélekedtek, szörnyű pusztítással dúlták fel. Közöttük volt Maróti János bán is, ez a kíméletlen, hajlíthatatlanul szigorú és dölyfös férfi. Az általa rendelt pusztítást még nem feledték el korunk öregjei. A másik fél is bevetette erőit mind a maga védelmére, mind ellenfelének bosszantására.

Mindenütt parázslott tehát a háborúskodás és a nagy dühöngésben egyre inkább elharapózott a fosztogatás; Zsigmond király pedig erőteljes

segítséggel visszatért Magyarországra, részben szülőföldje fegyveres népének, részben a magyarországi felvidék főnemeseiből álló erős csapatok kíséretében, Magyarország felvidéke ugyanis még nem távolodott el a hűségétől. Nem is jelentett nagy nehézséget, hogy a király újból megszerezze a jogart, minthogy a budai vár és az országnak szinte valamennyi erődítménye az ő híveinek kezén volt.

Apulia királya[64] az őt hívók sűrű ígérgetéseitől félrevezetve már úton volt ezekben a napokban, hogy a megígért hatalmat birtokába vegye. Már Dalmátország határára érkezett, amikor meghallotta, hogy Zsigmond király épségben Budán tartózkodik, és kívánsága szerint uralkodik Magyarországon. Ezért felhagyván tervével nyomban visszafordult az útról, és atyja országába igyekezve állítólag levelet írt Zsigmond királynak mind az apját, mind az őt ért sérelem miatt felindulva, s arra kérte, hogy megfelelő viszonzással fizessen meg azoknak, akik mindig új királyt szeretnének, pedig királyuk még életben van.

[207.] Zsigmond király megbünteti István vajdát és a többi hűtlent

Bár a királyt már annyiszor nyomasztotta a bajok nagy terhe, mégsem állt azonnal visszatérése után súlyos bosszút a vétkeseken. Csupán a birtokaikat vette el és adta bérbe saját híveinek, de nem kegyetlenkedett azokkal, akik gyakorta eléje kerültek, s nem vonta meg királyi jóindulatának kegyét azoktól, akik kegyelmet kértek. A színlelt jóakaratának szirupjába mártott horgot mindenesetre odatartotta az alacsonyabb rangú országlakóknak, hogy annál könnyebben megfoghassa a neki okozott nyomorúság bűnével beszennyezett magas rangúakat. A király bölcsen leplezte súlyos lelki fájdalmait, s közben híveinek száma mindennap egyre szaporodott. A király ezért lélekben immár bátrabban egyetemes országgyűlést hívott össze hívei számára a Szlavóniában lévő Kőrösudvarhely nevű városba. A kitűzött napokon a nemesek nagy tömege tolongott ott, s odajött Lackfi István vajda is (vitte a vétke), mert bízott a királyi kegyelemben vagy fegyveres csapataiban, hiszen nem kevesebbet hozott magával, mint a király.

Az egyik napon tehát, amikor a király, az ország főemberei meg a vajda együtt voltak egy házban, István vajdát ott, a tanácskozás helyszínén,

tárgyalás közben elfogták és lefejezték.[65] És amikor halálának híre eljutott embereihez, azok bosszúvágytól égve fegyvereikhez rohannak. Kétségkívül nem kis vérontás támadt volna, ha a magas házból kihajított holtteste nem nyújtott volna nyomasztó látványt híveinek, és ha valaki rájuk nem kiáltott volna, látván, mekkora veszélynek teszik ki magukat: „Hagyjátok abba – szólt –, ti szerencsétlenek, hagyjátok abba, hisz a halálba rohantok; ím látjátok, meghalt az, akiért fegyvert ragadnátok." Erre csillapodott lángoló dühük, és ki-ki menekülve biztonságos vidéket keresett magának.

Ezt az István vajdát azzal vádolták, hogy egyéb, a királyi méltóság sérelmére elkövetett istentelen gaztettein kívül abban az időben, amikor Zsigmond király a Nikápoly közelében elszenvedett vereség után a tengerparti vidékeken tartózkodott, a következő aládságot is elkövette. Követeket küldött tudniillik Bajazidhoz, a törökök császárához, és ünnepélyesen megígérte, hogy a császár leányát házassági kötelékkel kapcsolja László királyhoz, akinek a behozatalán fáradozott, mégpedig azzal a feltétellel, hogy legyen a segítségére Lászlónak Zsigmond király ellenében; s azt is mondogatták, hogy ennek bizonyságául hatalmas török csapatokat hozott be a Száva és a Dráva folyók között fekvő magyar területekre, s hogy ezekkel súlyos pusztítást vitt ott véghez. Ezelőtt a törökök még nem keresték fel a magyar földet. Ez volt a törökök első bevonulása Magyarországra; azóta hatalmas dúlást vittek véghez, láthatjuk ezt a szerémségi városokban, ahol az épületektől elárvult helyek még most is azt tanúsítják, hogy nem kis városok voltak ezek.

[208.] Zsigmond megválasztása római királlyá, és Galambóc várának szerencsétlenül végződött ostroma

Miután István vajda a legsúlyosabb büntetést kapta vétkéért, társai közül egyeseket halálra, másokat száműzetésre ítéltek, mindenütt elcsitult a király elleni alattomos ármánykodás, s ettől kezdve a királyt, aki nyugodtan vette birtokába a jogart, élete végéig soha többé nem háborgatta a kormányzásban belső zavargás. Minthogy tehát annyi baj hányta-vetette ifjúkorában az uralkodót, erkölcseiben és életmódjában is megjavult, s

miután az idegen népek látták, hogy országában szilárdan kezében tartja a hatalmat, hiszen huszonhárom éve uralkodott Magyarországon, megválasztották római királynak.[66] Ezért a király – a nagy császári méltóságtól lelkesülten – nem csekély fegyveres erőt egybegyűjtvén újból nekilátott, hogy kipróbálja a törökök erejét, és a Galambóc nevű várat,[67] amely rác földön a Duna folyása mellett egy magas sziklán fekszik, s ekkoriban a törökök uralma alatt állt, sok katonával vette körül. Küzdött egymással a két ellenfél, és mindig Zsigmond csapatai bizonyultak erősebbeknek, míg a törökök császára, Chalapin,[68] övéinek vereségétől sarkallva hatalmas ostromfelszereléssel oda nem jött: és a királynál erősebbnek látszott az ellenség. Ezért a király, miután harcosai mindenütt nem kis vereséget szenvedtek, a csatamezőt elhagyva átkelt a Dunán, és kimenekült az ellenség kezéből. Bár sokan elhullottak ebben az ütközetben, mégis nem minden lelki megrendültség nélkül emlegetik a mi korunkig, hogy itt esett el a „fekete Kanizsainak" hívott nagynevű, vitézségben és fegyverforgatásban kiváló férfiú.

[209.] A husziták eredete

Nemcsak a halandók dolgai hanyatlanak pusztulásba, hanem olykor még az Isten tiszteletének a rendje is – Isten engedelmével – fogyatkozást szenved. Zsigmond király fentebb leírt idejének lejárta táján ugyanis a keresztény vallásban óriási meghasonlás támadt, és egy eretnek elhajlás dögletes kórsága megfertőzve az emberi elméket – Angliában John Wyckliffnek, Csehországban pedig Husz Jánosnak a vezetésével – lassanként hatalmasra növekedett. Ennek a szektának a követőit főként Csehországban és környékén, hiszen ezek közelebb vannak hozzánk, husztitáknak nevezzük.

A katolikus hitnek e roppant nagy vetélytársa mellett ugyanabban az időben az adamitáknak nevezett, nem tudni, ki által alapított gyalázatos rend is felbukkant, ha ugyan lehet rájuk a rend nevet használni, és mocskos tetteihez állítólag nem kis hatásfokkal tudott mindkét nembeli öreg és fiatal embereket megnyerni, úgy vélem, leginkább azért, mert megengedte nekik a testi gyönyör szabad élvezetét. Követői ugyanis azt mon-

dogatták, hogy a rendet a Magasságos Teremtő alapította a világ létrejöttekor, s azt parancsolta, legyen mindenük közös, és hogy növekedjenek meg sokasodjanak. Meztelenül jártak, és barlangok rejtekén laktak. Áldozataik után, ha ugyan áldozatnak lehet mondani, amit végeztek, mécseseiket eloltván a sötétségre bízták magukat. Vezetőjüket cseh nyelven otyecnak, azaz atyjuknak nevezték. „Növekedjetek és sokasodjatok!”[69] – ezt az igét mondogatták, és életkorra való tekintet nélkül ölelték egymást, és igyekeztek a testi gyönyör iránti vágyukat kielégíteni. Mondják, hogy hálójának kiterítése és növelése céljából az ördög – hiszen ő feszítette ki az emberi nem ellen – annyira segítségére volt ennek a babonás agyrémnek, hogy amikor e falka vezetője – egyéb általa véghezvitt csodák között – megparancsolta a magas levegőégen barázdát húzó madaraknak vagy a sötét berkekben rejtőző vadaknak, hogy jelenjenek meg, azok meg is jelentek, és nyakukat meghajtván üdvözölték őt. Az „ezermester”[70] azt akarta ugyanis, hogy azokat, akiket a tiszteletével együtt járó gyönyör nem ejtett rabul, legalább csodajeleivel hálózza be, s ez meg is történt. Mert a szent vallásnak ez a veszedelmes felforgatása néhány nap alatt annyira elterjedt, hogy később az említett husziták is alig tudták legyőzni és megsemmisíteni, pedig nagy erőt és nem csekély fegyvert vetettek be ellene.

[210.] Zsigmond királynak a husziták ellen viselt háborúi, és Husz János megégetése

Zsigmond király pedig, akinek elvállalt római királyi tisztségéből fakadóan kötelessége volt a katolikus hit védelme, és mert az említett husziták nagy erővé tömörülve pusztították az ő szülőföldjét, és tűzzel-vassal ádázul küzdöttek a szektájukon kívül állók ellen, nemegyszer mozgósította ellenük hol a magyar, hol a német nép fegyveres erejét, s nem kímélve örökölt földjét és annak népét, nagy pusztításokat vitt véghez Csehországban. De azok nem hajoltak meg előtte, hanem mintegy Krisztus vérének nevében harcra készen hadi jelvény gyanánt zászlaikra, szögletes és kerek pajzsaikra meg egyéb harci felszerelésükre a kehely képét festették, és egy erős, félszemű ember, egy bizonyos Ziska vezetése alatt csapatosan

járkáltak, és a velük kegyetlenkedőkkel szemben még keményebben kegyetlenkedtek, és mind a vallást, mind a világi dolgokat tekintve hatalmas zűrzavar volt ebben az országban.

Ebben az ügyben gyakran küzdött egymással a két ellenfél, az embereit súlyosan veszélyeztetve; a leginkább pedig akkor, amikor egy napon a két fél egy Katumbánya nevű bányavárostól nem messze fekvő mezőn csapott össze, egyikük sem hátrált meg – hatalmas veszteség árán – a másik elől. A két nép között sokáig heves küzdelem zajlott, kétes kimenetellel, közben mindkét oldalon sokan elestek, végül azonban Ziska maradt felül, a király a mezőt elhagyva meghátrált, és életben maradt híveivel együtt futásnak eredt; ez tovább fokozta az ellenség erejét és kíméletlenségét.[71]

Mikor tehát Zsigmond király úgy vélte, hogy erővel egyáltalán nem képes megfékezni e hitelhagyás dühét, az egyetemes zsinat útmutatásával igyekezvén elfojtani a nagy vészt, összehívatta az egész keresztény vallás ama nagyon híres konstanzi zsinatát. Itt, ezen a zsinaton az említett Husz Jánost és tanítványát, Jeromost, a nevezett eretnekség fejeit tanaikkal együtt megbélyegezték, elítélték és máglyahalállal megsemmisítették. Mégsem szűnt meg egészen a mi korunkig az említett Csehországban az általuk elültetett kórság tűzfészke.[72]

[211.] Következik a magyarok seregének legyőzése Bosznia vidékein

Sok és különféle háború zajlott e király uralkodásának napjaiban, amelyek nem mindig zárultak a kívánt véggel. De ki tudná egy ekkora, ennyi éven át uralkodó fejedelem korát tollával felvázolni?

Egyéb háborúk között, amikor az Úr megtestesülésének ezernégyszázadik esztendeje után a tizenötödik közeledett, a magyar nép nagy fegyveres ereje indult meg Spalato hercege, név szerint Hervoja ellen. Ez a herceg ugyanis, aki azelőtt hű volt a királyhoz, ezekben a napokban vakmerőségétől sarkallva hűtlenségre vetemedett, s azzal a szándékkal, hogy hadat indít Magyarország ellen, saját országrészeinek megerősítésére hatalmas török csapatokat fogadott zsoldjába, és Bosnyákország ama vidékeinek, amelyek a királynak voltak alávetve, rendkívüli fosztogatója lett. A király hosszadalmas távolléte bátorította föl ezt az embert.[73]

A király maga ugyanis ezekben az években az említett konstanzi zsinaton a már mondott eretnekséggel szemben intézkedett, meg a római császárság szent koronáinak elnyerése érdekében.

Az országban hatalommal bíró férfiak tehát, akiknek ez királyi megbízás alapján a feladatuk volt, a lázadás hírétől felzaklatva elég nagy magyar haderőt küldtek ellene Bosnyákországba, és a seregek vezéreivé Garai Jánost, egy másik Jánost, Marótit, Monoszlói Csupor Pál bánt[74] és több más kitűnő férfiút téve meg.

Amaz pedig egyrészt saját, másrészt zsoldos seregével egy síkságon szállt szembe velük. Miután tehát kitűzték a hadizászlókat és a kürtök mindkét oldalon nagy zúgással tra-tra-tráznak, a két ellenfél egymás kölcsönös megsemmisítésére szomjúhozva harcba bocsátkozik, s a vitéz karok teljes erejükkel küzdenek. A hatalmas lárma a netovábbhoz ér, törnek a lándzsák, s lándzsatörés közben sokan lefordulnak a lóról, innen is, onnan is holtak teste hull mindkét részen. De ki múlhatná felül a bosnyákok álnokságát? Mikor látszott, hogy a magyarok hadereje sokkal erősebb ebben az ütközetben az ő erejüknél, akkor azok, akiket ebből a célból a hegycsúcsokra állították közülük s erre tanították ki, azt kiáltozták, hogy futnak a magyarok. Ez a hang nagyon megzavarta a magyarokat. Mert férfiasan küzdöttek a csatában, de amikor meghallották ezt a kiáltozást, abban a hiszemben, hogy egy részük megfutamodott, otthagyván a csatamezőt meghátráltak, s emiatt nagy vereséget szenvedtek és az ellenség zsákmányává lettek.[75]

Maguk a vezérek sem maradtak ki a nagy veszedelemből, egyesek foglyul estek, mások ott pusztultak. Garai Jánost elfogták és kíméletlenül megbéklyózták, s amikor sok, fogságban töltött nap után visszanyerte szabadságát, hatalmas súlyú vasbéklyóit, amelyekkel megkötözték, a bátai monostorra hagyta az utókor emlékezetére, ottani fogadalmának beváltásaként, Megváltó Urunk drága vérének dicsőségére. Maróti János pedig nagy összegű aranyat adott az ellenségnek szabadulásáért.

És mit mondjunk Csupor Pál bánról, aki nyers ökörbőrbe varrva nem érdemelte ki a hercegtől, hogy tovább éljen. Mert amikor Hervoja herceg még eme árulása előtt Zsigmond királyhoz engedelmes szolgálattal kötve gyakorta járt az udvarba, és mind életmódját, mind pedig erkölcsi tartását tekintve bárdolatlannak mutatkozott, Pál bán valahányszor találkozott vele, kigúnyolta őt, s üdvözlő köszöntés helyett hahotára fakadt és ökör-

bőgéssel csúfolta meg a herceg méltóságát. Így azután Hervoja herceg, amikor Pál bánt a mondott ökörbőr ruhával megtisztelte, ezt mondogatta neki: „Te, aki emberi alakban is ökör módjára használtad hangodat, élj most már annak alakjával is, hangjával is!"

[212.] Losonczi István bán havasalföldi hadjárata

E király uralma idején ugyanis többször folyt küzdelem a Havasalföldön is, amelyet mindig az ottani nép lázadása váltott ki. Mégis talán az az összecsapás méltó leginkább a tartós emlékezetre, amely a nagyságos férfiú, Losonczi István bán vezetése alatt zajlott le ugyanitt, bár szerencsétlen véget ért. Ekkoriban tudniillik két fejedelem uralkodott ezen a földön: Dán az egyik, Mircse a másik; mindketten ugyanabból a vérből származtak, és mindketten egyeduralomra törtek, mivel zavaró volt ez az egyenlőség. És amikor Dán észrevette, hogy pártja meggyengült, gyorsan a törökök segítségét kérte, s megkapván menekülésre kényszerítette a másik pártot. Mircse pedig, mivel érezte, hogy erői gyengék a külső ellenség távol tartásához, Zsigmond király segítségét kérte.

A király az ő megsegítésére küldte tehát Losonczi István bánt sok fegyveres csapattal. Ő véres ütközetet vívott, de alulmaradt az ellenséggel szemben, s miután mindkét fél nagy veszteségeket szenvedett, személyes bukásával életének s ugyanakkor a háborúnak is véget vetett. A vezér eleste után ugyanis katonái megfutamodtak, így felszerelésük és személyük is nagy zsákmánya lett az ellenségnek.[76]

A háború befejezését egy hatalmas csoda követte. E vereség után két év vagy még annyi sem telt el, amikor némelyek erre a csatamezőre mentek, hogy az elesettek csontjait megnézzék; s míg csodálva csodálták az ott leölt emberek és igásállatok számtalan csontját, egyszer csak mintha halk s egyszersmind komor emberi hangot hallottak volna. Döbbenten tekingetnek ide-oda, de senkit sem látnak, azt gondolják, kísértet játszik velük, s még jobban megrémülve sokáig csak álltak. És hogy továbbra is hallatszik a hang, felfigyeltek arra, hogy a mormolás közben gyakran ismétlődik a mi Urunk, Jézus Krisztus és az ő boldogságos szülőanyja, Mária égi neve; föleszmélve továbbmentek, kutatva, mi is ez a csoda.

Végül a mindenütt sarjadt zöldellő fűben az emberi csontok között, amelyeket az enyészet megfosztott a hústól, egy ép fejet találtak.

Ó, mennynek dicsőséges királynéja, mily dicsérettel magasztaljuk szent nevedet, hogyan adjunk hálát teneked, milyen imával tiszteljünk meg, hisz az összes emberi erő mind kevés a te magasztalásodra! Az maradjon távol a dicséretedtől, aki szent neved segítségül hívásakor nem tapasztalta jóságodat, mert te senkit sem hagytál magára, aki támogatásodat kérte, és szent oltalmadhoz menekült. Jelentős például szolgál számunkra, Szent Szűz, az a hatalmas csoda, melyet ezzel az emberrel kapcsolatban megmutattál!

Mert amikor megpillantották, hogy az egész test élettelen és elenyészett, csupán a feje él és a nyelve beszél, szinte elkábultak a nagy csodálkozástól, hogy a nyár perzselő forrósága, a tél zord fagya, az éhség és szomjúság annyi időn át épen hagyta a fejet, míg az egész test húsa már megsemmisült.

Míg tehát csodálkoztak, az így szólt: „Mit csodálkoztok, én is Isten teremtménye és keresztény vagyok, s ha ti keresztények vagytok, annak a nevében, aki értetek halt meg a kereszten, keressetek nekem egy papot, hogy meggyónjak." És amikor megkérdezték, hogy tudott életben maradni addig, így felelt: „A Boldogságos Szűz Mária dédelgetett és tartott életben a ti jöveteletekig, hogy ne távozzam az egyházi szentségek vétele nélkül, és mert nem tudok meghalni, ha meg nem gyónok."

Újra megkérdezték: „Miért részesít téged a Boldogságos Szűz ekkora jótéteményben?" Így felelt: „Az ő hét ünnepének[77] vigíliáján mindig kenyéren és vízen böjtöltem, ünnepeit a legnagyobb áhítattal ültem meg, életemben s halálomban ő volt minden reménységem."

Végül, miután papot hívtak hozzá, meggyónt és elvégeztek mindent, ami ezután szokásos, feloszlott és békében elnyugodott.

[213.] Péterfia Miklós két hadjárata

Ugyanebben az időben a törökök népe nem tűrve a nyugalmat és állandóan zsákmányra szomjasan sokszor zaklatta erőszakos betöréseivel a Dunán inneni vidékeket és azt a földet, amelyet a mi nyelvünkön Temes-

köznek nevezünk. Ezeket egy derék, nagy dolgokra hivatott férfiú, Makedóniai Péterfia Miklós barátai segítségével és toborzott katonaságra támaszkodva két alkalommal is leverte, zsákmányukat elvette, megfutamította és az ellenséget tette zsákmánnyá.

Ugyanekkor nyerte el ugyanis az uralmat első Mohamed,[78] a törökök ötödik császára, miután fivérei, akik vele együtt a fentebb említett néhai Bajazidnak, ugyancsak a törökök császárának a fiai voltak, meghaltak. Országát szárazon is, vízen is gyarapította, és Moesia egy részét is uralma alá vetette, amelyet mi Felső-Boszniának, a nép nyelvén Verhboszniának hívunk, s elhatározta, hogy új királyt választ ezen a földön, tehát egy bizonyos csekély vagyonú, alacsony származású és jelentéktelen hírű Ikács nevű embert nevezett ki Bosznia királyává. Ez, új címének dicsőségétől megbabonázva, a rábízott nép minden lehető haderejét mozgósította, és zsákmányra vágyva megtámadta az említett vidékeket.

Már mindenfelé füstölögtek tehát a majorságok, és a vidék minden lakója, akinek csak módja nyílt a menekülésre, félelmében futásnak eredt, az említett Péterfia Miklós azonban vakmerőségétől vezettetve – hiszen kevesebb katonája volt, mint ellenfelének – szembeszállt vele. Már összecsaptak, és dúlt a kétes kimenetelű ütközet, amikor a harcosok között szembekerült Ikács királlyal, s miután felismerte, lovát a kantárral feléje irányította, s olyan derekasan támadt rá lándzsájával, hogy Ikács király – bár hívei fegyveresen körbevették – a lándzsadöféstől súlyosan megsebesülve lehanyatlott lováról. Nem kímélte a haragvó vitéz a leterített embert, leszállt lováról, vértezett lábával rálépett a mellére, s nem törődve a legyőzött könyörgéseivel, csupasz kardjával átvágta a torkát. Ennek láttán az egész csapat, amelyet Ikács vezetett, megfutamodott. Maga Péterfia Miklós pedig embereivel együtt zsákmánnyal gazdagon megrakodva tért vissza, és győzelme jeléül elküldte Zsigmond királynak az ellenség hadijelvényeit, azaz zászlóit, és nem kevés ellenséges foglyot.

Egy másik alkalommal is harcolt ez a vitéz az említett végekre betörő törökökkel. És minthogy az ellenség felmorzsolására nem volt elég ereje sem katonáit, sem fegyvereit tekintve, úgy gondolta, az éjszaka majd segítségére lesz, s összegyűjtött annyi katonát, amennyit csak tudott. Ehhez szerzett még ez a tehetséges katona lovakat és más, mezőn legelésző igavonó állatok kóbor csordáit, majd minden egyes csorda élére vezető-

ként dobosokat, furulyásokat és olyan embereket állított, akik lármáznak. Ilyen kísérettől segítve tört rá a tábori szállásán éjszakai nyugovóra tért ellenségre, megzavarta, ütötte-verte, fejvesztett menekülésre késztette, így lett övé a győzelem s vele együtt a gazdag zsákmány is; napjainkig emlegetik őt a rendjéhez tartozó nemesek között, s örökre kitűnő nevet szerzett magának.

Elmondták egyesek, hogy az említett vitéz ebben az ütközetben meghagyta katonáinak, hogy a harc iszonyú hevében e szavakat kiáltozzák: „Isten, Szent Mihál", hogy népe megismerje egymást, nehogy katonái az éj homályába burkolva egymást üssék. És mikor az éj sötétjében dúlt a csata, és ellenség alig ismert rá ellenségére, a törökök azt gondolván, hogy ez a szó Isten vagy az ellenség előtt nagy segítségükre lesz, mikor az ellenség hevesen üldözte őket, óriási lármával csupán Mihált kiáltozták, elhagyván az Isten szót.

[214.] Zsigmond király cseh királlyá koronázása

Zsigmond király már harmincnégy éve élvezte Magyarországon a királyi méltóság dicsőségét, amikor az Úr megtestesülésének ezernégyszázhuszadik esztendejében Csehország királyává koronázták. Ezeket az éveket megelőzően fivérének, Venceszlávnak elhunyta után Zsigmond király ebben az országban nem királyi, hanem kormányzói címen uralkodott.[79]

Ez a király nemcsak alacsony származású nemeseket, hanem igen sok közrendű embert is magas méltóságra emelt, és hatalmassá tett országában. Pálócz és Rozgony urainak[80] meg a néhai Országh Mihály nádor úrnak a családja – akiről emlékezetem szerint föntebb már említést tettem[81] – e király segítségével jutott hatalmas földbirtokokhoz, s akiknek az utódai most az előkelő „nagyságos" címnek örvendenek az országban. A vér szerinti örökös nélkül elhunyt Ozorai Pipo ispán,[82] továbbá Matkó bán és fivérei: Frankó, Petkó és Zován[83] – akiknek utódai most nem nagy részt birtokolnak az atyai vagyonból – raguzaiak voltak. Bár ők városi polgárok voltak, mégis élvezték e király nagy jóindulatát, bőségesen volt aranyuk és földjük, s míg éltek, hatalmasak voltak az országban. A köznemeseket pedig, akiket ez a király faluról vagy sötét nemesi kunyhóból

emelt föl, bizony nem könnyű felsorolnom, s úgy gondolom, az olvasókat is csak untatnám vele, hiszen semmiféle jelentőségük nincs az eseményeket illetően.

[215.] Kik látogatták Zsigmond király udvarát, és hogyan adta át neki a despota Nándorfehérvár várát

Tündöklött ennek az uralkodónak az udvara az odalátogató nemesek nagy dicsőségétől, s mindig híres volt arról, hogy rengeteg idegen özönlik oda, Németország és Itália sok előkelője látogatta meg. Nem kevésbé vált e király udvarának díszére Portugália királyának a fia,[84] aki országa sok nemesétől kísérve jött el a szárazföld nyugati határáról, hogy tisztelegjen e nagy uralkodó előtt. Azt mondják róla, hogy amikor a tél iszonyú hidegének beálltával meglátta a befagyott Dunát, elcsodálkozott, és ezt atyjának a legnagyobb csodaként jelentette, amit idegen tájak meglátogatásakor valaha is látott.

Zsigmond király iránt a híres fejedelem, György, Rácország despotája a legnagyobb engedelmességgel viseltetett.[85] Nándorfehérvár várát, amely két hatalmas folyó, a Duna és a Száva összefolyásánál helyezkedik el, s amelyet az ókorban Taurinumnak, a mi öregjeink pedig állítólag Bolgárfehérvárnak neveztek, s melyet ő meg elődei birtokoltak egészen az Úr ezernégyszázhuszonötödik esztendejéig, ekkoriban adta át Zsigmondnak tiszta hűségének zálogául. Ez a vár később, amikor a törökök hatalma megerősödött, nem kis hasznára volt a magyar földnek, amint alább majd röviden megemlékezünk róla. Zsigmond király pedig emiatt ugyanilyen bőkezűen megajándékozta a despotát. Neki adományozta ugyanis Magyarországon Zalánkemén, Kölpény, Becse, Világosvár, Tokaj, Munkács, Tállya és Regéc várát, meg Szatmárt, Böszörményt, Debrecent, Túrt, Varsányt és még néhány más mezővárost; Buda városában pedig egy méltóságához illő kitűnő házat szállásul és vendégfogadásra. Meg is látogatta a királyi udvart, és szívesen látta őt a király és a magyarok.[86]

[216.] A Blaskó által okozott pusztítások

Zsigmond király az anyaszentegyházat, amelyet hol fegyverek fenyegették, hol pedig a szakadás és az eretnekség óriási viharai és forgószelei ráztak meg, több ízben is megvigasztalta és omladozó állapotából fölemelte; gyakran ürítette ki érte a kincstárát, s ontotta övéinek vérét és életét. Végül, amikor már úgy látszott, hogy életkora egyáltalán nem ígér hosszú itt-tartózkodást, nehogy a halál megelőzze s a császári cím megtiszteltetésétől megfossza, azon igyekezett, hogy megszerezze a római királyságnak az egész földkerekségen a legdicsőségesebb névvel illetett fejékét és a császári méltóság koronáját, és miután fölkészítette az ország védelmére a legkiválóbb férfiak közül az őrködőket,[87] Róma városa felé fordította lovainak kantárát.

Ám ezek az őrködők nem jól védelmezték az uralkodója jelenlététől megfosztott Magyarországot. Az Üdvösség ezernégyszázharmincegyedik évében ugyanis, amikor a király idegen országokban intézte ügyeit, egy bizonyos jelentéktelen vagyonú s nevű ember, Blaskó hatalmas sereget hozott létre szedett-vedett magyar és cseh katonaságból, akiknek a zsákmány volt az éltető erő; először Nagyszombatba, ebbe a magas tornyokkal s az azokat összekötő téglafallal körülvett városba nyomult be alattomosan, amikor polgárai éjszakai álmukat aludták. Miután bevette ezt az erődöt, megnövelte haderejét, és mint valami heves szélvihar, úgy tört rá az ország felső részére, amelyet mi Mátyusföldjének hívunk, s nem kímélve sem isteni dolgokat, sem nemet vagy kort, egészen a Dunáig tűzzel-vassal pusztított és tett ki mindent a ragadozó fosztogatásnak.[88] Még tovább is ezt tette volna, ha az említett őrködők Magyarország nemeseinek egész összegyűlt sokaságával nem csillapították volna falánk étvágyát, és békekötés örve alatt arra nem kényszerítik, hogy valamiféle csöndet tartson az általa megkezdett vállalkozásokban.

[217.] Az országban felbukkanó parasztkirályok

Ezeket az éveket megelőzően, de mégsem egy és ugyanazon időben két parasztháború zúgott végig Magyarországon bizonyos parasztok vezetésével: az egyiket Antalnak, a másikat Mártonnak[89] hívták. Egyikük, nevezetesen Antal, az ország erdélyi részein, a másikuk pedig, tudniillik Márton, a Nyír és Szamosköz vidékén nagy erejű parasztsereget gyűjtvén és a királyi címet bitorolván kibontott zászlókkal és hatalmas erővel tört előre, mint valami özönvíz. Ide-oda vonultak, azon igyekezvén, hogy a maguk hatalma alá hajtsák az országot, megölték az összes eléjük kerülő nemest, a falvakba és a mezővárosokba követeket küldtek véres karddal, hogy csatlakozzanak hozzájuk, s akik erre nem hajlottak, azokat fosztogatták és legyilkolták. És ez a paraszti haderő olyan nagyra növekedett, hogy még a fegyveresek is féltek megtámadni őket. Végül az előkelők nagy létszámú serege felőrölte és legyőzte őket, s elnyerték méltó büntetésüket. A királyokat magukat ugyanis halállal sújtották, a többieket pedig, akik nem tudtak elmenekülni, részint megvakítással, részint orruk vagy ajkuk, illetőleg kezük megcsonkításával büntették.

[218.] Hogyan koronázták Zsigmond királyt előbb római királlyá, végül szerencsésen római császárrá

Eközben Zsigmond királyt, miután bejárta Toszkána és Lombardia vidékeit, Milánó városában a Róma feletti uralom második koronájával is megkoronázták ennek a méltóságnak a választófejedelmei, minthogy az elsőt már ezelőtt elnyerte Aachenben.[90] Ezután folytatva útját Róma városába ment, és itt a Krisztusban szentséges atya, IV. Jenő pápa úr nagy ünnepélyességgel és közfelkiáltásra a császári méltóság szent koronájának díszével ékesítette a nagy uralkodó tiszteletre méltó ősz fürtjeit.[91] Emiatt Zsigmond király méltóvá vált arra, hogy alattvalói már ne csupán királynak vagy császárnak, hanem királynak és császárnak nevezzék.

Visszatérőben ezután Itáliában és Németországban mind a római egyház ügyeit, mind pedig az eléje kerülő saját dolgait körültekintő józansággal a kívánalmaknak megfelelően elintézve Magyarországra jött, ame-

lyet távollétében mindenfelől sok méltánytalanság ért és amelyet békés állapotában az előkelők súlyos torzsalkodásai megingattak.

Pozsony városában rendezte be tehát udvarát, s minthogy országának, Magyarországnak főurai és előkelői mintegy az egész országot képviselve özönlöttek hozzá, hogy urukat új méltóságában lássák, bölcsen lecsillapította a marakodás minden dühét és viharát, ami időközben felzaklatta királyi jelenlététől megfosztott országát; sőt, hogy gyökerestül kiirtsa[92] a nemesek további viszálykodását és békéjüket megszilárdítsa, kiváltságos helyzetének oltalma alatt új rendeleteket és új törvényeket hozott és erősített meg az országban, hogy azokat mindörökre megtartsák.[93]

[219.] Zsigmond császár halála

Csehország – uralkodója távollétében – a háborúskodás nem kisebb tüzeitől lángolt, legfőképpen azért, mert a keresztény király ellen lázadó husziták azon igyekezetükben, hogy a keresztény hitet megsemmisítsék, a velük egyet nem értők vagyonára és vérére szomjaztak, és minthogy egyesült bennük az erő és a találékonyság, olyan kegyetlenséggel jártak el a husziták a keresztényekkel szemben, ahogyan keresztény pogány ellenében soha.

Szülőhazájának viszálykodása fölrázta tehát a keresztény uralkodót, még az életkorával együtt járó nehézkesség sem tartóztatta; Csehország felé indult hát, s bevonult Prága városába,[94] hogy békét teremtsen, és a nép hitvitáját elegyengesse. Minthogy pedig az idős fejedelmet az öregség, a gondok és a bénaságból fakadó gyengeség kínozta, nagyon súlyos betegség lett úrrá rajta, s amikor testének gyengüléséből felismerte, hogy élemedett kora közelít élete végső határához, a magyarok főembereit, akik elkísérték, titkon magához hívatta és így szólt hozzájuk:

„Kedves fiaim! Úgy gondolom, hogy a világ legfőbb Teremtője megelégelte már életem napjait, amint ezt testem gyengüléséből magam is érzem, s attól félek, ha itt ér engem a halál, a csehek, akik engem is, titeket is mindig gyűlöltek, rátok rontanak majd, és benneteket meg vagyonotokat is mohón kifosztják. De tudjátok meg, hogy én, aki eddig is szerettelek benneteket, most is szívem mélyéből szeretlek, s miattatok emészt a

legnagyobb gond, úgyhogy mit sem törődve a bágyadtsággal, amely lankaszt, s egyéb ügyekkel, éjjel-nappal csupán a ti megszabadításotokon fáradozom. Találtam is egy utat a megmenekülésetekre, amelyen, úgy gondolom, épségben visszaadhatlak benneteket otthonaitoknak. Holnap szakállamat és hajamat rendbe hozva díszítsétek ősz fejemet koszorúval és császári trónusomra ültetve helyezzetek el egy gyaloghintóban, s velem együtt átvonulva a város közepén vigyetek ki magatokkal azok közül, akik véretekre szomjúhoznak."

E szavak után a császár szeméből előtörő könnycseppek egészen az álláig végigcsorogtak az arcán.

Tetszett a magyaroknak a jóindulatú császári tanács. Ezért amikor a következő éjszaka sötétjét, amely a csillagokat fényesebbé teszi, a napkelte elűzte és sugárzó titáni fényével elárasztotta a palota magas csúcsait, a magyarok, miután az összes szükséges úti holmit előkészítették, mindent a császár tanácsa szerint tettek. És amikor az öreg uralkodót – tisztes ősz haját virágkoszorúval díszítve – végigvitték a városon, mindenünnen összeszaladt mindkét nem fiatalja-öregje, s könnyes szemmel nézték őt, mintha soha többé nem látnák már, térdhajtással és szívélyes üdvözlő szavakkal tisztelték meg. Ő pedig körülhordozván tekintetét csupán császári fejének meghajtásával felelt nekik.

Kijutott tehát Prága városából, óhajtott hazájába azonban már nem érkezhetett meg, hanem Znaimba,[95] Morvaország városába érve az Úr ezernégyszázharminchetedik évében, a Boldogságos Szűz Mária fogantatásának ünnepén,[96] életének hetvenedik esztendejében, uralkodását tekintve pedig: magyar királyságának ötvenegyedik, római királyságának huszonhetedik, cseh királyságának tizenhetedik, császárságának pedig ötödik évében meghalt.

Később övéi bőséges sírásától kísérve Magyarországra szállították, és a váradi egyházban[97] ugyanolyan tisztelettel temették el, mint elődeit.

Zsigmond császár elég tekintélyes ember volt, ami nemes arcvonásait és öles termetét illeti; a világ legfőbb Teremtője szép orcával, göndör és kékesfekete hajjal, derűs tekintettel áldotta meg. Az egykor hosszú szakállt viselő magyarok iránti vonzalomból terjedelmes szakállt hordott.

[220.] *Albert király megkoronázása, és a Buda városában történt fosztogatás*

Zsigmond császár a királyság örököséül egyetlen leányt hagyott csupán hátra, akit Erzsébetnek hívtak s a nemes Borbála királynétól, a néhai tekintetes Cillei Hermann gróf leányától, azaz második feleségétől született. Őt a császár még életében keresztény szokás szerint Alberthoz, Ausztria hercegéhez adta törvényes feleségül azzal a feltétellel, hogy veje és leánya együtt kövessék őt a királyságban.[98] És minthogy ez a döntés a legkevésbé sem volt a magyar nép ellenére, a császár temetése után beiktatták Albert herceget, és a következő új év első napján, vagyis az Úr körülmetélésének ünnepén, az Úrnak ezernégyszázharmincnyolcadik évében szerencsésen megkoronázták, ugyanolyan fényes külsőségek közepette, ahogyan Magyarország első királyait.[99]

Királyságának első évében óriási zavargás támadt Buda városában.[100] És minthogy e város lakosságát két nép fiai alkotják, tudniillik a magyaré és a németé, a németek az ő nyelvüket beszélő uralkodó miatt fölényeskedve azon ügyködtek, hogy a magyarokat egészen a maguk uralma alá vessék, és eltöröljék e városban azt a régóta őrzött szokást, hogy egyik évben magyart tesznek bíróvá, a másikban pedig németet; olykor, ha alkalom kínálkozott rá, szidalmakkal illették a magyarokat, sőt erőszakkal támadtak rájuk.

A magyarok pedig, akiknek régi szokásuk késedelmesen bosszúra mozdulni, de a bosszú késedelmét hébe-korba komoly elégtétellel ellensúlyozzák, erős forgószélként támadnak sértegetőikre, mindezekre – szinte mély álomba merülten – ügyet sem vetettek, várva, mit szül a németek ostoba pimaszsága.

Élt ekkoriban ebben a városban egy bizonyos Ötvös János nevű magyar, nem kis tekintélyű s nem is utolsó ember a városban, aki mindenkinél nehezebben viselte az egész magyar nép megszégyenítését, és amennyire tellett tőle, szóval is, erővel is védeni igyekezett a magyar polgárok becsületét. A németek szemében elég kellemetlennek tűnt fel tehát, és élve az alkalommal titkon el is fogták őt a németek, a foglyot a városháza belső részében különféle kínzásokkal gyötörték, végül amikor a rendkívüli kínzásoktól elgyötörve meghalt, egy hatalmas súlyú követ kötöttek a nyakába, és a Dunába taszították. Némaság vette körül e szörnyű tettet

nyolc napig, vagyis addig, míg a víz partra nem vetette a kő nehezékétől megszabadult holttestét. A megtalált élettelen test hiteles tanúságot tett gyilkosairól, gyötrelmeinek számos sebhelyét megmutatva.

Ugyanebben az időben sok nemes nyüzsgött a király udvarában. Ezért a magyarok e szörnyű tett láttán tombolva együttesen óriási kiáltozásban törtek ki, s dühük nagy viharában berohantak a városba, hogy bosszút álljanak; s minthogy a gyilkosokat nem tudják föllelni, berontanak palotáikba, és a boltozatos termek vasalt ajtait betörve kapzsi módon fosztogatták a németek kincseit.

Élt ezekben a napokban egy Jakab nevű szerzetes Buda városában, ájtatos, tökéletes hitű, olasz származású ember, Szent Ferenc rendjéből, akire nagyon hallgattak a magyarok tudós prédikációja miatt. Amikor a hatalmas kiáltozásra fölriadván tudomást szerzett az események soráról, fölkapta a keresztre feszített Isten képmását, és mezítláb szaladgált a magyarok között Krisztus képét mutatva nekik, panaszos és siránkozó hangon kérlelte őket, hogy hagyják abba, amit elkezdtek, annak a kedvéért, akit értük keresztre feszítettek. Ők azonban annál hangosabban kiáltozva mondogatták: „Az Isten is velünk van" s belefeledkezve a fosztogatásba ügyet sem vetettek a kérlelésére. És amikor a barát ráébredt arra, hogy mit sem használ, sőt még nagyobb zavart kelt, visszatért a Szent János evangélistáról elnevezett kolostorba, ahonnan jött. A magyarok pedig, miután így megtorolták a németeken azok istentelen gazságát, abbahagyták a fosztogatást, minthogy már más vagyontárgyakat nem találtak.

[221.] *Albert király hadjárata a husziták ellen*

A császár halála után Albert király nem csupán a magyar trónon követte őt, hanem miután Magyarországon fejére tették a koronát, a rómaiak és Csehország királyává is választották.[101] Amikor tehát meghallotta, hogy Csehországban a császár elhunyta után a husziták még vadabbul kegyetlenkednek a katolikusokkal, hatalmas magyar–német sereget indított ellenük. Azok pedig, bár lengyel csapatok is a segítségükre voltak, mikor megtudták, hogy a király táborban levő hadereje számát és erejét tekintve fölülmúlja az övéket, bevették magukat a Tábor nevű város falai közé.[102]

Ez a város a fő helye és dajkálója a huszitáknak Csehországban, ők építették hadi táborukból, amikor tévhitük friss hajtása növekedőben volt, új falakat emelve a természeti fekvésénél fogva is erős helyen; ennek közelében ütötte fel a király táborát.

A husziták a városból, a királyi sereg pedig a táborból gyakran kirontva kölcsönösen osztogatták a kegyetlen halált. Három hónapig tartott ez a küzdelem. Közben pedig mindkét oldalon nagyon sokan elestek, részben az összecsapások során, részben a hadigépek lövedékeitől. És amikor Albert király fölismerte, hogy az ellenségnek egyedül a kiéheztetés árthat, úgy gondolta, képtelen ekkora néptől az élelmet megvonni és az élelmiszer-szállítás útvonalait lezárni, táborát feloszlatván elvonult az ellenség elől. S midőn a husziták erejének és eltévelyedésének kiirtására szervezett, híres hercegekből, grófokból és más nagy hatalmú nemesekből álló, a fegyvereket s vitézeket tekintve erős nemesi hadsereg felbomolván átengedte a helyet a huszitáknak, ez a korábbinál is nagyobb bátorságot és reményt adott nekik.

[222.] Albert király titelrévi hadjárata és halála

Ezek után, Albert királyságának második évében elterjedt az a lényeges hír, hogy Amurát, a törökök császára népének nagy erejét mozgósította, mert meg akarja támadni Magyarországot, ezért Albert király tanácskozott országa előkelőivel, s velük együtt úgy döntött, nem várják meg, míg az ellenség az ország belsejébe nyomul, hanem erős kézzel meg kell akadályozniok ebben. Egész Magyarország katonai erejét mozgósítva tehát nagy hadsereget gyűjtött egybe, és a nép nyelvén Titelrévnek[103] nevezett helyen ütötte fel táborát. A törökök császára pedig, hallván, hogy a királynak az ország védelmére elegendő katonája és fegyveres ereje van, bevette Szendrő[104] várát és szinte az egész rác földet hatalma alá vetette, miután pedig ennek az országnak az ura, a despota Magyarországra menekült, lándzsáját és minden erejét a görögök ellen fordította. Görögország nagy és jeles városát, Thesszalonikét,[105] amely ókori voltáról, kincseiről, népének sokaságáról, kitűnő és tekintélyes polgárairól volt híres és igen nevezetes, erőszakkal elfoglalta, és a bevett várost teljesen kifosztot-

ta. Azután Épeirosz és Aitólia nem jelentéktelen tartományait támadta meg, megadásra kényszerítette és országához csatolta őket.

A magyarok pedig, akik a hosszú tábori szállást megunták, legfőképp azért, mert sokan vérhastól szenvedtek, régi szokásuk szerint farkast kiáltva, a király akarata ellenére egyenként és összevissza elcsatangolva otthagyták a királyi tábort. Mire Albert király Budára ért, megbetegedett. És minthogy az volt a szándéka, hogy Bécsbe megy, gyengesége ellenére mit sem kímélve magát folytatta útját Ausztria felé. Végül, amikor súlyosbodott a betegsége, a szent apostolok: Simon és Júdás ünnepén Neszmély[106] faluban megszállt, s ezernégyszázharminckilencedik évében az Úrnak, ugyanebben a faluban meghalt, miután egy évet, kilenc hónapot és huszonnyolc napot uralkodott Magyarországon. Elődeihez hasonlóan Székesfehérvár egyházában temették el királyi pompával, megadván neki a végtisztességet.

Albert király elég magas ember volt, arcszínét inkább barnának, mint fehérnek mondhatnánk; szelíd erkölcsű, és övéinek kérése előtt meghajló.

[223.] Ulászló király behozatala, és a közte meg Erzsébet királyné között történt események

Albert király halála után Erzsébet királyné, akit várandós állapotban hagyott hátra, magáért és az országért aggódva – amint ez az özvegyekre jellemző – szomorúan élte napjait. Bővében volt akkor az ország a kiváló emberségű, mind a megfontoltság, mind a vitézség erényével tündöklő főuraknak. Amikor ők a majdani király miatt nyugtalankodtak, a királyné így szólt hozzájuk:

„Uraim s testvéreim, az országos ügyek intézésében nektek sem kisebb a felelősségetek, mint nekem. Mint tudjátok, én vagyok a királyság örököse, de úgy ítélem, nincs elegendő erőm az ország gyeplőinek irányítására. Ha a tőlem születendő gyermekre vártok, azt hiszem, leányt fogok szülni s nem fiút, már amennyire a női természet ezt a tapasztalatból tudhatja. Keressetek hát uralkodót magatoknak, aki alkalmasabb arra, hogy egy ekkora ország gondját viselje, mint egy asszony; ugyanakkor szülőatyám jótetteit szívetekben őrizve és szem előtt tartva ne fosszatok

meg engem annak a királyságától, akitől születtem." És e szavak után sóhajtva megtörölte könnyező szemét.

A királynénak ez a beszéde sok éven át óriási lángoló fáklyát gyújtott Magyarországon. Mert a főurak a királynénak épp eme szavai alapján, valami könnyelmű ötlettől vezérelve egybehangzó szavazással döntöttek az új király behozataláról.

Élt ekkor Lengyelországban egy ifjú fejedelem, Ulászló nevezetű, Litvánia nagyfejedelme, Kázmér király fivére.[107] Kitűnő jellemvonásai miatt Magyarországon is kedvesnek tartották, és a főurak egész testületének tetszett a személye. Megegyeztek tehát, hogy behozzák és ő uralkodik. Ezért kiválasztották és elküldték az ország nagy hatalmú és tekintélyes hírű férfiait: Zengg püspökét, Matkót, Dalmácia, Horvátország és egész Szlavónia bánját, valamint Marcali vajda fiát, Imrét és Pálóczi Lászlót, hogy vigyék el hozzá a közösség kívánságát, és hozzák őt be.

Ők még nem mondták el az említett hercegnek küldetésük célját, amikor a királyné hírnökei utolérték őket azzal a hírrel, hogy a királyné fiút szült,[108] s ugyanakkor megtiltották nekik, hogy a herceggel kapcsolatban teljesítsék vállalt megbízatásukat. Ők azonban, mivel már Krakkó városának falain belül voltak, és mert Kázmér király és fivére, Ulászló herceg előtt – akinek az érdekei forogtak kockán – nyilvánvaló volt utazásuk célja, nem mertek visszafordulni a rájuk bízott feladat végrehajtása nélkül.

Miután ennél a hercegnél teljesítették kötelességüket, az ifjú fejedelmet hatalmába kerítette az uralkodás vágya, és haladéktalanul előkészítvén az utazáshoz szükséges dolgokat, meg lengyel katonaságból illő kíséretet toborozva magának, Magyarországra jött. Magyarország előkelői, akik szívből örültek az új uralkodónak, az ország nemeseinek nagy létszámú csapataival eléje vonultak.

Ugyanezekben a napokban Hédervári Lőrinc nádor őrizte a budai várat az ország régi szokása alapján, ő is az érkező új uralkodó elé ment, és önként megnyitván a vár kapuit, mint Magyarország királyát vezette be őt a magas királyi termekbe.[109]

[224.] A gyermek László születése, megkoronázása, és a korona elvitele

Az Úr megtestesülésének ezernégyszáznegyvenedik éve pergett, és pünkösd jeles ünnepe közeledett, amikor Ulászló királyt bevezették a budai várba. Mindazonáltal Erzsébet királyné, aki – míg ezek zajlottak – fiút szült, nem mulasztotta el azokat az intézkedéseket, amelyek az ő érdekét szolgálták. A főurak közül ugyanis sokan – akiknek a szívében még nem vált langyossá Zsigmond császár jótéteményeinek emléke – a királynét követték, és egyáltalán nem tetszett nekik az új király uralma. Ezért Erzsébet királyné a pártján álló bárókkal Székesfehérvárra ment, és László nevű fiacskáját, aki életének még negyedik hónapját sem töltötte be, királlyá kenette és meg is koronáztatta, miközben a gyermek hangosan nyöszörgött.[110] A papság a szokásos dicséreteket énekelte, a királyné szakadatlanul ontotta könnyeit, nem kevésbé könnyezett a mellette álló bárók csoportja, szívbéli együttérzéssel fogadva a királyné sírását.

Részt vett a csecsemő idő előtti megkoronázásában a kitűnő férfiú, Szécsi Dénes bíboros úr, esztergomi érsek, aki a méltóságából fakadó feladatának megfelelően maga kente fel a fiúcskát, és tette a fejére a Szent Koronát. Ott volt még Mátyás, a veszprémi és Benedek, a győri egyház püspöke, Cillei Ulrik gróf, a királyné rokona ugyancsak ott volt: valójában ő mondta el az esküt a megkoronázott kisfiú helyett, Magyarország többi királyainak példájára, akik a koronázás alkalmával esküt szoktak tenni népük szabadságának megőrzésére. Jelen volt még Újlaki Miklós és Garai László macsói bán, meg ugyanabból a Garai nemből Botos András, továbbá a néhai Tamási János vajda fiai, László és Henrik, és Szécsi Tamás az ország sok nemesével, hogy megnézze ezt a dicső látványos eseményt, és jelét adja a királyné és a csecsemő király iránti hűségének.

Miután tehát a koronázási ünnepség így lezajlott, Erzsébet királyné Visegrád vára felé vette útját – ennek kulcsait és őrzését akkor az említett Garai László bán gondjaira bízták –, hogy visszavigye a helyére a királyi koronát. Ez a vár ugyanis természeti fekvése folytán biztonságos, a Duna folyása mellett egy magas hegyen emelték, gyönyörű látvány a nemesen művészi falaival; a felső falak az átlátszó léggel és az égen barangoló felhőkkel, alsó sáncai az említett folyam hullámaival érintkeznek. Magyar-

ország egykori királyai hajdanában ezért választották ezt a várat a korona biztonságos őrzésére.

Miután a királyné belépett a várba, éppen a korona visszahelyezésénél megtévesztette az őt körülálló bárókat. Úgy tett ugyanis, mintha visszatenné azt a helyére, de valamilyen női furfanggal elorozván magánál rejtette el, és magukkal a bárókkal pecsételtette le ennek a nagy kincsnek az ősi őrzőhelyét úgy, hogy nem volt benne az, amit őrizni szoktak.

Végül eltávozott innen a királyné a fiával és a koronával együtt, méghozzá Frigyes római királyhoz és Stájer hercegéhez – a kisfiúnak nagybátyja volt ugyanis –, és mindkettőt átadta neki: a fiát neveltetés végett, a koronát pedig megőrzésre.[111]

[225.] Az új királyhoz csatlakozó urak, és az ő érdekében Budán megtartott országgyűlés

Erzsébet királyné, miután ezeket elintézte, a rómaiak királyától visszatérve támogatóinak oltalma alatt bejárta azokat a városokat és várakat, amelyek igaz szívvel voltak iránta, mégis sok üldöztetést szenvedett, nem is annyira az idegen királytól és annak népétől, mint inkább honfitársai részéről. Sok főúr támogatta Ulászló királyt, és azon fáradoztak, hogy az ő érdekei kapjanak elsőbbséget. Közöttük mindenekelőtt Rozgonyi Simon egri püspök munkálkodott fivéreivel és Felső-Magyarország csaknem valamennyi bárójával és nemesével az új király ügyében. És amikor Újlaki Miklós bán azt látta, hogy Ulászló király híveinek csapata növekszik, és hogy a királyné pártja nem sokat nyom a latban, továbbá átgondolta, hogy a csecsemő király egyelőre sem nem használhat, sem nem árthat, elpártolt a királynétól, és az új királyhoz csatlakozva a többieknél is lelkesebben áradozott annak pártjáról.

Élt ekkor az országban egy bátor vitéz, a havasalföldi nép nemes és dicső szülötte, egy harcias férfiú, Hunyadi János, aki fegyverforgatásra és hadi események irányítására termett; és amint a halak életeleme a víz, a szarvasoknak pedig az, hogy az árnyas erdőket járják, úgy volt neki életeleme a fegyver és a hadi vállalkozás. Ezt az embert – bátran kimondható – az ország későbbi védelmére tetteinek tanúsága alapján a Sors az égből

küldte, s hozta idegen tájakról Magyarország vidékére. Mondják ugyanis, hogy Zsigmond király – mert oly sokat hallotta e vitéz apjának dicső nevét – a Havasalföld vidékéről hozta őt be országába s tette országa lakosává, valamint méltó módon meg is ajándékozta őt örök birtokával Hunyad erősségének, ahol most híres és szemet gyönyörködtető vár emelkedik.[112]

Az említett Hunyadi János tehát feljebbvalójától sosem tágítva lépésről lépésre gyarapodott vitézségben, és a kisebb tisztségekből, amelyek dicsőségét eddig élvezte, fokozatosan emelkedve akkora hírnévre tett szert, hogy méltóságban az ország erdélyi részeinek vajdaságáig vitte; nem csekély hatalma volt az országban, és ő is Ulászló királyhoz csatlakozott.

Ulászló király érdekében tehát összehívják az ország valamennyi főurát,[113] és a sok nemes érkeztével megélénkül Buda városa, a nép, amely mindig örülni szokott az új uralkodónak, derűs arccal járt-kelt a város utcáin. Eljött erre a gyűlésre menlevél oltalma alatt a fentebb említett Dénes bíboros úr meg Garai László bán és több főnemes, akiket inkább a királyné iránti szeretet vonzott, mint az új király iránti.[114] Mikor ők a többi nemessel együtt bementek a királyi várba, a kapuk, amelyeken bementek, mindaddig nem nyíltak meg előttük a visszatérésre, amíg egyéni esküvel hűséget nem fogadtak az új királynak. Miután ez lezajlott, Garai Lászlót még mindig nem engedték el, míg a visegrádi várat, amelyet – mint előrebocsátottuk – ő tartott hatalmában, kényszerűen át nem adta Ulászló királynak.

[226.] Ulászló király megkoronázása, és az ezután következő háborúságok

Miután pedig Ulászló király hatalmába kerítette a visegrádi várat, átkutatták a Szent Korona őrzőhelyét. S hogy nem találják ott a keresett tárgyat, nagyon felbolydult Ulászló király pártja. Mert nem akartak királyt korona nélkül. Megmozdult a nemesek egész gyülekezete, akiket jó szándék kötött a királyhoz, és a királlyal együtt Fehérvárra mentek, itt pedig miután a papi rend a gyülekezet előtt fennhangon elmondta a magasztalást, a királyt nagy ünnepség keretében megkoronázták azzal a koronával,

amelyet Szent István király fejereklyéinek díszéül hajdan csodás művészi munkával készítettek.[115]

Kettészakadt eközben az egész magyar nép, felbomlott a szeretet minden szála, ki-ki a másik vesztére tör, s mint ahogyan egykor Nagy Sándor halála után a makedón vezérek széjjelszaggatták hatalmas birodalmát, megbontva azt az egységet, amellyel – míg ő élt – éppúgy leigázták a széles világot, mint fegyvereikkel, ugyanúgy marcangolták ádáz harcban a pannon föld vezérei és urai azt az országot, amely a szent királyok uralma alatt az édes nyugalom biztonságában élt, és mindenütt bőségesen telve volt nagy dolgokkal, amelyeket az egyetértés csak gyarapítani szokott.[116] Azok, akik a csillagokat tisztelik és vizsgálják, nem alaptalanul szögezték le, hogy Magyarország a Nyilas csillagkép hatása alatt áll. Mert lakosai – amint a régiek híradásai elbeszélik – mindig irtóztató fegyverekben izzadtak, és ha csínján bántak a külföldi vagyonnal és az idegen vérrel, egymás vérét ontják, s kölcsönösen egymás ellen acsarkodva a kincseket, amelyeket szüleik és ők maguk gyűjtöttek, zsákmánynak vetik oda. Erre mind a régi időknek, mind saját korunknak az eseményei elegendő bizonyítékul szolgálnak, csakúgy, mint az említett Ulászló király uralkodásának ideje is hiteles példát adott ezekről az esetekről. Egyetlen egyházi és világi méltóság sem mellőzte a fegyvereket; ha ártani tudott, egy életkor sem kímélte más életkorát, az egész megosztott nemesség a viszálytól vezérelve harcolt, mert bizonytalan volt, kit illet a király megnevezés. Egyesek Ulászló királyt követték, mások Erzsébet királynét és az ő fiát igyekeztek előnyben részesíteni. És akiknek nem volt elég hazai csapata, amelyet bevethetett az ellenség ellen, idegen népből fogadtak zsoldba – ellenséget. Ez a tény azután nem kis lángokat lobbantott fel az országban.

[227.] A bárók összecsapása a széki monostornál

Miközben tehát az említett pártok hívei, urak és szolgák kölcsönösen ferdén néztek egymásra és gonosz terveket szőttek egymás ellen a saját érdekükért, az ország nagy hatalmú férfiai: Garai László bán, Kórógyi Fülöp János, Harapki Botos András, Tamási vajda fia, Henrik minden erőt fegyverbe szólítván a cikádori monostor mellett ütöttek tábort – ezt

a helyet a nép Széknek nevezi –, hogy megtorolják a királyné és fia sérelmeit.[117] Az említett Hunyadi János vajda úr és Újlaki Miklós, akkor macsói bán rendezett csapatokkal és kibontott zászlókkal ellenük vonulva nagy vitézül rárontottak ezek táborára. Óriási lárma támad mindkét ellenfél oldalán, s ugyancsak felhangzik mindkét részen a dob- és kürtszó. De mivel Ulászló király pártja nagyobb lelkesedéssel harcolt, a másik párt táborát ez teljesen szétzilálta, rendezetlenül futkostak ide-oda, és szétszórtan menekültek mind, a tábor nyújtotta védelemtől megfosztva, és a sűrű erdőben rejtőztek el. A vajda meg a bán katonái üldözőbe vették őket, és olyan súlyos vereséget mértek rájuk, mintha tengeren túli ellenségre akadtak volna, és itt pusztult el Botos András is, ez a förtelmes ember, förtelmes halállal. Henrik, a vajda fia is foglyul esett. Garai László bán és Kórógyi Fülöp János pedig, bár másoknál nehezebb testűek voltak, abban azonban nem voltak nehezebbek a többieknél, hogy az ellenséget futásban legyőzzék, s noha futva megmenekültek, soha többé nem mertek nyílt csatában szembeszállni ellenségeikkel. Hunyadi János vajda úr és Újlaki Miklós bán tehát kifosztva az ellenség táborát csapataival együtt megszedte magát, majd a hadsereget továbbvitte, és Simontornya meg Siklós várát támadta meg, ostrommal igyekezvén elgyötörni. Minthogy nem tudták bevenni, elvonultak, keresztül-kasul járták az országot, s arra kényszerítették az ország nemeseit, hogy hajtsák fejüket Ulászló király jármába.

[228.] Az esztergomi várból végrehajtott támadások, és ennek a várnak az ostroma

Ugyanebben az időben egy férfiú, aki kiérdemelte a férfiú nevet, és termetét meg testalkatát tekintve sem volt utolsó Magyarország előkelői között, Szécsi Tamás, Dénes esztergomi érsek úr fivére védte Komárom várát. Ez az ember, aki a többieknél készségesebben szolgálta a királynét, az esztergomi várból egy erős csapattal gyakorta kitörve tűzzel-vassal nem csekély pusztítást vitt véghez a királynétól és fiától elpártolt nemesek falvaiban; eljött a meleg fürdők városába is, amelyet magyar nyelven Felhévíznek[118] neveznek, és Buda városához van csatolva, a király szeme

láttára felgyújtotta, magasra csapó lángokba meg sötét füstbe borította. Amikor Ulászló király tudatára ébredt annak, hogy pártja minden erejét megfeszítve harcol érte, és hallotta, hogy az országnak a vele szemben álló báróit legyőzték, egyesített fegyveres csapataival előmerészkedett a síkságra; először az esztergomi várat akarta megvívni, ezért ostromgyűrűvel zárta körül, és a Szent Tamás-hegyen erődöt épített.[119] Az ostromlók és ostromlottak gyakran összecsapva kölcsönösen megsebesítették egymást „Mars játékában", ontották vérüket s adták ki lelküket. Amikor Dénes érsek úr ezt látta – minthogy veleszületett együttérzés élt benne, s természetében, erkölcseiben és egész életét tekintve nemes férfiú volt –, sóhajtozott és könnyezett, arra gondolt, Isten ítélete megbünteti őt, ha gátat nem emel ekkora pusztítás áradata elé. Ezért közvetítőket küldött a királyhoz, béke és fegyverszünet létrehozásán fáradozott, s el is érte. Ulászló király tehát elvonulván seregével Zala megyébe ment,[120] itt bevett két erődöt, amelyet akkor a németek vakmerő csapata tartott birtokában: az egyiket Pákának, a másikat Kígyósnak nevezték. Miután ezeket megvívta, szerencsésen visszatért Budára.

[229.] Mit műveltek az idegen népek az országban?

Albert király halála után Erzsébet királyné Zólyom várát és más hozzá tartozó erődítményeket egy bizonyos Brandisról elnevezett Giskra Jánosnak adományozta, egy cseh embernek, aki jártas volt a fegyverforgatásban és mohó a fosztogatásban, s őt tette meg az összes bányaváros, Kassa és a többi város védőjének, amelyek még nem szakadtak el a királyné és fia hűségétől. Amikor ez a Giskra János azt látta, hogy a bárók egymás ellen acsarkodnak, zsákmányra éhesen megtámadta az egész Mátyusföldjét meg a Kassa városával szomszédos vidékeket és megyéket, Magyarországnak szinte az egész felvidékét. Mindenkinek ártott, akinek csak tudott, legfőképpen azoknak, akikről tudta, hogy a királyné és fia iránt gonosz szándékkal viseltetnek. Idegen katonaságot fogadott tehát,[121] s erős csapatával nyíltan mutatkozva bejárta a magyar földet, tábort ütött, és mindent, ami csak útjába került, kíméletlenül kifosztott és felgyújtva elpusztított. Azután meg egy Liptó megyei lakos, Pongrác, aki

kegyetlenebb volt, mint a külföldi ellenség – és Komorovszki Péter, Akszamit, Talafusz, Ribald, Kereczky, Wzryk és Szlovacskó meg jó néhány cseh, lengyel és szláv, aki a zsákmányban lelte örömét, toborzott katonasággal megerősítve minden erejét az ország fosztogatására fordította, sok erődöt meg favárat épített, s az egész szomszédos vidék számára rettegést jelentett. Így hát azokat a dolgokat, amelyeket a belháborúk nem tudtak elemészteni, ez az idegen csapat nagy mohósággal hordta széjjel. A köznépet súlyos adóteher nyomasztotta, a váltságdíjak gyakori fizetése sem váltotta meg számára a békét, hogy puszta életüket védjék, arra kényszerültek, hogy barlangokba és más erdei rejtekhelyekre húzódjanak. Lángokban álltak az újra meg újra felgyújtott városok és falvak, és a füstöt magasba okádva tönkretették a környék levegőjét. Szerte Magyarországon a vaskor kegyetlen évei peregtek, a megműveletlen földeket urak és szolgák vére áztatta. Hány ártatlan ember vérét ontották s életét vették el, hányat forgattak ki vagyonából, hány asszony jutott férjétől megfosztva özvegységre, hány szűzi szépségben viruló leány esett liliomtiprás áldozatául ezekben az időkben, amikor kinek-kinek már az is elég volt, ha mindenétől megfosztva ilyen viszontagságok közepette a puszta életét megmenthette a jövő számára?! Hogy Cillei Ulrik gróf, a királyné nagybátyja mit művelt azokban a napokban, hogy a királynéért bosszút álljon, azt Szlavónia vénei még most is emlegetik, és mély sóhajok között mesélik fiaiknak. A belháborúktól szenvedő országnak nem volt egyetlen szomszédja sem, amely ne viselkedett volna ellenségként vele szemben.

Ezek a zavargások, amelyek nagy viharokkal háborogtak az ország területén, több mint huszonnyolc éven át[122] tépázták kegyetlen marásokkal Pannóniát. A háborúság ekkora forgószelét – bár sokan többször is megkísérelték – nem tudták lecsillapítani. És ha mostani uralkodónk, a híres Mátyás király az Úrnak ezernégyszázhatvankettedik esztendeje körül erős karjával nem kényszerítette volna az országot, hogy ekkora dühével felhagyjon, elmondhatnánk, hogy ezek a zavargások mind a mai napig nagy hévvel forrnak.

[230.] Nándorfehérvár ostroma

Sok különféle esemény történik egy és ugyanazon időben, ezeket azonban nem lehet egyidejűleg s egyszerre elmesélni. Mert ugyanabban az esztendőben, amikor az említett néhai Albert király úr befejezte életét, a törökök császára, Amurát az egész Szerbiát, amelyet közönségesen Rácországnak neveznek, uralma alá vetette, és minden várat meg erődítményt megszerzett.

Amikor meghallotta, hogy Magyarország nemességének egész testülete belső háborúságban marja egymást, úgy gondolta, hogy a megosztott nép egyáltalán nem képes önmaga megvédésére. Elhatározta tehát, hogy megtámadja Magyarországot, és először Nándorfehérvárt veszi ostrom alá. A vezérsége alá tartozó összes fegyveres erőt mozgósítva, minden hadi felszerelést, ostromgépet és ágyút magával vive megindult, s megtámadta az említett várat, hogy bevegye.

Egy nagyszerű ember volt a kapitány ekkor ebben a várban, János vránai perjel, melléknevén Zovány, raguzai származású, Matkónak, Dalmácia, Horvátország és egész Szlavónia bánjának a fivére, egy tetterős és rettenthetetlen férfiú.[123] Amikor a közeledő ellenséget látta, eléje vonult, és csatázva tért vissza a várba, mert az ellenséges csapatok hatalmas sokaságával hosszas küzdelemben nem mérhette össze erejét. A várba visszatérvén tehát megfelelően előkészített mindent, amire a falak védelméhez szükség volt.

A törökök császára pedig körös-körül szétosztotta csapatait, minden oldalra őrséget rendelt, és szoros ostromgyűrűbe fogta a várat. Felállíttatta az ostromgépeket és egyéb ágyúfajtákat, omladozó rommá lövette és a föld színével tette egyenlővé a magas torony-erődítményeket és falakat.

Ám Zovány és akik vele voltak, a legkevésbé sem rémültek meg a sok ellenség látványától és a kemény ostromtól, hanem derekasan végrehajtották mindazt, amit rájuk bíztak: a vár falait, amelyeket a császár nappal fáradságosan lerontatott, éjszaka megerősítették, gyakran kirajzottak a várból, mint a darazsak, s nagy zavart keltettek az ellenség sorai között. Mikor tehát azt észlelte a császár, hogy Zovány a vár védelmében hevesen ellenáll, egy másfajta cselt eszelt ki a vár elfoglalására.

Ettől a vártól egy fél magyar mérföldnyire vagy közelebb az ellenséges föld felé van ugyanis egy dombocska, amely alkalmas arra, hogy eltakarja a várbeliek szeme elől azokat a dolgokat, amelyek mögötte történnek. A császár elhatározta tehát, hogy ennek a dombocskának az oltalmát kihasználva egy föld alatti alagutat ásat egészen a vár belsejéig, olyan hosszút és széleset, hogy csapatok is átvonulhassanak rajta. Állandóan folyt hát a munka, és rövid idő alatt egészen közel jutottak az alagúttal a vár falaihoz, minthogy a földet a sok ezer ember részint maga, részint tevék, lovak, vadszamarak meg szamarak segítségével hordta ki onnan.

Ezalatt a császár cselvetése tudomására jutott azoknak, akik a legnagyobb gondot fordították e vár védelmére; akár isteni intésre történt ez, akár úgy – mint némelyek mondják –, hogy a várba egy nem tudni, ki által kilőtt nyíl röpült be, amelyre rátekerve egy írást találtak, és arról árulkodott, hogy az említett helyen alagutat ásnak, és már közel vannak a várhoz. Zovány ezért elrendelte – akár az előbbi, akár az utóbbi módon értesült a császár szándékáról –, hogy sürgős munkával készítsenek egy, a vár belsejéből kiinduló föld alatti alagutat a császár alagútjával szemben, töltsék meg salétrommal, puskaporral meg más éghető, hirtelen lángra lobbanó és hatalmas füstöt okádó anyagokkal; ennek az alagútnak a belső nyílását mesteri módon és erősen elzáratta, csak az említett anyagok meg a puskapor meggyújtására hagyott egy rést, és számos őrrel figyeltette szüntelenül és bámulatos szakértelemmel az álcázva cselt vető ellenséget. Amikor a várfalakon belül az ellenség alagútja elérte a várbeliek ásta alagutat, és az őrök meghallották az alagútásók zaját, meggyújtatta az említett összehordott anyagokat, és a tűz hevesen lángolva és füstölve hirtelen halállal elpusztított minden élőlényt, tudniillik embereket és barmokat, amelyek az alagútban voltak.

Így hát a császár, miután látta, hogy ez az út sem segít neki a vár megszerzésében, népéből – mint mondják – tizenhétezer embert elveszítve és hét hónapot az ostrommal eltöltve, zaklatottan tért vissza hazájába.

[231.] János vajda úr Nándorfehérvár körül vívott küzdelme

Ez idő leforgása alatt – miután Hunyadi János úr az erdélyi vajdaság és a szörényi bánság tisztében szerzett hírnevet, majd temesi ispánná megválasztva, kényszerítő körülmények hatására, a már említett Nándorfehérvárban is ő lett a kapitány – Magyarország déli vidékeit egészen a Tisza folyóig, egész Szlavóniát, valamint a Száva és Dráva folyók között elterülő összes földet kegyetlen dühvel pusztították a törökök. A városokat, falvakat és mezővárosokat hatalmas tüzekkel perzselték, fosztogatták, az embereket nemre és korra való tekintet nélkül vagy megölték, vagy örökös szolgaság igájába hajtva elhurcolták. Közben az ország egész nemessége forrongott a belső gyűlölködésben, és a nyilvánvalóan válságos helyzetben magukra hagyta az ország említett vidékeit, egyedül János vajda úr szívének okozott keserűséget a keresztény hit ekkora üldözése. Ezért a törökökkel vívott sok kisebb összecsapás után, amelyekből mindig ő került ki győztesként, ezekben a napokban a törököknek egy Izsák nevű vajdája,[124] aki Szendrő várát meg Rácország egyéb várait, sőt csaknem az egész Rácországot, vagyis Szerbiát az említett török császár ajándékaként hatalma alatt tartotta, alattvalóiból nagy haderőt gyűjtve a Nándorfehérvár körül fekvő falvakat fosztogatni és égetni kezdte: így akarta próbára tenni az új kapitány bátorságát. János vajda úr – ismerve az ellenség szándékát – mindent gondosan elrendezett, ami egy ilyen ellenség[125] fogadásához nélkülözhetetlen. Összeszedvén kitűnő fegyveres kíséretét és csatasorba rendezvén őket, ellenségként vonult a mezőre az ellenséggel szemben. Nagy hévvel ütközik meg tehát egymással a két ellenfél, és sokan már a harc legelején lebuknak lovukról, óriási hangzavar támad, halálos küzdelem kezdődik, és számosan esnek áldozatul mindkét részről.

Izsák vajda látva, hogy a magyarok vagy győzni, vagy halni akarnak, megfordult, és gyorsan vágtató lován lélekszakadva Szendrő vára felé menekült életben maradt embereivel együtt. János vajda úr és katonáinak egész serege karddal üldözte őket, és sokukat halálba hajszolt, míg megpillantotta Szendrő várának falait. Végül győztesen és a zsákmányolt holmik nagy tömegével tértek vissza Nándorfehérvárba.[126]

[232.] Hunyadi János vajda úr erdélyi hadjárata és ütközete

Nem telt még el sok nap a vajda úr eme Isten adta győzelme után, amikor a törökök egy másik serege részint Magyarország, részint más vele szomszédos népek országai fölött korábban aratott győzelmeire büszkén nagy dolgokat tervezett, és népének nagy sokaságára, valamint nem csekély fegyveres erejére támaszkodva egy bizonyos Mezetbég nevű vajdának, egy kíméletlen és hadvezetésben járatos embernek a vezetésével a Havasalföldről alattomosan kitörve átkelt a havasokon, és rárontott Magyarország erdélyi részeire.[127] Ez a kegyetlen nép, amely mindent letarol, ami csak eléje kerül, most is kímélet nélkül tűzzel-vassal pusztított mindent, kora vagy helyzete senkinek sem szolgált menedékül.

A törökök e vészt hozó seregének betörése előtt néhány nappal János vajda Erdélynek erre a vidékére érkezett, bevonult Fehérvárra, amelyet a népnyelv Gyulafehérvárnak nevez, és töprengve azon gondolkodott, mit tegyen az ellenséggel. Az ellenség váratlan jövetele miatt ugyanis nem volt módja arra, hogy összevonja csapatait és eléje vonuljon, ezért igen nagy nyugtalanság vett rajta erőt, olyannyira, hogy a túl sok gondtól arca beesett, ajka megrepedezett. Amikor pedig a törökök a szóban forgó Erdély területének sok részén végigportyáztak, és hatalmas zsákmányt: embereket, javakat meg barmokat hurcolva magukkal úgy érkeztek a mondott Fehérvárhoz közel fekvő síkságra, hogy füstöt okádó gyújtogatásaik tanúskodtak arról: már nincsenek messze, János vajda úr – nem óvhatta magát, hogy másokat képes legyen óvni – tetőtől talpig bosszúvágyban égve elhatározta, hogy szembeszáll az ellenséggel, és összecsapásra készen a harcmezőre vonult egy kisebb létszámú csapattal.

Ekkoriban egy nagy tiszteletben álló, de a szokásos ügyintézésben indulatos ember volt a város püspöke, ő is elkísérte a vajda urat.[128] Amikor tehát óvatlanul előrenyomulva Szentimre falu mezejére érkeztek, a környező összes völgyből hirtelen előtörtek a titkon ott rejtőző s csupán a vajda úr érkezésére váró óriási ellenséges csapatok. Mondjam még? A vajda úr kénytelen volt elhagyni a csatateret s kitérni a túlerőben lévő ellenség elől. Mindenki menekült, aki csak tehette, aki pedig kimerült a futásban, az ellenség vagy elfogta, vagy megölte.[129] Az említett fehérvári püspök is gyorsan menekült vágtató lován, ám amikor egy kis patakon

ugratott át, a földre zuhant, és fejét vették. Ez az esemény azután elbizakodottá tette Mezetbég vajdát, s még nagyobb tettekre bátorította. Ezért minden félelem nélkül járt-kelt az erdélyi részeken. Örült a zsákmánynak, főként annak, amit a hadiszerencse kínált neki, arra gondolt, hogy hiánytalanul elküldi a császárjának; erre a célra tartogatott szállítókat és kocsikísérő őröket.

Közben János vajda úr nagy sietve összegyűjtötte a vidék összes katonáját, amennyit csak ilyen rövid idő alatt hamarjában össze tudott gyűjteni, és bosszúvágytól égve elindult, követte az ellenséget. Hírül adták ezt Mezetbég vajdának, s akkor ő állítólag ezt mondta: „Jöjjön csak – szólt –, és hajtson több hasznot nekünk, mint korábban!" Amikor ezek elhangzottak, ott állt az említett Mezetbég vajda körül álló törökök között János vajda úr kémje, és hallotta mindazt, amit az ütközet megvívásával kapcsolatban megbeszéltek. Sietve visszatért tehát János vajda úrhoz, és titokban ezt mondta neki: „Elárulták Mezetbég vajdának, milyen vagy te, összes ismertetőjelét azoknak a fegyvereknek, amelyeket személyed védelmére használsz, lovad színét, és ottlétemkor kiválasztották a legizmosabb, a fegyverforgatásban a többieknél jobb katonákat: ők azt a parancsot kapták, hogy téged vegyenek körül elsőnek, és a lehető leghamarabb végezzenek veled."

Volt János vajda úrnak többek között egy Simon nevű vitéze, aki a nemes Kemény nemzetségből származott, testalkatát tekintve nem sokban különbözött tőle, és harci bátorságban sem ért kevesebbet a bajtársainál. A vajda úr fegyvert és lovat cserélt tehát ezzel a vitézzel, és a védelmére néhány erőben, bátorságban és harckészségben kitűnő katonát rendelt; végül, miután nagy körültekintéssel mindent elrendezett, ami az ütközethez nélkülözhetetlen volt, mohón vágyva a harcra, megtámadta a korábbi győzelmétől elbizakodott ellenséget, miközben az éppen az ütközetre rendezte sorait az említett vidék egyik falujában. Úgy rontott rá, mint valami heves forgószél, s mindjárt az összecsapás elején megzavarta és erős karú vitézeivel több részre szakította minden csapatát. Dombokon és völgyeken át vágtatott mind a két ellenfél, s a nagy küzdelemben a magyar kard mindig diadalmaskodott a török dárda felett. De mire volt jó a vajda úr kijelölte őrcsapat Kemény Simon mellé, akit mindjárt a csata kezdetén megöltek ura helyett, urának árulkodó fegyvereiben, hiszen ma-

ga az őrcsapat sem tudta hű fegyvereivel megakadályozni a törököket abban, hogy akár személyes pusztulásuk árán is híven végrehajtsák vajdájuk parancsát. A hadseregek vezetőinek ezért célszerű eltitkolniuk az ellenfél előtt azt, amiről felismerhetők. Gyakran előfordul ugyanis, hogy a vezér elestével azok is mind elesnek, akiket vezetett.

Miközben tehát zajlott az ádáz küzdelem, és a törökök inkább a védekezéssel törődtek, semhogy az ellenséget legyűrjék, kiszabadult az összes fogoly, akiket a Szentimre falu mellett aratott győzelmük juttatott a kezükre, s akik készek voltak inkább meghalni, mintsem török fogságban sínylődjenek; ők is nagy erővel azon fáradoztak, hogy megvédjék magukat, s kegyetlenül pusztították az ellenséget. Mezetbég vajda tehát, mikor látta embereinek pusztulását, s hogy seregének minden csapata menekülni igyekszik, maga is futásnak eredt, de ez a futás sem mentette meg őt. Mert miközben futva próbált menekülni, a többi megfutamodó között, akiket a magyarok üldözőbe vettek és lekaszaboltak, őt és fiát is megölték, és saját személyének vesztével meg népének mérhetetlen pusztulásával együtt a megszerzett zsákmányt is elveszítette.[130]

János vajda úr tehát az összes foglyot kiszabadította, az ellenség által elrabolt zsákmánnyal együtt az ellenséget magát is zsákmányul ejtette, azt a kevés törököt, aki a futással megmenekült, szerencsés győztesként egészen a havasok gerincéig üldözte, és több napon át volt a tetemekkel borított csatamezőn, hogy a kóbor ellenséget foglyul ejtse.

Ennek a hatalmas győzelemnek a dicsőséges híre azzal a haszonnal is járt az ország számára, hogy Havasalföld és Moldva vajdái, akik az elmúlt időszakban az országtól és Magyarország királyaitól elszakadva a Szent Korona ellen lázadtak, s minden hatalmukat az említett török császárnak ajánlották, János vajda úr tanácsára vagy félelmükben megrendülve visszatértek régi hűségükre az uralmuk alá tartozó területekkel együtt, és esküvel fogadták, hogy a szokott engedelmességgel szolgálnak Ulászló királynak.

[233.] *János vajda úrnak az az ütközete következik, amelyet a Vaskapunak nevezett helyen vívott*

Ezeken a dicsőséges küzdelmeken kívül is, amelyeket János vajda úr vívott, mindenütt balszerencse kísérte a törököket, valahányszor egy-egy kisebb csapatuk valamilyen titkos ösvényen belopakodott, hogy a szokásos módon fosztogassa az országot. Mert János vajda úr vitézei, akiket az ország védelmére rendelt, mindig tönkreverték őket. Tehát minden út bezárult előttük Magyarország földjének megtámadására, nem volt rá módjuk, hogy az ország határain belül a nap ragyogó sugarában megcsillantsák dárdáikat.

Amurát, a törökök császára tehát, mikor eltöprengve gyakorta felidézte magában övéinek annyiszor elszenvedett vereségét és népének ekkora pusztulását, s hogy Moldva meg Havasalföld területe és urai elszakadtak tőle, nagyon dühbe gurult, és elhatározta, hogy könyörtelenül bosszút áll azokon, akik megsértették. Ezért a vezérsége alatt álló, harckészségben kitűnő válogatott katonaságból összeszedett nyolcvanezer főnyi hadinépet, és a basát tette meg vezérüknek, aki az ország ügyeinek intézésében utána a második ember volt, s megparancsolta neki, hogy mihamarabb támadja meg Havasalföldet, és dúlja is föl minél előbb, mert a vajdájuk elpártolt tőle. Innen azután vezesse át csapatait Magyarország erdélyi részeire, és tűzzel-vassal a lehető legkeményebben büntesse meg János vajda urat, és a legkíméletlenebbül álljon rajta bosszút a tőle elszenvedett sérelmekért.

A császárnak ez a szándéka nemcsak a közrendű népet töltötte el rettegéssel azon a vidéken, hanem a hadi szolgálatra köteles embereknek is komoly fejtörést okozott. A basa pedig eközben az egész rábízott hadinéppel Kis-Nikápoly vára mellett hajósok segítségével átkelt a Dunán, serege nagy lárma közepette végigszáguldott az egész Havasalföldön, és aki a futásban menedéket lelve nem tudott kitérni előle, azt vagy kifosztotta, vagy megölte, azután pedig nekilátott, hogy átkel a havasokon és végrehajtja a császára által rárótt feladatot.

János vajda pedig kész volt inkább meghalni, mintsem végignézze a védelmére bízott nép elpusztítását, korábbi győzelmeiből erőt merítve egyesítette hát a fegyveres őrcsapatokat és a hadsereget, és minthogy

inkább azt akarta, hogy ő támadja meg az ellenséget, semmint az támadja meg őt, egészen annak a területnek a széléig üldözte az ellenséget, bár fegyveres ereje és seregének létszáma alatta maradt ellenfeléének. Amikor azután elérkezett ahhoz a helyhez, amelyet Vaskapunak hívnak,[131] nehéz, nagy és minden időkre emlékezetes ütközetet vívott vele, miközben innen is, onnan is zajosan felharsantak a kürtök. Az ellenfelek összecsapnak, mindkét részről derekasan küzdenek, a basa népének sokaságában bízva nem is gondolt arra, hogy meghátráljon. János vajda úrban pedig – minthogy kész volt vagy meghalni, vagy győzni – fel sem merült a futás lehetősége. Mindkét oldalon lángol tehát az ádáz küzdelem, nagy öldöklés támad, sokan esnek el mindkét ellenfél oldalán, de a törökök közül sokkal többen, ezért a basa és a törökök arra kényszerülnek, hogy elhagyják a csatamezőt és hirtelen futásnak eredjenek. A magyarok üldözőbe vették őket, és akiket utolértek, haldokló tetemmé lettek, úgyhogy ekkora öldökléstől az egész nagy küzdőtér emberek és lovak vérében ázott, mindenütt tetemek borították, később a nap hevétől felmelegedve a rothadás bűzét árasztotta, megfertőzte távoli vidékek levegőjét, ember nem is járhatott arrafelé.

Miután annyi ezer ellenséget szétvert és sok főemberüket foglyul ejtette, hatalmas kincset zsákmányolt és seregük összes értékes felszerelését megszerezte, János úr, ez a nagyszerű, minden időkben dicsőséges hírnévre és tiszteletre méltó férfiú, minthogy bátran fogott hozzá a háborúhoz, bölcsen vezette, szerencsésen vívta meg és fejezte be, emlékezetes győzelmet aratott.[132] Ettől kezdve nemcsak az ország lakosai, hanem idegen népek is őszinte szeretettel vették körül ezt a férfit, akit teljes szívvel lehetett szeretni.

[234.] Erzsébet királyné halála

Ez történt szerencsésen és kedvező módon az említett Ulászló király úr kormányzása idején, körülbelül két esztendő leforgása alatt. Közben az ország északi vidékein pedig változatlanul belső béketlenség terjengett, e vidékek urai kevesebb örömöt leltek abban, hogy közösen védik az országot, mint egymás kölcsönös bosszantásában. Ezért a római udvar

– mert nyugtalanította a bajok moraja – egy tiszteletre méltó férfiút, Julianus bíboros urat[133] küldte el a pápa oldala mellől, hogy az említett háborúskodások zaját lecsillapítsa. Míg ő a békéért fáradozik, Ulászló király és Erzsébet királyné szíve nem kevéssé hajlott az egyetértésre, de mielőtt a béke létrejött volna, a királyné meghalt;[134] halála az őt követő bárók közül többeket Ulászló király mellé állított.

[235.] János vajda úr bosszúja a törököktől elszenvedett sérelmekért és szerencsésen megvívott hat ütközete

Míg ezek történtek, Ulászló király uralma napról napra szilárdabb lett, és egyre jobban kiterjedt. Miután tehát a király a budai várban, a királyi palota magas fedele alatt kényelmesen berendezkedett, János vajda úr arra biztatta és ösztönözte, hogy indítson háborút a törökök ellen, és torolja meg azokat a sérelmeket, amelyeket több ízben Magyarországnak okoztak. Ezért Ulászló király uralkodásának harmadik évében komoly és költséges hadsereget gyűjtött kiváló katonákból, és János vajda úrral, országának számos főemberével és Györggyel, Rácország despotájával, vagyis királyával együtt – őt ugyanis akkoriban űzték ki az általa vezetett országból – átkelt a Dunán, és Rácországba érkezett.[135] Itt Ulászló király állandó tábort veretett, és elhatározta, hogy a törökök uralma alá vetett beljebb fekvő területre Hunyadi János vajda urat, seregének főkapitányát küldi ki. Hadra kelt teljes seregét két részre osztotta, és azt a felét, amely fegyverzetében és katonai erényekben kiválóbb volt, a vajda úrra bízta. Ezenkívül a vajda úr saját katonáinak több csapatát is vezette, akik háborúban tapasztaltak lévén győztes fegyvereikkel többször megfutamították már az ellenséget. Az ő kíséretükben tehát a vajda úr átvonult Rácországon, azaz Szerbián, és egészen Románia határáig bejárta egész Bolgárországot, amelyet régóta a törökök haderejc tartott birtokában, és minden élőlényt, ami neki és embereinek útjába került, embert, barmot elfogtak vagy megöltek, a városokat, várakat és a törökök minden települését bevették, lerombolták és lángok martalékává tették. Ezek között a híres fürdővárost, a népes és gazdag Szófiát is elfoglalták,[136] kirabolták és tüzes hamuvá változtatták. Annyi városnak és településnek a felperzselése, a magasba go-

molygó füsttel egész Romániát és a török császár minden birtokát, amely nem bízhatott a tengervíz védelmében,[137] rémülettel töltötte el. Közben a vajda úrral sok ezer ellenség szállt szembe, akiket a törökök császára küldött ellene. Ötször vívott tehát ádáz küzdelmet a vajda úr az ellene vonuló, egyre nagyobb létszámú ellenséggel, és mindig ő került ki győztesen, mígnem a győzelem teljes dicsőségével hazatérőben, amikor újból elérte a Rácföldet és ott tábort ütött, hírül vitték neki, hogy a törökök megszámlálhatatlan sokasága jön ellene.

Az említett Amurát császár ugyanis – birodalmának ekkora pusztulásától elkeseredve – megparancsolta, hogy nagy hadifelszereléssel gyülekezzék udvarának minden kiváló fegyverese és országának teljes katonasága, mert bosszút akar állni; ennek a hadjáratnak a vezetését pedig rokonára, az anatóliai basára bízta. Ő azon az úton követte János vajda urat, amelyen Bulgária vidékéről kivonult. És amikor a vajda úr előző napi táborhelyén hátrahagyva néhány olyan magyarra talált, akiket vagy sebek éktelenítettek vagy betegség gyötört el, megkötözve császárja elé vitette őket és szemrehányóan üzente: „Lássa csak – így ő –, milyen nyomorúságos alakok rémítgetik őt saját országában!" Erre a császár állítólag ezt felelte: „Térj vissza szerencsével, mint kívánom; ha visszatértél, magad hitelesebben elmondod majd nekem, milyen alakok is azok, akik elől megfutamodom."

Amikor már odáig jutottak, hogy az éjszakai pihenés után hajnalhasadtakor mind a két fél meghallotta a másik dobjainak pergését, János vajda úr megrémült, hogy az ellenség – kitérve előle – a király táborára ront. Inkább azt akarta, hogy őt támadják meg, ezért a nagy hadi fáradalmakban kimerült katonáival önként vonult az ellenség elé. Amikor látta, hogy a pogányok hatalmas sokasága áll szemben vele, némi aggódás hatotta át, és seregének valamennyi katonája reszketett nem csekély félelmében. A vajda úr azért nem hátrált meg, hanem a félelemtől lesújtott katonáinak hadsorait rendben felállítva az ellenséggel szemben, ekképp buzdította őket: „Tartsatok ki, inkább veszítsük el életünket, mint győzedelmes hírnevünket! Miért reszkettek a sokaságában pöffeszkedő ellenségtől, hiszen már sokszor próbára tettétek bátorságát, ha már annyiszor megfutamodott, Isten kegyelmével most is megfutamíthatjuk. Ha pedig közületek valakit kegyetlenül legyűr a halál, ne törődjék vele. Mert ha velem vagy bajtársaival reggelizett, Krisztussal fog vacsorázni."

E szavakkal megindította a nagyobbik sereget, amelyet maga vezetett, s rárontott az ellenségre. Ennek láttán a többi csapat is követte vezérét. Mindkét részről nagy győzni akarással bocsátkoznak harcba, de nem egyforma szerencsével csatáztak. Mert a basa és a rábízott egész török sokaság mindjárt az összecsapás kezdetén meghátrált, és hanyatt-homlok futásnak eredt. A magyarok pedig ezt látva kíméletlenül üldözőbe vették őket, és akit gyors futású lova nem tudott kiragadni a fenyegető halálból, véres vitézi próbán távozott el az életből. Sok-sok ezer pogány esett el ott. Mert a magyaroknak nem volt kedvük foglyul ejteni őket, ezért mindenkit, akit menekülés közben utolértek, összekaszabolva megöltek. Estétől kezdve éjfélig tartott ez az üldözés. A basa azért választotta a napnak ezt a szakaszát az ütközetre, hogy ha a harcban alulmarad, legalább az éjszakai sötétség segítségével megszabaduljon az ellenségtől. De a legkevésbé sem segített rajta ez az ötlet. Mert a telihold sugaraival bevilágította azt az éjszakát, a basát magát elfogták, és éjféltájban hangos kürtszó mellett a magyar táborba, János vajda úr sátrához vezették.

A vajda úr tehát egy és ugyanazon útja során hat szerencsés kimenetelű ütközetet vívott, s az ötödik hónapban azután, hogy Magyarországról elindult, seregét épségben vezette vissza a király táborába, emberekben és javakban óriási zsákmánnyal megrakodva; győzelme jeléül sok ellenséges zászlót, azaz bandériumot adott át a királynak. Ezeket később a Boldogságos Szűz Máriának, Magyarország oltalmazójának ajánlották fel,[138] s az ő – Buda városában épült – templomában függve egészen a mi időnkig az utókor emlékezetére és a Boldogságos Szűz dicsőségére tanúságot tettek azokról a nagy győzelmekről, amelyeket az ég adott a vajda úrnak. És ha a por meg a régiség nem emészti meg finom szövetüket, mind a mai napig ott függnének.

[236.] A fegyverszünet létrejötte Ulászló király és a török császár között, valamint Rácország helyreállítása

E sok fényes diadalnak és híres győzelemnek az volt a következménye, hogy a törökök császára, Amurát, megrémülve követeket küldött a királyhoz és a vajda úrhoz, s kitartóan fáradozott a fegyverszünet megkö-

tésén. Ulászló király tehát elhatározta, hogy Szeged városában ünnepélyes országgyűlést tart a főurakkal. Az ország sok nemese gyűlt össze mindenfelől, és eljöttek a császár küldöttei is: a törökök két vajdája felhatalmazva arra, hogy megkössék a tervezett fegyverszünetet. Megállapodtak tehát tízévi fegyvernyugvásban, a király pedig szabadon bocsátotta az anatóliai basát.[139] A török császár is visszaadta Szendrő várát és Rácország összes többi erődítményét, valahányat csak elvett korábban György despotától. Ezt a fegyvernyugvást esküvel erősítették meg. János vajda úr a király és a maga meg az egész magyar nép nevében, a törökök említett vajdái pedig császárjuk és az uralmuk alá tartozó minden nép nevében letették az esküt egyrészt a mondott tízévi fegyverszünet, másrészt egyéb akkori kikötések megtartására. Bár sohase tették volna le! Mert később épp a király és a vajda úr szegte meg a fegyverszünetet a már említett Julianus bíboros úr ösztönzésére; és mint egykor Pompeiustól – aki minden ember közül a legnagyobb győzelmeket aratta – elvétetett a győzelem dicsősége, miután lovait a jeruzsálemi templom oszlopcsarnokába, mint valami istállóba beállította,[140] úgy változott Ulászló király és a vajda úr hadiszerencséje balszerencsére.

Ennek a fegyverszünetnek a megkötése mégis jelentős volt a despota számára. Hiszen őt korábban Rácország feletti uralmából teljesen kivetették, ám e fegyverszünet révén újra ura lett, mint régen.

[237.] Következik Ulászló király úr ütközete és pusztulása Románia területén, Várna város környékén közel a tengerparthoz

Az ügyek végére tehát ekképpen pontot tettek, de Julianus bíboros úr minden erejét latba vetette a király és a vajda úr előtt, hogy a fegyverszüneti szerződést megszegve támadják meg fegyverrel a törökök császárát. Azt mondogatta ugyanis, hogy a hitetleneknek tett ígéretet a legkevésbé sem kell megtartani; állította: Isten elleni igazságtalanság, hogy az Isten által nekik adott, a keresztény vallás ellenségein aratott győzelmet könnyelműen elherdálják, és Isten akaratát, amelyet az ellenségen kellett volna végrehajtaniuk, az ellenség akaratával cserélték föl.[141]

Gyakori győzködéssel rávette őket a tilalmas tettre, s azokat a férfiakat,

akiket sem háború, sem vas nem tudott egyszer sem legyőzni, legyőzte a sima nyelv. Azt ígérte ugyanis, hogy a keresztények számos uralkodója siet majd fegyveresen segítségükre, azt mondogatta, hogy Bulgáriából, Albániából, Trákiából és a nagy hírű császári városból, Konstantinápolyból is nagy katonai segítség érkezik. De ugyanezt ígérgették maguk az uralkodók és az említett országok lakosai is.[142]

Végül engedelmeskedtek, föllelkesülve a nagy bizakodástól, majd sok zsoldos katonát összegyűjtve s a várak hadinépét velük egyesítve Orsovavár környékén átkeltek a Dunán az ország több főurának kíséretében, és benyomultak az ellenség földjére.[143] Minden nap vonul a tábor egyik helyről a másikra, minden ellenséges földet, ami csak útjába kerül, füstölgő tűzzel elpusztítja, javaiból kifosztja, a várak és erődítmények vagy meghódolással kerültek a kezükre, vagy hatalmas rohammal és fegyverrel vették be. Ezért jónak látták, hogy mind beljebb és beljebb vonuljanak, míg Bulgárián és Románián átkelve ki nem értek a tengerpartra; a román föld Várna és Galac nevű városait, amelyek önként felajánlották meghódolásukat, birtokba vették, és ezek mellett tábort ütve várták a megígért segítség érkezését. De ó, fájdalom, gyakran megesik, ha valaki otthon nem törődik a saját katonaságával, idegen vidéken idegen katonaság nem fog fegyvert az érdekében.

Minthogy kevéssel azelőtt sok zsákmányt hordtak össze, sok gyilkosságot vittek véghez, az említett országok nagy részét felperzselték és kifosztották, és igen nagy károkat okoztak, sértetlenül kitérhettek volna az ellenséggel való összecsapás elől, de azok a győzelmek, amelyeket korábban éppen ez ellen az ellenség ellen arattak, föllelkesítették őket, ezért valami vakmerőség lett úrrá rajtuk s dicstelen dolognak tartották, hogy – bár a megígért segítségben csalódniok kellett – a megkezdett vállalkozásukból úgy térjenek vissza, hogy még csak nem is látták az ellenséget; emiatt a nyár utolsó hónapját és szinte az egész őszt ellenséges földön töltötték. Végül november hónap tizedik napján, amely a Szent Márton-ünnep vigíliája, harcra készen, a pogányok megszámlálhatatlan csapatát hadsorokba rendezve, hadijelvényekkel megérkezett a törökök császára, Amurát.

Szemben pedig a király és János vajda úr meg a többi magyar urak, akik ott voltak, egész haderejüket kivezették a táborból, és a csillogó fegyver-

zetű hadsorokat rendben felosztva és elrendezve minden egyes sornak kijelölték a vezérét, és megszabták, hogy az összecsapás idején minden egyes csatasort ugyanolyan gyorsan kövessenek a szekerei. Az ellenség ugyanis túlerőben volt, féltek tehát, hogy míg szemtől szemben harcolnak, az ellenség a csatasorokat hátul is megtámadja.

Miután tehát ezeket így elrendezték, Isten a magasból megmutatta nekik jövendő szerencsétlenségük intő jelét. Mert amikor a hadijelvényeket, vagyis az aranytól ragyogó zászlókat felemelték, az akkor még csak lágyan suttogó szél egyszeriben süvöltő viharrá erősödött, majd örvénnyé fokozódva és egyre erősödve heves csapásaival darabokra tépte-szaggatta a zászlókat, amelyek ott szállongtak a levegőben.

Végezetül mindkét részen megszólalt a sok kürt és dob, felhangzott a törökök csatakiáltása: összecsap a két ellenség.

Itt is, ott is törnek a lándzsák, és lándzsatörés közben sokan lebuknak lovukról, dúl az ádáz küzdelem, mindkét részről rengetegen vesznek oda, de sokkal nagyobb a törökök vesztesége. Egyetlen csapatuk sem tudta feltartóztatni a vitéz magyar katonaság támadását, sőt, hirtelen hátat fordítva menekülni kezdtek. Mivel azonban a törökök széltében-hosszában kiterjedt csapatai létszámban több mint hatszorosan múlták felül a magyar nép seregét, a magyaroknak keveset használt megfutamodó csatasoraik üldözése. Mert amikor visszatértek az üldözésből, új csapatok jöttek velük szembe, és nagy lárma közepette új harcra ingerelték őket.

A nap legnagyobb része tehát a lassan végét járó ütközetben telt el, a mindenütt sok tetemmel zsúfolt csatamező mindkét ellenfél számára ijesztő volt. Ezért amikor a törökök teljes lovassága megingott és futásnak eredt, csupán a császári tábor állt – megszámlálhatatlan gyalogos csapattal megerősítve – nagy félelem közepette a maga helyén, Ulászló király, látván, hogy az ellenséges lovasság menekül, és Amurát császár és tábora reszket a félelemtől, a személyének védelmére szánt csapatot harcba indította, s míg a vajda úr és a többiek a másik oldalon merészen küzdenek, nekifogott, hogy megtámadja és teljesen megsemmisítse a császár táborát. Mikor a gyalogosok sűrű csapatai közé ért, azok sokasága rárontott és legyűrte őt egész csapatával együtt, ott is pusztult el, s így nem remélt győzelemhez juttatta a már legyőzött és levert ellenséget, amely már egyáltalán nem reménykedett a győzelemben.

Ezért a magyarok – a csatatérrel együtt a táborukat is átengedvén az ellenségnek – futásnak eredtek, miközben sokan azok közül, akik a korábban megfutamított ellenség üldözésével voltak elfoglalva, nem tudtak a többiek vereségéről. Az üldözésből visszatérve végül az említett táborukban éjszakai nyugovóra tértek. Minthogy pedig a szomorú napot közvetlenül követő éjszaka megérkezvén sötét árnyával beborította az egész földkerekséget, mindkét fél részéről azok, akik még nem hagyták el futva a tábort, a következő nap felvirradtáig éjszakai őrséget tartottak. Hallgatták a nyöszörgését és jajkiáltásait a sem élni, sem meghalni nem képes számtalan sebesültnek, akik körül az egész mező tele volt holttestekkel, és lesújtva alig várták a nappal világosságát.

Végül a hajnali pirkadat után – amely elválasztja az éjszaka sötétségét és a nappal világosságát –, amikor a ragyogó nap a hegycsúcsok fölé emelkedve visszahozta a nappali fényt, a törökök – bizonytalanok lévén abban, hogy megfutamodott-e az ellenség – csapatokat alkottak és kivonultak a császári táborból, lassú léptekkel haladva fokozatosan közeledtek, alaposan vizsgálva kémlelték a magyar tábort, van-e benne katonaság. És amikor azt észlelték, hogy gyengén hallatszik ott némi emberi hang, senki sem mozdul a fegyveréért és nem rohan a csatatérre harcolni, a császári hadsereg egész gyalogsága rárontott a táborra, és mivel senki sem védte, azon nyomban feldúlván elpusztította; vagy foglyul ejtett, vagy megölt mindenkit, akit ott talált.

Mondják, hogy itt, ebben a táborban rótta le utolsó tartozását a már említett Julianus bíboros úr meg sok más szent életű férfiú, főként a cseri barátok rendjéből,[144] valamint János, a váradi és Simon, az egri egyház püspök ura, továbbá a nagyságos férfiú, Báthori István, a királyi felség udvarának bírája, a katonai erényekkel megáldott ember is elpusztult az összecsapás viharában – tenni akarására figyelemmel reá bízták, hogy vigye a királyi zászlót –, ekkora vésztől való rettegésükben. Ilyen módon ért tehát szomorú véget az élete és kormányzása Ulászló király úrnak, uralkodása negyedik évében, az Úr ezernégyszáznegyvennegyedik esztendejében;[145] nagyon jó király, megfelelően magas termetű, barna arcú, fekete hajú, harcban derék, alattvalóihoz jóindulatú, erkölcseinek tisztességéről híres, gondolkodásában és lelkében fegyelmezett ember volt.

[238.] János vajda úr fogsága

Jóllehet Amurát császáré lett a győzelem dicsősége ebben a veszedelmes háborúban, de azt övéinek sok vére árán szerezte meg. Hitelt érdemlő jelentés szerint népe több sebet kapott a magyaroktól, mint amennyit adott, és a császár szenvedett tőlük nagyobb veszteséget a halottak számát illetően is.[146] E tényre elegendő bizonyítékul szolgál az, hogy hadinépéből senki sem vette azután üldözőbe a menekülő magyarokat. Épp elég volt nekik saját sebeiket nyalogatni. János vajda úr ezalatt már visszatérőben a Havasalföldre érkezett, s ott találkozott ellenséggel, ahol nem tartott ellenségtől. Mert a vidék vajdája, Drakul,[147] akinek a kíséretében reménykedett, erőszakosan rávetette kezét, és nemcsak hogy nem vigasztalta a szomorú embert, hanem nyomorult fogságba vetette. Végül, miután Drakul átgondolta, hogy semmi oka nincs a vajda úr fogva tartására, néhány nap múlva sok ajándékkal kibékítette – legalábbis azt remélte –, és Magyarország erdélyi részeibe kísértette.

[239.] János vajda úr kormányzóvá választása és Drakul vajdán vett bosszúja

A háború vihara és Ulászló király gyászos pusztulása után az ország egyházi és világi főurai megtiltották, hogy az országban bárki hadat indítson más sérelmére, mint ahogyan közös akarattal azt is elhatározták, hogy a közelgő pünkösd ünnepén legyen általános nemesi gyűlés Rákos mezején.[148] Az Úr ezernégyszáznegyvenötödik évében jártak, és már közeledett pünkösd említett ünnepe; a gyűlésre sok nemes érkezett, akik ellepték és mindenünnen elözönlötték a mondott Rákos mezejének széles síkját, és mind, akik ott voltak, egy akarattal és nagy megfontoltsággal tárgyaltak az ország javáról és arról, kit válasszanak az ország védelmezőjéül arra az időre, amíg Albert király fia, a gyermek László király, aki életének ötödik évében volt akkor, nem képes eszét a tanácsban, kezét meg fegyverforgatásra használni.[149]

Az egész közösség szeme előtt lebegett János vajda úr tetteinek fényes emléke, és ezért – noha sokan reménykedtek abban, hogy reájuk száll ez

a méltóság – egyedül a vajda úr nyerte ezt el. Megválasztották tehát az ország és a király jogkörébe tartozó összes ügy kormányzójának.[150] Magyarország egész népe – immáron ilyen védelmezőre támaszkodva – nagy ujjongásban tört ki ezért, hangosan dicsőítette Istent, a környéken a harangok és a kürtök hangja töltötte be a levegőt, e választás dicső befejezése után minden nemes örvendezve tért vissza otthonába, csupán azok jártak-keltek szomorú szívvel, színlelve mégis derűs arccal, akik csalódtak, mert magukat tartották méltónak erre a tisztségre.[151]

Elhatározta hát ezek után a kormányzó úr, hogy fogva tartásáért bosszút áll Drakul havasalföldi vajdán, szívéből ugyanis nem múlt még el az emléke a kellemetlen vendégségnek, amelyben a vajda részesítette. Megindította tehát ellene fegyveres népének nem csekély sokaságát és a havasokon átkelvén bevonult a területére, miután leigázta a fejedelemsége alá tartozó egész területet, foglyul ejtette a vajdát, majd a születés rendjében idősebb fiával együtt lefejeztette, ugyanannak a vidéknek egy másik vajdáját pedig, nevezetesen a néhai Dán vajda fiát fél szemére megvakíttatta. Így büntette meg tehát elfogatása miatt Drakul vajdát, majd ugyanerre a területre egy másik vajdát állított, s kívánsága teljesültével visszatért Magyarországra.[152]

[240.] A korona visszakövetelése és a bosszúállás miatta

Közben Magyarország urai nagyon bánkódtak, hogy a Szent Korona, amellyel Magyarország királyait meg szokták koronázni, meg a gyermek király, akinek a természetjog alapján uralkodnia kellene felettük, Frigyes római király hatalmában van. Attól tartottak ugyanis, hogy a fiú, ha idegen földön nevelkedik, elidegenedik a magyarok szokásaitól és nyelvétől. Megegyeztek tehát, hogy visszakövetelik, vagy pedig bosszút állnak. És amikor a rómaiak királya nem engedett követelésüknek, hatalmas károkat okoztak neki. A kormányzó úr ugyanis tisztségének második évében több szervezett fegyveres csapattal bejárta Karintia és Krajna egész földjét, meg Stájerország nagy részét, és kegyetlen kíméletlenséggel vitte zsákmányaként a vagyont, fogságba az embereket, és borította perzselő lángokba a városokat, mezővárosokat meg a falvakat. Végül mikor azt látta,

hogy a rómaiak királyát tartományainak pusztulása a legkevésbé sem hatja meg, nagy halom kinccsel megrakodva és sok fogollyal szerencsésen visszatért.

[241.] A kormányzó úrnak a rigómezei csatatéren vívott ütközete

Ezek után Hunyadi János kormányzó úr az ország valamennyi fölmerülő dolgát, mint az ő vállára rakott terhet, igen nagy körültekintéssel intézte, és az országot az ellenséges betörésektől megvédelmezte; ezekben az években nem is adódott alkalmuk a törököknek arra, hogy lándzsájukat a magyar föld ellen fölemeljék.

Végre kormányzásának negyedik évében a kormányzó úr, aki mint bátor harcos mindig mert nagy dolgokba belevágni, úgy gondolta, hogy újra fegyveres hadjáratban támadja meg a törökök császárát. Nagy katonai csapatot gyűjtött tehát, egyetlen hadsereggé olvasztotta össze mindazt, ami Magyarországon fegyveres erőt jelentett, és táborát hadigépekkel, ágyúkkal meg az ellenséget sújtó más hadiszerszámmal erősítette meg és rakta tele, majd az ősz első hónapja táján Szörény vára fölött átkelt a Dunán.[153] Iszonyú rohammal tört be Rácországba, mivel annak ura nem csatlakozott a hadjárathoz, bár felszólította erre; az ellenséges vidéket tűzzel-vassal leigázta, de nem úgy vonult rajta keresztül, mint aki zsákmányolni akar, hanem úgy, mint aki el akarja foglalni az országot.

Az ország olyan – származásukat és birtokaikat tekintve – híres főurai kísérték el a kormányzó urat, mint Pelsőczi Imre erdélyi vajda, az ő testvére, László; Marczali vajda fia, Imre, a királyi ajtónállók feje, Rozgonyi Rajnáld, Szécsi Tamás, Thallóczy Frankó, Dalmácia és Horvátország bánja, Székely János, a kormányzó úr vérrokona, Losonczi Benedek, az alsólendvai Bánfi István és sok más, katonai erényekkel ékes, csatában vakmerő és nagyszámú fegyvereséről nevezetes férfiú.

A törökök császára, Amurát is elég nagy gondban volt, hogy védekezzék, amikor meghallotta, mekkora ellenséges csapat indul ellene. Mozgósította birodalmának minden csapatát, amely hadra fogható volt, felfegyverezte és felkészítette a háborúra hadinépének minden katonáját, majd népének hatalmas csapatait elindítva a közeledő ellenség elé vonult.

Október közepének napjai jöttek, amikor a magyarok tábora a rác földeken átvonulva elért Bulgária határvidékére, amely a török császár fennhatósága alá tartozott; itt maradtak, várva az ellenséget a *campus merulén*, amelyet magyar nyelven Rigómezejének hívnak. Megérték végre a csütörtököt, amely Szent Gál hitvalló és Szent Lukács evangélista ünnepei közé esett,[154] s a törökök császára is megérkezvén nem messze ütötte fel szállását a kormányzó úr táborától. Mindkét fél könnyű fegyverzetű katonái, akiket a féktelen ifjúság vezetett, s akikben buzgott a harci kedv, a mezőn innen is, onnan is rohanva kölcsönösen összecsapnak, majd halált osztva válnak széjjel.

Amikor pedig Szent Lukács evangélista mindenkor emlékezetes ünnepének napja felvirradt, és a nap a menny csarnokain áthaladva a déli órákig ért, mindkét ellenfél az említett mező síkjára árasztotta összes fegyveres erejét és seregének egész katonaságát; nem volt egyetlenegy lovag sem a két seregben, akin e válságos pillanatban erőt ne vett volna a halálfélelem az ellenség ily hatalmas sokasága láttán.

A kormányzó úr az egész általa vezetett hadinépből harmincnyolc csapatot állított fel rendben, középen vitték a fényes arannyal hímzett jelvényeket, vagyis zászlókat; minden egyes csapat ragyogó fegyverzetbe öltözve állt az első vonalban, vezéreik körbejárva tanácsokkal és buzdítással lelkesítették harcra a katonák szívét.

Szemből a törökök császára népének egész haderejét óriási menetoszlopokba rendezve, mint valami összefüggő fal, teljesen elfoglalta a mezőnek azt a részét, amely a magyarok szeme előtt terült el, és lassú lépésben közeledett feléjük.

Mikor pedig nyíllövésnyi távolba értek, a pergő dobok mindkét oldalon rettenetes zajt csaptak, s az innen is, onnan is felharsanó kürtök hangjára a két fél összes csapata erőteljes lendülettel összecsapott, egymásra rontottak kölcsönös gyilkolásra, hajlott a sok lándzsa, s közben az egész mező szinte felnyögött a nagy megmozdulástól. Recsegve-ropogva törnek a lándzsák, innen is, onnan is sokan sebesülten buknak le lovukról a harcolók lába elé; a haldoklók iszonyú kiáltozásától visszhangzik a magas égbolt; mindkét fél népe összetorlódik, egyik sem hátrál a másik elől, a nagy zsúfoltság miatt sokan nem is tudják egy hosszú órán át kezükkel ütni-vágni a közelükben lévő ellenséget.

Végül a magyarok erőteljesebb rohammal támadtak az ellenségre, és a sok-sok csapatra oszló törököket a csatamező egy hosszú szakaszán állandó öldöklés közben megkergették, majd a törökök szorították vissza gyilkos kézzel egészen a táborukig a magyarokat, a császár táborából új csapatokkal megsegítve. Eközben a törökök gyalogságának sűrű nyílzápora is keményen verte a magyarokat, az ég fényességét is homályba vonva. S bár a magyarok számára egyenlőtlen és súlyos feladat volt huszonnégyezer vagy kicsivel több harcos karjával feltartóztatni a több mint kétszázezer fegyveressel dicsekvő ellenséget, sem az ellenség nagy sokasága, sem a fegyverek zaja, sem a sok sebesülés nem tudta őket futásra késztetni azon a napon, hanem egészen napnyugtáig állva maradtak, lélekben győzhetetlenül, s minél keményebben ostromolták őket, annál kevésbé voltak hajlandók meghátrálni.

Nagy vitézséggel, de még nagyobb kitartással küzdöttek egészen a közelgő éjszaka sötétjének beálltáig, s nagyobb pusztítást vittek végbe az ellenség között, mint az őköztük. Az egész nap nagyon heves harcban telt el, mindkét részről megszámlálhatatlanul sok embert vágtak le, az egész csatateret friss hullák borították, és csak az éjszaka beállta vette el sötétségével mindkét fél harci dühét s egyszersmind fegyvereit. Bár egy kicsit szüneteltették a küzdelmet a hadsorok azon az éjszakán, de az ostromgépekkel és ágyúkkal még éjjel is zajlott a csata.[155]

Mikor a közvetlenül ezután jövő szombat napját a kelő nap bevilágította sugaraival, mindkét ellenfél a tegnapi dühtől ajzva rendezett hadsorokban rohant ki ismét a harcmezőre. Újból összecsapnak és mindkét részről igen kemény csatát vívnak, a nagy kavarodásban egészen a nap hatodik órájáig harcolnak. Közben a törökök császára, amint látta, hogy az elég kis létszámú s fáradt magyar katonaság megzavarja csapatait, elindította hadinépének egész sokaságát, tudniillik a lovasságot és a gyalogságot, és nagy dühvel rontott rá a magyarok hadsoraira és csapataira, úgy borította el őket, mint a hömpölygőn áradó víz, őket és táborukat is szétverve kényszerítette futásra a futást nem ismerőket.

Mindenki menekült, s menekülés közben nem is tartottak meg semmiféle rendet. A törökök nagyon kíméletlenül üldözték őket, míg a nap alá nem merült a nyugati tájakon. De a magyarok számára még ezek után is nem kevésbé ádáz üldözés következik, hiszen a rácok, akiket bejöve-

telük idején bántalmaztak, nappali menekülésük közben ellenük fordultak, s miután elfáradtak az úton és semmiféle fegyveres védelem nem fedezte őket, mint a farkasoktól megrémült birkákat, kímélet nélkül kifosztották, legyilkolták és megsemmisítették.

[242.] *A főurak, akik elestek ebben a háborúban; továbbá a kormányzó úrnak a despota általi elfogatása és az emiatt végrehajtott büntetés*

Elestek ebben a háborúban a fentebb már megnevezett urak: Pelsőczi Imre és testvére, László, Marczali vajda fia, Imre, Szécsi Tamás, Frankó bán, Székely János, Losonczi Benedek és az alsólendvai Bánfi István, és Magyarországnak szinte az egész katonai ereje megsemmisült.

A kormányzó úr pedig, gyorsan vágtató lován messze eltávolodva a csata zűrzavarából és a harcmezőtől, minden katonájától elhagyatva, védelmező fegyvereit letéve úttalan utakon bolyongott, és állítólag két török kezére került. Minthogy egyáltalán nem volt ismerős nekik az ő ismert alakja, földre hajították lándzsáikat, és puszta kézzel támadtak rá, leszaggatták róla a ruháit. Egy aranykereszt függött a kormányzó úr nyakában; amikor ezt az egyik török el akarta rabolni, összevesztek és birokra keltek. Míg ők birkóztak, a kormányzó úr közben egy lándzsát felkapva rájuk rontott, és erős karjával olyan súlyos csapást mért az egyikre, hogy az holtan rogyott a földre. A másikat is le akarta ütni, de az futásnak eredve kimenekült a keze közül.

Továbbhaladva ezután a kormányzó úr egy ráccal találta magát szemközt. Bár ez azért járta az erdőt, hogy zsákmányt szerezzen, amikor azonban látta, hogy egy alakját és külsejét tekintve előkelő ember bukkan fel a közvetlen közelében, nem bántotta, vagy azért nem merte ez a rác megtámadni, mert a kormányzó úr még nem dobta el a felkapott lándzsát.

Tépelődve álltak tehát mindketten. Végül a kormányzó úr megkérte ezt a rácot, vezesse őt el Nándorfehérvár váráig, és méltó jutalmat ígért neki. Az fel is ajánlotta, hogy megteszi, de mégsem a kívánt helyre vezette, mint ígérte, hanem Szendrő várába. Miután pedig György despota meg-

tudta, hogy a kormányzó úr az ő várának kapuin belül van, nem törődött avval, hogy ennek az embernek a hathatós támogatása tette őt országában újra uralkodóvá – mert néhány évvel azelőtt nyomorúságos száműzetéssel sújtották –, bűnös hálátlansággal barátságtalan vendéglátónak mutatkozott. Megparancsolta ugyanis, hogy tartsák fogva, és nem adta ki őt Magyarország urainak, akik aggódva a kiszabadításán fáradoztak, míg a kormányzó úr maga túszul a kezére nem adta idősebb fiát, név szerint Lászlót.[156]

Bár a kormányzó urat ebben a háborúban balszerencse kísérte, Magyarország előkelői valamennyien mégis hálás szívvel várták megérkezését, mivel nyilvánvaló volt, hogy inkább a fegyveres ereje, mint a bátorsága volt kevés, ezért arathatott fölötte győzelmet az ellenség. Bizonyíték erre a tényre, hogy amikor a kormányzó úr az Úr születésének ünnepe táján visszatért, a nemesek nagy csoportja gyűlt össze Szeged városában, s várta megérkeztét; amikor közeledett, derűs arccal mentek elé.

Ezek után a kormányzó úr – mérlegelve a despota hálátlanságát csakúgy, mint fogságának kellemetlenségeit – fegyveres katonaságot gyűjtvén elindult, hogy bűne súlyának megfelelően büntesse meg a despotát, erős csapata élén benyomult az uralma alá tartozó földre, s nagy pusztítást vitt végbe, megfosztotta őt minden várától és területétől, amely Magyarország határán volt. Tovább is folytatta volna a rombolást, ha a despota épségben vissza nem adta volna a fiát, és ha Magyarország főemberei a despota kérésére le nem csillapítják a kormányzó úr bosszúszomjas lelkének háborgását.

[243.] A kormányzó úrnak az ország határain belül vívott küzdelmei

A kormányzó úr ezek után még sok különféle ütközetet vívott az ország határain belül az ország megnyomorításán mesterkedő csehekkel; ezeknek a cseheknek sok erődítményét, amelyeket különböző helyeken a magyar föld pusztítására emeltek, részint meghódolással, részint erőszakkal elfoglalta; a csehek ellen irányuló minden hadjáratát szerencsésen fejezte volna be, ha Magyarország főurainak a kormányzó úr ellen szított árulása nem segíti a cseheket. Mert minél kedvezőbb úton haladtak a kormányzó

úr ügyei, annál inkább buzgott titkon az irigység a legtöbb főúrban. Az Úr megtestesülésének ezernégyszázötvenegyedik évében az történt ugyanis, hogy a kormányzó úr egyrészt sok zsoldosból álló, másrészt a köznépből toborzott katonasággal fegyveresen ostromgyűrűbe fogta azt az erődítményt, amelyet a már említett Giskra János Losonc városának közelében, Szent István király monostorának fala mellett épített.[157] Napokig erős ostrommal támadta az erősséget, a védőket a szomjúság és a harc annyira megviselte, hogy már az elfoglalásban: az óhajtott cél elérésében lehetett reménykedni; ekkor az említett Giskra az ország északi részén fekvő királyi városok támogatásával hivalkodva, meg az árulók tanácsának hatására a saját seregével és fegyveres segédcsapatok nem kis haderejétől támogatva odajött, hogy segítséget hozzon övéinek, akik az említett erődítményben körül voltak zárva, és a csatasorokat elrendezve a kormányzó úr táborának közelében megállt. Ám hogy mennyit ér a hadviselésben a hitvány árulás, már akkor kiderült, amikor a harcosok csapatai még meg sem ütköztek, tudniillik az árulók csapatai a kormányzó úr táborából hanyatt-homlok futásnak eredtek. Ezért maga a kormányzó úr is arra kényszerült, hogy elhagyja a csatamezőt és a tábort. Ezt az árulást közvetlenül a halála előtt maga a nagyságos férfiú, Pelsőczi István vallotta be, akit az említett erősség alatt egy eltévedt ágyúgolyó halálosan megsebesített. Itt esett el továbbá az ország főnemesei közül a nánai Kompolthi János, Hédervári László egri érsek pedig – sánta lévén – nem tudott elmenekülni, és fogságba esett.[158]

Miután Giskra János a csatateret, a magyarok táborát s vele együtt a győzelmet is megszerezte, Gedő várát, a Lorándfiak birtokát tette próbára kemény ostrommal, de mivel a várbeliek hősiesen ellenálltak, reményében csalatkozva Eger vára alá vonult. S bár az említett László püspök saját személyének váltságdíjaként Giskra János kezére adta volna ezt a várat, a vár kapitányai, ama vidék lakosai lévén, nagyobbnak tartották a bajt – ami ebből származhatott volna – egyetlen ember nyomorúságánál, s Giskra János szándékát keresztülhúzva távozásra kényszerítették.

Ezek után a kormányzó úr ismét fegyvert fogott és hadinépével, amely a déli részeket védelmezte, s amelynek harci bátorságát és állhatatos hűségét a korábbi háborúk próbája során már tapasztalta, megtámadta Giskra János erődítményeit: a sági monostornál lévőt az Ipoly folyó men-

tén, a Gács hegyén lévőt, meg a Rozsnyó és Szepsi városában újonnan épülteket; kíméletlen ostrommal zaklatta és megadásra kényszerítette őket.[159] Megszállta továbbá Giskra János Derencsényben lévő erődítményét is, amelyet az ő nevében egy Valgata nevű cseh tartott a kezében; és minthogy ez egy völgyben feküdt, új módszert eszelt ki ellene: az erőd alatt egy magas töltéssel elzárta a völgyet, s a völgyön átszaladó folyót így visszafordítva felduzzasztotta. Amikor ez az áradat átzúdult az erődítmény falain, s az összes bent lévőt a fulladásos halál fenyegette, a csehek a maguk személyét fogságba, az erődöt pedig a kormányzó úr kezére adták. Végül Zólyom városához, a romlás e fészkéhez és táplálójához vonult, azt lángoló tűzzel fölégette, és a zólyomi várral szemközt egy nagy erődöt emelt, fegyveres katonasággal töltötte meg s otthagyta, magát Giskra Jánost pedig addig zaklatta fegyvereivel, míg rá nem kényszerítette a békekötésre.[160]

[244.] A Magyarországot dúló csehek, akiket „testvéreknek" neveztek

Giskra Jánoson kívül akkoriban igen sok idegen nemzetiségű volt az országban, akik minden erejüket az ország zaklatására szentelték. Komorovszki Péter egész Liptó megyét a hatalma alá hajtotta, Pongrác pedig, ez a – mint föntebb elmondtuk – magyarországi születésű ember egész Turóc megye felett uralkodott, bitorolván Óvár, Berencs és Sztrecsény várát, az ország pusztításában a többieknél nem volt kevésbé kíméletlen. Kölcsönösen gyűlölték egymást; az említett vármegyéket és az összes velük szomszédos területet felváltva „ápolgatták" súlyos fosztogatásaikkal.

Az ország északi vidékeit pusztítóknak volt egy másik fajtája. Ezek mint zsoldos közkatonák fegyveresen kóborolva több lakást szereztek maguknak részben árulással és fegyvereik segítségével, részben pedig újakat építettek; kolostori szerzetesek módjára a testvér nevet használták, s az ő nyelvükön bratriknak nevezték magukat. Kapitányokat választottak maguk közül, és az ország összes velük határos vidékét a többieknél is nagyobb bajokkal: fosztogatással, öldökléssel és gyújtogatással sújtották. Már akkorára nőtt vakmerőségük az országban, hogy nyíltan házasságo-

kat kötöttek, mintha örökre az országban akarnának maradni. A kormányzó úr is lanyhább lett azután ezeknek a vidékeknek a védelmezésében, miután észrevette, hogy az ország északi részének főurai árulással tőrt vetnek neki, és inkább gyűlölettel, mint igaz szívvel viseltetnek iránta.

[245.] A kormányzó úrnak Rácföldön, Krusóc vára mellett vívott ütközete

Ugyanekkor a törökök császára, Amurát nehezen viselte, hogy György, Rácország despotája a szomszédságában levő terület fölött szerzett hatalmat, s komolyan meggyűlölte, amiért szabadon bocsátotta a kormányzó urat. Hadinépének nagy részét fegyverbe szólította, s a rácországi részek ellen irányította egy bizonyos Ferizbég nevű vajdájának, egy harcias férfiúnak a vezérlete alatt, és szigorúan meghagyta neki, hogy a Morava folyó partján fekvő régi romos várat, Krusócot állítsa helyre, és onnan támadja meg György despotát.[161] Amikor ezt a despota meghallotta, megrémült, és sokáig tépelődött gondokba merülve, mit is tegyen. Tudta ugyanis, hogy hadereje képtelen ellenállni ekkora túlerőben lévő ellenségnek. Bánta már a kormányzó úr ellen elkövetett jogtalanságot! De amikor ráébredt, hogy e válságos helyzetben semmilyen más menekvése nincs azon kívül, hogy vagy behódol az ellenségnek, vagy segítséget kér, nem tudta, kihez forduljon segítségért. Azt mondogatta ugyanis az övéinek: „Ha nem játszottam volna el a kormányzó úr irántam mutatott jóindulatát, ő lehetne az, aki kiment a bajok viharából engem, aki veszélyben forgok."

Amikor tehát senkit sem talált a kormányzó úron kívül, akinek oltalmára bízhatta volna magát, a szégyentől szinte piruló arccal az ő segítségéért folyamodott. A kormányzó úr pedig, akinek nagyobb kedve volt a törökökkel harcolni, mint vidám táncba menni, nemsokára összehívatta seregének igen sok katonáját, és felfegyverkezve személyesen indult a despota megsegítésére. A törökök is tudták: a despota harcra készül, hogy megvédje magát, de azt nem, hogy a kormányzó urat is hozza segítségül, nyugodt lélekkel várták tehát a közelgő ellenséget. A kormányzó úr pedig, hogy minél hamarabb az ellenségre támadhasson, saját fegyvereseinek

meg a rác népnek valamennyi csapatával együtt menetelésre használta föl az egész éjszakát. Egyszerre ért tehát véget az éjszaka meg az út, és napkelte felé a világosság meg a kormányzó úr is közeledett az ellenség felé. Közben egy kis köd is kerekedett, amely mindkét ellenfél szemét elborította, úgyhogy nem látták egymást. Végül, amikor a köd a kelő nap sugarainak hatására felszállt, ragyogtak a fölfegyverzett hadsorok. Amint a törökök csapatai észlelték, hogy ott vannak a közelükben, s közöttük ott lobognak a kormányzó úr zászlói, amelyeket már régóta ismertek, hátat fordítottak, és anélkül hogy összecsaptak volna, azonnal futásnak eredtek. Üldözőbe vette a menekülőket a kormányzó úr egész könnyű fegyverzetű hadereje, s nagy harci kedvvel akarták megsemmisíteni őket. A nagy öldöklés egészen a közelgő éjszakáig tartott, s még sokkal nagyobb következett volna, ha a beálló éjszaka homálya el nem rejti a menekülőket. Az említett Ferizbég vajda a rábízott hadinép sok főemberével együtt nyomorúságos fogságba esett; nagy örömmel vezették őket ünnepélyesen a kormányzó úr elé. A kormányzó úr tehát győzelmet aratott, hazatérőben fölperzselte Vidin városát, egész Bulgária székhelyét. Végül az összes foglyot a despotának engedve át szerencsésen és diadallal érkezett Magyarországra.

[246.] László király hazahozatala és a kormányzó úr örökös gróffá választása

Közben, minthogy a rómaiak királya, Frigyes megtagadta László király szabadon bocsátását – bár az ország nemesei megbékélt lélekkel kérték, hogy adja vissza nekik –, László király országainak jó néhány főembere s velük Cillei Ulrik gróf is hajlott arra, hogy erőszakot alkalmazzon, s miután rengeteg fenyegető fegyvert és katonát gyűjtött össze, súlyos ostromzárral vette körül mindenfelől Bécsújhelyet és a rómaiak királyát.[162] Ezért aztán a rómaiak királya egyrészt a félelemtől, másrészt az élelemhiánytól nagyon szenvedve kénytelen volt országai főembereinek visszaadni László királyt.[163]

Visszahozták tehát a gyermek uralkodót, és a bécsi vár palotájában élt. Sok nemes jött hozzá mind a saját országaiból, mind idegen országokból.

Kitűnő és befolyásos szülőktől származott, úgy tekintettek rá, hogy nagy ember válik belőle is. Megegyeztek hát abban, hogy a kormányzó úr, az ország előkelői és az összes főnemesek elmennek a gyermek királyhoz, hogy illő tiszteletüket nyilvánítsák és hűségesküt tegyenek neki. Nem is késlekedtek, Magyarország urainak színe-java Bécs városába sereglett össze. És a királyi udvar – bár tele volt tiszteletre méltó urak gyülekezetével – az említett magyar urak számára László király többi országának valamennyi főembere között a legelőkelőbb helyet adta, s a király maga is őket nézte, rajtuk legeltette gyermeki szemét, s örült a főurak ragaszkodásának. Több nap telt el ezzel az udvari tiszteletadással.[164]

A kormányzó úr is itt tette le, önként, tisztségének terhét, amelyet már nyolc éve szerencsésen viselt; s amikor beköszöntött az Úr ezernégyszázötvenkettedik éve, László királynak visszaszolgáltatta Magyarországot, amelyet a maga és övéi véres küzdelmeivel, teljes buzgalmával, gondoskodásával és hadi tudományával megőrzött.[165] Ezért László király magasztos szent helyen, királyi öltözékben, felséges trónján ülve, sok-sok herceg, őrgróf meg országai főpapjainak és báróinak a jelenlétében nagy ünnepélyességgel örökös besztercei gróffá emelte a kormányzó urat, akit az általa aratott győzelmeknek széles e világon elterjedt kitűnő híre és nagyszerű tetteinek dicsősége ajánlott e méltó jutalomra; és az említett ideiglenes kormányzói méltóságot, amelyet érdemeire való tekintettel és az ország érdekének megfelelően egészen addig viselt, állandó s örökölhető méltósággá tette. Fegyvereinek címerét, vagyis egy aranysárga pajzsra festett hollót gyűrűvel ékesítve – amit a gróf úr eddig viselt –, más fényes címerrel egészítette ki, tudniillik egy fehér pajzsra festett vörös oroszlánnal, amely körmeivel egy koronát készül megragadni;[166] nagyobb rangjának és méltóságának megtisztelésére ékesítette e címerrel a besztercei gróf urat. Miután nagy örömünnepen elvégezték a felmagasztalás összes szertartását, László király néhány nap múlva királyi bőkezűségében sok ajándékkal és adománnyal megtisztelve hazabocsátotta Magyarországra a gróf urat, más főpapokkal és báró urakkal együtt.

[247.] Kapisztránói János barát Magyarországra érkezése

Amikor tehát a beszterceі gróf úr és Magyarország összes főurai szerencsésen visszatértek hazájukba, ezekkel az urakkal együtt Magyarországra jött egy ragyogó életszentségű, Szent Ferenc rendjének szerzetesi öltözékét viselő férfiú, Kapisztránói János szerzetes barát.[167] A római egyház pápája, Miklós[168] azon fáradozott ugyanis, hogy megsegítse a katolikus népet – amely nagy veszedelem viharai között hánykolódott, minthogy a törökök egyre ádázabb dühvel üldözték a keresztény vallást –, és keresztény hadjáratot szervezzen a törökök ellen; apostoli bullával elrendelte, hogy mindazoknak, akik erre jelentkeznek, az összes tartományban hirdessék ki bűneik bocsánatát és a majdani büntetés elengedését, adjanak nekik fehér gyolcsra hímzett vörös keresztet, s tűzzék azt mellük bal oldalára. A pápa úr e törekvésének munkásává tette meg az említett Kapisztránói János barátot. János barát tehát, minthogy nagy volt a tekintélye a szent tanítás hirdetésében, s az emberek jól ismerték fényes érdemeinek nagy hatását a vakokra, sántákra, betegekre és a tisztátalan szellemekkel megszállottakra, Németország és Lengyelország részein meg Magyarországon sok, főként közrendű népet szólított fegyverbe az említett ellenség ellen.

Kevéssel ezelőtt meghalt a törökök említett császára, Amurát, és a fia, Mohamed lépett örökébe;[169] ő apjánál és minden elődjénél bőszebb volt a keresztény vér ontásában és földjeik kirablásában, jártasabb a katonai tudományokban, vagyonát és hadi felszereléseit tekintve gazdagabb, és még saját népéhez is szigorúbb. Miután átvette az ország kormányzását, gyalázatnak tartotta és mindig dühöngve nézte, hogy Konstantinápoly városa, amely vele szomszédos, idegen kézben van, és sokáig azt forgatta elméjében, hogy megostromolja; de mást színlelt, mint amit tenni készült: a tengerparton, a Boszporusz bejáratánál, a várostól nem messze egy erődítményt épített csodás és hihetetlen gyorsasággal. Ez a helyzet nagy zavart keltett a keresztény világban, mivel úgy látszott, hogy ez az erőd nem mással, mint az említett város jövendő romlásával fenyeget.

[248.] László király Magyarországra jövetele

László király azután életének tizenharmadik évében, az Úr megtestesülésének ezernégyszázötvenharmadik esztendejében, az évnek ama szakában, amikor az urak asztalán a húsféléket a halételek készülnek felváltani,[170] Magyarországra jött, Ulrik grófnak és országa sok más nemesének kíséretében, és Buda városába bevonulván vígan ott is lakozott. Ugyanezekben a napokban a besztercei gróf úr az ország déli vidékeit járta. Tudta ugyanis, hogy igen sok magyar úr, de főként Ulrik gróf nem őszinte jó szándékkal viseltetik iránta. Félt tehát, hogy a királynál alattomosan csapdát állítanak neki, amelybe, ha óvatlanul lép, könnyen beleeshet. Végül menlevél birtokában, a föntebb mondott évnek ama időszakában, amikor a Titán-fi szekerének hajtója a tavasz kezdetének sürgetésére a Halak szállását elhagyván a Kos szarvai felé irányította lovait, tudniillik éppen a Nagyböjt szent napjaiban, a besztercei gróf úr meg az ország nagyságos és hatalmas férfiai: Székely Tamás vránai perjel, Vlad, Havasalföld vajdája, Kanizsai László és Rozgonyi Sebestyén meg Magyarország sok nemese ragyogó fegyveresek kíséretében, fényes csapatokba rendezve, s inkább vitéz karjukban, fegyvereik óvó védelmében, mintsem az említett menlevél biztosítékában bízva, együtt a királyhoz mentek. Ezek a főurak szerették a gróf urat, és életéért nem féltek életüket is kockára tenni. A gróf úr tehát több napig a királynál időzött, végül engedélyt kapván a távozásra, Temesvár mellett szállt meg.

[249.] A törökök császára ostrommal beveszi Konstantinápoly városát

Annak az évnek a folyamán, amikor László király Magyarországra jött, a nyár első hónapja táján a törökök császára, Mohamed fegyvereit a görögök ellen fordította, és a császárukkal kötött szerződése és esküje ellenére félelmetes háborút indított egész Görögország ellen: számtalan csapatot vonva össze mindenünnen és országa teljes haderejét mozgósítva, pöffeszkedő lelkének indulatában szárazföldi és tengeri ostrommal megtámadta azt a híres várost, Konstantinápolyt, amelyet hajdan Bizáncnak

neveztek, a régi császárok hívét és a világ úrnőjét. A szomorú várost, amely a keresztény királyoktól segítséget koldult, de amelyet a veszedelemben és pusztulásban mindenki magára hagyott, fegyvereivel és állandó rohamaival annyira meggyötörte, hogy még a nők is kénytelenek voltak részt venni a védelemben.

De mit is használt a görögöknek a megszámlálhatatlan ellenséggel szemben csekély védelemért nyújtani ki a kezüket, mikor a császár az ostromlás egy új fajtáját eszelte ki, és csapdát állított nekik: alagutakat és föld alatti aknákat ásatott, a tengerszorost láncokkal meg híddal kapcsolta össze, és olyan nagy fatornyokat emelt, amelyek magasabbak voltak a város falainál, pedig azok igen magasak voltak, és ezeknek a tetejéről a törökök sűrű nyílzáport zúdítottak mindazokra, akik a városban fegyvert ragadtak. Továbbá az ostromgépek és ágyúk sokféle és soha nem látott nagyságú fajtáit alkalmazta, s a város falait omladozó rommá lövette.

Miután a városfalakat nagyrészt földig rombolta, a császár elindította seregének derékhadát a város belsejének megtámadására, dobok és kürtök hangos zaja közepette, és ötvennégy napi ostrom után minden erejét megfeszítve egy végső küzdelemben elfoglalta a várost.[171] Császára az ellenség bevonulásával egy időben számtalan szúrt sebtől kimúlt, és mindent, ami szép csak volt a városban – isteni és emberi egyaránt –, kifosztott a törökök ocsmány keze; a kegyetlen uralkodó nyomorultul kivégeztette a város előkelőit, akiket elfogtak és eléje vezettek; a szentek sírját felforgatta és ereklyéiket a tenger vizébe süllyesztette.

Ki tudná a dolog érdemének megfelelően szavakkal kifejezni vagy könnyeivel megsiratni, elbeszélésben vázolni ennek a nagy városnak az elestét, a keresztény vallás oly siratni való veszteségét, a dühödt ellenségnek szent és világi dolgok, férfiak és asszonyok ellen durva és bűnös módon mindenfelé elkövetett oly sok és oly nagy gonosztettét?

[250.] A törökök császára Nándorfehérvárt ostromolja

László király a budai várban tartózkodott, és az Úr ezernégyszáznegyvenötödik éve[172] pergett éppen, amikor elterjedt a híre, hogy a törökök császára, Mohamed támadással fenyegeti Magyarországot, és mielőbb be

akarja venni Nándorfehérvárt. Ez a hír nemcsak Magyarország népét, hanem valamennyi szomszédos vidéket és szinte az egész kereszténységet nagy gondba és töprengésbe sodorta. Az egész katolikus nép szeme előtt zajlott Konstantinápoly városának erőszakos bevétele, s nem csekély félelmet keltett mindenkiben. A törökök császára ugyanis a görögökön aratott győzelmével szinte más emberré lett, becsvágyában és még nagyobb gőgjében pöffeszkedve azt gondolta, hogy személyében az egykori makedón Nagy Sándor diadalmas kora tért vissza. Állítólag azt mondta: „Egy Isten uralkodik a mennyben, úgy igazságos, hogy csak egy uralkodó uralkodjék a földön is!"

Amikor ezeket a híreket jelentették László királynak, az ifjú uralkodó alaposan megijedt, és Ulrik gróf, aki harcos vitézségében német lelkületű volt, és aki a királyt tanácsaival irányítani szokta, sem kevésbé zavarodott össze. Nem az ország védelméről tárgyaltak tehát, s nem is a fegyvereket készítették, hogy az ellenséggel szembeszálljanak, hanem – mintha mit sem tudnának a hírekről – egy éjszaka, a sötétség leple alatt kimentek a budai várból, s útra kelvén Bécs városába vették be magukat; és Buda vára több mint egy fél hónapig tárva-nyitva és a szükséges őrség nélkül állott, s bár napról napra terjedt a rémítő hír, hogy közeledik a nagy ellenség, senki sem készült fegyvert fogni ellenük.

Midőn azután a következő nyár ama szakasza közeledett, amikor a vetések zöld szárból kinőtt kalászai már sárgulni kezdtek, és Phoebus a mezőn kezdte hajtani kettős fogatú szekerét, a törökök említett császára rettenetes és sokféle hadi felszereléssel és több mint négyszázezer törökkel minden oldalról rémítő ostrommal támadt az említett Nándorfehérvárra.[173] A vár magas falairól a környező mező síkján széltében-hosszában számtalan kifeszített sátor tetejét lehetett látni, az ellenség sokaságát áttekinteni pedig nem volt képes senki.

A császár sok – a tengeri hajók mintájára épített – hajót is ide vezényelt, s ezekkel annyira körülzárta a Duna és a Száva folyókat, amelyek a vár mellett folynak, hogy senki sem tudott hajóval segítséget vinni a várba. Igen nagy fáradság árán ágyúkat, gépeket és faltörőket is odavontatott, annyit, olyan tömeget, amilyet és amennyit hihetőleg még sohasem hordtak össze egyetlen vár lerombolására sem; Krusóc vára mellett gyűjtötte egybe csodálatos fürgeséggel, minthogy nagy méretük miatt távoli vidé-

kekről nem lehetett volna őket ideszállítani. Végül a várnak azon az oldalán állíttatta fel, amely a mező felé néz, ezek közül néhány a vár szilárd falait törte, mások hordó nagyságú köveket lőttek ki magasan a levegőbe; ezek a kövek félelmetes erővel zuhantak felülről a várfalakon belülre, s minden élőlényt, amit csak elértek, mint a villám, hirtelen halállal pusztították el.

Éjjel-nappal egyre sűrűbben mennydörögtek tehát a hadigépek lövései, és félelmetes dörgésüket egészen Szeged városáig és körös-körül több mint huszonnégy magyar mérföldnyi körzetben lehetett hallani. Ugyanígy az ágyúk állandó tüzelése szakadatlanul füstöt okádott, a nap pirosló fénykévéjében ragyogó eget a felhők sűrű homályába burkolta, a fújdogáló szellők a kén bűzével keveredtek; sem a forró nyári nappal, sem az éj sötét homálya nem adott nyugalmat az ostromlóknak és az ostromlottaknak: minden időt a gyászos viadalra fordítottak. Omlottak a nagy rohamtól a fényes tornyok csúcsai, szétszórattak a falak, és az embereket meg a várat védő magas bástyák a földön hevertek.

Mi mást mondhatunk még, mint azt, hogy az ostromlottak – mélységes halálfélelemtől lesújtva – már csak az utolsó napjukat várták.

A kíméletlen és hatalmas ostrom híre eljutott az ország minden részébe, Magyarország urai azonban egyfajta restségben, mint valami súlyos álomkórban szenvedve nem vittek fegyveres segítséget a pusztuló várnak. Végül odavonult e rettenetes ostromhoz egy férfiú, akivel a vitézi erény vele született: a fentebb már említett beszterceі gróf úr, de csak szerény létszámú katonaság kísérte, ahhoz képest, hogy ekkora ellenséggel kellett megütköznie.

Igen sok magyar hadinép gyűlt össze, akiket a már említett Kapisztránói János barát jelölt meg a kereszt jelével, hogy Krisztus nevéért harcoljanak; és lengyel területekről is jött még mintegy háromszáz keresztes. Ezért a gróf úr, noha – mint föntebb elmondottuk – a kormányzás gondjától már megszabadult, mégsem állhatta meg – mert az ismert tettvágy erénye munkált benne –, hogy meg ne támadja az ellenséget.

Kereste tehát az útját, hogyan tudná az ellenség hajóit az említett folyók vizéről eltávolítani, és segítséget vinni az ostromtól szorongatottaknak. Végül hajókat szerzett, fegyveres katonákkal és keresztes hadinéppel rakta meg, majd a Duna folyamon az ellenséges hajók ellen küldte őket. Így

a két ellenfél vízi csatában csap össze. A törökök közt óriási lárma hallatszott, a magyarok is fennhangon hívták segítségül az Úr Jézust. Minthogy mindkét ellenfél elől el volt vágva a menekülés útja, ádáz küzdelmet vívnak egymással. Mindkét fél hajói ide-oda sodródnak a Duna mély vizén, az emberek közül sokan halálos sebet kapván a mélybe zuhannak róluk; a sok vér kiontásától a Duna tiszta vize is a mérhetetlen öldöklés véres nyomait mutatta, s mindkét fél bajvívóiból a fürge halak számára lett eledel.

Végre hosszas hadakozás után a magyarok győztek, s még vadabbul törve a törökök ellen, szétválasztották és lobogó lángokba borították vasláncokkal összekapcsolt hajóikat.[174]

Miután ez a török császár tudomására jutott, állítólag ezt mondta: „Nehezebben ugyan, de megszerezzük, amit akarunk!"

A gróf úr pedig a hajós ütközetben dicsőséges győzelmet aratva bevonult a várba, s annak riadt lelkű kapitányait, akik a halálon kívül nem is vártak más sorsot, megvigasztalta: „Mit vagytok megrémülve – szólt –, tán most láttátok először a törököket? Ők azok, akiket többször megfutamítottunk, olykor pedig mi menekültünk előlük. Miért zavar meg benneteket a látásuk, hiszen már sokszor láttátok őket? Nem tapasztaltátok még ki a fegyvereiket és erejüket? Bízzunk tehát, fiacskáim, Krisztusban, akinek a nevéért már többször ontottuk vérünket, s küzdjünk meg bátran az ő meg a mi ellenségünkkel! Nem halt-e meg értünk Krisztus? Hát mi is haljunk meg érte. Legyetek tehát állhatatos és bátor lelkűek a harcban! Az ellenség félénk, mint tudjátok. Ha az Isten velünk lesz, könnyen fel lehet őket őrölni. Meg is szoktak hátrálni, és nem szégyellik, hogy futásnak erednek és menekülve térnek vissza hazájukba. Mit taglaljuk bővebben, hiszen magatok is tapasztaltátok ezeket, a hosszas háborúskodás fáradalmait viselve vezérletem alatt?"

Sok ilyen és ehhez hasonló beszéddel meg a jelenlétével nem csekély bátorságot öntött beléjük a gróf úr. Ráadásul új katonasággal is megerősítette a várat, és igen sok keresztes hadinépet is bevitt oda, és mivel ezek közrendűek voltak, és nem értettek a fegyverforgatáshoz, a gróf úr – amennyire lehetett – őket is kiképezte a háborúra.

A törökök már említett császára hallotta, hogy az apja, Amurát, életében hét hónapot töltött ugyanennek a Nándorfehérvárnak az ostromával, mégsem tudta hatalmába keríteni, győzelem nélkül és gyalázattal vonult

el alóla.[175] Ezért a török császár – serege vezéreinek a jelenlétében – nem kis szidalommal illette az apját, és azt mondta, hogy ő ugyanezt a várat tizenöt nap alatt képes bevenni. Amikor Anatólia vajdája – a vajdái közt a legfőbb – hallotta a kérkedését, miután engedélyt kapott a szólásra, így felelt a szavaira: „Hatalmas császár, valami kellemeset illenék mondanom felséged jelenlétében, attól tartok azonban, hogy az ostrom kimenetele később megcáfol engem kegyelmességed előtt, tudnunk kell mindazonáltal, hogy a magyarok nehezebben hagyják ott a várat, mint a görögök."[176]

A fényes tornyok csúcsa ledőlt, és a falak nagyrészt már a földre döntve hevertek, a sáncokat és a vár árkait feltöltötték és a föld színével egyenlővé tették, úgyhogy az ellenség betörését már semmi sem gátolta, amikor az említett ostromnak az imént jelzett tizenötödik napja felvirradt, és a császár még pirkadatkor megindította hadinépének egész sokaságát a pergő dobok és a mindenfelől visszhangzó kürtök hangjára, dühös rohamban megtámadta a várat, és véres öldöklés árán bejutott a vár belsejébe.[177]

A magyarok – bár egyenlőtlen volt a küzdelem ekkora ellenséggel – mégis teljes erejükkel védekeztek, az Úr Jézus segítségéért kiáltozva szívósan törtek az ellenség romlására. Megújul tehát a halálos küzdelem, és már a vár terein harcolnak. Innen is, onnan is zuhan a sok meggyilkolt teteme, a nagy kiáltozás és a megszámlálhatatlan kard csengése óriási hangzavarként zúg a levegőben; hol az egyik, hol a másik ellenfél kénytelen hátat fordítani.

Ott volt Kapisztránói János barát is. Szinte önkívületbe esett, és a többi barát is vele együtt a földre borulva, szívüket és kezüket a Legfőbb Segítség felé emelve, szemüket az égre szegezve, sóhajtozva imádkoztak, és a prófétával együtt mondhatták volna: „Tekintetem a hegyek felé emelem, honnan jön segítség számomra?"[178]

A besztercei gróf úr pedig hol fenyegetéssel, hol intelmekkel buzdított a harcra. Szilágyi Mihály kapitány és Kanizsai László, harci bátorságban kitűnő ifjak, és azok a fegyveres csapatok, amelyeket a gróf úr hozott ide velük együtt, továbbá a keresztesek csapatai is ádázul harcoltak a vár lerombolt falain állva. A törököket már többször kiűzték a várból, de iszonyú küzdelem árán újra benyomulva erősebbek voltak a magyaroknál. A várban már a legtöbb ház felgyújtva lángokat okádott. A császár igen sok zászlója lobogott, a győzelem jeleként a vár falára kitűzve. A magya-

rok, miután az ellenállás minden reménye elhagyta őket, visszavonulni kényszerültek, ha volt hova, hiszen mindenkit a fenyegető halál képe nyomasztott. Miután látták, hogy a futás semmiféleképp nem segítheti őket a megmeneküléshez, és e válságos helyzetben egyedül a halál a megváltó, fennhangon újra az Úr Jézus nevét hívták segítségül, és fegyvert fegyverhez illesztve, pajzsot pajzshoz kapcsolva – ha lehet – még erősebb rohammal rontottak az ellenségre. Megújul tehát a gyászos küzdelem. Itt is, ott is sokan ontják vérüket, egyszersmind életüket. Az Isten segítsége sem marad el. Mert a törökök összes csapata, amelyet a magyarok vitéz és lelkes rohama megzavart, futni kezd. A magyarok – bátorságukat visszanyerve s szinte egy új erő lelkétől a mennyből megsegítve – kardjukkal addig üldözték őket, míg az összes ágyút és a vár lerombolásához használt egyéb ostromgépeket ott nem hagyták őrizetlenül. Ezért a magyarok mindazokat az erődítéseket, amelyeket a törökök felállítottak, felgyújtották, az ágyúknak a tüzelésre alkalmas nyílását vasszegekkel elzárták. Nem is hagyták abba a küzdelmet mindaddig, míg a nappali világosság tartott, keményen folytatták a széles mezőn azt, amit a vár szűk terein elkezdtek, míg a leszálló éj homályával el nem választotta egymástól a két ellenfelet.

Hogy a császár hogyan menekült el a vár alól az éjszaka mélységes sötétjében, azt pontos értesülés alapján senki sem tudja megmondani; Isten dicsőségére és a császár zavarodottságára elég annyi, hogy minden hadi felszerelésétől megfosztva, összes ágyúját meg egyéb ostromgépeit – amelyeket odavitt – otthagyva, népe hatalmas pusztulása után tért vissza hazájába. Később sem volt soha kellemes számára, ha valaki az ő jelenlétében ezt a várat emlegette.

Egyesek úgy beszélték el a császár megfutamodását, hogy tudniillik a császár az ütközet iszonyatos kavargásában – míg övéit viadalra késztette – egy nyíltól megsebesült a mellén, félholtan összerogyott, és övéi karjukra emelve vitték a sátrába. Mikor elérkezett az éjszaka, és a törökök látták, hogy Anatólia vajdája, sőt összes főembereik elpusztultak az ütközetben, hogy igen nagy veszteséget szenvedtek, és maga a császár is szinte élettelen, alig lélegzik, megrémültek, hogy a magyarok reggel megtámadják őket, futásnak eredtek, a császárt is magukkal vitték, de hogy az út fáradalmai ne súlyosbítsák az állapotát, megszálltak a táboruk ellenkező ol-

dalán, amelynek Zsarnó volt a neve. Amikor a császár magához tért, és megkérdezte, hol van, ők pedig megjelölték neki a helyet, ezt mondta a császár: „Miért és hogyan kerültünk erre a helyre?" „A magyarok – mondták – legyőztek minket, és Anatólia vajdáját, sőt seregednek szinte az összes vezetőjét megölték, mi is nagy veszteséget szenvedtünk, de ami még nagyobb baj, azt gyanítottuk, hogy felséged inkább halott, mint eleven. Futottunk tehát egészen idáig."

Azután pedig azt kérdezte a császár, hogy vajon az ágyúkat és a többi ostromgépet is otthagyták-e, azt felelték, hogy bizony minden ott maradt, a császár ekkor szívének mélységes keserűségével elszomorodva ezt mondta: „Hozzatok mérget, hadd igyam és haljak meg inkább, mintsem gyalázattal térjek vissza országomba!"

Ilyen eredménnyel csatázott hát a törökök császára a magyarokkal Nándorfehérvár alatt, és így győzte le őt, aki dölyfös lélekkel és gőgös szemmel egyedül akart uralkodni az egész földkerekség felett, Isten ítélete folytán egy parasztsereg, amely inkább sarlóval tudott bánni, mint fegyverekkel; és így futott el csúfosan, az éj csendjében, szomorúan az, aki sok kürt és sok dob szavára, nagyon vidáman jött.

[251.] Hunyadi János besztercei gróf úr halála

Ezek után a besztercei gróf úr, aki ifjúságának korai szakaszától kezdve oly sok és nagy haditettet vitt véghez, nem az öregkortól tönkretéve, hanem az állandó fegyverforgatásban és a bajok elsimításában megfáradtan, és erőiben kimerülve megbetegedett, és miután néhány napig ebben a betegségben szenvedett, átszállították Zimony városába, ahol Isten emberének, a már említett Kapisztránói János barátnak a lelki gondozása mellett visszaadta lelkét Megváltójának.[179]

Nagy lett a sírás tehát egész Magyarországon, és csaknem az egész keresztény világ megrendült a nagy fájdalomtól, amikor meghallotta, hogy oltalmazója befejezte életét. A menny magasán álló csillagok is előre jelezték halálát, mert elhunyta előtt egy csodás üstökös jelent meg a magas égen. Maga Mohamed császár is, bár őt a gróf úr közvetlenül a halála előtt az említett Nándorfehérvár alatt megfutamította, mégis, amikor Rácor-

ság despotája, György a császárnak vigasztalásul hírül adta a gróf úr halálát, a császár állítólag egy óra hosszat lehajtott fejjel hallgatott, és azt mondta a hírnöknek, hogy fájlalja a halálát, jóllehet az ellensége volt, és hogy a világ kezdete óta uralkodói hatalom alatt soha ilyen ember még nem élt. Ez az ember korunk összes halandói között egyedül nyerte el azt a boldogságot, amelyet egykor Szolón Kroiszosztól, a lűdök királyától, minden királyok leggazdagabbikától megtagadott, amikor az a boldogságról kérdezősködött. Hát nem áldotta-e meg őt is a világ legfőbb alkotója olyan gyermekekkel, akikkel kapcsolatban mindenkinek a legjobb reménye lehetett, mint Telloszt, az összes athéni között a legkiválóbb embert, akit Szolón Kroiszosz elé helyezett boldogság tekintetében, miután látta annak kincseit? Hát nem a hírnév nagy dicsőségétől övezve élte-e le életét, s nem a legragyogóbb halál jutott-e neki osztályrészül, mint annak a Tellosznak; hiszen egy nagy császár legyőzése és megfutamítása után, a győzelemnek – amelyre mindig is áhítozott – a nagyszerű dicsőségében, még a diadal édes ízével a szájában, híres névvel zárta az utolsó napját.[180]

Testét övéinek bőséges sírása közepette az erdélyi Fehérvárra vitték, s tisztességgel eltemették. A gróf úr az Úr megtestesülésének ezernégyszázötvenhatodik évében hunyt el, amikor a Szűz meglátogatta a napot égi hálószobájában.

Amikor a már említett Kapisztránói János barát ránézett az utolsó leheleteivel küszködőre, Istennek ajánlotta őt, és állítólag ebbe a siratóénekbe kezdett: „Isten veled, égi dicsfény, lehullottál, ország koszorúja! Kialudtál, világ mécsese! Jaj, megvakult a tükör, amelybe – reméltük – belenézünk! Legyőzvén az ellenséget, immáron Istennel uralkodsz, és az angyalokkal diadalmaskodsz, ó derék János!"

A gróf úr közepes termetű ember volt, erős nyakú, göndör gesztenyeszín hajú, nagy szemű, derűs tekintetű, piros arcú, egyéb tagjaiban olyan arányos és olyan szép megjelenésű, hogy ezer közül is fel lehetett ismerni fejedelmi személyét.

Két fia volt, nem kis várakozással tekintett rájuk egész Magyarország. Az atyai érdemek arra késztettek mindenkit, hogy szeresse őket, s azt remélték, hogy az atya erényei és természete ugyanígy öröklődik bennük. A születés rendjében idősebbiket Lászlónak hívták, ő termetét tekintve nem különbözött atyjától, katonai vitézségét és erkölcseinek tisztességét,

valamint nagylelkű emberségét illetően az összes ifjú kortársa között a legkiválóbb volt. Az ifjabbik, Mátyás pedig atyja halála idején még nem nőtt túl gyermekévein. Atyja, míg élt, szívének legmélyebb szeretetével szerette őt, és fiatal korának tettvágya is érdemesé tette erre mindenki szemében; aki csak reá tekintett, azt jósolta, nagy ember lesz belőle.[181]

[252.] *Kapisztránói János barát halála*

Azok, akik Krisztusban kölcsönös szeretetet tápláltak egymás iránt életük során, a kegyetlen halál iszonyú próbáján sem váltak meg egymástól. Mert a fent említett férfiú, aki méltó volna rá, hogy a szentek sorába iktassák, Kapisztránói János barát, akit az őszinte szeretet érzése kapcsolt az említett besztercei gróf úrhoz, a gróf úr eltávozása után nem sokáig időzött már a nap alatt, inkább vágyott csillagpalotában, mint a földön lakni; lelke az égbe szállt, s a lélektől megvált kis testét visszaadta a földnek, amelyből vétetett. Az obszerváns Kisebb Testvéreknek[182] – az ő ruhájukban követte maga is Szent Ferenc atya életét – Újlak városában alapított kolostorában temették el illendően; számtalan csodával szerzett és szerez fényes hírnevet mind a mai napig.[183]

[253.] *László király visszatérése Magyarországra, és Cillei gróf lefejezése Nándorfehérvárt*

Amikor azután e nagy győzelem híre a világ távoli részein is elterjedt, az egész keresztény vallás örömére szolgált, az említett László király, midőn hallotta, hogy a császár megfutamodott, a gróf úr pedig eltávozott az életből, elhatározta, hogy visszatér Magyarországra.

Közben Cillei Ulrik gróf lelke heves háborgása közepette újra átgondolta, hogy a néhai János gróf úr iránt régen fogant gyűlöletét miképpen hozhatná világra az apa halála után a fiai ellen. Arra gondolt, hogy ifjúi gondolkodásmód vezérli azokat, s ezért azt hitte, hogy tőrbe csalva gyorsan elpusztíthatja őket. Ulrik gróf ugyanis minden más embernél nagyravágyóbb és az emberi mértéket meghaladó gőgjében pöffeszkedő lévén,

nehezen viselte, hogy János gróf úr nyerte el Magyarország kormányzóságát. Úgy ítélte meg, hogy ez a cím – a vérrokonság jogán – mindenkinél inkább őt illeti meg. Ebből fakadt azután gyűlölködésének egy másik oka is, mert a néhai János gróf úr abban az időben, amikor kormányzói hivatalát látta el, a római király ellen – mert az nem juttatta vissza a koronát és a gyermek királyt – büntető hadjáratot vezetett, megsértette Ulrik grófot is, aki a római király pártját fogta.[184]

Az említett Ulrik gróf és a néhai János gróf úr fiai közötti harag harmadik kiváltóját azzal magyarázhatjuk, hogy ez az Ulrik gróf részint a királyi oldalt, részint mindazt, ami Magyarországon gyümölcsöző, szép és kellemes volt, s amit ezen ifjú grófok keze irányított, mint nagyravágyó és rendkívül büszke ember, igyekezett a maga hatalma alá hajtani. Ezek marcangolták Ulrik gróf lelkét nem kis mardosással, ezeket szerette volna a végükig vezetni. Állítólag ezt mondta: „Én vagyok az az ember – szólt –, aki ezt a csahos kutyát kiirtom erről a földről."

Nem maradt rejtve az ifjú grófok előtt Ulrik grófnak ez a méreggel átitatott terve. Ezért keserűen gondoltak rá, s Magyarország egész népe ugyancsak megvető tekintettel nézte őt.

Tovaszállt végre János gróf úr halálának éve,[185] az az időszak volt, amikor a nyár végső határai felé siet, és közeleg az ősz; midőn László király és Cillei Ulrik gróf – a német köznépből való nagyszámú keresztes kíséretében, hajóval barázdálva a Duna mély vizét[186] – nagy csatazajjal bejött Magyarországra; először a budai vár termeiben laktak néhány napig, majd egy Futaknak nevezett mezővárosban szálltak meg.[187] Ez a mezőváros az említett folyó mentén fekszik Bács megyében, kövér földön és széltébenhosszában sík vidéken.

Miután megérkeztek ebbe a mezővárosba, királyi rendelet alapján az egész ország nemeseinek ünnepi gyűlését tartották meg itt. És minthogy ez a gyűlés a sok főúr érkezésével napról napra népesebb lett, László gróf, aki félt László király tétova szándékától és Ulrik gróf cselvetésétől, atyja szokását követve nagy létszámú fegyveres katona védelme alatt a királyhoz ment. Ezek után László király úgy határozott, hogy Nándorfehérvár várában megszemléli a török császár haderejének nyomait. A király tehát, meg Ulrik és László gróf nyomban át is mentek oda, és hajón követte őket az összes keresztes, aki Németországból jött.

Ezalatt azok, akiknek nyilvánvaló volt a király szándéka, azt mondták László grófnak: „Rosszul áll az ügyed; Ulrik gróf ugyanis elfordította tőled a király jóindulatát, és rávette, hogy fosszon meg téged meg az összes többi magyart az ő szolgálatában betöltött méltóságaitoktól, amelyeket eddig viseltetek, és ezeket a méltóságokat adja a németeknek, akik jobban megfelelnek királyi akaratának, mint a magyarok. Téged pedig mihamarabb kivetnek ebből a várból. És erre elégséges bizonyítékul szolgál az, hogy csakis ezért vezényelték ide a német kereszteseket."

Ezek hallatán az ifjú ember nagyon összezavarodott, és gondolataiba merülve járkált fel s alá; övéi rábeszélték, hogy megragadva az idő és hely adta alkalmat, Ulrik grófot ölje meg. Titkos megbeszélést is folytattak erről a dologról, és az ország előkelői közül sokan helyeselték ezt a tervet, akiket hasonló gond emésztett. Többszöri győzködéssel rávették erre a nagy gonosztettre az ifjú embert, akiben forrpontra jutott a nagy merészség, s ifjúsága féktelen indulatát alig tudta visszafogni.

Küszöbön álltak már ennek az évnek ama napjai, amelyekben hajdan a híres Márton püspök alacsony földi kunyhójából távozva magas mennybéli otthonába került,[188] amikor az édes must jóízű borrá változik, és beköszöntött a Szent Márton ünnepét követő hétfő. Ekkor, kora reggel, miután a nap sugarai eloszlatták a reggeli félhomályt, László gróf elment magához Ulrik grófhoz, az említett várban a neki szállásul kijelölt házba, hogy – mint mondják – közös megbeszélést tartsanak.

De ó, végzet gonosz sora; ó, szív mélyén hosszú időn át vakon táplált átokverte gyűlölködés, te változtattad először kígyóvá ősellenségünket, te űzetted ki kellemes lakhelyükről, a jóság magas csúcsáról ősszüleinket, és te árasztottad el mindkét gróf szívét akkora gyűlölettel, hogy – bár titkolták vágyaikat – ki-ki bensőjében a másik megölésére áhítozott. Hogy mi zajlik a te mély világodban, akkor vált érthetővé, amikor a két gróf, tudniillik Ulrik és László, egy ház fedele alatt, zárt ajtók mögött beszélgetve kölcsönösen haragra gerjedt, előbb fenyegető szavakkal, végül csillogó fegyverekkel viaskodva egyik a másik vérében fürdette meg a kardját. Amikor László gróf híveinek, akik az ajtó előtt álltak, megütötte a fülét a benti tusa zaja, hamar betörték a ház ajtaját, s aggódva kutatták a zaj okát. Amikor látták tehát, hogy mindkét gróf izzad a küzdelemben, kardjukat kirántva rárohantak Ulrik grófra, aki minden erejét megfeszítve

vitézül védekezett, és egy lándzsadöféssel súlyosan megsebezve őt a lábán – leterítették, s miután leterítették, lefejezték.[189]

Mekkora félelem rendítette meg a királyt és az ország főurait meg a királyhoz tartozó németeket, micsoda rettegés nyugtalanította őket szívük mélyén, amikor a vár utcáin meglátták az emberi vérrel festett csupasz kardok villogását, arra gondoltak, hogy maguk is mind azt a poharat isszák ki, amelyet Ulrik gróf kiivott.

Ulrik gróf kellően magas, arcát és testét tekintve arányos felépítésű, sovány arcú, ötvenéves vagy azon még innen lévő, kellemes és nagyon szerelmes természetű ember volt, a haját göndörítette, és hogy a szakálla ne okozzon zavart szeretőinél a korát illetően, gyökerestől kitépette.

[254.] László király megbocsátja László grófnak Ulrik gróf halálát

Miután az említett nándorfehérvári tartózkodásuk így véget ért, a király és László gróf meg a többi főúr, azaz Garai László nádorispán, Guti Országh Mihály és Lendvai Bánfi Pál, a királyi ajtónállók mesterei meg a királyi felség udvari emberei és az ország igen sok főnemese, akik gyakran felkeresték a királyi udvart, Temesvár vára felé vették útjukat. Ez a jeles vár magyar földön, az ország déli részén, a Temes folyó partján, igen kellemes helyen épült, híres erődként. Amikor tehát ehhez a várhoz közeledtek, Mátyás gróf és anyja, Erzsébet úrnő[190] az említett néhai János gróf úr halála miatti gyászuk jeléül hosszú fekete köpenyt öltve a király elé mentek. Bevezették őt a vár magas palotájába, kitűnő vendéglátásban részesítették, mint királyi méltósághoz illett. Itt maga László király, miközben az ország említett főurai ott álltak mellette, a bocsánatáért előtte leboruló László grófot feloldozta vakmerősége bűnétől, amit Ulrik grófnak, a király rokonának – mint mondottuk – megölésével elkövetett, és megbocsátott neki. És hogy a király ne keveredhessék abba a gyanúba László herceg előtt, hogy valaha is bosszút áll atyjafia halála miatt, Krisztus szentséges testére tett hív esküvéssel fivéreiül fogadta mindkét grófot, tudniillik Lászlót és Mátyást; s ugyancsak eskü alatt ígérte, hogy az előbbi elv alapján a jövőben sem akar soha semmiféle megtorlást alkalmazni a grófok ellen. És a dicső testvérré fogadás jeléül megparancsolta, hogy

mindkét gróf vesse le a gyászruhát, amelyet atyjuk halálának emlékére viseltek, és a saját személyére vörös bíborból varratott ruhába öltöztette őket.

De ó, nemszeretem ruha, kívülről rózsavörös színben pompázol, míg belül a nyestprém, amellyel béleltek, rókabőrré változott! Ó körmönfont, minden jóérzésű ember által elutasítandó testvérré fogadás! Jaj, kerülendő és jó emlékezetre nem méltó esküvés, amelyet te, király, csupa drága, magasztos, szentséges és félve tisztelendő ereklyékre tettél! Jaj, kimondhatatlan bűn, hajdanában Magyarország szent királyai egyszerű szóbeli ígéreteiket is biztosabban megtartották, mint ahogy te megtartottad esküdet! Vajon nem megszegett esküvésed okozta-e életed elvesztését, hiszen esküd napjától számítva egy év sem múlt el még, s az isteni bosszú folytán országaidból és az életből is eltávoztál![191]

[255.] László király bosszút áll László és Mátyás grófokon

Miután ezek az események a király és a grófok között az imént jelzett módon lezajlottak, a király és László gróf Budára jött, és vígan ott lakozott. László gróf ugyanis bízva a királyi esküben, igaz szívvel volt a király iránt. Úgy vélte, ha a király Ulrik gróf megölése miatt táplált volna is haragot vele szemben, annak már minden tüze kialudt. Ezenkívül nem kis reményt alapozott ebben a kérdésben a föntebb említett Garai László nádorispánra, akinek a leányát még apja életében feleségül szándékozott venni. Úgy gondolkozott ugyanis, hogy ha a király haragra gerjedne ellene, a nádor, aki a királyt irányítja, lecsillapítja haragját, és neki segítségére lesz. László gróf azonban csalatkozott ebben a reményében, s mivel azt látta, hogy a király szüntelenül jóindulattal viseltetik iránta, gonoszságát még csak nem is gyanította.

De mit használt neki az, hogy bízott a nádorispánban; hiszen a nádor Ulrik gróf megölése miatt – aki a nagybátyja volt – még inkább akart kegyetlen bosszút állni, mint László király. Ezért a nádorispán, Bánfi Pál és még sokan, akik inkább hízelgésükkel szolgáltak a királynak, mint fegyverforgatással, továbbá mindazok, akik László gróf atyja iránt érzett gyűlöletüket annak életében nem tudták kiokádni, gyakori győzködéseikkel

unszolták a királyt, büntesse meg László grófot gonosztettéért. Azt mondogatták ugyanis:

„Te vagy a király, egész Magyarország mégis őt követi. A főurak és a köznép pártfogására büszkén ezúttal Ulrik gróffal, a rokonoddal, a te oldalad mellett cselekedte ezt. Félő, hogy ez az elszánt ember a te személyeddel is ugyanezt teszi. Te vagy a király, de addig Magyarországon nem fogsz uralkodni, míg ő életben van."

A sűrű győzködések felkavarták László király ifjúi lelkét, és a parányi szikra,[192] amely az említett Ulrik gróf halálának megbosszulását illetően ott parázslott feledésbe merülve a király szívében, a rábeszélés szelének gyakori fuvallatától lángolni kezdett. Amikor azután azt tapasztalták, hogy a király lelke már hajlik a kívánságukra, keresték az alkalmat, hogy minél gyorsabban betölthessék óhajukat; attól tartottak ugyanis, hogy alattomos mesterkedésükre fény derül.

Közben hírül hozták, hogy a török az ország határvidékein betöréssel fenyeget. Ezért László gróf, atyja szokását akarván követni, igen sok zsoldos katonát toboroztatott Magyarország felső részeiről egészen Pest városáig, s miután a királytól engedélyt kapott a távozásra, arra készült, hogy szembeszáll a törökökkel. Azok pedig, akik örültek, ha kellemetlenséget okoznak László grófnak, szüntelenül azt tanácsolták a királynak, ne engedje őt elmenni addig, míg maga helyett őfelsége udvarába nem küldi Mátyás grófot. László grófnak viszont ezt sugalmazták:

„Ha az a szándékod, hogy távozol a király mellől, küldd a királyhoz a testvéredet, mielőtt búcsút mondasz a királynak. Lehetséges ugyanis, hogy egyikőtök mindig a királyi kíséretben maradjon. Ha a királyi felség udvarában testvéred dolgát annak rendje és módja szerint elintézted, elmehetsz, s ha a távollétedben valamikor kezdeményeznek ellened valamit a királynál, a testvéred s vele együtt mi is el fogjuk simítani."

A csapda készítői azt remélték, hogy mindkét grófot ügyesen bekeríthetik ezzel a ravaszsággal, s nem is csalatkoztak ebbéli reményükben. A király ugyanis kinyilvánította akaratát ebben az ügyben László grófnak, ő nem tudott a csapdáról, és nem emlékezett arra, amit atyja mondott neki, hogy vigyázzon, nehogy egyszerre záródjék be mögötte s testvére mögött a királyi palota ajtaja; s közvetlenül a távozása előtt úgy rendelkezett, hogy Mátyás gróf jöjjön az udvarba.

Mikor Erzsébet úrnőnek, a grófok anyjának ez a tudomására jutott, megrémült, s szinte sejtve a jövendőt azon fáradozott, hogy Mátyás gróf mindaddig ne induljon útnak, amíg fivére a királyi udvarban tartózkodik. Ám mivel a végzet az események sorát – jó vagy rossz véggel – beteljesíti, Mátyás gróf inkább testvére parancsának, mint anyja tilalmának engedelmeskedett, s miután anyja könnyek között elbocsátotta, a királyhoz jött. Mindkét testvér a királyi udvar területén tartózkodott tehát, s beköszöntött az az időszak, amikor a negyvennapos böjt a feléhez érkezett – azok számára, akik megtartják –, és az Oculi vasárnapot[193] követő hétfőn a nap ragyogó sugara már delet mutatott, amikor László grófot a király megbeszélésre hívatta, és miután Garai László nádor, az apósa – akiben, mint mondottuk, mélységesen bízott – megemlítette azt a szerencsétlen ügyet, a grófot a királyi palotában elfogták[194] Bánfi Pálnak, Izkra Jánosnak, Thuróczy Benedeknek és egy Lomberger nevezetű németnek a jelenlétében.

Mátyás grófot pedig, aki mit sem tudott arról, mi történt a fivérével, s gyermeki ártatlansága egyáltalán nem segített rajta, bezárták egy házba, amelyet szállásául jelöltek ki a budai várban. Egymástól elkülönítve mindkettőt éber őrizet alá vették. Amikor azután a leszálló éjszaka a nap világosságát sötétséggé változtatta, Újlaki Miklós erdélyi vajda páncélt öltve embereinek kíséretében odajött, mert kíváncsi volt a nagy látványosságra, és be is engedték a budai várba. Ez a Miklós vajda is kívánta László gróf bukását, és részt vett a megölésére vonatkozó terv kieszelésében. Minthogy megbecsültségre vágyó ember volt, és nem csekély hiúság fűtötte, meg előkelő családból is származott, nehezen tűrte, hogy a néhai János gróf úr és fiai az országban, sőt a király mellett fényes nevet és címet viselnek. Ezért nem kis gyűlölettel viseltetett iránituk.

Miután felvirradt a következő nap, nyomorúságos fogságba vetették János váradi püspök urat,[195] továbbá Rozgonyi Sebestyént és Kanizsai Lászlót, ezeket a derék férfiakat, akik az országban mind származásuk, mind földbirtokaik, valamint katonai vitézségük tekintetében kitűntek, továbbá Györgyi Bodó Gáspárt, a tanácsban nem utolsó embert, meg a dúsgazdag Modrár Györgyöt és mindkét Horváth Pált meg egy Frodnohar nevű németet, csupa fegyverforgatásban jeles vitézt, és még néhány más embert, akik vagy azért, mert a néhai János gróf úr kisgyermekko-

ruktól neveltette, vagy mert tisztségre emelte őket, László és Mátyás grófok iránt hűséges és bizalmas barátsággal viseltettek.

Amikor a grófok fogva tartásának harmadik napján már elmúlt a vecsernye órája, és a napszekér a nyugati vidékekhez közeledett, László grófot Buda város bírájának és esküdtjeinek kezére adták, hogy végrehajtsák rajta a halálos ítéletet: sok fegyveres őrizete alatt a budai vár elé vezették, a Friss palotának nevezett csarnokkal szemközt, s ott le is fejezték.

A lefejezés alatt egy nem kis csodaszámba menő esemény történt, amelyet el kell mesélnünk. Amikor László grófot lefejezték, s a három csapás után a sebektől elterülve hátrakötözött kézzel hevert a földön, egyszer csak a saját erejéből felemelkedve fölkelt, és eléggé érthető hangon azt mondta, hogy az előírt három csapáson kívül, amelyet a lefejezésénél már elvégeztek, jog szerint további elégtétellel már nem tartozik. Miközben az összes körülálló bámulta a szokatlan látványt, ő hirtelen megindult, s néhány lépés után a rajta lévő ruhában megbotlott, arcra bukott, így azután néhány ott álló parancsára, akinek érdeke volt ez a dolog, a lefejezés hátralévő részét is elvégezték.

De jaj, fájdalom, jaj szomorúság, és jaj, mekkora szorongást okozott a gróf pusztulása azoknak, akik szerették! Hiszen azt láthatta az ember, hogy szinte minden magyar, nemes és paraszt egyaránt lehajtott fővel, kezét összekulcsolva gondterhelten úgy járt-kelt, mintha súlyos álomkórban szenvedne. S azt is láthattuk, hogy sokak orcáján friss könnypatak csordogál végig. Elmondhatjuk, hogy ha a magyar nép fölháborodását a kikiáltók gyakori hirdetményei és a borzalmas fenyegetésekkel teli rajtaütések le nem csendesítették volna, és ha László grófot a nap megszokott órájában vezették volna a kivégzésére a Szent György térre, ahol egykor a harminckét vitézt is lefejezték, akkor a köznép keze kiragadta volna őt életének e válságos helyzetéből. Sokan jöttek ugyanis a városba a szőlők megművelésére, s ők akkora szeretettel voltak iránta, hogy szíves-örömest ontották volna vérüket, lehelték volna ki ezer seben keresztül haragos lelküket, csak hogy bosszút állhassanak érte. Ez volt az oka, hogy László grófot nem az egyébként szokásos helyen, és a nap utolsó órája táján fejezték le.

Miután lefejezték, fekete takaróba csavarták, és hordágyra fektetve Szent Mária Magdolna egyházába[196] vitték; egész éjszaka éber őrség vi-

gyázta. Amikor azután a hajnal első fénysugara megjelent, Krisztus szentséges testének templomában – ahol az említett harminckét vitéz fekszik eltemetve, akiket egykor Zsigmond király fejeztetett le dührohamában[197] – a végtisztesség és temetés minden dísze nélkül eltemették.

László gróf pedig, mint mondtuk, termetét tekintve apjához hasonlított, arca kerek és barna, haja hosszú és a gesztenye színéhez hasonló volt, tekintete szelíd, válla széles, a fegyverforgatásban ügyes és elég vakmerő volt, és mind az övéihez, mind idegenekhez barátságos.

[256.] A bosszú és a háborúk, amelyek László gróf halálát követték az országban

Mi hasznuk volt azoknak, akik tanácsaikkal megrontották László király ifjú lelkét, és rábeszélték arra a gaztettre, hogy megszegje esküjét? Emberi megítélés szerint az lett volna helyénvaló, ha az isteni ítélet úgy rendeli, hogy a fenti esküszegésért ők szenvedjék el a megtorlást, s ne László király. De úgy is lehet vélekedni, hogy a végzet rendezte így a színteret a jövendő események számára. Akárhogyan volt is, azokat, akik ezt a gonosztettet kitervelték, a nép megbélyegezte és meggyűlölte, és sokan mások is, akik nem voltak részesei ezeknek az eseményeknek, életüket és vagyonukat vesztették el amiatt, hogy László gróf hívei uruk kivégzését szüntelen háborúskodással bosszulták meg. Az országban heves zavargás támadt, és a grófok nyomorúságos sorsa miatt válogatás nélkül osztogatták a súlyos büntetéseket. Mindenesetre Horogszegi Szilágyi Mihály, a grófok nagybátyja hazai és idegen nemzetiségű harcos férfiakból őrcsapatokat szervezett, megtámadta az erdélyi részeket, és pár nap alatt hatalma alá vetette e föld minden városát és települését, és az országrész valamennyi – a királyi kincstárat megillető – királyi jövedelmét a maga és hívei vagyonának gyarapítására használta. Hogy mit vittek végbe fegyver és tűz bevetésével meg a javak kifosztásával mások, akiket még inkább aggasztott a grófokat ért csapás, s akiknek az ország területén erős váraik voltak – már ha valakinek kedve telnék abban, hogy az utókor emlékezetére ezeket leírja, sok-sok sóhaj közepette elbeszélt eseménysort hozna az utódok tudomására.

[257.] A többi fogoly sorsa és László király halála

Végül László gróf halála után néhány nappal a váradi püspök urat – minthogy érdemes méltósága így követelte – a királyi döntés meghozataláig Dénes esztergomi érsek úr őrizetére bízták. Mátyás grófot is éber őrizet alatt tartották egy kicsiny házban, amely az István-vár tornya mellett épült, és Alhévíz felé nézett. A többi foglyot is bezárva tartották, a király kívánsága szerint Mátyás gróftól elkülönítve.

Peregtek a napok, és az Úr ezernégyszázötvennyolcadik éve közeledett, s ennek az évnek a tavasza bájos virágköntösbe öltözve már utolsó lépéseit tette, átadva szállását a termékeny nyárnak, és akkor, amikor a nap a föld alatt folytatta útját, tudniillik ama nagy sötétségbe borult éjszakán, amely Krisztus szentséges testének ünnepét[198] közvetlenül követi, Buda várát kisebb felhőszakadás rázta meg, és a vár magas falain belül levő foglyok az Alhévíz felé eső részen a várfalról két lepedő segítségével leereszkedve mind kiszabadultak, csupán Mátyás gróf és Modrár Pál maradt a király fogságában.

Amikor pedig László király tudomására jutott, hogy foglyai kiszabadultak, nagyon elkomorult, sőt megrémült, azokkal együtt, akik a fogva tartásukat felügyelték.

Az említett Rozgonyi Sebestyénnek és Kanizsai Lászlónak ugyanis sok fegyverese volt az országban, és kiterjedt rokonságnak örvendett. A király és a hozzá csatlakozó főurak tehát attól rettegtek, hogy ezek hamarosan fölkelnek s bosszút állnak rajtuk. Ezért gyorsan fölfegyverezvén az egész hadinépet, amely az ő pártján állt, a király haladéktalanul Bécs városába ment, Mátyás grófot minden bilincs nélkül, Modrár Pált pedig sok vassal megbéklyózva és egyazon kocsiba vetve magával vitte, mivel bőven volt aranya, és azt remélte, hogy rengeteg kincset csikarhat ki tőle. Végül, miután egy kis időt Bécsben töltött, átment Csehországba, és Mátyás grófot erős őrizet alatt a bécsi várban hagyta. Ám míg Prága városában élt királyi pompában, hirtelen súlyos betegség támadta meg, amely életétől, egyszersmind hitszegése alól feloldozta őt az utolsó lélegzetvételkor.[199]

Hogy halálos méregtől halt-e meg, amelyet egyesek szerint Podjebrád Györgynek,[200] az ország kormányzójának rendeletére adtak neki, vagy Isten szólította őt el, magam sem tudom biztosan megmondani. Sokak

szája gyakorta sokféle színes elbeszélésre nyílik meg, ki tudna azonban hitelt adni mindezeknek?

Ami a testét illeti, László király megfelelő magasságúra nőtt, kékes színű és göndör haja volt, arca pirossal vegyes fehér színű; orra a közepe tájáig egyenes volt, a közepén egy kis görbülettel kidagadt; becsületes jellemével és bölcsességével nem kevésbé volt szeretetre méltó a korabeli ifjak között. Elhunyt pedig László király az Úr fentebb említett ezernégyszázötvennyolcadik évében,[201] életének és uralkodásának tizennyolcadik évében, amikor tudniillik ama év ősze az utolsó holdnegyeddel körpályáját bevégezte, a következő évnek ugyanazon a napján, amikor, mint már mondottuk, László és Mátyás grófoknak letette az említett esküt. Ugyanott temették el, Prágában, az egyházmegye székesegyházában, s azon a helyen várja a feltámadást.

[258.] Mátyás gróf úr királlyá választása

Amikor pedig idegen jelentésekből eljutott Magyarországra László király halálának híre, sokakat elszomorított, legfőképpen azokat, akik a királyt László gróf meggyilkolására rábeszélték, mert úgy látták, hogy akik László gróf vérének kiontását meg akarják bosszulni, annál sóvárabban és bátrabban lázadnak fel, és a megkezdett bosszút óhajuk szerint véghez is akarják vinni. Ez is történt volna, ha az ország ügyeinek elsimítására és a királyválasztásra Magyarország-szerte meghirdetett egyetemes nemesi országgyűlés meg nem fékezi a bosszúállók megtorlásért lihegő szenvedélyét.

A kitűzött napokon azután, amikor a jegyzők fürge és ügyes tolla még frissen kezdte írni az Úr ezernégyszázötvennyolcadik évét, és Pest városának összes terén tolongott az egyetemes gyűlésre jövő nemesek nagy tömege, eljött a nemeseknek erre a gyűlésére a már említett Szilágyi Mihály is, Mátyás grófnak, mint mondottuk, nagybátyja, anyjának édestestvére, magával hozva fegyveres vitézeinek nagy csapatát. És ezt a Szilágyi Mihályt az ország hatalmas férfiai kísérték, akiknek szívében még elevenen élt a néhai János gróf úr emléke és jótetteinek érdeme: Székely Tamás vránai perjel, Rozgonyi Sebestyén, Kanizsai László és Szentmiklósi Pongrác, továbbá az erdélyi meg délvidéki nemesek egész gyülekezete.[202]

Ők Pest városába érkezve kényelmes szállást foglaltak maguknak, és amikor a megérkezésüket követő első éjszaka felhozta az égre a csillagokat, amelyeket a nappali világosság elrejtett az emberi szem elől, a magasságbéli Mindenható ugyanezen a mélységes éjszakán olyan kemény és olyan szilárd jéggel borította be a mély Duna folyót, hogy a következő nap hajnalán mindazok, akik át akartak kelni a Dunán, hajó nélkül, a jég hátán mint valami sík mezőn mehettek, a víz semmiféle akadályt nem jelentett számukra.

Az urak pedig: Garai László nádor, Újlaki Miklós vajda meg Lendvai Bánfi Pál, aki, mint mondtuk, a királyi ajtónállók feje volt, és még néhány, nem nagy jelentőségű férfiú – akik tudniillik az említett László és Mátyás grófok szerencsétlenségét előidézték – a budai várban volt, és reszketve azon aggódott, mi történik Mátyás gróf nagybátyjával. Ki gondolná azt, hogy csak kis félelem aggasztotta őket, amikor azt látták, hogy az általuk elkövetett gazság megtorlói nagy fegyveres erővel és harcias férfiak igen nagy csapatával bírnak, és ott vannak a szomszédságukban? És ha abban reménykedtek volna, hogy a Duna vize valamiféle biztonságot jelenthet számukra, ebbéli reményükben is csalatkozva azt látták, hogy a folyót vastag jégpáncél borítja. S ha a már említett egyetemes gyűlésbe vetett bizalmuk meg a Szilágyi Mihály által nekik adott biztosíték nem öntött volna lelket beléjük, azt mondhatnánk, hogy a budai vár magas falainak erősségében sem bíztak volna, és az első éjszaka beálló sötétség zűrzavarában szétszéledve talán biztosabb helyeket kerestek volna maguknak.[203]

Végül biztosítékot kapván leereszkedtek Pest városába, és egyesülve azokkal, akik ugyanebben a városban voltak, több napot folytonos megbeszéléssel töltöttek, a királyválasztásról tárgyalva. Szilágyi Mihály, a hozzá csatlakozó egész nép és Magyarország nemeseinek csaknem teljes gyülekezete azt szorgalmazta, hogy Mátyás grófot válasszák meg királynak. Az említett Garai László nádor, Újlaki Miklós vajda és Lendvai Bánfi Pál meg az ő egész csoportjuk nem egyezett bele, hogy Mátyás gróf nyerje el a királyi méltóságot, mert úgy gondolták, hogy az általuk elkövetett gazság miatt súlyos megtorlással kell számolniuk; de az sem volt kedvükre, hogy teljesen elutasítsák, mert mindenfelől körülvették őket azok csapatai, akik László gróf halálának megbosszulását követelték, s az ő tolongásuk közepén sodródtak ide-oda.

Végül – a józanabb megfontolásban bízva az életüket és vagyonukat fenyegető veszélyt elhárították, a jövendő eseményeket illetően pedig a már említett Szilágyi Mihálynak hites esküjét vették, hogy a majdani idők folyamán sohasem vetik majd szemükre ezt a bűnt, és nem követelnek bosszút rajtuk és örököseiken László gróf megölése miatt – ők is beleegyeztek abba, hogy Mátyás grófot a királyi trónra emeljék.

Mit is tehettek volna, mint hogy beleegyeznek, hiszen az egész magyar köznép a város széles utcáin járt-kelt, és az apródok csoportjai ide-oda futkosva azt beszélték, hangosan azt kiáltozták: „Azt akarjuk, hogy Mátyás legyen a király, a mi oltalmunkra őt választotta Isten, mi is őt válasszuk meg!"

Ennek a gyűlésnek az egész népe – kivéve azokat, akikben dolgozott a félelem az ellene elkövetett bűn miatt – olyan vágyakozó szeretettel viseltetett iránta, hogy minden gyönyörűségnél jobban kívánta: ő jusson a királyi méltóságra. Az ország főpapjainak, előkelőinek és főurainak nemes tanácsa tehát arra az egységes elhatározásra jutott, és az egész magyar népnek is úgy tetszett, hogy Mátyás gróf a királyi méltósággal felruházva uralkodjék Magyarországon, és hites esküvel azt is megígérték, hogy királyi jogarát tiszteletben tartják, s ugyanakkor félve tekintenek rá.

És mivel úgy gondolták, hogy Mátyás gróf gyermeki válla ily roppant nagy ország terheinek hordozására – az adódó feladatok nagysága miatt – még nem képes, már említett nagybátyját megtették az ország és a megválasztott király kormányzójának addig, míg Phaetón szekere évi pályáját ötször végig nem járja.

Ám milyen csoda! A termekben még zajlott az ünnepélyes választás, a néphez még el sem jutott a híre, s a pesti templomban már ünnepi éneklésbe kezdve dicséretet zengtek Istennek az annyira óhajtott választásért. Amikor pedig a köznép tudomására jutott, az egész magyar nép ujjongott nagy örömében, a templomi harangok mindenünnen felhangzó zúgása, a harsogó kürtszó meg a sok síp zenéje közepette, továbbá az Isten dicséretére éneklők szárnyaló hangjának dallamától hangos zengéssel telt meg a közelben a levegőég. Ide-oda futkostak a hírnökök, vitték a választás örömhírét azoknak, akik távol voltak, és sok ajándékkal megrakodva tértek vissza. Mikor a közeledő éjszaka szürkülete beköszöntött, sok tüzet gyújtva magát az éjszakát is megtréfálták, mert a sok farakás égése csalóka

nappallá változtatta azt. Merem állítani, hogy a magyar történet kezdetétől fogva egyetlen király megválasztását sem ünnepelték soha ekkora örömmel és magasztalással.[204]

[259.] Hogyan szabadult meg a fogságból Mátyás király úr, és hogyan hozták vissza Magyarországra?

Miután az oly szerencsés választás elérte óhajtott célját, a már említett Szilágyi Mihály – a nép támogatására büszkén – nem tartotta magát távol a Budán levő királyi palotától, hanem Magyarország sok urának kíséretében bevonult oda, és az új uralkodó számára birtokba vette. Garai László nádor pedig, aki az ország régi szokása szerint a palotát igazgatta, látszatra a maga akaratából, de szomorú szívvel engedte át neki, s titkon elvonult innen biztonságosabb vidékre.

Amikor ez megtörtént, az említett Szilágyi Mihály fölkereste az említett László gróf sírját, kiásatta a tetemet, s valamennyi körülötte állóval együtt megsiratta, végül az erdélyi Fehérvárra vitette, s nagy részvét mellett atyja sírjánál temettette el.

Ezekben a napokban a megválasztott királyt a föntebb említett Podjebrád György tartotta hatalmában. Ez a Podjebrád György – minthogy Csehországban sok város volt a birtokában, és rokonsága is kiterjedt volt – hatalmasabb volt ennek a földnek minden nemesénél. Ő látta el a kormányzói tisztet egykor, az említett László király gyermekkorában, halála után pedig a mindenható Sors nem akadályozta meg abban, hogy ugyanennek az országnak a királyi trónjára üljön.

Egyesek azt mondják, hogy a megválasztott király úgy jutott ennek a Györgynek a kezére, hogy tudniillik amíg csak grófi címe volt, László király fényes uralkodásának vége felé, az utolsó napokban a bécsi várból Prága városába vitette őt, s éppen azon a napon vitték be az említett Prága városának falai közé, amikor László király meghalt, s László király halála után egyéb cseh birtokokkal együtt ő is ennek a Podjebrád Györgynek a hatalmába került.

Mások meg azt akarták elhitetni velem, hogy az új király kiszabadulása a következőképp történt: tudniillik a mondott Podjebrád György, miután

László királynak az utolsó lehelete is megszakadt, gondosan eltitkolta halálának hírét, a halott király pecsétgyűrűjét levette az ujjáról és egy levelet íratott, amelyet lepecsételtetett evvel a pecséttel, s László király nevében elküldte azoknak, akikre Mátyás gróf őrizete volt bízva; megparancsolta nekik, hogy a levél elolvasása után adják át Mátyás grófot a levél felmutatóinak, és vele együtt maguk is jöjjenek Prága városába. László király ugyanis, amikor Bécs várát elhagyta, állítólag ezt a pecsétet hagyta kétségbevonhatatlan jelként az említett őrök számára Mátyás gróf ügyében. Az őrök tehát hittek a hamis parancslevélnek, és haladéktalanul eleget is tettek a benne foglaltaknak. Mátyás gróf pedig az említett követek vezetésével még el sem érkezett Csehország határára, amikor a Podjebrád György által küldött sok cseh, védőfegyverekkel megerősítve, eléje ment, s közöttük lovagolt Mátyás gróf biztonságban Prágáig.

Amikor Podjebrád György meglátta őt, nagyon megörült, mert arra gondolt, hogy kiváltása fejében nem kevés aranyat kaphat. És miután hallotta, hogy ezt a Mátyás grófot megválasztották Magyarország királyául, büszkén, sok beszélgetés során megkörnyékezte Magyarország új királyát, és sok meséjével meggyőzvén őt rávette arra, házasodjék össze a leányával; később pedig, amikor hazatért, csak igen sok arany lefizetése után engedte őt távozni.[205]

Végül a királlyá választás első évében, amikor a tél kemény jege a langyos szellő fuvalmától a hideg hóval együtt megolvadt, és a magas hegycsúcsokról lefolyt a mély völgyekbe, és a várt enyhe tavasz édes dalra nyitotta a madárkák csőrét, az új király a csehek fegyveres kíséretében, nagy öröm közepette megérkezett a Straznice nevű városba, amely Morvaországban, a Morva folyó mellett fekszik;[206] itt körülvette őt a nagy örömtől mámoros nemeseinek gyülekezete, az ő vidám csapataik között végre vidáman lovagolt óhajtott hazájába. Amikor a budai várhoz érkezett, az óhajtott király jöttét váró sok nemes tömege díszítette nagy fénnyel a király udvarát.[207]

[260.] Egy kis összefoglalás Mátyás király úr néhány hadjáratáról

Nincs ebben az emberben egyetlen olyan jellemvonás sem, amely méltatlanná tenné őt az uralkodásra; korának valamennyi keresztény fejedelme között ő az egyetlen, aki a kormányzás feladatát dicsőséges nagy tettekkel végzi. A törökök császára, Mohamed, aki a mi időnkben élt, s az egész földkerekséget rémületbe ejtve megrázta, aki nagy tettei miatt méltóvá vált arra, hogy Nagy Mohamednek nevezzék, nem erről a királyról mondta-e állítólag: „Én meg ő – szólt – vagyunk a világ összes uralkodói között azok, akiket méltán illetnek az uralkodó névvel." Hát nem megfontolt ő a tanácsban, mint uralkodóhoz illik, kegyelmes és könyörületes a vétkezőkhöz, leleményes és óvatos az ország ügyeinek intézésében, tettre kész, mer nagy és nehéz dolgokba kezdeni, fáradhatatlan a terhek viselésében, éles eszű az eshetőségek elgondolásában és megelőzésében, óvatos a veszélyek elkerülésében, okos az ellenség csapdáinak és szándékainak leleplezésében és meghiúsításában, csodás módon felkészült a hadügy egész területét és a kormányzás minden tevékenységét tekintve, mestere a színlelésnek, dicsvágyó a végtelenségig és nem arra született-e, hogy uralkodjék?[208]

Ez a király uralmának kezdetén országát a nemesektől felforgatva kapta, majd miután erőben és bölcsességben gyarapodott, mint valami hatalmas vízözönből kiemelkedve bölcs kormányzásával mindent elegyengetett.

Uralkodásának első éveiben hatalmas harcban szétszórta a törökök óriási seregét, amely Szerém vármegye pusztítására tört be, és erőszakkal elfoglalta Kölpény és Szentdemeter várát a Száva folyó partján.[209] Ugyanezekben az években erővel és ötletesen csillapította és kioltotta Frigyes római császárnak nagyra törő, izzó vágyát, aki Magyarország jogarára áhítozott, és magát a királyt is meg akarta fosztani királyi méltóságától, amikor néhány főúr alkalmat adott erre.[210]

Végül azok ellen a csehek és lengyelek ellen fordítván a kardját, akik az országot, mint föntebb mondottuk, nagy-nagy fosztogatásokkal és gyújtogatásokkal szorongatták,[211] hatalmas öldöklés árán csodás gyorsasággal elnyomta őket, erős házaikat és erődítményeiket felforgatta – bár csak kis létszámú katonaságra támaszkodott –, az öldöklésben megmaradtakat

pedig arra kényszerítette, hogy úttalan utakon és az erdők rejtekeiben bolyongjanak, és az országból elmeneküljenek.

A háborúskodás viharait is, amelyek az említett néhai Ulászló király idejétől kezdve súlyos zavarok közepette tomboltak az országban, valami pompás körültekintéssel fékezte meg és csendesítette le, és az uralma alá tartozó összes területen megteremtette az oly sok év óta vágyott remek békét. Ezek után egy erős katonai hadjáratot szervezve bejárta Szerbia legnagyobb részét, és miután nagy pusztítást okozott tűzzel-vassal ezen a földön, szerencsésen visszatért.

Még meg sem száradt a lovakon az izzadság ez után a hadjárat után, megtámadta Bosnyákországot, amelyet Rámának is hívunk, s amely akkoriban a törökök uralmának volt alávetve, és erőszakkal elfoglalta Jajca mind természeti fekvésénél fogva, mind magas falai miatt igen erős várát,[212] a terület más várait pedig meghódolás révén. A törökök császárának összes katonáját, akiket e váraknak az őrzésére udvarából rendelt oda, s akiket a magyarok kardja el nem pusztított, kegyébe és fennhatósága alá fogadta, ragyogó bíbor ruhába öltöztetve magával hozta őket; pompás és újfajta győzelmet aratott.

[261.] Mátyás király úr szerencsés megkoronázása és néhány hadjárata

Közben, miután Frigyes római császár kezei közül nagy nehézségek árán visszaszerezték Magyarország Szent Koronáját, Mátyás királyt uralkodásának hatodik, az Úr megtestesülésének pedig ezernégyszázhatvannegyedik évében, nagycsütörtök napján, egész birodalma egyházi és világi méltóságainak, országa előkelő urainak jelenlétében és miközben azok az ő megkoronázásának örvendeztek, a szokásos módon, nagy ünnepélyességgel szerencsésen megkoronázták.[213]

Ezután Mohamedet, a törökök említett császárát, aki félelmetes hadi eszközökkel az említett Jajca várának ostromán fáradozott, csupán hadának lármájával megrémítette, és arra kényszerítette, hogy minden oda szállított ostromgépét és ágyúját otthagyja, maga pedig győzelem nélkül iszkoljon el a vár alól.[214]

Végül e dicső nagy tette után egy Svehla nevezetű cseh férfiút, aki kitűnő fegyverforgató volt, s nagyszámú toborzott katonaságával erődítményt épített magának Magyarország fosztogatására Kosztolány, vagyis Szentvid városa mellett és felkelést szervezett, egy erős csapattal körülvette, legyőzte, s foglyul ejtvén őt több cinkosával együtt bitófára húzatta, a szelek játékára bízva.[215] A többi társát, akik fogságba estek, főként saját börtöneik dögletes bűze fojtotta meg.

Később az ország erdélyi részeinek összes nemese és egész köznépe az őrülettől vezérelve fellázadt királyi felsége ellen, s miközben új fejedelmet választottak maguknak, sok csapatba tömörülve, rendezett hadsorokban igyekeztek megakadályozni a királyi felség bejövetelét; majd a király úr mint valami heves forgószél rontott rájuk szemből felfegyverzett soraival, noha katonaságának létszámát tekintve gyengébb volt náluk. Ők pedig nagy félelmükben megijedve egyáltalán nem bocsátkoztak ütközetbe, hanem mint a szilaj vadak az oroszlán láttára, elmenekültek előle. Végül a király úr tetszése szerint szelídítette meg őket. Ezért sokan közülük mind a mai napig siratják paraszti sorukat, mert emiatt jutottak oda.[216]

Innen azután, úgy, hogy katonái meg sem pihentek, Moldva felé irányította lovai gyeplőjét, vagyis olyan vidékre, amely akkoriban fellázadt, bár Magyarország Szent Koronájához tartozott. Erős csapatával átkelt tehát a havasokon, bejárta annak a földnek nagy részét, és a vidék egy Bánya nevű városában[217] egész népével együtt szállást szerzett; István vajda, azoknak a részeknek az ura, népe nagy erejét egyesítve az éjszaka csendjében rárontott a király seregére, felgyújtotta a várost, és a borozásba meg álomba merült[218] magyarokat fegyverbe szólította. István vajda azért választotta azt a megoldást, hogy az éj sötétjében támadja meg a király seregét, hogy ha a csatában alulmaradna, legalább az éjszakai homály legyen a segítségére. Ebben az elgondolásában azonban csalódott. Mert a király dob- és kürtszóval hirtelen az egész seregét összegyűjtötte, és a hold meg a mondott város tüzeinek világánál dühödt rohammal rontott rá a csapataira, s miután mindkét fél sokat küzdött, s miután az oláhok között hatalmas öldöklést vitt végbe, István vajda meghátrálásra kényszerült. A király így fényes és emlékezetes győzelmet aratott.[219] Híres győzelme jeléül sok zászlót hozott Budára, amelyeket nagy ünnepség keretében a Boldogságos Szűz Mária plébániatemplomában helyezett el, s még ma is itt láthatók.

Dicsőséges győzelme után végül a király úr az Anyaszentegyház sürgetésére és Frigyes római császár kérésére Morva- és Csehországban hét éven át háborút folytatott a huszita eretnekek ellen;[220] és mindig ő került ki győztesen, és az egész Morva őrgrófságot, a teljes Sziléziát és Luzsáziát a hatalma alá hajtotta; és méltó volt arra, hogy megválasszák Csehország királyává, és élvezze e területek felett az uralmat és főhatalmat. Oly nagyon híres megválasztásának díszére és megbecsülésére ezért Alamóc városában[221] az alább írott himnuszt szerezték és énekelték:

Hálatelt szívvel s az öröm jegyében
vártuk ünnepünk, ama győzedelmes
szent kereszt napját, amidőn ötödször
pirkada május.

Összegyűlvén szép cseh hazánk lakói,
főurak jöttek s mi igaz hitünknek
papjai s Krisztust szerető megannyi
városi polgár.

Nagy hegy ormán áll, oda építették,
Olmütz temploma, s a világi hívők
ájtatos hangját veri vissza, száll az
Úrhoz imájuk.

És a Szentlélek, kit az ájtatos szó
hív, a hű lelkű sokaságot inti,
hogy kiáltsa ezt: legyen íme, Mátyás
büszke királyunk.

Teljesül szavuk hamar, ég parancsa
mindez és a föld könyörögve kéri.
S ő megindultan, Miurunk, teérted
enged a szónak.

Mátyás – méltó ő a magasztalásra –,
így kívánják mind, a királyi jelvényt
átveszi, s címe: Magyar- és Csehország
büszke királya.

Jézusunk, ének szava téged áldjon,
dús ajándékunk ne feledjük, és a
trombiták zengjék, hogy e férfi jöjjön,
s félje az ellen.

Hű szívünkön ő a szorongatások
közt segítsen, és ama rút eretnek
tant és szektáit sebesen szorítva
sújtsa a porba.

Xanthosz hagyja el csak örökre medrét,
s hagyja el Göncöl szekerét is inkább,
mintsem felségünk a mi Istenünket
s népei üdvét.

(Horváth János fordítása)

[262.] Néhány magyar úrnak Mátyás király úr ellen elkövetett árulása, és ugyanennek a király úrnak néhány győzelme

Miközben a király úr ekkoriban szerencsésen intézte csehországi ügyeit, egyes magyar urak, főként azok, akiket az ő jóindulata emelt a magasba, kivált a két János úr, az egyik az esztergomi érsek, a másik pedig a pécsi püspök,[222] akik köznemesi fedél alatt születtek Szlavóniában, hálátlanul megfeledkezve a király jótéteményeiről nemcsak összekuszálták csehországi ügyeit, hanem magát a királyt is meg akarták fosztani a magyar jogartól és uralomtól; a király gyalázatára ugyanis Szepes földjén keresztül behozták az országba Kázmér lengyel király fiát, a lengyel fegyveres hadinéppel hivalkodó méltóságos Kázmért, és kezére adták Nyitra várát. Őt Mátyás király úr – számítva a katonák megbízhatatlan voltára – ebben a

várban ostrommal bekerítette, s a bekerített Kázmért, miután sok lengyel elpusztult, fegyvereivel és éheztetéssel annyira elgyötörte, hogy övéivel együtt minden reményét elveszítette, s inkább saját személye, mint ügyének veresége miatt kellett aggódnia. A király úr még tovább is szorongatta volna őt, ha nem kételkedett volna katonáiban, s ha Kázmért magát egy sötét éjszaka ki nem menti a király ostromzárának közepéből.[223]

Hát ilyen szerencsével küzdött Kázmér övéivel együtt Magyarországon, és nemhogy a magyar jogart nem nyerte el, de atyjához visszatérőben még a puszta életét is alig tudta megmenteni.

Végül eme fényes győzelme után a király úr a lengyeleknek Zemplén és Sáros megyében levő erődítményeire rontott, amelyeket azok emeltek a vidék zaklatására; majd bevette és az alapokig lerombolta azokat, a lengyeleket pedig, akik védelmezték, nyomorúságos fogságra vetette és Budára küldte, hogy hirdessék győzelme dicsőségét. Azután az ellene elkövetett jogtalanságok megtorlására hadinépéből nagy létszámú sereget küldött nagy fegyvercsörgés közepette Lengyelországba, s az országban gyújtogatva és fosztogatva állt iszonyú bosszút az elszenvedett gyalázatért.

Végül hallotta, hogy Lengyelország fent említett királya, Kázmér a sziléziai részeket akarja fellázítani. Egyrészt udvari embereiből, másrészt pedig zsoldos katonákból sereget gyűjtött tehát – nem akkorát, mint amilyet a lengyelek királya vezetett ellene –, és elindulván bevonult Sziléziába, és Boroszló[224] városának falai mellett állandó tábort vert. Ezzel szemben Lengyelország királya országának minden hadra fogható emberét: tudniillik lengyeleket, ruténokat, litvánokat és tatárokat gyűjtött egybe, s megindult ellene; táborának egész erejét a magyar tábortól egy mérföldre vagy még közelebb helyezte el. És bár ekkora nép félelmet keltett Mátyás király úrban és hadinépében, mégsem futamodott meg, hanem gondterhelten azt latolgatta, mit tervez ellene az ellenség. Eltelt tehát néhány nap, melyek leforgása alatt a lengyelek királya vagy katonái nem merték megtámadni vagy akár megnézni a magyar tábort. A király úr nem így végezte a hadvezetés feladatát. Mert mihelyt látta, hogy Lengyelország királya lomhán fog fegyvert, a síkon megzavarta az ellenség táborát. Katonái is, mint a darazsak, kirajzottak a táborból, és öldösték meg elfogdosták az élelemszerzéssel foglalatoskodó lengyeleket, és csapatostól kergették őket a király táborába, mégpedig akkora tömegben, hogy a foglyok

már terhet jelentettek a foglyul ejtőknek. Meghagyta hát a király úr, hogy ne ejtsenek foglyot, csak ha valakit derék volta alapján méltónak ítélnek az elfogásra, a többi foglyot pedig – ha akadnának ilyenek – arcuk egyik felén sebezzék meg és így bocsássák el; s ha majd hazatérnek, a sebhely fogja tanúsítani, hogy látták a magyarokat. A király úr a lengyel király két csapatát futamította meg és szórta szét egyúttal, amint éppen élelmiszert szállítottak neki.[225]

Közben seregének egy részével elküldte a nagyságos férfiút, Zápolya István örökös szepesi grófot, hadának főkapitányát az akkoriban katonai őrizettől megfosztott Lengyelországba, hogy ott tűzzel-vassal igen nagy pusztítást vigyen végbe. Ilyen betörések viharaival zaklatta Mátyás király úr Lengyelország királyát, és annyira kimerítette, hogy Lengyelország királyának népe és lovai az éhezés következtében lesoványodtak, s a király inkább békére vágyott már, mint háborúra. Ezután mindkét király azonos létszámú katonaság kíséretében összejött a mezőn egy kizárólag erre a célra kifeszített sátortető alatt, s a királyok jelenlétében megkötötték azt az igen jó békét, amelyet a fegyverek nem tudtak létrehozni. Itt Mátyás király úr bevezette saját sátrába Lengyelország királyát, és kedves vendégszeretettel bánt vele, úgyhogy a lengyel király összes kísérői, vagyis a lengyelek és ruténok, litvánok és tatárok csodálattal bámulták Mátyás király úr méltóságához illő jóindulatát és nyíltszívűségét.[226]

Végül innen visszatérve kegyetlenül fagyos télben megostromolta és bevette a törökök Szabács nevű várát,[227] amelyet a Száva folyó partján fából és földből gondosan és kemény munkával építettek, tornyokkal, árkokkal és sáncokkal, továbbá katonasággal nem kevésbé erősítettek meg.

Ezek után válogatott és kiváló katonákból nagyszerű hadat szervezett, és érthető okból a Frigyes római császár uralma alá tartozó területeket támadta meg erőteljesen. Itt, jóllehet többször is összecsaptak, mégis mindig a király úr nyerte el a győzelem dicsőségét, és az osztrák hercegség szinte valamennyi, Stájerországnak és Karintiának pedig sok városát erővel elfoglalta, amelyek védelmező katonasággal, fegyverekkel és kincsekkel gazdagon el voltak látva, szépek és erősek voltak a védőfalakkal meg a sok toronnyal; bevette a legerősebb várakat, e vidékek földjét és vizét a maga uralma alá vetette. Ezek között a híres-nevezetes városok között volt Bécs és Bécsújhely is; falaik vastagságát és magasságát tekintve a

többieknél erősebb, polgáraik méltóságáról és megfontoltságáról híres városok, dúskálnak a javakban, szép a fekvésük; mind bel-, mind külvárosaik gyönyörűek; ő erőszakkal elfoglalta ezeket, bár amióta ember él, soha egyetlen király vagy császár sem vette még be ostrommal.[228] Ragyogó felszerelésű embereivel bevonult ezekbe a városokba, és bár a polgárok szembeszálltak vele, a városok elfoglalása után – a vele született kegyességgel és jósággal – megkímélte a vagyonukat és személyüket. Ezért Bécs városában, annak elfoglalása után Mátyás király úr dicsőítésére a következő mértékes verset szerezték:

Földi halandó, tudd meg, hogy kár bízni falakban.
  Védőbástya mit ér, Bécs a tanú, elesett.
Hogy mire képes a szorgos erény s a királyi kegyesség,
  Bécs nyújt erre neked példaadó okulást.
Mert jóságos Urunk kímélete szinte csodás már:
  mindig győzni szokott, dúlni viszont sohasem.
(Horváth János fordítása)

Világszerte ragyogó hír szárnyal erről a királyról, kardja rémülettel tölti el a szomszédos vidékeket. Még a nagy Mohamed – akinek lándzsája senkit nem kímélt – sem merte soha nyílt csatában próbára tenni ennek a királynak az erejét. Jajca vára alól is, mint már elmondottuk, meg Moldvából is hanyatt-homlok futott a kardja elől, s várakozásában csalódva tért vissza saját földjére; a végzet tette győzedelmessé ezt az embert. Ezért tetteinek dicsőségére ezt a verset szerezték:

Sors kegye: eljött újra a húnok hajdani fényes
korszaka, melyben Attila király aratott diadalmat.
(Horváth János fordítása)

Ennek a királynak a kincsesháza és asztala ragyog a díszektől és ékszerektől, a sok felszerelési tárgytól, arany- és ezüstedényektől és serlegektől; azt hisszük: Magyarország egyetlen királya sem volt ennyire dicsőséges. Bizonyságul szolgál erre az a híres tanácskozás, amely Alamóc városában zajlott le a király úr és Lengyelország királyának fia, a felséges Ulászló

között.[229] Ekkor a király úr a város palotáiban és utcáin csodás és soha nem látott bőségben tárta az emberek szeme elé az új tárgyakat: gyöngyöket, drágaköveket, arany- és ezüstneműt, vagyis edényeket és serlegeket, és egyéb, a király asztalát és otthonát díszítő tárgyakat; úgy gondoljuk, hogy a perzsák és Babilónia egykori királya, Ahasvérus[230] ama emlékezetes lakomáján aligha tárhatott ennyi pompás dolgot országának fejedelmei elé. Ki tudná elsorolni az ostromgépek, ágyúk, puskák és egyéb hajítógépek megszámlálhatatlan sokaságát, amelyet a király úr hadjárataiban magával szokott vinni az ellenséges erődítmények és várak rontására, hiszen ennyit egyszerre, egyazon helyen még senki sem látott. Elmondhatjuk, hogy ezekben a dolgokban is felülmúlja az összes keresztény királyokat.

Sok különféle dolgot kellene még elmondani erről a királyról, amelyek nagyszerűségük és újdonságuk miatt méltók a tartós emlékezetre, de mivel hatalmas tetteinek dicsősége kitűnő stílust és történeti művet, nálam nagyobb szószólót kíván, mindazt, ami erről a királyról még megírható – bocsánatot kérve azért a vakmerőségért, amely a fentebbiek megírására késztetett –, azokra a szerzőkre hagyom, akik mindent nemesebb és méltóbb stílusban, részletesen elbeszélnek majd, ahogy megtörtént; s bővebben elmesélik majd ama ellenségeskedéseket is, amelyek a királyt a rómaiak császára ellen ingerelték. Istennek legyen hála!

JEGYZETEK AZ 1–129. FEJEZETEKHEZ

1. Mátyás király a nádor és az országbíró mellett működő harmadik nagybíróság élére 1486-ban állította Drági Tamást, aki diplomata volt, s Mátyás munkatársa is az 1486. évi nagy törvénykönyv kidolgozásában. Egyik ítélőmesteréül Thuróczyt választotta. Az ő biztatására írta Thuróczy a krónikát.
2. A megjelölés nem utal egyetemi végzettségre; kancelláriai tevékedése során mint jegyző részint másolta, részint fogalmazta az országbírói okleveleket.
3. Paulus Orosius a 4–5. században élt latin nyelvű keresztény történetíró, teológus, az apologetika jelentős képviselője. Szent Ágoston hatására írta élete fő művét, a *Historiae adversus paganos* (Történelem a pogányok ellen) című, hét könyvre osztott világtörténeti munkát. Szenvedélyesen utasítja vissza benne azt a vádat, hogy a kereszténység okozta a római birodalom hanyatlását.
4. Antoninus Perozzi, Domonkos-rendi szerzetes (1389–1459), firenzei érsek (1446–1459) *Chronicon ab orbe condito bipartitum* vagy *Opus historiarum,* illetve *Summa historialis* című világkrónikája (1457) a szkíta–hun történetre vonatkozóan Thuróczy egyik fő forrása.
5. Ninosz, a legendás asszír uralkodó alapította meg az első „birodalmat" Pompeius Trogus 1. századi római történetíró szerint. Az ő 44 könyvből álló munkáját, a *Historiae Philippicae*t, amely elveszett, Thuróczy csupán a 2. századi Justinus kivonatából ismerte, s használta forrásként. – Agamemnón a trójai háborúban a görög seregek fővezére. – Nagy Sándor makedón uralkodó (Kr. e. 336–323), a „világhódító".

6. Bibliai utalás: Lk 4,24.
7. Az előszónak ezt a részét Thuróczy Jordanes (490 körül–560 körül) gót történetírótól vette át. Fő művét, a *Getică*t gyakran idézi.
8. Eszerint Thuróczy korában volt egy olyan kódex, amelyet Károly király uralkodása idején alkottak, de amely már nem szólt Károly 1342-ben bekövetkezett haláláról. A másik kódex pedig, az I. (Nagy) Lajos korából származó, bizonyosan a *Képes Krónika* családjának valamely kódexe volt. Thuróczy a hun–magyar őstörténetre vonatkozóan e két kódex előadását összeolvasztja, sőt bővíti antik történetírók adataival.
9. Szent, latin nevén Hieronymus (340–419 v. 420), latin nyelvű ókeresztény író, fordító, az egyházatyák egyike. A latin prózastílus nagy mestere; latinra fordította a Bibliát. Itt említett munkájában a Teremtés könyvének vitatott helyeit értelmezi.
10. Josephus Flavius (37–38 körül–100 körül), arámi és görög nyelven alkotó zsidó történetíró. Húsz könyvből álló nagy történeti munkájában, a *Judaiké arkhaiologia* vagy latinul *Antiquitates Judaicae* (Zsidó régiségek) című művében a zsidó nép történetét írja meg.
11. A Don folyó.
12. Szajna.
13. Tarsus városa; ApCsel 21,39; 22,3.
14. Ktesziasz (Kr. e. 5. sz. közepe–Kr. e. 390 körül) nevét a szicíliai Diodorosnál olvashatta Thuróczy; görög történetíró, orvos. Fő műve a *Perzsa történet*, amelynek első hat könyve külön is elterjedt *Asszír történet* címen. – Kleitarkhosz (Kr. e. 4. sz?) görög történetíró, Nagy Sándor tetteit örökítette meg. – Hérodotosz (Kr. e. 484 körül–Kr. e. 425 körül) görög történetíró, „a történetírás atyja", műve a görög–perzsa háborúkról szól, *Hisztoriai* (Történelem) címen tartják számon. – Diodórosz (Kr. e. 1. sz. eleje–Kr. e. 21 körül), görög történetíró, világtörténeti munkájának címe *Bibliothéké* (Könyvtár).
15. Ter 10,8–9.
16. A hun–magyar őshaza Perzsiába helyezésével, Ménrót-Nimród ősapává tételével igazolhatóvá vált a magyar nép bibliai eredete.
17. A szerző is, műve is ismeretlen.
18. Sigilbertus Gemblacensis (1030 körül–1112) latin nyelven alkotó német bencés szerzetes, történetíró. *Chronica* című művét Thuróczy Antoninus közvetítésével használja.
19. Vincentius Bellovacensis (1190 körül–1264) franciaországi latin nyelvű író, domonkos szerzetes. Hatalmas műve, a *Speculum maius* (Nagyobb tükör) a

legnagyobb középkori enciklopédia, négy nagyobb részre oszlik. A *Speculum historiale* (A történelem tükre) az emberiség történetét Ádámtól az író koráig tárgyalja. Ugyancsak Antoninus munkájából ismeri a művet Thuróczy.

20. Azovi-tenger.
21. Ján 3,6.
22. Lk 24,39.
23. Az utalás téves, Hérodotosz meséli el a történetet.
24. Lásd az 5. jegyzetet.
25. Isidorus Hispalensis (560–636) sevillai érsek, latin nyelvű egyházi író, az utolsó egyházatya. Kora egész tudásanyagát összefoglalta *Etymologiarum sive originum libri viginti* (Magyarázatok vagy származtatások húsz könyve) című munkájában. Itt a IX,2-re utal Thuróczy.
26. A testvérpár ős és a szarvas együttes szerepeltetése elterjedt mondai motívum. A „csodaszarvasmondában" a magyarság eredetének hagyományát örökítette meg a krónikás.
27. Dionüsziosz Perihégétész (1. sz.–2. sz.) görög geográfus, költő; melléknevét fő művéről kapta, amelynek címe *Perihégészisz tész oikumenész* (A földkerekség útikönyve). A hexameteres tanköltemény Thuróczy latin fordításban közvetlenül ismerte, pontosan idéz belőle.
28. Kézai Simon krónikájának szöveghagyományában a Bereka helyett a Belar alak maradt fenn, amely a volgai bolgárok perszonifikálódott neve. Lásd: Anonymus: *A magyarok cselekedetei.* Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei.* Budapest, 1999, Osiris Kiadó, 87–153. p. /Millenniumi magyar történelem. Források./
29. Termékenységet kérő ősi ünnepről lehet szó.
30. Az alánok a 3. századtól kezdve a Don és a Dnyeper vidékén éltek, és a Dula nemzetséget éppen ezen a területen már az alánok megjelenésének időpontjában kimutatták a kutatók.
31. Az adat Jordanestől származik, aki az Azovi-tenger mellékének hun népei közé sorolja őket.
32. Valószínűleg az Urál hegység.
33. Szkítiának ez a leírása Jordanes, az *Exordia Scythica* és Regino világkrónikája alapján készült.
34. Baskíria, a Volga–Káma vidékén.
35. Dencia és Magyaria az Anonymusnál Dentümogyer néven szereplő, Szkítiával azonosnak tekintett terület nevének kettéválasztásával jött létre. Lásd: Anonymus: *A magyarok cselekedetei.* Kézai Simon: *A magyarok cselekedetei.* Buda-

pest, 1999, Osiris Kiadó, 7–86. p. /Millenniumi magyar történelem. Források./
36. A kaukázusi Grúzia.
37. Az ókori Perzsia déli tartománya.
38. Mongólia.
39. Khorezm, az Aral-tótól délre eső terület.
40. Az ázsiai Karakitaj birodalom népe, a mongol hódítók megsemmisítették őket.
41. Kaszpi-tenger.
42. A Kézai-krónikában Togora alakban fordul elő, amely az ókori Ottorocorra ázsiai folyónévre megy vissza; talán az Urál.
43. A Kaszpi-tengertől délkeletre fekvő vidék.
44. Sztadion: görög hosszmérték, kb. 185 m.
45. Moszkvától északkeletre fekvő tartomány és város (Szuzdal).
46. Legisfalck (Jägerfalke) néven említi a vadászsólymot.
47. *Etym.* 14,4.
48. Klaudiosz (1. sz. vége–161–180 körül) görög természettudós. Geográfiai fő műve az ókorban ismert világ leírásával foglalkozik. Thuróczy Aeneas Silvius közvetítésével használja.
49. Görög történetíró és geográfus (Kr. e. 64 körül–23 után). Földrajzi munkáját ugyancsak Aeneas Silvius közvetítésével használja a krónikás.
50. Caius Plinius Secundus Maior (23 vége vagy 24 eleje–79) római polihisztor. *Naturalis historia* (A természet históriája) című műve természetrajzi enciklopédia, amelyet Thuróczy Aeneas Silvius művéből ismer.
51. A Volga folyó.
52. Kínai.
53. Latin geográfiai író (3. sz.). Ránk maradt műve a *Collectanea rerum memorabilium* (Említésre méltó dolgok gyűjteménye), amely szórakoztató igénynyel készült.
54. Perzsia tartományai.
55. A Kaukázustól délre ömlik a Fekete-tengerbe.
56. Hispániai születésű földrajzi író (1. sz.), három könyvből álló műve a *De chorographia* vagy *De situ orbis* (A világ leírása).
57. *Nat. hist.* 4,88; Aeneas Silvius közvetítésével.
58. Római történetíró (Kr. e. 100–25 körül).
59. Görög peripatetikus filozófus (Kr. e. 372/69–288/5), Arisztotelész tanítványa, munkatársa. Természettudományokkal is foglalkozott, állattani és bota-

nikai munkáinak volt a legnagyobb hatása; Aeneas Silvius munkájából ismeri Thuróczy.

60. A Schwandtner-féle szövegkiadást veszi itt alapul a fordítás *(bina pocula)*; nem pedig az új kiadásban szereplő *(vina pocula)* textust.
61. A régi magyaroknál is szokásban volt a „vérszerződés" (Anonymus, 5–6. fejezet).
62. Thuróczy tévedése.
63. Dnyeper.
64. Bug.
65. A Dnyeper egyik mellékfolyója.
66. Ingulec.
67. Rion.
68. Szir-Darja.
69. Aeneas Silvius Piccolomini (1405–1464) olasz humanista író, költő, politikus. III. Frigyes császár kancelláriai titkára; előbb Trieszt, majd Siena püspöke. 1458-ban II. Piusz néven a pápai trónra kerül. Legjelentősebbek történeti művei, de foglalkozott egyházpolitikával, neveléstannal is. *Cosmographia* (A világ leírása) című munkája volt Thuróczy krónikájának egyik jelentős forrása.
70. Valószínűleg Szeszósztrisz fáraó; ez a névelírás is rámutat arra, hogy Thuróczy Aeneas Silvius művéből idézi Hérodotoszt, illetőleg Justinust.
71. Vergiliusi fordulat.
72. 410-ben, Alarich gót király idején.
73. Theoderich gótjai Ravenna környékén.
74. Aeneas Silviustól származik ez a magyarázat.
75. Martinus Polonus 13. századi Domonkos-rendi szerzetes.
76. Aeneas Silvius is tud erről a „fordított" hagyományról; a közismert hagyomány ugyanis az, hogy az itáliaiak a trójaiak leszármazottai.
77. A világtörténetnek hat korszaka van (Szent Ágoston szerint), a középkori történetírók is e felosztást követik. 1. A világ teremtésétől Noéig; 2. Noétól Ábrahámig; 3. Ábrahámtól Dávidig; 4. Dávidtól a zsidók babiloni fogságáig; 5. A babiloni fogságtól Jézus születéséig; 6. Jézus születésétől a világ végéig.
78. Aethicus Ister egy 7. században keletkezett latin nyelvű *Cosmographia* állítólagos szerzője, Thuróczy Aeneas Silviustól ismeri. Valószínűleg egy Virgil vagy Feirgil nevű salzburgi érsek a világkrónika kompilátora.
79. 1114–1158; német történetíró, 1138-tól Freising püspöke. Világtörténete Szent Ágoston *De civitate Dei* című művének hatása alatt készült, Thuróczy Aeneas Silvius közvetítésével használja.

80. Aeneas Silviusnál Segundinus illetve Sagundinus szerepel, aki a velencei tanács írnoka volt 1438–1462 között.
81. Dionüsziosz Perihégétész.
82. 364–378 között.
83. A *Képes Krónika* itt Celesztin pápát említi, a kronológia pontosságára ügyelve azonban Thuróczy Damasus pápára helyesbít, aki 373-ban valóban pápa volt (366–384).
84. A hun kapitányok neve – Attiláét kivéve – történetileg nem hiteles, a krónikaszerző 13. századi magyar nevekből merítette.
85. A kipcsak kunok.
86. Az úzok (torkok) földje a Fekete-tenger északi partvidékén.
87. Pannónia nevének a latin *panis* (kenyér) szóból való eredeztetése Thuróczy ötlete; a középkorban egész Magyarországot így nevezték, noha eredetileg csak a Dunától nyugatra elterülő rész neve volt.
88. Erdély lakói a római korban.
89. Jóval a hunok után költöztek Pannóniába, majd a 6. század közepén Itáliába.
90. A krónikákban Macrinus; 217–218-ban volt ilyen nevű császára a Római Birodalomnak. Alakját a hun történet szerzője alkotta meg, felhasználva a savariai (Szombathely) születésű Szent Márton bizonyos életrajzi adatait. Tetrarcha (Nagy Sándor birodalma negyedrészének fejedelme) címmel is a krónikás ajándékozta meg az általa teremtett figurát.
91. Nagy Theoderich 6. század eleji gót király.
92. A mai Százhalombatta.
93. Ilyen nevű város nem létezett ezen a vidéken; talán Pollentia észak-itáliai város nevének mintájára, illetőleg a *potentia* (hatalom) köznévből alkotta a krónikás.
94. A város neve a germán sicamber néptörzs nevével függ össze. Kézai szerint azonos Óbudával.
95. A Tárnok-patak a Duna jobb oldali mellékvize Fejér megyében, Százhalombatta közelében.
96. Város Alsó-Ausztriában, Bécstől kb. negyven kilométerre; a Nibelung-ének szerint Attila király itt találkozott Krimhilddel.
97. A helynév ma Kajászó(szentpéter). A baracskai Juppiter-oltárkövet tekintette a hun történet szerzője az ütközet emlékének.
98. Város Alsó-Ausztriában, Tullntól keletre (Cesii muri).
99. Az évszám nem megbízható, a krónikás számítgatásainak eredménye.
100. Bleda volt a testvére, a krónikás változtatta a nevet az ismerősen csengő Budára.

101. Apját a valóságban Mundzsuknak (vagy Mundzuknak) hívták.
102. A Balkán római tartományai.
103. 450–457 között volt császár.
104. Konstanz, a Rajna mellett (a regnum [királyság] szó a Rhenum [Rajna] szóból romlott).
105. 6. századi burgund uralkodó; kortévesztés, Jordanes művéből vette át Thuróczy.
106. Strasbourg.
107. Chalon-sur-Saône már Kézainál is ebben a franciás formában szerepel (11. fejezet); Catalaunum szabályszerű francia nyelvi fejleménye, mégis másik helynek tartja a krónikás; ebben Thuróczy is követi.
108. Nyugatrómai hadvezér volt III. Valentinianus császársága idején (425–455).
109. A *Képes Krónikában* és Kézainál Miramammona. Nem személynév, hanem az arabok szultánjának a címe.
110. A Gibraltári-szoros.
111. Talán sajtóhiba Meroveus, a frank Meroving királyok mondai őse helyett.
112. Ez a névmagyarázat megvan Kézainál is; nincs összefüggés az ispán szó és Hispánia neve között.
113. Iz 10,26.
114. Vergilius: *Aeneis* 9,641.
115. Vergilius: *Aeneis* 6,853.
116. Zsolt 118,25.
117. Attila 445-ben gyilkolta meg testvérét, Bledát.
118. A névmagyarázat Budavára estében téves, míg Ecilburg esetében helytálló; már Anonymus is ismeri ezen a néven.
119. Ma Zadar (Horvátország).
120. Solin és Split (Horvátország).
121. Trogir, Skradin, Šibenik, Zadar, Nin, Senj, Poreč, Pula (Horvátország), Kopar (Szlovénia).
122. 452-ben.
123. Nem Szombathelyre, hanem a Pannonhalma melletti Sabaria Siccára gondolt a krónikás.
124. Concordia Sagittaria.
125. Areiosz híve, aki azt vallotta, hogy Krisztus nem egylényegű az Atyával, hanem Isten teremtménye.
126. Észak-itáliai tartomány a Pótól délre; Milánó és Ticino azonban a Pótól északra fekszik; valószínűleg Jordanes a forrása ezen a helyen Thuróczynak.

127. 410-ben.
128. I. Nagy Szent Leó (440–461).
129. Jordanes szerint Ildico néven ismert Attila utolsó felesége.
130. 453-ban halt meg; a legtöbb krónika Jordanes nyomán így adja elő halálának történetét.
131. Honoriát, III. Valentinianus leányát tévedésből mondja a krónikás Honorius (393–423) császár leányának.
132. Ardaricus gepida vezér nevét Jordanesnál megtaláljuk, ebből alakult Aladár neve; a Nibelung-monda szerint Attila Siegfried halála után feleségül vette Krimhildet.
133. A fejezet teli van ellentmondásokkal. Honorius császár Csaba nagyapja volt a 19. fejezet szerint; valószínűleg minden történeti alapot nélkülöz az itt leírt történet. Lásd a következő fejezetet, ahol a hunok itt említett létszámának csak egyötöde szerepel. Attila fia pedig 453 után nem menekülhetett 423-ban meghalt nagybátyjához-nagyatyjához.
134. A székelyek eredete máig nem megoldott kérdés. A krónikás magyarázata szinte bizonyosan kizárható, bár már Anonymus is Attila népének nevezi a székelyeket.
135. Oroszországba.
136. Morvaországi uralma 871 körül kezdődött; származása is morva.
137. Az ókori Moesia lakói, azaz a bolgárok; utóbb ezzel a névvel jelölték a morvákat.
138. Szvatopluk, Morvaország fejedelme 894-ben meghalt, tehát a honfoglaló magyarokkal nem találkozhatott.
139. Valós történeti személyek lehettek. Anonymusnál Ügyek szerepel Álmos apjaként.
140. Álmos eredetét és nevének származtatását ősi, totemisztikus eredetmonda örökítette ránk.
141. E hosszas genealógia csupa ismert nevet tartalmaz, de minden történeti alapot nélkülöz, krónikás koholmány.
142. Árpád utódai valóban ebben a sorban követték egymást, Bíborbanszületett Konstantin műve is igazolja.
143. A honfoglalásnak itt megadott időpontja téves; erre vonatkozóan Thuróczy a forrásaiban egymásnak ellentmondó adatokat talált. A *Képes Krónikában* III. Constantinus császárnak és Zakariás pápának az idejére datálta a szerző a honfoglalást. III. Constantinus azonban 407–411 között uralkodott, Zakariás pedig 741–752 között volt pápa. Thuróczy kiigazította tehát forrása adatát, V. Constantinus uralkodási ideje ugyanis (751–775) összeegyeztet-

hető volt Zakariás pápaságának idejével. Az Attila halálától eltelt idő kiszámításába is hiba csúszott, hiszen Attila 453-ban halt meg, Thuróczy pedig a 24. fejezet végén a 445. évet jelöli meg Attila halálának éveként.

144. Kijev.
145. A Kárpátok.
146. A honfoglalók itt megadott létszáma Thuróczy számítgatásainak eredménye; megpróbálta egyeztetni a hét törzs és a 108 nemzetség létszámát. Tudjuk azonban, hogy a honfoglalás korában csak 50 körül volt a magyar nemzetségek száma.
147. Álmos meggyilkolása Erdélyben a szakrális fejedelemnek kijáró büntetés volt, hiteles híradása a régi krónikáknak.
148. Künd a magyarok szakrális fejedelmének, a kündének (kündü) az elnevezését őrzi; Küsid nevében pedig a kicsi, kis szavunk rejtőzik; mindkettő török jövevényszó.
149. Lásd e rész 138. jegyzetét.
150. Az itt említett harc a magyarok és a morvák között folyt a Kárpát-medence birtokáért, immáron Szvatopluk fiaival, Mojmirral és II. Szvatoplukkal, s a morvák vereségével, Morvaország pusztulásával végződött.
151. Zsolt 134,11.
152. A nomád seregben valójában a meghódolt vagy leigázott népek csapatai képezték az elő-, illetve az utóvédet. A krónikás ezzel a meghódolt népek rangjára süllyeszti Árpádot és nemzetségét.
153. Novaj hegye.
154. Ma Csákvár Fejér megyében, Székesfehérvártól északra.
155. Pusztaszabolcs, Székesfehérvártól keletre; a két helységet összekeveri a krónikás.
156. Tévedett a krónikás, amikor a vár lerombolását a 11. századra tette. Valószínűleg III. István uralkodása idején (1162–1172) rombolták le a várat, amikor a Csák nemzetség összeesküdött IV. István oldalán a király ellen, s III. István leverte őket. András, Béla és Levente nem Szár Lászlónak, hanem Szár László megvakított fivérének, Vazulnak a fiai voltak.
157. E Gyula apja, László a 13. század első felében az ország egyik vezető tisztségviselője volt; Gyula egyik testvére pedig erdélyi vajda. Valószínűleg a névazonosság játszhatott döntő szerepet abban, hogy Thuróczy ezt a Gyulát a 9–10. században gyula méltóságot viselő család leszármazottjának tartja.
158. Sarolt nem a honfoglaló Gyula vezérnek, hanem fiának, a 10. század közepén élt Gyulának a leánya volt.

159. Kalandozó vezér, akit 955-ben Regensburgban felakasztották.
160. Lásd e rész 137. jegyzetét; itt minden bizonnyal már a morvákat jelöli.
161. Bulcsú, kalandozó vezér, aki 955-ben Augsburg mellett pusztult el.
162. Talán volt a 10. században egy kalandozó magyar vezér, akit Örsnek hívták.
163. A legkorábbi magyarországi gesztára utaló kifejezés.
164. Taksony 955 után lett fejedelem; ekkor azonban már nem indultak kalandozó hadjáratok nyugat felé.
165. Franciaország.
166. Valójában az énekmondók egyes szám első személyben, mintegy a hősökkel azonosulva adták elő az énekeket.
167. Deodatus nem volt történeti személy; a Tata városnév alapja személynév, de német eredetű.
168. Prágai Szent Adalbert Géza fejedelem életében valóban járt Magyarországon, de Istvánt nem ő keresztelte meg.
169. A nagy hatalmú Héder nemzetség.
170. Túlzás, Kézai mindössze negyvenet említ.
171. Téved a krónikás, mert nem Géza fejedelem idején jött a két lovag, hanem II. Géza király (1141–1162) uralkodása alatt.
172. Ma Güssing Ausztriában, valaha Vas megyében Németújvár.
173. Münchentől keletre.
174. A nemzetség egyik tagja építtette a 13. században a jáki templomot (Vas megye); Vecellintől azonban a Rád nemzetség származik.
175. Hont és Pázmány a Koppány elleni hadjárat vezérei voltak.
176. Istvánt az esztergomi várban, egyházi szertartás keretében övezték fel a megszentelt fejedelmi karddal; a Garam folyó nevét és Esztergom német nevét (Gran) összekeverte a krónikás.
177. Altenburgi (Óvári) Konrád 1260-ban főpohárnok, akit IV. Béla hűtlenség miatt kivégeztetett. A nemzetség biztosan német eredetű. II. Konrád német-római császár, I. András és Salamon magyar királyok nem egy időben voltak uralmon. A nemzetség nevének származtatása a krónikás etimologizálásának eredménye.
178. A nemzetség első tagjának neve, a Merse romlott névalak (Kézainál Betse), tehát a Becse-Gergely nemzetségről emlékezik meg a krónikás. A család nem francia eredetű; tévedés a Guillaume le Cornu-től (I. Károly szicíliai király lovagja és hajósa) való származtatás.
179. Kökényes-Radnót nemzetsége magyar eredetű.
180. I. Béla nem Szár Lászlónak, hanem Vazulnak a fia volt. A krónikás itt össze-

keveri I. és III. Bélát, mert ez utóbbi felesége volt Margit királyné. I. Bélának csak egy felesége volt, ő valóban lengyel származású.
181. Orseolo Péter 1044-ben tért vissza.
182. III. Henrik császár (1039–1056).
183. Hohenstaufen vára.
184. II. Frigyes császár (1212–1250).
185. A Rátót nemzetség normann eredetű; Könyves Kálmán első felesége normann gróf leánya volt.
186. A Zsámbokiak a Pilis (ma Pest) megyei Zsámbék francia származású (Champagne) lakói.
187. A Hermány nemzetség.
188 I. István király bajor származású felesége.
189. Tévedés, nem IV. István (II. Béla fia), hanem III. István (1162–1172) hívta be (IV. István ellen) a nemzetség őseit.
190. Orlamündei származtatása téves.
191. 1226–1228 között Szlavónia bánja volt, majd belépett a domonkosok rendjébe, s a pesti kolostorukban élt. 1241-ben a tatárok ölték meg.
192. A Zala megyei Hahót őrzi a nevét.
193. Keled három fia a 13. század közepén élt. II. Géza idején (1141–1162) nem ennek a családnak az őse telepedett le Magyarországon. Hersfeld grófok nem éltek a 12. században, a velük való rokonság nem igazolható.
194. A Somogy megyei Babócsa őrzi a nevét az egykori Tibold nemzetségnek.
195. Talán a felső-ausztriai Schaumburg; innen vándorolt be a nemzetség.
196. A Nagymartoni családról van szó (Martindorf, ma Mattersburg Ausztriában, Burgenlandban).
197. A település nem spanyolországi vára a családnak, hanem a Komárom-Esztergom megyei Bajót.
198. A Baleárokhoz tartozó Mallorca és Menorca szigetét I. Jakab aragóniai király szabadította fel a mór uralom alól 1229 és 1235 között, a Nagymartoni családnak és őseinek ehhez tehát nem lehetett köze.
199. Feltűnő, hogy István apját, Géza fejedelmet királyként (rex) említi.
200. Ma Ljubljana, Szlovénia.
201. Anakronizmus együtt emlegetni a 9–10. század fordulóján Karintiát, Krajnát és Stájerországot, továbbá a meráni hercegi címet. Eberhard nevű karintiai gróf nem ismeretes, mint ahogyan Gergely nevű aquileiai pátriárka sem. 1251–1269 között viszont csakugyan Gergely volt Aquileia pátriárkája, vagy-

is a 13. századi krónikás, ahonnan Thuróczy e leírást átvette, ezúttal is a maga kortársát szerepelteti a 10. századi eseményeket említve.

202. Konrád császár nem szerepel ebben a korban, csak Konrád német király (911–918), de ő nem járt Itáliában, nem vezetett hadat a magyarok ellen; továbbá a rómaiak között sem volt belháború.

203. A tudósítás végső forrása Regino 901. évre vonatkozó híradása, valójában azonban a 899–900. évi itáliai magyar kalandozásról van szó.

204. Itt a németországi kalandozásokat (907–912) vonja egybe a krónikás. Tévedés a keleti frankoknak a burgundokkal való azonosítása. Abach vára ismeretlen.

205. I. Konrád német király 911–918 között uralkodott.

206. Az augsburgi ütközet 955-ben volt, ekkor valóban Ulrik volt a város püspöke, viszont I. Ottó (936–973) uralkodott.

207. A szkíta hiedelem valójában régi pogány magyar hiedelem. Lél és Bulcsú valóban bitófán végezték.

208. A történet a krónikás koholmánya.

209. Regino folytatójának híreit használja fel itt a krónikás, amelyeket a 915., 917., 932. és 954. évekhez írt. Erhard és Bertold kivégzése nem a magyarok műve, nem volt lotaringiai, illetve brabanti herceg egyikük sem. Senonoknak egy ókori kelta törzset neveztek, a Szajna melletti Sens város őrzi a nevüket. Metz ma Franciaország, Trier és Aachen Németország, Susa és Torino Olaszország.

210. Drinápoly, a mai törökországi Edirne.

211. Isztambul.

212. A Botond-monda kisepikus alkotás; Botond népi hős, de már Anonymus a honfoglaló vezérek közé sorolta. A monda történeti magva a 959. évi balkáni portyázás.

213. Imre herceg 1031-ben halt meg.

214. Bölcs 4,11.

215. Imre herceg legendája a 12. század első évtizedének végén keletkezhetett. Lásd: Szent Imre herceg legendája. In *Árpád-kori legendák és Intelmek. Szentek a magyar középkorból I.* Összeállította és szerkesztette: Érszegi Géza. Budapest, 1999, Osiris Kiadó, 56–62. p. /Millenniumi magyar történelem. Források./

216. Géza 997-ben halt meg.

217. Koppány Géza fejedelemmel állt rokonságban, s a levirátus szokásjoga alap-

ján (az özvegyen maradt asszony a meghalt férj legidősebb férfi rokonának tulajdonába került vagyonával együtt) tartott igényt Saroltra, István anyjára.

218. Pannóniai születésű szent (lásd e rész 90. jegyzetét).

219. Lásd e rész 176. jegyzetét.

220. A csata Veszprém közelében zajlott.

221. A pannonhalmi bencés monostor, amelynek építését még Géza fejedelem kezdte el, felszentelése azonban már István királyságának idejére esett.

222. Vecellin családfájára lásd e rész 174. jegyzetét.

223. Ez a Koppány püspök volt, s 1099-ben az oroszországi hadjáratban halt meg.

224. István megkoronázásának ideje sokat vitatott kérdés. A krónikák és évkönyvek hol az 1000., hol az 1001. évet adják meg. Hóman Bálint 1000. december 25-re teszi, míg újabban az 1001. január elsejét fogadjuk el a koronázás dátumául.

225. Ez a Gyula Sarolt testvére volt, aki Erdélyt kormányozta.

226. Az 1010-es években bizánci szövetségben a bolgár cár ellen viselt hadat István.

227. Zoltánt több kutató is Árpád fiával azonosította, ő azonban a 10. század első felében meghalt. Mások Árpád unokájának a fiaként számolnak vele. Györffy György szerint Zoltánt István által Gyula helyére beültetett „vajdának" kell tekintenünk, akinek 1003-tól feladata lett az erdélyi keresztény térítés támogatása.

228. 1018 után.

229. Fejnyílással ellátott kör alakú vállruha, amelyről elöl és hátul ékköves pánt lóg le.

230. VIII. Benedek pápával azonosítható (1012–1024); a pápai privilégium léte erősen kérdéses.

231. Gyula 1018 előtt elhagyta Magyarországot, tehát István nem kereszteltethette őt meg az 1018 után alapított fehérvári bazilikában. Az viszont igaz a leírásból, hogy valóban nagylelkűen bánt vele.

232. Az óbudai prépostság védőszentje csak Szent Péter volt, s nem István király, hanem utóda, Péter király alapította. Óbudáról valójában csak a tatárjárást követő betelepítés után lehet beszélni.

233. Nem tudjuk biztosan, járt-e valaha István király Rómában.

234. I. László (1077–1095) másodfokú unokaöccse volt I. Istvánnak, mert László nagyapja (Mihály) és István apja (Géza) voltak testvérek; az óbudai prépostság befejezéséről nem szól részletesebben a krónikás. A 80. fejezetben viszont azt mondja, hogy I. Géza király (1074–1077) alapította a budai egyházat Szent Péter tiszteletére.

235. István erszényéről már a nagyobbik legenda is említést tesz (12. fejezet). Az erszényt Bécsben őrzik. Lásd: Szent István király nagy legendája. In *Árpád-kori legendák és Intelmek. Szentek a magyar középkorból I.* Összeállította és szerkesztette: Érszegi Géza. Budapest, 1999, Osiris Kiadó, 17–27. p. /Millenniumi magyar történelem. Források./
236. Szent István jobb kezének megtalálásáról és tiszteletéről szól Hartvik püspök az általa szerkesztett legendában. Ma Budapesten, a Szent István-bazilikában látható a szent jobb. Lásd: Szent István legendája Hartvik püspök szerint. In *Árpád-kori legendák és Intelmek. Szentek a magyar középkorból I.* Összeállította és szerkesztette: Érszegi Géza. Budapest, 1999, Osiris Kiadó, 27–46. p. /Millenniumi magyar történelem. Források./
237. Az *Altaichi Évkönyvek*ből való átvétel, de az ott 1020-ra és 1021-re datált eseményeket a krónikás az 1022. évre vonta össze.
238. Iz 21,15; 45,1.
239. Szent István nagyobbik legendájában (15. fejezet) azt olvashatjuk: „Minden óhajtásával azt kívánta, hogy fia túlélje, s hogy utána országának ő kerüljön élére." Ez arra utal, hogy István nem gondolt arra: életében átadja a hatalmat fiának.
240. 1031-ben.
241. 1Mak 4,39.
242. István húgának Orseolo Ottó velencei dózséval való házasságából született fia, Péter keresztény volt. Valójában őt jelölte István utódául, Vazul ez ellen lázadt, s ezért vakíttatta meg őt István.
243. Ma Szlovákiában.
244. Buda odaadó híve Istvánnak, Sebös pedig a nyitrai vár ispánja lehetett, akire Vazul őrzését és megvakítását bízta; egyikük sem lehetett Gizella embere.
245. András, Béla és Levente nem Kopasz (Szár) László fiai, hanem a megvakított Vazuléi, és a valóságban István küldte őket száműzetésbe.
246. 1038. augusztus 15-én, valószínűleg Esztergomban; uralkodásának negyvenegyedik évében; a breviáriumi elbeszélés a koronázástól számítja az uralom kezdetét.
247. Gal 1,4.
248. Gal 1,5.
249. Jób 30,31.
250. Zsolt 48,3.
251. Zsolt 148,12.
252. Az István elsiratását és meggyászolását leíró szakasz szinte teljes egészében megegyezik a László-legendának (13. század eleje) a László halálát követő

gyászról szóló részével. Lásd: Szent László király legendája. In *Árpád-kori legendák és Intelmek. Szentek a magyar középkorból I.* Összeállította és szerkesztette: Érszegi Géza. Budapest, 1999, Osiris Kiadó, 98–96. p. /Millenniumi magyar történelem. Források./

253. A két utolsó bekezdés Péter családi viszonyairól ellentmondásos, egy-két mozzanat kivételével nélkülöz minden történeti alapot. Péter apja nem Vilmos, hanem István király húgának a férje, Orseolo Ottó velencei dózse. Szent Zsigmond burgundi király ötszáz évvel István kora előtt élt. Gizella királyné, István felesége anyai ágon valóban Burgundiából származott.
254. A *furor Theutonicus* kifejezés Lucanus *Pharsaliá*jára megy vissza, és a 11–12. századtól kezdve alkalmazták a német magatartás jellemzésére.
255. *Angaria* jelentése 'szolgai munka'. Hungaria – angaria: népcsúfoló szólam, otromba etimologizálás.
256. Péter itt megrajzolt képe elüt a más hazai és külföldi források olvastán róla kialakult képtől. István politikájának következetes, de türelmetlen folytatójaként jellemezhetnénk.
257. 1041-ben.
258. III. Henrik német császár és király (1039–1056).
259. 2Mak 4,1.
260. Lásd e rész 244. jegyzetét; Sebös halálát az *Altaichi Évkönyvek* 1039-re teszik, Buda kivégzését viszont Péter elmenekülése előttre datálják.
261. Aba Sámuel 1041–1044 között uralkodott; felesége István király húga volt.
262. A két utóbbi neve az *Altaichi Évkönyvek*ből való, Viszke a krónikás önálló pótlása.
263. A Duna mellékfolyója Alsó-Ausztriában.
264. Karintia őrgrófja.
265. A Dráva melletti Ptuj Szlovéniában.
266. Csehország hercege (1035–1055).
267. Az *Altaichi Évkönyvek* szerint Gozzilo csak 1044-ben lázadt fel III. Henrik ellen, tehát az 1042-es eseményekhez vajmi kevés köze lehetett.
268. A középkori határvédelem fontos eszköze: gátak, amelyekkel a folyókat elzárták, s a vidéket elmocsarasították.
269. Város Franciaországban.
270. A kutatók egy része szerint Aba tudatosan az ókeresztény vagyonközösség visszaállítására törekedett. Mások éppen ellenkezőleg vélekednek, vagyis hogy Aba a pogányok érdekeit szem előtt tartva a keresztény egyház leépítését tűzte ki céljául.

271. Gellért a csanádi püspökség első püspöke volt. Az eseményekről, Aba megfeddéséről részletesebben számol be a nagyobbik Gellért-legenda. Lásd: Szent Gellért püspök nagy legendája. In *Árpád-kori legendák és Intelmek. Szentek a magyar középkorból I.* Összeállította és szerkesztette: Érszegi Géza. Budapest, 1999, Osiris Kiadó, 68–88. p. /Millenniumi magyar történelem. Források./
272. Kapuvár mellett.
273. Ma már Győr része, Ménfőcsanak; a ménfői csata 1044. július 5-én volt.
274. IX. Benedek volt ekkor a pápa (1032–1045); a pápai átokról az *Altaichi Évkönyvek* tudósítanak.
275. Nem tudjuk, hogy eredetileg hol temették el Aba Sámuelt, talán a feldebrői templomban.
276. Abasár Heves megyében.
277. A német kifejezés jelentése 'elveszett bajorok'; a vesztnempti ('veszett németek') lényegében ugyanezt jelenti.
278. Az 1045. évben.
279. II. Mieszko (1025–1034); de valószínűbb, hogy utódáról, I. Kázmérról van szó.
280. A Balti-tenger mellékén, az Oderától keletre lakó nép. I. Kázmér valóban harcolt ekkortájt velük.
281. Béla herceg felesége (Richeza) II. Mieszko leánya, I. Kázmér nővére volt.
282. A Benin névben a magyarázatok szerint a szláv *fehér* szó rejtőzik.
283. Téves adat, a nagyapa nem Szár László, hanem Vazul.
284. A kijevi Oroszországhoz tartozó Vlagyimir fejedelemség.
285. Valószínűleg nem az ekkor még a Volgától keletre élő kipcsak kunok, hanem a besenyők.
286. Viszke nevére lásd e rész 262. jegyzetét; Boja és Bonyha pedig az 56. fejezetben szereplő Gyula erdélyi vezér két fia, nevüket Anonymus hagyományozta ránk.
287. Budával kapcsolatban lásd e rész 244. és 260. jegyzetét, éppen ezért történeti hitele kétes; Devecser személyéről csak a krónikából tudunk, más forrás nem említi.
288. Püspökség a Maros mellett, ma Cenad Romániában. Ekkor Gellért volt a püspöke.
289. A Borsod-Abaúj-Zemplén megyei Abaújvár, akkor Újvár megye székhelye.
290. Zsolt 80,13.
291. Szövegromlás a Békus alakból. Vata Békés várából származott.

292. I. Béla király (1060–1063), az ő uralkodásának idején tört ki a Vata-fia János vezette pogánylázadás.
293. Szám 16,1.
294. Iz 66,6.
295. Település Pest megyében, Budapest és Érd között.
296. A mai Gellérthegy.
297. A krónika szövege eddig a pontig szinte teljesen megegyezik a nagyobbik Gellért-legenda szövegével.
298. Csanádon Gellért alapította a Boldogságos Szűz-monostort, amelyet saját temetkezési helyéül is választott.
299. A legendák erről a templomról nem tudnak; Budán, a tabáni plébániatemplom helyén állt. Lásd: Szent Gellért püspök legendái. In *Árpád-kori legendák és Intelmek. Szentek a magyar középkorból I.* Összeállította és szerkesztette: Érszegi Géza. Budapest, 1999, Osiris Kiadó, 63–88. p. /Millenniumi magyar történelem. Források./
300. 1030-ban.
301. A bogumil eretnekség követői, akik radikálisan antifeudális tanokat hirdettek.
302. A mai Győr-Moson-Sopron megyei Mosonmagyaróvár része.
303. A határvédelem részei.
304. Székesfehérvártól északra, Fejér megyében.
305. 1046-ban.
306. András rendeletéről a nagyobbik Gellért-legenda ugyanígy számol be.
307. A Duna bal partján, Pest megyében. Taksony Árpád unokája volt.
308. Tátony nemzetséget nem ismerünk a középkorban.
309. Lásd e rész 245. jegyzetét; Oroszországból.
310. Lásd e rész 282. jegyzetét; András testvérét, Bélát is Beninnek (Belin) nevezi a krónika. A korai külföldi források szerint a honfoglaló, sőt a letelepült magyarok két csoportot képeztek: az ún. fehér magyarok és a fekete magyarok csoportját. Ez őrződhetett meg az András és Béla neve melletti „fehér" jelzőben.
311. A krónikás túlzása.
312. Mt 2,10.
313. Talán Pilismarótról van szó.
314. III. Henrik (1039–1056); a hadjárat 1052-ben volt.
315. Vojtek, Endre és Márton aláíróként szerepel az I. András által alapított tihanyi apátság alapítólevelében.

316. A külföldi források szerint ez a hadjárat volt korábban, 1051-ben, vagyis a krónikás felcserélte a két német támadás sorrendjét.
317. Regensburg püspöke (1030–1060); III. Henrik nagybátyja.
318. Fejér megyében, Székesfehérvártól északnyugatra.
319. A tihanyi alapítólevél aláírója.
320. Az ilyen átokformula (noha egyezéseket mutat III. Henrik okleveleinek frazeológiájával) Magyarországon a 12. század közepétől kezdve válik gyakoribbá.
321. III. Henrik leánya, Salamon jegyese, majd felesége nem Zsófia, hanem Judit volt.
322. 1058-ban, III. Henrik halála után, fiának, IV. Henriknek az uralkodása idején.
323. A dunántúli Vértes hegység nevének eredetéről már Anonymus is megemlékezik; a német nevet Thuróczy tette hozzá a krónika szövegéhez.
324. A Morva a Duna bal oldali mellékfolyója; 1058-ban volt az akkor hatéves Salamon esküvője.
325. István király 1038-ban halt meg, I. András pedig 1046-ban lépett trónra, tehát csak nyolc és fél év telt el közben.
326. András ekkor még nem lehetett olyan nagyon öreg, hiszen az 1030-as években ő és testvérei (Vazul fiai) még kisfiúk voltak.
327. 1057-ben.
328. Ter 27,29.
329. Valószínűleg a Szolnok megyei Tiszavárkony.
330. I. Kázmér lengyel fejedelem volt Béla sógora; ám ekkor már annak fia, II. Boleslaw (1058–1079) uralkodott Lengyelországban.
331. IV. Henrik (1056–1106) Salamon sógora volt, nem I. Andrásé.
332. Weimari Vilmos szász őrgróf és Poto bajor gróf voltak a német sereg vezetői. A cseh herceg II. Spytihnev volt, akinek fivére I. András leányát vette feleségül.
333. 1060-ban.
334. 1060. december 6-án.
335. Béla tevékenységének leírása nagyjából hitelesnek mondható, dénárokat azonban csak I. László idejétől kezdve vertek Magyarországon.
336. 1061-ben.
337. Komárom-Esztergom megyében, a Dunakanyarban.
338. Nyugat-Magyarországon (minthogy német támadástól tartott), valószínűleg a Répcébe ömlő Kőris patakot jelöli.
339. 1063. szeptember 11-én.

340. A helynévben a régi magyar *szegszár* ('sötétbarna' jelentésű) színnevet láthatjuk.
341. Lászlóval és Lampérttel.
342. Henrik nem sokat időzött Magyarországon, szeptember 27-én már hazatérőben volt.
343. A 83. fejezetben már érsekként szerepel; okleveles adatokból is ismert mint kalocsai érsek.
344. Január 20-án, 1064-ben.
345. A húsvétot, amely ebben az évben április 11-ére esett.
346. 1Mak 4,58.
347. Zvojnimir csak 1076-ban lett Horvátország és Dalmácia királya, korábban bán volt; I. Béla Ilona nevű leányát vette feleségül.
348. Valószínűleg szövegromlásról van szó, a *palacia* szó palotákat jelent, eredetileg esetleg *pallia* vagy *pellicia* állhatott, azaz palástok, illetve szőrmék.
349. A zselicszentjakabi bencés monostort Ottó somogyi ispán alapította 1061-ben.
350. 1063-tól 1074-ig, alig tizenegy évig, nem is mindig békességben Gézával.
351. Ma Trenčín Szlovákiában.
352. Személyéről feltehető, hogy népi hős volt. A 79. fejezet tanúsága szerint utóbb a Rád nemzetség sajátította ki alakját.
353. Kunokon itt besenyőket kell érteni. A Meszes-kapu az erdélyi Meszes-hegységen, Zilah mellett átvezető, határvédelmi célt szolgáló kapu.
354. Erdélyben, Kolozsvártól északra, ma Dâbîca Romániában.
355. Szolgáló.
356. Az egykori Doboka megyében, ma Chiraleş Romániában.
357. Ebben az időben még nem követelték meg a papi nőtlenséget. 1068-ban még nem volt váradi püspök, mivel Szent László helyezte át a bihari püspökséget Váradra.
358. Jelentése: barna, szőke; kedvelt megjelölése a lovak színének.
359. A történet alapja pogány kori hősi ének, amelyet a hagyomány csak később hozott kapcsolatba Szent László királlyal.
360. 1Mak 4,58; 2Mak 10,38.
361. 1071-ben; más néven Nándorfehérvár, a mai Jugoszlávia fővárosának, Belgrádnak (Beograd) középkori magyar neve.
362. A Szerémségben a Száva folyó közelében fekvő falu.
363. A Duna jobb partján, Újvidéktől délkeletre, ma Slankamen Jugoszláviában.
364. Lk 2,1.

365. A 43. fejezetben már említette őt a krónikás. Bács vármegye ispánja.
366. Kiv 17,13.
367. A mohamedánokat hívták így, a bizánciak (görögök) zsoldos segédcsapatairól van szó.
368. A zsidó függetlenségi harcokban nagy szerepet játszó család; lásd a Bibliában 1–2Mak.
369. Vid, Radován és Ilia egy 1067-es oklevélben szerepelnek, Frank püspök pedig az 1075-ös garamszentbenedeki alapítólevélben.
370. VII. Dukász Mihály (1071–1078).
371. 1072-ben; ma Niš Jugoszláviában, akkoriban a bizánci fennhatóság alá tartozó Bulgária fontos városa.
372. A Nyírség.
373. Ma Kovin Jugoszláviában.
374. Ma Biharia Romániában.
375. Neve szerepel egy 1067. évi oklevélben.
376. Lásd e rész 357. jegyzetét; Vata nem azonos a lázadóként korábban említettel.
377. Számos Megyer falu létezett; nagyon valószínű, hogy itt a Győrtől délre fekvő faluról van szó.
378. 1073. november 11-től 1074. április 24-ig.
379. Szekszárdtól délre létezett ilyen nevű falu. A bencés monostort I. Béla király alapította, miként a 73. fejezetben szó esett róla.
380. A hajdani Bihar megyében, ma Romániában a Nagyváradtól keletre fekvő Réz-hegység.
381. Olomouci herceg (1061–1087), aki a sógoruk volt, mert Géza, László és Lampért nőtestvérét, Eufémiát vette feleségül.
382. Szolnoktól északkeletre, a Tisza bal partján.
383. Mt 26,47–50; Mk 14,43–46.
384. Talán Tokajjal azonos, de felmerült az is, hogy a Tiszafüredtől keletre a Tiszába ömlő Kota-ér mellett fekvő helység.
385. A húsvét előtti nyolcadik vasárnapon, 1074. február 26-án. *Exsurge* jelentése 'Kelj fel' (Zsolt 3,8).
386. Március 5-én vagy 12-én.
387. Rákosmező.
388. Dán 3,49.
389. Ez a legenda talán a Dukász Mihály görög császár által küldött korona megérkeztének emlékét őrzi.
390. Géza a váci székesegyház építésére tett fogadalmat.

391. A mogyoródi bencés apátság alapítása, védőszentje Szent György, s nem Szent Márton.
392. Ma Nitra Szlovákiában.
393. Zsolt 77,50.
394. A Duna jobb partján, Rácalmás közelében volt.
395. Ter 43,30.
396. Ter 50,10.
397. Salamon nem egyetlen fia volt anyjának, volt egy öccse, Dávid (75. fejezet címe!).
398. A mai Győr-Moson-Sopron megyében.
399. Géza keresztény neve a Magnus (nagy) volt.
400. A székesegyházról van szó.
401. Az óbudai egyházat II. Géza látta el adományokkal.
402. Wilhelm és Poth 1060-ban (lásd a 71. fejezetet), Markhart pedig 1074-ben (79. fejezet) harcoltak Magyarországon.
403. Az ausztriai parndorfi hegyhát.
404. Zsolt 67,3; Mik 1,4.
405. A Fertő tó.
406. Ernest osztrák őrgrófról van szó, aki IV. Henrik oldalán a szászok ellen harcolva esett el 1075-ben.
407. Bencés monostor Stájerországban, az Enns mellett.
408. Unokatestvéreit, Gézát és Lászlót.
409. A császár (IV. Henrik) 1074 augusztusának második felében indította meg hadjáratát Magyarország ellen.
410. Ma Šintava Szlovákiában, a Vág mellett.
411. Sigbertus volt ekkor a pátriárka.
412. 1Kir 2,46.
413. Lásd e rész 343. jegyzetét.
414. 1077. április 25-én halt meg. *Kalendae:* a hónap első napja.
415. Sir 50,6–7.
416. Sir 47,2–3; 8.
417. Lásd e rész 347. jegyzetét. I. László 1091-ben avatkozott be a horvátországi belviszályokba, de Dalmáciát nem foglalta el. Horvátországot nem adta vissza nővérének, hanem királyként unokatestvérét, Álmost állította oda.
418. 1081-ben.
419. Mt 12,45; Lk 11,26.
420. Zsolt 7,16.

421. Mt 12,45; Lk 11,26.
422. 1083-ban, a szentté avatás alkalmával.
423. 1085-ben.
424. Ma Uzshorod és Borzsava (Ungvár és Borsova) Ukrajnában.
425. Kiv 17,13.
426. 2Mak 10,38.
427. Talán a Szabolcs megyei Kisvárda Szent Péter-templomával azonos.
428. 1087-ben.
429. I. Komnénosz Elek (1081–1118).
430. 1087-ben halt meg.
431. Pula az Isztriai-félszigeten, Horvátországban. Salamon özvegye, Judit 1088-ban feleségül ment I. Ulászló lengyel királyhoz. Admontban az Árpád-háziak közül II. Béla király leánya, Zsófia nyugszik.
432. 1091-ben.
433. A mai Ér patak Debrecentől délre.
434. Tokaj.
435. A Duna–Tisza köze.
436. A Tiszához közel Óbecse, ma Bečej Jugoszláviában.
437. A korabeli szóhasználatban Horvátországot jelöli; László király 1091-es horvátországi hadjáratáról van szó.
438. 2Kir 21,9; Iz 14,5.
439. Ma a Poganisul Romániában, Temesvártól délkeletre ömlik a Temes folyóba.
440. Talán 1091 augusztusában zajlott le ez a küzdelem. Eusem valószínűleg azonos a 87. fejezet Almási nemből való ispánjával.
441. 2Kir 21,9; Iz 14,5.
442. 1092-ben.
443. 1093-ban.
444. 1095-ben.
445. Nagyvárad, ma Oradea Romániában. A társaskáptalan létrehozásáról, majd a bihari püspökség székhelyévé tételéről van szó.
446. Ter 8,21.
447. IV. Henrik 1106-ban halt meg, túlélte I. Lászlót, vagyis Lászlónak német-római császárrá jelölése teljesen alaptalan állítás.
448. Péld 22,28.
449. I. Fülöp (1059–1108) volt ekkor a franciák királya; Vilmos nevű rokona, a toulouse-i gróf 1093-ban a Szentföldre ment zarándokként, valószínűleg erre nyerte meg Lászlót is.

450. Jeruzsálem.
451. Keresztes hadjárat vezetésére annak meghirdetése előtt nem kérhették fel a királyt.
452. Mt 2,10.
453. Konrád Ottó cseh hercegnek nem fia, hanem testvére volt. 1092-ben lépett trónra, s rövid uralkodás után meghalt.
454. I. Szvatopluk a mi I. Béla királyunk unokája.
455. Az itt említett herceg apja az az Ottó cseh herceg volt, aki a 79. fejezetben szerepel.
456. Unokaöcsökről van szó.
457. A 89. fejezetben Kálmán váradi püspökként szerepel.
458. I. Béla és I. Géza lengyelországi tartózkodására utal, amelyről a 65–66. fejezet, továbbá a 74. fejezet tudósít.
459. Váci püspökként szerepel egy 1111. és 1113. évi oklevélben; a szent csak tiszteleti cím.
460. 1095-ben július 30-a hétfőre esett. A *Budai Krónika* családjához tartozó kódexekben július 29-e szerepel László halálának dátumaként, ez valóban vasárnap volt, ez lehet a helyes időpont. Lászlót eredetileg a somogyvári bencés apátságban temették el, később vitték át Váradra.
461. 1096-ban.
462. Itt Thuróczy forrásai közt egy Kálmánnal szemben ellenséges krónikaíró veszi át a szót, aki Álmos herceg utódainak (II. Béla, II. Géza) uralkodása alatt működött.
463. Ma Jugoszláviában Beograd része, Zemun.
464. Mt 12,45; Lk 11,26.
465. Temes megyében.
466. 1096-ban.
467. A keresztes hadak több hullámban érkeztek, a krónikás teljesen összezavarja az események sorát.
468. László király hamis, 1093. évi oklevelében szerepel egy Grab nevű ispán; Iliáról pedig mint Vid vejéről esik szó a krónika 77. fejezetében (lásd e rész 369. jegyzetét).
469. 1099-ben.
470. Lásd e rész 440. jegyzetét.
471. Halálukról a *Pozsonyi Évkönyv* is tájékoztat; Koppány – mint Misca fia – az 55. fejezetben szerepel.
472. I. Roger szicíliai normann gróf leánya volt.

473. A későbbi II. István király.
474. Ma Zadar Horvátországban; Kálmán király 1105-ben foglalta el.
475. Donatusnak, Zára patrónusának neve hiányzik a szövegből.
476. Abaújvárt.
477. Álmos 1107-ben járt zarándokként Jeruzsálemben, ekkor vette el tőle Kálmán a hercegséget.
478. Komárom-Esztergom megyében; 1107–1108 fordulója táján.
479. Székesfehérvártól nyugatra.
480. V. Henrik (1106–1125).
481. Kálmán meghalt fia a 87. fejezetben említett László lehetett.
482. 1112-ben vette feleségül Kálmán Vlagyimir Monomah fejedelem leányát, Eufémiát.
483. Mt 19,6; Mk 10,9.
484. A Borisz név alakváltozata.
485. V. Henrik 1108 őszén jött Magyarországra.
486. 1115 táján.
487. Zsolt 1,4.
488. Barsi ispán, neve szerepel egy 1124. évi hamis oklevélben.
489. Szerepel a 86. fejezetben.
490. A dömösi egyház Szent Margit vértanúnak volt szentelve.
491. A név latin alakjának (Benedictus) a jelentése 'áldott'.
492. A 86. fejezetben I. László király egri püspökké akarta tenni.
493. 1105-ben.
494. A Kapela-hegyet jelöli Horvátországban; Péter nem Dalmácia, hanem Horvátország uralkodója volt (1091–1097), és Kálmán 1096–97 fordulóján győzte őt le.
495. Feltételezések szerint 1108-ban harcoltak a magyarok Dél-Itáliában a normannok ellen; a „párizsi zsoldosok" helyett „pisai gályások" szerepelnek a *Budai Krónika* családjához tartozó kódexekben.
496. Kálmán nem 1114-ben, hanem 1116. február 3-án halt meg, s ez nem keddi, hanem csütörtöki nap volt. Minthogy 1096-ban koronázták meg, nem uralkodhatott huszonöt és fél évig, csak húszig. *Nonae:* a hónap ötödik napja.
497. 1116 februárjában.
498. Zsolt 118,109.
499. 1124-ben.
500. 1126-ban.
501. Az Olsava folyó, amely a Morva mellékfolyója.

502. Bibliai hasonlatok.
503. Kiv 17,13; Iz 14,5.
504. Mt 2,10.
505. A normann Róbert, capuai herceg leánya volt II. István felesége.
506. A valóságban Jaroszláv orosz fejedelem volt.
507. Nem testvére, hanem apósa vetette őt ki a hercegségből. II. István orosz háborúja 1123-ban volt. A Kálmánon esett sérelem az 1099-ben elszenvedett oroszországi vereség, amelyről a 87. fejezet számolt be. Az ostromlott vár Vlagyimir.
508. A Hont-Pázmány nemzetségben gyakori név a Kozma; ilyen nevű ispánnal egy 1113. évi oklevélben találkozunk.
509. Utalás a fejezet elején említett lengyelországi eseményre, 1126-ban.
510. Komnénosz János (1118–1143) bizánci császár felesége lett 1108-ban. Görög neve Eiréné, később az ortodox egyház szentté avatta.
511. Az Al-Duna mentén, ma Jugoszláviában (Vajdaság) Bačka Palanka.
512. Azaz a bizánciak „görögtüzet" alkalmaztak.
513. A Karasó (Karasica) a Duna bal oldali mellékfolyója a jugoszláv–román határ közelében; Barancs híres vár – ma Braničevo Jugoszláviában.
514. 1127–1129 között zajlottak a Bizánccal vívott háborúk.
515. Római jogi terminológiát használ a krónikás, jelentése száműzetés.
516. Álmos 1125-ben ment Bizáncba, 1127-ben halt meg. Fia, II. Béla 1137-ben hozatta haza tetemét.
517. II. Béla korában győri püspök.
518. Mt 2,10.
519. Ilona 1130-ban lett II. Béla felesége. Géza a későbbi II. Géza király (1141–1162).
520. 1131-ben, uralkodása tizenhatodik évében halt meg.
521. 1131. április 28-án koronázták királlyá.
522. Iz 9,20.
523. Jer 17,5.
524. Zsolt 90,9.
525. Zsolt 17,19.
526. Zsolt 131,11.
527. Zsolt 145,8.
528. Iz 8,10.
529. 1Kir 2,46.
530. Zsolt 56,4.

531. Géza II. Géza néven (1141–1162) királyként, László mint II. László (1162–1163) és István mint IV. István (1163) ellenkirály került trónra, Álmos valószínűleg még gyermekkorában meghalt.
532. 1131-ben, a Maros mellett, ma Romániában; szóba jöttek azonban más hasonló nevű helységek is.
533. 1Kir 16,11.
534. Ekkor még csak két fiuk született meg.
535. Leviatán: őstengeri szönyeteg a főníciai mitológiában, Jób 3,8.
536. Borisz.
537. Mt 25,32.
538. III. Béla korából (1173–1196) ismerjük őket.
539. Zsolt 77,50.
540. 1132. július 22-én.
541. 1Kir 2,46.
542. II. Béla király megkoronázása (1131. április 28.) és halála (1141. február 13.) között kilenc év, kilenc hónap és tizenöt nap telt el.
543. Iz 65,1.
544. 1141. november 22-én; a valóságban ez az esemény 1141. február 16-án történt.
545. Iz 45,1; 21,15; Jób 19,29.
546. Plaien Liutold gróf.
547. A németek dühére lásd e rész 254. jegyzetét.
548. III. Konrád német király (1138–1152).
549. Az osztrák Babenberg-család tagja II. (Jasomirgott) Henrik 1143 óta bajor herceg volt, osztrák herceggé csak 1156-ban lett. Téved a krónikás, amikor seregében szászországi harcosokat emleget. II. Henrik 1142-ben feleségül vette Oroszlán Henrik anyját, így lett gyámjává.
550. Zsolt 50,19.
551. Jud 13,11.
552. Kiv 1,23; 1Mak 5,31.
553. A meghódolt népek feladata volt háborúban az elő-, illetve utóvéd ellátása.
554. II. Béla király feleségének, Ilona királynénak a testvére.
555. 1146. szeptember 11-én zajlott le az ütközet.
556. Kiv 17,13.
557. III. Konrád német király 1147-ben vonult át keresztes vitézeivel Magyarországon.
558. VII. Lajos (1137–1180) ugyancsak 1147-ben vonult át Magyarországon.

559. A francia király lett Géza ekkor született fiának, a későbbi III. István királynak a keresztapja.
560. Péld 17,13.
561. A menedékjog sértetlenséget biztosít annak, aki a királyhoz vagy a templomba menekül.
562. Később mind a ketten (II. László és IV. István) ellenkirályként léptek fel III. István ellen.
563. 1148–1152 között II. Géza király hat alkalommal vezetett hadat Oroszországba, a halicsi fejedelem, Vlagyimirko ellen. Sógora Izjaszláv.
564. II. Géza 1162. május 31-én halt meg, s ez csütörtök volt. Így tehát huszonegy évet, három hónapot és tizenöt napot uralkodott.
565. 1162 júniusától 1172. március 4-ig uralkodott, vagyis nem egészen tíz évet.
566. II. László 1162 júliusától 1163 januárjáig uralkodott mint ellenkirály.
567. Február 11-e 1162-ben esett vasárnapi napra; IV. István ellenkirály koronázása azonban 1163-ban volt, ekkor az Exsurge vasárnapja január 27-e.
568. Június 19-én, Székesfehérvár mellett győzték le, ez jelentette uralma végét.
569. Ma Beograd része Jugoszláviában, Zemun (Zimony).
570. Április 11-e, de nem 1173-ban halt meg, hanem 1165-ben e napon, s az vasárnap volt.
571. III. István 1172. március 4-én halt meg (lásd e rész 565. jegyzetét), s ez szombati nap volt.
572. III. Béla (1172–1196).
573. Mindezek nem III., hanem IV. Béla nevéhez fűződnek; a római udvar a pápai udvart jelenti.
574. A kalocsai érsek koronázta; január 13-a ebben az évben szombatra esett.
575. 1196. április 23-án halt meg, tehát huszonhárom évet, három hónapot és tíz napot uralkodott.
576. Vagyis 1196. április 24-étől kezdve.
577. Konstancia apja II. Alfonz aragón király volt. Imre özvegye III. Ince pápa tanácsára ment feleségül II. Frigyeshez, jóval Imre halála után, 1209-ben. Imre 1204. november 30-án halt meg.
578. Még apja életében, 1204. augusztus 26-án koronázták meg.
579. Halálozási dátuma itt téves, vagyis nem 1201. május 7-én, hanem 1205. május 3-án halt meg.
580. 1205. május 29-én.
581. Gertrudis Bertold meráni őrgróf leánya volt. Béla a későbbi IV. Béla király,

Erzsébet pedig Árpád-házi Szent Erzsébet, akit 1235-ben, négy évvel a halála után avattak szentté.

582. Gertrudist 1213. szeptember 28-án Péter ispán és Simon, Bánk veje a pilisi erdőben megöli. A pilisi – pilisszentkereszti – ciszterci monostorban temették el, s a francia gótika mestere, Villard de Honnecourt készített síremléket számára (mint Gerevich László feltételezte).

583. A krónikaíró – akinek munkájára Thuróczy támaszkodik – itt III. Ince pápa 1198. január 29-i decretalisára hivatkozik, amelyben felszólította András herceget, hogy vezessen hadjáratot a Szentföldre. IX. Gergely pápa összegyűjtötte ezeket a pápai utasításokat, s 1230-ban *Decretales Gregorii IX. papae* címen közzé tette. Innen ismerte a krónikás.

584. 1217–18-ban az ötödik keresztes hadjáratban vett részt II. András. A babiloni szultán az egyiptomi szultán. Valóban három hónapot töltött Palesztinában András, ám nem ért el katonai sikereket, s visszatértekor is óriási felfordulás várta.

585. Ő az első név szerint ismert királynéi kancellár.

586. Erzsébet 1221-ben kötött házasságot IV. Lajos türingiai tartománygróffal. Ő a Szentföldre utaztában, még Itáliában meghalt.

587. II. András 1235. szeptember 21-én halt meg, tehát a megkoronázása utáni huszonegyedik évben hunyt el. Egres ma Igriş Romániában, a Maros mentén, ciszterci monostora volt.

588. 1235. október 14-én, viszont téves a vasárnap ének szerinti megjelölése.

589. Danyiil Romanovics.

590. 1241. április 11-én a muhi csatában a tatár fősereg (kb. hatvanezer fő) Batu kán vezetésével legyőzte IV. Béla hadait. Béla és a sebesült Kálmán megmenekült. A tatárok egy évig maradtak Magyarországon.

591. 1246-ban Bécsújhely (Wiener Neustadt) mellett volt a csata, amelyben az utolsó Babenberg, II. (Harcias) Frigyes elesett; meglehet, hogy saját emberei ölték meg.

592. István a későbbi V. István király. II. Ottokár volt ekkor a cseh király (1253–1278). 1263. július 13-án zajlott le az ütközet a Duna mellett (ma Ausztria).

593. A flagelláns ('önostorozó') eretnekek.

594. Május 3-án, ez azonban 1270-ben szombatra esett; a budai sziget a mai Margitszigetet jelöli. Az 1210-ben Assisi Szent Ferenc által alapított ferences rend tagjait nevezték Kisebb Testvéreknek.

595. Béla felesége, Mária királyné I. Laszkarisz Theodor nikaiai császár leánya volt, aki csak néhány hónappal élte túl férjét. Béla herceg 1269-ben halt meg.

596. Geréb László műfordításában:

„Mária-oltáron, nézd, nyugszik a sírban e három:
Béla, neje s herceg – örvendjenek ők az egeknek!"

Továbbá:

„Míg lehetett, ült trónja felett a király hatalomban:
Csalfa lapult, szent béke virult, becsület vala ottan."

(*Képes Krónika.* Fordította Geréb László.
Budapest, 1971, Magyar Helikon, 124. p.)

597. Mint ifjabb király ugyanis korábban (1258-tól) az ország keleti részének volt az ura.
598. 1271-ben.
599. Ma Vidin Bulgáriában; ám ez korábban, még ifjabb király korában, 1266-ban történt.
600. Nagy Sziget: ma Csepel-sziget; budai sziget: Margitsziget. V. Istvánt abban a Domonkos-rendi apácakolostorban temették el, ahol testvére, Margit királylány élt. A beginák fogadalmat nem tett, de szerzetesként élő nők; a szigeti kolostor lakói nem beginák voltak. Valószínűleg egy Anjou-kori ferences krónikás minősítette így a rendházat, kifejezve ellenérzését az előkelő dominikánusokkal szemben.
601. Valójában 1272-ben.
602. 1278. augusztus 26-án a Morva-mezőn, a dürnkruti csatában, amelyben IV. László Habsburg Rudolf német királyt támogatta.
603. Hódmezővásárhely közelében.
604. Sir 46,1.
605. A Borsa nemből.
606. Zsolt 82,11.
607. I. Anjou Károly nápolyi király leányát, Izabellát vette feleségül, akit azonban Magyarországon Erzsébetnek hívtak.
608. A latinban szójáték: Cumanice et non catholice.
609. A fermói püspök 1279 elején érkezik Magyarországra, s 1281-ben Lengyelországba távozik. Itteni működésének eredménye a két ún. kuntörvény.
610. 1290. július 10-én történt Bihar megyében, Nagyváradtól nyugatra, Körösszeg ma Cheresig Romániában.
611. A krónikás szerint 1290. július 28-án koronázták meg III. Andrást, más források szerint valószínűbb a július 23-i dátum.
612. IV. László életében két alkalommal hozták be Magyarországra: 1278-ban és az 1280-as évek végén.

613. A 99. fejezetben szólt a krónika Gertrudis meggyilkolásáról, a 100. fejezetben pedig az 1217–18. évi szentföldi keresztes hadjáratról.
614. II. András nem járt Itáliában, s a Szentföldről sem Itálián keresztül tért haza.
615. Este itáliai város Padovától délnyugatra; az estei őrgróf VII. Azzo (1212–1264), akinek nem leányát, hanem unokahúgát, Beatrixot vette feleségül András 1234-ben, miután második felesége, Jolantha Courtenay is meghalt.
616. I. Jakab aragón király 1235-ben vette feleségül II. András második feleségétől született Jolantha nevű leányát.
617. István a dúsgazdag velencei Tomasina Morosinit vette feleségül. Házasságukból született III. András.
618. Szlavónia, Dalmácia és Horvátország hercegének titulálta magát.
619. 1291-ben.
620. Henrik fiai a Héder nemzetség Kőszegi családjának tagjai voltak. Ugrin a Csák nem tagja, a szerémségi Újlakról (ma Jugoszláviában Ilok) kapta a nevét. VIII. Bonifác 1294–1303 között volt pápa.
621. Károly Róbert 1288-ban született, tizenkét éves volt, amikor 1300-ban nagyapja, II. Károly nápolyi király Magyarországra küldte.
622. I. Anjou (Nagy) Károly (1265–1285) nápolyi király fia, Sánta Károly (akkor calabriai herceg) 1270-ben vette feleségül V. István leányát, Máriát.
623. Habsburg Rudolf német király (1273–1291).
624. Január 14-én.
625. Máté és Ugrin Csák nembeli, Amadé Aba nembeli, Porcs István fia, Domokos Rátót nembeli, Miklós fia, Demeter Balassa családbeli, Henrik fia, Henrik pedig a Héder nemzetség tagja volt.
626. II. Vencel cseh király (1283–1305).
627. Az 1278. évi dürnkruti csatában, a 105. fejezetben (lásd a 602. jegyzetet).
628. Kunigunda, IV. Béla unokája.
629. Rudolf leánya Guta volt. II. Vencel és Guta fia (a későbbi III. Vencel, 1301–1305 között magyar király) 1289-ben született. Godin ma Hodonín Csehországban.
630. Téged, Isten, dicsérünk: egyházi himnusz, a koronázási szertartás végén szokták énekelni; III. Vencelt 1301. augusztus 27-én koronázták Magyarország királyává.
631. Az esztergomi érseké volt tudniillik a koronázás joga; de nem volt betöltetlen az érseki szék, Bicskei Gergely ült benne, aki Károly Róbert híve volt.
632. Valójában 1304 nyarán.
633. Werner is, később László nevű fia is mint választott bíró a városi ügyek

legfőbb intézője volt. Nem nevezhető egészen békésnek a visszatérés: Csák Máté és hívei elzárták a távozó csehek útját, sőt csatára is sor került közöttük.

634. A Domonkos-rend tagja, Boccasini Miklós ostiai bíboros pápai legátusként 1301 szeptemberében érkezik Magyarországra, s 1303 elején távozik. XI. Benedek néven 1303–1304 között volt pápa.

635. Wittelsbach Ottó (1290–1312) bajor herceg, IV. Béla unokája, 1261-ben született Henrik és Erzsébet házasságából. Felesége, Katalin révén sógorságban volt II. Vencel cseh királlyal. 1305. december 6-án koronázták Magyarország királyává.

636. Borsa nembeli Beke, Tamás fia; a Kán nemből származó László erdélyi vajda. Ottó 1308-ban érkezett vissza Bajorországba.

637. Ottó 1312-ben halt meg, haláláig viselte ugyan a királyi címet, de a Magyarország feletti tényleges hatalmat elveszítette.

638. 1307. június 1-én.

639. Tamás 1305–1321 között volt esztergomi érsek. 1307-ben kiközösítette azokat a budai papokat és polgárokat, akik XI. Benedek pápát kiközösítették. A kiközösítettek sorában név szerint megemlíti Petermannt és Tót Mártont.

640. Károly Róbertet 1301-ben koronázták meg, de a pártoskodó nagyurak előbb Vencelt, majd Ottót választották királlyá.

641. V. Kelemen pápa a nápolyi király közbenjárására 1307-ben küldte Magyarországra legátusként Gentilis bíborost.

642. A budai zsinat határozatainak 1308. május–júliusi kihirdetésére utal itt a krónika.

643. II. Milutin Uros István, Szerbia királya (1282–1321).

644. A rákosi országos gyűlés 1307. október 10-én ismerte el Károly Róbertet királynak. 1309. június 15-én másodszor is megkoronázzák a budavári Nagyboldogasszony templomban.

645. 1310. augusztus 27-én harmadszor koronázzák meg Károly Róbertet.

646. Téves adat V. Kelemen helyett (1305–1314).

647. A Szent János lovagrend tagjai, a johanniták vagy ispotályosok.

648. Valójában a johannitáknak köszönhető Rodosz szigetének Bizánctól való elfoglalása 1307–1310 között.

649. Ma Veľký Šariš Szlovákiában.

650. A régi Szepes vármegye német lakói Károly Róbert pártján álltak.

651. Košice Szlovákiában. A király az Aba nembeli Amadénak adományozta Kassát, később azonban visszavette Aba fiaitól. A város polgárai fellázadtak Aba Amadé ellen, s 1311-ben megölték.

652. A csatát Rozgonynál (ma Rozhanovce Szlovákiában, Kassa közelében) 1312. június 15-én vívták, de ez csütörtöki napra esett.
653. 1317-ben.
654. December 15-én; Temesvárott volt 1315 és 1323 között a királyi udvar (ma Timişoara Romániában).
655. Károly Róbert második felesége VII. Henrik német király és római császár (1308–1313) leánya, János cseh király (1310–1346) húga, 1319 novemberében meghalt. Nagyváradon temették el.
656. Csák Máté 1321-ben halt meg.
657. Károly Róbert harmadik felesége Lokietek Ulászló lengyel király leánya.
658. Október 1-én.
659. Lippa ma Lipova Romániában, a Maros mentén, Aradtól keletre. Toulouse-i Szent Lajos II. Anjou Károly szicíliai királynak volt a fia, tehát Károly Róbert nagybátyja. 1317-ben avatták szentté, ezért mondja a krónikás új szentnek; kultusza gyorsan terjedt Magyarországon.
660. Március 5-én.
661. A későbbi I. Lajos magyar király (1342–1382).
662. Április 1-én.
663. 1327. november 30-án.
664. A fiú születéséről a 119. fejezet utolsó mondata tudósít.
665. Záh Felicián korábban Csák Máté híve volt, 1318 után azonban Károly Róberthez csatlakozott.
666. 1330. április 17-én hajtotta végre a merényletet, ez azonban keddi napra esett; az ünnep nyolcada (octava) az ünneptől számított nyolcadik nap.
667. Kenesich ma Szlovákiában Kňažice; János nádor: Drugeth János.
668. Ma Borsod-Abaúj-Zemplén megye.
669. Pálásthy Kopajnak; Léva ma Levice Szlovákiában; Becsei Imre a Csepel-szigeti Becséről (ma Szigetbecse Pest megyében) kapta a nevét.
670. A latinban szójáték: *Felicianus infelix.*
671. Tamás vajda a Szécsényi család őse; Dénes a Szécsi családé.
672. Szörény a Kárpátok, az Olt és az Al-Duna közötti terület, ma Románia része. I. Bazarád Havasalföld (Valachia vagy Oláhország) vajdája volt, 1330-ig a magyar király hűbérese.
673. Bazarád ortodox hitű volt.
674. 1330. november 10-én; de ez szombatra esett.
675. Pozsega ma Slavonska Požega Jugoszláviában; az erdélyi Fehérvár pedig Alba Iulia (Gyulafehérvár) Romániában.

676. A Domonkos-rendből.
677. Szécsi Dénes szörényi bán fia.
678. A Vöröstoronyi-szorosban, a Temesvár felé visszavezető úton érte támadás a király seregét.
679. Az ún. minorita krónika e szavaknál megszakad; a következő híradások a Budai Krónika-család kódexeiben maradtak ránk.
680. Telegdi Csanád esztergomi érsek (1330–1349); Báthori András nagyváradi püspök (1329–1345); Jacobus de Placentia, Károly Róbert udvari orvosa, csanádi püspök; Dancs magister, Zólyom és Liptó ispánja.
681. Károly Róbertnak már 1295-ben (apja, Martell Károly halálakor) jog szerint járt volna a nápolyi trón, de mivel nagyapja, II. Károly még élt, ő jelölte nápolyi királynak apja testvérét, Róbertet. VIII. Bonifác pápa 1297-ben ezt jóvá is hagyta. Amikor 1328-ban meghalt Róbert fia, Károly herceg, az örökösödési vita kiújult. Róbert leányunokáinak, Johannának és Máriának akarta biztosítani a nápolyi trónt, ezért felvetette, hogy Károly Róbert két fia, Lajos és András vegye feleségül az ő két unokáját. Károly Róberttel 1333 nyarán meg is állapodtak abban, hogy András nőül veszi Johannát. XXII. János jóváhagyja ezt. A házasságkötésre 1342-ben kerül sor.
682. 1335. november elején a visegrádi kongresszuson János cseh király (1310–1346) és fia, a későbbi IV. Károly császár (1346–1378), valamint III. Kázmér lengyel király (1333–1370) vettek részt.
683. Ennek a szerződésnek az értelmében koronázták III. (Nagy) Kázmér lengyel király halála után (1370 novemberében) I. (Nagy) Lajost lengyel királlyá.
684. A sáskajárást a környező országok krónikásai 1338-ra teszik; valószínű tehát, hogy a magyar krónika híradása nem egykorú, hanem későbbről származik.
685. A népi halottsiratókra emlékeztet ez a fejezet, egészen elüt a krónikás stílusától.
686. Horatius: *Ódák* I, 4, 13–14.
687. Oxymoron: logikai ellentmondást tartalmazó megfogalmazás.
688. Július 16-án.
689. A magyarországi Anjouk címerében szereplő dél-itáliai helység a Manfredoniai-öböl partján.
690. Sir 24,13.
691. Csak a brünni kiadásban található meg ez a mondat, egyebütt nem szerepel.
692. 1Mak 4,39.
693. Az esztergomi érsek gyászbeszéde felépítését és érvelését tekintve szinte

teljesen megegyezik a Pray-kódexben ránk maradt *Halotti beszéd és könyörgés*sel (12. század).
694. Luxemburgi Károly.
695. Augusztus 14-én.
696. I. (Nagy) Lajost 1342. július 21-én koronázta meg Székesfehérvárott Telegdi Csanád esztergomi érsek.
697. Ez a „könyörgés" szintén megvan a *Halotti beszéd*ben.

JEGYZETEK A 130–185. FEJEZETEKHEZ

E fejezettel kezdődik Küküllei János krónikája Lajos királyról, mely a Thuróczy-krónika részeként maradt fenn.

1. Jel 19,16.
2. Dán 2,20–21.
3. Zsolt 23,8.
4. A hasonlat előfordul II. Frigyes császár 1245. júniusi oklevelében.
5. Péld 8,15–16.
6. Iz 14,22.
7. 2Kir 10,9.
8. Zsolt 143,1.
9. Görög filozófus (Kr. e. 382–322).
10. Tévesen Arisztotelésznek tulajdonított, 8. századi munka, amelyet arabról fordítottak latinra. A mű egy latin nyelvű példánya, amelyet Nagy Lajos király képe és címere díszített, megvolt a magyar uralkodó udvarában.
11. Nagy Sándor makedón király (Kr. e. 336–323).
12. Küküllei János gyakorlatilag szó szerint idézett a *Titkok titkai*ból, de annak három helyéről másolta ki a mondatokat.
13. Flavius Vegetius Renatus (Kr. u. 400 körül) római hadtudományi szerző.
14. Küküllei nem közvetlenül Vegetius munkáját használta, hanem a Vegetiusra visszamenő idézetet a 13. századi Aegidius Romanus Ágoston-rendi szerzőtől vette.
15. Felmerült, hogy Guillelmus de Nangisra, IX. Lajos francia király (1226–1270) életírójára (vagy ennek egyik ismeretlen forrására) gondolt a szerző, de közvetlen szövegpárhuzam nem mutatható ki.
16. Szent István (1000/1001–1038) és Szent László (1077–1095).

17. I. (Nagy) Lajos király (1342–1382).
18. Az írásba foglalás mint a feledés ellenszere Nagy Lajos korában is előforduló oklevélformula. Hasonló az itt olvashatóhoz Lajos egyik 1357. évi oklevelének passzusa: „keveset a sokból, nehogy az utódok emlékezetét elkerüljék".
19. Küküllő az erdélyi püspökség egyik főesperessége. János 1355-től haláláig (1393/1394) viselte e tisztet.
20. A helynök az esztergomi érseket helyettesítette lelki ügyekben. János 1364 (esetleg korábbi időpont)–1366/1367, majd 1378–1383 (valószínűleg 1387) között volt Apáti (Keszei) Miklós, illetve Demeter érsek *vicarius*a.
21. A királyi titkos pecsétes kancelláriai osztályról van szó, amely az 1340-es évek második felében határolódott el a gyűrűs pecsétes kancelláriai osztálytól. Bár okleveles adat nem maradt ránk Küküllei János itteni tisztségviseléséről, mivel a két nápolyi hadjáratba csak a titkos pecsétes kancelláriai osztály kísérte el a királyt, s mivel Nagy Lajos 1365-ben János tengerentúli szolgálatait említette, a krónikaszerző 1350–1352-ben dolgozhatott *notarius*ként a titkos pecsétes kancelláriai osztályban.
22. A királyi oklevelek *promulgatió*jára emlékeztető formula.
23. A fejezetekre osztást a későbbi szöveghagyomány fenntartotta, de a részekre bontást nem.
24. Károly király (Károly Róbert) magyar király (1301–1342) 1342. július 16-án halt meg.
25. Lajos király 1326. március 5-én született (lásd a 122. fejezetet).
26. 1342. július 21-én.
27. Város Fejér megyében.
28. Az esemény időpontja 1344 nyara.
29. Lajos király erdélyi tartózkodási helyeiből következik, hogy a dél-erdélyi szászokkal támadt konfliktusa.
30. Sándor (Nicolae Alexandru) 1352-ig apja, Bazaráb (Basarab) vajda társuralkodója volt.
31. Küküllei téved, nem Sándor, hanem apja, Bazaráb állt szemben a magyar uralkodóval, de nem Lajossal, hanem annak apjával, Károly Róberttel.
32. Talán Brassóban (ma Braşov, Erdély, Románia), ahol Lajos 1344. június 15-én oklevelet állított ki.
33. Sándor csak élete vége felé, 1363/1364-ben tért le a Lajos iránti hűség útjáról.
34. Lajos király öccse, 1327-ben született.
35. Dél-itáliai tartomány, a szerzőnél a Nápolyi Királyság szinonimája.
36. Károly király felesége, Lajos király és András herceg anyja. Küküllei – a magyar

királyi udvar álláspontjának megfelelően – következetesen királynak tekintette és nevezte András herceget.

37. Római utazást jelent, Szent Péter és Pál apostolok sírjának felkeresését.
38. Város Pest megyében, 1355-től a királyi udvar tartózkodási helye.
39. 1343. június 8-án.
40. 6630 kg ezüst és 5156 kg arany. A 21 ezer aranymárka Magyarország hatévi aranytermelésének felelt meg.
41. Egy szekér kb. 11–13 mázsát tett ki.
42. Velence (Venezia) város Észak-Olaszországban.
43. I. Johanna nápolyi királynő (1343–1381), Lajos király és András herceg másodunokatestvére, 1343-tól András felesége.
44. 1343. július 24-én.
45. Város (Napoli) Dél-Olaszországban.
46. Zsámboki (Gilétfi) Miklós nádor (1342–1356). Küküllei téved, Miklós nem volt az avignoni követség tagja.
47. Nagymartoni Pál királyi országbíró (1328–1349).
48. Péc nembeli Őri Tamás, az Apponyi család őse, az esemény időpontjában csejtei (ma Čachtice, Szlovákia), berencsi (ma Branč, Szlovákia) és újvári (ma Holič, Szlovákia) várnagy.
49. Város (Nitra) Szlovákiában.
50. Vasvári Vid nyitrai püspök (1335–1347), ferences szerzetes.
51. Csór nembeli Gönyűi Tamás, az esemény időpontjában liptói ispán és csókakői várnagy.
52. Város Dél-Olaszországban.
53. Arnaldus de Brusaco (1332–1344).
54. 1343. szeptember 14-én.
55. Iohannes Orsini (1327–1358).
56. Olaszország mai fővárosa.
57. Az Ószövetség szerint Sába királynője Salamon királyt látogatta meg Jeruzsálemben (1Kir 10,1–10).
58. Tevere (az antik Tiberis), Róma folyója.
59. Egymással vetélkedő római arisztokrata nemzetségek.
60. Mivel ekkor a pápai udvar Avignonban székelt, Rómában aligha fogadhatta a *totum collegium Romanum* a magyar királynét.
61. Az ajándékokat részletesen felsorolja a római Szent Péter-bazilika 1361. évi vagyonlajstroma.
62. Erzsébet nem a Szent Péter-székesegyházban levő, hanem a Lateránban őr-

zött kendőt kereste fel, amelyről a hiedelem szintén azt tartotta, hogy Krisztus arcának vonásait őrzi, mivel egy Veronika nevű nő adta át neki, s ő azzal törölte le verejtékét.

63. E lépcső a hagyomány szerint a 4. században került Jeruzsálemből Rómába, a laterání palotába.
64. 1343. október 4-e körül.
65. Város Dél-Franciaországban, 1305–1378 között pápai székváros.
66. VI. Kelemen (1342–1352).
67. 1344. február 25-e.
68. Város Dél-Olaszországban.
69. A 4. században élt kis-ázsiai püspök, holttestét 1087-ben hozták Bariba.
70. 1344. március 10-e.
71. Város Dél-Olaszországban.
72. 1344. április 4-e.
73. Ma Senj Horvátországban.
74. 1344. május 21-én érkezett otthonába, ami 18 nappal korábban van, mint elutazásának évfordulója (1343. június 8-a).
75. Lajos király és András herceg öccse, 1332-ben született (lásd a 124. fejezetet).
76. A Nápolyi Királyságot jelenti, maga Szicília 1282 óta aragóniai uralom alatt állott.
77. A pápa számára megvesztegetésül adott pénz más forrásokban is szerepel, bár eltérő – de egyaránt igen magas – összeggel.
78. A pénz nem közvetlenül Avignonba futott be, hanem a velencei domonkosoknál helyezték letétbe.
79. A pénz megtette a magáét, VI. Kelemen pápa 1345. június 10-én elrendelte Johanna és András együttes megkoronázását, s ezzel Johanna mellett részt adott (volna) Andrásnak a Nápolyi Királyság kormányzásában.
80. Helyesen: 1344 végén.
81. Helyesen: Csehországba.
82. Lajos apósa Károly morva őrgróf (a későbbi IV. Károly császár) volt.
83. Károly leánya, Margit 1335-ben született.
84. Lajos és Margit eljegyzése 1338-ban, esküvője talán éppen 1344-ben volt.
85. Helyesen: csehek.
86. Károly apja Luxemburgi János cseh király volt (1310–1346), az esemény időpontjában 48 éves.
87. A több lehetséges Mária-ünnep közül talán a gyertyaszentelő, azaz 1345. február 2-a.

88. Nem valóságos tengerről van szó, hanem a lengyel–litván síkság befagyott tavairól és mocsarairól, amelyek a tenger képzetét keltették.
89. III. (Nagy) Kázmér lengyel király (1333–1370).
90. Kraków város Lengyelországban.
91. 1345 tavaszán.
92. Balog nembeli Szécsi Miklós, a felsőlendvai ág őse, az esemény időpontjában királyi asztalnokmester, valamint több észak-magyarországi megye ispánja.
93. Az esemény időpontjában abaúji ispán, udvari lovag.
94. Hermány nembeli Lack fia, a németi ág őse, az esemény időpontjában székely, brassói, besztercei és medgyesi ispán; Küküllei tévesen szerepelteti erdélyi vajdaként, mivel e funkciót csak 1356–1359 között töltötte be.
95. 1345-ben.
96. A krími tatárokról lehet szó.
97. A Korbáviai család őse. Leszármazottait a horvátok Kurjakovicsoknak nevezték.
98. A horvátországi Nelipcsics család őse.
99. Kotromanics István, aki az esemény időpontjában boszniai báni címe mellett Tolna és Fejér megye ispánságát is viselte.
100. Lajos király 1353-ban kötött házasságot az akkor 14 éves Kotromanics Erzsébettel.
101. A hadjárat 1345 nyarán indult.
102. Bihać város Bosznia-Hercegovinában.
103. Nelipics kevéssel a katonai akció előtt, 1344-ben hunyt el.
104. Négy vár visszaadását egykorú oklevél bizonyítja.
105. 1345–1346 fordulója táján, bár a sereg hatalmasként *(ingens)* minősítése túlzás.
106. 1345 őszén.
107. Az aquileiai pátriárka és Kotromanics István boszniai bán értendő rajtuk.
108. Zadar város Horvátországban.
109. 1345 nyarán, amikor Lajos király Horvátországban tartózkodott.
110. A forrásokban *Sticatum*nak nevezett hatalmas favár a félsziget bejáratánál épült 1346 tavaszán.
111. Lajos király csak 1346 áprilisában kelt személyesen útra Zára felmentésére, s június elején ért az ostromlott város közelébe.
112. A velenceiek, a korábbi ostromlók Lajos seregének megérkeztével ostromlottak lettek.
113. Raholcai Bertalan, testvére a későbbi nádornak, Kont Miklósnak. Küküllei

téved, mivel nem halt meg 1346-ban; az 1350-es évek elején királyi pohárnokmesteri tisztséget töltött be.

114. Zára alatt a Haschendorfer családbeli ifjabb Wulfing esett el, aki csak származására nézve volt német, már apja is Magyarországon élt.

115. A döntő csatára 1346. július 1-jén került sor.

116. Lajos 1346. július 3-án vonult el Zára alól.

117. 1346. december 21-én. Zára elestében az árulás nem játszott számottevő szerepet.

118. Küküllei téved, a nápolyi gyilkosság nem követte, hanem megelőzte a zárai ostrom csúcspontját.

119. Város Izraelben. A Jeruzsálem királya cím 1229 (II. Frigyes császár jeruzsálemi koronázása) óta kapcsolódott össze a – közben (1282-től) szintén anakronisztikussá vált – Szicília királya címmel a Nápolyi Királyság feletti uralom jelölésére.

120. András herceg udvarának tagja, a merénylet résztvevője. Catanzaro város Dél-Olaszországban.

121. Helyesen: Sancia asszony, aki Johanna dajkájának leánya volt. Küküllei állításával szemben a gyilkosság értelmi szerzőjének nem ő tekinthető.

122. Város Olaszországban, Nápoly szomszédságában.

123. Szójáték: *Aversa – submersa*, a Kükülleinek e helyütt mintaként szolgáló 1350. évi oklevélben még tisztábban: *Aversa – subversa.*

124. 1345. szeptember 18-ról 19-re virradó éjjelen.

125. Bertrand de Beaux grófi címéből torzult névalak. Bertrand valóban rokonságban állott az Anjoukkal.

126. Küküllei alaposan túlértékelte Bertrand de Beaux szerepét az igazságszolgáltatásban.

127. Raholcai (Kont) Miklós, az esemény időpontjában királyi pohárnokmester és barsi ispán, utóbb nádor, az Újlaki család őse. 1347 márciusában indult Itáliába.

128. Város Közép-Olaszországban.

129. Lallo Compenesco már Kont Miklós megérkezése előtt, 1346 végén szembefordult Johannával.

130. Lajos király 1347. november 11-én indult el Visegrádról.

131. II. Malatesta, Rimini város (Firenzétől keletre Olaszországban) ura.

132. Francesco degli Ordelaffi, Forli város (Firenzétől északkeletre Olaszországban) ura.

133. Gonzaga családbeli Filippo, Mantova város (Milánó és Bologna között Olasz-

országban) ura. Lajos itáliai útja során éppen fordított sorrendben találkozott a városok említett uraival, mint ahogyan Kükülleinél szerepelnek.

134. Johanna 1347-ben lépett házasságra tulajdon nagybátyjával, Tarantói Lajossal. Taranto város Dél-Olaszországban.
135. Provence tartomány Dél-Franciaországban, ennek egyik városa Avignon, amely 1348-ig a nápolyi Anjouk tulajdonában volt.
136. 1348. január közepén.
137. 1348. január 23-án.
138. Károlyt.
139. Róbertet.
140. András herceget nem a városban, hanem a városfalakon kívül egy kolostorban gyilkolták meg.
141. Lajos még nápolyi bevonulása előtt, 1348. január 20–23. között végeztette ki – egyébként ártatlanul – Durazzói Károlyt. Küküllei felcserélte az eseményeket: Lajos előbb időzött Aversában, és csak azután ment Nápolyba.
142. Martell Károly 1345. december 25-én, már apja meggyilkolását követően született.
143. Hermány nembeli Lack fia, az erdélyi vajdai méltóságot 1344–1350 között viselte. Küküllei téved, István Lajos királlyal együtt tért vissza Magyarországra.
144. A Bregenz (ma Ausztria) vidéki Wolfurtból származott, röviddel utóbb a magyarországi bárók közé emelkedett.
145. 1348 májusában.
146. Capua város Olaszországban, Nápoly szomszédságában. Esetleg utalhat Nápoly Castel Capuano nevű erődjére is.
147. 1349. január 11-én.
148. Lackfi István csak 1348 őszétől tartózkodott újra Apuliában.
149. A csata 1349. január 23-án Troia és Ascoli között volt.
150. Ti. Tarantói Lajos.
151. Urslingen Werner herceg korábban Lajos magyar király zsoldosvezére volt.
152. Város Dél-Olaszországban.
153. A 144. fejezet szövege és a 145. fejezet első mondatának fele szó szerinti átvétel Lajos király egy 1350. évi okleveléből.
154. 1349. június 6-án.
155. Lajos király 1350. október 30-i, Lackfi István javára szóló okleveléről van szó, amelynek szövegét Küküllei alaposan kiaknázta.
156. Ma Štrigova Horvátországban.

157. Ma Čakovec Horvátországban.
158. Már 1348 szeptemberében.
159. Lackfi István 1349 őszén hagyta el Apuliát.
160. Lásd e rész 46. jegyzetét.
161. Zsámboki Domokos az esemény időpontjában honti ispán és drégelyi (ma Drégelypalánk Nógrád megyében) várnagy.
162. Zsámboki János az esemény időpontjában bajmóci (ma Bojnice, Szlovákia) várnagy.
163. Lásd e rész 127. jegyzetét. Az esemény időpontjában királyi pohárnokmester és pozsonyi ispán.
164. Lásd e rész 113. jegyzetét.
165. Eredeti neve Domokos.
166. Ákos nembeli István, a Bebek család pelsőci ágának őse.
167. Ákos nembeli György, a Bebek család vámosi ágának őse.
168. Lásd e rész 92. jegyzetét. Az esemény időpontjában szörényi bán.
169. Kácsik nembeli Szécsényi Kónya, az esemény időpontjában nógrádi ispán.
170. Lásd e rész 94. jegyzetét. Az esemény időpontjában szatmári, máramarosi és ugocsai ispán.
171. Hermány nembeli Lack fiai, az esemény időpontjában Miklós és Pál udvari lovag, zempléni ispán.
172. Apáti (Keszei) Miklós, utóbb esztergomi érsek.
173. Ma Zagreb Horvátországban.
174. 1350 augusztus–szeptemberében.
175. Osl nembeli Kanizsai István.
176. A mai Óbuda, Budapest része.
177. Osl nembeli Kanizsai János, az esemény időpontjában udvari lovag.
178. Lásd e rész 71. jegyzetét.
179. 1350. május 1-jén.
180. Város Olaszországban, Róma és Nápoly között, tévedésből került be Küküllei munkájába.
181. Város Dél-Olaszországban.
182. Lásd e rész 68. jegyzetét.
183. Lásd e rész 69. jegyzetét.
184. Lásd e rész 144. jegyzetét.
185. 1350. június 13-án.
186. Lajos király Wolfurti Ulrikot megtartotta szolgálatában, testvérét, Konrádot pedig utóbb visszavette.

187. Canosa di Puglia, város Dél-Olaszországban.
188. Olaszországi város Nápolytól északkeletre.
189. Város Dél-Olaszországban, Nápolytól délkeletre.
190. Salerno és Nápoly között.
191. Nápoly közvetlen közelében, attól keletre.
192. Lajos király Nápolyt kelet felől megkerülve 1350. július 1-jén kezdett Aversa ostromához.
193. Lásd e rész 127. és 163. jegyzetét.
194. 1350. július 26-án.
195. Az ostrom 34 napig (1350. július 1-jétől augusztus 3-ig) tartott.
196. Aversában kiadott királyi adományleveleket nem ismerünk.
197. Lásd e rész 94. és 170. jegyzetét.
198. A Druget család gerényi ágának őse, az esemény időpontjában ungi ispán.
199. Druget Vilmos 1334–1342 között volt nádor.
200. Azaz a johanniták.
201. Ma Vrana Horvátországban.
202. Fra Moreale nemzetközi kalandor, aki 1353-ban élvezte az auranai perjelség jövedelmeit.
203. 1350 őszén.
204. A pápák először az 1300., majd az 1350. évet minősítették jubileumi évnek, amikor a római zarándokok korlátlan bűnbocsánatot kaptak.
205. Lásd e rész 146. jegyzetét.
206. Hely Olaszországban Nápoly és Róma között.
207. A földrengés 1349. szeptember 10-én volt.
208. Ma Campagna di Roma, Róma környéke.
209. Lajos király 1350. szeptember 19-én vonult be Rómába.
210. Ez csak Cola di Rienzo lehetne, aki valóban *tribunus* volt, ám ez időben IV. Károly foglyaként Csehországban tartózkodott.
211. Kb. 18 km-re.
212. Olasz forrás szerint azzal az indoklással tette ezt, hogy Róma a császárságé.
213. Az üresen álló lateráni palotáról van szó.
214. Lásd e rész 62. jegyzetét. A kendő eredeti darabját nem Lateránban, hanem a Szent Péter-bazilikában őrizték.
215. VI. Kelemen pápa 1350. július 10-én a két nápolyi hadjárat miatt kiközösítette Lajos királyt és híveit, a feloldozás erre az egyházi fenyítékre vonatkozik.
216. Város Észak-Olaszországban.

217. Lajos király 1350. október 25-én már Budán volt.
218. Bár a testvérek Moson és Pozsony megyében nagy uradalmak tulajdonosai lettek, az őket megajándékozó királyi adománylevelek nem maradtak ránk.
219. 1350–1352 között.
220. Nem maradt ránk.
221. Helyesen: VI. Kelemen (1342–1352).
222. Guido 1349 közepén járt Magyarországon.
223. Bertalan traui (ma Trogir, Horvátország) püspök (1349–1361) nem a nápolyi ügyekben folytatott tárgyalásokat Magyarországon.
224. Város Veszprém megyében.
225. Dorozsma nembeli Garai János (1347–1357). Licenciátust egyetemi tanulmányai révén nyert.
226. 1352 nyarán.
227. 1352 végén.
228. Dandolo András velencei dózse (1343–1354), történetíró.
229. A Velence és Magyarország közti nyolcéves fegyverszünet ideje (1348–1356) alatt magyar követek egyetlen alkalommal sem jártak Velencében.
230. Gradenigo János velencei dózse (1355–1356).
231. Lajos király 1356. június végén ért a velencei fennhatóság alatti terület határára.
232. Ma az észak-olaszországi Vittorio Veneto város része..
233. Észak-olaszországi város Velencétől északra.
234. Város Conegliano és Velence között.
235. Város Velencétől északnyugatra.
236. A hajdani roccai apátság és a Trevisótól északra levő Nervesa város nevének összevonásából keletkezett elnevezés.
237. Hely Treviso mellett.
238. Város Asolótól északra.
239. Ismeretlen.
240. A térségben levő Fregona hellyel lehet azonos.
241. Vásári Tamás, a Rupolújvári család őse, az esemény időpontjában udvari lovag.
242. Vásári Miklós esztergomi érsek (1350–1358).
243. 1356 augusztusában.
244. Raholcai (Kont) Miklós (lásd e rész 127. jegyzetét) nádor (1356–1367).
245. Dolfin János velencei dózse (1356–1361).
246. Város Velencétől északnyugatra.
247. Az ostrom három hónapig (1357. június–szeptember) tartott.

248. 1357 júniusa előtt.
249. Nervesa mellett, 1358. január 14-én. Küküllei itt az események sorrendjében hibát követett el.
250. 1357 nyarán.
251. Vásári Tamás familiárisa.
252. Himfi Benedek a család döbröntei ágának őse, az esemény időpontjában udvari lovag, komáromi ispán és somlói (ma rom Veszprém megyében, a Somló-hegyen) várnagy.
253. 1357. szeptember 17-én.
254. Bajorországi származású.
255. Faletro Mihályt.
256. Marino Falieri velencei dózsét (1354–1355) 1355-ban lefejezték, de ennek nem volt semmi köze a csak a következő évben kitört magyar–velencei háborúhoz.
257. III. Lipót osztrák herceg (1379–1386).
258. 1381-ben.
259. Város Észak-Olaszországban.
260. Carrara Ferenc, Padova ura (1350–1388).
261. 1384-ben.
262. Küküllei Oroszországon Halicsot és Lodomériát értette; ezekre a magyar királyok a 13. század elejétől – uralkodói címükben is kifejezett – igényt tartottak.
263. 1351-ben.
264. Lubard litván herceget a lengyelek fogták el.
265. 1352-ben és 1355-ben.
266. Lásd e rész 262. jegyzetét. E két hadjárat valójában Lodoméria területén folyó litvánellenes, illetve a litvánok térítését szolgáló keresztes háború volt.
267. Cudar Péter oroszországi vajda, sárosi ispán (1381–1382).
268. Cudar Imre egri püspök (1378–1384).
269. Cudar György 1380 körül udvarmester, szepesi ispán és szepesvári (ma Spišský hrad, Szlovákia) várnagy. Cudar Imre és György oroszországi vajdaságáról nem maradt okleveles adat.
270. Ákos nembeli Bebek Imre oroszországi vajda, sárosi és szepesi ispán (1383–1385).
271. Rátót nembeli Serkei (Kaplai) János oroszországi vajda (1379–1380, 1382–1383, 1386). Küküllei nem pontos időrend szerint említette az oroszországi vajdákat.

272. VI. Ince pápa (1352–1362).
273. XI. Gergely pápa (1370–1378).
274. V. Orbán pápa (1362–1370). Küküllei a felsorolásban elvétette a pápák sorrendjét.
275. Lásd e rész 171. jegyzetét. Az esemény időpontjában udvari lovag és zempléni ispánsága mellett világosvári (ma Şiria, Románia) várnagy.
276. 1357–1359-ben.
277. Albornoz Egyed bíboros (1350–1367).
278. Pok nembeli Meggyesi Simon, az esemény időpontjában varasdi ispán.
279. 1360–1361-ben.
280. Lásd e rész 267. jegyzetét. Az esemény időpontjában királyi pohárnokmester és sárosi ispán.
281. Város Olaszországban.
282. Viscontio Bernabo és II. Galeazzo, Milánó és Genova urai.
283. Város Észak-Olaszországban.
284. 1368-ban. Küküllei XI. Gergely pápa tényleges idejére nem helyez pápának segítő magyar sereget (ilyen nem is volt).
285. II. Albert osztrák herceg (1330–1358).
286. Lásd e rész 171. jegyzetét.
287. Város Svájcban.
288. 1355-ben.
289. Küküllei téved: Zürichet a magyar sereg nem foglalta el.
290. Lásd e rész 244. jegyzetét.
291. Apáti (Keszei) Miklós esztergomi érsek (1358–1366).
292. 1363-ban.
293. Város Bosznia-Hercegovinában.
294. Az ördög fiai. Biblikus kifejezés.
295. Város (Bistriţa) Erdélyben, Romániában.
296. 1365-ben. A magyar királyok – uralkodói címükbe is foglaltan – 1270 óta tartottak igényt a Bulgária feletti hatalomra.
297. Város (Vidin) Bulgária északnyugati szegletében.
298. Szracimir Iván vidini cár (1352/1356–1396).
299. Ma már ismeretlen fekvésű vár Horvátország területén.
300. Iván négy évig (1365–1369) volt fogságban.
301. Lásd e rész 82. jegyzetét. IV. (Luxemburgi) Károly német-római császár (1355–1378).
302. Lajos király anyja, Erzsébet királyné megsértése miatt.

303. 1362-ben.
304. Város (Trenčín) Szlovákiában.
305. Város (Świdnica) Délnyugat-Lengyelországban.
306. Bolko.
307. Lásd e rész 244. jegyzetét.
308. Lásd e rész 166. jegyzetét. Az esemény időpontjában királyi országbíró (1360–1369).
309. Város (Uherský Brod) Kelet-Csehországban.
310. Károly császár és Lajos király 1364-ben kötött békét.
311. Város (Opole) Délnyugat-Lengyelországban.
312. László (Ulászló) Lajos király rokona volt, az esemény időpontjában nádor (1367–1372).
313. Lásd e rész 267. jegyzetét. Az esemény időpontjában pohárnokmester (1371–1372) és több felvidéki megye ispánja.
314. 1371-ben.
315. Lásd e rész 89. jegyzetét.
316. 1370. november 5-én.
317. 1370. november 17-én.
318. 1368-ban.
319. Havasalföld – a Déli-Kárpátoktól délre az Al-Dunáig húzódó terület – 1233 óta Kunországként szerepelt a magyar királyok uralkodói címében.
320. Lásd a 171. jegyzetet. Az esemény időpontjában udvari lovag, zempléni és ungi ispán.
321. Lásd e rész 278. jegyzetét. Az esemény időpontjában szatmári, máramarosi, ugocsai és krasznai ispán.
322. Lajk (I. Vladislav-Vlaicu) havasalföldi vajda (1364–1377 körül).
323. A mai románok elődeit jelölő népnév a latin szövegben *Olachus* alakban szerepel.
324. Dîmboviţa vár a Déli-Kárpátok déli oldalán feküdt.
325. Járai Péter erdélyi alvajda (1367–1368).
326. Vas Dezső és Vörös Péter testvérek voltak, a cegei Wass család ősei.
327. Város (Cetatea de Baltă) Erdélyben, Romániában.
328. Város Komárom-Esztergom megyében.
329. Ferences kolostor.
330. Dorozsma nembeli Garai Miklós, a nádori ág őse, macsói bán (1359–1375).
331. A Szerémségtől délre eső terület.
332. Szörényvár ma Drobeta-Turnu Severin Romániában.

333. Lásd e rész 32. jegyzetét.
334. Törcsvár ma Bran Erdélyben, Romániában.
335. 1377-ben.
336. A mai szerbek elődeit jelölő népnév a latin szövegben *Rachenus* alakban szerepel.
337. Moldva és Moldávia lakói, a latin szövegben *Moldavus*.
338. Osl nembeli Ostfi Domokos macsói bán (1340–1353).
339. Bölcs 3,15.
340. Az 1350-es évek közepén.
341. Küküllei téved, a zsidók már az 1360-as években visszatérhettek Magyarországra.
342. Kr. u. a 3. században élt.
343. 1381-ben.
344. A mai Budapest területén, a Hárs-hegy oldalában.
345. Küküllei téved, a pálosok rendje nem külföldről telepedett Magyarországra, hanem itteni eredetű.
346. A Pest megyei Pilisszántó területén.
347. Pilisszentlélek Komárom-Esztergom megyében.
348. Pilisszentlászló Pest megyében.
349. Pilis hegység.
350. 1352-ben.
351. Márianosztra Pest megyében.
352. Városlőd Veszprém megyében.
353. Bakony hegység.
354. 1378-ban.
355. Város Nyugat-Németországban.
356. Település (Mariazell) Ausztriában.
357. Lajos király főpapjai és bárói számos kolostort alapítottak a pálosok számára.
358. Nem a magyarországi, hanem a Kárpátoktól keletre, Kunországban élő kunokról van szó.
359. Lásd e rész 16. jegyzetét.
360. Azaz ferences.
361. Balkáni eretnekek.
362. Peregrin boszniai püspök (1349–1356).
363. Város (Lipova) a Maros mentén, Romániában, Erdélyben.
364. A térítés a Biblia latin fordítása, a Szent Jeromos által készített *Vulgata* alapján folyt, azaz nyugati rítus szerint.

365. Mikola fia, népével 1335 körül telepedett be a Balkánról a Kárpát-medence akkor még jobbára lakatlan északkeleti térségébe, Máramarosba.
366. Moldva (Moldávia) – a Keleti-Kárpátoktól keletre eső terület – 1233 óta Kunországként szerepelt a magyar királyok uralkodói címében.
367. 1350 táján; Bogdán 1365 körülig volt moldvai vajda.
368. A Lajos kori több pestisjárvány közül a legnagyobb 1348–1349-ben pusztított.
369. Küküllei téved, nem az udvarnokok és más szolganépek, hanem azok elöljárói emelkedtek fel a nemességbe.
370. Lásd e rész 83–84. jegyzetét.
371. Lásd e rész 82. jegyzetét.
372. 1349-ben, bizonnyal a pestisjárvány következtében.
373. Lásd e rész 100. jegyzetét.
374. Lásd e rész 99. jegyzetét.
375. Katalin (1370–1378).
376. Mária (1371–1395), 1382–1387 között magyar királynő, 1387–1395 között formálisan Zsigmond társuralkodója.
377. Hedvig (1373/1374–1399). 1384–1386 között lengyel királyné, 1386–1399 között formálisan Jagelló Ulászló társuralkodója. 1997-ben szentté avatták.
378. Német birodalmi őrgrófság az Elba és az Odera folyók vidéke között.
379. Zsigmond (1368–1437) IV. Károly német-római császár fia, 1376 óta brandenburdi őrgróf.
380. Az 1370-es évek végén.
381. Lajos király anyjáról és feleségéről, a két Erzsébetről van szó.
382. Város (Trnava) Szlovákiában.
383. Erzsébet pomerániai hercegnő, IV. Károly császár negyedik felesége.
384. Zsigmond és Mária formális közös uralkodásának Mária 1395. évi halála vetett véget. Zsigmond 1437-ig ült a magyar trónon, 1433-ban a császári méltóságra emelkedett.
385. 1384 októberében, Krakkóban.
386. 1386 februárjában, Krakkóban.
387. II. Jagelló (Jagiello) Ulászló lengyel király (1386–1434).
388. Szöveg szerinti átvétel Aegidius Romanus (lásd e rész 14. jegyzetét) munkájából.
389. Lásd e rész 16. jegyzetét.
390. Lásd e rész 24. jegyzetét.
391. Iz 40,6.

392. Tartalmilag mutat megfelelést Aegidius Romanus szövegével.
393. Zsolt 72,28.
394. 1382-ben. Későbbi források szeptember 10-ét említik halála napjaként.
395. Halálának oka hosszas, lepraszerű betegsége volt.
396. Szeptember.
397. A Szent Katalin-kápolnában.
398. A székesfehérvári prépostság.
399. A koronázás és a halál között pontosan ennyi idő telt el úgy, hogy – a középkori gyakorlatnak megfelelően – a kezdő és a záró dátumot is beszámítjuk.
400. A Lajos király külsejéről adott jellemzés nem Küküllеitől származik, hanem Thuróczy János betoldása.

Ezzel záródik Küküllei János krónikája

JEGYZETEK A 186–262. FEJEZETEKHEZ

1. Hásságyi István 1475–1493 között volt az országbírói hivatal főjegyzője. Az ő biztatására írta meg Thuróczy 1481–1485 között Kis Károly történetét, ez a rész készült el tehát legelőször a Thuróczy-krónikából.
2. Kis Károly Durazzói Lajos fia volt. Miután apja meghalt, Nagy Lajos Nápolyból az udvarába hozatta, majd kinevezte Horvátország és Szlavónia hercegévé. 1381-ben VI. Orbán pápa III. Károly néven Nápoly királyává koronázta. 1385-ben elfogadta a főurak meghívását a magyar trónra.
3. Visconti Bernabos Milánó bukott ura. Thuróczy a forrásul használt Lorenzo de Monacis munkájában ezt találta: *„altissimus ille Bernabos armipotens"* (ama magasságos, fegyverrel hatalmas Bernabos). Ám ez a név nem mondott neki semmit, ezért a „magasságos" kifejezést *„omnipotens"*-nek, „mindenható"-nak értelmezte.
4. Velencei történetíró (1351–1429), diplomata és államférfi. Két ismert munkája: *Chronicon Venetum seu Historia Veneta ab origine urbis usque ad a. 1354.* (Velence története a kezdetektől 1354-ig) és *Carmen de casu illustrium reginarum et de lugubri exitu Caroli Parvi* (Vers a híres királynők esetéről és Kis Károly haláláról); a szavahihető emberek egyike – mint majd a 214. fejezetből kiderül – Guti Országh Mihály nádor, Thuróczy kortársa volt.
5. Mária 1370-ben született, és 1379-ben jegyezték el IV. Károly német-római császár elsőszülött fiával és utódával, Luxemburgi Zsigmonddal.

6. A királyi szolgákat (szervienseket).
7. 1382. szeptember 17-én koronázza meg Máriát Demeter bíboros esztergomi érsek.
8. Horváti Pál zágrábi püspök; „és ama olasz" – a szöveg azt sugallja, hogy itt másik személyről van szó. Horváti Pál ugyanis nem volt olasz származású.
9. Thuróczy téved: András gyermeke, ugyancsak Károly, még csecsemőkorban meghalt.
10. Ez az ironikus megjelölés félreérthetetlenül utal arra, amit a későbbiek során Thuróczy bővebben is kifejt, hogy asszony nem alkalmas az uralkodásra (azaz Mátyás király felesége, Beatrix ellen agitál, aki maga is aspirált a trónra).
11. 1385 augusztusában.
12. Héliosz napisten és kedvese, Klümené fia a görög mitológiában.
13. A Sanseverino-ház nemesi család a Nápolyi Királyságban, az Anjouk dél-itáliai uralma alatt emelkedett magasra csillagzata. Az Anjouk és a Durazzók közötti harcban az Anjouk pártjára állt.
14. Ottó bajor herceg (IV. Béla Erzsébet nevű leányának fia), 1305–1307 között magyar király, tévedésből szerepel e helyütt, valószínűleg Braunschweigi Ottó helyett, aki Johanna nápolyi királynő negyedik férje volt.
15. Ausonia az ausonok földje: Dél-Itália; utalás az *Aeneis* első sorára.
16. Kis-ázsiai város, az ókorban Apollón-templomáról volt nevezetes.
17. Vergilius: *Aeneis* 2,3.
18. Vergilius: *Aeneis* 10,197.
19. Kis Károly 1385 szeptemberében érkezett Zenggbe, október 23-án pedig Zágrábba.
20. Mária királynő és Zsigmond 1385 augusztusában Budán kötött házasságot Demeter bíboros esztergomi érsek előtt.
21. 1385. december elején.
22. December közepén.
23. Csehországba.
24. 1385. december 31-én.
25. Pohárnokmester volt.
26. Szent Dorottya ünnepe február 6-án van.
27. 1386. február 7-én történt.
28. 1386. február 24-én.
29. VI. Orbán közösítette ki Kis Károlyt, ezért egyházi temetése csak 1390-ben volt. Itt végződik Thuróczy krónikájának harmadik része.

30. Zsigmondot 1387. március 31-én koronázták magyar királlyá, 1410-től volt választott német-római király; 1433-tól volt római császár, 1437-ben halt meg.
31. Mátyás király (1458–1490).
32. Oklevéljegyzék (regisztrum), amely a birtokadományozó oklevelek másolatát és rövid tartalmi kivonatát foglalta magában. Az oklevelek elsőrangú történeti források.
33. Július 15-e után.
34. Július 25-én; ma Dakovo Horvátországban.
35. A tengerparti Novigrad várában, 1387 elején Palisnai János vránai perjel megfojtatja Erzsébet anyakirálynőt. Mária királynő fogságban marad.
36. Horváti János macsói bán közben Nápolyba ment fegyveres segítséget kérni. Zsigmond a Délvidékre vonul, ám a nápolyi erősítés közeledtének hírére visszatér Budára.
37. 1387. június 4-én Frangepán János a velencei hajóhad támogatásával Novigrad feladására kényszeríti a vránai perjelt. Mária királynő kiszabadul tehát a közel egyéves fogságból.
38. Thuróczy egymástól térben és időben távol eső eseményeket von össze. Az évszám 1387. Zsigmondot március 31-én (nem pünkösd napján) Székesfehérvárott Himházi Benedek veszprémi püspök koronázta Magyarország királyává, ekkor Mária még fogságban volt.
39. Ez még 1386 tavaszán történt.
40. Tvrtko Istvánt.
41. 1388 márciusában.
42. Thuróczy ismét erősen összevonja az eseményeket. Zsigmond folyamatosan harcra kényszerült a Horváti-párt támogatói ellen. 1391 márciusában meghalt Tvrtko István bosnyák király, utóda Dabisa István. 1395-ben Zsigmond hadjáratot vezet Moldvába, Karácsonkőnél legyőzi Istvánt, s felsőségének elismerésére kényszeríti.
43. Vergilius: *Aeneis* 6,853.
44. Erődítmény a Duna mellett Nikápolytól (ma Nikopol Bulgáriában) kb. tizenkét kilométernyire, a román oldalon.
45. 1395. május 17-én; nem betegség következtében, hanem lovasbaleset áldozataként.
46. Jadviga: Hedvig, Mária királynő húga. Kanizsai János esztergomi érsek és Ilsvai Leusták nádor lecsillapítják a királyné halálát követő zavargásokat, és Eperjesnél megállítják a Sáros megyébe benyomuló II. Ulászló lengyel király seregét.
47. 1388-ban történt eseményről van szó. Kont István kivégzését magyar nyelvű

ének örökítette meg, amelyet Thuróczy krónikája latin kivonatban tartott meg. Thuróczy szépírói érzékét jól mutatja, hogy a prózaszövegben is érzékelhető a művészi ballada.

48. Tudniillik a végítélet harsonája.
49. 1379-ben V. Palaiologosz János császár (1341–1391) I. Amurát vagy Murád török szultán (1359–1389) segítségével szerezte vissza trónját fiától, Andronikosztól.
50. I. Amurát 1389-ben a Rigómezőn vívott ütközetben meghalt (Szerbia török vazallusállammá lett), utóda I. Bajazid lett (1389–1403).
51. Erődök a Duna partján, Bulgáriában.
52. Szeptember 28-án (Szent Mihály ünnepe 29-én van).
53. Lásd az első rész (1–129. fejezet) 80. jegyzetét.
54. János nevers-i gróf, burgundiai trónörökös, a francia lovagság vezére és Ilsvai Leusták nádor fogságba esik. Zsigmond király vízi úton Konstantinápoly felé menekül.
55. I. Xerxész perzsa király (Kr. e. 485–465) 480-ban Szalamisz szigeténél vereséget szenvedett a görögöktől.
56. 1396 októberében.
57. Nápolyi Lászlónak, Kis Károly fiának. Ő 1387–1414 között volt Nápoly királya.
58. Zsigmond ekkoriban már újabb házasság tervével foglalkozott, eljegyezte Margit sziléziai hercegnőt; az elégedetlenség egyik fő oka az volt, hogy a király környezetében nagy befolyásra tettek szert idegenből jött kalandor elemek; az itt említett „két Istvánt" még 1397. február 27-én Zsigmond hívei Kőrösön meggyilkolták.
59. Április 28-án.
60. Thuróczy téved. A Garaiak, a királynők védelmében elesett Garai Miklós fiai Zsigmond király hívei voltak. Miklós ekkor horvát-szlavón bán, 1402-től az ország nádora. Öccse, János, valamint ugyancsak Miklós nevű fia voltak a kezesek az országnagyoknál a foglyul ejtett király ellenében.
61. Az országnagyok egyik csoportja, II. Ulászló lengyel királynak ajánlja fel a trónt, mások Vilmos osztrák herceget látták volna szívesen az ország trónján.
62. László ekkor még nem indul Magyarországra, csak jóval Zsigmond kiszabadulása után, 1403-ban. Zsigmond király ekkor Csehországban hadakozik. Kanizsai János esztergomi érsek Zárában, Angelo Acciaiuoli pápai követ jelenlétében, alkalmi koronával 1403. augusztus 5-én koronázza Magyarország királyává Nápolyi Lászlót.
63. A valóságban sok-sok tárgyalás, hosszas huzavona előzte meg Zsigmond sza-

badon bocsátását. A király és hívei nem kevés áldozatot hoztak ennek érdekében. Zsigmond fölbontotta eljegyzését Margittal, s eljegyezte a kilencéves Cillei Borbálát.

64. Nápolyi László.
65. A Lackfiakon már korábban bosszút álltak Zsigmond hívei: 1397. február 27-én.
66. 1410. szeptember 20-án, a Majna menti Frankfurtban.
67. Sok év eseményeit vonja itt egybe Thuróczy. Német-római császárrá csak 1433. május 31-én koronázza őt Rómában IV. Jenő pápa, a galambóci hadjárat 1428-ban volt; Galambóc az Al-Duna mellett, ma Jugoszláviában Golubac.
68. Itt II. Murádra (1421–1451) értendő, a név előfordult Bajaziddal kapcsolatban is (a 203. fejezetben).
69. Ter 1,28. Mint a legtöbb szekta, ők is a Bibliára hivatkoznak.
70. Vergiliusi ihletésű kifejezés (*Aeneis* 7,337–338), az ördögöt kell rajta érteni.
71. Zsigmond először 1420 júliusában, Prága mellett szenved vereséget a huszita hadaktól, másodszor pedig 1422 januárjában Kutná Horánál (Kattenberg, Katumbánya).
72. A konstanzi zsinatot a nyugati egyházszakadás megszüntetése miatt hívták össze elsősorban, s még jóval Zsigmond csehországi vereségei előtt (1414-ben). Husz Jánost és Prágai Jeromost is megidézték, s mindkettejüket máglyahalálra ítélték: Husz Jánost 1415-ben, Jeromost 1416-ban.
73. Zsigmond még 1411-ben fegyveres konfliktusba keveredett Velencével, Dalmácia birtoklása miatt. 1413-ban, nem tudván megtörni Velence ellenállását, öt évre fegyverszünetet kötött. Míg a zsinattal volt elfoglalva, Hervoja igyekezett kivívni a függetlenséget. Fáradozása azonban nem járt eredménnyel, török szövetségesének hűbérese lett, Dalmácia pedig Velence kezére került.
74. Maróti János macsói, Csupor Pál szlavón bán.
75. A török kiszorítására küldött magyar sereg 1415 júliusában, Dobojnál (ma Bosznia) szenvedett vereséget.
76. Havasalfölddel kapcsolatban is két, időben távoli eseményt von össze Thuróczy. Mircse havasalföldi vajda érdekében 1394 őszén vonul fel Zsigmond, amikor I. Bajazid elűzte Mircsét. 1395 áprilisában a Losonczi vezette sereg vereséget szenved, s Losonczi meghal. II. Dán vajdát, aki szintén Zsigmond szövetségese volt, 1424 decemberében űzték el a törökök, s Zsigmond seregei 1425 őszén indulnak a Havasalföldre Dán visszahelyezésére. Győzelmet aratván a törökök ellen ez 1426 nyarán sikerül is.
77. A hét Mária-ünnep: Mária születése: szeptember 8.; névünnepe: szeptember

12.; bemutatása: október 8.; Szeplőtelen fogantatás: december 8.; Gyertyaszentelő Boldogasszony: február 2.; Gyümölcsoltó Boldogasszony: március 25.; Nagyboldogasszony: augusztus 15.

78. 1403-ban.
79. IV. Vencel (1378–1419) Zsigmond bátyja volt. Halála után egy évvel, 1420. július 28-án a prágai várban cseh királlyá koronázzák Zsigmondot; de már bátyja életében is viselte Zsigmond a Csehország kormányzója címet.
80. Rozgonyi Simon országbíró (1409–1414) és Pálóczi Mátyus országbíró (1425–1435).
81. Guti Országh Mihály 1458-tól 1484-ig viselte a nádorságot, a bárók közé pedig mint királyi kincstartó már Zsigmond alatt (1436) felemelkedett. A 195. fejezetben valóban név szerint is említi őt.
82. Eredeti nevén: Filippo Scolari, elszegényedett firenzei nemesi család szülötte. Szerény ispáni címe ellenére egyike volt a Zsigmond kori Magyarország leghatalmasabb báróinak; Cillei, Garai, Stibor vajda és Rozgonyi országbíró után ötödikként emlegették.
83. A Thallóczyak horvát–dalmát és szlavón bánok voltak 1435–1445 között.
84. I. János király (1385–1433) fia, Péter.
85. Brankovics György szerb uralkodó (1427–1456).
86. Minthogy Thuróczy oly részletesen felsorolja Brankovics György Zsigmondtól adományul nyert magyarországi birtokait, nem lehetetlen, hogy a 195. fejezetben említett jegyzék (regisztrum) Zsigmond késői királyi könyvével azonos.
87. 1430 augusztusában Zsigmond távozik az országból, a kormányt öt vikáriusra bízza.
88. Előbb 1430 tavaszán szenvedett vereséget a magyar sereg a huszitáktól Nagyszombatnál (ma Trnava Szlovákiában), majd 1431. augusztus 14-én Csehországban Domazlice mellett. Az évek óta dúló huszita háborúk folytán lehetetlenné vált Csehországban a termelőmunka, fölváltotta a rablás.
89. 1437 tavaszán. Az erdélyi parasztsereg vezére Budai Nagy Antal volt, a nyírségiek vezérének csak a keresztnevét ismerjük.
90. 1414. november 8-án a kölni érsek tette Zsigmond fejére a római királyi koronát. Milánóban 1431. november 28-án a longobárd királyok vaskoronájával koronázták meg.
91. Zsigmond német-római császárrá koronázását hosszas tárgyalások előzik meg, minthogy a velencei származású IV. Jenő pápa nem támogatta Zsigmond Velence-ellenes politikáját, és sokáig nem született megegyezés a zsinat kérdésében sem. Végül 1433. május 31-én koronázta császárrá a pápa.

92. Ez 17,9.
93. Az 1435. évi két törvényről van szó.
94. 1436. augusztus 23-án, és fogadja a cseh rendek hódolatát.
95. Znojmo Csehországban.
96. December 8-án (Zsigmond halálának napja 1437. december 9.).
97. Végakarata szerint első felesége, Mária királynő és Szent László király sírja mellé.
98. V. (Habsburg) Albert osztrák herceg 1422-ben vette feleségül Zsigmond Erzsébet nevű leányát.
99. 1438. január 1-jén Pálóczi György esztergomi érsek Székesfehérvárott koronázta meg Albertet.
100. 1439 májusában.
101. 1438 márciusában, illetve májusában.
102. A huszita érzelmű csehek Zsigmond halála után Kázmér lengyel herceget (a későbbi IV. Kázmér királyt), III. Ulászló öccsét választották meg királyukul. Albert fegyverrel igyekezett trónigényének érvényt szerezni, s 1438. június 29-én meg is koronázták őt Prágában.
103. Bács vármegyében, a Tisza mellett, ma Jugoszláviában (Vajdaság).
104. Szendrő (Belgrádtól keletre, a Duna mellett, ma Smederevo Jugoszláviában) 1439. augusztus 18-án adta meg magát II. Murád szultánnak.
105. Thesszaloniki.
106. Október 28-án; a Duna mellett, Komárom vármegyében (Albert halálának időpontja 1439. október 27.).
107. III. Ulászló ekkor tizenöt éves volt.
108. 1440. február 22-én, Komáromban született László.
109. 1440. május 21-én.
110. 1440. május 15-én Szécsi Dénes bíboros esztergomi érsek a Visegrádról ellopott Szent Koronával Székesfehérvárott megkoronázza a csecsemő Lászlót.
111. 1440. november 22-én Erzsébet királyné Bécsújhelyen szövetségre lép III. Frigyes német királlyal, és felügyeletére bízza fiát, V. Lászlót (Frigyes nagyapja és Albert nagyapja testvérek voltak).
112. Hunyadi János apja, a Havasalföldről származó Vajk mint Zsigmond király udvari vitéze 1409 októberében kapja adományul az erdélyi Vajdahunyadot (nevét is innen kapta). A törökverő 1407 táján született.
113. 1440. június 29-ére.
114. Azért jöttek, hogy megakadályozzák Ulászló királlyá koronázását.

115. 1440. július 17-én; s az alkalmi koronával végzett koronázást a jelen lévő rendek egyenértékűnek nyilvánítják a Szent Koronával végzett koronázással.
116. Sallustiusi ihletésű szólás.
117. Ulászló vezérei 1441 januárjában a Tolna vármegyei Bátaszéknél döntő győzelmet aratnak Erzsébet királyné délvidéki hívei fölött.
118. Budafelhévíz: a Margitsziget déli végénél, a budai oldalon fekvő település.
119. 1441. február elején.
120. 1441 március–áprilisában.
121. Főként a huszita hadak maradékait.
122. Nem tudni, milyen zavargástól kezdte a számolást Thuróczy, hogy több mint huszonnyolc esztendőről ír.
123. II. Murád 1440 áprilisától több hónapon át eredménytelenül ostromolja Nándorfehérvárat, amelyet Thallóczy János véd.
124. Iszhak bég.
125. Az új szövegkiadásban itt a *'hospitem'* szó szerepel, a fordítás a Schwandtner közölte szöveget vette alapul (ott *'hostem'* van).
126. 1441-ben, ez volt Hunyadi első győzelme.
127. 1442 márciusában Mezid bég vezetésével török csapatok törnek be Erdélybe.
128. Lépes György.
129. A Fehér megyei Szentimrénél március 18-án szenvedett vereséget Hunyadi János.
130. Március 22-én Gyulafehérvár közelében Hunyadi vereséget mért Mezidre.
131. Hágó Hunyad megyében, Erdély és a Temesköz, a Hátszegi-patak és a Bisztra völgye között.
132. 1442. szeptember elején.
133. Giuliano Cesarini bíborost.
134. 1442. december 17-én, Győrött.
135. Nándorfehérvárnál, 1443 októberében.
136. 1443 novemberében.
137. A balkáni részeket.
138. 1444. február 2-án vonult be ünnepélyesen Budára.
139. 1444 júliusában.
140. Pompeius, Gnaeus Magnus (Kr. e. 106–48) Róma híres politikus-hadvezére; Kr. e. 64-ben elfoglalta Palesztinát.
141. Ulászló és a rendek megesküsznek Cesarini bíborosnak, hogy keresztes háborút indítanak a törökök ellen IV. Jenő pápával, a velencei köztársasággal és

Fülöp burgundiai herceggel szövetségben. A törökökkel kötött béke ennek a megszegését jelentette.

142. Thuróczy itt mondatokat ír ki szó szerint Vitéz János leveleiből. Vitéz, aki ezekben az években Hunyadi János leghívebb emberei közé tartozott, éveken át intézte az ország külügyi levelezését.
143. 1444. szeptember 22-én.
144. A ferences rend szigorúbb ágához (obszervánsok) tartozókat hívták így.
145. A várnai csatában, 1444. november 10-én esett el Ulászló, a bíboros és Rozgonyi Simon egri püspök főkancellár.
146. Túlzó kortársi adatok szerint negyven-, sőt hetvenezer török áldozat volt.
147. Vlad Tepes.
148. 1445. április 4.
149. A valóságban szinte kibékíthetetlen érdekellentéteket kellett áthidalni.
150. 1446. június 6-án.
151. A február 8-án tartott országtanácson, Székesfehérvárott Hunyadin kívül még hat főkapitányt választottak: Újlaki Miklóst, Rozgonyi Györgyöt, Giskra Jánost, Bebek Imrét, Guti Országh Mihályt és Szentmiklósi Pongrácot.
152. 1447-ben. A várnai vereség után Hunyadinak még inkább szüksége volt a Havasalföld hűségére. Nem a személyes bosszú vezette, hanem politikai-stratégiai meggondolások, s hívét, Vladiszláv vajdát ültette a trónra.
153. 1448. október elején.
154. Vagyis október 16. és 18. közé.
155. Thuróczy itt is egy Vitéz János fogalmazta Hunyadi-levelet dolgozott bele a krónikába.
156. 1448 decemberében.
157. Giskra mint III. Frigyes főkapitánya valóságos uralkodója volt a Felvidéknek.
158. 1451. szeptember 7-én.
159. 1451 október–novemberében. Ság Hont vármegyében. Giskra több híve Hunyadihoz pártol. 1452 június–augusztusában Hunyadi megvívja Derencsény, Rozsnyó (Gömör vm.) és Szepsi (Abaúj vm.) erődítményeit.
160. 1452. augusztus 24-én.
161. Ez már 1455-ben történt. Krusóc ma Kruševác Jugoszláviában, a Nyugati- és a Déli-Morava találkozásánál.
162. Míg Frigyes Itáliába ment, hogy császárrá koronáztassa magát, az osztrák rendek felkelést szerveztek ellene. 1452 februárjában a magyar országgyűlés

elhatározta, hogy együttműködik velük. A magyarok fegyveres támogatása azonban elmaradt – Thuróczy téved.

163. 1452. szeptember 4-én III. Frigyes átadja V. Lászlót Cillei Ulriknak.
164. 1452. október 7-én Garai László nádor és Újlaki Miklós vajda vezetésével magyar küldöttség érkezik Bécsbe a kiszabadult gyermek király üdvözlésére.
165. Hunyadi 1453 elején Bécsben lemond a kormányzóságról, hiszen megszűnt a király nélküli állapot.
166. A királyi oklevél így magyarázza e szimbólumot: Hunyadi kiragadta a koronát a bitorlók kezéből, és visszaadta a királynak.
167. Csak 1455 júniusában.
168. V. Miklós pápa (1447–1455).
169. 1451. február 8-án. II. Mohamed (1451–1481).
170. Nagyböjtben, de nem 1453-ban (ekkor volt V. László tizenhárom éves), hanem 1456-ban.
171. Konstantinápoly elfoglalása 1453. május 29-én történt.
172. 1456-ról van szó.
173. 1456. július elején kezdte ostromolni a török Nándorfehérvárt, amelyet Hunyadi sógora, Szilágyi Mihály védett.
174. 1456. július 14-én.
175. 1440-ben.
176. Célzás Konstantinápoly elestére.
177. 1456. július 21-én estefelé indult meg a roham.
178. Zsolt 121,1.
179. Már az ostrom idején pestisjárvány pusztított a várban. Hunyadi halálát is ez okozta, 1456. augusztus 11-én.
180. Szolón athéni államférfi (Kr. e. 640–560), Kroiszosz Lüdia királya (uralkodott Kr. e. 560–546). Hérodotosz görög történetíró hagyományozta ránk az itt említett anekdotát, amelyben Szolón az athéni Telloszt nevezi a legboldogabb embernek, mert akkor halt hősi halált, amikor már legyőzték az ellenséget.
181. Hunyadi László 1433-ban, Mátyás 1440-ben született.
182. A Kisebb Testvérek a latin *fratres minores* fordítása. A ferencesek obszerváns ága a szigorúbb regulát követi.
183. 1456. október 23-án halt meg. Újlak (ma Ilok Jugoszláviában) a Duna déli, szerémségi partján.
184. Még 1446-ban.
185. Nem, még mindig 1456-ban történt eseményekről van szó.

186. Vergiliusi ihletésű fordulat (*Aeneis* 10,197).
187. Csak október közepén értek ide, noha László király folytatni kívánta a háborút.
188. November 11-e.
189. Hunyadi László és hívei 1456. november 9-én ölték meg Nándorfehérvárt Cillei Ulrikot.
190. Hunyadi Mátyás és anyja, Szilágyi Erzsébet.
191. V. László Temesvárott, 1456 decemberében Hunyadi Lászlóra ruházta a főkapitányi tisztet, és bántatlanságot ígért neki. De esküjét megszegve 1457. március 16-án a budai Szent György téren lefejeztette. A király még ugyanebben az évben, novemberben, tizenhét éves korában meghalt bubópestisben.
192. Lucretius 5,609.
193. A húsvét előtti negyedik vasárnap, amely a misét bevezető ének kezdő szaváról kapta az elnevezését. 1457-ben március 20-ra esett.
194. 1457. március 14-én.
195. Vitéz Jánost.
196. A budai magyar lakosság plébániájába, amelyet a 13. században építettek; a tornya ma is áll (Magdolna-torony).
197. Lásd a 202. fejezetet.
198. Úrnapját; ez június 16-a volt 1457-ben.
199. 1457. november 23-án.
200. Csehország kormányzója.
201. Nem 1458-ban, hanem 1457-ben.
202. 1458. január elsejére hirdették meg az országgyűlést a Rákosmezőre. Szilágyi Mihály mintegy tizenötezres sereg élén érkezett, január 20-án. Időközben, január 12-én, Szegeden megegyezés született közte és Garai László nádor között Mátyás királlyá választásáról, s Garai Annával való házasságkötéséről.
203. Ekkor már az összes főrendek a budai várban tartózkodtak.
204. 1458. január 24-én.
205. Mátyás szabadon bocsátásának kieszközlésére az esztergomi fogságából kiszabadult Vitéz János váradi püspök utazott Prágába. Megállapodott Podjebrád Györggyel, hogy ötvenezer aranyforint ellenében szabadon bocsátja Mátyást, Mátyás pedig feleségül veszi Podjebrád Katalint.
206. A Morva folyó bal partján, Dél-Morvaországban. Mátyás és kísérete 1458. február 5-én ért ide. Itt kínos tárgyalások kezdődtek az eljegyzésével kapcsolatban, mert Mátyás a szegedi egyezségről hallani sem akart, kitartott Podjebrádnak tett ígérete mellett.

207. 1458. február 14-én.
208. Liviusi reminiszcenciák.
209. 1458 szeptemberében.
210. Garai László volt nádor, Újlaki Miklós volt erdélyi vajda és Szilágyi Mihály, Mátyás nagybátyja szövetkeztek Mátyás ellen. Azzal biztatták Frigyest, hogy Mátyást lemondatják az ő javára. A császár erősen bízott ebben, mert ekkor került a pápai trónra Enea Silvio Piccolomini (II. Piusz), aki évtizedeken át az ő udvarában tartózkodott diplomataként. Mátyás hada 1459. április 7-én Körmendnél vereséget szenvedett ugyan a pártütők és III. Frigyes seregétől, de néhány nap múltán egy újabb ütközetben győzelmet aratott. A pápa is Mátyás mellé állt, hiszen a törökök ellenében egyre kevésbé számíthatott a császárra. A császár azonban fönntartotta igényét a magyar trónra.
211. Giskra János és Podjebrád támogatásával állandóan nyugtalanították a Felvidéket, Mátyás csak hosszú évek múltán tud leszámolni velük.
212. A törökök 1463. december 25-én adták fel a várat.
213. III. Frigyestől 1463. július 24-én vették át a koronát; Mátyás megkoronázása azonban csak 1464 húsvétja előtt, március 29-én történt meg. Frigyes óriási váltságdíjat kapott a koronáért, és kikötötte, hogy ha Mátyás örökös nélkül halna meg, ő kapja meg a magyar trónt.
214. 1464. július 12-én kezdi meg II. Mohamed Jajca ostromát. A várat Székely János vránai perjel védte. Hősies helytállása, Mátyás közeledése, valamint az Anconában gyülekező keresztes hadról szóló hírek késztették Mohamedet a visszavonulásra ugyanezen év augusztusában.
215. Kosztolány Nyitra vármegyében; Mátyás 1467 januárjának végén kivégezteti Jan Svehla zsoldoskapitányt, és leszámol a „cseh testvérek"-kel.
216. Mátyás ellen különösen Erdélyben bontakozott ki heves mozgalom. A cseh korona megszerzésére irányuló terveinek megvalósításához állandó hadseregre, s ennek megteremtéséhez a korábbinál több állandó jövedelemre volt szüksége. E célból hozott pénzügyi intézkedései váltották ki az ellenállást. Szentgyörgyi János erdélyi vajda a cseh és lengyel király, valamint a moldvai vajda támogatásával fellázadt Mátyás ellen, és Mátyás 1467. szeptember elején fojtotta el lázadásukat.
217. Moldvabánya, ma Baia Romániában. 1467. december 15-én zajlott le a csata.
218. Vergilius: *Aeneis* 2,265.
219. A valóságban Mátyás itt vereséget szenved, és sebesülten visszavonul.
220. A Szentszék Podjebrád Györgyöt trónvesztettnek nyilvánította, mivel nem teljesítette a huszitizmus fölszámolására Rómának tett ígéretét. A cseh ka-

tolikus rendek Mátyást támogatták. Mátyás 1468 tavaszán indul a csehek ellen, s a cseh katolikus rendek 1469. május 3-án Olmützben választják meg őt cseh királlyá.

221. A morvaországi városnak, Olomoucnak régi magyar neve.
222. Vitéz János és Csezmicei János, azaz Janus Pannonius.
223. 1471. december 26-án.
224. Az Odera mellett ma Wrocław (német neve Breslau) magyar neve.
225. 1471 októberében.
226. 1474. december 8-án kötnek békét, 1477 májusáig szóló érvénnyel.
227. Ma Jugoszláviában Šabac; 1476. február 15-én. Az ostromot és a vár bevételét a közel egykorú *Szabács viadala*, a legrégibb, eredetiben fennmaradt magyar nyelvű históriás ének örökíti meg.
228. 1485. június 1-én.
229. 1479. július 21-én.
230. I. Xerxész perzsa király (Kr. e. 485–465) neve az Ószövetségben. Fényes lakomájáról lásd Eszter könyve 1,1–8.

Rogerius mester

SIRALMAS ÉNEK

A tatárok[1] magyarországi pusztításáról írt Siralmas ének*hez*
Rogerius[2] magister[3] levele, tisztelendő Jakab úrhoz, a prenestei egyház püspökéhez[4]

Hogy a Keresztrefeszítettnek meggyalázására és a keresztény nép nem csekély pusztulására és romlására a Magyarországra bejövő tatárok bevonulása és előrenyomulása uraságod előtt világosan álljon, módomban van méltóságodnak elküldenem ezt a tetteikről írt kis munkámat, amelyet valótlan adatok belevegyítése nélkül állítottam össze. Olvassa végig figyelemmel! Sok olyasmit talál majd benne, ami szemem láttára esett meg, és amit legnagyobbrészt magam tapasztaltam; néhány dolgot meg olyan hitelt érdemlő személyektől tudtam meg, akiknek a jelenlétében történtek meg. Ha pedig néha olyan dolgokat talál majd benne, amelyek az emberi érzés számára rettenetesnek és borzalmasnak tetszenek: egyáltalán ne rajtam, az írón és ne az eseményeken csodálkozzon, hanem adjon hálát a Királyok Királyának,[5] aki megfeledkezvén könyörületességéről, szorongatott népének nem kegyelmezett. Mert azoknak, akik királyi székükből a pusztulás földjére siettek, nem kente be sárral a szemüket, hanem villámként kiélesítette ellenük kardját. Az ő vétkeiket nem bottal, hanem vesszejével, bűneiket nem gyógyírral – amivel övéit szokta megvigasztalni –, hanem veréssel és haragjával látogatta meg. Megcsúfolta

őket, amikor rájuk tört a hirtelen szerencsétlenség, magára maradt a népes Magyarország. Ó, rettenetes kegyetlenség! A szabad Magyarország adózás alá vettetett. Ó, fájdalom! Ebben a nagy pusztulásban nem volt senki, aki kedvesei közül megvigasztalta volna.

Kérem tehát, és szívemből kívánom, hogy amikor az ő életükről és erkölcseikről és harcukról meg akarom írni az igazságot, ha a szomorú és rettenetes tárgyról siránkozva, bánatos akkordokba kell fognom, Ön vagy bármely olvasó az én tiszta lelkiismeretemet hamis vélekedéssel ne gyanúsítsa, hogy ti. elbizakodott vakmerőségem utat nyitott meg nem engedett és ártó törekvéseknek. Mert én ezt a kérdést nem valakinek a leleplezése vagy hírnevének csorbítása céljából vizsgáltam meg, hanem inkább okulásért, hogy akik olvassák, megértsék; akik megértik, elhigygyék; akik elhiszik, tartsák meg; és akik megtartják, fogják fel, hogy közel vannak a végpusztulás napjai, és az idők sietnek a nemlét felé. És tudja meg mindenki, hogy ezeket én nem meggondolatlanul beszélem el, mert aki a tatárok kezébe kerül, annak jobb lett volna meg sem születnie, és az úgy érzi, hogy nem a tatár, hanem a pokol tartja fogva.

Ezt úgy mondom, mint aki megtapasztalta. Egy évig és egy év feléig voltam közöttük, ez idő alatt vigasz lett volna nekem a halál, mint ahogy büntetés volt az élet.

[1.] Béla király törekvése

Béla,[6] Magyarország királya, a keresztény fejedelmek között a katolikus hit buzgó követőjeként volt ismeretes. Elődeinek, Istvánnak,[7] Imrének,[8] Lászlónak[9] és Kálmán[10] királynak (akiket a szentek sorába iktattak)[11] a példájára kegyességének egyéb cselekedetei mellett – amelyeket nyilvánosan gyakorolt, hogy példát mutasson a jó cselekedetekre, vagy szobájába zárkózva végzett, hogy a róla rosszakat beszélőknek betömje a száját – állandóan azt forgatta elméjében, hogy a nem igazhitű idegen népeket az anyaszentegyház kebelére vonja, és miután a lehető legtöbb lelket megnyerte az Isten számára, a saját nyereséggel teljes lelkét a boldogok örökkévaló örömébe juttassa.

[2.] *Hogyan hozta be Béla király a kunok királyát Magyarországba*

Tehát az Úr testet öltésétől számított ezerkétszáznegyvenkettedik évben[12] úgy történt, hogy Kuthen,[13] a kunok[14] királya ünnepélyes követséget küldött az említett királyhoz azzal az üzenettel, hogy ő sok éven keresztül harcolt a tatárokkal, és két alkalommal győzelmet aratott felettük, a harmadik alkalommal azonban, mivelhogy nem volt felkészülve rá, hirtelen bevonultak a földjére, úgyhogy – mivel nem volt hadserege – kénytelen volt hátat fordítani az átkos tatároknak, és így azok földjének nagy részét ellenség módjára feldúlták, alattvalóit leöldösték.[15] Ezért ha őt hajlandó befogadni és szabadságában megtartani, akkor kész rá, hogy magát és övéit neki alávesse, és rokonaival, testvéreivel és barátaival meg minden vagyonával és ingó javaival együtt Magyarországra bevonuljon, és őt a katolikus hitben kövesse. Ennek hallatára nagyon nagy öröm töltötte el a királyt, egyrészt azért, hogy egy olyan fejedelem, aki eddig vele mintegy egyenlő volt, hajlandó az ő fennhatóságának alávetni magát; másrészt azért, mivel így valóra válthatta tervét, megnyervén ennyi lelket Jézus Krisztusnak.

Így, nem csekély ajándékkal megtisztelve a hírhozókat, elbocsátotta őket, és a mondott Kuthen királyhoz elküldte saját követeit és domonkos frátereket,[16] megüzenve általuk, hogy kész őt magát és övéit befogadni és megadni kívánsága szerint mindazt, amit kért.

Minek szaporítsam a szót? Miután innen is, onnan is többször küldtek követeket, az előbb mondott Kuthen övéivel együtt útnak indult, hogy Magyarországba jöjjön. A király pedig csodálatos pompával országának egészen a határáig elébe ment, és rendkívüli kitüntetésben és annyi megtiszteltetésben részesítette őt és embereit, hogy az ország lakosai emlékezetet meghaladó idők óta ilyet sem nem tettek, sem nem láttak. Végül – mivelhogy a nagy sokaság miatt azon a helyen nem tartózkodhattak kényelmesen, mert az a nép kemény és vad volt, és nem ismerte az alárendeltséget – nehogy megsértsék a magyarokat, vagy ők szenvedjenek sérelmeket ezektől, kijelölte melléjük egyik főemberét, hogy vezesse be őket egészen az ország közepébe, és hogy mindnyájuknak – mint mondták, a cselédeken kívül mintegy negyvenezren voltak[17] – költségeit megtérítse.

[3.] Következik: a király és a magyarok közötti gyűlölködésről és először a gyűlölködés első okáról

Amikor pedig a kunok királya nemeseivel[18] és közembereivel együtt kóborolni kezdett Magyarországon, végtelen sok marhacsordájuk lévén, súlyos károkat okoztak a magyaroknak legelőkben, vetésekben, kertekben, gyümölcsösökben, szőlőkben és egyéb javaikban. És ami még rettenetesebb volt – mivel ezek nomád emberek voltak –, undorító módon földre teperték a szegény emberek hajadon leányait, és megszeplősítették a hatalmasok ágyát, valahányszor ezt kedvező körülmények között megtehették; bár az ő asszonyaikat, mint valami hitvány némbereket, a magyarok is le szokták dönteni. És ha egy magyar megkárosított egy kunt, akár jószágában, akár személyében, azonnal igazságot szolgáltattak a kunnak, úgyhogy más már nem mert hasonlót elkövetni. De ha egy kun okozott kárt egy magyarnak, a magyarnak nem szolgáltattak igazságot, és ha sürgetni merte, a pofázásért pofonokat kapott cserébe. És így a nép és a király között gyűlölködés keletkezett.

[4.] Béla király és a magyarok közötti gyűlölködés második oka

Noha némi kitérőt teszek, mégis megteszem, hogy az olvasók megértsék, és akik hallják, jól megismerjék Magyarország pusztulásának alapokát. Aztán sietve visszatérek megkezdett tárgyam írásba foglalásának folytatásához.

Amikor ennek a Béla királynak az atyja, a jó emlékű András király[19] megfizette tartozását a halálnak, a király az ország főembereivel és nemeseivel[20] tüstént Székesfehérvár városába ment, és amikor itt – miként szokás – az esztergomi érsek a királyi koronával megkoronázta,[21] bárói[22] közül néhányat, akik vele szemben atyja pártján állottak, száműzetésbe kényszerített; másokat – akiket tudott – börtönbe vettetett;[23] a főbb méltóságok közül pedig egy személyt, Dénes nádort[24] megfosztatta a szeme világától. Ugyanitt hozott bizonyos határozatokat, és elrendelte, hirdessék ki, hogy az országot meg kell tisztítani a gonosz emberektől, akikben nagy volt a sokasága. Hogy a bárók vakmerő merészségét visszaszorítsa,

elrendelte, hogy ha valaki a bárók közül az ő jelenlétében le mer ülni valamilyen székre – kivéve a hercegeket, érsekeket és püspököket –, bűnhődjék megérdemelt büntetéssel. Ugyanakkor elégettette a bárók székeit,[25] amennyit meg tudott találni. Nem csekély csapásnak tartották ezt a száműzöttek rokonai és az elfogottak barátai, akik a maguk jövőjét is féltették. Innét támadt közöttük a megbotránkozás.

[5.] A gyűlölködés harmadik oka innét származott

Ezenkívül a nemesek keserű szívvel mondogatták, hogy amikor őket vagy elődeiket a királyok gyakorta hadjáratba küldték az oroszok, kunok, lengyelek és mások ellen, és ott némelyek kardtól pusztultak el, némelyek éhhalált haltak, némelyek börtönbe vettettek, némelyek pedig különféle kínzóeszközökkel gyötrettek, a királyok, akik az időben éltek, a visszatérőknek vagy a foglyok rokonainak kártérítésül és megfelelő jutalomként falvakat, birtokokat és ingatlanokat adományoztak örök birtoklásra.

Ez pedig nemcsak nem adott nekik semmit, hanem a már odaadományozott birtokokat is visszavette a saját jogkörébe és tulajdonába anélkül, hogy az illető polgári jogainak valamilyen fokú elvesztésére ítéltetett volna.[26] Ez az a fájdalom, ez az a kard, amely átjárta a magyarok lelkét. Azok ugyanis, akik gazdagok és hatalmasok voltak, és akiket féktelen sokaság kísért, alig tudták magukat is eltartani.

[6.] Béla király és a magyarok közötti gyűlölet negyedik oka

Nagyon gyakran panaszkodtak amiatt is, hogy a király az ország szokásjoga ellenére és az ő elnyomásukra saját akarata szerint elrendelte, hogy a nemesek, bármily kimagasló rangúak is, nem indíthatják el peres ügyeiket az ő udvarában, és nem mondhatják el neki dolgaikat élőszóval, hanem kérvényeket kell benyújtaniuk a kancellárokhoz,[27] és tőlük kell ügyük befejezését várniuk.[28] Emiatt számosan oly sokáig tartózkodtak az udvarban a legcsekélyebb ügy miatt, hogy kénytelenek voltak a kiadások fejében lovaikat és más holmijukat eladni, és sokszor ügyük elintézése nélkül

kellett távozniuk. Mert – ahogy mondogatták – a kancellárok egyeseket elnyomtak vagy felemeltek, ahogy éppen kívánták, hiszen a királlyal csak az ő felkeresésük után lehetett beszélni. Ezért általában és nyíltan azt vallották az emberek, hogy ezek az ő királyaik, és azt mondogatták, hogy nincs is nekik más királyuk.

[7.] A gyűlölködés ötödik oka innen keletkezett

Egy másik dolgot is mondogattak, ti. azt, hogy mellőzve tanácsukat vagy éppen annak ellenére, az ő elnyomásukra és megszégyenítésükre hozta be a kunokat. Ez abból is nyilvánvaló volt, hogy amikor ők hívásra vagy hívatlanul a királyi udvarba mentek, nem volt alkalmuk a királyt látni, hacsak nem távolról és csupán tolmács útján volt lehetőségük vele beszélni, de ha a legutolsó kun jött oda, azonnal nyitva állt előtte az ajtó, és be is léphetett; és a kunokat mind az üléseken, mind a tanácskozásokban és mindenben a magyarok elé helyezte a király. Emiatt akkora méltatlankodás élt bennük, hogy elviselni is alig tudták; és bár nem mondták ki, nem voltak hozzá jó szívvel és lélekkel, s nem is forgattak elméjükben békés gondolatokat őiránta.

[8.] Felelet a gyűlölködés első okára

A király párthívei és azok, akik a királynak kedveztek, mindenben igyekeztek őt igazolni, és az előadottakra egyenként így feleltek.

A kunok bejövetele után, amikor hitelt érdemlő emberei útján a királynak tudomására jutott, hogy a magyarok sérelmeket szenvednek a kunok miatt, a király összehívta a főembereket, bárókat, ispánokat[29] és az összes kunokat a Tisza környéki Kőmonostornál,[30] s és ott bölcs megfontolás után, közös elhatározással azt a határozatot szentesítették, hogy a kun nemeseket cselédeikkel együtt osszák szét Magyarország egyes tartományaiba, és mindegyikük a nekik kijelölt tartományban tartózkodjon, és így, mivel nem lesznek sokan együtt, nem tudnak sérelmet okozni a magyaroknak, és ha a kun a magyart vagy a magyar a kunt megsértené, tegye-

nek közöttük egyenlő igazságot az ispánok, akikre ezt a királyi kegy elvesztése büntetésének kilátásba helyezésével rábízták. A kunoknak nagyon nem tetszett, hogy el kellett válniuk egymástól, de így ezután senkit meg nem sértve kóborolták be nemezsátraikkal, barmaikkal és nyájaikkal Magyarország lakatlan földjét. És mivel sokan voltak közöttük szegények is, a magyarok csaknem ingyen szereztek közülük szervienseket.[31] És így a kunok helyzete inkább volt hasznukra, mint kárukra. Ezzel tehát meg kellett volna szűnnie a népek rosszindulatának.

[9.] Felelet a gyűlölség második okára

Ha a király atyjának halála után, amikor kezébe vette országának kormányzását, a főemberek közül némelyeket vizsgálat alá vont, és kínzásnak vetett alá, ezen a józan eszű embernek nem kell csodálkoznia, hiszen ezek közötte és atyja között igen gyakran lázongást és botrányt idéztek elő, úgyhogy igen sokszor egymás ellen akartak már harcolni, erről meg arról az oldalról is katonaságot gyűjtve, ha a középúton járók a békeszövetséget meg nem újították volna közöttük. Ha maga a király atyja udvarába ment,[32] egyáltalán nem adták meg neki a tiszteletet, sőt – ha tehették – arra törekedtek, hogy őt szóval és tettel megalázzák, ezt tagadni nem lehet. Aztán meg az atya és fiai élete ellen gonosz módon összeesküdtek, hogy őket karddal elpusztítva, könnyen elnyerhessék Magyarországból – amelyet maguk között részekre felosztottak – a nekik jutó részt anélkül, hogy bárki feltételeket szabna nekik. És amikor terveiket nem tudták megvalósítani, más, még hitványabb dolgot eszeltek ki. Levelet küldtek bizonyos szerződési feltételekkel Ausztria hercegének,[33] és ebben megígérték Frigyes római császár úrnak,[34] hogy neki adják az ország koronáját és Magyarországot.[35] De a hírnököt elfogták az úton, és a levéllel együtt a király elé állították. És ha ő életben hagyta ezeket, könyörületességgel járt el velük szemben, ami magasztossá teszi az ítéletet. Elrendelte, hogy az országot meg kell tisztítani a gonosz emberektől, de vajon mi méltánytalanságot tartalmaz ez a rendelkezés? Elégettette a bárók székeit, de vajon mi méltánytalanság volt ebben? Vajon az uraknak egyenlőeknek kell lenniük az alattvalókkal? A magyarok tehát nem voltak igazságosak ebben a tekintetben.

[10.] Felelet a gyűlölködés harmadik okára

A gyűlölködés harmadik okát illetően a következőképpen mentegették a királyt. Mindenki előtt ismeretes, hogy Magyarországnak hetvenkét vármegyéje van.[36] Ezeket Magyarország királyai érdemeket szerzett embereknek adományozták, de vissza is vehették a birtokos jogainak sérelme nélkül. Ezekből a vármegyékből származott pompájuk, gazdagságuk, birtokuk, hatalmuk, felségük és erősségük. Ámde némely elődeiknek tékozlása[37] következtében a vármegyék fölötti birtokjoguk annyira megkisebbedett, hogy a személyek érdemeit vagy érdemtelenségét meg sem vizsgálva, örök birtokként nekik adományozták a vármegyékhez tartozó birtokokat, falvakat és fekvőségeket, aminek következtében az ispánok nem rendelkeztek emberekkel, és amikor kivonultak, a vármegyék jogainak megnyirbálása következtében egyszerű vitézeknek gondolhatták őket. Akik viszont hatalmasabbak voltak, mint a tárnokmester,[38] akit kamarásnak is mondanak, továbbá az étekfogó, a pohárnok, a lovászmester[39] és a többiek, akik az udvarban tisztségekkel rendelkeztek, ezekből annyira megzsírosodtak, hogy a királyokat semmibe vették. Ez pedig, mivel helyre akarta állítani a korona hatalmát, amely csaknem jelentéktelenné vált, igyekezett a helytelenül elidegenített birtokokat mind az ellenfeleitől, mind a párthíveitől a vármegyék joghatóságába és birtokába visszajuttatni,[40] bár ez sokaknak nem tetszett. Bár senki ellen nem követett el jogtalanságot, és mindenben a saját jogával élt, mégis a királyi javakból megfelelő jutalmat adott azoknak, akik jól és hűségesen szolgálták. Ezért, mivel csak jogával élt, meg kellett volna szűnni a magyarok rosszindulatának.

[11.] Felelet a gyűlölködés negyedik okára

Mivelhogy a sokféle különbözések és a különböző szokások következtében egész Magyarországnak nem volt egységes formája, és mivel a király minden erejével reformokra törekedett, és a súlyos ügyekkel elfoglalva nem volt képes az egyes emberek számára jóindulatú meghallgatást biztosítani, gondos megfontolás után azt a határozatot hozta, hogy az ország lakosainak ügyes-bajos dolgait a Római Kúria[41] mintájára kérvényezés

útján kell udvarában elintézni. Meghagyta tehát kancellárjainak, hogy a könnyű és egyszerű ügyeket maguk intézzék el, amilyen gyorsan csak lehet, és csak a fontos és nehéz ügyeket terjesszék eléje meghallgatásra. Ezt azért tette, hogy az ügyek gyorsan kellő elintézést nyerjenek. De a rosszakaratú emberek azt, amit az elnyomottakon való könnyítés céljából talált ki, elcsavarták helytelen útra, és hazug módon a kákán is csomót, a tojásban szőrszálat kívántak találni.

[12.] Felelet a gyűlölködés ötödik okára

Azt is igyekeztek bizonyítani, hogy teljesen hamis az az állítás, hogy a király a kunokat a magyarok elnyomására és irántuk való gyűlöletéből hozta be. Ellenkezőleg, csupán azért tette, hogy az Isten nevének tisztelete gyarapodjon Magyarországon az ő idejében, és így, ha történetesen háborút kellene viselnie ellenségeivel szemben, ezek ellen segítségükkel nagyobb erővel és keményebben harcolhasson. Ha pedig a kunokat nagyobb megbecsülésben részesítette, mint a magyarokat, azt nem vehették rossz néven, és nem is kellett volna rossz néven venniük. Mert úgy illett a királyi méltósághoz, hogy a behozott vendégeket[42] megbecsülésben részesítse, legfőként azért, mivel ezt esküvel meg is ígérte nekik, és mivel azok követni kezdték őt hitében. És mivel a magyarok gyűlölködők voltak velük szemben, Magyarországon csak a király volt a védelmezőjük. Kuthent, a kunok királyát ugyanis a király, igen sokan másokat meg az ország főemberei kereszteltettek meg, úgyhogy ezek már házasságot is kötöttek magyarokkal. És ha a király nem kedvezett volna nekik, nem maradtak volna meg Magyarországban.

Meghallgatva pedig azt, amit az egyik és a másik oldalról is előadtak, az író az ügyet nem zárja le; döntse el a kérdést az olvasó az igazságosság segítségével, ha képes rá.

[13.] Betoldás az elbeszélés folytatásához

Az író, miután befejezte a közbeiktatott részt, tollát a megkezdett tárgy folytatólagos tárgyalására irányítja. És hogyha egyesek mérgezett nyelvvel belé akarnak majd marni, mondván, hogy az ilyenfajta közbeiktatás nem tartozik a tárgyhoz, és hogy jól meglehetett volna ezek nélkül: ez az állítás nem igaz, mivel ez a viszálykodás volt a legfőbb gyújtóanyag ahhoz, hogy Magyarország ilyen gyorsan tönkretétetett.

[14.] A magyar közvélemény

Az Úr egy esztendejének lepergése után, miközben Magyarország a király iránt ily rosszindulattal viseltetett, az Úr születésének ünnepe[43] táján híre jött annak, hogy a tatárok Magyarországnak Oroszországgal határos vidékeit elpusztították. És mivel a király erről hírvivői útján megbizonyosodott, az Orosz-kapu őrizetére – amelyet Hegyi-kapunak is mondanak,[44] s amelyen keresztül vezet az út Magyarországba –, elküldötte legfőbb ispánját, a nádort[45] a seregével, és egész Magyarországon kihirdettette, hogy mind a nemesek, mind azok, akiket királyi szervienseknek neveznek,[46] mind a várkatonák,[47] vagyis a fentebb említett várakhoz tartozók, készüljenek föl a hadra, és készen legyenek akkor, amikor a király értük fog küldeni. Mikor pedig ezt egész Magyarországon kihirdették, a magyarok a szerfölött nagy vigasságuk közepette nem hitték el, azt erősítgették, hogy már sokszor hallottak ilyen híresztelést a tatárokról, és mindig azt tapasztalták, hogy az semmit nem jelent. Ezért azt mondogatták: „Sok olyan újjászületik, ami már elhullott."[48] Mások azt bizonygatták, hogy az ilyenféle híreket az egyházak némely főpapjai terjesztik azért, hogy annak idején ne kelljen a zsinatra menniük, amelynek megtartására a római pápa hívta meg őket.[49] Ez volt az ő vélekedésük. Ámde mindenki számára nyilvánvaló volt, hogy Ugolin kalocsai érsek[50] a maga és néhány püspöke számára Velencébe küldött gályákért, és hogy a király visszahívta őket útjukról akaratuk ellenére.

Mások pedig, igen sokan, azt magyarázgatták, hogy van okuk a király elleni gyalázkodásra, mert a kunok szövetséget kötöttek az oroszokkal,

hogy az oroszokkal együtt harcolnak a magyarok ellen, akiktől az oroszok sok csapást szenvedtek el, és akik gyakran tönkreverték őket, és Kuthen az embereivel azért előzte meg őket több mint egy évvel, hogy az ország viszonyait megismerje, nyelvét megtanulja, és amikor értesül azok bejöveteléről, megkezdje a harcot a király ellen, és így azok könnyebben birtokukba vehetik majd a Kaput, és Kuthen segítségére siethetnek, és így gyorsabban elpusztíthatják Magyarország valamely részét. Ezért örvendezve mardosták a királyt, amiért behozta a kunokat, mint fentebb kifejtettük. És ebben a vélekedésben igen sokan megegyeztek.

[15.] A király tanácskozása a tatárok ellen

Utóbb, amikor tehát a nagyböjt[51] felé folytatta útját az idő, miközben egyre jobban terjedt az ilyesféle hír, a király sietve igyekezett egy falu felé, amelyet Budának hívnak,[52] amely a Duna partján fekszik, ahol a nagyböjtöt szokta tölteni azért, mert ezt a helységet jobban megközelíthetőnek tartották.[53] És miután összehívta az érsekeket, püspököket és az ország más nagyjait, állandóan azon tanácskozott, mi módon intézkedjék ebben a fontos dologban. Gyakran intette és buzdította őket arra, hogy mindenki tartsa készenlétben zsoldos katonáit. Kuthent pedig, akit feleségével, fiaival, leányaival és némely főbb emberével együtt a király gyanús és bűnrészes egyénekként meghívott, közös és megfontolt elhatározással udvari őrizet alá vetette, nehogy kezeik közül elmenekülhessenek.

[16.] Mit tett Béla király, amikor a nádor útján értesült a tatárok betöréséről?

A nagyböjt közepe táján azonban vágtatva érkezett a királyhoz a nádor egyik vitéze, aki a nádor nevében jelentette, hogy már az Orosz-kapuhoz érkeztek, és a gyepűakadályokat[54] lerombolták, és hogy nem hiszik, hogy a nádor ellen tud állni nekik, hacsak a király nem küld gyors segítséget. A király pedig hitetlenkedve, még mindig nem vitt magával fegyveres katonákat. És mialatt ilyen aggodalmak között ott időzött, az ezután

következő negyedik napon megérkezett maga a nádor egyedül, éjjel-nappal vágtatva, és elmondta, hogy március kezdetén, a tizenkettedik napon a Kapunál megütközött velük, és miután azok csaknem minden emberét nyíllal és karddal kegyetlenül leöldösték, ő kevés emberével megmenekült, és jött hírül adni, mi történt. De a király, bár a rossz hírek miatt nem kevéssé megdöbbent, elbocsátotta érsekeit, püspökeit és másokat, ispánjait és báróit, határozottan és szigorúan meghagyva nekik, hogy ki-ki összegyűjtve katonaságát, a lehetőség szerint térjen vissza hozzá, és időt nem vesztegetve, siessen, ahogy a sürgető szükség és a nyilvánvaló érdekük megköveteli. És meghagyta István magiszternek, a váci püspöknek[55] meg az aradi[56] és a Szent Üdvözítőről nevezett csanádi prépostnak,[57] hogy menjenek sietve a királynéhoz,[58] és siessenek vele Ausztria határához, ott várva be a bajok végét. Úgyszintén megkérte levélben Ausztria hercegét, hogy sietve jöjjön hozzá. És megparancsolta az összes kunoknak, hogy halogatás nélkül jöjjenek hozzá. Ő ugyanis Esztergomból és Székesfehérvár városából, amelyek csupán egynapi távolságra vannak egymástól, összegyűjtött seregével azonnal átkelt a Dunán, és a nagy és igen gazdag német városban, amelynek Pest a neve,[59] Budával szemben, a Duna másik partján töltötte az időt, itt várva be főembereit, ispánjait és báróit seregeikkel együtt.

[17.] Másik betoldás

Figyeljen, tisztelendő atyám és uram! Mivel ha sok dolog egyszerre tárul szemünk elé, nem lehet egyszerre elbeszélni őket, szükségszerű tehát, hogy az egyik dolgot mellőzve, a másikat vegyük föl az elbeszélésbe.

[18.] Ismét egy betoldás következik

Jegyezze meg tehát a tatárok urainak a neveit, és hogy miként törtek be Magyarországba, azaz az ő ravaszságukat, mivelhogy nem fogok megvitatás nélkül hagyni egyetlen szakaszt sem anélkül, hogy egy-egy szakasznak ne adnám meg a szükséges értelmezését.

[19.] A Magyarországba betörő tatár királyok neve

A Királyok Királya és ama tatárok ura, akik Magyarországba bevonultak, személyneve szerint Batunak hívatott.[60] A seregben alatta a leghatalmasabb vezért Bohetornak hívták. Derékségben a legjobbnak Kadánt mondták. Coaktont, Feycant, Petát, Hermeust, Chebét, Ocadart[61] nagyobb királyoknak tartották a tatárok között, ámbár voltak még közöttük igen sok királyok, hercegek és hatalmasok, akik ötszázezer fegyveressel[62] törtek be a magyar királyságba.

[20.] Hogyan tették tönkre a tatárok Oroszországot és Kunországot

Hát így! Amikor Oroszországot és Kunországot[63] teljesen és egyetértéssel elpusztították, négy-öt napi járóföldre visszavonulva, elhagyták a Magyarországgal szomszédos végvidékeket, hogy amikor majd visszatérnek, mind lovaik, mind maguk számára találjanak élelmet, és hogy róluk semmiféle hír se érkezzen a magyarokhoz. Amikor pedig az említett országok élelmiszereit fölemésztették, és célul Magyarország elfoglalását tűzték ki, Batu, a nagyobb uruk, elbocsátván egész cselédségét, egymagában és nem is sok katonával egyenes úton sietett az említett Orosz-kapuhoz, amely közelebb volt ahhoz a helyhez, ahol seregét összevonta. És miután legyőzte a nádor seregét, elfoglalta ugyanezt a kaput, és bevonult rajta.

Peta király[64] Lengyelországon keresztül irányította lépteit, és miután Lengyelország hercegei közül egyet megölt,[65] és Wratislaviát,[66] e legnemesebb várost lerombolta, és iszonyú öldöklést vitt végbe – mivel a többi herceg nem tudott segítséget nyújtani –, hasonló kegyetlenséggel átvonulva Morvaország földjein, Magyarország kapuja felé sietett.[67]

Kadan király Oroszország és Kunország között az erdőkben háromnapi utat megtéve, elérkezett a gazdag Radnához, a németeknek magas hegyek között épült városához, a király ezüstbányájához, amelyben a nép megszámlálhatatlan sokasága tartózkodott.[68] De mivel ezek harcos emberek voltak, és fegyverekben sem szenvedtek hiányt, miután meghallották azok megérkezését, a városon kívül az erdők és hegyek között kimentek eléjük.

Kadan pedig, meglátva a fegyveresek sokaságát, hátat fordított nekik, megfutamodást színlelve. A győzelemmel visszatérő népek ekkor letéve fegyverüket, kezdtek a bortól lerészegedni, ahogyan a németek dühe ezt megköveteli. De a tatárok, hirtelen visszatérve, mindenfelől bevonultak a városba, mert annak sem árkai, sem falai, sem semmiféle erődítményei nem voltak. És noha innen is, onnan is nagy öldöklés támadt, amikor a nép látta, hogy nem tud nekik ellenállni, kegyelemre megadta magát mindenestül. De Kadan, miután a várost védelme alá vette, Aristaldot, a város ispánját hatszáz válogatott német fegyveressel együtt besorozta saját katonái közé, és megindult velük az Erdőn inneni vidékre.[69]

Bochetor[70] pedig más királyokkal együtt átkelve ama folyón, amelyet Szeretnek mondanak, elérkezett a kunok püspökének a földjére,[71] és legyőzve azokat az embereket, akik ott a harcra összegyülekeztek, az országot mindenestül elfoglalta.

Visszatérek tehát Magyarország királyához – aki az említett Pest városában tartózkodott –, hogy bővebben leírhassam kivonulását.

[21.] Hogyan haladtak előre a tatárok, miután a Kaput birtokukba vették?

Miután pedig Batu, a nagyobbik úr, a Kaput birtokába vette, elkezdte a városok felégetését, és kardja nem kímélt sem nemet, sem életkort, és amennyire csak tudott, sietett a király ellen.

És amikor az Úr kínszenvedését megelőző vasárnap előtti pénteken[72] Pesthez egy félnapi járóföldre érkezett, egyeseket azonnal a városhoz küldött, hogy égessenek, gyilkoljanak, ahogy velük született gonoszságuktól telik. A következő nap másokat küldött ki, vagy ugyanazokat, és hasonló vagy még gonoszabb dolgokat hajtottak végre. De a király nem engedte meg, hogy némelyek kimenjenek ellenük, és megütközzenek velük. És amazok, amikor azt hitték róluk, hogy elmennek, visszatértek, és amikor azt vélték róluk, hogy visszatérnek, ismét elmentek: a napot teljesen erre a játékra fordították. És amikor vasárnap is ugyanezt tették, Ugolin kalocsai érsek nagyon nehezen viselte el, hogy ezek néhányan, mint valami rablók, annyi derék embert megszégyenítenek, de még ne-

hezebben viselte el, hogy a királyt ő is meg az emberei is félénk szívűnek látta. Ezért a király parancsa ellenére egynéhány emberével kiment, és meg akart velük ütközni. De amazok hátat fordítottak neki, és lassan vissza kezdtek vonulni. Ennek láttán az érsek sebes vágtában üldözőbe vette őket. Végre, amikor amazok egy mocsaras helyre találtak, nagyon gyorsan átkeltek a mocsáron. Az érsek nem vette észre ezt, és mivel már igen közel voltak hozzájuk, beleszáguldott a mocsárba. Mivel őt és embereit a fegyverek súlya lenyomta, sem átmenni, sem visszamenni nem tudtak. De amazok nagyon gyorsan visszatérve hozzájuk, körülvették a mocsarat, és nyilaikat záporként rájuk lőve, azon a helyen mindnyájukat megölték. Az érsek három-négy emberével megszégyenülve kimenekült, és visszatért a városba, nem csekély haraggal mind övéinek veszte miatt, mind pedig azért, hogy a király nem menesztett senkit sietve a megsegítésére.

[22.] Hogyan pusztult el Vác városa

A kínszenvedésről elnevezett vasárnapon[73] Batunak, a királyok királyának egy seregrésze Vác városához érkezett, amely a Duna partján fekszik egy félnapi járóföldre Pest városától, ahol a király időzött seregével. Miután elfoglalták és legyőzték a várost, és nagy vitézül megadásra kényszerítették azokat, akik az egyházban vagy az egyház kőépületeiben – amelyeket megerősítettek – kerestek menedéket: mind a városból, mind a körül fekvő falvakból a nép megszámlálhatatlan tömegét, és miután az egyház kincstárát birtokukba vették, a kanonokokat[74] és más személyeket, úrasszonyokat és leányokat, akiket nem akartak karddal elpusztítani, tűzben elégették. És így a kínhalálról elnevezett vasárnapon kínhalált szenvedtek a váciak, hogy kiérdemeljék osztályrészüket az Úr Jézus Krisztussal.

[23.] Hogyan csúfolta meg Ausztria hercege a tatárokat

Azt sem lehet elhallgatni, hogy Ausztria hercege a király kérésére megjött, de csak kevés emberrel és felkészületlenül, mint aki mit sem tud a történtekről. És amikor a tatárok közül némelyek szokásuk szerint Pest váro-

sához jöttek, fegyvert ragadva és lóra ülve, eléjük ment. Amikor már össze kellett volna csapniuk, amazok hátat fordítva, eltakarodtak, ahogy ez szokásuk volt. De a herceg megsarkantyúzva lankadó lovát, elérte az egyiket, és a lándzsával úgy rásújtott, hogy – bár a lándzsa nyele eltörött – őt lováról a földre terítette. Egy másiknak pedig, az ő kánjuknak, azaz főbb emberüknek, aki a leterítettnek segítségére akart sietni, a hadiszokás szerint nyerge mellett lévő pallosát hirtelen megragadva, egy csapással levágta a karját. Ez a nyeregből azonnal lebukott, és kilehelte a lelkét. Mivel a többiek futásnak eredtek, elfogták a leterítettet, és megkötözve elhozták a sereghez a lovakkal együtt. Ezért a magyarok, megragadva az alkalmat, egyhangúlag ócsárolni kezdték a királyt és magasztalni a herceget.

[24.] Hogyan ölték meg Kuthent, a kunok királyát

És mivel az volt a közvélemény, hogy Kuthen – akit övéivel együtt, mint mondottuk, a király közelében őrizetben tartottak – e nagy gonosztettben nem ártatlan, és mivel még hunoknak és nem tatároknak hitték azokat, akik most jöttek: az egész nép kiáltozott ellene: „Haljon meg! Haljon meg! Ő az, aki Magyarország pusztulását szorgalmazza!" És a királyt is szidalmazták miatta, mondván: „Harcoljon a királyunk, aki a kunokat a mi gyűlölségünkre behozta." Mások azt kiabálták: „Harcoljon azokkal a király, akiknek a mi birtokainkat odaadományozta!" Mivel a király gyakran hallotta a szidalmakat, elküldte egy alattvalóját Kuthenhez azzal, hogy haladéktalanul jöjjön hozzá. De Kuthen, aki gyakran hallotta a nép kiáltozását, bár mentes volt a bűntől, mégis félt a büntetéstől, és azt üzente a királynak, hogy semmi esetre sem mehet hozzá, hacsak nem küldi érte egy olyan alattvalóját, akinek hatalma lesz ahhoz, hogy őt hozzá vezesse, és a nép kezeiből kiragadja. Mikor a hírvivő elmondta ezt a királynak, nagy zajongás támadt a nép között. „Haljon meg! Haljon meg!" És a magyarok és németek hirtelen felfegyverkezve betörtek a palotába, ahol tartózkodott, és erőszakkal hozzá akartak menni. Kuthen pedig övéivel együtt íjat és nyilat ragadva nem engedte, hogy ezek hozzájuk jöjjenek. De amikor a nép nagy sokasága odacsődült, elfogták őket, és azon nyomban levágták a fejüket, és a palotából az ablakon keresztül a nép közé dobták. Néme-

lyek azonban hajlandók ezt a gonosztettet Ausztria hercegének tulajdonítani, mások pedig azt mondják, hogy ez a király parancsára történt. Mégis, miután bizonyossá vált, hogy Kuthen ebben a gonoszságban nem részes, azt állítják: nem valószínű, hogy a király, aki őt a keresztvízből kiemelte, és neki eskü alatt biztonságot ígért, ilyen gonosztettet követett volna el.

Én ugyan nem akarom eldönteni, hogyan is történt ez; döntse el az, aki tudja, és Ő majd cselekedete szerint büntetéssel fog sújtani vagy kegyében részesíteni mindenkit.

[25.] Mit csináltak a kunok, amikor meghallották királyuk halálát, és hogyan indult el Béla király a tatárok ellen

Mivel a tatárok éjjel-nappal égették a falvakat a környéken, a kalocsai érsek sürgette a királyt, hogy vonuljon ki a sereggel ellenük. Tehát Ausztria hercegének távozása után, főként hogy az ország egy nagyobb hadserege megérkezett,[75] a király hadseregével együtt felszedelőzködve kivonult, és lassan megkezdte előrenyomulását ellenük. És amikor a tatárok ellen mindenünnen fegyverbe hívott kunok egy akarattal megérkeztek a király segítségére, meghallva uruknak, Kuthennek halálát, megzavarodtak, és mélységesen felindultak, nem tudván, hogy mit tegyenek.

Amikor pedig halálának híre elterjedt, a falusi magyarok, akik gyűlölték őket, mindenütt fölkeltek ellenük, fosztogatták és öldökölték őket minden kímélet nélkül. Ők, látván, hogy ilyenformán elpusztulnak, egybegyűltek, és nemcsak magukat kezdték védelmezni, hanem a falvakat is felégették, és a parasztokat nagy vitézül leverték.

[26.] Hogyan menekült meg a csanádi püspök a kunok keze közül

De amikor Bulcsú csanádi püspök[76] és Barc fia Miklós[77] sok nemessel együtt asszonyaikat, fiaikat, leányaikat és cselédségüket a felvidékre[78] akarták vinni, hogy utána sietve a király seregéhez csatlakozzanak, szembetalálkoztak a kunokkal, és kemény harcot kezdtek ellenük. De nem

tudván nekik ellenállni, csaknem mindnyájan kard által pusztultak el. Mégis a püspököt, aki egy kocsin feküdt betegen, kevesedmagával továbbvitték, közben a harc tartott. A kunok pedig ezután úgy pusztították az országot, mint a tatárok, és összegyülekezve, erről az oldalról átkeltek a Dunán, és így pusztítva siettek Marchia[79] felé. A marchiai emberek, ezt megtudva, egybegyülekeztek, és eléjük menve, megütköztek velük Marchia határán, de alulmaradtak, és egyikük a másikukat megelőzte futásban. És így a kunok gyalázatos módon elfoglalták Marchiát, kegyetlenül megbosszulva uruk halálát. Mert amikor öldösték a magyarokat, azt mondogatták: „Szenvedd el ezt a vágást Kuthenért!" És miután elpusztították a nevezetesebb falvakat, mint a tanáccsal bíró Nagyolaszit, Szentmártont[80] és másokat, és miután sok pénzt, lovat és barmot szedtek össze, elpusztítva a földet, átmentek Bulgáriába.

[27.] Hogyan csapták be a váradi püspököt a tatárok

Benedek váradi püspök[81] a király parancsából nagy sereget gyűjtött össze, és amikor segítségére akart menni, megtudta, hogy a tatárok elpusztították Eger városát, és hogy zsákmányként elvitték onnan a püspöknek[82] és az egyháznak a kincseit, miután a város lakóit és másokat is, akik ennek védelmére összejöttek, részint tűzzel, részint karddal elpusztították. Bátorságot merítve abból, hogy néhány nappal előbb ezeknek egy csekély csapatával megütközött, és győzött ellenük: nem törődött a fősereggel, utánuk indult, hogy a kincs töredékeit összegyűjtse magának, hogy ne vesszenek el. A tatárok, előre látva ezt, csak színlelték a visszavonulást, és megálltak. És mivel a tatároknak igen sok lovuk volt, s ők maguk kevesen voltak, a következőt koholták ki és rendezték meg. Készítettek ugyanis kísérteties figurákat és igen sok szörnyalakot, és ezeket szabad lovakra ültetve, mintha katonák lennének, sorba állították, és a lovakat egy kis hegy alá vezették, s néhány szolgát velük hátrahagyva, megparancsolták, hogy amikor ők a magyarokkal csatába kezdenek, jöjjenek elő rendezett harcvonalban, és lassan vonuljanak feléjük. Ők maguk a síkságon várták a magyarokat. Amikor ezek megérkeztek, Both ispán[83] és néhányan mások – akiket Magyarország kiválóbb vitézei közül valóknak

tartottak, és akik a püspökkel jöttek –, meglátván őket, lovaik gyeplőjét megeresztve, igen kemény ütközetet vívtak velük. És mivelhogy a tatárok számukat tekintve kevesebben voltak, színlelésből hátat fordítottak, és a kis hegy felé kezdtek visszavonulni. És amikor amazok a kísértetalakokkal a hegy alól előjöttek, méghozzá – ahogy megbeszélték – rendezett hadsorokban, a magyarok ennek láttán úgy vélték, hogy csapdát állítottak nekik, és ezért hátat fordítva, gyors futásba fogtak. A tatárok pedig visszafordulva ellenük, üldözőbe vették, leterítették és öldösték őket, csak a legnagyobb hitványsággal gyakorolhattak ekkora kegyetlenséget velük szemben. A püspök pedig kevés emberével visszatért Váradra,[84] és egy ideig ott tartózkodva, összegyűjtött néhány katonát, átkelt a Dunán, és elmenekült.

[28.] Béla királynak a tatárokkal vívott szerencsétlen harca

Amikor a király, mint mondottuk, Pest városából kivonulva, a fegyveresek nagy sokaságával a tatárok ellen indult, azok visszatértek a falvak felégetéséből, és hirtelen összegyülekezve, visszavonultak azon az úton, amelyen jöttek. És ahogy lassan a nyomukban voltak, lassan hátráltak amazok is színlelésből. És amikor a magyarok egy bizonyos folyóhoz érkeztek, amelyet Sajónak hívnak – amely Eger városától nem nagyon messze folyik, és a Tiszába ömlik –, a folyón egy hídon átkelve, megálltak, tábort ütöttek, őröket állítottak a hídra, hogy éjszakai őrszolgálattal őrködjenek. A tatárok pedig a mocsaras helyen való átkelés után a víz körül a síkságon helyezkedtek el. És mivel a víz nagy volt és mocsaras, nem volt hihető, hogy a hídon kívül bárki átkelhessen. A király eközben buzdította övéit, hogy férfiasan készüljenek a harcra; és nem kevés zászlót osztott ki saját kezűleg a főemberek között. A magyarok pedig, bízva sokaságukban, mindebből gúnyt űztek, de a fentebb jelzett okok miatt nem volt sem kedvük, sem lelkesedésük a csatához. Azt szerették volna, hogy vereséget szenvedjen a király, és azután ők kedvesebbek legyenek neki, mert azt hitték, hogy ez a csapás csak részleges, és csak egyeseket ér, és nem általános lesz mindnyájuk számára; ahogy hallomásból tudtak arról, hogy Magyarországban ilyesmi már akárhányszor megtörtént. Ugyanis a ku-

nok hirtelen szoktak betörni, és az ország egy részét elpusztították, mielőtt a magyarok összegyülekeztek, azután pedig sietve visszavonultak. És néha a magyarok ugyanezt tették Kunországgal. – Ámde nem így állt a dolog! Mert ez utóbbi események a legkevésbé sem feleltek meg az előbbieknek. Mindamellett minden éjjel ezer katonát állítottak fel a hadsereg őrzésére. Minek erről több szó? – A tatárok nem messze a hadseregtől találtak egy gázlót, és egy éjszaka alatt mindnyájan átkeltek rajta, és hajnalban a király egész seregét körülvéve, jégesőként kezdték lőni nyilaikat a hadseregre. A magyarok, részint hogy meglepték, részint hogy ravaszsággal megelőzték őket, fegyvert öltve, lóra szálltak, de a katonák nem tudták uraikat, az urak katonáikat megtalálni, és amikor harcba indultak, lanyhán és egykedvűen vonultak. A nyíllövések oly sűrűn estek, hogy a harcosokat szinte árnyékba borították, és a nyilak úgy repdestek a levegőben, mint ahogyan a sáskák és szöcskék szoktak rajokban szállni. És így, mivel a nyilazást nem tudták megállni, visszatértek a sereg körletébe. A király pedig nem volt képes felállítani a csatarendet. És ha a magyarok a sereg egy-egy részéből összevegyülten vonultak a harcba, a tatárok szembejöttek velük nyilaikkal, és arra kényszerítették őket, hogy visszavonuljanak a sereg körletébe, úgyhogy a szerfölött nagy hőség és a hely szűke következtében akkora fáradtság vett erőt rajtuk, hogy a király és a kalocsai érsek, akik aggódva rettegtek, sem fenyegetésekkel, sem hízelgésekkel és buzdítással nem voltak képesek harcba küldeni őket, hiszen hajnaltól egészen délig ebben a szorongatott helyzetben voltak már. Végre, amikor úgy látszott, hogy erejük elhagyja őket, Kálmán herceg, a király testvére[85] mindazon embereivel, akikkel ekkora szorongatott helyzetben rendelkezhetett, igen kemény ütközetet vívott a tatárokkal a tábor egyik oldalán, harcban töltve a nap nagy részét; de csalódott, amikor azt hitte, hogy a sereg hátralevő része megsegíti. Mert azt hitték, hogy a legtöbben a tábor másik oldalán harcba vonulnak; ezek azonban nem harcba indultak, hiszen a tatárok kissé félrehúzódva, önként utat engedtek nekik maguk között minden nyíllövés nélkül. Ezért egyre több és több magyar vonta ki magát a seregből, felhasználva ezt az utat. És minél többen vonultak el itt, annál szélesebb utat hagytak nekik a tatárok. És ebben a nagy ütközetben sem lárma, sem egy szó nem volt közöttük. És amikor a király azt hitte, hogy az ütközetbe mennek, ezek inkább elszök-

döstek, semhogy a harcba mentek volna. A tatárok pedig a király csapatára várakozva, nem mozdultak. És amikor már több oldalon is nyitva állt az út a királyi csapat előtt, a király anélkül, hogy felismerték volna, utat talált az erdő felé. Kálmán herceg pedig a sereg egy másik oldalán eredt útnak, és éjjel-nappal váltott lovakon megeresztett gyeplővel sietett a már említett Pest felé, a dunai révhez,[86] nem is az országúton, amelyen a magyar nemzet bukdácsolt, hanem úttalan utakon. És bár a vár polgárai arra kérték, hogy maradjon ott addig, amíg hajókat készítenek az úrasszonyok, feleségeik átszállítására, mégsem tudták őt visszatartani, sem erre rávenni; azt mondta ugyanis, hogy mindenki önmaga gondoskodjon magáról. Az üldözők megérkezésétől félve ugyanis azonnal átkelt egyedül, és Somogyba futott egy bizonyos helységig, amelynek Segesd a neve.[87] És bár Pest polgárai háznépükkel együtt siettek az átkeléssel, mégis közben meglepték őket a tatárok, és akik nem fulladtak a Dunába, azok kard által pusztultak el.

[29.] A pécsi püspök menekülése

Bertalan pécsi püspök[88] pedig, amikor látta a sereg pusztulását, és megfigyelte, hogy a tatárok közül néhányan megrohamozzák a sereget, és a tábort több helyen felgyújtják, hasonlóképpen nem az országúton, hanem a mezőkön keresztül futásnak eredt sok katonájával. És amikor a tatárok közül néhányan vágtában utánuk hajszolták lovaikat, váratlanul rájuk tört László ispán,[89] aki katonáival kibontott zászlók alatt a királyhoz igyekezett, semmit sem tudva a történtekről. A püspök, megismerve a magyar zászlókat, odakanyarodott az ispánhoz, a tatárok pedig, amikor észrevették a sokaságot, visszahúzódtak, és másokat igyekeztek üldözőbe venni. És így az ispán, a püspökkel együtt elvonulva, kimenekült a kezük közül.

[30.] A fent említett ütközetben megölt püspökökről és más egyháziakról

Mind a Pest felé vezető széles úton menekülők között, mind a seregnél maradók között oly nagy volt a mészárlás, annyi ezer ember pusztult el, hogy azt felbecsülni sem lehet, és hitelt sem adhatunk egykönnyen az erről beszélőknek a felmérhetetlen veszteség miatt. Mégis az egyháziak közül a főbbek, akik elestek: Mátyás esztergomi érsek,[90] akit a király részint hűsége miatt, részint mivel együtt nevelkedtek, a leginkább kedvelt, és akinek tanácsaival a fontos ügyekben nagy bizalommal élt; Ugolin kalocsai érsek, aki a legnemesebb nemzetségből származott,[91] és aki mellőzve a jelentéktelen ügyeket, a nagy és fontos világi ügyeket intézte; ő volt az, aki iránt a magyar nemesek bizalommal viseltettek, és aki révén lélegzethez jutottak; ő volt az, akivel szemben a főemberek és a középrendűek alázatosakká váltak belé vetett bizalmuk miatt; György győri püspök,[92] aki erkölcseiben nemes volt és jártas a tudományokban; Rajnald erdélyi püspök;[93] a nyitrai egyház püspöke,[94] aki dicséretes életű férfiú volt, és erkölcseinek tisztességéről ismeretes; Miklós szebeni prépost,[95] a király alkancellárja,[96] aki nemes szülőktől származott, és aki, mielőtt a halál kényszerének alávetette volna magát, a főbb tatárok egyikének fejét vette; Eradius bácsi főesperes;[97] Albert magiszter, esztergomi főesperes,[98] aki a jogi vizeken evezve, megérdemelte, hogy mint vezető másokat erre tanítson. Testüket rettenetes pallosokkal úgy összekaszabolták, hogy amazok elvonulása után, bár sokat keresték, semmiképp sem tudták megtalálni. A halandók közül senkinek sem lehet biztos értesülése a nagyobb és kisebb rendű világiak számáról, akik belefulladtak a mocsarakba és vizekbe, vagy akiket a tűz emésztett meg, vagy kard által pusztultak el. Mert a mezőkön és az utakon sok halandónak a teste feküdt, némelyik levágott fejjel, némelyik darabokra szabdalva, a falvakban és egyházakban pedig, amelyekben menekülést kerestek, összeégve. Ez a vész, ez a pusztulás, ez a romlás foglalta el kétnapi járóföldre az utakat, és az egész föld vértől vöröslött. És úgy feküdtek a testek a földön, mint a legelésző marhák, juhok és sertések csordái a pusztán vagy az építkezésekhez kifaragott kövek a kőbányában. A víz kapta a halandók vízbe fulladt testét; ezeket a halak, a férgek és a vízimadarak falták fel. A föld azok felett a testek felett nyerte

el az uralmat, amelyek a mérgezett lándzsáktól, kardoktól és nyilaktól hullottak el; ezeket a vérüktől veres égi madarak és a fogakkal rendelkező szelíd és vadállatok rágták össze harapásaikkal gyalázatos módon, egészen a csontokig. A tűz azokat a testeket kapta meg, amelyek az egyházakban és falvakban elégtek. Néha el is oltották a tüzet az ilyenféle égetésből származó zsiradékok. Ezek nem enyészhettek el rövid idő alatt. Mert találni lehetett sok helyen még igen hosszú ideig megfeketedett, de el nem enyészett bőrrel bevont csontvázakat, mert az ilyenek az állatoknak nem szolgálnak kedvelt étekül, csak akkor, ha másféleképpen mentek tönkre. Mivel pedig az összes testek átmentek a három elem birtokába, lássuk, mit hagytak meg a negyedik elem számára. Tehát a levegőnek, amelyet a negyedik elemnek tartanak, adta át a másik három az összes testek bűzét, és a levegő a bűztől annyira megromlott és megfertőződött, hogy azok az emberek, akik sebeiktől félholtan a mezőkön, utakon és erdőkben maradtak, és akik talán még élhettek volna, a levegő szennyezettsége miatt kilehelték lelküket. Így ebből a kegyetlen pusztulásból a levegő is részesült. Mit mondjunk ennyi sok embernek – akik részint az ütközetben, részint menekülés közben estek el – aranyáról, ezüstjéről, fegyvereiről, ruháiról és más vagyonáról? A lovak nyereggel, zablával, de rajtuk ülők nélkül a mezőkön és berkekben futkároztak, és a zaj miatt annyira megvadultak, hogy szinte eszeveszettnek látszottak, és a rémült állatoknak, mivel gazdáikat nem tudták megtalálni, vagy kardtól kellett elpusztulniuk, vagy alávetniük magukat idegenek uralmának. Nyerítésüket sóhajtozásnak és sírásnak tarthatta volna az ember. Az ezüst- és aranyedények, a selyemruhák és más, az emberek számára hasznos dolgok, amelyeket a menekülők a mezőkön és erdőkben dobáltak el, hogy gyorsabb meneküléssel kikerüljenek üldözőik kezeiből – még csak összegyűjtőkre sem találtak. A tatárok csak az emberek legyilkolását szorgalmazták, és úgy látszott, hogy a zsákmánnyal a legkevésbé sem törődnek.

[31.] *Hogyan osztották fel a tatárok a győzelem után a zsákmányt, és hogyan írtak hamis leveleket a király pecsétjének megtalálása után*

Miután ekkora hadsereg fölött győzelmet és diadalt arattak, és nagy tülekedéssel belefogtak a préda visszaszedésébe, miután a vérrel bemocskolt ruhákat, lovakat, a kiömlött vértől vöröslő aranyat és ezüstöt kőrakásokként vagy gabonaasztagokként egybehordták, az uruk és a tatárok előkelőbbjei összejöttek az osztozásra és az elosztásra. Az ezután következő osztozáskor megtalálták a király pecsétjét a kancellárnál[99] – akinek a fejét rettenetes karddal elválasztották a testétől –, és már biztosak voltak az ország felől; attól való féltükben, hogy a népek, meghallva a király vereségét, elszökdösve elmenekülnek, figyelje meg atyaságod, milyen ravaszsággal jártak el.

Először is az egész Dunán túli[100] Magyarországot felosztották, és a tatárok főbb királyai közül mindegyiknek, aki még nem jött be Magyarországba, tulajdonába adták az őt megillető részt, megküldvén nekik a híreket és azt, hogy siessenek, mivel már nem áll előttük semmilyen akadály. És néhány magyar egyházi emberrel, akiket életben tartottak, írattak a Magyarországon lakozó főembereknek és közrendűeknek a király nevében sok hamis levelet ilyen formában: „Ne féljetek a kutyák vadságától és dühétől, és otthonaitokból ne merészeljetek kimozdulni; ugyanis, bár bizonyos előre nem látható körülmények miatt elhagytuk mind a tábort, mind sátrainkat, mégis, Isten kegyelméből lassanként igyekszünk azokat visszaszerezni és újból vitéz ütközetet vívni velük; ezért csak imádkozzatok, engedje meg nekünk a könyörületes Isten, hogy összezúzzuk ellenségeink fejét." Ezt a levelet némely magyarok, akik már hozzájuk csatlakoztak, széthordták a címzetteknek; ez tett tönkre engem és egész Magyarországot. Mert annyira hitelt adtunk a levél valódiságának, hogy, bár nap-nap után az ellenkezőjét tapasztaltuk, mégis, mivel az országot váratlanul érte a háborús zavargás, nem tudtunk a hírek megismerésére hírszerzőket küldözgetni, és így nem értesülhettünk az ellenkezőjéről. És így az elfoglalt Magyarország nem találhatta meg a menekülés útját.

De mivel a király ügyét nem tárgyaltuk, térjünk vissza az ő előhaladására, helyesebben szólva, eltávozására.

[32.] Mit tett Béla király, seregének leverése után, és hogyan fogta el és fosztotta ki őt Ausztria hercege

Miután tehát maga a király megfutamodott a táborból, igen kevés emberrel éjjel-nappal Lengyelország határai felé vette az útját,[101] és innét egyenes úton sietett, ahogy csak tudott, hogy elérje a királynét, aki Ausztria határán időzött. Ennek hallatára Ausztria hercege, szívében gonoszságot forralva, a barátság örve alatt elébe ment.

A király, aki egyedül Isten akaratából menekült ki annyi rettenetes nyíl és mérgezett kard közül, és aki oly hosszú utat tett meg, letette fegyvereit, míg az ebédet elkészítik, és szeretett volna a folyó mellett egy kis időre pihenést lelni az álomban.

Az álomból felébredve, meglátta a herceget, és nagyon megörült. A herceg pedig vigasztaló szavakkal kérte a királyt, hogy keljen át a Dunán, mert ott nagyobb biztonságban pihenhet és időzhet. Ezek hallatára a király, aki ártatlanságában semmi rosszat nem gyanított, ráállt a herceg szavára. Azt mondotta ugyanis a herceg, hogy a másik oldalon van egy vára, és ott a királyt jobban megtisztelheti, holott azt a tervet hordozta lelkében, hogy nem megtiszteli, hanem megszégyeníti. És amikor a király azt hitte, hogy kikerüli Szküllát, beleesett a Kharübdiszbe,[102] és ahogy a hal, amikor el akarta kerülni a sütőedényt, hogy ne süssék meg, beleveti magát a parázs közé, és az süti meg: azt hivén, hogy elkerüli a rosszat, még rosszabbra talált. Mert Ausztria hercege, amikor kedve szerint hatalmába kerítette a királyt kitervelt ravaszságával, visszakövetelt tőle egy bizonyos mennyiségű pénzt, amelyet a király tőle állítólag egykor kicsikart.[103] Minek erről több szó? A király nem szabadulhatott a keze közül, amíg a követelés egy részét készpénzben, másik részét pedig arany- és ezüstedényekben ki nem fizette, országának három vármegyéjét pedig, amelyek szomszédosak voltak annak a földjével,[104] zálogként le nem kötötte neki. És bár az arany- és ezüstedények sokkal többet értek, a herceg csak kétezer márka[105] értékben fogadta el a drágakövekkel együtt. A herceg pedig azonnal tényleges birtokába vette a vármegyék várait, és saját költségén kijavíttatta azokat a tatárok ellen. Ha valaki azt kérdezné, mennyi volt a váltságpénz, nem tudjuk, mert egyesek hét-, mások kilenc-, a többség pedig tízezer márkáról beszélt, de az igazságot nem lehet kide-

ríteni, mivel titokban kötötték meg a szerződést, és azt esküjükkel pecsételték meg.

A király ezek után, ahogy csak tudott, sietett a királynéhoz, aki tőle nem messze volt. A királynéval együtt késedelem nélkül a császári udvarba és a római kúriához küldte segítségért István váci püspököt,[106] ő maga pedig Segesd környékén időzött azokkal együtt, akiket maga köré gyűjthetett.[107]

[33.] Hogyan fosztotta ki Ausztria hercege a magyar menekülteket, és a németeknek Magyarország ellen elkövetett csúfolódásáról

A herceg, látván, hogy a magyarok mindnyájan menekülésre fogták a dolgot, sok katonát gyűjtött össze, és ezeket a magyarok ellen Magyarországba küldte, és így a tatárok a Dunának a túlsó oldalán pusztítottak, a németek meg az innenső oldalán[108] zsákmányoltak. A falvakat égették, ahogy csak tudták, Győr városába bevonulva, elfoglalták a várat, és azt tervezték, hogy erőszakkal a birtokukban tartják. A magyarok pedig ama vidékről összegyülekezve, fegyveres csapattal a várhoz vonultak, elfoglalták a várost, és a várban levő összes németeket megégették. A herceg emiatt szerfölött megdühödött, a tatárok elől menekülő magyaroktól, akiket Ausztriában összegyűjtött, és akiknek hűséget fogadott, izzó haragjában egy bizonyos pénzmennyiséget követelt a várak és városok őrizete fejében, nem elégedvén meg azzal, amit a királytól kicsikart. És a kitalált ürüggyel – mivel mind a magyarországi németek,[109] mind a magyarok bőviben voltak a pénznek és értéktárgyaknak – gyalázatos módon teljesen kifosztotta őket. És a szerencsétlen magyarokat mindenütt kínzó harapásokkal zabálták fel az éles fogú vadállatok, és azután meztelenül az aszú földre vetették, vagy kiöklendezték őket.

De ezek kifejtése után számoljunk be a tatárok királyairól, akik utóbb vonultak be Magyarországba.

[34.] Hogyan vették be ostrommal a tatárok Nagyvárad városát, és hogyan nyomultak tovább előre Tamáshidáig és máshová

Kadan király, mint már egy másik helyen mondottuk, Radna elfoglalása és Aristald ispán elfogása után kiválasztott hatszáz előkelő felfegyverzett németet, akik az említett ispán joghatósága alatt álltak. Ezek vezetésével a tatárok erdőkön, berkeken, sziklákon és meredek szakadékokon keresztül váratlanul megérkeztek Nagyvárad városa alá. És mivel a város igen híres volt Magyarországban, mindenfelől sok nemes és asszony, mind úriasszonyok, mind parasztasszonyok odagyülekeztek. És bár a püspök egynémely kanonokkal együtt eltávozott, én mégis ott voltam a visszamaradókkal. És a várat, amely az egyik oldalon le volt rombolva, széles fallal kijavíttattuk, hogy ha a várost nem tudnánk megvédelmezni, itt találhassunk menedéket. És amikor egy napon hirtelen megérkeztek, és bizonytalanná vált a városban való tartózkodásom, nem akartam a várba bevonulni, hanem elfutottam az erdőbe; ott sokáig bujkáltam, ahogy tudtam. Ők azonban hirtelen elfoglalták és nagyrészt felégették a várost, a vár falain kívül semmit sem hagytak meg, és a zsákmány összeszedése után mind a férfiakat, mind a nőket, közrendűeket és főrangúakat egyaránt leöldösték az utcákon, házakban és mezőkön. Minek erről többet beszélni? Nem kegyelmeztek sem nemnek, sem életkornak. Ezeknek végrehajtása után hirtelen visszavonultak innen, és visszavonulásukban mindent összeszedtek, és a vártól számítva az ötödik mérföldkőnél telepedtek le, és sok napon keresztül egyáltalán nem jöttek a várhoz, úgyhogy a várbeliek azt gondolták, hogy a vár erős volta miatt elvonultak. Mert ez nagy árkokkal és a falakon fatornyokkal volt megerősítve, és sok páncélos vitéz volt benne, és valahányszor a tatárok szemlét tartva odajöttek, a magyar vitézek gyors vágtában üldözni igyekeztek őket. És mivel a tatárok több napig egyáltalán nem jöttek el a várhoz, és mivel mindenki azt hitte, hogy egészen elvonultak, a vitézek (és mások is, akik a várban voltak) bátorságot merítve azok elvonulásából, kimentek a várból, és a váron kívül eső házakban kezdtek lakni. És így hajnalban a tatárok, akikről nem tudhatták, hogy hol vannak, megrohanták őket, és nagy részüket, akik nem tudtak bemenekülni a várba, leöldösték, és tüstént körülvéve a várat, hét ostromgépet állítottak fel az új fallal szemben, és éjjel-nappal, megállás

nélkül hajigálták a köveket mindaddig, amíg az új fal teljesen le nem omlott. A tornyokat és a falakat szétrombolták, majd rohamra mentek, a várat erőszakkal elfoglalták, és elfogdosták a vitézeket, kanonokokat és másokat, akik a vár elfoglalása közben nem pusztultak el kardtól. Az úriasszonyok, a kisasszonyok, a nemeslányok a székesegyházba akarták magukat bevenni. A tatárok elrendelték, hogy a vitézek adják át fegyvereiket, a kanonokoktól pedig a legkeményebb kínzásokkal kicsikarták, amijük csak volt. És mivel a székesegyházba nem tudtak azonnal behatolni, tüzet raktak mellette, és tűzzel pusztították el az egyházat, az asszonyokat és mindazt, ami csak volt az egyházban. Más egyházakban pedig annyi gonoszságot követtek el az asszonyokon, hogy jobb elhallgatni, nehogy az emberek példát kapjanak a legocsmányabb vétkek elkövetésére. A nemeseket, polgárokat, katonákat és kanonokokat a városon kívül a mezőn könyörtelenül lefejezték. Ezután felforgatták a szentek sírját,[110] és bűnös lábukkal széttaposták az ereklyéket; a füstölőket, kereszteket, aranykelyheket és -edényeket és az oltár szolgálatára rendelt egyéb eszközöket darabokra törték. Az egyházakba férfiakat és asszonyokat vittek be vegyesen, gyalázatosan visszaéltek velük, és aztán megölték őket. Miután mindent feldúltak, és már elviselhetetlen bűz áradt a halottak testéből, a helyszínt elhagyva elvonultak. Az emberek, akik a környező erdőkben rejtőzködtek, előjöttek, hogy valami ennivalót keressenek. És miközben a köveket és a holtak tetemét emelgették, a tatárok hirtelen visszatértek, és azok közül, akiket ott találtak, senki sem menekülhetett élve. És ez az öldöklés mindvégig mindennap megismétlődött. És amikor már nem volt több ember, akit leölhettek volna, véglegesen elvonultak. Mi pedig, akik az erdőkben a gyepűk között tartózkodtunk, éjjel futásnak eredtünk Tamáshida, a németek nagy városa felé, amely a Körös mellett fekszik.[111] De a németek semmiképp sem engedtek bennünket átmenni a hídon, sőt a legtöbben arra ösztönöztek, hogy velük együtt védelmezzük jól megerősített városukat. Ez nagyon nem tetszett nekünk. Letértünk tehát egy szigetbe, amelyet a tatárok ellen az Ágyából, Vajdából, Gerótból[112] és több más környékbeli faluból való emberek erősen felkészítettek. Mivel továbbmenni nem merészeltem, a hely gondnokának és minden lakosának kérésére velük együtt ott időztem. Mert az említett szigetre csak egy igen szűk és keskeny úton mehetett be bárki, és azon az úton

egy mérföldön belül három kapu volt tornyokkal, és körös-körül egy mérföldnyire gyepűk voltak. És amikor megfigyeltem, hogy ezt a helyet így megerősítették, megtetszett nekem, és ott maradtam. De a szigeten az volt a szokás, hogy megengedték az egyes embereknek, hogy bemenjenek, de megtagadták mindenkitől az elmenetelt. És amikor néhány napig ott voltam cselédségemmel együtt, kémeinktől értesültünk, hogy közelednek a tatárok. Titokban kimentem a szigetről, hogy megnézzem, hogyan biztosíthatnánk lovainkat. Felbéreltem egy vezetőt és egy szolgát – így is mindegyikünknek három-három lova volt –, és éjszaka a Maros folyó mellett fekvő Csanád városába siettünk,[113] amely ettől a helytől nyolcmérföldnyi távolságra volt. És mivel egész éjszaka száguldottunk, ahogy csak a lovaink bírták, hajnalban megérkeztünk Csanádra. De ezt az előtte való napon azok a tatárok, akik a másik oldalról jöttek be Magyarországba,[114] már elfoglalták és lerombolták. Az egész vidéket elfoglalták, úgyhogy a folyón nem tudtunk átkelni. És mivel a lovak fáradtak voltak, és az arról a vidékről való emberek itt is, ott is elrejtőzködtek, semmi módon nem tudtunk visszatérni, és így lovainkat némely kunyhókban hagyva, valami vermekben kellett azon a napon meghúzódnunk. Amikor végre elérkezett az éjszaka, szerfölött nehezen és nagy félelemben a tatárok között visszaszöktünk a régi helyre, és lesütött szemmel, szégyenkezve újból bementünk a szigetbe. És miközben ilyen veszélyekben forogtunk, a szolgáim, akik kint őrizték a lovakat, és azok is, akik velem voltak, elszöktek a szigetről minden pénzemmel és ruháimmal. És szökés közben rájuk találtak a tatárok, és levágták őket karddal, én pedig egy szolgával és csaknem meztelenül maradtam ott a szigetben. Ezután nem sokkal elterjedt a hír, hogy az említett Tamáshidát, a németek városát a tatárok hajnalban elfoglalták, és mindazokat, akiket nem akartak életben tartani, a rettentő kegyetlenség a keserűség kardjával borzalmasan lemészárolta. Ennek hallatára égnek meredt a hajam, testem remegett és borzongott, nyelvem nyomorúságosan dadogott, hiszen láttam, hogy elkerülhetetlenül fenyeget a borzalmas halál szorongatása. Lelki szemeimmel már láttam a gyilkosokat, testemen kiütött a halál hideg verítéke. Láttam, hogy a halandók szüntelenül a halált várják, szemüket a földre szegezik, nem képesek kezüket kinyújtani a kard után, sem karjukat felemelni, sem lábukat a védelem helye felé mozdítani. Minek erről többet beszélni?

Láttam az embereket szertelen félelmükben félholtra válva. Én is magamon kívül voltam, de segítségemre volt Jézus Krisztus könyörületessége, és mint a főbb emberek egyike összehívtam a sziget népét, hogy itáliai módon jobban megerősítsük a szigetet. Ez alkalomból a néppel együtt kimentem a szigetről, és magamhoz véve két gyermeket, a gondnoknak és házigazdámnak fiait meg egyetlen szolgámat, aki megmaradt, azt színleltem, hogy messzebbre megyek az erdőbe, és elrejtőztem a gyepűk között. A gyermekek apjának megüzentem, hogy félelmemben nem akarok visszatérni a szigetre, és azt gondoltam, hogy ha magamnál tartom és elbújtatom a fiait, ő majd ellát a szükséges dolgokkal. És amikor kora szürkületkor elküldte az élelmiszereket, máris megérkeztek a tatárok, és körülvették a szigetet. És mivel úgy látszott, hogy a szigetet a vízen átkelve szándékoznak elfoglalni, a sziget népe rászedetve, annak a résznek a védelmére sietett. A tatárok pedig a másik oldalon az őrség nélkül maradt kapukat rohanták meg, és azokat elfoglalva, berontottak a szigetre anélkül, hogy a védők közül bárki is rájuk lőtte volna nyilait, és lovon vagy gyalog szembeszállt volna velük. Hogy milyen, mennyi és mekkora méltánytalanságokat és kegyetlenségeket vittek ott végbe, azt nemcsak látni volt rettenetes, hanem még hallatára is elborzadnának az emberek. Elvitték a zsákmányt, és ott csak az asszonyi és emberi holttestek maradtak, egyesek darabokra vágva, egyesek egészben. És a bujkálók a legtöbben azt hitték, hogy a harmadik napon a tatárok elvonultak, visszamentek tehát a szigetre, hogy élelmet keressenek, de a tatárok, akik ott elrejtőztek, elfogták őket, és csak igen kevesen tudtak elmenekülni. Én pedig bujdosóként, mindenkinek a segítségétől cserbenhagyva, koldulgattam az erdőben, és az, akinek én korábban nagy adományokat adtam, még alamizsnát is alig nyújtott, úgyhogy amikor az éhség és a szomjúság kényszere már nagyon gyötört, éjszaka kénytelen voltam bemenni a szigetre és a holttesteket forgatni, hogy elásott lisztet, vagy húst, vagy más ehető dolgot találjak táplálásomra. És amit csak találtam éjjel, azt jó messze bevittem az erdőbe. Ó, halljátok és lássátok, milyen szörnyű élet volt ez! Tíz vagy húsz nap múlva megint bementem a szigetre, és a holttesteket emelgettem. Mekkora lehetett ott a gyász, mekkora lehetett ott a bűz, mekkora lehetett ott a félelem, gondoljátok meg! Nincs ember, gondolom, aki el ne rémülne, ha lelkében felidézi a nyomorúság ennyi nemét, ha

átgondolja ezt a nyomorúságot. Üregeket kellett keresnem, vermeket ásnom, odvas fákat felkutatnom, hogy valahol meghúzhassam magamat, míg a tatárok, mint a nyulakat és vaddisznókat nyomon követő kutyák, átfutkosták a tüskebokrok sűrűjét, az árnyékos berkeket, a vizeknek mélységét és a puszták belsejét. Ezeket az erdőket egy hónapig és még tovább is kutatták, és mivel ezen a vidéken nem tudtak mindenkit kiirtani, a csalárdságnak új neméhez fordultak, ilyenképpen:

[35.] Hogyan csalták lépre a tatárok azokat, akik az erdőkben rejtőzködtek

Elfogtak némelyeket, akik az erdőkben rejtőzködtek, és szétküldték őket azzal a hírrel, hogy aki hűségükre megadja magát, annak bizonyos határideig megadatik a biztonságos hazatérés lehetősége. Mivel az emberek között az élelem hiánya miatt már pusztított a halál, teljes hitelt adtak szavaiknak, és így mindazok visszatértek otthonukba, akik életben maradtak. És mivel az erdőségek nagyok voltak, végtelen sokan rejtőzködtek ott, úgyhogy háromnapi járóföldre újból benépesedett a föld, és minden falu azt választotta királyául a tatárok közül, akit akart. Ennek megtörténte után, mivelhogy aratás ideje volt, mindnyájan begyűjtötték a termést, és csűrökbe hordták azt is, az alomszalmát és a szénát is és minden mást. Ott voltak velünk együtt a tatárok és kunok,[115] igen sokan végignézték mindezt, és örültek és örvendeztek, hogy az atyák a lányaikkal, a férjek a feleségükkel, a fitestvérek szép nővéreikkel váltották meg az életüket, a nőket amazok kéjének tartogatva. És női hozzátartozójukért az lett a vigaszuk, hogy a leányt vagy a feleséget az apa vagy a férj szeme láttára szeplősítették meg. Kenézeket, azaz ügyintézőket állítottak az emberek fölé, hogy igazságot tegyenek, és számukra lovakról, állatokról, fegyverekről, ajándékokról és használható ruhákról gondoskodjanak. Az én gondnokom is egyike volt ezeknek az uraknak, és csaknem ezer falut igazgatott; és mintegy száz ilyen kenéz volt. Lett tehát békénk, és lettek törvényszékeink, és mindenkinek jogos igazságot szolgáltattak. Ezeknek küldték a legszebb leányokat, és az odavezetők az ilyen ajándékért juhokat, ökröket vagy lovakat kaptak cserébe. A kenézek majdnem minden

héten összejöttek. Én pedig igen gyakran elmentem hozzájuk kenézemmel, hogy lássam életmódjukat, és hogy megismerjek néhányat a főemberek közül, és hogy megtudjam, nem nyílik-e valamilyen mód megszabadulásomra. Egy alkalommal az összes kenézek parancsba adták, hogy bizonyos falvakból az emberek, asszonyok és gyerekek ajándékokkal együtt járuljanak színük elé. Nem kevéssé féltünk e miatt a hír miatt, mivel egyáltalán nem ismertük az okát. Inkább azt választottam tehát, hogy a kenézekkel a hadsereghez megyek, semhogy ilyen kétes helyzetben visszamaradjak a faluban. Ezért csupaszon és saru nélkül visszamaradtunk a kocsik őrzésére egynémely olyan magyar sátrában, akik tetteikben már tatárokká váltak. A kenézek pedig elmentek az ajándékok átvételére, és miután megkapták az ajándékokat, az ajándékozókat elvezették egy völgybe, és ott rettenetesen kifosztva és meztelenre vetkőztetve, leöldösték őket.

[36.] Hogyan jutott a tatárok keze közé ez Ének szerzője

És amikor ennek a híre eljutott hozzám, alávetettem magamat egy magyar hatalmának, aki, mint mondottam, tetteiben már tatárrá vált. Ez nagy kegyként méltóztatott engem szolgájává fogadni. És amikor néhány napot vele töltöttem, a halált mindig magam előtt láttam testi és lelki szemeimmel. Láttam a végtelen sok kunt és tatárt, amint zsákmánnyal megrakott szekerekkel, nyájakkal, igavonó barmokkal és használati tárgyakkal mindenfelől visszatértek. És amikor kérdezősködtem, mit jelentsen ez, azt felelték, hogy az általuk elhagyott összes falvakat egyetlen éjszaka körülvették, vérrel részegítették meg kardjaikat a legyilkoltak vérében, úgyhogy ezekben a falvakban csak kevesen menekülhettek meg, az erdőkben és üregekben el tudtak rejtőzködni, úgyhogy a tartomány teljesen elpusztult. Mindamellett sem a gabonatermést, sem az alomszalmát, sem bizonyos házakat nem égették föl, sőt mindezt halálos büntetés terhe alatt tilalom alá vetették. Ebből biztosan arra következtettem, hogy azon a vidéken akarnak telelni, vagy oda akarják küldeni a háznépüket, hogy télen lovaik számára ott hajlékot és élelmet találjanak. Utóbb megtapasztaltam, hogy ez így is volt. Mert egy időre életben hagy-

ták a népeket annak a biztosítására, hogy a termést összegyűjtsék, a szőlőt leszüreteljék, de azt nem akarták, hogy ők fogyasszák el mindazt, amit összegyűjtöttek.

[37.] Az új falu és az egresi monostor elpusztításáról

Minek a sok szó? Elkezdtek vonulni Arad[116] és Csanád felé, elkerülve az ezek között középütt fekvő új falut, amelynek neve Pereg[117] volt, és amelyben hetven falu emberei gyülekeztek össze, elkerülve továbbá Egres[118] ciszterci[119] rendű monostorát is, amelyben, mint valami megerősített várban, harcosok húzták meg magukat, és igen sok úrasszony is. A tatárok nem akarták megtámadni ezeket a helységeket addig, amíg körös-körül a vidéket teljesen el nem pusztították. Néha azért egynéhányan a közelükbe mentek, de a magyar katonák messzire kergették őket, és már-már szilárdan hitték, hogy hadi erejük miatt sértetlenül megmaradnak. De az egész vidék elpusztítása után amazok orosz, kun és magyar foglyokból és kevés számú tatárból egyesített tömegükkel mindenfelől körülvették a nagy falut, és a harcba a magyar foglyokat küldték előre, és amikor azok mind elpusztultak, utánuk az oroszok,[120] izmaeliták[121] és kunok[122] harcoltak. A tatárok pedig a hátuk mögött meghúzódva, nevettek pusztulásukon és romlásukon, és azokat, akik az övéikkel való harcból visszavonultak, legtöbbnyire vérszomjas kardjukkal megölték, úgyhogy ezek egy hétig éjjel-nappal harcolva és a várárkokat betemetve, elfoglalták a falut. A katonákat és úrasszonyokat, akik sokan voltak, kint a mezőn az egyik oldalra, a parasztokat a másik oldalra állították, és miután elszedték tőlük a pénzüket, ruháikat és más javaikat – csupán az úrasszonyokat és lányokat tartva életben, akiket a maguk szórakoztatására elvittek –, mindnyájukat fejszével és karddal kegyetlenül kivégezték. Csupán azok maradtak meg, akik hirtelen a földre vetették magukat, és másnak a vérétől bevérezve el tudtak rejtőzni. Ó, fájdalom, ó, kegyetlenség és mérhetetlen dühe a rettenetes népnek! Mert aki ily nagy nemzetnek a pusztulását józan ésszel fontolóra veszi, ezt a helyet méltán vérmezőnek nevezhetné. Néhány nap múlva pedig az említett kolostort vagy monostort, Egrest vették ostrom alá, sok ostromgépet sorakoztatva fel. A bentlevők nem sokáig állhattak ellen, és hogy életüket

megtarthassák, megadták magukat a tatárok kezére és becsületére. De velük is az történt, ami másokkal, kivéve néhány szerzetest, akiknek megengedték, hogy elmenjenek, és kivéve néhány úrasszonyt és igen szép lányt, akiket saját használatukra megtartottak. Mit mondjak még? Ha egyenként leírnánk minden csatát és mindazt a szertelen kegyetlenséget, ami megesett, megriadna az olvasók szíve, és a rémületes zajtól zúgna a fülük. Ha a rettenetes hírek világszerte elterjednének, másképpen gondolkodnának a világ fejedelmei. Íme, azon a nyáron Ausztriának, Csehországnak, Morvaországnak, Lengyelországnak, Sziléziának határáig és Kunországban egészen a Dunáig mindent egyaránt elpusztítottak.

[38.] A tatárok rendkívüli ravaszságáról a Dunán való átkelésnél

Mivel Magyarországon Esztergom minden egyes várost felülmúl, a tatárok legfőként arra gondoltak, hogy átkelnek a Dunán, és ott ütik fel táborukat. Íme, télen a hónak és jégnek akkora volt a bősége, hogy – ami már hosszú idő óta nem történt meg – a Duna befagyott. De a magyarok az ő oldalukon minden egyes nap feltörték a jeget, és őrizték a Dunát, úgyhogy a jégen állandóan folyt a gyalogosok csatározása. Mégis, amikor a kemény jég megérkezett, és a Duna teljesen befagyott, a tatárok egyáltalán nem merészeltek átkelni rajta lovaikkal. Figyeljétek meg tehát, mit csináltak. Sok lovat és állatot vezettek a Duna partjára, és három napon keresztül senkit sem hagytak ott ezek őrizetére, úgy látszott, hogy az állatok őrizők nélkül kóborolnak ott, és senki nem mutatkozik azon a vidéken. Ekkor a magyarok abban a hitben, hogy a tatárok elvonultak, hirtelen átmentek, és ezeket az állatokat átvezették a jégen. A tatárok megfigyelték ezt, és átlátták, hogy lovon is nyugodtan át lehet menni a jégen. Meg is tették, és egy nekiiramodással annyian mentek át, hogy a Dunának innenső oldalán ellepték a földet. Kadan király pedig Magyarország királya után sietett, aki Szlavóniában[123] töltötte idejét, mivel semmiféle segítséget nem kapott, ennek hallatára pedig futásnak eredt, és mivel a tengerparti várakat nem tartotta alkalmasnak, átkelt a szigetekre, és a tatárok elvonulásáig a szigeteken tartózkodott. Kadan király pedig látva, hogy nem tudja őt hatalmába keríteni, elpusztította Boszniát, Rácországot,[124] és innen átment Bulgáriába.

[39.] Hogyan pusztították el a tatárok Esztergomot

A sereg másik része pedig Esztergom felé vette útját, de csak nagyon kevesen mentek egészen odáig, hanem kissé távolabb telepedtek le, és vagy harminc ostromgépet készítettek. Az esztergomiak eközben árkokkal, falakkal és fatornyokkal megerősítették városukat. És a városban határtalanul sok volt a köznép és a nagyon gazdag polgár, vitéz, nemes és úrasszony, akik úgy gyűltek oda, mint egyedülálló erősségbe; de akkora volt az önérzetük, hogy azt hitték, ellenállhatnak az egész világnak. Íme, a tatárok egy napon körülvették a várost, és a foglyok, akik velük voltak, annyi rőzsenyalábot hordtak oda, hogy a város egyik oldalán a rőzsenyalábokból a védőárok szélére együttesen és egyszerre egy magas falat szerkesztettek, és a fal mögött azonnal felállították a mondott harminc ostromgépet, úgyhogy a városra és fatornyokra éjjel-nappal lődözték a köveket. És emiatt akkora zavar támadt a városban, és akkora homály árnyékolta be az emberek elméjét, hogy megfeledkeztek a védekezésről, és mint a vakok és bolondok, egymás között marakodtak. Amikor pedig a tatárok a faerődítményeket már lerombolták, földdel telt zsákokat hajítottak a gépekkel az árkok feltöltésére. A magyarok és a többiek közül senki sem merészelt az árok szélén megjelenni a kövek és a nyilak miatt. A magyarok és a vallonok meg lombardok[125] pedig, akik mintegy urai voltak a városnak, mikor észrevették, hogy nem tudják tartani magukat, az alsóvárost meg a faházakat, melyekből sok volt, felégették egészen a város kőpalotáiig. A házakban végtelenül sok értékes szövetet és ruhát égettek el, leölték a lovakat, az aranyat és ezüstöt a földbe ásták, elrejtették mindenféle javaikat, és a palotákba húzódtak vissza, hogy ott védjék magukat. De a tatárok megtudták, hogy mindazt, amiből meg akartak gazdagodni, elégették, nagy haragra gyúltak, és hirtelen körülzárták a várost fapalánkokkal, hogy aki menekülni próbál, a kard torkába jusson. És ezután hozzákezdtek a paloták ostromához. Ezeknek gyors elfoglalása után – hogy megvalljam az igazat – az egész városban talán ha tizenöten voltak, akiket nem öltek le hitvány módon, vagy bent, vagy kívül. Megrészegítették kardjukat a vérrel, és a védők elleni izzó haragjukban elevenen sütöttek meg embereket, mint a malacokat.

[40.] Hogyan térték vissza a tatárok hazájukba, miután csaknem egész Magyarországot elpusztították

A főbb úrasszonyok pedig, amilyen szépen csak fel tudták magukat díszíteni, díszbe öltözve összegyülekeztek egy palotában, és amikor el akarták fogni és meg akarták ölni őket, fellebbeztek, és a nagyfejedelemtől kértek kihallgatást. Mindnyájukat, mintegy háromszázat, a fejedelem elé vezették a városon kívül, és ők azt a kegyet kérték, hogy tartsa életben őket az uralma alatt. Ez afölötti haragjában, hogy semmi haszonra nem tettek szert, megparancsolta, hogy fosszák ki és fejezzék le őket. Ez nagy hirtelen meg is történt.

A város várát nem tudták elfoglalni, mert a spanyol Simeon ispán[126] sok számszeríjászával[127] bátran megvédelmezte. És amikor Székesfehérvár városához érkeztek, amelyet mocsarak vesznek körül, mivel a hó és a jég éppen olvadóban volt, nem tudták elfoglalni. És miközben pannóniai Szent Márton várát ostromolták, melyet az apát férfiasan védett, hirtelen visszarendelték őket, úgyhogy azokon a vidékeken ez a három helység maradt megvívatlanul. És kezükben tartották az országot mind a Dunántúlon, mind a Dunán innen, de a Dunán inneni rész nem volt olyannyira pusztasággá téve, mivel itt nem ütötték fel sátraikat, hanem csupán átvonulva pusztították, amit csak találtak. Amikor hírét hallottam, hogy a tatárok letettek Németország megtámadásának tervéről,[128] nagyon elszomorodtam, mert azt hittem, hogy ott majd megszabadulok a gyilkos kezük közül, de nem kevéssé örültem is, mivel így abbamaradt a keresztények elpusztítása. És a főbb királyok parancsára lassan megkezdtük az elpusztított földön a visszavonulást zsákmánnyal és szerszámokkal megrakott szekerekkel, marhák gulyáival és juhok nyájaival, felkutatva a rejtekhelyeket és az erdős hegyek homályát, hogy amit nem találtak meg az előnyomuláskor, azt a visszavonuláskor megtalálják.

És így, lassan visszavonulva, elérkeztünk Erdélybe, ahol sok nép megmaradt, és ahol az átvonulás után igen sok vár épült. Mit mondjak még? Néhány vár kivételével teljesen elfoglalták az országot,[129] és ahogy tovahaladtak, az ország pusztán és üresen maradt. Kimentek Magyarországból, megkezdtek bevonulni Kunországba. Most már nem engedték meg, mint korábban, hogy válogatás nélkül öljék le az állatokat a foglyok szá-

mára, hanem csak a belső részeket és az állatok lábát és fejét adták nekik. Kezdtünk attól tartani – és a tolmácsok is ezt beszélték –, hogy amikor kimegyünk Magyarországból, mindnyájunkat vérszomjas kardjukra hánynak. És mivel már nem bíztam életben maradásomban, és a kegyetlen halál már ott volt az ajtóban, azt gondoltam, jobb itt meghalni, mint továbbvonulva gyötrődni a félelem szüntelen mardosásától. Elhagytam tehát az országutat, azt színlelve, hogy természetes dolgom elvégzésére megyek, és gyors léptekkel az erdő sűrűje felé siettem egyetlen szolgám kíséretében, és egy patak medrébe bújva, betakartattam magam ágakkal és falevelekkel. Szolgám távolabb rejtőzött el, nehogy egyikünk váratlan megtalálása a másiknak szomorú elfogását is eredményezze. És így feküdtünk két természetes napon keresztül, miként a sírban, nem emelve fel a fejünket sem, és hallottuk azoknak rettenetes hangját, akik az erdőben a tévelygő barmok nyomát követve, hozzánk nagyon közel mentek el, és rákiáltottak a rejtőzködő foglyokra. Amikor már nem voltunk képesek az éhség igen jogos követelődzését és az evés iránti gyötrelmes vágyunkat szívünk zárkájában a hallgatás kötelékével féken tartani, felemeltük fejünket, és kezünkön-lábunkon kúsztunk a földön kígyók módjára. Végre összetalálkoztunk, és halk és fojtott hangon elkezdtük kellemetlen éhségünknek szomorú panaszait váltakozva feltárni egymásnak, és nyögések és sírás közt fejtegettük, hogy könnyebb lett volna kard által meghalnunk, mint éhezés útján feloszlatni testrészeink eresztékeit és a test és lélek egységét. És miközben ilyen jámbor beszédeken elmélkedtünk, egy ember bukkant fel, és mihelyt ráesett szemünk pillantása, félénk futásnak eredtünk, de futás közben sem fordítottuk el róla szemünket, hogy lássuk, vajon elénkbe vág-e, vagy követ-a menekülésünkben. Láttuk, hogy nem vállalkozik a kengyelfutó szerepére, mert azt hiszi, hogy mi, túlerőben lévén, oldalról cselt vetünk neki. Így, egymást figyelve, tudtul adtuk és fel is fogtuk, hogy menekülők pillantottak meg menekülőt, és hogy egyikünknél sincs fegyver, megálltunk, és integetéssel és jelekkel hívogattuk egymást. És amikor megismerkedtünk egymással, hosszú és jámbor beszélgetésekkel meghánytuk-vetettük, mitévők legyünk. De kettős szorongás, tudniillik a kárhozatos éhség és a halálfélelem gyötört bennünket oly aggasztóan, hogy attól tartottunk, elvesztjük szemünk világát. Mert nem tudtuk lenyelni a füvek nedvét, sem magukat a füveket megrágni,

ahogy a barmok teszik. És bár ekkora éhség gyötört, és a megdöbbentő halál fullánkja fenyegetett, mégis erőt merítettünk az életben maradásunkba vetett bizakodásból, menekülésünkbe vetett reményünk pedig bátorsággal ruházott föl bennünket, és így bizakodással eltelve és megerősödve az Úrban, elérkeztünk az erdő szélére. Izgatottan felmásztunk egy kimagasló fára, és szemügyre vettük a tatároktól elpusztított vidéket, amelyet jövetelünkkor még nem tettek tönkre. Micsoda fájdalom! Elkezdtük bejárni a puszta és elhagyott földet, amelyet elmenetelükkor pusztították el. Az egyházak tornyai voltak útmutató jeleink egyik helységből a másikba, és ezek is borzalmas utat jelöltek. Mert az utak és ösvények el voltak törölve, fű meg tüskés bozót lepte be őket. Hagyma, porcsin, répa és fokhagyma, ami a parasztok kertjében megmaradt, ha néhol rájuk bukkantam, nyalánkságszámba mentek számomra; a többiek mályvával, tökkel és bürökgyökérrel táplálkoztak.

Ezekkel töltöttük meg éhes gyomrunkat, és ezektől üdült fel az éltető lélek vértelen testünkben. Ha elfáradtunk, nem adatott meg nekünk a pihenés, mivel éjnek idején fedél és takaró nélkül pihentünk, nem lévén mivel befedni a fejünket. Végre odahagytuk az erdő magányát, és a nyolcadik napon Gyulafehérvár[130] városába érkeztünk, ahol semmit sem találtunk, csak a megöltek csontjait és koponyáit, a bazilikák és paloták szétrombolt és aláásott falait, amelyeket szerfölött sok keresztény vér kiontásával mocskoltak be. És bár a földön nem láttuk az ártatlanok vérét, hiszen megrészegülve magába szívta, de láttuk a piros vértől még vöröslő köveket, és nem járhattunk rajta állandó nyögés és keserű sóhajtozás nélkül. És a tizedik mérföldkőnél az erdő mellett volt egy falu, amelyet a nép nyelvén Frátának hívnak,[131] és itt az erdőtől négy mérföldnyire volt egy csodálatosan magas hegy, amelynek a csúcsán megerősítettek egy sziklát, vagyis félelmetes követ: embereknek és asszonyoknak nagy sokasága menekült ide, és most szívesen és könnyek között befogadtak bennünket, kérdezgettek a kiállott veszélyek felől, amit mi néhány szóval elmondani – valamennyit – nem tudtunk. Végül fekete kenyeret adtak nekünk, amelyet lisztből és összemorzsolt tölgyfakéregből sütöttek, és ennek az íze édesebbnek tetszett a zsemlékénél, amelyeket valaha ettünk. Itt maradtunk tehát egy hónapig, és nem merészeltünk eltávozni, de mindig kiküldtünk hírszerzőket a jelentéktelenebb emberek közül, hogy néz-

zék meg és tudják meg, nem maradt-a vissza a tatárok valamelyik csoportja Magyarországon, nem térnek-a vissza csalárd fortéllyal élve, mint korábban is, a szökevények összefogdosására. És bár gyakran felkerestük az egykor lakott helységeket, hiszen az élelemszerzés szüksége rákényszerített, de a hegyről való lejövetelünk mindaddig nem volt biztonságos, míg Béla király a tengerparti vidékekről vissza nem tért Magyarországba,[132] a Rhodosz-szigeti lovagoktól és a Frangepán uraktól[133] nagy sereggel segítve, miután előbb a magyarok értesítették a tatárok elvonulásáról.

Megírtam tehát önnek, atyám, mindezeket hamis dolgok belekeverése nélkül, hogy atyaságod, aki ismeri sorsom kerekének szerencsés forgását, ismerje meg szerencsétlenségemnek és az átélt veszélyeknek mineműségét is. Jó egészséget, atyám!

1. Eredetileg egy belső-ázsiai nép neve, mely azonban utóbb a tulajdonképpeni tatárokkal ellenséges viszonyban lévő, s őket leigázó mongolok megnevezéseként vált ismertté. Ez utóbbi értelemben használja Rogerius is. Bővebben lásd Vásáry István: *Az Arany Horda.* Budapest, 1986 (különösen: 21–26. p.) /Szivárvány Könyvek/.
2. Feltehetően Dél-Itáliában született 1205 körül. 1233-ban bukkan fel forrásainkban, amikor is Magyarországon járt Pecorari Jakab pápai követ (lásd a 4. sz. jegyzetet) kíséretében. Magyarországon több kisebb egyházi javadalómhoz jutott, végül 1249-ben Spalato (ma Split, Horvátország) érseke lett. 1266-ban halt meg.
3. A *magister* ('mester') cím egyetemi fokozat volt, mely viselőjét feljogosította arra, hogy egyetemen oktasson.
4. A Thuróczy-féle kiadásban „János pesti püspök" szerepel, ami nyilvánvaló tévedés, melynek az az oka, hogy tévesen oldották fel a szövegben szereplő „I." és „P." rövidítéseket. Valójában Pecorari Jakab (1190 körül–1244) bíboros, praenestei (Palestrina, Olaszország) püspökről van szó, aki a pápa követeként 1232 és 1234 között tevékenykedett Magyarországon.
5. Bibliai idézet, vö. 1Tim 6,15. és Jel 19,16. Rogerius a legtöbb középkori íróhoz hasonlóan előszeretettel szőtt bele írásába bibliai idézeteket és szókapcsolatokat, részint stílusának élénkítése, részint a Szentírásban való jártassága fitogtatása okán. A továbbiakban a jegyzetekben nem térünk ki ezekre a helyekre, az érdeklődők figyelmét Rogerius munkájának kritikai kiadására (*Scriptores rerum Hungaricarum tempore ducum regumque stirpis Arpadianae*

gestarum I–II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Budapestini 1937–1938. II. 551–588. p.; II., bővített kiadás Szovák Kornél és Veszprémy László gondozásában: Budapest, 1999) hívjuk fel mely a teljesség igényével jelöli a munkában előforduló bibliai helyeket.

6. IV. Béla király, II. András király elsőszülött fia, uralkodott: 1235–1270.
7. I. (Szent) István király, Géza fejedelem fia, uralkodott 997-től, királyként: 1000–1038.
8. Szent Imre herceg, I. (Szent) István király fia († 1031).
9. I. (Szent) László király, I. Béla király fia, uralkodott: 1077–1095.
10. (Könyves) Kálmán király, I. Géza király fia, uralkodott: 1096–1116.
11. I. Istvánt és fiát, Imre herceget 1083-ban, I. Lászlót 1192-ben avatták szentté, Kálmán királlyal kapcsolatban ellenben téved Rogerius, mert őt nem avatták szentté.
12. Nyilvánvaló tévedés, a kunok valójában 1239-ben költöztek be Magyarországra. A helyes időponttal Rogerius is tisztában volt, hiszen a 14. fejezetben arról ír, hogy a kunok „több mint egy évvel" a tatár támadás előtt érkeztek.
13. Kun fejedelem, nevének elterjedtebb változata: Kötöny. A forrásokban először 1202-ben tűnik fel. Aktív részese volt az orosz fejedelmek belviszályainak. Több ízben harcolt a Kelet-Európába betörő mongolok ellen, így például 1223-ban, a Kalka folyó melletti csatában. Személyére lásd még Polgár Szabolcs: Kötöny, kun fejedelem. In *Tanulmányok a középkori magyar történelemről.* Az I. Medievisztikai PhD-konferencia (Szeged, 1999. július 2.) előadásai. Szerk. Homonnai Sarolta, Piti Ferenc, Tóth Ildikó. Szeged, 1999, Szegedi Középkorász Műhely, 91–102. p.
14. A török nyelvek egyik fajtáját beszélő sztyeppei nomád nép. A 11. század közepétől kezdve hatalmuk kiterjedt a délorosz sztyeppe nagy részére, s gyakran intéztek támadásokat a Bizánci Birodalom, Magyarország és az orosz területek ellen. Bővebben lásd Vásáry István: *A régi Belső-Ázsia története.* Szeged, 1993, 158–161. p. /Magyar Őstörténeti Könyvtár 7./
15. Az itt említett kun–mongol összecsapások nem azonosíthatóak.
16. A Szent Domonkos († 1221) által a 13. század elején alapított szerzetesrend tagjairól van szó. A rend még alapítójának életében meghonosodott Magyarországon, 1241-ben már tizenkét rendházuk működött az országban. A domonkosok az 1220-as évek végétől kezdve aktív szerepet vállaltak az ország délkeleti határai mentén élő kunok megtérítésére irányuló kísérletekben.
17. Ez az egyetlen adatunk, mely a beköltöző kunok létszámára utal, ám szerfelett valószínű, hogy a Rogerius által említett szám erősen eltúlozza a kun népesség

létszámát, vö. Pálóczi Horváth András: *Besenyők, kunok, jászok.* Budapest, 1989, 52–53. p.

18. A „nemes" *(nobilis)* szó, itt minden bizonnyal a kun társadalom előkelőinek megjelölésére szolgál.
19. II. András király, III. Béla király fia, uralkodott: 1205–1235.
20. A „nemes" *(nobilis)* szó ez idő szerint az előkelő világiak szűk rétegét jelölte a magyarországi latinságban, tehát a mai fogalmaink szerinti arisztokráciát.
21. IV. Bélát 1235. október 14-én Róbert érsek koronázta meg, a tatárjárás idején már Mátyás volt Esztergom érseke (lásd még a 90. jegyzetet).
22. A báró *(baro)* szó az 1210-es években tűnik fel a magyarországi forrásokban a főbb tisztségek viselőinek összefoglaló neveként. A kifejezés csak az újkorban nyerte el a közismert, örökletes főnemesi rangot jelentő értelmét.
23. Így büntette IV. Béla apja egyik bizalmasát, a korábban számos jelentős tisztséget viselt Kán nembeli Gyulát, aki börtönében halt meg.
24. Ampod fia Dénes egyike volt II. András legbizalmasabb híveinek. Huzamosabb ideig tárnokmesterként, majd 1231 és 1234 között nádorként szolgálta királyát. Személyére lásd még Wertner Mór: Ompud nádor és utódjai. *Turul,* 13 (1895) 91–93. p.
25. Azokról a székekről lehet szó, amelyeken a bárók a királyi tanácsban ültek. A 12. század közepén a német Freisingi Ottó arról ír: „amikor királyuk udvarában összejönnek, az előkelőbbek közül némelyek széket visznek magukkal, és országuk állapotáról tárgyalni, tanácskozni el nem mulasztják" (Haraszti Sándor – Pethő Tibor: *Útikalandok a régi Magyarországon.* Budapest, 1963, 45. p.).
26. Utalás azokra az akciókra, amelyeket IV. Béla részint még apja életében, részint királyként indított annak érdekében, hogy az Imre, illetve II. András királyok által tett birtokadományokat érvénytelenítse. A kérdés részletes feldolgozását lásd Rákos István: IV. Béla birtokrestaurációs politikája. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica,* XLVII, Szeged, 1974.
27. A királyi udvar hivatali írásbeliségével kapcsolatos teendők elvégzésére szervezett iroda, a kancellária vezetője. A kancelláriát Magyarországon III. Béla uralkodása alatt szervezték meg.
28. Az írásbeli kérvényezés elrendelését a magyar krónikáshagyomány III. Béla királynak (1172–1196) tulajdonítja, ám a kortárs Rogerius értesülésének helyességében nincs ok kételkedni. IV. Béla 1267. évi törvényében elrendelte a kérvényezés beszüntetését, ennek ellenére ezt követően is vannak szórványos adataink a gyakorlat továbbélésére. A kérdésre lásd Gerics József: Az írásbeli

petíciók bevezetéséről szóló krónikahely magyarázatához. In Gerics József: *Egyház, állam és gondolkodás Magyarországon a középkorban.* Budapest, 1995, 240–243. p. /METEM Könyvek 9./ (Utalással a kérdés korábbi irodalmára.)

29. Az ispán *(comes)* részint a királyi szolgálónépek egyes csoportjainak, részint a vármegyéknek, illetve várispánságoknak az élére állított királyi tisztségviselő volt.
30. Kőmonostor a középkori Szerém megyében, Újlak (ma Ilok, Horvátország) közelében feküdt a Duna mellett, Rogerius tehát tévesen helyezi a Tisza mentére.
31. A latin *serviens* kifejezés itt a szó általános ('[valakinek] szolgáló személy') értelmében szerepel (vö. még a 46. jegyzettel).
32. Utalás arra, hogy a későbbi IV. Béla apja életében előbb Szlavóniát (1220–1226), majd Erdélyt (1226–1235) kormányozta, s így önálló udvartartása volt.
33. II. (Harcias) Frigyes a Babenberg-házból, uralkodott: 1230–1246.
34. II. Frigyes német-római császár a Hohenstauf-házból, császárként uralkodott: 1220–1250. Rogerius a két Frigyest nyilvánvalóan összekeverte, és tévedésből egyetlen személyként ír róluk e helyütt.
35. A magyar előkelők egy részének itt említett állítólagos terveiről egyedül Rogerius ad hírt. Az információ nem tekinthető feltétlen hitelűnek.
36. A szövegben szereplő *comitatus* szót forrásaink a 'vármegye' mellett más jellegű ispánságok megnevezésére is használják, így nem dönthető el, hogy Rogerius pontosan mire gondolt, amikor a 72 *comitatus*ról írt. A 12. század közepén mindenesetre más forrásaink is 70 körüli számot adnak meg hasonló összefüggésben.
37. Utalás az Imre és II. András királyok alatt megszaporodó királyi birtokadományozásokra.
38. A tárnokmester *(magister tavernicorum)* a király és udvara gazdasági ügyeiért felelős királyi tisztségviselő volt, akit ugyanakkor bizonyos bírói jogkör is megilletett. A tisztség bizonyos 12. századi előzmények után az 1210-es évek közepén állandósult a magyar királyi udvarban, s viselője csakhamar az egyik legbefolyásosabb méltósággá vált.
39. Az étekfogó- (másként: asztalnok-), a pohárnok- és a lovászmester *(magister dapiferorum, pincernarum, agazonum)* tisztsége az 1210-es években állandósul a magyar királyi udvarban. Az egyes tisztségekhez kapcsolódó feladatokról nincsenek pontos ismereteink, viselőik ugyanakkor a tekintélyes bárók közé tartoztak.
40. Utalás IV. Béla birtokpolitikájára, vö. a 26. jegyzettel.

41. Azaz a pápai udvar.
42. Az Árpád-korban „vendég"-eknek *(hospes)* nevezték az országba a letelepedés szándékával érkező idegeneket, akiknek védelmet és különböző mértékű kiváltságokat biztosítottak. Ilyen vendégeknek tekintette Rogerius a beköltöző kunokat is.
43. 1240 karácsonya (december 25.) körüli napokról van szó.
44. Minden bizonnyal a Vereckei-hágóról van szó.
45. A legjelentősebb világi méltóság az Árpád-kori Magyarországon. A tisztséghez tartozó feladatkörök többször változtak: a 13. század első felében a nádor részint országos hatáskörű bíróként tevékenykedett, részint pedig bizonyos esetekben, illetve ügyekben a király helyettese volt, s mint ilyen az uralkodó legbefolyásosabb tanácsosa. IV. Béla nádora trónra léptétől kezdve Tomaj nembeli Dénes volt, aki a muhi csatában esett el.
46. A királyi szerviens *(serviens regis)* kifejezés az 1210-es években jelenik meg forrásainkban. Részint a szabad birtokosokat, részint az azok társadalmi helyzetét királyi kiváltságolás révén elnyert személyeket nevezték e néven. Az 1222. évi Aranybullában törvénybe foglalt kiváltságaik számos ponton azonosak voltak az Árpád-kor hagyományos nemességének (vö. a 20. jegyzettel) jogaival, ám a királyi hatalom csak az 1267. évi törvényben ismerte el a királyi szervienseket a nemesi jogok birtokosainak.
47. Rogerius e helyütt a *castrensis* ('várnépbeli') szót használja, ám mivel a várnépbeliek többsége nem tartozott a hadakozásra kötelezettek közé, valószínűnek tekinthető, hogy utalása valójában a várispánságok haderejének zömét adó várjobbágyokra *(iobagiones castri)* vonatkozik.
48. Idézet Horatius *De arte poetica* című episztolájából.
49. A IX. Gergely pápa által 1241. március 31-re összehívott egyetemes zsinatról van szó.
50. Ugolin (ismertebb névváltozat szerint: Ugrin) a Csák nemzetségből. Két ízben királyi kancellár (1217–1219, 1230–1235), a kalocsai érsekséget 1219 és 1241 között viselte. A muhi csatában esett el.
51. 1241-ben a nagyböjt február 13-án kezdődött.
52. Buda alatt a mai Óbuda területén volt középkori település értendő, a mai Budát a tatárjárás után alapította IV. Béla.
53. Utalás az Árpád-korban az „ország közepé"-nek *(medium regni)* nevezett központi régióra, melynek területét az Esztergom–Székesfehérvár–(Ó)Buda háromszög jelölte ki. Adataink szerint mind II. András, mind – a tatárjárás előtti időszakban – IV. Béla szokás szerint itt töltötte a nagyböjt idejét igaz-

ságszolgáltatási és kormányzati ügyeket intézve. Bővebben lásd Kumorovitz L. Bernát: Buda (és Pest) „fővárossá" alakulásának kezdetei. *Tanulmányok Budapest Múltjából,* 18 (1971) 7–53. p.

54. Az ország határain, s kiváltképp az azokon átvezető természetes útvonalak mentén mesterséges akadályokat építettek ki az Árpád-korban, hogy így nehezítsék meg az esetlegesen betörő ellenség előrehaladását. Az ily módon megerősített határszakaszt nevezték gyepűnek.
55. Báncsa nembeli István 1241 és 1242 között viselte a váci püspökséget, utóbb Esztergom érseke lett. Személyére lásd még Almási Tibor – Koszta László: Báncs István bíboros (1205 k.–1270). Életrajzi vázlat. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica,* Különszám. Szeged, 1991, 9–18. p.
56. Albert aradi prépostról van szó, aki 1229-ben II. András kancellárja volt.
57. A csanádi társaskáptalan elöljárójáról van szó, akinek személye közelebbről nem ismert.
58. IV. Béla felesége Mária, I. Laszkarisz Tódor (Theodoros Laskaris) nikaiai (ma Iznik, Törökország) császár (1204–1222) leánya volt.
59. A mai Budapest egyik középkori elődjéről van szó, melyet Rogerius azért nevez „német város"-nak, mert II. András király az 1230-as években bajor *hospes*eket telepített le benne.
60. Dzsingisz kán unokája († 1255), az Európa elfoglalására kiküldött mongol sereg fővezére. Ő alapította meg a kelet-európai sztyeppén 1236 és 1502 között fennálló mongol államalakulatot, az Arany Hordát.
61. Az itt említett tatár vezérek közül egyedül Kadán személye azonosítható, a többi név ismeretlen. Vö. még a 64. és a 70. jegyzetekkel.
62. A tatár sereg létszámát Rogerius erősen eltúlozza.
63. A kunok a tatár hódítás előtt az Irtis és az Al-Duna közötti hatalmas területen éltek. A magyarországi források azonban ennél szűkebb értelemben, a későbbi Besszarábia, Moldva és Havasalföld területére vonatkozóan használják a „Kunország" *(Cumania)* kifejezést, s a szövegkörnyezet arra látszik utalni, hogy Rogerius is csupán a Magyar Királysággal szomszédos területekre gondolt a kifejezést alkalmazva.
64. A Lengyelország ellen indult tatár sereget Kajdu és Bajdar vezették, így a „Peta" név feltehetően egyiküket jelöli.
65. II. Henrik sziléziai herceg Liegnitznél (ma Legnica, Lengyelország) vívott csatát a tatárokkal 1241. április 9-én. Az ütközet, amelyben a herceg is elesett, a tatárok győzelmével ért véget.

66. A magyarul Boroszlónak, németül Bresslaunak mondott sziléziai városról van szó (ma Wrocław, Lengyelország).
67. Vélhetően a Fehér-Kárpátok egyik hágójáról lehet szó.
68. Az észak-erdélyi Radna (ma Rodna, Románia) az ezüstbányászat egyik központja volt az Árpád-kori Magyarországon. Lakói „szász" (azaz zömmel német ajkú) telepesek voltak, ezért említi Rogerius a „németek városa"-ként.
69. A kifejezés az ország Erdélytől nyugatra eső részeire vonatkozik. Az „Erdő" az Erdélyt az Alföldtől elválasztó erdős hegyeket jelöli. A Kárpát-medence központi részéről szemlélve ezeken túl feküdt az „Erdőn túli vidék", azaz Erdély (latinul *Transsylvania*).
70. Más forrásaink szerint az itt említett tatár sereg vezére Szübőtej volt, így a Rogerius által használt „Bochetor" név vélhetően őt jelöli.
71. Az Erdélytől keletre és délre élő kunok közötti térítés elősegítésére Róbert esztergomi érsek pápai felhatalmazással az 1220-as évek végén hozott létre egy „kun püspökség"-et, melynek első püspöke a Domonkos-rend magyarországi elöljárója, Tódor lett. A püspökség területe a Szeret és az Olt folyók közötti vidékekre terjedt ki. Bővebben lásd Makkai László: *A milkói (kun) püspökség és népe.* Debrecen, 1936; és Ioan Ferenț: *A kunok és püspökségük.* Budapest, 1981.
72. 1241. március 15-én.
73. 1241. március 17-én.
74. Egyfajta egyházi tisztség viselői. Eredetileg azokat az egyházi személyeket nevezték kanonokoknak *(canonicus)*, akik az egyházi törvények *(canon)* szerint éltek. A kifejezés jelentése utóbb a közös életet élő világi papok testületének, a káptalannak a tagjaira korlátozódott. A konkrét utalás a váci székeskáptalan kanonokjaira vonatkozik.
75. Az utalás talán a Kálmán herceg (lásd a 85. jegyzetet) által vezetett seregrészre vonatkozik.
76. Lád nembeli Bulcsú 1229 és 1254 között volt csanádi püspök.
77. Szák nembeli Barc fia Miklós egyike volt II. András király legbizalmasabb híveinek: három ízben s nádorként szolgálta királyát, s más fontos tisztségeket is betöltött. IV. Béla trónra lépte után kegyvesztett lett. Mivel forrásainkban többször nem szerepel, feltehető, hogy ő is azok között volt, akik életüket vesztették az országból kivonuló kunok elleni harcban.
78. A Rogerius által e helyütt alkalmazott „felvidék" *(partes superiores)* kifejezés vélhetően általában vonatkozik a Dél-Alföldhöz képest „feljebb", azaz északabbra eső vidékekre, s így aligha sorolható a modern szóhasználatnak meg-

felelő, többé-kevésbé a mai Szlovákia területét jelölő Felvidék területnév előzményei közé.

79. A Marchia név a Duna és a Száva folyók közén elterülő Szerémség területét jelöli. Ezen a vidéken az Árpád-kor korábbi időszakában egy határispánság (latinul: *marchia*) működött, ez lehet a név eredetének magyarázata.
80. Nagyolaszi (ma Manđelos, Szerbia) és Szentmárton (ma Martinci, Szerbia) a Szerémségben élő „olasz" (azaz neolatin nyelveken beszélő) vendégek (vö. a 42. és a 125. jegyzetekkel) települése volt, erre utal Nagyolaszi Rogerius latin nyelvű szövegében szereplő neve is: *Franca villa* ('frank falu'). Az említett „tanács" a nagyolaszi *hospes*ek – korlátozott – önkormányzatának intézménye lehetett.
81. Osl nembeli Benedek 1231 és 1243 között volt váradi püspök.
82. A név szerint nem említett egri püspök ekkor Bél nembeli Kilit volt, aki 1224 és 1245 között töltötte be ezt a méltóságot.
83. Feltehetően a Becsegergely nembeli Both ispánról van szó.
84. A mai Nagyvárad (Oradea, Románia).
85. Kálmán herceg II. András király másodszülött fia volt. 1226 óta a Drávától délre elterülő Szlavónia élén állt hercegként. A muhi csatából hívei kimenekítették, ám sérüléseibe csakhamar belehalt.
86. A mai Budapest területén az Árpád-korban három jelentős dunai révet használtak: a megyerit (a mai Káposztásmegyernél), a jenőit (mely a mai Margithídnál elterült Jenő településről kapta nevét) és a pestit (a mai Gellért-hegy magasságában). Rogerius talán ez utóbbira gondolt.
87. Segesd egy ispánsággá szervezett királyi uradalom központja volt, melyet ez idő szerint Kálmán herceg birtokolt.
88. Az előkelő burgundiai családból származó Bertalan II. András király második feleségének, Jolántának a kíséretében érkezett Magyarországra. 1219 és 1251 között állt a pécsi püspökség élén. Személyére bővebben lásd Koszta László: Egy francia származású főpap Magyarországon. Bertalan pécsi püspök (1219–1251). *Aetas*, 1994, 1, 64–86. p.
89. A 23. jegyzetben említett Kán nembeli Gyula fia, ez idő tájt somogyi ispán.
90. Rátót nembeli Mátyás 1240-től állt az esztergomi érsekség élén. Korábban mint zágrábi prépost IV. Béla kancellárja volt (1225 és 1235 között Béla hercegi, 1235 és 1237 között pedig királyi kancelláriája élén állt). Esztergomi érseksége előtt váci püspök volt (1237–1240).
91. Egy 14. században lejegyzett hagyomány szerint a Csák nemzetség, amelyből Ugrin érsek is származott, rokonságban állt az Árpádokkal, ha nem

egyszerű stílusfordulatról van szó, akkor az érsek nemzetségének „legnemesebb" (*nobilissima*) jelzője erre utalhat.

92. A győri püspököt Rogerius tévesen nevezi Györgynek, valójában Gergelynek hívták. Származása ismeretlen, 1223-tól állt a győri püspökség élén.
93. Rajnald 1222-től volt erdélyi püspök, származása ismeretlen.
94. A meg nem nevezett nyitrai püspök az ismeretlen származású Jakab volt, aki 1220-tól állt a nyitrai püspökség élén.
95. Miklós szebeni prépost 1240-től töltötte be az alkancellári tisztséget.
96. A kancellár helyettese. A tisztség először 1209-ben tűnik fel, de csak évtizedekkel később állandósult, amikor is a rendszerint magas egyházi méltóságot betöltő kancellár helyett a kancellária munkájának tényleges irányítójaként tevékenykedett.
97. Személyét csak ebből az említésből ismerjük.
98. Személyét csak ebből az említésből ismerjük
99. Valójában a pecsét elkészítésére alkalmas pecsétnyomóról lehet szó, melyet a 95. jegyzetben említett alkancellárnál találhattak meg a tatárok.
100. A szövegösszefüggésből egyértelműen megállapítható, hogy Rogerius a mai Dunántúlról szemlélve a Kárpát-medencét, a Duna vonalától keletre eső országrészt nevezi „Dunán túli Magyarország"-nak
101. IV. Béla a mai Szlovákia erdős hegyvidékén keresztül menekült nyugat felé, hogy így kerülje el az őt a Pest felé menő úton kereső tatárokat. Lengyelországba a menekülés során nem ment.
102. Szkülla és Kharübdisz az ókori görög mitológiában szereplő szörnyek, melyek a szicíliai tengerszoros egyik veszélyes zátonyát és örvényét személyesítik meg.
103. Az utalás minden bizonnyal arra az osztrák–magyar összecsapásra vonatkozik, amely 1235 nyarán – tehát még II. András király életében – magyar győzelemmel ért véget, s a háborút lezáró békében Frigyes osztrák herceg jóvátétel fizetésére vállalt kötelezettséget, vö. Kristó Gyula: *Az Árpád-kor háborúi.* Budapest, 1986, 108–109. p.
104. A zálogként átengedett területekről nincsenek pontos ismereteink, feltételezések szerint Moson és Sopron vármegyékről, valamint az utóbbi területén feküdt locsmándi várispánságról lehet szó. (A Rogerius latin szövegében szereplő *comitatus* kifejezést ugyanis a vármegyék mellett más jellegű ispánságok megnevezésére is használták, vö. a 36. jegyzettel.)
105. A márka eredetileg a súly mérésére használatos mértékegység volt, melynek

számos változata alakult ki. Rogerius korában 1 magyar márka átlagosan 233,35 g volt, pénzegységként tehát értéke ennyi ezüstnek felelt meg.

106. Személyére lásd az 55. jegyzetet.

107. IV. Béla valójában Zágrábban tartózkodott ebben az időben s innen indult a tatárok közeledtének hírére a dalmát tengerpartra.

108. Tehát a mai fogalmaink szerint a Dunától keletre, illetve a Dunántúlon.

109. Az Árpád-kori Magyarországon jelentős létszámú német ajkú lakosság élt (pl. Erdélyben, a Szepességben, a nyugati határszélen és a jelentősebb városokban).

110. Az utalás minden bizonnyal a Váradon eltemetett I. (Szent) László király sírjára vonatkozik.

111. A település az Árpád-korban Zaránd megyéhez tartozott, ma Tamașda (Románia).

112. A felsorolt falvak az Árpád-korban Zaránd megyéhez tartoztak, Ágya ma Adea (Románia), Vajda ma Voivodeni (Románia), Gerót pedig vagy a mai Feketegyarmattal (ma Iermata Neagră, Románia) vagy Csigérgyarmattal (ma Iermata, Románia) azonos.

113. A település az Árpád-korban Csanád megye központja és püspöki székhely volt, ma Cenadul Mare (Románia).

114. Minden bizonnyal a Magyarországra Erdélyen át betörő tatár seregekről van szó.

115. Az utalás azokra a kunokra vonatkozik, akik – ellentétben a Magyarországra menekült Kötönnyel – alávetették magukat a tatár uralomnak s velük együtt harcoltak.

116. A település az Árpád-korban Arad megye központja volt s a mai Aradtól (ma Arad, Románia) keletre a későbbi Óthalom (ma Vladimirescu, Románia) területén feküdt.

117. A település az Árpád-korban Csanád megyéhez tartozott. A környéken ma található Németpereg (ma Peregu Mare, Románia), Kispereg (ma Peregu Mic, Románia) és Kaszapereg (ma Kaszaper, Békés megye) községek közül feltehetően az utóbbival azonos.

118. A monostor az Árpád-korban Csanád megye területén feküdt s itt temették el II. András királyt és második feleségét, Jolánta királynét. Ma Igriș (Románia).

119. A ciszterci szerzetesrendet a 11. század végén alapította Szent Róbert Franciaországban. A rend a 12. század közepén települt meg Magyarországon, az egresi monostort III. Béla király (1172–1196) alapította 1179-ben.

120. Minden bizonnyal a tatárok által magukkal hurcolt orosz foglyokról van szó.
121. Az Árpád-kori magyarországi latinság az iszlám követőit nevezte izmaelitáknak, magyarul böszörményeknek. Az Árpád-kori Magyarországon jelentős létszámú muszlim közösségek éltek, minden bizonnyal ezek tatár fogságba esett tagjairól van szó. A magyarországi izmaelitákról összefoglalóan lásd Szűcs Jenő: Két történelmi példa az etnikai csoportok életképességéről. In *Magyarságkutatás. A Magyarságkutató Csoport évkönyve.* Főszerk. Juhász Gyula. Budapest, 1987, 11–27. p.
122. Lásd a 115. jegyzetet.
123. A középkorban a Drávától délre, a Kapellákig elterülő tartományt nevezték Szlavóniának, melynek központja a mai Zágráb volt.
124. A latin szövegben *Rascia*, azaz Szerbia.
125. A latin szövegben szereplő *Francigene et Lombardi* kifejezés azokra vonatkozik, akiket a korabeli magyar nyelv „olaszok"-nak mondott. A szó az újlatin nyelvek valamelyikét beszélőket jelölte, így az itáliai eredetű lombardok mellett az észak-francia területekről beköltöző vallonokra is alkalmazták. „Olasz" vendégtelepesek – többnyire kereskedők és kézművesek – Esztergom mellett az Árpád-kori Magyarország számos más városában is éltek.
126. Simon ispán nővére Imre király (1196–1204) feleségének, Konstanciának a kíséretében érkezett Magyarországra, ahová II. András uralkodásának idején fivérei, Simon és Bertram is követték. Simon volt a későbbiekben jelentős szerephez jutó Nagymartoni család őse.
127. A latin nyelvű eredetiben *balistarius* szerepel. A *ballista* szó használatos volt '[hadi] vetőgép' jelentésben is, így nehéz lenne eldönteni, hogy valójában számszeríjászokról vagy hajítógépek kezelőiről van-e szó. Bővebben lásd Veszprémy László: Anonymus gestájának néhány hadtörténeti vonatkozása. *Hadtörténelmi Közlemények*, 106 (1993) 2., 3–17. p. (különösen: 14. p.).
128. A tatárok ezen tervéről említést tesz a keleti magyarok felkutatására indult domonkos szerzetes, Julianus első útjáról készült ún. Riccardus-jelentés is.
129. A tatároknak ellenálló várak többségét az a levél sorolja fel, amelyet 1242. február 2-án intéztek a magyarok a pápához.
130. A település az Árpád-korban az erdélyi Fehér megye központja s az erdélyi püspök székvárosa volt. Ma Alba Iulia (Románia).
131. A település az Árpád-korban Kolozs megyéhez tartozott, ma Frata (Románia).
132. IV. Béla 1242 augusztusában tért vissza Dalmáciából.

133. A Rhodosz-szigeti lovagok és a Frangepánok említése kétségtelenül későbbi betoldás, mely nem szerepelhetett Rogerius munkájának eredeti változatában. A „Rhodosz-szigeti lovagok" kifejezés a johannita lovagrendre utal, mely azonban csak 1291-ben szerezte meg Rhodosz szigetét – tehát jóval Rogerius halála után –, s a 13. század közepén még nem nevezték „Frangepán"-nak a vegliai grófok családját. Veglia a mai Krk sziget (Horvátország) középkorban használatos neve.

A jelen kötet magyar fordításban pontosan azt a szöveget közli, amely latin eredetiben 1488-ban gyors egymásutánban két nyomtatott kiadásban napvilágot látott: Thuróczy János krónikájának és Rogerius gesztájának szövegét. Thuróczy János 1487. augusztus 17-e után fejezhette be munkáját, mivel abban említést tett Bécsújhely (a mai Wiener Neustadt) elfoglalásáról, márpedig az osztrák város a fent említett időpontban jutott Mátyás király kezére. 1488. március 20-án pedig már elhagyta Brünnben (ma a csehországi Brno) a nyomdát Thuróczy krónikája. Ekkor Magyarországon nem volt lehetőség könyvnyomtatásra, mivel az a budai nyomda, ahol Hess András 1473-ban előállította az első hazai nyomdaterméket, a *Magyarok krónikája* című könyvet (amelyet megjelenési helye alapján Budai Krónikának neveznek), már nem működött. Ezért kellett Thuróczy kéziratát idegenbe, Brünnbe küldeni.

Igaz, Brünn akkor nem számított teljesen külországnak, mivel Mátyás birodalmának részét képezte. Mi több, a magyar király egyik bizalmi embere, a morva Filipec János püspök, a Magyar Királyság titkos kancellárja egyengette a kézirat útját Brünnbe, saját nyomdájába. Itt Stahel Konrád vette a kéziratot munkálat alá, azt a kéziratot, amely ezzel egyszersmind örökre elvész szemünk elől. Thuróczy János krónikájának tehát nincs, nem maradt ránk eredeti kézirata, a szöveget immár nem a szerző (vagy

valamelyik másoló) keze írása őrizte meg, hanem Gutenberg új találmánya, a könyvnyomtatás biztosította fennmaradását. A Stahel által előállított könyv (mai minősítésünk szerint ősnyomtatvány) textusa még kevéssé emlékeztet a mai, nyomtatott betűkből álló, nyomdai úton előállított szövegre, sokkal inkább a kéziratos kódexírást utánozza, nem csupán a betűformák tekintetében, hanem a gyakori rövidítéseket illetően is. „Képes" könyv volt, a szöveget ugyanis 41 kép kíséri, magyar uralkodók egész alakos portréi. A brünni kiadás szövegét számos sajtóhiba, elírás terheli, amelyek nagy része nyilván a nyomdai korrektor lelkén szárad, de hogy mennyiben volt hibás ezekért Thuróczy kézirata, nem állapítható meg. A képi ábrázolások (fametszetek) nem hitelesek, amit az is frappánsan igazol, hogy több király képi megformálásához ugyanazt a sémát (dúcot) használta fel a nyomdász. Mindenesetre az a körülmény, hogy a Budai Krónika után 15 évvel új könyv készült és jelent meg nyomtatásban a magyar történelemről, a téma iránti érdeklődés bizonysága.

Ezt erősíti meg az a körülmény, hogy Thuróczy krónikája rövid néhány hónappal később, 1488. június 3-án Augsburgban is megjelent, méghozzá Feger Theobald budai könyvkereskedő kezdeményezésére, aki e kiadásban ajánló sorokat írt Mátyás királyhoz. Feger a könyv elkészítésével Ratdolt Erhard augsburgi nyomdászt bízta meg, aki hírnevéhez méltó, igényes terméket állított elő: bár a képanyag gyengébb minőségű a brünni kiadásénál, de a szöveg sokkal jobb. Ennek azonban nem az az oka, hogy az augsburgi nyomdász eredeti kéziratról (vagy kéziratos másolatról) dolgozott. Bizonyos, hogy az augsburgi kiadás a brünnin alapult, de Augsburgban gondosabb korrektor végezte a szöveg ellenőrzését, így sok sajtóhibát, nyelvtani botlást ki tudott javítani.

Ratdolt kétféle szövegváltozattal rukkolt elő: az egyik teljesen egyezik a brünni kiadás szövegével, a másikból viszont hiányoznak mindazok a vonatkozások akár szövegesen, akár képen, amelyek Mátyás ausztriai hadi sikereiről és ottani uralmáról szólnak. Ez utóbbi változat szolgált a német piac számára. Néhány példányt Augsburgban nem papírra nyomtak, hanem pergamenre, ezek igen díszes kiállításúak, megtévesztésig kéziratos kódexre hasonlítanak, és nem nyomdatermékre emlékeztetnek. Ezeket a magyar királyi udvarnak szánták.

A Thuróczy-krónika mindkét kiadása függelékül közli Rogerius *Siral-*

mas ének című, az 1241–1242. évi magyarországi tatárjárásról szóló írását. Rogerius munkájának nem ismerjük sem eredeti kéziratát, sem eredetiről készült másolatait. Két kéziratos Rogerius-szöveg mégis ránk maradt, de ezek az augsburgi Thuróczy-kiadás alapján (tehát 1488 után) készített másolatok, így önálló értékük nincs. Bizonyosra vehető, hogy Thuróczy előtt nem Rogerius eredeti kézirata feküdt, hanem annak – az eredetitől időben és szöveghűségben viszonylag távolabbi – másolata. Rogerius művének fennmaradását tehát kizárólag annak köszönhetjük, hogy közel negyed évezreddel elkészülte után Thuróczy érdemesítette a szöveget saját krónikájához illeszteni.

Sajnos, semmi információnk nincs arról, hogy Rogerius munkája a megírásától eltelt 243–244 évig, egészen addig, amíg Thuróczy János kezébe nem került, hol lappangott. Teljes egészében kívül maradt a 13–15. századi történetíráson, egyetlen felhasználója sem akadt 1487–1488-ig, de még csak egy aprócska utalás sem szól ismertségéről (bár kétségtelen, hogy az 1240-es és az 1480-as évek között számos másolata készült, de ezek közül egyik sem maradt ránk). A Rogerius által írott mű utóélete, a kézirat hagyományozódásának útja arra mutat: lehettek más munkák is a magyar középkorban, amelyek nyomtalanul eltűntek, mert nem akadt egy Thuróczy János, aki megmentette volna azokat az utókor számára.

Thuróczy János élete

A család, amelyből a krónikaíró származik, a 13. század első felében bukkant fel a felvidéki (ma Szlovákiához tartozó) Turóc megyében, amely az ország egyik legkisebb megyéjének számított. Thuróczy ősei jobbágyok voltak, azaz földbirtokosi (későbbi terminológia szerint köznemesi) életnívón éltek. Egyik felmenője a 14. század elején egy turóci birtokperben alkalmi bíró. A család magyar voltához kétség sem férhet, birtokaik neve után Nádasérieknek, majd Szentmihály(úr)iaknak hívták őket. A család egyik tagja – János nagybátyja – Zsigmond király udvarában apródként szolgált, hadi érdemei és igazgatási megbízatásai jutalmául Hont megyei falut kapott az uralkodótól adományul, s az új környezetben cserélte fel ez a családi ág a Nádaséri nevet a Thuróczyval (de Thuruch), ami esetükben eredetükre utal.

János, a történetíró 1435 körül született. Egyetemre nem járt, sem magisteri, sem baccalaureusi fokozatot nem szerzett, de hazai iskolában alaposan elsajátította a latin nyelvet, és feltámadt érdeklődése a jogi „pálya" iránt. Bár kezdetben birtokán gazdálkodott, de 1465-ben már alkalmi ügyvéd *(procurator)* Budán az országbíró előtt, a lakhelyéhez közeli sági (ma Šahy Szlovákiában) monostor képviseletében. Ekként kerülhetett kapcsolatba a királyi kúriával, és ez a találkozás egész életére kihatott. 1467-ben felhagyott a gazdálkodással, és 1470-ig Perényi László országbíró hivatalában jegyző *(notarius)*; feladata kiszállásokon való részvétel, vizsgálódás, erről feljegyzések, oklevelek fogalmazása, másolása.

Miután Pálóczi 1470-ben meghalt, János megvált a kúriától, és öt éven át (1470–1475 között) a sági premontrei konvent jegyzője lett, hasonló feladatkörrel, mint Pálóczi keze alatt. Mint világi ember látta el jegyzői feladatát, egyre nagyobb gyakorlatra tett szert az oklevelek elkészítésében, illetve a peres ügyek adminisztrálásában. Nem véletlen, hogy Báthori István országbíró ítélőmestere, Hásságyi István 1476-ban újra a királyi kúriába vitte Thuróczyt, aki ott ismét jegyzőként dolgozott kerek tíz éven át.

János 1486-ban ért fel pályája csúcsára. A király a – nádor és az országbíró mellett működő – személyes jelenlét bírósága élére Drági Tamást helyezte, aki maga is világi ember volt, s ő egyik ítélőmesterének a történetírót tette meg. Ezzel János a jegyzők elöljárója *(prothonotarius)* lett, és a hierarchiában utolérte korábbi főnökét, Hásságyi Istvánt. Drági személynök és helyettese, Thuróczy János között szívélyes viszony alakult ki, ami a magyar történelemről folytatott eszmecseréikben is lecsapódott. János 1488 nyarán még ítélőmester volt (azaz megérte krónikája mindkét kiadásának megjelentét), de 1489 nyarán már más ült hivatali székében, tehát 1488 második vagy 1489 első felében halt meg. Négy ismert gyermeke közül Miklós fia túltett apján a karriert illetően: előbb ő is kúriai jegyző volt, majd erdélyi alvajda, személynöki ítélőmester, végül pedig személynök, királyi udvarmester és turóci főispán lett.

Thuróczy munkája mindkét kiadásában a *Chronica Hungarorum* (A magyarok krónikája) címet viseli. Ezzel egyszerre juttatta kifejezésre a szerző, hogy kapcsolódik a magyarok történetének korábbi, krónika (vagy geszta) címet viselő összefoglalásaihoz, illetve hogy maga is krónikának, időrendben előadott történeti alkotásnak tekinti művét. Amikor Jánosban megfogant a gondolat, hogy krónikát készít a magyarok históriájáról (ennek ideje az 1480-as évek elejére tehető), az előzmények 1382-ig, I. (Nagy) Lajos király haláláig álltak rendelkezésre, méghozzá két – valójában tulajdonképpen három – „könyvben". Az a – századokon át alakult, formálódott – krónikás anyag, amelyet ma 14. századi krónikakompozíciónak nevez a kutatás (s amelynek szövegét sok más kézirat mellett a Képes Krónika kódexe is őrzi), kétféle redakcióban, egy Károly Róbert kori és egy Nagy Lajos kori szerkesztésben volt ismert Thuróczy előtt. A két variáns alig különbözött egymástól, mindkettő nagyjából azonos időig, az 1330-as, illetve az 1340-es évekig haladt előre az események elmondásában. A legfontosabb különbség a magyarok biblikus eredeztetésének kérdésében húzódott köztük (a korábbi verzió ugyanis a magyarokat Noénak Kám, a későbbi pedig Jáfet nevű fiától származtatta). Ezek alapján készült Thuróczy krónikájának 1–129. fejezete. Az 1342–1382 közti időszakra nézve pedig Thuróczy rendelkezésére állt Küküllei János Nagy Lajosról szóló krónikája. (Ez képezi a Thuróczy-krónika 130–185. fejezetét.) János előtt Küküllei krónikájának olyan példánya feküdt, amelynek még megvolt az előszava, azaz éppen azon része a műnek, amely a szerző nevét és titulusát tartalmazta. Thuróczy tehát úgy használta fel krónikájában Küküllei művét, hogy pontosan tudta, kinek a szellemi alkotása e mű, ezt a Küküllei-féle előszó átvételével kifejezésre is juttatta. Méghozzá oly szolgai módon járt el, hogy az előszóban benne hagyta a Küküllei által egyes szám első személyben fogalmazott, személyére vonatkozó adatsort (lásd a 130. fejezetet). Mindenesetre az 1480-as évek elején éppen százéves volt a történetírás „lemaradása", hiszen a magyar história krónikás feldolgozása nem lépett túl 1382-n.

Thuróczy a közvetlenül 1480 utáni évek valamelyikében arra vállalkozott, hogy folytatja az 1382-nél megállt magyar történetet. Jánost főnöke,

Hásságyi István ítélőmester arra buzdította, hogy írja meg a Nagy Lajos király halála (1382) utáni zavaros évek, II. (Kis) Károly ellenkirály történetét. Ismert volt ugyan erről Magyarországon az eseményekkel kortárs Lorenzo de Monacis velencei politikus hexameterekben írt költeménye, amely az 1380-as évek magyar trónviszályában egyértelműen Nagy Lajos leánya, Mária mellett állt ki. Thuróczy „indulásként” nem kapott nehéz feladatot felettesétől, hiszen mindössze át kellett fogalmaznia egy verses szöveget prózába, vagyis ennek elvégzése aligha mutatott túl a jegyzői teendőkön. Végül is 9 fejezetben eleget tett a megbízásnak (lásd a 186–194. fejezetet), itt sem rejtve véka alá, hogy tárgyáról, Károly király gyászos végéről már a tudós velencei Lorenzo de Monacis versben értekezett (186. fejezet). A rövid írást Hásságyi Istvánnak ajánlotta, s feldolgozását e szavakkal indította: „Iocundum omnino haberetur alienam non expetere sortem, tempora variantur, rerum obducuntur ceca interdum”; ha e szavak kezdőbetűit egybeolvassuk, azok Iohanes Tvroci (azaz Thuróczy János) nevet adják ki. Így rejtette el a szerző munkája elején saját nevét.

Drági Tamás ezen kis írás révén figyelt fel Thuróczyra, akivel – és másokkal – gyakorta beszélgetett a magyar régmúltról, mivel szerfelett érdeklődött az őstörténet iránt. Eszmecseréik és olykor vitáik hívták fel arra a figyelmet, hogy mily kevés maradt fenn a régi iratokban a magyar előidőkről, beleértve a hun-történetet, annak részeként pedig Attila királyt. Drági biztatta Jánost, hogy készítse el az 1342-ig terjedő krónikarész kiegészítését. Thuróczy ezt a feladatot hosszabb időn át végezte, ugyanis az átdolgozni szándékolt krónikás alkotás terjedelemre nézve sokszorosa volt annak, amit Kis Károly történetének bemutatására fordított. Önállóan csak az őstörténeti tárgyú fejezeteket bővítette, elsősorban 15. századi külországi munkákat hasznosított, főleg Aeneas Silvius Piccolomini (II. Pius pápa) földrajzi leírását Ázsiáról és Európáról, valamint Antoninus firenzei érsek világkrónikáját, de kézbe vett ókori auktorokat is. Mindezekhez Mátyás király híres könyvtárában, a Corvinában jutott hozzá. Kútfőiből csak a szkítákat és hunokat kedvező színben bemutató tudósításokat vette át. Ezzel szemben a tulajdonképpeni magyar történelemhez szinte alig tett hozzá valamit, Nagy Lajos korára nézve pedig teljes egészében Küküllei János krónikáját hasznosította. Alakuló összefoglaló magyar történeti művének e második részét 1486 második felében fejezte

be, és azt főnökének, Drági Tamás személynöknek (kancellárnak) ajánlotta (1. fejezet). Dedikációját követően e szavakkal kezdte mondandóját: „Iugi otio his annis nobis eque simul torpentibus varii rerum ordines cum inter"; a szavak kezdőbetűiben ismét saját nevét rejtette el: Iohanes Tvroci.

A két rész elkészülte után természetesnek tűnt, hogy a Kis Károly haláláig (1386) tárgyalt magyar históriát Thuróczy továbbvigye saját koráig. Ezzel 1487 folyamán gyorsan végzett. A harmadik egységet (195–262. fejezet) e szavakkal indította útjára: „Innovare omissa hominum acta, ne negligentia emergente subripiantur, tuis votis rationabili occurrente causa imo", vagyis itt már harmadízben alkalmazta az újabban és újabban elkészült szövegegység élén az akrosztichont (a névrejtést). E harmadikként elkészült, az 1386–1487 közti évszázadot feldolgozó munka szerkezetében igen aránytalan. Több mint kilencven százaléka a régebbi időszakot tárgyalja (195–257. fejezet), s alig nyolc százalék (258–262. fejezet) jut Mátyás országlására, az 1458–1487 közti közel harminc esztendőre. János erőtlennek érezhette tollát az általa kortársként szemlélt és tisztelt nagy király uralkodásának részletes bemutatására, viszont az 1386–1457 közti időszakot nem tárgyalhatta saját élményei alapján, hanem forrásokat kellett igénybe vennie. Thuróczy dicséretére legyen mondva, sokféle kútfőt hasznosított. Fő forrása továbbra is Aeneas Silvius volt, de merített levéltári iratokból, mondákból, az öregek emlékezetéből. Mindennek ellenére e harmadik rész sokkal inkább önálló alkotása, mint a másik kettő (amely átdolgozás és kompiláció volt), sőt igazából ez tekinthető a krónika önálló arcélt felvonultató darabjának (minden kronológiai zavara ellenére is), amely lehetőséget ad Thuróczy történetírói jellemzésére.

Thuróczy János az első világi történetíró Magyarországon. Természetesen a középkor gyermekeként ő is vallásos, de nem mindent bíz Istenre, és nem mindent vezet le Istenből. Nem zárja ki ugyan Istent a történelem menetének alakításából, de nem tekinti közvetlen irányítónak. Ezt a szerepet Jánosnál a végzet *(fatum)*, illetve a szerencse *(fortuna)* játssza el, az előbbinek a nagy dolgokban, az utóbbinak a részletekben van jelentős szerepe. A „jogkör", amellyel ezeket a tényezőket Thuróczy felruházta, túllépi Isten illetékességét, szerepét, vagy legalábbis vetélkedik azzal. Thuróczy középkori szerkesztő és humanista alkotó. Nem érzett külö-

nösebb késztetést – szemben az ő szövegét igencsak átformáló Petrus Ransanusszal és Antonio Bonfinivel –, hogy az előtte fekvő, neki forrásul szolgáló textusokat a humanista stílus követelményeinek megfelelően teljesen átdolgozza. Ennek köszönhető, hogy mind a 14. századi krónikakompozíció szövegének túlnyomó részét, mind Küküllei János krónikáját, mind pedig a csak általa fenntartott Rogerius-gesztát eredeti textusukban őrizte meg. Ugyanakkor saját, önállóan írt részében éppen a végzet és a szerencse főszereplésével a humanista felfogáshoz igazodott. Bár a középkori írók is kerestek már kapcsolatot a csillagok állása és a történelem menete között, de Thuróczy feltűnő érdeklődése az asztrológia iránt inkább az e tant népszerűsítő humanista szemléletben lelheti magyarázatát.

János a történelem szereplőit egyéniségekként ábrázolja, érzelmeiket kifejezésre juttatja, illetve újraéleszti („utánérzi"), élő hús-vér emberek kelnek életre tollán. Erkölcsi szempontok is utat találnak művébe: a jogász Thuróczy különös figyelmet fordít a bűn és a bűnhődés bemutatására, nem fukarkodik – élve a történelem kínálta gazdag példatárral – a morális tanulságok levonásával. Erőteljesen érvényesíti krónikájában a nemzeti nézőpontot. Munkájában Attila és – a rövid tárgyalás ellenére is – Mátyás király országlása jelenti a két csúcspontot. A brünni kiadásban és az augsburgi kiadás brünnivel egyező szövegváltozatában (vagyis a biztosan Thuróczytól származtatható textusban) elő is fordul Mátyás és Attila párhuzama, ami a korabeli olvasó számára annyira nyilvánvaló volt, hogy az augsburgi kiadás másik, német nyelvterületre szóló verziójában Mátyást egyenesen második Attilának nevezték. A nemzeti nagyság történeti megalapozását szolgálta a szkíta történet alapos kibővítése és a magyar história elé illesztése. Jánosnál a szkíta nagyhatalom Mátyás birodalmának elő-, illetve tükörképe.

Az aktualizáló szándék ragadható meg – forrása, Lorenzo de Monacis beállításától egészen eltérően – Mária királynő nőuralmának elítélésében, amely nyílt üzenet volt a hatalom – Mátyás halála után történő – megszerzéséért mesterkedő hitves, Beatrix számára. Beatrix ráadásul még itáliai is volt, vagyis a történelem példatárjellegéhez Thuróczynál ezúttal a nemzeti nézőpont társult. Ebben is és még sok másban János a köznemesség vélekedésének adott hangot, azon társadalmi csoporténak, amelybe maga is tartozott. Véleményéhez nevét is adta, hiszen nem csupán

akrosztichonban rejtette el háromszor is azt, hanem az egész munka elé írott – Drági Tamáshoz szóló – ajánlásban mint Thuróczy János mester *(magister Johannes de Thwrocz)* nyíltan megnevezte magát (1. fejezet). 1486–1488 között okleveleken fennmaradt saját kezű feljegyzései is kivétel nélkül ezt a latin névformát mutatják. Thuróczy a középkor alkonyán sok évszázadot átölelő – bár az egyes korszakokat igen egyenetlen, a krónikás előzményeknek megfelelő terjedelmi megoszlásban tárgyalt – magyar történeti korpuszt alkotott meg, amelyet Petrus Ransanus és Antonio Bonfini kiindulópontnak tekintett saját, immáron minden elemében humanista műve elkészítéséhez.

Rogerius élete és gesztája

Rogerius az itáliai Apuliában született a 13. század első éveiben (1205 táján). 1232-ben jött Magyarországra Pecorari Jakab itáliai származású bíboros, pápai legátus káplánjaként. Részt vett a beregi egyezmény (1233) előkészítésében, Rómában ő tájékoztatta IX. Gergely pápát a legátus és II. András magyar király tárgyalásairól. Talán már ekkor elnyerte a váradi főesperességet; mindenesetre a magyarországi tatárjárás (1241–1242) idején viselte ezt a tisztséget. 1243-ban még mindig Pecorari Jakab káplánjaként említik; ekkor a váradi helyett a soproni főesperesség betöltésére készült, de kérdéses, hogy ténylegesen elfoglalta-e ez utóbbi hivatalát. Bizonyos, hogy nem telepedett le Sopronban, de nem elképzelhetetlen, hogy mint javadalmas mégis soproni főesperes lett, ám a tisztséggel járó munkát helyettese végezte. Rogerius nem tartózkodott állandó jelleggel Magyarországon, ellenkező esetben jó ismerője, a szintén történetíró Spalatói Tamás nem írta volna róla: „egy bíboros káplánja volt, az gyakran szokta őt [Rogeriust] saját és az egyház ügyeiben Magyarországra küldeni". Jakab bíboros 1244 nyarán meghalt, Rogerius pedig 1244 után Toletanus János angol származású bíboros káplánja lett, ekkor zágrábi kanonokságot is viselt. Új támogatója révén érte el 1249-ben a spalatói (ma Split Horvátországban) érsekséget. Ettől kezdve az Adriai-tenger parti városban élt egészen 1266-ban bekövetkezett haláláig.

Thuróczy János krónikájának függelékeként maradt ránk Rogerius

munkája, amely teljes szövegében a *Siralmas ének a tatárok magyarországi pusztításáról* címet viseli. A szerző, aki magát Rogerius mesterként nevezte meg, Pecorari Jakabnak ajánlotta gesztáját, amiből egyértelmű, hogy 1244 nyara előtt készült, vagyis még a bíboros életében. Mivel IV. Béla legkorábban 1242 közepén térhetett vissza a Tengermellékről – ahová a tatárok elől menekült – az ország közepére, s mivel erről Rogerius munkájában még megemlékezik, a *Siralmas ének* a legnagyobb valószínűség szerint 1243-ban íródott. Műfaját maga a szerző levélként *(epistola)* határozta meg, de ez csak formai besorolás, arra szolgál, hogy Jakab bíborosnak szóló szavakkal vezesse be munkáját. Rogerius maga is szélesebb olvasóközönségre gondolt, ezt mutatja, hogy mindjárt műve elején a címzett Jakab mellett bármely olvasót említ. A dolog lényegét tekintve a *Siralmas ének* geszta, hiszen tematikus felépítésű (egyetlen esemény, a magyarországi tatárdúlás feldolgozása), és bővelkedik epizódokban, regényes elemekben. De nem vétkezünk akkor sem, ha emlékiratnak tekintjük, hiszen egy-két évvel az átélt szörnyű események után, sok szubjektív elemmel mondja el a szerző visszaemlékezéseit. Maga Rogerius írja némi túlzással, hogy másfél évig volt a tatárok között, és azt is elárulja, hogy ő Nagyváradon tartózkodott a tatárok megérkeztekor.

A *Siralmas ének* azonban távolról sem puszta élménybeszámoló, hanem objektív elemzéseket tartalmazó, oknyomozó történetírói munka. Rogerius gondosan számba veszi azokat a körülményeket, amelyek szóba jöhetnek a katasztrófa bekövetkeztének indítékaiként, s minderről – a skolasztikus dialektika módszerének megfelelően – ok *(causa)* és felelet *(responsio)* szembeállításával, azaz érvek és ellenérvek ütköztetésével szól. Ezen megfigyelései, amelyekben szerencsésen ötvöződik a pápai udvarral is kapcsolatot tartó külországi klerikus széles körű tájékozottsága a hazai viszonyok beható ismeretével, a 13. század közepének igen fontos és alapvetően hiteles forrásává avatják művét. Páratlan ügyességgel vegyíti és kapcsolja össze az ország pusztulásának leírását saját egyéni sorsa közvetlen élményeken alapuló bemutatásával. Rogerius kiváló stiliszta, a tollforgatás avatott mestere. Mindezek együttesen emlékiratát a középkori magyar (latin nyelvű) irodalom kiemelkedő alkotásává teszik.

Kristó Gyula

Kritikai kiadás

Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum.* I. Textus. Edd. Elisabeth Galántai – Julius Kristó. Budapest, 1985. /Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova. VII./ (További kiadások felsorolása: uo. 10. p.)

Hasonmás kiadás

Thuróczy János: *A magyarok krónikája.* Utószó: Engel Pál. Budapest 1986.

Fordítások

Thuróczi János: *Magyar krónika.* Ford. Geréb László. Előszó: Kardos Tibor. Budapest, Magyar Helikon, 1957. /Monumenta Hungarica I./ (Az 1386–1487 közti rész magyarul.)

Thuróczy János: *A magyarok krónikája.* Ford. Horváth János. Jegyzetek: Horváth János és Boronkai Iván. Budapest, Magyar Helikon, 1978. /Bibliotheca Historica./ (A krónika teljes szövege magyarul.)

János Thuróczy: *Chronicle of the Hungarians.* Transl. by Frank Mantello. Foreword and comm. by Pál Engel. Bloomington, 1991. (Az 1386–1487 közti rész angolul.)

Fontosabb szakirodalom

Csóka J. Lajos: *A latin nyelvű történeti irodalom kialakulása Magyarországon a XI–XIV. században.* Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó, 683 p. /Irodalomtörténeti könyvtár./

Engel Pál: Ozorai Pipo. In Vadas Ferenc (szerk.): *Ozorai Pipo emlékezete.* Szekszárd, 1987, 53–88. p. /Múzeumi Füzetek./
Gerics József: Az 1040-es évek magyar történetére vonatkozó egyes források kritikája I–II. *Magyar Könyvszemle,* 98 (1982) 186–197., 299–313. p.
Györffy György: *Krónikáink és a magyar őstörténet. Régi kérdések – új válaszok.* Budapest, 1993, Balassi Kiadó, 240 p.
Horváth János: *Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái.* Budapest, 1954, Akadémiai Kiadó, 400 p.
Johannes de Thurocz: *Chronica Hungarorum.* II. Commentarii. 1–2. Composuit Elemér Mályusz. Adiuvante Julio Kristó. Budapest, 1988. /Bibliotheca scriptorum medii recentisque aevorum. Series nova. VIII–IX./
Kaszák József: *Thuróczy János élete és krónikája.* Bölcsészetdoktori értekezés. Budapest, 1906. /Művelődéstörténeti értekezések, 22./
Kisfaludy Katalin: *Matthias rex.* Budapest, 1983, Gondolat, 213 p. /Magyar História./
Kovács Sándor, V.: *Eszmetörténet és régi magyar irodalom.* Tanulmányok. Budapest, 1987, Magvető Könyvkiadó, 568 p. /Elvek és utak./
Kristó Gyula: Az Exordia Scythica, Regino és a magyar krónikák. *Filológiai Közlemények,* 16 (1970) 106–115. p.
Kristó Gyula: *História és kortörténet a Képes Krónikában.* Budapest, 1977, Magvető Könyvkiadó, 164 p. /Gyorsuló idő./
Mályusz Elemér: Thuróczy János krónikája. Budapest, 1944. /Értekezések a történeti tudományok köréből. XXVI. 3./
Mályusz Elemér: A Thuróczy-krónika és forrásai. Budapest, 1967, Akadémiai Kiadó, 207 p. /Tudománytörténeti tanulmányok, 5./
Szűcs Jenő: Társadalomelmélet, politikai teória és történetszemlélet Kézai Simon Gesta Hungarorumában. *Századok,* 107 (1973) 569–643., 823–973. p.
Teke Zsuzsa: *Hunyadi János és kora.* Budapest, 1980, Gondolat, 233 p. /Magyar História./
Váczy Péter: A Vazul-hagyomány középkori kútfőinkben. *Levéltári Közlemények,* 18–19 (1940–1941) 304–338. p.
Varjú Elemér: A Turóczi-krónika kiadásai és a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárában őrzött példányai. *Magyar Könyvszemle,* 10 (1902) 362–402. p.

ROGERIUS GESZTÁJA

Kritikai kiadás

Scriptores rerum Hungaricarum. II. Edendo operi praefuit Emericus Szentpétery. Budapestini 1938. Ed. Ladislaus Juhász. 551–588. p. További kiadások felsorolása: uo. 548–550. p.; pótlás az ott olvashatókhoz: *Monumenta Germaniae historica.* Scriptores. XXIX. Ed. L. de Heidemann. Hannoverae, 1892, 547–567. p.; Albinus Franciscus Gombos: *Catalogus fontium historiae Hungaricae.* III. Budapestini, 1938, 2066–2087. p.

Fordítások

Rogerius mester váradi kanonok Siralmas éneke Magyarországnak IV-dik Béla király idejében a tatárok által történt romlásáról. Ford. Szabó Károly. Pest, 1861, 1–52. p. /Magyarország történetének forrásai. I. 2./ (Magyarul.)

Roger mester Siralmas éneke a tatároktól elpusztított Magyarországról. Ford. Turchányi Tihamér. Budapest, 1905. /Magyar Könyvtár/, 397–398 p. (Magyarul.)

Rogeriusz Siralmas éneke a tatárjárásról. Ford. Mészöly Gedeon. Budapest, 1939. (Magyarul.)

Magister Rogerius: *Carmen miserabile.* Lateinisch-deutsch. Eisenstadt, 1979. /Burgenländische Bibliothek./ (Németül.)

Rogerius mester Siralmas éneke. In *A tatárjárás emlékezete.* Szerk. Katona Tamás. Ford. Horváth János. Budapest, 1981, Magyar Helikon, 111–148. p. /Bibliotheca Historica./ (Magyarul.)

Der Mongolensturm. Berichte von Augenzeugen und Zeitgenossen. Übersetzt, eingeleitet und erläutert von Hansgerd Göckenjan und James R. Sweeney. Graz–Wien–Köln, 1985, 132–186. p. /Ungarns Geschichtsschreiber, 3./ (Németül.)

Fontosabb szakirodalom

Turchányi Tihamér: Rogerius mester Siralmas éneke a tatárjárásról. *Századok,* 38 (1903) 412–430., 493–514. p.

Horváth János: *Árpád-kori latin nyelvű irodalmunk stílusproblémái.* Budapest, 1954, 239–254. p.

Almási Tibor: A Siralmas ének kézirati hagyományának néhány problémája. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica,* 84 (1987) 51–56. p.

Almási Tibor: Megjegyzések Rogerius magyarországi méltóságviseléséhez. *Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica,* 86 (1988) 9–14. p.

Osiris Kiadó, Budapest
www.osiriskiado.hu

A kiadásért felel Gyurgyák János
Tipográfus Környei Anikó
Szöveggondozó Macskássy Zsuzsa
A táblaborítón Mátyás király képe a *Thuróczy-krónikából*
A szedés és tördelés az Osiris Kft. munkája
Tördelő Lipót Éva
Nyomta és kötötte a Széchenyi Nyomda Kft.
Győr 2001.K-3198
Felelős vezető Nagy Iván ügyvezető igazgató

ISBN 963 389 129 9
ISSN 1585-4264